

A. C. Fairmont

Обладавине

**BOOKER
PRIZE
WINNER
1990**

АНТОНИЯ СЮЗЪН БАЙЪТ ОБЛАДАВАНЕ

Превод: Димана Илиева, Ангел Игов, Валентин Кръстев

chitanka.info

Обладаване е изключителна творба, която разказва истински богата и динамична история. Тя с лекота прескача между средата на XIX и края на XX век, между прозата и поезията; дълбае в недрата на приказното и митологичното, възражда любовната история с всичките ѝ варианти и обрати, сблъсква ярки, наглед несъвместими герои и майсторски изплита неочаквани сюжетни нишки. Книга, която е едновременно романтична и иронична, интелектуална и детективски забавна — и то по завладяващ начин.

Всичко започва, когато младият и потиснат учен Роланд Мичъл открива в Британската библиотека неизвестни писма на великия викториански поет Рандолф Хенри Аш...

Антония Сюзън Байът е една от най-известните британски писателки, ценена заради начина, по който смесва реалистичното и фантастичното. Автор е на романи, най-често с исторически сюжет, на разкази, приказки и стихове. Критиците сочат за нейни литературни учители Айрис Мърдок, Хенри Джеймс и Емили Дикинсън. А. С. Байът е отличена с ред награди, включително „Букър“ — най-престижната литературна награда в англоезичния свят, за романа „Обладаване“ (1990). Носител е на Ордена на Британската империя.

Когато един автор нарече творбата си романс, едва ли има смисъл да се отбелязва, че с това иска да си спечели определена волност в стила и съдържанието, която иначе би смятал, че няма право да си позволи, обяви ли, че пише роман. Приема се, че стремежът във второто произведение е да се предаде пределно достоверно и до най-малката подробност не просто възможният, а вероятен и обичаен развой на човешкото преживяване. Макар че като произведение на изкуството е длъжен да се подчинява на строго определени закони — и макар че върши непростим грях, реши ли да се отклони от истината за човешкото сърце, романсът с основание има право да представи тази истина при обстоятелства, които до голяма степен авторът сам избира или сътворява... Този разказ отговаря на определението за романс дотолкова, доколкото представлява опит отдавна отминали времена да се свържат с мимолетно изплъзващото ни се настояще.

Натанаил Хоторн,
Предговор към Къщата
със седемте кули

На Айзобел Армстронг

*Ако, надут до изтъняване, мехурът
на път е да се спуска и съзираш
през мнимия действителния свят,
какво съзираш всъщност?*

Дотолкова ли в съсипии е старото?
Съзнаваш, че си в ятото на младите —
страст, доблест, гениалност, красота,
обществен статус, че и състояние,
ако засягат те подобен род неща;
и всички се отказват от правата си,
приветстват те (по-точно мен!) като другар
по орис, те съставляват публичната кал —
не, стават мои, аз владея ги наистина...

Туй би могло и може, и ще бъде
със мъничко лъжа: тъй лъже мистър Кал!
Не лъже ли поетът, пеещ как
несъществуваха изобщо гърци
в несъществуваха изобщо Троя
били извършили едно или пък друго
небивало и славно дело!...

Но зарежи поетите! Ами писачите на проза?
Акъл раздават. Я нека свършат нещо!
Закъде са без своите угодливи лъжи?
Говорят за закони и за факти,
представят всичко, както те го виждат,
признават нещо, ако им отърва,
не виждат туй, което не харесват,
отчитат само фактите, които
решават частния им случай;
останалото — дявол взел го.
История световна, ери — на гущери,
на индианци, войната в старата Европа,
Жером Наполеон, каквото щете.
И както авторът го иска.
И на такъв писател плащаш,
и възхваляваш го за туй, че
на камъка живот бил вдъхнал
или пък пламък — на мъглата,
и миналото възкресил бил.

*И го затрупваш с куп въпроси като:
„А как успяхте да уловите нишката,
превела ви през този лабиринт?
Как от едното нищо изваяхте подобна сложна
тъкан?*

*Как върху тази незначителна основа
вградихте вътъка на тази повест,
биография, роман?“. С две думи;
„Какво количество лъжи ви бяха нужни,
да съчините тази импозантна истина,
представена ни тук сега?“. ВК^[1]*

Робърт Браунинг
Из поемата Мистър Кал,
Медиумът

---

[1] Навсякъде стиховете в превод на Ангел Игов са означени с индекс АИ, а на Валентин Кръстев — с ВК — бел.изд. ↑

1

Те там са си. Градината,
Дървото
и драконът, и плодовете
златни,
жената, скрита в сенчестите
клони,
потокът и тревистите поляни.
Все там са си. На края на света
сияели в дома на Хесперидите
на вечни клони плодовете
златни
и драконът Ледонт със гривест
гребен,
със скъпоценни камъни обсипан,
все точел златни нокти и зъби
от сребро,
и дремел, и ги вардел цяла
вечност,
докато хитрият герой Херакъл
дошъл и го сразил, и ги
откраднал. ВК

Рандолф
Хенри Аш
Из
Градината на
Прозерпина,
1861 г.

Книгата беше дебела, черна и прашна. Твърдите ѝ корици се бяха огънали и пропукваха, явно навремето не се бяха отнасяли добре с нея. Гръбчето ѝ го нямаше, или по-скоро се подаваше между страниците като груба лента за отбелязване. Беше увита със зацапана бяла панделка, завързана на спретнатата фльонга. Библиотекарят я подаде на Роланд Мичъл, който седеше и я очакваше в читалнята на Лондонската библиотека. Бяха я ексхумирали от шкаф № 5, където обикновено стоеше заключена между „Приапиви палавцини“ и „Гръцката любов“. Беше 10 сутринта един септемврийски ден през 1986 г. Роланд седеше на малката единична масичка, която най-много обичаше — скътана зад четвъртитата колона, ала въпреки това с идеален изглед към стенния часовник над камината. През високия слънчев прозорец отдясно се виждаше избуялата зеленина на площад „Сейнт Джеймс“.

Лондонската библиотека беше любимото място на Роланд. Беше позапусната, но цивилизована, едновременно пълна с оживяла история и населена с живи поети и мислители, които можеш да зърнеш приклепнали край надупчените метални дъна на стелажите или увлечени в приятен спор на завоя на стълбището. Тук беше идвал Карлайл, тук между лавиците бе пристъпвала Джордж Елиът. Роланд виждаше черните копринени поли на роклята ѝ, кадифените ѝ шлейфове, влачеци се по пода, притиснати между църковните отци, чуваше как твърдата ѝ стъпка отеква с метален звън сред немските поети. Тук беше идвал и Рандолф Хенри Аш, за да натъпква еластичния си ум и памет с пренебрегвани дреболии от *История* и *Топография*, от удачните азбучни съприкосновения между *Наука* и *Разни* — сказания, слабоумие и слух, смърт, снабдяване, сатанизъм, самовили и свръхестествени сили, соколарство, стокообмен, семейно стопанство и слуги, сънища. По негово време трудовете по еволюция са били каталогизирани в рубриката *Предадамовият човек*. Роланд едва наскоро беше открил, че Лондонската библиотека притежава оригинален екземпляр от съчинението на Вико „Новата наука“, принадлежал лично на Аш. Книгите на Аш бяха най-прискърбно разпръснати из Европа и Америка. Най-голямата единична сбирка, далеч надминаваща всички останали, бе, разбира се, колекцията „Станат“ в университета „Робърт Дейл Оуен“ в Ню Мексико, където Мортимър Кропър работеше над своето монументално издание „Пълната кореспонденция на Рандолф Хенри Аш“. В наши дни това не

е никакъв проблем, книгите пътуват през етера като светлината и звука. Но все пак бе възможно личният екземпляр на Аш да крие в полетата си бележки, пропуснати даже от неизтощимия Кропър. Роланд търсеше източници, свързани с една творба на Аш — „Градината на Прозерпина“. Пък и имаше някакво удоволствие в това да четеш изреченията, които самият Аш е чел, които е докосвал с пръстите си и по които са пробягвали очите му.

Незабавно ставаше ясно, че книгата е лежала необезпокоявана много дълго, може би откакто я бяха оставили за пръв път да почива в мир. Библиотекарят измъкна карирана кърпа и изтри праха — черен, плътен и упорит викториански прах; прах, съставен от частици пушек и мъгла още от дните преди законодателството за чист въздух. Роланд размота панделката. Книгата се разполови почти като кутия и избълва листове избледняла хартия: синя, кремава, сива, с ръждиви редове, изписани на ръка — кафеникави драскулки от стоманен писец. Роланд потресен разпозна почерка. Изглежда, бяха бележки върху Вико, нахвърляни на гърба на писма и обяви за книги. Библиотекарят отбеляза, че не личи някой да ги е пипал. Тъглите им, които стърчаха от страниците, бяха с цвят на сажди и напомняха ръбовете на траурни картички. Краищата им идеално съвпадаха с положението, в което ги бяха заварили — ръбът на страницата стигаше до ръба на черното петно.

Роланд попита дали е в реда на нещата да проучи и бележките. Представи документите си — беше хоноруван асистент при професор Блекадър, който издаваше „Събраните съчинения“ на Аш от 1951 г. насам. Библиотекарят прелетя на пръсти до телефона — докато го нямаше, от мъртвите листове продължаваше да се носят някакво шумолене и трептене, сякаш освобождаването им ги бе съживило. Там ги беше оставил Аш. Библиотекарят се върна и каза да, всичко щяло да бъде съвсем наред, стига Роланд да работи изключително внимателно, за да не разбърка последователността на вмъкнатите между листовете фрагменти, преди да бъдат заведени и описани. Библиотекарят би се радвал г-н Мичъл да го уведоми, ако направи някакви важни открития.

Към 10,30 всичко най-сетне приключи. През следващия половин час Роланд работеше наслуки — ту прелистваше Вико напред-назад, ту търсеше нещо за Прозерпина, ту четеше бележките на Аш, което не бе особено лесно, тъй като бяха написани на различни езици, и то с

почерка, с който Аш обикновено пишеше коментарите си — сведен до дребен, почти печатен шрифт, който не можеше веднага да се оприличи с по-щедрия почерк, с който беше писал поезията и писмата си.

В 11 часа попадна на търсения според него пасаж от Вико. Вико беше издирвал исторически факти в поетическите метафори на мита и легендата; тъкмо такава наслагване на различни парченца представляваше неговата „нова наука“. Неговата Прозерпина беше зърното, зараждането на търговския обмен и общността. В другата Прозерпина, тази на Рандолф Хенри Аш, някои виждаха викторианско отражение на неговите религиозни съмнения, размисъл върху митовете за възкресението. Лорд Литън я беше нарисувал — безумна и сякаш плаваща във въздуха златна фигура в тунел от тъмнина. Блекадър смяташе, че за Рандолф Аш тя е олицетворявала самата История в ранните ѝ митологични времена. (Аш беше написал поема за Гибън, както и друга, посветена на почитаемия Бюде — историци от сериозно разминаващи се школи. Блекадър беше написал статия за Р. Х. Аш и релативистичната историография.)

Роланд сравни текста на Аш с превода и преписа някои части върху едно картонче. Носеше си две кутии с картончета в доматеночервено и в наситено тревистозелено, със скокливи пластмасови пружини, чийто пукот отекваше в тишината на библиотеката.

Наричали житните класове златни ябълки и това сигурно е било първото злато на света в епоха, непознаваща златото като метал... Така че златните ябълки, които Херакъл пръв донесъл или набрал от Хесперия, трябва да са били всъщност жито; а галският Херкулес, с брънки от такова злато, излизащи от устата му, оковава мъже за ушите — нещо, което по-късно ще открием като мит, свързан с полята и нивите. Оттам Херкулес останал божеството, което се умилостивява за намиране на съкровища, чийто бог пък бил Дис (отъждествяван с Плутон), който на свой ред отвлякъл Персефона (друго име на Церера, или житото) в подземния свят, описан от

поетите, според които неговото първо име било Стикс, второто — страната на мъртвите, а третото — дълбока оран... Именно тази златна ябълка Вергилий, безкрайно начетен относно героическата древност, превръща в златната клонка, с която Еней слязъл в Долната земя, или Подземния свят.

Пресъздадената от Рандолф Хенри Аш Прозерпина, „златокожа в мрака“, бе също така „пшениченозлатиста“. И „завързана със златни брънки“, може би бижута или вериги. Роланд написа подредени препратки под няколко основни думи — жито, ябълки, верига, съкровище. Прегънатата на страницата от Вико, където беше попаднал на този пасаж, намери сметка за свещи, на гърба на която Аш беше написал: „Индивидът се появява за миг, обединява се с общността на мисълта, видоизменя я и загива, но видът, който не умира, жъне плодовете на неговото ефимерно съществуване“. Роланд преписа и това и започна ново картонче, което изпъстри с въпроси към самия себе си.

„Проверка? Това цитат ли е, или са думи на самия Аш? Прозерпина видът ли е? Съвсем в духа на XIX в. Или тя е индивидът? Кога е оставил всички тези хартийки в книгата? Датировка спрямо «Произходът на видовете» — преди или след? Все едно, не е меродавно — може да се е интересува от развитието изобщо...“

Беше 11,15 часа. Часовникът тиктакаше, в слънчевата светлина танцуваха пращинки, Роланд размишляваше за изморителната и омайваща нескончаемост на порива към знание. Ето, седи тук и възстановява прочетеното от един отдавна умрял човек, отчитайки времето на своето изследване по часовника на библиотеката и леките присвивания в стомаха си. (В Лондонската библиотека не е разрешено да се внася кафе.) Ще трябва да покаже цялата тази новооткрита съкровищница на Блекадър, който ще посрещне находката едновременно вдъхновен и вкиснат, ала все пак ще се зарадва, че е била заключена на сигурно място в шкаф № 5 и не е литнала към университета „Робърт Дейл Оуен“ в град Хармония заедно с толкова много други неща. Не му се искаше да казва на Блекадър. Изпълваше го наслада единствен той да притежава знанията си. Прозерпина се

намираше между страница 288 и 289. Под страница 300 имаше два прегънати листа голям формат. Оказаха се две писма, написани с плавния почерк на Аш, в горния ъгъл на всяка страница се четеше адресът му на „Грейт Ръсел Стрийт“, повторена беше и датата — 21 юли. Година нямаше. И двете започваха с „Уважаема госпожо“, и двете свършваха без подпис. Едното бе значително по-кратко от другото.

Уважаема госпожо,

След нашия необикновен разговор не мисля за нищо друго. Не ми се е падал често като поет този дар, а може би изобщо не се дава често на хората, да открия такава отзивчиво съчувствие, ум и проницателност наведнъж. Пиша със силното усещане за необходимостта да продължим нашия ~~интерес~~ разговор и без предварителен размисъл ~~и то заради впечатлението, че в действителност и~~ ~~Ви бяхте не по малко поразена от мен от нашия доста~~ ~~необикновен~~ да Ви попитам дали би било възможно да Ви посетя, може би някой ден идната седмица. Чувствам, зная с някаква сигурност, която не може да се дължи на лудост или недоразумение, че двамата трябва да говорим отново. Зная, че излизате в обществото твърде рядко, затова двойно повече благодаря на късмета си, че милият Краб успя да Ви прилъже да удостоите с присъствието си трапезата му на закуска. Само като си помисля, че сред брътвежите студентски хумор и покрай всички добре скроени анекдоти на Краб, в това число и за бюста, съумяхме да си кажем толкова много, и то значими, неща просто един на друг. ~~Сигурно не е възможно само аз да чувствам~~

Ето какво гласеше второто:

Уважаема госпожо,

След нашия приятен и неочакван разговор почти не мисля за друго. Дали има начин да го възобновим по-отблизо и разполагайки с повече време? Зная, че излизате в

обществото твърде рядко, и затова двойно повече благодаря на късмета си, че милият Краб успя да Ви прилъже да удостоите с присъствието си трапезата му на закуска. Колко много дължа на несекващо доброто му здраве, което му позволява на 82-годишна възраст да се чувства способен и склонен да забавлява поети, студенти, професори по математика и политически мислители тъй рано сутринта и да разказва анекдота за бюста с обичайния си жар, при това без твърде да забавя пристигането на препечените филийки с масло.

Не Ви ли се стори също тъй странно, както и на мен, че двамата тъй незабавно се разбрахме помежду си, и то така добре? Защото двамата се разбрахме необикновено добре, не съм ли прав? Или това може би е рожба на превъзбудения мозък на един донейде пооплют поет на средна възраст, открил, че неговите незначитани, неговите мистериозни, неговите лъжливо учебни опити за смисъл, които вече е смятал за безсмислици, тъй като, изглежда, не съществуваше човек, способен да ги разбере, в края на краищата все пак са имали един зрящ и заинтригуван читател и съдник? Онова, което казахте за монолога на Александър Селкърк, здравия смисъл, който разчетохте в бълнуванията на моя Джон Бъниан, Вашето разбиране за страстта към Инес де Кастро... ужасяващо възкръснала... ала стига с моите егоистични мрънкания и с тези мои персонажи, които далеч не са, както сама тъй правилно отбелязахте, мои маски. За нищо на света не бих искал да сметнете, че не признавам превъзходството на Вашия собствен изтънчен слух и още по-изтънчен вкус. Убеден съм, че трябва на всяка цена да се заемете с онази тема за феята — ще създадете от нея нещо изключително особено и оригинално. Във връзка с това се чудя дали сте се сещали за Вико и неговата история на примитивните народи — за неговата идея, че древните богове, а по-късно и героите, са персонификация на съдбините и стремленията на хората, израснала в този образ от дълбините на всеобщото съзнание? Тук би могло да се извлече нещо от легендарната

вкорененост на Вашата фея из истински замъци и същинската ѝ аграрна реформа — една от най-чудатите страни на нейната история за съвременния ум. Ала отново избързвам; Вие със сигурност сте решили по кой собствен път най-добре да пресъздадете темата, Вие, която сте така мъдра и начетена в своето усамотение.

Не мога да не живея с чувството, макар да е може би само илюзия, причинена от опияняващото биле на ~~разбирането, че и Вие няма как да не споделяте жаждата ми за един по-нататъшен разговор, който би могъл да бъде от взаимна полза и за двамата ни, че двамата трябва да се срещнем. Не мога~~ не мисля, че ~~съм~~ греша, когато вярвам, че срещата ни е била ~~важна~~ интересна също и за Вас, колкото и високо да цените своето отшелничество

Зная, че дойдохте единствено за да почетете милия Краб на едно малко неофициално събиране, защото е бил от помощ на Вашия бележит баща и е ценял творчеството му в момент, когато това е означавало много за него. Ала все пак сте излезли, следователно смея да се надявам, че можете да бъдете придумана да разнообразите спокойните си дни с

Сигурен съм, че разбирате

Първоначално Роланд остана дълбоко поразен от тези писания, а после, в качеството си на учен, направо изтръпна. Мисълта му автоматично се зае да изчислява годината и да търси мястото на този неосъществен диалог с неизвестна жена. В писмата не бе посочена година, но трябва да са били писани след публикуването на драматичните поеми на Аш — „Богове, хора и герои“, които бяха излезли на бял свят през 1856 г. и противно на надеждите и може би на очакванията на Аш не бяха намерили топъл прием сред критиците, обявили стиховете му за неразбираеми, вкусовете му — за извратени, а героите му — за хора екстравагантни и неправдоподобни. „Самотните мисли на Александър Селкърк“ бяха една от въпросните поеми — размислите на моряк корабкрушенец на неговия остров. Такава бе и „Милостта на калайджията“, уж отразяваща затворническите размисли

на Бъниан за Божията милост. Такова беше и екзалтираното, причудливо любовно обяснение, с което Педро Португалски се е обърнал през 1356 г. към балсамирания труп на убитата си съпруга Инес де Кастро, която се полюшвала до него при пътешествията му — жестокафява и скелетоподобна, увенчана със златна диадема и дантели, обкичена с тежки нанизии диаманти и перли, а костеливите ѝ ръце били фантастично отрупани с пръстени. Аш обичаше да отвежда героите си до самия предел на лудостта и дори отвъд него, за да съгради системи на вяра и оцеляване от фрагментарните изживявания, които ги съпътстваха. Би било възможно, мислеше си Роланд, точно да се установи въпросната закуска, която сигурно е била плод на последните усилия на Краб Робинсън да осигури стимулиращи разговори за студентите от новия Лондонски университет.

Книжката на Краб Робинсън се пазеха в библиотеката на д-р Уилямс на „Гордън Скуеър“, първоначално предназначена за университетска аула и поддържана от Робинсън като място, където студенти не-семинаристи биха могли да усетят вкуса на академичния университетски живот. Ще бъде, трябва да бъде лесно да се провери в дневника на Робинсън кога Аш е посетил на закуска „Ръсел Скуеър“ № 30 заедно с професор по математика, политически мислител (Беджът?) и страняща от светския живот дама, която е познавала, пишела или възнамерявала да пише поезия.

Нямаше никаква представа коя може да е била. Кристина Росети? Надали. Не беше сигурен, че госпожица Росети би одобрила теологията на Аш, още по-малко неговата сексуална психология. Не можеше да идентифицира и споменатата тема за феята, а от това го връхлиташе едно не безизвестно усещане за собственото му огромно невежество, сива мъгла, сред която плаваха или мимолетно се мяркаха очертания на твърди тела, мимолетни, накъсани проблясъци от златен купол или сенките на покриви в здрача.

Беше ли продължила кореспонденцията? Ако да, къде се намираще тогава, какви ли бисери за „незачитаните, мистериозни, лъжливо очебийни смисли“ на Аш можеше да разкрие? Може би щеше да се наложи науката да преоцени всевъзможни сигурни положения. От друга страна, дали кореспонденцията изобщо бе започнала? Или накрая Аш бе загънал в невъзможността да изрази чувството си за неотложност? Именно тази неотложност най-много от всичко

трогваше и поразяваше Роланд. Той смяташе, че познава Аш относително добре, доколкото изобщо някой може да познава човек, чийто живот бе сякаш изцяло съсредоточен в ума му, който имаше зад гърба си 40 години спокоен и примерен брачен живот, чиято кореспонденция бе наистина обширна, но съдържана, учтива и не особено завладяваща. Именно това харесваше Роланд в Рандолф Хенри Аш. Вълнуваха го свирепата жизненост и стремителната широта на асоциациите в творчеството му, а тайно, някак лично за себе си, изпитваше едва ли не задоволство от факта, че всичко това е било постигнато на фона на толкова кротък, толкова невъзмутим личен живот.

Прочете писмата още веднъж. Дали накрая някакъв окончателен вариант е бил изпратен по пощата? Или поривът му бе замрял, или пък е бил грубо отхвърлен? Роланд бе обзет от някакъв особен и неприсъщ за самия него порив. Внезапно се оказа направо невъзможно да сложи натежалите от живот думи обратно при страница 300 от Вико и да ги върне в заключен шкаф №5. Озърна се — никой не гледаше — и пхна писмата между страниците на собственото си оксфордско издание с избрани съчинения на Аш, с което никога не се разделяше. Върна се към бележките по Вико, методично прехвърляше най-интересното върху картончетата, докато дрънчащият звънец не се спусна надолу по шахтата на стълбището, оповестявайки край на изследователския труд. Съвсем бе забравил за обяда.

Когато си тръгна със зелената и доматената кутия, накамарени върху томчето на Аш, зад гишето любезно му кимнаха. Бяха свикнали с него. На стената висяха бележки за вандалско отношение към книгите, за кражба, ала някак не можа да ги отнесе към себе си. Напусна сградата както обикновено, притиснал под мишница поочуканото си поиздуто куфарче. На „Пикадили“ взе автобус №14 и се качи на горния етаж, сграбчил здраво плячката си. По пътя между „Пикадили“ и Пътни, където живееше в мазето на прогнила викторианска къща, премина през обичайните си състояния на сънливост, болезнена трескава възбуда и нарастваща тревога за Вал.

2

Човек е историята на своите вдишвания и мисли, дела, атоми и рани, любов, безразличие и нехаресване; също на своята раса и нация, почвата, отхранила него и предците му, плочниците и пясъците на познатите му места, отдавна замлъкналите сражения и битки на съвестта, на усмивките на девойките и бавната реч на стариците, на случайности и постъпателното действие на неумолим закон, на всичко това и още нещо, един-единствен пламък, който всячески се подчинява на законите, отнасящи се към самия Огън, но въпреки това се пали и гасне от един миг към следващия, без никога да може да се възпламени отново през цялата необятна шир на бъдното време.

Думи на Рандолф Хенри Аш около 1840 г., когато е пишел „Рагнаръок“ — поема в дванайсет книги, която едни възприемаха като християнизация на скандинавския мит, а други заклеймяваха като атеистична и сатанински обезверяваща. Въпросът какво представлява човекът, е имал огромно значение за Рандолф Аш, макар че той самият е можел без прекомерни притеснения да напише това стълпотворително изречение с други думи, словосъчетания и ритъм, достигайки накрая до същата задоволителна изплъзваща се метафора. Или поне така смяташе Роланд, добре школуван в постструктуралистичната деконструкция на субекта. Ако някой го беше попитал какво е Роланд Мичъл, щеше да му се наложи да даде доста по-различен отговор.

През 1986 г. беше на двайсет и девет, завършил колежа „Принц Албърт“ в Лондон (през 1978 г.) и защитил докторска степен в същия университет (през 1985 г.). Докторската му дисертация бе озаглавена „История, историци и поезия? Изследване върху представянето на

исторически «доказателства» в поемите на Рандолф Хенри Аш“. Беше я написал под ръководството на Джеймс Блекадър, едно порядъчно обезсърчително изживяване. Блекадър се чувстваше обезсърчен и обичаше да обезсърчава другите. (Освен това беше учен, педантичен в професията си.) Понастоящем Роланд беше назначен на половин щат в институцията, известна като Блекадъровата „работилница «Аш»“ (а защо не ашрам^[1]? — беше попитала Вал), която се помещаваше в Британския музей, на който пък съпругата на Аш — Елън, бе предоставила след смъртта му множество ръкописи на произведенията му. Работилницата „Аш“ се финансираше с малка субсидия от Лондонския университет и с друга, значително по-голяма, отпусната от Фондация „Нюсъм“ от Албакърки — благотворителен фонд, където един от настоятелите бе Мортимър Кропър. Кое би могло да се тълкува като знак, че Блекадър и Кропър работят в хармонично сътрудничество в името на Аш. Подобно заключение би било огромна заблуда. Блекадър смяташе, че Кропър крои нещо за ръкописите, които се съхраняваха в Британската библиотека, ала не бяха нейна собственост, и постепенно плъзва пипалата си, за да спечели доверието и добрата воля на собствениците чрез показни актове на щедрост и услужливост. Самият той шотландец, Блекадър вярваше, че написаното от англичани трябва да остане в Англия и да се изучава от англичани. Може да изглежда странно, че описанието на Роланд Мичъл започва с пространно отклонение върху сложните взаимоотношения между Блекадър, Кропър и Аш, но когато мислеше за себе си, Роланд най-често се виждаше именно в тази светлина. Освен ако не мислеше в светлината на Вал.

Мислеше за себе си като за безнадеждно закъснял човек. Беше се появил на бял свят твърде късно за неща, които още витаеха във въздуха, ала вече се бяха изпарили — целият кипеж, яркост, пътешествия и младост на 60-те, честитата зора на онова, което той и неговите връстници възприемаха като доста постен делник. Прекара психеделичните години като ученик в западнало памукопроизводствено градче в Ланкашър, недокоснато нито от шумотевницата на Ливърпул, нито от клокачещия тътен на Лондон. Баща му беше дребен чиновник в местния съвет. Майка му беше разочарован млад специалист с диплома по английски. Роланд мислеше за себе си като за формуляр, молба за работа, за научна

степен, за живот, ала когато мислеше за майка си, нямаше как да цензурира прилагателното. Тя беше разочарована. От себе си, от баща му, от него. Гневът на нейното разочарование се бе превърнал в основен инструмент на образованието му, протекло като постоянно търчане от място на място в триделното средно училище „Анеурин Бевън“, набързо обединило класическата гимназия в Гласдейл, англиканската гимназия „Сейнт Томас Бекет“ и модерното техническо училище на шивашката гилдия. Майка му изпиваше малко повече силна бира, „отиваше в по-добро училище“ и го местеше от металообработване в латински, от обществени науки във френски; плащаше на частен учител по математика с парите, които ѝ носеше, след като го прати да разнася вестници. И така бе получил старомодно класическо образование със сериозни пробойни там, където бяха уволнявали учителите или в класната стая се бе възцарявал пълен хаос. Винаги беше удовлетворявал надеждите, които му възлагаха — имаше четири отлични бележки в нивото за напреднали на изпитите за завършено средно образование, диплома за първенец, докторска степен. Сега беше по същество безработен и едва връзваше двата края като хоноруван асистент, като момче за всичко при Блекадър и от време на време като мияч на чинии по ресторантите. В бурната атмосфера на 60-те щеше да се издигне стремглаво и направо неволно, ала сега се възприемаше като неудачник и се чувстваше смътно отговорен за това.

Беше дребен мъж с изключително мека, стряскащо черна коса и дребни правилни черти. Вал го наричаше Къртиче, което не му допадаше особено. Не ѝ го беше казал нито веднъж.

Живееше с Вал, с която се бе запознал на едно чаено парти за първокурсници, организирано от Студентския съюз, когато беше на 18. Сега вярваше, макар че подобна вяра бе може би някакво митично пригладане на паметта му, че Вал беше първият човек, с когото бе проговорило студентското му аз — тоест в социален, не в официален план. Спомняше си, че му бе харесал погледът ѝ, мек, кафяв, несигурен поглед. Стоеше сам-самичка, държеше пред себе си чаша чай, без да поглежда настрани, по-скоро приковала поглед през прозореца, сякаш не очакваше и не канеше никой да я доближи. Излъчваше някакво спокойствие, отсъствие на стремеж, затова пристъпи и застана до нея. Оттогава не се бяха разделяли нито за миг.

Записваха се в едни и същи курсове и ставаха членове на едни и същи дружества; седяха заедно на семинарите и ходеха заедно в Националния кинотеатър; заедно правеха любов и на втората година заедно се преместиха в едностаен апартамент. Живееха пестеливо, на овесена каша, на леща, боб и кисело мляко; пийваха по малко бира, изцеждайки глътките капка по капка; деляха парите за книгите, които купуваха; и двамата изцяло зависеха от ограничените си стипендии, с които в Лондон не можеше да се стигне далеч и които бе станало невъзможно да кърпят със средства, спечелени през почивните дни, тъй като този род доходи бяха безвъзвратно изчезнали след петролната криза. Отчасти отговорна за дипломата му на първенец, Роланд бе сигурен в това, бе Вал. (Наред с майка му и Рандолф Хенри Аш.) Тя просто го очакваше от него, караше го винаги да казва каквото мисли, оспорваше определени неща, постоянно се тревожеше дали тя, дали и двамата работят достатъчно сериозно. Помежду им почти не избухваха скандали, а когато се случеше, почти винаги причината бе в Роланд, който изразяваше загрижеността си заради сдържаното отношение на Вал към света изобщо, заради отказа ѝ да изтъква мнението си в час, а по-късно и пред него. Спомняше си, че в онези по-ранни дни я изпълваха стотици тихички мнения, които му поднасяше срамежливо и крадливо, прикрити като някаква покана или примамка. Едно време обичаше и стихотворения. Веднъж се беше надигнала, бе седнала гола в тъмната му квартира и беше рецитирала Робърт Грейвс:

*Тя признава любовта си в полусън
и в тъмен час
с полуслова, прошепнати едва,
както земята тръпне в своя зимен сън
и от недрата ѝ кълнят цветя, трева
въпреки снега,
въпреки снега. ВК*

Имаше груб глас, но смекчен, нещо средно между говора на Ливърпул и Лондон, какъвто беше по онова време груповият глас. Когато Роланд понечи да заговори, тя закри устата му с ръка, което бе добре дошло, защото той нямаше какво да ѝ каже. По-късно, забеляза

Роланд, докато той самият отбелязваше поредния си успех, Вал казваше все по-малко, а когато спореше, му поднасяше все по-осезателно собствените му идеи, понякога от опаката страна, но по същество негови. Дори написа собственото си задължително есе на тема „Мъжкия вентрилоквизъм: жените на Рандолф Хенри Аш“. Роланд не искаше подобно нещо. Когато ѝ намекна, че трябва да се самоизявява, да направи така, че да я забележат, да извиси глас, тя го обвини, че ѝ се „подиграва“. Когато я попита какво има предвид с това „подиграва“, тя прибягна до последното си средство — мълчанието, както ставаше винаги когато спореха. Тъй като за Роланд мълчанието също бе единствен израз на агресия, продължаваха в същия дух дни наред, а в един ужасяващ случай, когато Роланд открито критикува „мъжкия вентрилоквизъм“ — и седмици. След което натежалото мълчание модулираше в примиренчески едносричия, за да се завърнат накрая към мирното си съвместно съжителство. Когато дойдоха държавните изпити, Роланд се представи стабилно и предсказуемо добре. Съчинението на Вал беше постновато, сведено до минимум, написано с едър уверен почерк и добре графично оформено. „Мъжкия вентрилоквизъм“ бе оценен като добра работа и тутакси отписан от изпитната комисия, както вероятно в огромна степен и от Роланд, което бе двойно несправедливо, тъй като той дори бе отказал да го погледне и не беше съгласен с основната ѝ теза, а именно че Рандолф Хенри Аш нито е харесвал, нито е разбирал жените, че женските му характери, произнасящи дългите си речи, са творения на собствения му страх и агресивност, че дори цикълът от поеми „Аск към Ембла“ е произведение не на любов, а на нарцисизъм, в което поетът се обръща към своята Анима. (Нито един биограф не бе установил задоволително коя я Ембла.) Вал го понесе доста зле. Роланд предполагаше, че го е очаквала, но стана безпощадно ясно, че не е било така. Имаше сълзи, бликащи цяла нощ, задавени, скимтящи сълзи, разрази се и първата гневна сцена.

Вал го напусна за първи път, откакто дележа общ дом, и за кратко се прибра „вкъщи“. „Вкъщи“ се намираше в Кройдън, където тя живееше с разведената си майка в общински апартамент, поддържан благодарение на социалните помощи и подпомаган от дъжд на вятър с нередовно изплащана издръжка от баща ѝ, който служеше в търговския флот и когото не бяха зървали, откакто Вал бе навършила

пет години. През цялото време, откакто бяха заедно, Вал нито веднъж не бе предложила на Роланд да посетят майка ѝ, въпреки че той на два пъти я води в Гласдейл, където тя помогна на баща му да измият чиниите и прие като нещо обикновено жегващия тон на майка му, пренебрежително охулваща начина им на живот, с думите: „Не се тревожи, Къртиче. Всичко това съм го виждала и преди. Само че моята пие. Ако драснеш клечка кибрит в кухнята, ще хвъркне във въздуха“.

Когато Вал си отиде, Роланд осъзна — със сътресението на вероотстъпник, — че не иска животът им да продължава така. Обърна се и разпери отпуснатите си крайници на леглото, отвори прозорците, отиде сам в галерията „Гейт“ и се загледа в разтварящото се синьо и златно в „Замъкът Норъм“ на Търнър. Сготви фазан за съперника си във вътрешнофакултетната надпревара Фъргюс Улф, възбуждащо и изискано преживяване, макар че фазанът се оказа жилав и пълен със сачми. Кроеше планове, които не бяха планове, а образи за самостоятелни занимания и волна бдителност, неща, които не бе притежавал никога през живота си. След седмица Вал се върна, разплакана и разтреперана, и заяви, че поне възнамерява сама да печели хляба си, затова ще се запише на курс по машинопис и стенография. „Поне ти ме искаш, каза тя на Роланд с лъснало от сълзи лице. Не знам защо съм ти притрябвала, за нищо не ме бива, но поне ти ме искаш.“ „Разбира се, отвърна Роланд. Разбира се.“

* * *

Когато стипендията му от Факултета по англицистика свърши, прехраната легна върху плещите на Вал, докато той довършваше докторската си дисертация. Тя се сдоби с електрическа пишеща машина Ай Би Ем и вечер набираше академични текстове вкъщи, а денем вършеше различни неща, добре платени и временни. Работеше в Ситито и в университетски болници, в спедиторски фирми и галерии. Устояваше на натиска да специализира. Не можеше да я предразположи да говори за работата си, която почти не споменаваше без прилагателното „слугински“. „Трябва да свърша още няколко слугински дреболии, преди да си легна“, или още по-странно: „Сутринта замалко да ме сгязят, както слугински си вървах на път за

работа“. В гласа ѝ се промъкваха жегващи нотки, които далеч не бяха непознати за Роланд, и той за пръв път се питаше каква ли е била майка му, преди да я връхлети разочарованието, което в нейния случай се бяха оказали баща му и до известна степен самият той. Нощем пишещата машина тракаше и го тормозеше, никога достатъчно ритмична, за да не ѝ обръща внимание.

Вече живееше с две различни Вал. Едната седеше мълчаливо вкъщи с износени джинси и неравно изхлузени дълги ризи от креп, оплискани със сумрачно черни и пурпурни цветя. Косата на тази Вал беше кафява и без блясък, много права, увиснала покрай бледо, подземно лице. Само понякога същата Вал имаше и карминени нокти, останали от другата, която носеше тясна черна пола и черно сако с подплънки, а отдолу се подаваше розова копринена блуза, и която грижливо се гримираше — кафеникаворозови сенки, стружка руж на скулите, съблазнително сливови устни. Тази траурно ярка слугинска Вал ходеше на високи токчета и с черна барета. Имаше прелестни глезени, невидими под домашните джинси. Косата ѝ бе подвита в доста прилична прическа паж, а понякога я връзваше с черна панделка. Спираше буквално на косъм от парфюма. Не беше създадена да бъде привлекателна. Роланд наполовина жадуваше да е така, някой търговски банкер да я покани на вечеря или съмнителен адвокат да я заведе в Плейбой клуб. Ненавиждаше се заради тези унижителни фантазии и основателно се страхуваше, че тя може би подозира какви мисли лелее.

Ако можеше да си намери работа, може би щеше да е по-лесно да се започне някаква промяна. Кандидатстваше и най-редовно му отказваха. Когато изникна място в собствения му факултет, за него кандидатстваха 600 души. Поканиха Роланд на разговор — от учтивост, реши той, — но работата получи Фъргюс Улф, чиито постижения в миналото не бяха чак толкова систематични, който можеше да е блестящ или банален, ала никога скучен и прав и който беше любимец на преподавателите, защото ги вбесяваше или възторгваше там, където Роланд не пробуждаше никакво чувство, по-страстно от твърдо одобрение. Освен това Фъргюс беше стъпил в правилния двор — литературната теория. След случката Вал възнегодува повече от Роланд и нейното негодувание го разстрои толкова, колкото и собственият му провал, защото Фъргюс му

харесваше и той искаше да продължи да го харесва. Вал изнамери една от своите настойчиво прилепчиви думи и за Фъргюс, при това изкривена и неточна. „Нафукан бомбастичен блондин, наричаше го тя. Нафукан свалач такъв.“ Обичаше да използва сексистки словца от репертоара на вулгарните подсвирквания и вълчия вой, нещо като бумеранг. Това смущаваше Роланд, тъй като Фъргюс не се вместише в подобни определения. Наистина беше рус и наистина жънеше луди сексуални успехи, точка. Повече не дойде на вечеря и Роланд се опасяваше, да не би Фъргюс да смята, че причината е неговото, на Роланд, огорчение.

* * *

Когато се прибра онази вечер, направо можеше да помирише настроението на Вал. Мазето бе изпълнено с острата топлина на пържен лук, което означаваше, че готви нещо засукано. Когато не беше в настроение, когато изпадеше в апатия, тя отваряше консерви или вареше яйца, най-много да направеше салата от авокадо. Когато беше или особено весела, или особено ядосана, готвеше. Завари я до мивката, кълцаше тиквички и патладжани и не го погледна, когато влезе, затова Роланд предположи, че този път настроението е лошо. Тихо остави чантата си на пода. Живееха в подобен на пещера сутерен, който бяха боядисали в кайсиево и бяло, за да разведрят обстановката; вътре се бяха сместили двоен диван, два забележително стари фотьойла с обли подложки за главата и ръцете, тъмночервени, плюшени и прашни, писалище втора ръка от оцветен дъб, на което работеше Роланд, и по-ново лакирано бюро от бук, върху което стоеше пишещата машина. Бяха разположени с гръб едно към друго на двете дълги странични стени, а върху всяко се мъдреше дългокрака настолна лампа, на Роланд — черна, а на Вал — розова. На стената в дъното имаше библиотечни шкафови от тухли и дъски, огъвачи се под христоматийни текстове, повечето от които бяха обща собственост, а някои се повтаряха. Бяха окачили различни плакати — един с Корана от Британския музей, преплетен и геометричен, и обява от „Тейт“ за изложба на Търнър.

Роланд притежаваше три изображения на Рандолф Хенри Аш. Първото — фотография на смъртната му маска, която бе един от основните експонати на колекцията „Стант“ в град Хармония, красеше бюрото му. Беше истинска загадка как е възникнала тази безрадостна изваяна глава с широко чело, тъй като беше запазена още една снимка на поета, заспал последния си сън, но все още с внушителна патриархална брада. Кой го беше обръснал, кога? Роланд си беше задавал този въпрос, беше го поставил и Мортимър Кропър в биографичната си книга „Великият венстрилоквист“, без обаче да намери отговор. Другите бяха направени по поръчка фотографски копия от двата портрета на Аш в Националната портретна галерия. Вал ги беше прокудила в мрака на антрето. Казваше, че не иска постоянно да се взират в нея, че иска поне малка част от живота си за себе си, без да трябва да я споделя с Рандолф Аш.

Картините трудно се виждаха в тъмното антре. Едната беше от Мане, другата — от Г. Ф. Уотс. Портретът на Мане беше нарисуван при посещението на художника в Англия през 1867 г. и имаше известни прилики с оставения от него портрет на Зола. Беше изобразил Аш, с когото се е срещал преди това в Париж, в полупрофил, седнал на бюрото си в резбован стол от махагон. Зад него се виждаше нещо като триптих с папратовиден листак отляво и отдясно, обгърнал водно пространство, където сред мътната растителност проблясваха розови и сребристи рибки. Ефектът бе, сякаш поетът се е разположил сред корените на гора или дъбрава — докато човек внезапно не осъзнае, както бе изтъкнал Мортимър Кропър, че отзад се вижда една от онези остъклени конструкции, в които викторианците са отглеждали растения в контролирана среда или са създавали самоподдържащи се изкуствени езерца, за да изучават психологията на растенията и рибите. Нарисуваният от Мане Аш беше мургав, мощен, с дълбоко хлътнали очи под внушителни вежди, с буйна брада и израз на уверено вътрешно забавление. Изглеждаше буден и интелигентен, не особено предразположен към прибързани действия. На бюрото пред него бяха изложени различни предмети, елегантен и майсторски натюрморт, допълващ внушителната глава и двусмислената ѝ естествена растителност. Имаше купчинка необработени геологични образци, в това число два почти сферични камъка, подобни на гюлета, едното — черно, другото — жълто като сяр, няколко амонити и трилобити,

огромна кристална топка, зелена стъклена мастилница, ясно разпознаваем котешки скелет, купчина книги, заглавията на две от които се разчитаха като „Божествена комедия“ и „Фауст“, и пясъчен часовник в дървена рамка. От всичко това мастилницата, кристалната топка, пясъчният часовник, двете поименно изобразени книги и още две от купчината, идентифицирани след мъчителни търсения като „Дон Кихот“ и „Принципи на геологията“ на Лайл, понастоящем се намираха в колекцията „Стант“, където обстановката от картината на Мане бе възстановена в специална стая, с остъклената конструкция и с всичко останало. Столът също беше част от колекцията, както и самото бюро.

Портретът на Уотс бе по-мъгляв и не толкова авторитетен. Беше нарисуван през 1876 г. и показваше един по-стар и по-въздушен поет, чиято глава се извисява — често срещан при Уотс похват — от смътната тъмна колона на тялото към духовната светлина. Имаше и някакъв фон, но всичко беше потъмняло. На оригиналната картина смътно се различаваше скалиста дива местност; на тази фотографска репродукция бяха останали само сгъстявания и треперливи проблясъци в черното. Изключителните черти на този образ бяха очите, огромни и сияйни, и брадата, порой от сребро и сметана, бяло и синьо-сиво, улейчета и раздвоени зъбци, напомнящи завихрянията на Да Винчи — видимият източник на светлината. Сияеше дори на фотографията. Тези картини, размишляваше Роланд, изглеждаха някак и по-действителни, и по-сурови, защото бяха снимки. Не така изпълнени с живот, живота на боите, но по-реалистични в съвременния смисъл на думата, според съвременните очаквания. Състоянието им допълнително се бе влошило; апартаментът не беше от най-чистите и беше влажен. Ала той нямаше пари за нови копия.

* * *

Прозорецът в края на стаята гледаше към малък двор със стъпала към градината, която се виждаше в най-горния край на прозореца им. Мястото беше описано като апартамент с градина, а огледът се оказа единственият случай, когато ги поканиха да излязат навън — впоследствие им бе заявено, че нямат право да стъпват там. Дори не

им се позволяваше да завъдят саксии в черния сутерен по причини неясни, но безпрекословно наложени от хазяйката им, 80-годишната госпожа Ървинг, която обитаваше трите етажа над главите им сред тежката мускусна смрад на неизчислими котки и която поддържаше градината толкова ярка, здравословна и подредена, колкото дневната ѝ бе разхвърляна и с дъх на разложение. Беше ги подлъгала в капана като стара вещица, каза Вал, с многословни приказки в градината за царящото тук спокойствие, дори им беше дала по една дребна златиста и мъхеста кайсия от строените в шпалир дървета край извитата тухлена стена. Градината беше дълга, тясна, сенчеста, зад живия плет от чемшир се криеха слънчеви петна трева, въздухът бе наситен с уханието на рози — смуглоалени, с цвят на тежка слонова кост, прозирнорозови, а бордюрите едва удържаха фантастичните тирета и точици на кремове — бронзово-златни къдрици, дръзки, горещи и пищни. Забранени. Ала в началото не го знаеха, когато госпожа Ървинг им разказваше надълго и нашироко с дрезгавия си снизходителен глас за високата тухлена стена, която помнела още Гражданската война, още по-ранни времена дори, която образувала едната граница на земите на генерал Феърфакс, когато Пътни било самостоятелно селище, когато там се събирали отрядите на Кромуел и когато в църквата „Сейнт Мери“ на моста се провеждали дебатите за свободата на съвестта. Рандолф Хенри Аш беше написал стихотворение, произнесено уж от един копач от Пътни. Дори беше ходил там да види реката при отлив, имаше го разказано в дневника на Елън Аш, носели си храна за пикник, пиле и пай с магданоз. Този факт, а също връзката между покровителя на Марвъл — Феърфакс, и градината с плодове и цветя зад стената бяха достатъчни да изкушат Роланд и Вал да се настанят в апартамента с градина и забранената му гледка.

Напролет прозорецът им се осветяваше от яркожълтата заря на гъста редица нарциси. Филизите на дивото грозде пропълзваха чак до рамката на прозореца и с главоломна растителна скорост се втурваха по стъклото с малки кръгли смукалца. Ресни жасмин, изплъзнали се от обилно цъфтящ екземпляр на ъгъла на къщата, от време на време полягаха на парапета им с упойващо ухание, докато госпожа Ървинг, облечена в градинарския си екип с високи ботуши и престилка над неизменния овехтял костюм от туид, с който за пръв път ги беше примамила при себе си, не дойдеше да ги привърже на мястото им.

Веднъж Роланд я беше попитал дали не може да ѝ помага в градината и понякога да сяда там. Беше му заявено, че бъкел не разбира от тези неща, че всички млади хора са еднакви — немарливи вандали, и че госпожа Ървинг държи личното ѝ спокойствие да си остане все така неприкосновено. „Човек би помислил, каза Вал, че котките са много по-голяма напаст за градината.“ Това беше, преди да открият избилите влажни петна по тавана в кухнята и банята, които, докоснеш ли ги с пръст, безпогрешно замирисваха на котешка урина. Значи на котките също бе забранено да напускат пределите на къщата. Роланд си мислеше, че трябва да потърсят друго място, но се въздържаха да го предложи, защото не той изкарваше парите, а и защото не искаше да предприема нищо толкова решително в светлината на отношенията им с Вал.

* * *

Вал сложи пред него мариновано агнешко на грил, зеленчуци по провансалски и топли гръцки питки. Попита я:

— Да взема ли бутилка вино?

А тя отвърна неприязнено и с пълно основание:

— Трябваше по-рано да се сетиш, всичко ще изстине. Хранеха се на масичка за карти, която разтягаха и прибираха за всяко ядене.

— Днес направих изумително откритие — рече той.

— Хм?

— Бях в Лондонската библиотека. Имат личния Вико на Р. Х. Аш. Собственият му екземпляр. Държат го в заключен шкаф. Уредих да ми го извадят, а книгата щеше да се пръсне от негови лични бележки, натъпкал ги е вътре, на гърба на сметки и какво ли не. И съм деветдесет на сто сигурен, че никой не ги е поглеждал, откакто ги е оставил там, защото всички ъгълчета бяха почернели и ръбовете съвпадаха...

— Колко интересно.

Равнодушно.

— Може да промени всичко в науката. Наистина! Разрешиха ми да ги прочета, не ги прибраха. Сигурен съм, че никой дори не е подозирал какво се крие вътре.

— Нищо чудно.

— Ще трябва да кажа на Блекадър. Ще иска да види дали са важни, да се убеди, че Кропър не се е мяркал...

— Да, нищо чудно.

Наистина беше в лошо настроение.

— Извинявай, Вал, извинявай, ако те отегчавам. Но наистина изглежда вълнуващо.

— Зависи от какво се палиш. Всеки с удоволствията си.

— Мога да го публикувам. Ще напиша статия. Сериозно откритие. Ще имам по-добри шансове да си намеря работа.

— Няма работа — и добави: — А когато има, я дават на Фъргиус Улф.

Познаваше своята Вал: беше я наблюдавал как най-почтено се бори да спести последната забележка.

— Щом наистина смяташ, че се занимавам с нещо незначително...

— Занимаваш се с онова, което те пали — каза Вал. — Всички правят така, стига да имат късмет, стига изобщо да има нещо, което ги пали. Ти си падаш по въпросния отдавна умрял поет. Който също си е падал по мъртъвци. Чудесно, но не всеки се впряга чак толкова. И аз виждам някои неща от слугинския си пост. Миналата седмица, когато бях на онова място, с износа на керамика, намерих няколко снимки под една папка на бюрото на шефа. Разни работи с малки момченца. С вериги, с кърпи в устата... мръсотия... Тази седмица пък, все така ефикасно подреждайки картотеката на хирурга, случайно попадам на едно 16-годишно момче, на което миналата година са му отрязали крака — сега му слагат изкуствен, месеци трябва да минат, става невероятно бавно, — само че със сигурност вече е започнало и в другия му крак, а той не знае, но аз знам, знам хиляди неща. Никое не се връзва с останалите, никое няма абсолютно никакъв смисъл. Ето един, който замина за Амстердам да купува някакви диаманти, помогнах на секретарката му да му резервира билет първа класа, а лимузината му... върви гладко като швейцарски часовник, обаче, не щеш ли, както си се разхожда край канала и се възхищава на фасадите, някакъв го наръгва в гърба, прави му бъбрека на пестил, тръгва гангрена и сега ще го погребват. Ей така на. Такива хора използват слугинските ми услуги, днеска ги има, утре ги няма. Рандолф Хенри

Аш е живял много отдавна. Прости ми, че пет пари не давам какво е написал в своя екземпляр на Вико.

— Боже, Вал, какви страхотии, нищо не ми казваш...

— Да, страшно е *интересно* наистина, моите слугински наблюдения през ключалката нямат грешка. Само че нямат никакъв смисъл и от тях не стигам доникъде. Предполагам, че просто ти завиждам как сглобяваш парче по парче светогледа на Аш. Само че къде стигаш *ти*, Къртиче? Какъв е *твоят* светоглед? И как изобщо смяташ някога да спечелиш достатъчно, за да ни измъкнеш от тая прокапала котешка пикня, та да престанем *да си ходим върху главите!*

Нещо я беше разстроило, основателно заключи Роланд. Нещо, което я бе накарало на няколко пъти да използва думата „пали“, доста нетипично за нея. Може би някой я е награбил. Или не я е награбил. Не, това беше недостойно. Знаеше, че от гнева и цупенето *наистина* се разпалва. Знаеше за Вал повече, отколкото имаше сили да понесе. Приблужи се и я погали по тила, а тя изсумтя, стегна се, след това се отпусна. След малко се преместиха на леглото.

* * *

Не ѝ беше казал и не можеше да ѝ каже за тайната си кражба. Късно същата нощ отново препрочете писмата в банята. „Уважаема госпожо, след нашия необикновен разговор не мисля за нищо друго.“ „Уважаема госпожо, след нашия приятен и неочакван разговор почти не мисля за друго.“ Неотложно, незавършено. Потресавашо. Роланд никога не беше проявявал особен интерес към тленното тяло на Рандолф Хенри Аш; не прекарваше часове в къщата му на „Ръсел Стрийт“, не седеше там, където той е седял, на същите каменни градински пейки; такъв беше стилът на Кропър. Роланд обичаше познанието за пътищата, през които е протичала мисълта на Аш, стаена в повратите и обратите на неговия синтаксис, внезапно остра и ясна в някой неочакван епитет. Ала тези мъртви писма го тревожеха, защото представляваха само начало. Не си представяше Рандолф Хенри Аш, писалката му, стремително литнала по хартията, но все пак му мина мисълта за възглавничките на отдавна изтлелите пръсти, които бяха държали и прегъвали тези полуизписани листове, преди да

ги съхранят в книгата, вместо да ги изхвърлят завинаги. *Коя е тя?* Трябваше да се опита да разбере.

---

[1] В индуизма, йога и др. — уединено място за живеене на мъдреци, подобно на манастир, или общност, сформирана около определено духовно учение — бел.ред. ↑

3

*Във този тъмен кът
пълзящият Нидхьог, с посипани
със сажди люспи,
гризе Великото дърво, тъкми
гнездото си,
увит във възлестия лабиринт,
от който се изхранва. ВК*

Р. Х. Аш,
Рагнаръок III

На следващата сутрин Роланд отиде с колелото в Блумсбъри. Тръгна много рано, докато Вал още нанасяше работното си лице над истинското. Изтъкаваше нишка от опасни криволици, напредвайки през смрадливото 8-километрово черво на уличното движение по моста на Пътни, надолу покрай брега на реката, през площада пред парламента. Нямахше собствен кабинет в стария си колеж, а с негласно позволение обитаваше нечий чужд за малкото преподавателски часове, които взимаше на хонорар. Тук сред безлюдна тишина разопакова нещата си от кошницата на колелото и отиде в бокса, където грамадата на ксерокса се къташе сред нечистоплътни кухненски кърпи до изцапана с петна от чай мивка. Докато машината загряваше, под бумтенето и бръмченето на вентилацията извади двете си писма и ги препрочете още веднъж. Разпъна ги с лицевата страна надолу, за да ги зърне окоето на черното стъкло, а ивиците зелена светлина се появиха и отминаха. След което машината изплю — още горещи и с мирис на химикали — спектрограми на написаното, обградени с черните ленти на отразеното празно място точно както оригиналите бяха поръбени с вековна прах. Като почтен човек отбеляза колко дължи, в тетрадката на отдела, оставена върху дъската за измитите прибори. Роланд Мичъл, 2

бр., 10 пенса. Но не беше почтен човек. Ето, сега притежаваше отлично копие и можеше незабелязано да пхне писмата в книгата на Вико в Лондонската библиотека. Ала не искаше. Чувстваше, че му принадлежат. Винаги беше изпитвал леко презрение към хора, омагьосани от неща, които са били докосвани от велики писатели — инкрустирания бастун на Балзак, флажолета на Робърт Луис Стивънсън, испанския шал от черна дантела, който някога е носела Джордж Елиът. Мортимър Кропър имаше навика да вади големия златен часовник на Рандолф Хенри Аш от вътрешното си джобче и така да планира ангажиментите си. Ксерокопията на Роланд бяха почисти и по-четливи от избледнелите бакъреносиви букви на оригиналите; всъщност мастилото блестеше, черно и прясно, явно скоро бяха омастилявали ваяците на машината. Но искаше оригиналите.

Когато библиотеката на д-р Уилямс отвори, той се представи и помоли да види ръкописа на монументалния дневник на Краб Робинсън. Беше посещавал библиотеката и преди, но се наложи да спомене името на Блекадър, за да им го припомни, макар че изобщо не възнамеряваше да показва на Блекадър какво е открил, поне засега, не преди да задоволи собственото си любопитство и да върне писмата на мястото им.

Започна да чете от 1856-а, годината, когато бяха излезли „Богове, хора и герои“, а неизтощимият Краб Робинсън ги бе изчел и коментирал.

4 ЮНИ

Прочетох няколко драматични стихотворения от новата книга на Рандолф Аш. Отбелязах в частност онези, вложени в устата на свети Августин, саксонския монах от IX в. Готшалк и „приспособенеца съсед“ от „Пътят на поклонника“. Също неподражаемото описание на Франц Месмер и младия Моцарт, които свирят на своите гласкорди в двореца на ерцхерцога във Виена, пълно със звуци и странни мелодии, отлично замислени и пресъздадени. Този Готшалк, предшественик на Лутер — дори дотам да се отрече от положените обети, — може да

се разглежда с неговите непримирими провиденциалистки възгледи като отражение на някои по-късни евангелисти от нашето съвремие, а съседът приспособенец е може би сатира на такива като мен, които вярват, че християнството не се изразява в идолопоклонническото присъствие на божеството в къшей хляб, нито дори в петте постулата на метафизичната вяра. С обичайния си маниер Аш се отнася към приспособенеца — на чиято страна бихме могли да заподозрем, че лежат симпатиите му — с повече отявлена жлъч, отколкото излива срещу чудовищния си монах, в чиито безумни бълнувания личи известна неподправена възвишеност. Трудно е да реши човек къде му е мястото на Рандолф Аш. Страхувам се, че никога не ще стане популярен поет. Черната гора, която е обрисувал в „Готшалк“, е много хубава, но колцина читатели са подготвени да издържат теологическите му нападки, за да стигнат до нея? Той засуква и заплита мелодиката си с такава насилена рима и с такъв гъсталак от чудновати и зле обосновани аналогии, че е трудно да се улови какъв смисъл търси да постигне. Когато чета Аш, се сецам за младия Колридж, декламиращ с жар своята епиграма за Дън:

*Джон Дън, чиято муза подскача в тръс
като камила
и даже ръжсена железен на сладен възел
би увила. АИ*

Пасажът беше добре познат на изследователите на Аш, цитираха го често и нашироко. Роланд харесваше Краб Робинсън, човек с неизтощима доброжелателност, интелектуално любопитство, любов към литературата и учеността, но пък изпълнен със самообвинения.

„Рано установих, че не притежавам онази литературна дарба, която би ми отредила сред английските творци мястото, което бих си пожелал; но сметнах, че разполагам с възможността да опозная

мнозина изтъкнати мъже на своето време, както и че бих могъл да допринеса известна полза, ако запазя черно на бяло общуването и разговорите си с тях.“ Беше познавал всички до един, цели две поколения — Уърдзуърт, Колридж, Де Куинси, Лам; мадам Дьо Стал, Гьоте, Шилер, Карлайл, Дж. Х. Луис, Тенисън, Клу, Беджът. Роланд изчете 1857-а и навлезе в 1858-а. През февруари същата година Робинсън беше написал:

Ако това беше последният ми час (който за един осемдесетгодишен старец надали е далеч), бих благодарил на Бога, че ми позволи да съзра толкова много от величието, с което се раждат надарени отделни личности. При жените видях типа на героичното величие в лицето на госпожа Сидънс; чертите на очарованието — в госпожа Джордан и мадмоазел Марс; слушах в захлас мечтателните монолози на Колридж — „онзи старец тъй витиеват“; придружавах в пътуванията му Уърдзуърт, най-големия от нашите лирико-философски поети; вкусих от остроумието и патоса на Чарлз Лам; разговарях най-свободно, и то на собствената му трапеза, с Гьоте — отвъд каквото и да било съперничество най-висшия гений на своята епоха и страна. Той се признава задължен единствено на Шекспир, Спиноза и Линей, както Уърдзуърт, когато решил да стане поет, се опасявал от съперничеството единствено на Чосър, Спенсър, Шекспир и Милтън.

В записките от юни Роланд откри каквото търсеше.

Събирането на закуска мина наистина забележително добре, поне що се отнася до разговорите. Бях поканил Беджът, Аш, госпожа Джеймсън, професор Спеър, госпожица Ламот и приятелката ѝ госпожица Глоувър, ала последната бе малко мълчалива. Аш не беше виждал по-рано госпожица Ламот, която наистина напусна дома си изключително за да ме зарадва и да поговори за своя скъп

баща, за представянето на чиито „Митологии“ пред английската публика и аз имах известна заслуга. Оживено се обсъждаше поезия, особено несравнимият гений на Данте, но също геният на Шекспир в сонетите, особено игривостта на младежките му произведения, на които Аш особено се възхищава. Госпожица Ламот говореше покатегорично, отколкото очаквах: изглежда изненадващо красива, когато се въодушеви. Обсъждахме и така наречените проявления на „отвъдното“, за които лейди Байрон ми писа с такова силно чувство. Стана дума за твърденията на госпожа Стоу, че е разговаряла с духа на Шарлот Бронте. Госпожица Глоувър в един от редките случаи, когато проговори, топло изрази убеждението си, че такива неща могат да се случат и наистина са се случвали. Аш заяви, че настоява за стопроцентово убедителни експериментални доказателства, каквито не си представял, че скоро ще има. Беджът пък каза, че пресъздадената от самия Аш вяра на Месмер в отвъдни влияния говори, че той не се придържа толкова строго към позитивистичната наука, колкото сега се опитва да изкара. Аш отвърна, че историческото въображение изисква определена поетична вяра в мисловната вселена на героите му, която в неговия случай била толкова силна, че се изправял пред опасността той самият да остане без каквато и да било вяра. Всички се обърнаха към госпожица Ламот по въпроса за духовете, които почукват по масата; тя отклони повода да изрази мнението си, отговаряйки единствено с усмивката на Мона Лиза.

Роланд преписа тези редове и продължи да чете нататък, но не можа да открие нищо повече за госпожица Ламот, макар че Аш се споменаваше като доста чест домакин и гост. Робинсън отдаваше дължимото на отличните къщовни качества на госпожа Аш и оплакваше факта, че така и не станала майка, за каквато била идеално създадена. Изглежда, не беше забелязал никакви необикновени познания върху поезията на Аш нито от страна на госпожица Ламот,

нито от страна на госпожица Глоувър. Може би разговорът, „приятен и неочакван“ или в другата чернова „необикновен“, се бе състоял на друго място или при друг случай. Спомените на Краб Робинсън изглеждаха странно, преписани с доста разкривения почерк на самия Роланд, не толкова уверен, не така неразделна част от нечий живот. Роланд знаеше, че статистически е почти неминуемо текстът да е вече повреден по някакъв начин от намесата му, дори само с неправилно преписване. Мортимър Кропър караше дипломантите си да преписват пасажи — обикновено от Рандолф Хенри Аш, — а после да преписват собствените си преписи, да ги натракуват на машина и накрая да ги пресяват за грешки със сурово редакторско око. Текст без грешки не съществува, казваше Кропър. Не се отказваше от това унизително упражнение дори в епохата на ксерокопията, които не изискваха никакви усилия. Блекадър не прилагаше подобен професионален подход, ала и без него забелязваше и поправяше океани от грешки, като при това придружаваше поправките си с несекваща върволица укоризнени забележки за западащото ниво на английското образование. По негово време, казваше той, учениците лягали и ставали с правописа и изучавали поезия и Библията наизуст, от сърце. Странна фраза, от сърце, добавяше след малко, сякаш стиховете се съхраняват в кръвоносния поток. „Почувствано със сърцето“, както е казал Уърдзуърт“, казваше Блекадър. Ала в духа на най-добрите английски традиции той не смяташе, че е негова работа да въоръжи недъгавите си студенти с онова, което им липсва. Да се тътрят сами напред през мъгла от недоволство и презрение.

* * *

Роланд отиде в Британския музей да търси Блекадър. Не беше решил какво да му каже, затова му отне известно време да избистри положението под високия купол на читалнята, ала колкото и да беше висок, чувстваше той, куполът не съдържаше достатъчно кислород за всички тези прилежно четящи глави, затова те лежаха сънливи като пламъчета, гаснеци в камбановидния буркан на Хъмфри Дейви, щом поддържащата живота им субстанция се изчерпа. Беше следобед — сутринта бе минала над Краб Робинсън, — което означаваше, че

всички широки и високи маси с нежносиня кожена тапицерия, наредени по спиците на огромното колело, от чийто център тръгваха и където се намираше бюрото на главния управител, заобиколено на свой ред от кръга на каталога, вече бяха заети, затова трябваше да се задоволи с един от пестеливите до крайност плоски триъгълни краища на добавените впоследствие сегменти, вмъкнати между спиците. Вмъкнатите части бяха бюра призраци, бюра от поддръжката, бюра пелтеци — ДД ГГ ОО. Откри едно място в края на АА (като Аш) близо до вратата. Когато за първи път изживя удоволствието да бъде допуснат до този вътрешен кръг на учеността, беше го оприличил с Дантевия Рай, където светците, патриарсите и девиците седят в кръг в подредения си строй — като огромна роза или страниците на огромен том, някога пръснат из Вселената, ала сега събран. Позлатените букви върху нежносинята кожена тапицерия също придаваха някаква средновековна образност.

В такъв случай работилницата „Аш“, сбутана в недрата на сградата, бе Адът. Пътят навътре и надолу минаваше по стълба от железни летви, която започваше от читалнята, а нагоре и навън — през висок заключен портал, който извеждаше в невидял слънчев лъч египетски некропол покрай оцъклили сляп поглед фараони, прегърбени писари, малокалибрени сфинксове и кухи ковчези без мумии. Работилницата „Аш“ бе напечено място с метални кантонерки и остъклени кубове, сдържащи трясъка на пишещите машини и мъждивата светлина на неоновите лампи. Устройствата за микрофилми озаряваха мъждивия сумрак със зелено сияние. От време на време се разнасяше серниста миризма, когато ксероксите дадяха на късо. Чуваха се дори вопли и странни писъци. По-долните етажи на Британския музей смърдят на котараци. Подлите твари си пробиват път през решетки и вентилационни шахти и обикалят навсякъде, преследвани или при случай тайничко подхранвани.

Блекадър седеше сред привидния хаос, а в действителност порядък на своето голямо издание и пресяваше пряспа малки листчета в долината между извисяващи се хълмове картотечни фишове с оръфани краища и издути до пръсване петнисти папки. Зад гърба му прехвъркваше официалната му секретарстваща асистентка, бледата Паола, с дълга безцветна коса, хваната с ластик, с огромни очила като на нощно насекомо и с прашни сиви възглавнички по връхчетата на

пръстите. В една вътрешна стаичка зад клетката с пишещата машина сред постройката от кантонерки се криеше тясна кухня — обиталището на д-р Беатрис Нест, почти зазидана вътре от кутиите с дневниците и кореспонденцията на Елън Аш.

Блекадър беше на петдесет и четири и се беше захванал да издава Аш заради накърнено честолюбие. Беше син и внук на шотландски учители. Вечер на светлината на камината дядо му декламираше поезия — „Мармион“, „Чайлд Харолд“, „Рагнарбок“. Баща му го изпратил в колежа „Даунинг“ в Кеймбридж да учи при Ф. Р. Ливис. Ливис сторил за Блекадър същото, което правел с всеки сериозен студент: показал му ужасяващата величествена важност и първостепенност на английската литература и същевременно го лишил от каквато и да било вяра в собствените му способности да я обогати със свой личен принос или промяна. Младият Блекадър пишел стихове, представял си коментара на д-р Ливис и ги изгарял. Развил есеистичен стил със спартанска краткост, уклончивост и непроницаемост. Съдбата му била решена на един семинар по датировка. Аудиторията в Кеймбридж била претъпкана, от правостоящи нямало къде игла да падне, още хора били накацали по облегалките на столовете. Източеният и енергичен преподавател с разкопчана на врата риза бил стъпил на перваза на прозореца и дърпал рамката, за да влезе малко свеж въздух, студена кеймбриджка светлина. Раздадените материали за датировка включвали трубадурска лирика, откъс от стихотворна драма от времето на крал Джеймс, няколко сатирични куплета, размисли за вулканичната глина в бял стих и любовен сонет. Изкарал солидната школа на дядо си, Блекадър незабавно познал, че всичките произведения са от Рандолф Хенри Аш, пример за неговия вентрилоквизъм, за затруднително широкия му диапазон. Трябвало да избира дали да разкрие знанията си, или да остави семинара да продължи, а Ливис да подлъгва злощастни студенти да правят грешни предположения, за да ги заслепи след това с блясъка на собствения си анализ, различавайки подправеното от оригиналното, викторианското отчуждение от гласа на истинското чувство. Блекадър избрал да замълчи, а Аш бил надлежно разобличен и признат за недостоен. Блекадър чувствал, че по някакъв начин е предал Рандолф Хенри Аш, макар че би било по-справедливо да се каже, че е предал себе си, дядо си, даже д-р Ливис. Поискал да се

реваншира. Написал докторската си дисертация на тема „Съзнателни доводи и подсъзнателно пристрастие — източник на напрежение в драматичните поеми на Рандолф Хенри Аш“. Станал експерт по Аш във времена, когато той бил най-малко на мода. Уговорили го да издаде „Събраните стихотворения и пиеси“ още през 1959 г. с благословията на тогавашния лорд Аш, застаряващ пер и методист, потомък на далечен братовчед на Аш и наследник на правата върху непродадените ръкописи. В онези невинни дни възприемал своето издание като задача с ясен край, която ще повлече след себе си други неща.

Имаше променлив брой научни сътрудници, които разпращаше като гълъбиците и гарваните на Ной по библиотеки из целия свят, сграбчили в ноктите си номерирани листчета, номерца от гардероба или купони за обяд в столовата, всяко с въпроса си, половин ред от евентуален цитат, лично име, което трябва тепърва да се установи. Главината на римска колесница, проследена в оставените от Гибън бележки под линия. „Опасният сънуван пъпеш на мъдреца“, за който се оказа, че идва от един сън на Декарт. Аш се беше интересувал от всичко. Арабска астрономия и африкански транспортни системи, ангели и шикалки, хидравлика и гилотината, друиди, Великата армада, катари и чираците на печатарите, ектоплазма и соларна митология, последната хапка на замръзналите мастодонти и истинската природа на манната небесна. Бележките обсебваха и поглъщаха текста. Бяха грозни и нескопосани, но необходими, казваше си Блекадър, а те никнеха като главите на Хидрата, две неоткрити на мястото на нещо намерено.

Често си мислеше, затворен в сумрачния си кабинет, как човек се превръща в професията си. Какъв ли щеше да бъде сега, ако бе станал, да речем, социален работник, раздаващ жилищни заеми, или полицай, преравящ късчета коса, кожа и отпечатъци, не по-големи от човешки нокът? (Тъкмо такива въпроси страшно подхождаха на Аш.) Какво ли щеше да бъде знанието, натрупано заради самото себе си, заради самия него, тоест Джеймс Блекадър, без никаква връзка с наченатото, храносмляното и изоставеното от Рандолф Хенри Аш?

Имаше моменти, когато Блекадър си позволяваше ясно да види, че ще приключи трудовия си живот, което ще рече целия си съзнателен живот, все с тази задача на ръце, че всичките му мисли ще са били мислите на друг човек, цялата му работа — работата на друг. А после

си казваше, че може би това няма чак толкова голямо значение. В края на краищата дори след толкова години Аш го омайваше до безпаметност. Подчинението му бе приятно, ако наистина бе в ролята на подчинен. Според него Мортимър Кропър се изживяваше като господар и собственик на Аш, ала той, Блекадър, разбираше нещата по-добре.

Веднъж видя по телевизията някакъв естествоизпитател и му се стори, че в него вижда себе си. Мъжът излизаше нощем с малко чувалче и събираше повърнатите от бухали сплъстени топчици несмилаема храна, слагаше им етикети, а после ги разчопляше с пинсета, измиваше ги в различни колби с почистващи течности, подреждаше и преподреждаше отделните хапки и парченца в сбития фъндък от кости, зъби и козина, изхвърлен от бухала, за да възстанови мъртвата мишка или слепок, които бяха тичали, бяха умрели и бяха преминали през хранопровода на бухала. Образът му достави някакво удоволствие и той за миг се замисли дали да не го превърне в стихотворение. Тогава откри, че заедно с него е вървял и Аш, но го е изпреварил. Беше описал археолог:

*Разкриващ древни битки по отломките
от остриета, по строшени кости,
по черепи разбити, както отчето разчита
смъртта на мишка или на слепок
по спечените топчета, повърнати
от бухала чистник, изхвърлени
от тая бяла смърт — най-нежнокрила,
и с кървав клюн, забит в яка от пух... ВК*

А след това Блекадър вече не можеше да реши дали е забелязал естествоизпитателя на екрана, защото съзнанието му е било просмукано от образа в стиховете на Аш, или е действало независимо.

* * *

Роланд изникна през задръстени от рафтове тунели в царството на Блекадър, окъпано в леденобяла светлина. Паола му се усмихна, а Блекадър се намръщи. Беше сив мъж, със сива кожа и стоманеносива коса, която носеше малко дълга от гордост, че все още е толкова гъста. Дрехите му — сако от туид и рипсен панталон — бяха достолепни, порядъчно протъркани и прашни като всичко останало тук долу. Усмивката му бе добра и иронична, когато се усмихваше, а това се случваше изключително рядко.

— Мисля, че открих нещо — каза Роланд.

— Най-вероятно ще се окаже, че вече е било открито най-малко двайсет пъти. Какво има?

— Отидох да прочета личния му Вико, а книгата все още е натъпкана с бележки, собственоръчно написани бележки, буквално ще се пръсне — има ги през страница. В Лондонската библиотека.

— Кропър вече е минал оттам със ситен гребен.

— Не мисля. *Наистина* не мисля така. Прахта се е *слегнала* в черни ленти по ръбовете, стига чак до края на листовете. Никой не е докосвал книгата от много, много отдавна. Може изобщо да не е пипана. Прочетох някои неща.

— Имаше ли полза?

— Да, голяма. Огромна.

Блекадър, който не искаше да проявява вълнение, започна да прихваща някакви листчета с кламери.

— По-добре да хвърля едно око — каза накрая. — По-добре сам да видя. Ще намина. Нали нищо не си закачал?

— Не, не. В никакъв случай. Тоест десетки листчета просто излетяха навън, когато отворихме книгата, но ги върнахме по местата им, така ми се струва.

— Направо не разбирам. Смятах Кропър за вездесъщ. Ти най-добре си трай, дума не обелвай, че току-виж всичко разпърхало крилца над Атлантика, докато Лондонската библиотека си сменя килимите и сглобява нова кафемашина, а Кропър ни праща поредната порция любезни и отзивчиво усмихнати съболезнователни факсове, да ни предложи достъп до колекцията „Стант“ и всевъзможно съдействие с микрофилми. Нали на никого не си казал?

— Само на библиотекаря.

— Ще взема да намина. Ще трябва да я караме с патриотизъм наместо със субсидии. Така че си затваряй устата.

— Едва ли ще...

— Доколкото познавам хората, не бих имал вяра на никого, зърне ли веднъж Кропър и чековата му книжка.

Блекадър вече навличаше балтона си родно производство, поошмулен и типично английски. Роланд напълно се беше отказал от идеята, и без това не особено реалистична, да обсъди с Блекадър откраднатите писма. Въпреки това го попита:

— Можете ли да ми кажете нещо за писател на име Ламот?

— Исидор Ламот. „Митологии“, 1832 г. „Самобитни митологии от Бретан и Великобритания“. Също „Френски митологии“. Огромен научен компендиум — фолклор и легенди. Пропит от модерните дирения да се намери „ключът към всички митологии“, съчетан с бретонска национална идентичност и култура. Аш почти сигурно ги е чел, но нямам спомен някъде конкретно да ги е използвал...

— Имало е и госпожица Ламот...

— О, да, дъщерята. Не беше ли писала религиозни стихове? Мрачно книжле, озаглавено „Последните неща“. И детски приказки. „Приказки през ноември“. За нощни страшилища, от онези, дето ти настръхват косите. Както и някаква поема, напълно нечитаема, както съм чувал.

— Мисля, че с нея се занимават феминистките — обади се Паола.

— И още как — рече Блекадър. — Секунда не им остава за Рандолф Аш. Дай им само да четат безконечния дневник на Елън, след като нашата приятелка ей там наистина успя да го изрови на бял свят. Смятат, че Рандолф Аш е потискал писателските способности на Елън и е изпивал като пиявица въображението ѝ. Доста ще се озорят да го докажат, както ми се струва, стига изобщо да ги вълнуват доказателствата, разбира се, нещо хич не съм сигурен в това. *Знаят* какво има да се открива още преди да са го видели. Разполагат единствено с това, че прекарвала феноменално много време полегнала на дивана, което едва ли е необичайно за жена от нейното време и с нейното положение. Истинският им проблем — техният и на Беатрис — е, че Елън Аш е *скупна*. Нищо общо с Джейн Карлайл, жалко, много жалко. Горката Беатрис се захвана с тази история от желание да

покаже колко себеотрицателна и предана е била Елън Аш, и се заби да изследва всяка рецепта за конфитюр от цариградско грозде и всеки изглед до Бродстърс в продължение на *двайсет и пет години*, представяш ли си, за да се събуди накрая една сутрин и да установи, че вече никой не ще и да чуе за себеотрицание и преданост, искат доказателства, че в Елън са бушували бунт, болка и непотъпкано от друг дарование. Горката Беатрис. Една-единствена публикация и тъничко книжле, наречено без капка ирония „Съпруги и съратнички“, не се възприемат с добро око от днешните феминистки. Просто малка антология от 1950 г. с умни, духовити и нежни думи, казани от спътничките на великите. Д. Уърдзуърт, Дж. Карлайл, Ема Тенисън, Елън Аш. Само че онези от „Женски изследвания“ не могат да сложат ръка на всичко, което има за издаване, докато милата стара Беа остава официалният редактор. Още не може да разбере какво я е сполетяло и откъде ѝ е дошло.

Роланд не искаше да изслуша друга дълга тирада за отдавна закъснялото издание на Елън Аш, по което работеше Беатрис Нест. Когато Блекадър подхванеше темата за Беатрис, в гласа му се прокрадваха особени нотки, жегващи, стръвни, от които на Роланд му се привиждаха хрътки сред вой и ръмжене. (Никога не беше чувал вой на хрътки освен по телевизията.) Мисълта за Кропър пък придаваше на професора някак потаен, съзаклятнически вид.

Роланд не предложи на Блекадър да го придружи до Лондонската библиотека. Отиде да търси кафе. А след това можеше да тръгне по следите на госпожица Ламот, вече придобила нещо като самоличност благодарение на каталога както всички други мъртви души.

Изникна сред египетските паметници тежка категория и зърна между два огромни каменни крака нещо пъргаво, бяло и златисто, което се оказа Фъргюс Улф, също тръгнал за кафе. Фъргюс беше много висок, с бронзоворуса коса, горе дълга, а отзад къса — версия от 80-те на прическата от 30-те, кацнала над ослепително бял плътен пуловер и широки черни панталони като на японски джудист. Усмихна се на Роланд, доволна кръвожадна усмивка с яркосини очи и удължена уста, ужасяващо пълна със здрави бели зъби. Беше по-голям от Роланд, рожба на 60-те, която временно бе дезертирала, за да избере свободата и парижките революции, седнала в краката на Барт и Фуко, преди да се върне, за да заслепи колежа „Принц Албърт“. Общо взето, беше доста

приятен, макар че повечето хора, с които се запознаваше, си тръгваха със смътната представа, че би могъл да се окаже опасен в някакъв неуточнен смисъл. Роланд харесваше Фъргюс, защото Фъргюс сякаш го харесваше.

Фъргюс пишеше деконструктивистки анализ на „Неизвестният шедьовър“ на Балзак. Роланд беше престанал да се удивлява, че Факултетът по англицистика спонсорира изследвания на френски книги. В наши дни друго май и без това не съществуваше, а Роланд не искаше да го мислят за изолационист. Благодарение на страстната намеса на майка му в неговото образование собственият му френски беше добър. Фъргюс се тръшна на тапицираната пейка и заяви, че предизвикателството се крие в това да деконструираш нещо, което очевидно вече само се е деконструирало, тъй като книгата е за една картина, оказала се в действителност просто хаотична мацаница. Роланд учтиво го изслуша и попита:

— Да знаеш нещо за някоя си госпожица Ламот, писала детски приказки и религиозни стихове към средата на миналия век или някъде там?

Фъргюс се разсмя, което продължи доста дълго, а после кратко отвърна:

— И още как.

— Каква е тя?

— Кристабел Ламот. Дъщерята на Исидор, събирача на митове. „Последните неща“. „Приказки през ноември“. Епос, наречен „Приказната Мелюзина“. Много е странен. Чувал ли си за Мелюзина? Омъжила се за смъртен, за да се сдобие с душа, и го накарала да се закълне, че никога няма да се опитва да я погледне скришом в събота, и дълги години той удържал на думата си, и им се родили шест синове, всичките с особени недъзи — странни уши, огромни бивни, котешка глава на едната буза, три очи, такива работи. Един се казвал Жофроа с Големия зъб, а друг — Ужасния. Тя построила замъци, съвсем истински, и днес можеш да ги видиш в Поату. А накрая, разбира се, той погледнал през ключалката — или според друга версия пробил дупка с върха на меч си в стоманената врата на покоите й — и я видял как лудува в огромна мраморна вана. А от кръста на долу била риба или змия, Рабле казва „кървавица“, нещо като голяма наденица, символизъмът е ясен, и удряла водата с мускулестата си опашка. Той не

казал нищо и тя не направила нищо, докато Жофроа, трудният син, не се ядосал на брат си Фромон, който бил намерил убежище в един манастир, а когато отказал да излезе, Жофроа струпал дърва и изпепелил всичко до основи — монасите, Фромон и всичко останало. А когато им съобщили, Раймонден (този е истинският рицар, съпругът) казал: „Ти си виновна за всичко. Не трябваше да се женя за ужасна змеица“. А тя го укорила и се превърнала в дракон, и като излетяла навън, обиколила бойниците със страшен трясък, разбивайки каменните стени. А, чакай, преди това строго му заръчала да убият Ужасния, защото иначе щял да ги затрие всичките, и това било надлежно изпълнено. Спохожда и до днес графовете на Лузинян, за да им предскаже смъртта — нещо като Бялата дама, или Фата Бианка. Както можеш да си представиш, съществуват всякакъв род символични, митологични и психоаналитични тълкувания. Кристабел Ламот пише своя дълга и много засукана поема за историята на Мелюзина някъде през 60-те години на XIX в., а творбата ѝ излиза на бял свят в началото на 70-те. Доста особена работа — бъка от трагизъм, романтика и символизъм, някакъв измислен свят, пълен със странни зверове, скрити значения и наистина изчанчена сексуалност или сладострастие. Феминистките са луди по нея. Казват, че изразява стерилното желание на жените. Почти никой не я е чел, преди да я преоткрият — Вирджиния Улф я е познавала, обръща се към нея като олицетворение на андрогинната същност на творческия ум, — но новите феминистки виждат в Мелюзина и нейното къпане символ на самодостатъчната женска сексуалност, на която не ѝ трябват никакви си жалки мъже. Допада ми, доста е смущаващо. И постоянно променя фокуса. От педантично описание на люспестата опашка до космически битки.

— Страшно полезна информация. Ще ѝ хвърля едно око.

— Защо ти е?

— Попаднах на една препратка при Рандолф Аш. Рано или късно при Рандолф Аш има препратки почти към всичко. Защо се разсмя одеде?

— По неволя бях станал експерт по Кристабел Ламот. Има двама души на този свят, които знаят всичко, каквото има да се знае за Кристабел Ламот — професор Леонора Стърн от Талахаси и д-р Мод Бейли от Линкънския университет. Запознах се и с двете на онази

конференция в Париж за сексуалността и текстуалността, не знам дали си спомняш. Не мисля, че ме харесват. Въпреки това за кратко дори имах връзка със страховитата Мод. Първо в Париж, после тук.

Млъкна и се намръщи сякаш сам на себе си. Отвори уста да каже още нещо, но се отказа. След известно време продължи:

— Тя, Мод, е шеф на Центъра за женски ресурси в Линкън. Пазят и доста непубликувани книжа на Кристабел. Ако ти трябва нещо специално, там е мястото да го потърсиш.

— Може и така да стане. Мерси. Тя как изглежда? Ще ме изяде ли?

— От нея кръвта на мъжете замръзва в жилите — рече Фъргюс с океан от неразгадаеми чувства.

4

Трънлив гъстак и стъклената
кула

като змия по стръмното се вие.
Тъдява няма гукащ гълъбарник,
ни повет гъст, където да се
скриеш.

Подсвирва само вятърът
сърдито,

по нанагорницето развилнян.
На рамката на черния прозорец
той вижда бялата ѝ длан.

И чува как противната
старица

крещи нагоре с разтреперан
глас:

„Рапунцел, Рапунцел,
пусни косата си тозчас!“.

Струи сияйни
се гонят по склона —
рукнало злато
от златна корона.

Черните ноктести пръсти се
впиват

длан подир длан.
Каква болка раздира
всеки кичур разлян!

*Той гледа гърбавата как
пълзи нагоре,
и във очите му сълзи —
море от горест. ВК*

Кристабе
л Ламот

Роланд пристигна в Линкън вече ядосан, че се бе наложило да пътува с влака. С автобуса щеше да е по-евтино, макар и по-дълго, но в лаконичната картичка, която му бе изпратила, д-р Бейли пишеше, че ще ѝ бъде най-удобно да го чака с обедния влак; университетският комплекс бил на известно разстояние извън града, така било най-удобно. От друга страна, във влака можеше да се опита да навакса с онова, което се знаеше за Кристабел Ламот. В библиотеката в колежа имаха две книги. Едната, тъничка и някак дамска, беше написана през 1947 г. и бе озаглавена „Бели чаршафи“ като едно стихотворение на Кристабел. Другата, публикувана през 1977 г., представляваше тлъст сборник феминистки есета, най-вече американски: „Тя самата себе си оплита — Ламот и нейните стратегии на изплъзване“.

Вероника Хонитън предлагаше някои биографични сведения. Дядото и бабата на Кристабел — Жан-Батист и Емили Ламот, бяха избягали в Англия от терора през 1793 г. и бяха останали там, решавайки да не се връщат след падането на Бонапарт. Исидор, роден през 1801 г., беше постъпил в Кеймбридж и си бе играл на поезия, преди да стане сериозен историк и събирач на митове,

силно повлиян от немските изследвания върху народните приказки и произхода на библейските сказания, но непоколебимо предан на собственото си мистично християнство в бретонското му проявление. Майка му Емили е по-голяма сестра на Раул дьо Керсоз — историк републиканец и антиклерикалист, също запален почитател на фолклора, който все още поддържал семейното имение в Кернеме. През 1823 г. Исидор се жени за госпожица Арабел Гумперт — дъщеря на каноника Рупърт Гумперт от

катедралата „Сейнт Пол“, чиято твърда религиозна вяра оказва силно стабилизиращо влияние върху детството на Кристабел. От този брак се раждат две дъщери — Софи, родена през 1830 г., впоследствие съпруга на сър Джордж Бейли от Сийл Клоуз на Линкъншърските хълмове, и Кристабел, родена през 1825 г. и живяла с родителите си до 1853 г., когато малък независим доход, оставен ѝ от безбрачната ѝ леля Антоанет дьо Керсоз, ѝ дава възможност да се установи в Ричмънд, Съри, заедно с една приятелка, с която се запознава на едно от четенията на Ръскин.

Също като Кристабел госпожица Бланш Глоувър храни творчески амбиции и рисува големи маслени платна, от които не е запазено нито едно, както и изкуствените и загадъчни гравюри върху дърво за илюстрациите към очарователните, макар и леко обезпокоителни „Приказки за невинни“ на Кристабел, нейните „Приказки през ноември“ и религиозната ѝ стихосбирка „Молители“. Смята се, че именно госпожица Глоувър първа е насърчила Кристабел да се заеме с грандиозния и мъгляв епос „Приказната Мелюзина“, преразказ на старата легенда за магьосницата полужена-полузмия. Цепнатините на „Приказната Мелюзина“ са плътно наситени със скъпоценна руда; в дните на прерафаелитите творбата печели възхищението на някои критици, в това число Суинбърн, който я нарича „стихнало, мускулесто сказание, змей с повече живот и жлъч, отколкото е обичайно за напъните на женското перо, но без повествователен порив; по-скоро като Змията на Колридж, олицетворяваща Въображението и захапала собствената си опашка“. Днес поемата е заслужено забравена. Славата на Кристабел, скромна, но сигурна, почива върху сдържаните ѝ и деликатни стихове, плод на изтънчена чувствителност, донякъде мрачен темперамент и тревожна, но непоколебима християнска вяра.

Госпожица Глоувър злосластно се удавя в Темза през 1861 г. Смъртта ѝ явно нанася тежък удар на Кристабел, която в крайна сметка се връща при семейството си и

живее при сестра си Софи до края на спокойния си и обикновен живот. След „Мелюзина“ тя, изглежда, не пише никаква поезия и се отдръпва все по-дълбоко в доброволно мълчание. Умира през 1890 г. на шейсет и шест години.

Коментарите на Вероника Хонитън за поезията на Кристабел милозливо се съсредоточаваха върху нейната „домашна мистика“, която тя сравняваше с Джордж Хърбърт и неговата възхвала на слугата, „що стаята премита по Твоите закони“.

*Обичам да е чисто покрай мен,
яката ми — колосана, с изрядни къдри.
Коего прави се изрядно,
не може зле да бъде.*

*Домът готов искри от чистота
в очакване на госта,
с постелите ни бели
напълно да го омагьоса,
да ги разгъне и застели,
и ни остави да отдъхнем после, ВК*

Трийсет години по-късно феминистките виждаха в Кристабел Ламот безумие и ярост. Те пишеха за „Разбитото кросно на Арахна — изкуството като прекъсната предачка в стиховете на Ламот“. Или: „Мелюзина и демоничната двойница — добра майка, лоша змия“. „Покорна ярост — двойственото домошарство на Кристабел Ламот“. „Бели ръкавици: Бланш Глоувър — прикритата лесбийска сексуалност при Ламот“. Имаше и една статия от самата Мод Бейли — „Градостроителката Мелюзина — подмолна женска космогония“. Роланд знаеше, че трябва да започне именно от тук, но го възпряха плашещата дължина и плътност на текста. Започна с „Разбитото кросно на Арахна“, елегантна дисекция на едно от очевидно многобройните стихотворения на Кристабел, посветени на насекомите.

*От толкова изприщено и сгърчено създание —
до болка изтерзано
от грозни пръсти — каква гора от смайващи
власинки,
същинска мрежа от сияйни примки
за заблудените жужащи твари:
Изящен ред и геометрия блестяща,
вода предяща, светлина ловяща. ВК*

* * *

Беше му трудно да се съсредоточи. Край него плоско се изнизваха земите на Средна Англия — бисквитена фабрика, завод за метални кутии, поля, плетове, канавки, приятни и безлични. В илюстрацията от първа страница в книгата на госпожица Хонитън видя за пръв път образа на Кристабел, кафеникава и много ранна фотография, забулена под лист пропукваща прозрачна хартия. Беше облечена с широка триъгълна мантия и малко боне с плисирани ръбове, завързано на огромна фльонга под брадичката. Дрехите ѝ изпъкваха повече от нея самата и тя се отдръпваше в тях, наклонила глава на една страна може би изпитателно, а може би с мисълта, че прилича на птичка. На слепоочията ѝ се подаваше белезникава накъдрена коса, а леко отворените ѝ устни разкриваха големи равни зъби. Снимката не създаваше ясно впечатление за нищо конкретно; вид — викторианска дама, подвид — свенлива поетеса.

Не разпозна веднага Мод Бейли, а и той самият с нищо не биеше на очи, така че останаха почти последната двойка до вратата. Трудно можеше да я отмине човек, дори да не я разпознае. Беше висока — достатъчно висока, за да среща погледа на Фъргюс Улф на една плоскост, и много по-висока от Роланд. Беше облечена с необичайна праволинейност за човек от университетските среди, помисли си Роланд, отхвърляйки няколко други начина да опише зелено-бялата ѝ височина — дълъг боровозелен елек, спускащ се над боровозелена пола, бяла копринена риза и дълги млечнобели чорапи, скрити в издължени и лъскави зелени обувки. През булото на чорапите почти

прозираше розовото злато на плътта ѝ. Не можеше да види косата ѝ, стегната под тюрбан от рисувана коприна с паунови пера, който падаше ниско на челото ѝ. Веждите и миглите ѝ бяха руси, само това успя да забележи. Имаше чиста млечна кожа, недокоснати от червило устни и правилни черти, доста спокойни. Не се усмихна. Показа, че го е познала, и се опита да му вземе чантата, но той не ѝ позволи. Караше безупречно блеснал зелен фолксваген костенурка.

— Въпросът ви ме заинтригува — каза тя, когато потеглиха. — Радвам се, че си направихте труда да дойдете. Надявам се да си струва.

Макар и умишлено приглушен, говорът ѝ бе патрициански, с равното произношение на младите богаташи. Миришеше на нещо папратово и остро. Роланд не хареса гласа ѝ.

— Може да се окаже, че е за зелен хайвер. Всъщност нищо особено.

— Ще видим.

* * *

Линкънският университет представляваше кули, облицовани с бели плочи и разнообразени с виолетови, оранжеви и тук-там отровназелени плочи. При силен вятър, според д-р Бейли, плочите се откъсвали и се превръщали в истинска заплаха за минувачите. А силни ветрове духаха често. Разположен в мочурлива равнина, университетският комплекс се простираше като дъска за шах, спасен от въображението на паркостроител с вкус към водата, който бе изградил лабиринт от канали и езера, произволно разливащи се през и покрай правоъгълната основна решетка. Сега те бяха задръстени с паднали листа, сред които японските шарани провираха тъпите си перлени нослета. Университетът, основан през охолния апогей на експанзията, сега бе леко занемарен и запуснат, замазани с хоросан пукнатини се подхилваха между белите продълговати плочи под плътния слой градска мръсотия.

Вятърът разпиля копринените ресни на прекалено пищното творение, красящо главата на д-р Бейли. Разроши черната коса на Роланд. Той вървеше няколко крачки след нея с ръце в джобовете. Наоколо сякаш нямаше жива душа, макар че семейството не беше

свършил. Попита д-р Бейли къде са студентите, и тя отвърна, че днес, сряда, е неучебен ден, заделен за спортуване и самоподготовка.

— Всички изчезват. Не знаем къде. Същинска магия. Някои са в библиотеката. Повечето обаче не са там. Не знам къде ходят.

Вятърът разроши тъмната вода. От оранжевите листа повърхността ѝ изглеждаше едновременно разхвърляна и талазеста.

Кабинетът ѝ беше на върха на кулата „Тенисън“.

— Или това, или „Девојката Мариан“ — отбеляза тя, щом блъснаха стъклената врата на входа, а в гласа ѝ се долавяше далечно презрение. — Съветникът от градската управа, дал средства за построяването ѝ, искал всичко да се кръсти на герои от Шърудската гора. Тук са Факултетът по английски, канцеларията на Факултета по изкуствата, История на изкуството и Женски изследвания. Ресурсният център обаче не е тук. В библиотеката е — ще ви заведе. Искате ли кафе?

Качиха се в отворения асансьор, който отмерено като броеница трополеше край празните портали на етажите. Тези асансьори без врати изнервяха Роланд; тя пристъпи напред точно когато трябваше, и вече се бе издигнала над него, когато той се осмели да я последва, залитна към пиедестала, който я отнасяше, а после се хвърли напред и нагоре... за една бройка да не успее. Тя не каза нищо. Стените на броеницата бяха покрити с огледала, окъпани в бронзова светлина; горещият ѝ образ се мяташе към него от всички страни. На площадката тя отново стъпи безпогрешно, а той се препъна и на прага, докато подът се издигаше под краката му.

Едната стена на стаята ѝ бе цялата в огледала, другите бяха пълни с книги от пода до тавана. Книгите бяха подредени рационално, тематично, по азбучен ред, без следа от прах — единственият белег за присъствието на домакиня в това сурово място. Красивото нещо в тази стая бе самата Мод Бейли, която грациозно се наведе на едно коляно, за да включи чайника, и извади от шкафа две японски порцеланови чаши в синьо и бяло.

— Седнете — остро каза тя, посочи нисък стол с яркосиня тапицерия, където несъмнено сядаха студентите, за да си получат работите, и му подаде нескафе с цвят на орех.

Не беше свалила тюрбана си.

— Така, с какво мога да ви бъда полезна? — попита тя, настанявайки се на собствения си стол отвъд бариерата на бюрото.

Роланд обмисляше свои собствени стратегии на използване. Преди да я срещне, смътно си беше представял, че може да ѝ покаже ксерокопията на откраднатите писма. Сега знаеше, че е невъзможно. В гласа ѝ нямаше никаква топлина.

— Работа върху Рандолф Хенри Аш. Както ви писах. Току-що научих, че може би е поддържал кореспонденция с Кристабел Ламот. Не зная дали сте осведомена за подобна кореспонденция? Дватама със сигурност са се срещали.

— Кога?

Подаде ѝ копие от преписа, който бе направил от дневника на Краб Робинсън.

— Може би се споменава в дневника на Бланш Глоувър. Пазим един от дневниците ѝ в Ресурсния център. Обхваща този период — започнала го е, когато са се преместили в Ричмънд. Книжата, с които разполага архивът ни, са в основни линии съдържанието на бюрото на Кристабел, когато е починала — изявила е желание да бъдат изпратени на една от племенничките ѝ — Мей Бейли, „с надежда, че може да заобича поезията“.

— Заобичала ли я е?

— Доколкото знам, не. Омъжила се за свой братовчед, заминала за Норфък, родила десет деца и въртяла огромно домакинство. Аз съм от нейния род — пада ми се прапрапрабаба, което ме превръща в прапрапраплеменница на Кристабел. Убедих баща ми да ни позволи да предоставим книгата на архива, когато дойдох тук. Материалът не е много, но е важен. Ръкописи на „Приказките“, множество недатирани стихове на хвърчащи листчета и, разбира се, всички варианти на „Мелюзина“, която тя преработва най-малко осем пъти с постоянни промени. Също някаква обикновена книга, няколко писма от приятели и въпросният дневник на Бланш Глоувър, който обхваща само три години. Не зная дали някога е имало повече — неприятно ми е да го кажа, но никой не се е грижил особено за всичко това, нищо не е излязло на бял свят.

— А Ламот? Тя водила ли е дневник?

— Доколкото знаем, не. Почти сигурно не. Писала е на една от племенничките си с предупреждение да не го прави. Доста хубаво

писмо. „Ако можеш да подредиш мислите си и да ги оформиш в изкуство, добре; ако можеш да живееш със задълженията и привързаностите на ежедневието, добре. Но не изпадай в навика болезнено да се самонаблюдаваш. Нищо не прави една жена по-неспособна да създава добри творби или да живее полезно. Господ ще се погрижи за второто — възможности ще се намерят. Първото е въпрос на Воля.“

— Не съм сигурен, че е така.

— Интересна гледна точка. Писано е късно, през 1886 г. Изкуството като воля. Не особено модерен възглед за жена. Или изобщо.

— Разполагате ли с писмата ѝ?

— Не са много. Няколко семейни... поучения като това, рецепти за хляб и вино, оплаквания. Има и други, но от периода в Ричмънд не са много... плюс едно-две от посещенията ѝ в Бретан; имала е роднини там, както може би знаете. Изглежда, не е имала близки приятели освен госпожица Глоувър, с която не е имало защо да си пишат, нали са живеели заедно. Писмата не са издавани — Леонора Стърн се опитва да събере нещо, но няма откъде да започне. Подозирам, че сър Джордж Бейли в Сийл Корт може да има нещо, но не иска да позволи на никого да погледне. Заплашил Леонора с ловна пушка. Стори ми се, че е по-добре тя да отиде — тя е от Талахаси, както несъмнено знаете, — а не аз, защото между семейството в Сийл Корт и това в Норфък се точи една зловеща история, изпълнена със съдебни жалби и неприятности. Но опитите на Леонора завършиха с крайно неприятни последици. Крайно неприятни. Да. Добре. А как си съставихте мнение, че Рандолф Хенри Аш се е интересувал от Ламот?

— В една негова книга намерих незавършена чернова на негово писмо до неидентифицирана жена. Реших, че може да е тя. В писмото се споменава Краб Робинсън. Казва, че е разбирала поезията му.

— Не ми звучи особено вероятно. Не би ми и хрумвало, че поемите му може да ѝ допаднат. Цялата тази космическа мъжественост. Онази отвратителна антифеминистка поема за медиума, как беше, „Обладана мумия“? Цялата тази дълбокомислена мътилка. Всичко, което тя не е.

Роланд гледаше бледите ѝ изрязани устни с някаква безнадеждност. Искаше му се да не беше идвал. Враждебността срещу

Аш по някакъв начин включваше и него, поне в собствените му очи. Мод Бейли продължи:

— Проверих във фишовете си — работя върху пълно изследване на цялата „Мелюзина“ — и открих едно-единствено споменаване на Аш. От нейна бележка до Уилям Росети — ръкописът е в Талахаси, за едно стихотворение, което е публикувал за нея.

„През тези мъгливи ноемврийски дни не приличам на жив човек, а само на онова бедно същество от фантазията на РХА — зазидана в своя ужасен затвор под надписа «Почивай в мир», смълчана насила и копнееща за покой. Искат се мъжка сърцатост, за да извличаш удоволствие от строежа на зандани за невинните в неговата фантазия, и женско търпение, за да ги понесеш на дело.“

— Алюзия със „Зазиданата магьосница“ на Аш?

— Естествено.

Нетърпеливо.

— Кога е писано?

— През 1869 г. Така мисля. Да. Ярко, но няма особена полза.

— Доста враждебно.

— Именно.

Роланд отпи от кафето. Мод върна фиша на мястото му в папката. Продължи, загледана в кутията:

— Сигурно познавате Фъргюс Улф, струва ми се, че е във вашия колеж.

— Да, именно Фъргюс ми препоръча да се обърна към вас за Ламот.

Пауза. Пръстите ѝ не спираха, слагаха всичко в ред.

— Познавам Фъргюс. Срецнахме се на една конференция в Париж.

Малко по-малко острота в гласа, малко по-малко от авторитетния тон на по-възрастен, помисли нелюбезно Роланд.

— Той ми каза — рече Роланд неутрално, нащрек за знак, че тя съзнава какво може да е казал Фъргюс, как може да се е изразил.

Тя сви устни и се изправи.

— Ще ви заведе в Ресурсния център.

* * *

Линкънската библиотека нямаше нищо общо с работилницата „Аш“. Сградата представляваше скелетоподобно творение в стъклена кутия с искрящи врати, които се отваряха сред стени от стъкло и метални тръби, като кутия с играчки или гигантски конструктор. Имаше люлеещи се метални рафтове и заглушаващи стъпките касторени килими, пъстро повтарящи червеното и жълтото, в които бяха боядисани парапетите на стълбите и асансьорите. През лятото сигурно беше нажежена пещ, но през влажната есен оловносивото небе обгръщаше като втора кутия повтарящите се плоскости, в които се отразяваха малки кръгли светлинки като вълшебното сияние на Менче-Звънче в Страната Никога. Женският архив се помещаваше в един аквариум с високи стени. Мод Бейли настани Роланд на метален стол до светла дъбова маса като непослушно дете от забавачката и сложи пред него различни кутии. Мелюзина I. Мелюзина II. Мелюзина III и IV. Мелюзина неустановена. Стихотворения от Бретан. Религиозни стихове. Разни стихове. Бланш. От тази кутия извади дебела продълговата зелена книга, наподобяваща счетоводен тефтер, със строги форзаци в мраморен десен:

ДНЕВНИК НА НАШИЯ ДОМАШЕН ЖИВОТ В КЪЩАТА НИ В РИЧМЪНД

БЛАНШ ГЛОУВЪР

ЗАПОЧНАТ В ДЕНЯ, В КОЙТО ВЛЯЗОХМЕ В СОБСТВЕНА КЪЩА

ПЪРВИ МАЙ 1858 Г.

Роланд я пое с уважение. Не усещаше онова магнетично чувство от двете писма, които носеше сгънати в джоба си, но долавяше жилото

на любопитството.

Безпокоеше се за билета си, трябваше да се върне същия ден. Безпокоеше се и от ограниченото търпение на Мод. Дневникът беше написан с възбуден и красив почерк, на кратки пориви. Започна да го прехвърля. Килими, канапета, удоволствията от оттеглянето, „днес наехме главна готвачка“, нов начин за задушаване на ревен, картина на младенеца Хермес и майка му и да, закуската при Краб Робинсън.

— Ето.

— Добре. Оставям ви. Ще ви взема, когато затворят библиотеката. Имате няколко часа.

— Благодаря.

* * *

Бяхме навън на закуска при г-н Робинсън, приятен, но прозаичен възрастен господин, който ни разказа някаква заплетена история за един бюст от Виланд, който лично той изтръгнал от незаслужена забрава за огромно удоволствие на Гьоте и други литературни величия. Не се каза нищо особено интересно, със сигурност не и от засенчената мен, макар че така и предпочитам. Присъстваха г-жа Джеймсън, г-н Беджът, поетът Аш без г-жа Аш, която била неразположена, и неколцина по-млади господа от Лондонския университет. Принцесата пожъна голямо възхищение, при това основателно. Тя вля доста здрав разум у г-н Аш, чиято поезия не мога да харесам, макар тя да призна, че силно я харесва, което, естествено, го поласка. Липсват му според мен лирическата плавност и наситеност на Алфред Тенисън, а и се съмнявам в сериозността му. Поемата му за Месмер си остава огромна загадка за мен, тъй като изобщо не мога да твърдя с каквато и да било сигурност *какво* точно е отношението му към животинския магнетизъм, дали му се подиграва, или го подкрепя, а същото е и с много от другите му произведения, така че накрая човек започва да се чуди дали

няма насреща си много шум и много приказки за нищо. Колкото до мен, изтърпях дългите размишления върху трактарианците^[1] от страна на млад и самомнителен университетски либерал. Щеше силно да се изненада, ако научеше истинското ми мнение по тези въпроси, но избрах да не го допусна толкова близо, не отронвах нито дума, усмихвах се и кимах възможно най-добре, запазвайки мислите за себе си. Но почти се зарадвах, когато г-н Робинсън реши да разкаже на цялата компания за пътешествията си из Италия с Уърдзуърт, който с всяка следваща крачка все по-силно изгарял от желание да си е тук, у дома, и само с огромни усилия можел да бъде убеден да разглежда пейзажа.

Аз също изгарях от желание да съм си у дома и се зарадвах, когато най-сетне затворихме собствената ни скъпа врата зад гърба си и двете се приютихме в тишината на малката ни гостна.

Домът е велико нещо, въпреки че не събрах смелост да го кажа пред г-н Робинсън, и то определено ако е собствен дом, като нашата мила къщурка. Когато мисля за предишното си съществуване — за всичко, което смятах, че мога в действителност да очаквам от остатъка от живота си, местенце по милост на крайчеца на килима в нечия дневна, слугинска стаичка или още по-зле, изпитвам благодарност и за най-малкото нещо, което е неизразимо скъпо за мен. Лиза ни поднесе лек обяд — студено пилешко и салатата, следобед се разхождахме в парка, работихме, а за вечеря хапнахме топло мляко с бял хляб, поръсен със захар, както би могъл да вечеря и самият Уърдзуърт. Посвирихме и попяхме заедно, а после си четохме на глас малко от „Кралицата на феите“. Съвместните ни дни предат простите удоволствия на ежедневието, които човек никога не бива да приема за даденост, а също висшите удоволствия на изкуството и мисълта, които сега можем да вкусваме, когато и както пожелаем, без никой да ни забранява или да ни натяква. Ричмънд наистина е като Обетована земя, казах аз на

Принцесата, а тя отвърна, че трябва само да се надяваме някоя зла фея да не завиди на щастливата ни участ.

По-нататък нищо в продължение на три седмици и половина, прости блюда, разходки и четене, музика и художествените намерения на Бланш за картини. После Роланд попадна на едно изречение, което можеше да означава нещо — или нищо. Нищо, освен ако не гледаш много внимателно.

Чудех се дали да не направя етюд с масло върху някоя тема от Малори, може би пленяването на Мерлин от девойката Нимю или самотната Дама от Астолат. Умът ми прелива, изпълнен със смътни образи, но нямам ясна представа за нещо съществено. Цяла седмица нахвърлях скици на дъбовете в Ричмънд Парк — всичките ми линии са прекалено леки за плътната здравина на стволите им. Какво ни кара да правим красиво онова, което би трябвало да изразява груба сила? За Нимю или за Девойката Лилия ще е необходим модел, а едва ли мога да моля Принцесата да ми отдели толкова много от времето си, макар да се надявам, че часовете, прекарани за „Кристабел пред сър Лиолайн“, може да ѝ се сторят не изцяло загубени. Рисувам така прозрачно, сякаш работите ми са неосветено цветно стъкло, на което му трябва порой светлина някъде отвъд, за да пламне и да се оживи, а такова място няма. О, как искам да имам сила! Тя закачи „Кристабел“ в спалнята си, където картината улавя утринното слънце и показва несъвършенствата ми. Много е развълнувана от едно дълго писмо, което пристигна тази сутрин и което не ми показа, а само се усмихна, взе го и го прибра.

Освен собствената потребност и заинтересованост на Роланд съвършено нищо не сочеше, че дългото писмо може да е неговото. Можеше да е какво ли не. Бяха ли пристигнали и други? Три седмици по-късно откри друго многозначително/незначително изречение.

Двете с Лиза бяхме заети с рачела от ябълки и дюли; цялата кухня е в муселинени воали и волани, хитроумно завързани между краката на преобърнати столове като паяжина, а от тях се просмуква рачел. Лиза си изгори езика, докато проверяваше дали ще се сгъсти, каквато си е лакома да опита или петимна да угажда. (Лиза е лакома. Сигурна съм, че през нощта нагъва хляб и плодове. Когато слизам за закуска, намирам пресни и коси следи от нож, каквито аз самата никога не оставям по самуна в панера.) Тази година Принцесата не ни помага. Подготвяше се да изпрати по пощата литературното си послание, макар да отрече — каза, че бърза да завърши „Кристалният ковчег“ за книгата с приказки. Мисля, че пише по-малко стихове. Определено вече не ми ги показва вечер, както бяхме свикнали. Цялата тази кореспонденция вреди на истинските ѝ дарования. Тя няма нужда от епистоларно подмазвачество. Отлично знае колко струва. Ще ми се и аз да бях така сигурна за себе си.

Две седмици по-късно:

Писма, писма, писма. Не за мен. Аз не трябва да виждам, не трябва да знам. Не съм сляпа изкуфелница, мила ми госпожо, нито зле възпитана камериерка, та да обърна глава и да не виждам онова, за което ми казват, че не ме засяга. Няма защо бързичко да ги мушвате в кошничката си с ръкоделие или да тичате по стълбите, за да ги криете под везаните си кърпички. Аз не съм шпионин, не съм съгледвач, не съм гувернантка. Точно гувернантка свършено сигурно не съм. От такава съдба ме спасихте и никога, нито за миг, даже за по-малко от миг не ще си помислите, че съм неблагодарна или че искам нещо повече.

Две седмици по-късно:

И ето че ни дебне Хищник. Нещо обикаля и души край малкото ни убежище, опипва капаците на прозорците, сумти и пъхти отсам вратата. В стари времена слагали плодовете на планински ясен и подкова над вратата, за да прогонят злите сили. Ще прикова сега и аз, за да покажа, за да попреча да преминат, стига да мога. Кучето Трей се дразни от дебнещи хищници. Козината по раменете му настръхва като на вълк, когато чуе ловеца. Оголва зъби в празния въздух. Колко мъничко, колко сигурно е заплашеното обиталище! Колко огромни изглеждат катинарите, колко ужасяващо ще изглеждат насилени, разбити.

Две седмици по-късно:

Къде остана откритото ни общуване? Къде са дребните неизразими неща, които споделяхме в тихо съгласие? Този любопитко е допрял око до всяка пролука или цепнатина в стените и безсрамно наднича вътре. Тя се смее и казва, че не ни мисли злото, че не може да види същинските неща, които ние знаем и пазим на сигурно място, и наистина е така, така и трябва да бъде, винаги. Но се забавлява, като го слуша как се влачи и се задъхва край здравите ни стени, мисли, че той винаги ще си остане питомен, какъвто е сега. Не мога да твърдя, че знам по-добре, аз не знам нищо, никога не съм знаела кой знае какво, но се страхувам за нея. Попитах я колко е писала напоследък, и тя се засмя, каза, че научава много, толкова страшно много, а когато научи всичко, ще има нов материал за писане и много нови неща за казване. А после ме целуна, нарече ме своята мила Бланш и допълни, че знам какво добро момиче е, много силно и съвсем не глупаво. А аз отвърнах, че всички, всички сме глупави и ни трябва Божията сила, за да ни помогне да се спасим, когато сме слаби. Тя отговори, че никога преди не е усещала така

силно присъствието ѝ, нейната близост. Качих се в спалнята си и се молих, както не се бях молила — от безутешност — от времето, когато отправях молитви да напусна дома на г-жа Тийп и мислех, че ще останат безответни завинаги. От течението пламъкът на свещта гонеше по тавана огромни сенки като хищно протегнати пръсти. Бих могла да вмъкна няколко подобни подгонени, хищно протегнати ивици светлосянка около Нимю и Мерлин. Тя дойде при мен, както бях коленичила на пода, повдигна ме и каза, че *не бива никога да се караме*, че никога, никога няма да ми даде повод да се усъмня в нея и че не бива и да си помислям, че може да го стори. Сигурна съм, че говореше искрено. Беше възбудена; проляха се малко сълзи. После дълго останахме тихо една до друга, както само ние си знаем.

На следващия ден:

Вълкът се махна от Портата. Огнището на кучето Трей си е пак само негово. Започнах работа по Девойката Лилия от Астолат, която изведнъж ми се стори най-доброто решение.

Пасажът свършваше, всъщност цялата тетрадка свършваше внезапно, дори не в края на годината. Роланд се питаше дали е имало и други дневници. Вмъкна малки хартиени листчета на местата, които навързваха крехкия му разказ или не-разказ. Нямахме никакви доказателства, които да свържат Хищника с автора на писмата, нито автора на писмата с Рандолф Хенри Аш, но въпреки това го изпълваше силното убеждение, че тримата са всъщност едно и също лице. Ако беше така, Бланш би ли го казала? Трябваше да попита Мод Бейли за Хищника, ала как можеше да го направи, без да се разкрие по някакъв начин — без да издаде собствения си интерес към всичко това? И без да се изложи на този осъдителен високомерен поглед?

Мод Бейли надникна с ръка на вратата.

— Библиотеката затваря. Открихте ли нещо?

— Така ми се струва. Може да си измислям. Има неща, за които трябва да попитам някого... трябва да попитам вас. Разрешено ли е да се преснимат ръкописите? Не ми стигна време да препиша каквото намерих. Ще...

— Явно сте прекарали плодотворен следобед.

Сухо. А после, като отстъпка:

— Дори вълнуващ.

— *Не знам.* Цялата работа е гонене на вятъра.

— Много ще се радвам — каза Мод, след като прибра книгата на Бланш в кутията им, — ако мога да ви помогна. Елате да пийнем кафе. Има едно преподавателско кафене в корпуса на Женските изследвания.

— Ще ме пуснат ли?

— Естествено — отвърна леденият глас.

* * *

Седнаха на ниска масичка в ъгъла под плакат за университетски ясли и срещу два други плаката: единия за консултации при бременност — „Жената има право сама да решава съдбата на тялото си. За нас най-важни са жените“; другият — за „Феминистка фиеста: Магьосници, Вампирки, Дъщерите на Кали и всякакви Фати Моргани. Ще ви смразим кръвчицата! Разкрийте тайното си зловещо лице с девичи духовитости и душегубства“. Помещението бе по-скоро необитаемо — група жени по дънки се смееха в отсрещния ъгъл, две момичета бяха потънали в сериозен разговор до прозореца, задушевно свели глава с розови шипове. В това обкръжение екстравагантната елегантност на Мод Бейли изглеждаше още по-странна. Тя бе крайно недосегаема жена; Роланд, който в отчаянието си бе решил да заложи всичко на карта и да ѝ покаже ксерокопията на писмата, но искаше потайност и усамотение, се видя принуден да се наведе напред в някаква лъжеинтимност и да говори тихо:

— Сещате ли се за Хищника, който толкова е разтревожил Бланш Глоувър? Знае ли се нещо за него? За вълка пред портата?

— Нищо определено. Мисля, че Леонора Стърн колебливо го идентифицира като младия г-н Томас Хърст от Ричмънд, който обичал

да идва да свири на обой с дамите. И двете са били отлични пианистки. Наистина са запазени две-три писма от Кристабел до Хърст — дори му е изпратила няколко стихотворения, които за наше щастие е запазил. През 1860 г. той се жени за друга и отпада от сцената. Бланш може и да си го е измислила. Имала е живо въображение.

— И е ревнувала.

— Разбира се.

— А литературните писма, които споменава? Знае ли се от кого са били? И дали са били свързани с Хищника?

— Доколкото знам, не. Получавала е в изобилие писма от почитатели като Ковънтри Патмор, който се възхищавал на нейната „пивка простота“ и „благородна отдаденост“. Писали са й стотици хора. Може да е бил кой ли не. Смятате, че е бил Р. Х. Аш?

— Не. Само че... Най-добре да ви покажа какво нося.

Извади копията на двете писма. Докато тя ги разгъваше, той каза:

— Трябва да ви обясня нещо. Намерих ги аз самият. Не съм ги показвал на никой друг. Никой не знае, че съществуват.

Тя четеше.

— Защо?

— Не знам. Задържах ги за себе си. Не знам защо.

Беше свършила.

— Датите се връзват. Можете да изкарате от това цяла история. Без никакви същински доказателства. Ще промени хиляди неща. Изследванията върху Ламот. Дори някои представи за Мелюзина. Онази тема за феята. *Интригуващо е*.

— Нали? Ще промени и изследванията върху Аш. Писмата му всъщност са доста скучни, прецизни, отчуждени — това е съвсем различно.

— Къде са оригиналите?

Роланд се поколеба. Трябваше му помощ. Трябваше да го каже.

— Взех ги. Намерих ги в една книга и ги взех. Без да се замислям, просто ги взех.

— *Защо?* — строго, но много по-живо: — Защо го направихте?

— Защото са живи. Сториха ми се *неотложни* — почувствах, че съм длъжен да направя нещо. Беше просто порив. Светкавичен. Смятах да ги върна. Ще ги върна. Другата седмица. Просто още не съм

го направил. Не че ги смятам за *мои* или нещо такова. Но не са на Кропър, нито на Блекадър, нито даже на лорд Аш. Сториха ми се лични. Не е особено сполучливо обяснение.

— Не. Предполагам, че може да се окаже голям академичен удар. За вас.

— Е, щеше ми се аз да свърша работата — започна невинно Роланд и едва след това усети, че са го обидили. — Почакайте, изобщо не става дума за *това*! Беше нещо *лично*. Няма откъде да знаете. Аз съм старомоден литературовед, взрян в текста, не съм биограф — не си падам по тези неща, не съм преследвал *печалба*... Ще ги върна следващата седмица — исках да си остане тайна. Лична. И да си свърша работата.

Тя се изчерви. Алена кръв обагри слоновата кост.

— Съжалявам. Макар че не знам защо; беше съвсем разумно предположение и ми е невъобразимо трудно да си представя, че някой ще *дръзне* да забърше два ръкописа ей така, далеч от очите на всички, аз самата не бих могла. Но наистина виждам, че не сте го направили заради това. Наистина.

— Просто исках да разбера какво е станало после.

— Не мога да ви разреша да снимате дневника на Бланш, подвързията няма да издържи, но можете да препишете каквото ви трябва. И да продължите лова в останалите кутии. Кой знае какво ще намерите. В крайна сметка никой не е бил по следите на Рандолф Хенри Аш. Да ви запазя ли стая в общежитието до утре?

Роланд се замисли. Стаята в общежитието изглеждаше безкрайно привлекателна, спокойно местенце, където ще може да спи без Вал, да мисли за Аш, да следва собствения си ритъм. Стаята в общежитието щеше да струва пари, а той нямаше. А и билетът за влака беше за същия ден.

— Билетът ми на връщане е за същия ден.

— Можем да го сменим.

— Все пак предпочитам да откажа. Безработен съм, откакто завърших дисертацията си. Нямам толкова пари.

Сега вече бе виненочервена.

— Не съобразих. Тогавя най-добре да се настаните при мен. Имам свободно легло. По-добре, отколкото да купувате друг билет,

така и така сте тук — ще приготвя вечеря, а утре можете да разгледате останалия архив. Няма да има никакъв проблем.

Той погледна лъскавата черна следа от избледнелите кафяви редове.

— Добре.

* * *

Мод живееше на партера на къща от червени тухли в джорджиански стил в покрайнините на Линкън. Държеше две големи стаи, кухня и баня, приспособени от някогашен лабиринт от сервизни помещения; през входната ѝ врата някога бяха минавали продавачите. Къщата беше собственост на университета; апартаментите на горните етажи бяха университетски. Кухнята, застлана с каменни плочи, гледаше към двор с червен плочник и различни вечнозелени растения в саксии.

Дневната на Мод не отговаряше на очакванията за изследовател на викторианския период. Стените, лампите и масата за хранене бяха яркочервени; килимът беше в берберско мръснобяло. Предметите в стаята бяха лъчисто осветени във всевъзможни цветове — резеда, кармин, слънчогледовожълто, наситенорозово, нищо бледо или пастелно. Няколко ниши до камината приютяваха специално осветена колекция от стъкло — шишета, гарафи, преспапиета. Роланд се чувстваше нащрек и не на място, сякаш беше попаднал в художествена галерия или в чакалнята на хирург. Мод отиде да приготви вечеря, като отказа предложената ѝ помощ, и той звънна в апартамента в Пътни, но никой не се обади. Мод се върна с питие и каза:

— Защо не прочетете „Приказки за невинни“? Имам първото издание.

Книгата беше с протрити корици от зелена кожа и леко готически букви. Роланд седна на огромния бял диван до дървата в огъня и разгърна страниците.

Живяла някога една кралица и човек би рекъл, че имала всичко, което може да си пожелае човек на този свят,

но ѝ била легнала на сърцето една необичайна безмълвна птичка, за която ѝ бил разказал един пътешественик и която живеела в снежните планини, гнездяла само веднъж, отглеждала своето златно и сребърно пиленце, пропявала само веднъж и после се стапяла като сняг в равнините.

Живял някога беден обуцар, който имал трима напети силни синове, две хубави дъщери и трета, която нищо не умеела да върши добре, изпускала с трясък чиниите и засуквала преждата си на възли, пресичала млякото и не успявала да добие масло, нито да стъкне огъня така, че да не влиза дим в стаята, безполезна, безнадеждна, отнесена дъщеря, на която майка ѝ често казвала, че трябва да се опита да оцелее сама в дивата гора и едва тогава ще оцени какво значи да се вслушваш в съветите и да вършиш всичко, както трябва. А това изпълвало опаката дъщеря с огромен копнеж да стъпи поне за малко в дивата гора, където нямало игли и чинии, но спокойно можели да потрѣбват онези неща, за които знаела, че е заложено в душата ѝ да изпълни.

Погледна гравюрите върху дърво, описани на титулната страница като „Илюстрации от Б. Г.“. На поляна, заобиколена от тъмни борове, стоеше женска фигура с шал на главата, развята престилка и големи дървени обувки, а сред кръстосаните ръце на дърветата, покрити с иглички, надничаха куп бели очи. Друга фигура, увита в нещо като мрежа, обточена със звънчета, удряше със замрежени юмруци по вратата на някаква къщурка, а горе зад прозорците се хилеха размазани долнопробни физиономии. В основите на малка къща, заобиколена от същите черни дървета, лежеше дълъг вълк, положил муцуната си на белосаните стъпала и извил дългото си гъвкаво тяло зад ъгъла като прегръдка на дракон — резките на козината му бяха в тон с изрязаните перести дървета.

* * *

Мод Бейли му поднесе консерва скариди, омлет и зелена салата, френско синьо сирене и купа стипчиви ябълки. Разговаряха за „Приказки за невинни“, повечето от които, както обясни Мод, били доста страховити приказки по Грим и Тик, където особено внимание се обръща на животните и неподчинението. Разгледаха заедно приказката за жената, която казала, че дава всичко, за да има дете, все едно какво, дори да е таралеж, и чинно родила чудовище, полутаралеж, полумомче. Бланш беше нарисувала детето таралеж във висок викториански стол на викторианска маса — зад него се виждаха тъмните стъкла на бюфет, а отпред бе надвиснала натрапническа ръка, която му сочеше чинията. Лицето му бе грубо, обрасло с козина и сбръчкано, сякаш всеки миг щеше да избухне в сълзи. Бодлите около грозната му глава приличаха на остри лъчи на ореол и се спускаха на зигзаг по безвратите му рамене, където се сблъскваха с нелепия рюш на колосаната му яка. Набитите му ръчички завършваха с груби малки нокти. Роланд попита Мод как е реагирала критиката на всичко това. Мод каза, че според Леонора Стърн това отразявало страха на викторианската жена и на жената изобщо, че може да роди чудовище. Имало връзка с Франкенщайн, плод на родилните мъки на Мери Шели и на ужаса, който изпитвала от раждането.

— И вие ли мислите така?

— Стара история, има я и при Братя Грим, таралежът седи на черна буца на едно високо дърво, свири на гайда и мами хората. Мисля, че може да научите някои неща за Кристабел от начина, по който тя разказва приказката. Според мен просто не е обичала деца, както сигурно са се чувствали много неженени лели в онези дни.

— На Бланш ѝ е жал за таралежа.

— Така ли? — Мод разгледа илюстрацията. — Наистина, прав сте. На Кристабел не ѝ е жал. Той става много изобретателен свинар, увеличава стадото, като храни прасетата с горски жълъди, и накрая всичко свършва с голямо победоносно клане, печено свинско и пръхкави кожички. Съвременните деца, на които им е мъчно за прасетата, обладани от бесовете в Гадаринската страна^[2], трудно преглъщат това. Кристабел го превръща в природна сила. Той обича да побеждава, колкото и невъзможно да изглежда. Накрая спечелва царската дъщеря, която през нощта трябва да изгори кожата с бодлите, и намира в обятията си прекрасен принц, целия опърлен и почернял от

сажди. Кристабел казва: „А дори да е съжалявал за бодливата си броня и острия си буен ум, историята не ни разказва това, тъй като не бива да продължаваме нататък, щом стигнахме до щастливия край“.

— Това ми допада.

— И на мен.

— Заради семейната връзка ли започнахте да се занимавате с нея?

— Възможно е. Не мисля. Знаех едно кратко стихотворение от нея, когато бях много малка, и то стана нещо като пробен камък. Имайте предвид, че семейство Бейли не се гордеят особено с Кристабел. Не са литератори. Аз съм отклонение. Баба ми в Норфък ми казваше, че прекаленото образование разваля момичето и от него вече не става добра съпруга. Освен това норфъкските Бейли не си говорят с роднините си от Линкъншър. Те загубили всичките си синове през Първата световна война, с изключение на един инвалид, и доста обеднели, докато при роднините в Норфък останали добри пари. Софи Ламот се омъжила за *пункъншърски* Бейли. Така че не съм отраснала с мисълта, че имам поетеса в семейството, по сребрена линия, разбира се. Двама победители в дербито и един вуйчо катерач, поставил рекорд на връх Айгер, такива неща имаха *значение*.

— За какво беше стихотворението?

— За Сибилата от Куме. Беше от една книжка, която получих за Коледа, казваше се „Призраци и други странни същества“. Ще ви го покажа.

И той прочете:

Ти коя си?

*Тук на най-високата полица
аз стоя затворена, смалена
в покрита с паяжини стъкленца,
като дъвен прилеп изсушена.*

А каква била си?

*Златоликният бог ме разпалваше,
пеех с крясъци, всъщност пицях,
тази негова жар ме разяждаше,*

беше негов, не мой онзи глас.

Какво виждаш?

Видях твърд без основа
как крепи небесата,
видях как покроба
върху Цезар намятат.

На какво се надяваш?

Страстта е огън потушен.
И любовта лъжа е — зная.
Човек към тлен е устремен
и аз едната смърт желая. ВК

— Много е тъжно.

— Младите момичета са тъжни. Харесва им, помага им да се чувстват силни. Сибилата беше на сигурно място в буркана си, никой не можеше да я пипне, а тя искаше да умре. Не знаех какво е сибила. Просто ми харесваше ритъмът на думите. После, когато започнах да се занимавам с праговете, се сетих за стихотворението — и за нея. Написах статия за викторианките и пространственото им въображение. „Маргинални същества, лиминална поезия“. За агорафобията, клаустрофобията и парадоксалното желание да ги пуснат на воля в някакво безпределно пространство, дивите блата, откритите полета... и същевременно затварянето им във все по-тесни, непроницаеми малки пространства — като доброволния затвор на Емили Дикинсън и стъклената на сибилата.

— Като магьосницата на Аш и нейното „Почивай в мир“.

— Това е различно. Той я наказва за красотата ѝ и за онова, което смята за злина.

— Не е така. Той пише за хората, които смятат, че *трябва* да бъде наказана за красотата и злината ѝ. А тя самата мисли като тях и става съучастник в присъдата им. За разлика от него. Той оставя отговора на собствената ни интелигентност.

По лицето на Мод пролича желание да спори, но тя каза само:

— А вие? Защо се занимавате с Аш?

— Майка ми го харесваше. Учила е английска литература. Отрасъл съм с представата му за сър Уолтър Роли, с поемата му за Ажинкур и стената на Офа. И после „Рагнаръок“. — Той се поколеба: — Те останаха живи, след като системата ме изучи и изпита на всичко друго.

Мод се усмихна.

— Точно така. Неща, способни да оцелеят след нашето образование.

* * *

Пригответи му легло на високия бял диван в хола — не купчина спални чували и одеяла, а истинско легло с изпрани чаршафи и възглавници в изумруденозелени памучни калъфки. Измъкна и бяла пухена завивка от скритото чекмедже под дивана. Намери му нова четка за зъби в неотваряна опаковка и каза:

— Жалко за сър Джордж. Голям темерут. Кой знае какво държи в ръцете си? Виждали ли сте Сийл Корт? Викторианска готика с всичките ѝ плетеници, кулички и стреловидни прозорци, кацнала дълбоко в дерето. Може да отидем с колата. Ако мислите, че имате време. Много рядко изпитвам каквото и да било любопитство към живота на Кристабел, странно, даже изпитвам някаква погнуса към неща, които може да е докосвала, или места, където може да е била, важното е *езикът*, не е ли така, какво е минавало през ума ѝ...

— Точно така...

— Никога не ме е занимавал особено Хищникът на Бланш или други подобни, струваше ми се, че няма значение, кой е, а само това, че според нея е имало нещо, но вие дръпнахте някаква струна...

— Вижте — той извади плика от куфарчето си. — Донесох ги със себе си. Какво друго можех да направя? Избледнели са, но...

След нашия необикновен разговор не мисля за нищо друго. Чувствам, зная с някаква сигурност, която не може да се дължи на лудост или недоразумение, че двамата трябва да говорим отново.

— Разбирам. От тях струи живот.

— Нямаат край.

— Не, само начало. Искате ли да видите къде е живяла? И къде всъщност е намерила края си?

Той си спомни просмукания от котешка пикня таван, стаята без изглед.

— Защо не? Щом така и така съм тук.

— Минете пръв през банята.

— Благодаря. За всичко. Лека нощ.

* * *

Приключи пъргаво в банята, която не бе място да седиш и да четеш или да лежиш и да киснеш във ваната, а хладно стъклено зелено пространство, което блестеше от чистота, върху дебели стъклени лавици с цвят на зелена вода се кипреха огромни тъмнозелени буркани със запушалки, подът бе настлан със стъклени плочки, в чиито мимолетни и илюзорни дълбини можеше да надникнеш, пред душа като стъклен водопад се спускаше искряща завеса, а прозорецът, изпълнен с воднисти светлини, бе закрит с подходяща щора. Големите хавлиени кърпи на Мод със зелени пискюли бяха систематично сгънати на топлата скара. По нито една повърхност не се забелязваше нито трошичка талк, нито петънце от сапун. Видя лицето си в зеленикавия умивалник, докато си миеше зъбите. Замисли се за банята вкъщи, пълна с мръсно бельо, отворени кутийки със сенки за очи, увиснали ризи и чорапи, лепкави бутилки лак за коса и туби с пяна за бръснене.

По-късно Мод също стоеше там и въртеше дългото си тяло под съскащия горещ душ. Съзнанието ѝ изпълваше образът на грамадно неоправено, изцапано намачкано легло, чаршафите — събрани тук-там в изправени гребени като разбит белтък. Винаги когато мислеше за Фъргюс Улф, виждаше това празно бойно поле. Ако решеше да ги извика в спомена си, зад него се виждаха неизмити чаши от кафе, панталони, останали там, където са били изхлузени, купища потънали в прахоляк хартии с кръгли петна от винени чаши, килим, набит с прах и пепел, миризма на чорапи и други миризми. Фройд беше прав,

мислеше Мод, докато енергично търкаше белите си крака, зад отвращението се крие желание. Конференцията в Париж, на която бе срещнала Фъргюс, бе посветена на пола и автономния текст. Нейният материал бе за праговете, а Фъргюс бе изнесъл авторитетен доклад, озаглавен „Потентният кастрат — фалогоцентрично структуриране на герои(ни)те хермафродити в творчеството на Балзак“. Доводите му сякаш клоняха към феминизма. Посоката на изложението му бе някак подигравателна и подривна. Флиртуваше на границата на самопародията. Очакваше Мод да легне с него. „Идеално знаеш, че двамата с теб сме най-интелигентните хора тук. Ти си най-красивото същество, което някога съм виждал и за което съм мечтал. Искам те, имам нужда от теб, не го ли усещаш, направо е неустоймо.“ Защо беше направо неустоймо, Мод рационално не беше сигурна. Но беше прав. След което започнаха скандалите. Мод потръпна.

Облече практичната си нощница с дълги ръкави и освободи от мократа шапка дългата си руса коса. Започна ожесточено да я разресва, като придържаше с ръка изсипалата се тежест, и загледа в огледалото съвършено правилните си черти. Красивата жена, казва Симон Вейл, се вижда в огледалото и знае: „Това съм аз“. Грозната жена също толкова убедено знае: „Това не съм аз“. Мод знаеше, че това спретнато разграничение свръхопростява нещата. Кукленската маска, която виждаше, нямаше нищо общо с нея, нищичко. Феминистките бяха отгатнали това и веднъж, когато стана да говори на някаква среща, я освиркаха със съскаци подвиквания и вой, явно допускайки, че увенчалият главата ѝ блясък е съблазнителният и достъпен на пазара продукт от някое нехуманно тествано шишенце. В началото на преподавателската си кариера се стрижеше почти до голо, оставяйки беззащитно стърнище върху белия и треперещ скалп. Фъргюс беше отгатнал колко се страхува от кукленската маска, и се беше справил с това по собствен път, като я предизвикваше да я пусне цялата на показ и ѝ рецитираше Йейтс с ирландския си глас:

*Не е способен никой момък клет,
изпитал отчаяние в душата
от тези бастиони с цвят на пчелен мед,
които твоя лик красят,*

*да те обича ей така, заради теб самата,
а не заради златната коса. ВК*

— Срамота е да вярваш в подобни неща — казваше Фъргюс, — и то тъкмо ти, скъпа моя, толкова умна и разумна за всичко останало.

— Не вярвам — отвърна Мод, — не вярвам и не ми пука.

Така че той я предизвика да си пусне косата и тя я пусна, от ушите до тила, надолу по врата и после до раменете. Времето, за което порасна косата ѝ, почти съвпадна с продължителността на връзката им — когато се разделиха, дългата плитка вече я потупваше по гърба. После от гордост не я отрязва, защото не искаше чак толкова да отбелязва случилото се, но оттогава винаги слагаше нещо отгоре, за да я скрие.

* * *

Роланд се чувстваше в приповдигнато настроение на високия диван на Мод. В стаята се долавяше дъх на вино и на канела. Лежеше в бяло-изумруденото си гнездо под абажура на тежка месингова лампа, зелена отгоре, кремава отдолу. Някъде в съзнанието му се криеше човек, неспособен да заспи, човек, който спи натъртен и се мята върху купчината пухени дюшеци, истинската принцеса, страдаща от притуленото грахово зърно. Бланш Глоувър наричаше Кристабел Принцесата. Мод Бейли беше чувствителна принцеса. Той беше натрапник в женската им крепост. Като Рандолф Хенри Аш. Отвори „Приказки за невинни“ и започна да чете.

КРИСТАЛНИЯТ КОВЧЕГ

Живял някога един малък шивач, добър и с нищо незабележим човек, когото случаят веднъж отвел да скита из гората — може би да дири работа, тъй като в онези дни хората изминавали дълъг път, за да свържат с мъка двата края, а услугите на добър занаятчия като нашия герой били

по-скоро рядко търсени, отколкото евтини — при това скърпена набързо работа, която лошо стои и ден до пладне трае. Вярвал той, че все ще попадне на човек, комуто уменията му да потрябват — той бил неизлечим оптимист и си представял щастлива среща на всеки ъгъл, макар че било трудно да се види как ще стане това, докато навлизал все по-навътре сред гробовните гъсторасли дървета, където дори светликът на луната се цепел на помръкнали ситни иглици синкава здрачевина по мъховете, недостатъчна за окоето. Ала ето че наистина му се изпречила малка къщурка, сякаш го чакала насред закътана поляна в дълбините на гората, а жълтите ивици светлина, които се процеждали през капациите и изпод кепенците, разведрили душата му. Похлопал смело на вратата, отвътре прошумоляло, проскърцало, открехнал се тънък процеп и пред него застанал малък човек с лице, сиво като утринна пепел, и с дълга мъхната брада, същата на цвят.

— Аз съм пътник, изгубен в гората — казал малкият шивач, — а също майстор занаятчия, тръгнал да дири работа, ако ви се намира някаква.

— Не ми трябва майстор занаятчия — отвърнал малкият сив човек. — А и от крадци ме е страх. Не можеш да влезеш.

— Ако бях крадец, да съм влязъл насила или да съм пропълзлял крадешком — рекъл малкият шивач. — Честен шивач съм аз, закъсал за помощ.

Тогава зад малкия човек пристъпило огромно сиво куче, колкото него на бой, с червени очи и горещ дъх. И отпърво звярът проръмжал с нисък гъргорещ и громолещ глас, но после усмирил заплахата си и бавно размахал опашка, а малкият сив мъж рекъл:

— Ото е на мнение, че наистина си честен човек. Можеш да получиш легло за през нощта в замяна на честен труд привечер, затова влез, помогни с готвенето и чистенето и с всичко, което още има да се свърши в скромния ми дом.

Така че пуснали шивача вътре, където го посрещнало странно домочадие. На люлеещ се стол се поклащали яркоцветен петел и чисто бялата му булка. В ъгъла до огъня се гушела коза на бели и черни петна, с топчести рогца и очи като жълто стъкло, а до огнището лежала огромна котка, пъстрошарена, в плетеница от ивици издокарана тигрова котка, която погледнала към малкия шивач с очи като студени зелени скъпоценности и с черни процепи вместо зеници. Зад масата за вечеря пък стояла крехка пепелистокафява крава с млечен дъх и топъл влажен нос и с огромни меки кафяви очи.

— Добро утро! — приветствал шивачът тази компания, тъй като вярвал в добрите обноски, а и смълчаните твари го гледали някак изпитателно и разумно.

— Храна и напитка ще намериш в кухнята — казал малкият сив човек. — Поднеси ни подобаваща гозба и ще вечеряме заедно.

Тогава малкият шивач запретнал ръкави и приготвил великолепна пита с брашното, месото и лука, които намерил, а отгоре я украсил с прекрасно изваяни от тестото листенца и цветя, защото нали бил занаятчия, даже да не можел да упражнява собствения си занаят. Огледал се, докато готвел, и донесъл сено за козата и кравата, златно просо за петела и кокошката, мляко за котката и месо и кокали от гозбата за огромното сиво куче. Щом шивачът и малкият сив мъж седнали да изядат питата, чийто топъл аромат изпълвал цялата къща, малкият сив човек казал:

— Прав беше Ото, ти си добър и честен човек и те е грижа за всички живи твари тук, където не остави никого ненахранен и нищо несвършено. Ще те даря за добрината ти. Какво ще си избереш?

И той поставил пред шивача три неща. Първото била кесия от мека кожа, която леко издрънчала, щом я пуснал на масата. Второто било готварско гърне, черно отвън, лъснато и блестящо отвътре, яко и грамадно. А третото бил малък стъклен ключ, изваян в приказен филигран и искрящ с всички цветове на дъгата. Шивачът потърсил за съвет

вперените очи на животните и те благосклонно отвърнали на погледа му. А той си казал: знам ги аз тези дарове на горските хора. Може първото да е кесия, която никога не се изпразва, а второто да е гърне, което ти поднася питателна гозба винаги щом го помолиш с правилни думи. Чувал съм за такива неща и съм срещал хора, приели разплата от подобни кесии и вкусили гозбите на подобни гърнета. Но стъклен ключ нито съм виждал, нито съм чувал и не мога да си представя за какво може да служи; във всяка ключалка ще притрепери, толкова е малък. Ала го обзел копнеж по малкия стъклен ключ, защото, нали бил занаятчия, виждал какво майсторство е било потребно, за да се издухат от стъклото всичките му крехки криволици и тънкото стъбло, пък и нямал никаква представа за какво е ключът и какво може да стори, а любопитството е велика сила в живота на хората.

Затова казал на дребния човек:

— Ще взема красивия стъклен ключ.

На което малкият мъж отвърнал:

— Избра не с благоразумие, а с дързост. Ключът е ключ към приключение, ако тръгнеш да го търсиш.

— Защо не? — рекъл шивачът. — Щом няма полза от занаята ми в тази пустош и щом съм избрал не с благоразумие.

Тогава животните се приближили с топлия си млечен дъх, който ухаел сладко на сено и на лято, и с благия си утешителен взор, който не бил като на хора, и кучето положило тежката си глава върху крака на шивача, а тигрестата котка се настанила до ръката му върху облегалката на стола.

— Трябва да излезеш от къщата — казал малкият сив човек — и да повикаш западната вихрушка, да ѝ покажеш ключа, щом дойде, и да се оставиш да те отнесе, където пожелае, без борба и боязън. Защото, ако се противиш или питаш, тя ще те запрати връз трънака и зло ще те сполети, преди да се измъкнеш от там. Вझे ли те, ще те остави сред гол пущинак върху голям камък, целия от гранит,

който и ще стане портата към твоето приключение, макар да ти се стори, че е прикован там и не помръдва от самото сътворение на света. Трябва да сложиш върху камъка перо от опашката на ей това тук петле — а то ще ти го даде на драго сърце — и вратата ще се отвори. После трябва дълго да слизаш без страх и колебание, да слизаш все по-надолу и още да слизаш; ще видиш, че стъкленият ключ ще освети пътя ти, ако го протегнеш напред. След време ще стигнеш до каменно преддверие, откъдето две врати извеждат към разклоняващи се проходи, по които обаче не бива да тръгваш; мини през друга една портичка, закрыта със завеса, след която пътеката продължава напред и надолу. Не бива да докосваш завесата с ръка, а трябва да я погалиш с млечнобялото перо, което кокошката ще ти даде; тогава невидими ръце ще дръпнат завесата пред теб, дверите отзад ще се отворят и най-сетне ще можеш да влезеш в залата, където ще намериш каквото намериш.

— Добре, ще приключенствам тогава — рекъл малкият шивач, — макар че голям страх ме обзема от тъмните места под земята, където не прониква светлината на деня, а онова, що тегне над главата ти, е плътно и тежко.

Петелът и кокошката му позволили да вземе по едно перо, първото — искрящо, лъскавочерно и смарагдовозелено, другото — меко и млечнобяло. Той се сбогувал с всички и излязъл на поляната, където вдигнал високо ключа над главата си и повикал западната вихрушка.

Сладостно и страшно тревожно било това усещане, когато дългите ефирни ръце на западната вихрушка се спуснали към него през дърветата и го понесли нагоре, листата до едно потрепвали, пошушвали и потръпвали в полите ѝ, сламата пред къщата затанцувала, а от пръстта бликнали и се разхвърчали малки прашни фонтани. Дърветата го сграбчвали с вейчестите си пръсти, докато се издигал през клоните, залитайки ту насам, ту натам от бурните пориви на вятъра, а после изведнъж усетил как нещо го притиска към невидимата бучаща гръд на

длъгнестата вихрушка, която със стенание се втурнала в небесата. Той скрил лице в тези ефирни възглавници и нито викал, нито се дърпал, а въздишащата песен на западната вихрушка, изпълнена със ситен дъжд и надзъртащо слънце, с поройни облаци и навят звезден здрач, го засуквала и усуквала в своята тънка паяжина.

Точно както бил предрекъл малкият сив човек, вихрушката го оставила върху огромен камък от сив гранит, набразден, белязан и гол. Чул я как влачи и вие по пътя си, после се навел, пуснал перото на петела върху камъка и, виж ти! — с тежък стържещ стон огромният камък се люшнал във въздуха и пропаднал в земята, сякаш увиснал на лост или панти, като разбунил вълни пръст и пирен досущ тежка морска вода, а отдолу, под корените на пирена и възлестите коренища на преципа, се разкрил тъмен усвоен проход. Така че влязъл той вътре — храбро, не ще и дума, а през цялото време мислите му мерели плътния слой камънак, торф и пръст над главата му, въздухът бил мразовит и влажен, а почвата под краката му — водниста и подгизнала. Сетил се тогава за своя малък ключ и храбро го протегнал напред, а от него се разляла тънка искрица сребристокбледо сияние, което осветило пътя му крачка нататък. Стигнал най-сетне до преддверието, където го чакали трите врати, и изпод прага на двете големи порти блестяла светлина, топла и мамеща, а плесенясала кожена завеса закривала третата. Докоснал той кожата, само леко я бръснал с връхчето на мекото кокоше перо, и тя се отдръпнала в начупени гънки като прилепови крила, а отзад малка зееща портичка водела към тясна дупка, в която му се сторило, че едва ще успее да провере плещите си. Изплашил се истински тогава, защото малкият му сив приятел не му бил споменал нищо за такова приклучено място, и си помислил, че ако си вкара главата вътре, може никога да не излезе жив от там.

Погледнал тогава назад, но що да види — проходът, по който току-що бил слязъл, се губел сред множество други, всичките сгърчени, червеобразни, капещи и обрасли

с коренища, и си помислил, че никога няма да намери обратния път, затова трябва насила да се промуши напред и да види какво го чака. Искала се цялата му сърцатост, за да напъха главата и раменете си в пастта на този вход, ала затворил очи, блъскал и бутал и скоро се изтърколил в просторна каменна зала, обляна в някаква собствена мека светлина, която замъглила блясъка на сияйния му ключ. Било цяло чудо, казал си той, че стъклото не се пропукало по време на тази затегната борба, но то изглеждало както винаги все така бистро и крехко. После се огледал и зърнал три неща. Първото били куп стъклени бутилки и шишета, потънали в прах и паяжини. Второто бил стъклен купол колкото човешки бой, малко по-висок от нашия герой. А третото бил сияен кристален ковчег, положен върху пищна кадифена плащаница на позлатени подпори. Тъкмо от тях се процеждала меката светлина — като блясък на бисери в дълбока вода, като фосфоресциращия светлик, който нощем блуждае над Южните морета или сияе край надигналите се плитчини, млечнобял над сребрилата им шевица, в нашия роден проток Ламанша.

„Е, рекъл си той, едно от тези неща е моето приключение.“ Разгледал бутилките, обагрени в безброй оттенъци — червени, зелени, сини и с цвят на опушен топаз, в които се кътали влакънца и вадички някак просто така, нищо особено — димна въздишка тук, плисък призрачна течност там. Всичките били запушени и запечатани, а той бил достатъчно предпазлив да не разчупи печатите, преди да разбере по-добре къде се намира и какво да прави.

После се приближил до купола, който трябва да си представите като онези вълшебни покривала — нали сте ги виждали, върху картините в дневната, под които живеят какви ли не блестящи птички, накацали по клоните съвсем като живи, или ята тайнствени мушици и пеперуди. Или може би сте виждали едни такива кристални топки с малка къщичка вътре, а разклатите ли ги, над нея започва да се сипе бляскав снежец? Тукашният купол покривал цял

замък, разположен сред прекрасен парк с дървета, тераси и градини, езерца с рибки и пълзящи рози, с ярки знамена, морно увиснали по многобройните му кули. Било място превъзходно и прекрасно, с безброй прозорци и виещи се стълби, с морава и люлка на дървото, с всичко, което човек може да си пожелае от едно просторно и желано обиталище, само че било застинало и тъй дребно, че било необходимо увеличително стъкло, за да се разгледат всички заврънкулки по резбата и украсата му. Както вече ви казах, малкият шивач бил преди всичко и най-вече занаятчия, затова с почуда се взирал в прекрасния макет и въображението направо му изневерявало, щом се опитвал да си представи какви изящни сечива и инструменти са го ковали и ваяли. Издухал малко прахта, за да се диви по-добре, а сетне пристъпил към ковчега.

Забелязали ли сте как на мястото, където бързеят стига до малък водопад, втурналата се вода изведнъж потича стъклено гладка, а под нея дългите тънки нишки на водните растения се повличат напред в привидно неподвижния ѝ бяг и леко трептят, опънати от течението? Досуц така под повърхността от дебело стъкло се преплитали множество дълги златни нишки, които изпълвали цялата кухня със своите кълбета и къдели, затова малкият шивач първо помислил, че е попаднал на ракла, пълна догоре с предено злато, готово за златоткан плат. Ала после зърнал сред буклите лице, най-прекрасното лице, което можел да си представи насън или наяве, застинало бяло лице с дълги златисти мигли, полегнали върху бледите страни, и със съвършени бледи устни. Златото на косите ѝ се дилпело край девойката като мантия, ала където се пресичали над лицето ѝ, кичурите леко потрепвали от дъха ѝ и шивачът разбрал, че е жива. Разбрал също — както в крайна сметка става винаги, — че истинското приключение е да освободи спящата красавица, която ще му стане благодарна невяста. Ала толкова прекрасна и умиротворена изглеждала, че наполовина го изпълвала неохота да наруши покоя ѝ. Чудел се как е

попаднала там и откога лежи така, как ще звучи гласът ѝ, че и хиляди други смехотворни неща се питал, докато с всяко вдишване и издишване дъхът ѝ с трепет докосвал златната свила на косата ѝ.

Но ето че изведнъж зърнал отстрани върху гладкия сандък, по който не се забелязвал ни прорез, ни процеп, а бил целият като зелено ледено яйце, мъничка ключалка. Разбрал тогава, че тъкмо това е ключалката за удивителния му и крехък ключ, пъхнал го вътре с лека въздишка и зачакал какво ще последва. Малкият ключ се плъзнал в ключалката и сякаш се стопил в кристалния ковчег, така че за миг цялата му повърхност се затворила, съвършено запечатана и гладка. Сетне, някак напълно подредено и с особен, сякаш камбанен звън ковчегът се разбил на куп продълговати трески леден кристал, които със звън изчезвали, щом докоснели земята. А девойката отворила очи, сини като метличина или лятно небе, и малкият шивач — защото нали знаел, че това трябва да направи — се навел и целунал съвършеното чело.

— Ето те и теб! — казала девойката. — Теб чакам, за да ме освободиш от магията. Ти сигурно си принцът.

— Нищо подобно — рекъл нашият герой, — тук сте в дълбока грешка. Не съм нито повече — ала със сигурност и нито по-малко — от майстор занаятчия, шивач, тръгнал да търси работа за двете си ръце, и то честна работа, от която да живея.

Разсмяла се весело девойката, а гласът ѝ все повече укрепвал след дългото мълчание, проточило се сигурно години наред, и цялото необичайно подземие звъннало от смеха ѝ, а стъклените парченца подрънквали като счупени камбанки.

— Достатъчно и повече от достатъчно ще имаш, за да живееш, ако ми помогнеш да се измъкна от това мрачно място — казала тя. — Виждаш ли онзи великолепен замък, уловен в стъклото?

— Не само го виждам, но и се дивя на майсторството, с което е създаден.

— Не майсторството на резбар или миниатюрист стои пред теб, а черна магия, защото това е замъкът, където живееш някога, горите и ливадите край него ми принадлежаха и се скитах на воля из тях заедно с обичния си брат, докато една нощ не дойде черният изкусител да търси подслон от развилнялата се буря. Защото, трябва да знаеш, имах брат близък, прекрасен като слънце, нежен като сърна и насъщен като пресен хляб с масло, чието присъствие ми доставяше не по-малко удоволствие, отколкото моето на него — затова положихме клетва никога да не се женим, а да живеем завинаги в мир и покой в замъка, където да ловуваме и да играем до сетния си ден. Ала когато този странник потропа на вратата сред виещия вятър, с шапка и наметало вир-вода от проливния дъжд, брат ми най-сърдечно го покани да влезе, нагости го с месо и вино и му даде легло да пренощува, а двамата пяха заедно, играха карти и седяха край огъня, увлечени в приказки за широкия свят и пръснатите из него приключения. Тъй като всичко това не ми хареса, а дори ме натъжи, че брат ми намира удоволствие в присъствието на другото, аз си легнах рано и лежах, заслушана във воя на западната вихрушка около кулите, докато накрая се унесох в неспокоен и тежък сън. Събуди ме необикновена и изключително прекрасна музика, звън на струни, който сякаш долиташе от всички страни. Приседнах сред възглавниците, за да се опитам да разбера какво може да е това и какво ли означава, ала внезапно вратата на стаята ми бавно се отвори и странникът влезе при мен, вече изсъхнал, с черна къдрава коса и опасна усмивка на лицето. Опитах се да помръдна, но не можех — сякаш някаква лента сковаваше тялото ми, а друга бе опъната през лицето ми. Той каза, че не ми мисли злото, че е магьосник и че именно той ме е заобиколил с тази мелодия, защото иска ръката ми, за да се ожени за мен и да заживее мирно и кротко в моя замък с мен и брат ми. Отвърнах му — защото ми бе позволено да отговоря, — че не копнея за брак, а искам да остана неомъжена и щастлива със скъпия

си брат и с никой друг. Той рече, че това не може да се сбъдне, че ще бъда негова все едно дали го искам, или не, и че в това отношение сам брат ми споделя неговото мнение. „Ще видим“, казах аз, а той невъзмутимо отвърна заедно с невидимите инструменти, чийто дрън, напев и звън заливаха цялата стая: „Може да видиш наистина, ала не бива да говориш за това, нито за случилото се тук тази нощ, защото съм запечатал устните ти с мълчание също толкова сигурно, колкото ако ти бях отрязал езика“.

На следващия ден се опитах да предупредя брат си и стана така, както бе казал черният изкусител. Отворех ли уста по този въпрос, сякаш нещо зашиваше устните ми с огромни бодове в плътта, а езикът ми не помръдваше. Въпреки това можех спокойно да помоля да ми подадат солта или надълго и нашироко да обсъждам лошото време, така че за огромно мое раздражение брат ми не забеляза нищо, а жизнерадостно се отправи на лов с новия си приятел и ме остави да седя вкъщи край огнището, изгаряща от мълчаливо притеснение какво ли може да последва. Цял ден прекарах така, а късно следобед, когато дълги сенки нашариха ливадите пред замъка в последните лъчи на слънцето, бронзовозлатисти и мразовити, разбрах, че се е случило нещо ужасно, побягнах от замъка и се втурнах към тъмния лес. А от там насреща ми излезе черният мъж, повел коня си с една ръка и хванал с другата висока сива хрътка с най-тъжния израз, който съм виждала някога върху лицето на жива твар. Каза ми, че брат ми внезапно е заминал за продължително и неопределено дълго време, а мен, както и замъка, е оставил на неговите грижи — на него, тъмния магьосник. Говореше весело, сякаш нямаше голямо значение дали му вярвам, или не. Отвърнах, че за нищо на света няма да се покоря пред такава несправедливост, и с радост чух собствения си глас, сигурен и самоуверен, защото се боях, че устните ми пак ще са пришити в мълчание. Когато заговорих, от очите на голямата сива хрътка закапаха тежки сълзи, все по-обилни и едри. И някак разбрах, че това животно е брат ми,

докаран до такъв жалък и безпомощен вид. Страшно се разгневих и казах, че не бива повече да идва в дома ми или да се доближава до мен, защото няма моето благоволение. А магьосникът отвърна, че правилно съм се досетила и че той нищо не може да направи без моето благоволение, което, ако позволя, ще се постараете да спечели. Това не ще се случи никога, рекох аз, и да не храни никакви надежди. Тогава го обзе ярост и заплаши да ме обрече на вечно мълчание, ако не се съглася. Отвърнах, че без скъпия ми брат ми е все едно къде съм, и че с никого не ми се говори. А той каза, че тепърва ще видя дали наистина е така след сто години в кристален ковчег. Сетне махна няколко пъти с ръце, замъкът се смали и се сви такъв, какъвто го виждаш сега, а с още няколко махвания отвсякъде го обгради стъклената стена. Запуши всичките ми хора, слугите и прислужничките, които тичешком излизаха навън, както виждаш, в стъклени бутилки, а накрая затвори и мен в кристалния ковчег, където ти ме намери. А сега, ако искаш да ме вземеш за жена, да побързаме и да избягаме от тук, преди магьосникът да се върне, както прави понякога, за да провери дали съм се разкаяла.

— Искам, разбира се — казал малкият шивач, — защото ти си обещаното ми чудо, освободено с моя изчезнал стъклен ключ, и вече силно те обичам. Макар че защо ти ще поискаш да ме вземеш единствено заради това, че съм отворил стъкления сандък, ми е далеч непонятно; затова, когато — и ако — си възвърнеш мястото, което по право ти принадлежи, а домът ти, земите и хората отново са си само твои, вярвам, че ще премислиш този въпрос и ще останеш, ако искаш, сама и неомъжена. На мен ми стига, че видях невероятната златна паяжина на косите ти и докоснах с устни най-бялото и най-крехко чело.

А вие, мои скъпи и напълно невинни читатели, можете да се запитате дали казал това по-скоро от благородство или от хитрина, защото дамата толкова много държала да се отдаде свободно и по собствена воля, а замъкът и неговите паркове, макар сега да се мерели с

карфици, ситни бодове, нокът и напръстник, били достатъчно господарски и красиви, та всеки да пожелае да прекара там дните си. Тогава красавицата поруменяла, топла розовина обагрила белите ѝ страни и май промърморила, че магията си е магия, а целувката, която приела след благополучното разпиляване на кристалния ковчег, си е обещание като всяка целувка, без значение дали е била приета доброволно или неволно. Докато разисквали най-учтиво моралните тънкости на интересното положение, в което били изпаднали, чули бучене и мелодично подръпване на струни, а дамата много се развълнувала и казала, че черният магьосник ще дойде всеки миг. Тогава нашият герой на свой ред се почувствал обезсърчен и уплашен, защото дребният му сив наставник не му бил дал никакви наставления, настанат ли подобни обстоятелства. Въпреки това, помислил си той, трябва да сторя каквото мога, за да защита дамата, на която дължа толкова много и която безспорно, за добро или зло, освободих от сън и мълчание. Не носел никакво оръжие освен собствените си заострени игли и ножици, но му хрумнало, че може да се справи с помощта на стъклените остриета от разбития ковчег. Затова вдигнал най-дългото и най-остро от тях, омотал горния му край като дръжка в кожената си престилка и зачакал.

На прага застанал черният изкусител — загърнат в завихрен черен плащ и с най-свирепата усмивка, която може да си представи човек. Малкият шивач трепнал и насочил към него своята тресчица, убеден, че ако замахне да го удари, врагът му, няма как иначе, ще го посрещне с магиите си или ще смрази ръката му във въздуха. Онзи обаче просто тръгнал към тях и като ги доближил, протегнал ръка да докосне дамата, а нашият герой забил с всичка сила оръжието в сърцето му, стъкленото острие хлътноло дълбоко и той се строполил на земята. И, виж ти! — сбръчкал се и се съсухрил пред очите им, докато от него не останала само шепа сив прах и стъкленни песъчинки. Тогава дамата малко поплакала и казала на шивача, че вече

я спасява два пъти, значи във всяко отношение е достоен за ръката ѝ. После плеснала с длани и внезапно всичко и всички се вдигнали във въздуха — мъжът, жената, замъкът, стъклените шишета и купчинката прах, а накрая се озовали на студения склон на един хълм, където ги чакали малкият сив човек, от когото и започна тази история, и кучето Ото. А вие, мои проникателни читатели, вече сте се досетили и сте разбрали, че Ото е същата онази хрътка, в която бил преобразен братът на дамата от ковчега. Затова тя се хвърлила върху сивата козина на шията му и заронила бистри сълзи. А когато сълзите ѝ се смесили със солените сълзи, които се стичали от очите на големия звяр, магията се развалила и той застанал пред нея, какъвто си бил — златокос младеж в ловна премяна. Двамата се прегърнали и дълго стояли така, а сърцата им щели да се пръснат от радост. Междувременно малкият шивач, подпомогнат от дребния сив човек, погалил с петльовото и кокошето перо стъкления похлупак, под който се гушел замъкът, и с някакво странно свистене и громолене замъкът отново изникнал такъв, какъвто сигурно винаги си е бил, с величествени стълбища и безброй врати. После малкият шивач и дребният сив мъж отпушили тапите от бутилките и шишетата, течностите и пушеците с въздишка се изнизали навън през гърлата им и се превърнали в мъже и жени, иконом и лесничей, готвач и прислужничка, до един страшно слисани да се озоват на това странно място. Тогава дамата съобщила на брат си, че малкият шивач я е избавил от съня ѝ, убил е черния изкусител и е спечелил ръката ѝ. А младежът добавил, че малкият шивач му е поднесъл доброта и че трябва да заживее с тях двамата в замъка щастлив до края на дните си. Така и станало, и всички те наистина живели щастливо до края на дните си. Младият мъж и сестра му ходели на лов в горите, а малкият шивач, чиито наклонности не го теглели натам, оставал край огнището и вечер се веселял заедно с тях. Само едно не му достигало. Занаятчията е нищо, ако не упражнява занаята си. Затова той поръчал да му доставят

най-тънка коприна и блестящи конци и така сега вършел за удоволствие онова, което някога бил принуден да прави от сурова необходимост.

---

[1] Движение в англиканската църква в средата на XIX в., което се стреми да възвърне в нея някои католически традиции — бел.ред. ↑

[2] Алюзия към евангелския сюжет за бесовете, които Иисус прогонва от болния и им позволява да влязат в стадо свине — бел.ред.

↑

5

Орачът, мятаящ мрачни буци
пръст, би зърнал
(дорде въздишки в мозъка му
свирят, литнали
от гладния стомах) как
почвата се труди,
за да изтръгне демон с възлесто
чело
и златоок, към него зинал с
паст кафява
да обещае не блена на
алчността,
а делва злато, за да купи делви
боб —
това мечтае той. Така и тя
навярно
усеща как се шумгува край
полата ѝ
с крака космати старо благо
божество,
следи оставя в пепелта, през
смях говори:
„Обичай ме, люлей ме и без
страх открий
съкровището си. Че боговете
стари кътат
си даровете, за да дават на
избрани“.
Защо да се боят от тия малки
демони? АИ

Рандолф
Хенри Аш
Из
Зазиданата
магьосница

Хълмистите скатове на Линкъншър поднасят малка изненада. В една от тесните им лъкатушни долини е израснал Тенисън. И ги е пресъздал в житните поля на безсмъртния Камелот.

*От двата бряга тук нашир и длъж
се стелят ниви с ечемик и ръж,
покрили хълмите, небето срещат изведнъж. АИ*

Роланд веднага забеляза, че думата „срещат“ е точна и изненадваща, а не мъглява. Караха през равнината нагоре по хълмистия път, който извеждаше от долината. Долините тук са дълбоки и тесни, някои — гористи, други — тревисти, трети — разорани. Неизменно голите баири рязко разсичат небето. Всичко останало, ширна и сънлива област, представлява блата, мочурища или плоска обработваема равнина. Леко хълмистите възвишения сякаш са се надиплили от земята, ала всъщност са част от насечено плато. Селата са закътани в долините, в краищата на задънени фунии. Зелената кола чевръсто напредваше по билото, нашарено с пътища и пътеки като разклоненията на гръбнак. Като градски жител Роланд забелязваше цветовете — тъмната разорана земя и белия варовик в браздите, оловното небе и варовиковобелите облаци. Мод забелязваше удобните места за езда и непоправените порти, лошо прегазените живи плетове, нагризани от зъбите на машини.

— Долу вляво — обади се тя — е Сийл Корт. Там, в падината.

Килим от горски върхари, не особено еднороден, мимолетен отрязък от крепостна стена, кръгла бойница, още една чупка, може би нещо като централна кула.

— Земята, естествено, е частна. Можем да слезем в селото. Там е погребана Кристабел, в двора на църквата „Света Етелдредра“. Самото село се казва Кройсан льо Уолд, в общи линии, изгубено село — много такива изгубени села са пръснати из подножията на тези хълмове, почти нищо не е останало освен някой чифлик и църква. Не вярвам в днешно време да използват църквата в Кройсан. Кристабел е смятала, че Кройсан идва от „croyance“, което означава вяра, и „saint“ — свещен; поредната неправилна етимология на догадките от XIX в. Казват, че всъщност идва от „croissant“ — полумесец, защото там долината и реката правят завой. Харесвала е света Етелдредра, кралица дева, нищо, че е била омъжена два пъти — станала абатеса на Ели, основала голям орден и била погребана в благоуханието на светостта...

Света Етелдредра не вълнуваше особено Роланд. Тази сутрин Мод отново изглеждаше далечна и покровителствено настроена. Спуснаха се по зигзагообразния наклон и в долината отбиха към църквата, солидна постройка с четвъртити кули, извисяваща се сред обградено със стена гробище. Пред портата беше паркирано очукано комби. Мод спря на известно разстояние и двамата влязоха заедно. Земята беше влажна. Почернелите листа на бука близо до входа бяха затрупали пътеката през малкото гробище, обрасла с мокра мръснокафява трева. От двете страни на тежкия каменен портал пред църквата се извисяваха два големи тиса, които хвърляха масивна сянка. Практично облечена с мушама и високи ботуши, все така плътно омотала главата си с шал, Мод пристъпи към решетката от ковано желязо, която препречваше портала — заключена с резе и катинар. От малък улей върху камъка капеше вода, просмукана с някаква блестяща зеленикава утайка, която оставяше протекло петно.

— Семейство Бейли са погребани вътре в църквата — каза Мод. — Кристабел обаче е в самия край, на вятъра и дъжда, където е искала да бъде. Оттук.

Запрепъваха се през туфи и бабуни. Стъпваха в заешките дири между мъртвите. Каменният зид им стигаше до раменете, пронизан от корените на луличката и бръшлянестите ѝ листа. Надгробният паметник на Кристабел леко се беше килнал на една страна. Беше издялан не от мрамор, а от местен варовик, загрубял от времето. Някой беше почистил буквите, макар и не особено скоро.

ТУК СА ПОЛОЖЕНИ ТЛЕННИТЕ ОСТАНКИ НА

КРИСТАБЕЛ МАДЛЕН ЛАМОТ,

ГОЛЯМАТА ДЪЩЕРЯ НА ИСИДОР ЛАМОТ,

ИСТОРИК,

И НЕГОВАТА ЛЮБИМА СЪПРУГА

АРАБЕЛ ЛАМОТ,

СЕСТРА НА СОФИ, ЛЕЙДИ БЕЙЛИ,

СЪПРУГА НА СЪР ДЖОРДЖ БЕЙЛИ ОТ СИЙЛ КОРТ,

КРОАСАН ЛЬО УОЛД

РОДЕНА НА 3 ЯНУАРИ 1825 Г.

НАМЕРИЛА ВЕЧЕН ПОКОЙ НА 8 МАЙ 1890 Г.

*След неволите тленни
оставете ме тука в покой,
дето вятър препуска и облаци носи
над хълмите той,
дето с безброй жадни устни тревата
гаси непосилния зной
до насита със бавния сок на росата
или с косия дъжд и снега, ту загърнал
земята,
ту стопил се отново по Небесна заръка и
той. ВК*

Също не особено скоро някой беше подрязал тревата върху гроба, заобиколен с нисък и разронен каменен бордюр, на места разкъсан от троскот и бодливите филизи на къпината. Върху тревясалата могила личеше призракът на огромен и действително разкошен букет, стегнат със сватбена тел, вече ръждясала сред парцаливите главици на хризантеми и карамфили и скелетоподобните листа на отдавна увехнали рози. Зелена сатенена панделка, зацапана с вода и пръст, придържаше отделните части и картичка, върху която с избледнели печатни букви пишеше:

На Кристабел
от жените от Талахаси,
които те почитат истински,
пазят неувяхващ спомена за теб
и продължават делото ти.

„От мен изваяните камъни пребъдват.“

ВК

Мелюзина, XII,

325

— Леонора е идвала — каза Мод. — През лятото. Когато сър Джордж я е заплашил с пушката.

— Може би е опитала да се справи с плевелите — каза Роланд, усетил заплахата на влагата и меланхолията.

— Леонора би се потресла от състоянието на гробището — продължи Мод. — Няма да ѝ се стори никак романтично. А според мен така трябва да изглежда. Бавно завръщане към природата и забравата.

— Кристабел ли е написала стихотворението?

— В миг на смирение. Нали виждате, не е подписано. На надгробния камък се споменава професията на баща ѝ, не се казва нито дума за нея самата.

Роланд за миг се почувства виновен за всички тегоби на човешкия род. Отвърна меко:

— Единствено стихотворението се запомня. Доста е зловещо.

— Сякаш тревата изпива Кристабел.

— Наистина.

Двамата се загледаха в тревата. Бе полегнала влажно, на загниващи туфи.

— Да се качим на хълма — предложи Мод. — Можем отдалеч да погледнем Сийл Корт. Сигурно доста често е идвала насам, ходела е на църква много редовно.

Зад църквата разораното поле стръмно се издигаше към безкомпромисния небосклон. На фона на сивото небе на върха се очертаваше нечий силует, който Роланд в първия миг взе за седнал монарх от Хенри Мур, възправен с корона на трона си. После фигурата наклони глава и ожесточено се задърпа, ръкомахайки на изток, а Роланд улови сребрист проблясък и поправеното му възприятие я претвори в човек в инвалидна количка, вероятно изпаднал в беда.

— Вижте!

Мод погледна нагоре.

— Може би е закъсала — рече Роланд.

— Надали е сама, иначе нямаше да стигне чак до върха — здравомислещо каза Мод.

— Може би — съгласи се Роланд, но въпреки всичко закрачи нагоре, а градските му обувки все по-плътно натежаваха от кал и косата му все повече се разрошваше. Беше в добра форма, вероятно заради колелото, въпреки въглеродния двуокис и оловото по лондонските улици.

Жената в инвалидния стол носеше зелена филцова шапка с високо кубе и широка периферия, която закриваше лицето ѝ, а в яката на лодена ѝ бе затъкнат копринен шал на ситни цветчета. Количката се беше извъртяла от главната пътека по билото, бе кривнала досами отвесния ръб и всеки миг можеше да полети в каменистата урва. Ръцете в кожени ръкавици се бореха с огромните обръчи на колелата. На подвижното стъпало мирно бяха полегнали чифт кожени ботуши, прелестно меки и лъснати. Роланд забеляза под задните колела едър кремък, дълбоко заседнал в калта, който парираше всеки опит за маневра или обръщане.

— Може ли да ви помогна?

— Оох! — протяжна уплашена въздишка. — Благодаря. Явно с-съвсем зас-стопорих. — Гласът ѝ бе колеблив, възрастен, патрициански. — Тт-такава бб-беда. Тт-толкова съм бб-безпомощна. Ако обичате...

— Има един камък. Отдолу под колелото е. Почакайте. Дръжте се.

Наложи се да коленичи на калната пътека и да изцапа панталона си, което му напомни за едновременните мъки на детската площадка; сграбчи метала, подръпна, задържа.

— Стабилна ли е количката? — попита. — Да не взема да ви преобърна?

— Проектирали са я да е сс-стабилна. Държа спирачката.

Роланд бавно започваше да осъзнава пълната и действителна тревожност на положението. Едно погрешно движение и жената щеше да се преобърне. Заби ръце в калта, задраска. Намери някаква не особено подходяща клонка и зачегърта. Използва друго парче кремък като примитивен лост и най-сетне се отпусна на земята, притиснал пакостливия предмет с ръце, окалял вече и дъното на панталона си.

— Ето, като на зъболекар. Извадих го.

— Безкрайно съм ви признателна.

— Малко бяхте заседнали. Явно количката е поднесла, а камъкът се е обърнал и е препречил пътя ѝ с ей това зъбче, подпрял ви е като зъбно колело, вижте. — Изведнъж осъзна, че жената трепери. — Чакайте, дайте първо да върнем количката на пътеката. Само се боя, че ръцете ми се изкаляха.

Когато накрая я избута обратно, завъртя количката и здраво я намести на неравната пътека, беше останал без дъх. От гумите се стичаше кал. Едва тогава жената най-сетне вдигна глава да го погледне. Огромно като месечина лице, изпръскано с кафеникавите петачета на възрастта, подплатено под брадичката с подпухнали жилки и меки торбички. Огромните ѝ бледокафяви очи бяха плувнали в сълзи. От сивата ѝ коса, гладко опъната под шапката, се процеждаха едри капки пот.

— Благодаря — рече тя. — Поставих се в много глупаво положение. Като нищо можех да се обърна. Бб-безразсъдна, така би

казал съпругът ми. Тт-трябва да си сс-стоя на равното. Ядосвам се, че съм толкова зависима.

— Естествено — каза Роланд. — Естествено е да се ядосвате. Всъщност нямаше нищо страшно. Все щеше да мине някой.

— На вас се падна. На разходка ли сте излезли?

— Тук съм на гости. Излязохме с една позната.

Къде беше Мод?

— Въздухът е великолепен. Вижда се толкова надалеч.

— Точно затова се качвам дотук. По принцип кучето трябва да стои при мен, само че вечно се запилява някъде. Мъжът ми обича да се рови из гората. Накъде сте тръгнали?

— Не знам, моята позната знае. Да ви придружа ли малко?

— Не се чувствам много добре. Ръцете ми тт-треперят. Ако бъдете така любезен да се върнете с мен до... до началото на пътеката надолу по склона, съпругът ми...

— Естествено, естествено.

Най-сетне Мод се беше качила. Изглеждаше чиста и спретната в скъпото си палто и високите ботуши.

— Измъкнахме количката — каза Роланд. — Беше заседнала на един камък. Само ще придружа госпожата надолу по хълма, съпругът ѝ е там, преживяла е доста сериозно сътресение...

— Естествено — отвърна Мод.

Тримата поеха надолу по пътеката. Роланд буташе количката. Земята отвъд хълма бе плътно покрита с гори. През дърветата Роланд отново зърна, този път по-безметежно, бойницата и назъбената стена, белеещи се в здрача.

— Сийл Корт — посочи го той на Мод.

— Да.

— Романтично изглежда.

— Мрачно и влажно място — обади се жената в инвалидната количка.

— Сигурно е струвало цяло състояние да се построи — каза Мод.

— И да се поддържа — продължи жената в инвалидната количка. Ръцете ѝ още играеха в скута, но гласът ѝ вече укрепваше.

— Нищо чудно — рече Роланд.

— Интересувате ли се от стари имения?

— Не съвсем — отвърна Роланд. — Но това искахме да го видим.

— Защо?

Ботушът на Мод го парна през глезена. Роланд едва не изохка от болка, но премълча. Някъде от гората се появи порядъчно мръсен лабрадор.

— А, Мъч! — възкликна жената. — Ето те и теб. Безполезно голямо добиче. Безполезно. Ами господарят ти къде е? Язовци ли дебне?

Кучето отпечата русолявия си корем в калта, разтърсвайки задница.

— Кажете как се казвате — обърна се към тях жената в инвалидната количка.

Мод бързо отговори:

— Това е д-р Мичъл от Лондонския университет. Аз преподавам в университета в Линкън. Казвам се Бейли. Мод Бейли.

— И аз се казвам Бейли. Джоан Бейли. Живея в Сийл Корт. Да не сте ни роднина?

— Аз съм от норфъкските Бейли. Доста старо родство. И не особено близко. Двете семейства не са поддържали връзка...

Гласът на Мод звучеше властно, студено.

— Много интересно. А, ето го и Джордж. Скъпи ми Джордж, преживях малко приключение и бях спасена от истински рицар. Бях се заклешила навръх Орловото гнездо с един огромен камък под задното колело и единственият изход изглеждаше да се прекатуря през билото, *крайно* унизително. А после се появи д-р Мичъл заедно с тази млада дама, която се казва Бейли.

— Нали ти казах да не мърдаш от пътеката...

Сър Джордж бе дребен, мокър и настръхнал. Излъсканите му кожени ботуши с връзки и с цвят на препечена кожичка очертаваха закръглени прасци. Носеше кафяво ловно яке с много джобове и плоско кафяво кепе. Сякаш лаеше. На Роланд му заприлича на карикатура и той настръхна от закърняла класова неприязън. В неговия свят, неговия и на Вал, такива хора не изглеждаха съвсем реални, ала още крачеха по широката земя. Мод също го възприемаше като типаж — за нея обаче той олицетворяваше ограниченията и детската скука на безброй съботи и недели, прекарани сред природата в стрелба, дълги

пешеходни преходи и разговори за спорт. Отхвърлени, отбягвани. Не носеше пушка. Вода тъмнееше на раменете му, лъщеше от обувките му, броеше се на капчици върху мъхнатия рипс на чорапите му, които се подаваха между бричовете и ботушите. Изглежда жена си.

— Все не ти стига, а? — каза накрая. — Избутвам те нагоре по хълма, но не, все не ти стига кротко и категорично да не мърдаш от пътеката, в никакъв случай. Пострада ли?

— Малко се стреснах. Господин Мичъл дойде точно навреме.

— Не можеш да разчиташ на това. — И той пристъпи към Роланд, протегнал ръка: — Много съм ви признателен. Казвам се Бейли. Безмозъчното куче уж щеше да стои при Джоан, ама не, все хуква на някакви експедиции в елшака. Сигурно си мислите, че е трябвало да остана горе, нали?

Роланд се поколеба, докосна протегнатата му ръка и отстъпи.

— Трябваше, вярно е. Трябваше да остана. Егоистичен стар келеш, такъв съм аз. Само че наистина има язовци, Джоуни. Не бива да го разправам много-много, че ще подкокоросам онези натрапници, любителите на дивата природа, дето направо им изкарват акъла от ужас на горките малки негодници. Японската хвойна също добре вирее, знам, че ще се зарадваш. Доста е дръпнала.

После пристъпи към Мод.

— Добър ден. Казвам се Бейли.

— Вече знае — обади се жена му. — И тя се казва Бейли, нали ти казах, от норфъкските Бейли.

— Така ли? Не ги виждаме често насам. По-рядко се мяркат и от язовците, така ми се струва. Какво ви води насам?

— Работа в Линкън.

— Така значи.

Не попита какво. После изглежда жена си, донякъде изпитателно.

— Изглеждаш взела-дала, Джоан. Много си бледа. Трябва да те прибираме у дома.

— Искам да поканя господин Мичъл и госпожица Бейли да дд-дойдат да пийнем чч-чай, ако искат. Господин Мичъл трябва и да се измие. Интересуват се от Сийл Корт.

— В Сийл Корт няма нищо интересно — отвърна сър Джордж. — А и не е отворен за посетители. В доста лошо състояние е. Моя е вината, косвено. Недостиг на средства. Руши се върху главите ни.

— Няма да имат нищо против. Млади са. — И на широкото лице на лейди Джоан се изписа упорито изражение. — Държа да ги поканя. От учтивост.

Мод пламна. Роланд разбираше какво изпитва. Тя искаше гордо да отрече каквато и да била заинтересованост да проникне в Сийл Корт и същевременно искаше да отиде — заради Кристабел, заради това, поне така предполагаше, че бяха изгонили Леонора Стърн... допускаше, че се чувства като измамница, защото не каза направо защо иска да посети имението.

— Много бих се радвал да се измия малко — рече той. — Стига да не ви притесняваме излишно.

* * *

Двете коли заобиколиха в конвой голямата къща по подгизнала чакълеста алея, вече завзета от бурените, и спряха в двора пред конюшните, където Роланд помогна на сър Джордж да разтовари инвалидната количка и лейди Бейли. Късият ден притъмняваше; задната врата тежко се олюляваше под готическия портал, над който се виеше роза с опадали листа. Нагоре ред след ред се низеха тъмни прозорци, тъмни и пусти сред издяланите в камъка готически рамки. Бяха удължили подстъпа към вратата и бяха махнали стълбите, за да може да минава количката. Поеха по тъмни каменни коридори край разни килери и стълбища, за да се озоват накрая — както се разбра покъсно — в помещението за прислугата, понастоящем повърхностно и само отчасти преустроено за нуждите на съвременния живот.

В единия ъгъл на сумрачната стая имаше открита камина, в която няколко едри цепеници още тлееха в бялата пепел; от двете ѝ страни бяха поставени две тежки издути кадифени кресла с много извивки в тъмния цвят на въглен, изпъстрен с тъмни пурпурни цветя, нещо като поветица, озарена от блясъка на сецесиона. Подът беше покрит с големи винилови плочи в бяло и червено, протрити по ръбовете, които издаваха каменната настилка отдолу. Тежката маса с масивни крака под прозореца бе отчасти застлана с непромокаема покривка в бледо шотландско каре. В другия край на стаята, откъдето впоследствие се оказа, че се стига до кухнята и другите сервизни помещения, се

виждаше малък двуребрен електрически радиатор. Имаше и други столове, леко протрити, както и куп изключително лъскави и жизнени стайни растения в глазирани саксии. Когато сър Джордж запали лампите, Мод се притесни — стандартна сумрачна лампа до камината и друга на масата, малко по-весела, приспособена от китайска ваза. По белосаните стени висяха най-различни картини на коне, кучета и язовци, платна с масло и акварел, едноцветни фотографии, рамки с лъскави репродукции. До камината се виждаше и огромен плетен кош, очевидно леглото на Мъч, постлан с кораво армейско одеяло, цялото в косми. Обширни площи от стаята бяха просто празни. Сър Джордж дръпна завесите и махна към Роланд и Мод да се настанят в двете кадифени кресла до камината. После изведе жена си в инвалидната количка. Роланд се чувстваше неспособен да попита дали може да помогне. Беше очаквал да се появи иконом или раболепен прислужник, най-малкото камериерка или гувернантка, която да ги покани в салон, бликнал с блясъка на сребро и копринени килими. Колкото и да беше калена на немошно отопление и протъркани мебели, Мод все още бе леко смутена от липсата на уют, загнездена в тъжното осветление. Отпусна ръка и повика Мъч, който веднага дойде и притисна треперещото си мърляво туловище към краката ѝ, между топлината на тялото ѝ и гаснещия огън.

Сър Джордж се върна и струпа нови цепеници в огнището. Те засъскаха, запяха.

— Джоан прави чай. Боя се, че не разполагаме с големи удобства и лукс. Живеем само на партера, естествено. Уредих да пригодят кухнята за Джоан. С всички възможни удобства, врати, рампи. Всичко, каквото можеше. Знам, че не е много. Къщата е построена за цяла армия прислужници. Двама старци, кънтим вътре като ехо. Но горите ги поддържам. И градината на Джоан. Имаме и викторианска водна градина. Много си я обича.

— Чела съм за градината — предпазливо каза Мод.

— Наистина ли? Поддържате семейния интерес, а?

— В известен смисъл. Родовите ми интереси са малко своеобразни.

— Каква се падате на Томи Бейли? Страшен кон беше неговият Ханс Андерсен, жребец хем с характер, хем храбър.

— Пада ми се правуйчо. По едно време яздех един от не тъй сполучливите потомци на Ханс Андерсен. Упорито добиче, отвсякъде можеше да скочи, направо като котка, само че невинаги му се щеше, а и невинаги ме взимаше със себе си. Казваше се Копенхаген.

Поговориха за коне и за норфъкските Бейли. Роланд наблюдаваше как от устните на Мод най-естествено се откъсват звуци, които, усещаше, никога нямаше да се чуят в сградата на „Женски изследвания“. Откъм кухнята прозвъня гонг.

— Ето го и чая. Отивам да го донеса. И да доведе Джоан.

Чаят пристигна с елегантен порцеланов сервиз със знака на Споуд^[1], сребърна захарница и пълна чиния горещи препечени филийки с масло, конфитюр и мед върху голяма пластмасова табла, специално пригодена да се закрепва в страничните облегалки на инвалидната количка. Лейди Бейли напълни чашите. Сър Джордж препитваше Мод за починали братовчеди, отдавна умрели коне и състоянието на дърветата в норфъкското имение. Лейди Бейли се обърна към Роланд:

— Да ви кажа, всички тези гори ги е засадил прапрадядото на Джордж. Отчасти за дървесина, отчасти просто защото е обичал дървета. Опитал се е да завъди всичко, каквото може. Колкото по-рядко било дървото, толкова по-голямо било предизвикателството. Джордж ги поддържа. Не им дава да умрат. Не е плътен иглолистен масив, гората е смесена, някои от редките дървета са много стари. Горите в нашия край на света намаляват. Също като живите плетове. Изгубихме толкова акри гора заради производството на зърно. Джордж само ходи нагоре-надолу да си пази дърветата. Като старо таласъмище. Все някой трябва да има усет към историята на нещата, които ни заобикалят.

— Знаете ли — намеси се сър Джордж, — че чак до XVIII в. зайцевъдството е било основният поминък в тази част на света? Песъчливата почва не ставала почти за нищо друго, навсякъде само прещип. Зайци с прекрасни копринени кожи, носели ги в Лондон за шапки и горе на север. През зимата ги угоявали, през лятото на фураж, съседите негодували, обаче те си виреели чудно. На места гледали овце вместо зайци. Сега и помен не е останал, както и от много други работи. Изнамерили начин овците да излизат по-евтино, житото — също, и зайците постепенно измрели. Същото става сега с дърветата.

Роланд не успя да измисли никаква интелигентна забележка по въпроса за зайците, но Мод излезе насреща със статистика за зайчарниците във Фенланд, допълнена с описание на кулата на един стар зайчар в имението на норфъкските Бейли. Сър Джордж наля още чай. Лейди Бейли попита:

— А вие с какво се занимавате в Лондон, господин Мичъл?

— С научна работа в университета. Преподавам по малко. Работя над едно издание на Рандолф Хенри Аш.

— Учихме едно негово стихотворение в училище — каза сър Джордж. — Аз самият не виждам голяма полза от поезията, но това го харесвах. Казваше се „Ловецът“. Знаете ли го? За някакъв юнак от каменната ера, който слага капани, остри кремъка, говори на кучето си и души във въздуха какво ще бъде времето. Четеш стихотворението и те обзема съвсем истинско усещане за опасност. Странен начин да прекараш живота си, а? Да изучаваш чуждото стихоплетство. И в нашата къща сме имали нещо като поет. Сигурно за нищо няма да я броите. Ужасни сантиментални дивотии за Господ, за Смъртта, че роса ли не щещ, че феи. Свят да ти се завие.

— Кристабел Ламот — каза Мод.

— Точно така. Странна птица. Напоследък все ни се мъкнат някакви, питат нямаме ли нейни работи. Пращам ги да си ходят. Двамата с Джоан сме си добре самички, не общуваме много-много с външния свят. Това лято като цъфна една страховита нахална американка, изсипа ни се като гръм от ясно небе да ни разправя колко трябва да се чувстваме горди, че държим у дома вехториите на старата сова. Цялата наклепотена, едни бижута се веят, страшна работа. И не ще да си ходи, въпреки че най-любезно я помолих. Наложих се да я погна с пушката. Дошла да поседи в зимната градина на Джоан. Да си спомни за Кристабел. Пълна гадост. Виж, да беше *истински* поет, като вашия Рандолф Хенри Аш, това го разбирам, човек като нищо може да се радва, че има такъв в рода си. Даже лорд Тенисън, и той е един лигав, макар че е написал някои нелоши работи за диалекта на Линкъншър. Не може и да се мери обаче с Мейбъл Пийкок. Ето кой действително е имал ухо за говора на Линкъншър. Великолепна приказка за един таралеж има. „Тарльо наш за нищо го не бива“. Чуйте само: „Из горьтъ сам са щура, все са щура, все са съска и са фръска“. Ето това е истинската история, думи, които днеска изчезват всеки ден,

все по-малко и по-малко хора ги учат, дай им само „Далас“, „Династията“ и „Бийтълс“, дрън-дрън.

— Стига, Джордж, господин Мичъл и госпожица Бейли ще те помислят за ужасен стар сухар. Двамата *обичат* хубавата поезия.

— Надали обичат Кристабел Ламот.

— Напротив, аз я харесвам — обади се Мод. — Всъщност именно Кристабел е написала описанието на зимната градина в Сийл Корт, което прочетох. В едно писмо. Направо я видях пред очите си, различните вечнозелени растения, червените плодове и кучешкия дрян, закътаната пейка и сребристите риби в езерото... Виждала ги е даже под леда, увиснали в нищото...

— Имахме един стар котарак, току домъкне някоя риба...

— Постоянно пускахме нови...

— Много бих се радвала да видя зимната градина. Пиша за Кристабел Ламот.

— О — рече лейди Бейли, — биография. Колко интересно.

— Не виждам — каза сър Джордж — какво толкова има да влезе в тази биография. Нищичко не е *направила*. Само си е живуркала горе в източното крило и е бълвала всички онези дивотии за феите. Направо не е *живот* нейното.

— Всъщност не е биография, а критическо изследване. Но ме интересува и тя самата, разбира се. Отбихме се на гроба ѝ.

Не биваше да го казва. Лицето на сър Джордж потъмня. Песъчливите вежди се свъсиха над месестия му нос.

— Онова неописуемо женище, дето ми се довлачи, има безочие то да ми чете конско, да ми изнася лекции за състоянието на гроба. Бил в потресаващо състояние, така каза. И то национален паметник! Не е неин този национален паметник, викам ѝ, тъй че да не си вре гагата там, където не са я канили. Помоли ме да ѝ услужа с градинарски ножици. Ей тогава извадих пушката. Отпращи към Линкън, там си е купила ножици и на другия ден се е върнала, клекнала е на гроба и го е почистила. Викарият я е видял. Навестява ни веднъж месечно, чете вечерня в църквата. Седнала отзад на крайния ред и го слушала. Донесла огромен букет. Да ѝ имам преструвките.

— Стига, Джордж, няма защо да се нахвърляш на госпожица Бейли — прекъсна го жена му. — Не е нейна вината. Не виждам защо да не се интересува от Кристабел. Смятам, че трябва да покажеш на

нашите младежи стаята ѝ. Ако искат да я видят, разбира се. Какво да ви кажа, господин Мичъл, всичко стои заключено поколения наред. Не знам в какво състояние са, но мисля, че още има нейни вещи горе. Още от времето на двете войни семейството обитава все по-малка част от къщата, всяко следващо поколение се е свивало все повече — стаята на Кристабел е в източното крило, което е затворено от 1918 г., оттогава не се е използвало за друго освен за вехтошарник. Ние самите, естествено, живеем в нищожна част от къщата, и то само на долния етаж, заради недъга ми. Е, мъчим се да правим основен ремонт. Покривът е здрав, а един дърводелец се грижи за подовете. Но доколкото знам, никой не е стъпвал в онази стая поне от 1929 г., когато дойдох като булка в къщата. Тогава заемахме цялата централна част. Без източното крило, не знам защо, не че беше отвъд междата, просто някак не се използваше.

— Няма много да видите — рече сър Джордж. — Ще ни трябва и фенер. В онази част на къщата не е прокарвано електричество. Само в коридорите на партера.

Роланд усети странно боцване в основата на тила. Виждаше през резбования прозорец мокрите клони на елите — тъмни петна на тъмен фон. И бледата светлинка на алеята за колите.

— Ще е прекрасно да надзорнем за малко...

— Много ще ви бъдем признателни.

— Е — рече сър Джордж, — защо пък не? Нали остава в семейството. Да вървим, ще ви заведе.

Взе модерна мощна ветроупорна лампа и се обърна към жена си:

— Намерим ли съкровище, скъпа, веднага ще ти го донесем. Ти само почакай.

Вървяха доста дълго, първо по настлани с плочки коридори под белезникавото осветление на електрическите крушки, после по прашасали килими в тъмни помещения със залостени капаци на прозорците, а накрая се качиха по каменно стълбище и още по-нагоре по дървена стълба, потънала в облаци тъмен прах. Мод и Роланд не се споглеждаха, не разменяха нито дума. Малката врата с тежка ламперия се заключваше с масивно резе. Двамата последваха сър Джордж през прага, а той размаха широкия лъчист конус в тъмното и претъпкано кръгло помещение, осветявайки полукръгъл еркер; резбован таван с жилести арки и псевдосредновековни бръшлянови листа, покрити с

плътен слой прах; легло с балдахин, чиито мътночервени завеси още висяха под плащаницата от пращинки; писалище от черно дърво, отрупано с изумителна резба от мъниста, свитьци, гроздове, нарове и лилии; ниска табуретка или молитвена поставка за колене; купища дрехи; стар пътнически сандък; две кутии за шапки; и ненадейна редица дребни бели лица — едно, две, три, подпрени на една възглавница. Роланд сепнато си пое дъх от лекия шок, Мод промълви „Ах, куклите“ и сър Джордж отмести лъча от пусто огледало, обвито във венец от позлатени рози, за да освети отново трите сковани силуета, полегнали под прашасало одеялце на солидно, макар и миниатюрно криваче с четири колони в краищата.

Лицата им бяха от порцелан, ръцете — от ярешка кожа. Едната имаше изящна коса от златиста свила, избледняла и посивяла от праха. Втората беше с бухнала нощна шапчица от бяло димитено платно, поръбена с дантела. Катранената коса на третата беше прибрана отзад на кок. Гледаха ги със сините си стъклени очи, прашни, но още блещукащи.

— Написала е цикъл стихотворения за куклите — обади се Мод, малко като страховит шепот. — На вид уж за деца, също като „Приказки за невинни“. Но не съвсем.

Роланд се обърна отново да погледне сенчестото писалище. Не усещаше присъствието на мъртвата поетеса в стаята, но всички тези хранилища го изпълваха с някакво смъртно вълнение — писалището, пътническите сандъци, кутиите за шапки, може би те също съдържаха някакво съкровище като писмата в собствения му джоб отпред на гърдите. Намек, набързо надраскана бележка, няколко думи в отговор. Що за глупости, нали тогава нямаше да са тук, а другаде, където ги е сложил Рандолф Хенри Аш — ако изобщо са били написани.

— Знаете ли дали е имало някакви книжа? — обърна се той към сър Джордж. — Останало ли е нещо в онова писалище? Нещо нейно?

— Предполагам, че след смъртта ѝ всичко са изчистили.

— Може ли да надникна? — попита Роланд, представяйки си някое тайно чекмедже, докато същевременно с неудобство се сецаше за списъците на прането в „Абатството Нортангър“.

Сър Джордж услужливо насочи фенера към писалището и отново потопа дребните личици в мрака, където бяха лежали толкова дълго. Роланд повдигна капака на голо ковчеже. Отзад имаше няколко празни

отделения с филигранни арковидни прегради и две празни малки чекмеджета. Чувстваше се неспособен да очуква и да опипва дървените стени. Чувстваше се неспособен да настоява да отворят пътническия сандък. Чувстваше се така, сякаш си вре носа там, където не му е работа, сякаш напразно го е обзел някакъв нагон на неистово любопитство — не алчност, а любопитство, по-основополагащо от секса дори, копнежът за знание. Внезапно се ядоса на Мод, застинала като камък в тъмното, без да си мръдне и пръста да му помогне, без да настоява да продължат да търсят скрити съкровища или убоги мъртви ковчезета, макар че емоционалното ѝ предимство сигурно щеше да натежи. А когато сър Джордж попита: „И какво точно се надявате да откриете?“, Роланд не знаеше какво да отговори. Някъде отзад Мод занарежда като в заклинание, хладно и ясно:

*Куклата ми пази тайна
по-добре и от приятел.
Мълчалива и безкрайна
е нейната симпатия.*

*Да ни предадат се случва,
да изтлее любовта.
Куклата ще е дискретна
чак до края на света.*

*Тя дали би ни издала?
Устните ѝ са с печат.
Колко много е видяла
и стаила в своя свят!*

*Куклата ми, вечно будна,
наблюдава отвисоко
нашата любов несбъдната,
разпиляна в сто посоки.
Пръстчетата ѝ не могат
да я върнат от отвъдното.*

*Куклата е безобидна.
Наша беше пакостта.
Като нея ще изстине
днешната ни топлина.
Тя, омайващо лукава,
с вечността се подиграва. ВК*

Сър Джордж отново завъртя фенера към кукленското креватче.

— Много добре — рече той. — Фантастична памет имате. Аз самият нищо не мога да науча наизуст. Ако не броим Киплинг и разните дреболии на линкъншърски диалект, които ме забавляват. Какво обаче означава това?

— Тук в стаята ми звучи като указание за търсене на съкровища — отвърна Мод, все така с напрегната яснота. — Сякаш куклата крие нещо.

— Че какво може да крие? — попита сър Джордж.

— Какво ли не — обади се Роланд, внезапно пожелал да го отклони от следата. — Нещо за спомен.

Усещаше как Мод продължава да пресмята.

— Все нечии деца сигурно са изваждали куклите — основателно посочи притежателят им — от 1890 г. насам.

Мод коленичи в праха:

— Може ли?

Той насочи фенера към нея и двамата видяха в сянката восъчното ѝ лице, сякаш излязло изпод четката на Латур. Бръкна в креватчето и измъкна русата кукла през кръста — роклята ѝ беше от розова коприна, с малки рози на врата и миниатюрни перлени копчета. Подаде малкото създание на Роланд, който я пое, както би подхванал котенце, и я приюти в свивката на лакътя си, където скоро се настани и куклата с нощната шапчица в дрешка с тънки бели плисета и английска бродерия, а накрая и тъмнокосата, облечена в сурово мрачен електрик. Лежаха върху ръката му с тежките си малки главици и провисналите си крайници, доста страшнички, малко мъртвешки. Мод вдигна възглавницата, отметна одеялцето, сгъна три тънки вълнени завивки и шал на една кука, после махна и пухеното дюшече, още едно, а накрая и тънкия сламеник отдолу. Бръкна в дървената кутия

под него, повдигна дъската на пантите ѝ и извади малък пакет, увит в тънко бяло ленено платно и омотан в безброй върви ширит, като мумия.

Възцари се мълчание. Мод не помръдваше. Роланд пристъпи към нея. Знаеше си, знаеше какво беше повито вътре.

— Може да са кукленски дрехи — каза Мод.

— Погледнете де — каза сър Джордж. — Явно знаехте къде да търсите. Обзалагам се, че имате доста проникателно предположение какво има вътре. Отворете го.

Осветени от лъчите на фенера, бледите спретнати пръсти на Мод задърпаха отдавнашните възли, за да открият, че са леко запечатани с восък.

— Искате ли джобно ножче? — попита сър Джордж.

— Не бива... да режем — отговори тя.

Роланд я гледаше, сърбяха го ръцете да ѝ помогне. Мод напредваше. Ширитите се развързаха и ленените пластове се отхлупиха. Вътре имаше два пакета, увити в промазана коприна и вързани с черна панделка. Мод се зае с панделката. Старата коприна пращеше и се плъзгаше. Бяха вътре, две купчини отворени писма, спретнати като прибрани кърпички. Този път Роланд наистина пристъпи напред. Мод взе най-горните писма от двете купчинки. Госпожица Кристабел Ламот, „Витания“, „Арарат Роуд“, Ричмънд, Съри. Почеркът кафяв, паячесто решителен, познат. И с много по-дребни букви, по-виолетови, Рандолф Хенри Аш, ескуайър, „Ръсел Скуеър“ №29, Лондон. Роланд промълви:

— Значи го е изпратил.

— Важи и за двамата. Всичко е тук. Било е тук през цялото време... — каза Мод.

— И какво точно намерихте? Откъде знаехте, че е в леглото с куклите? — попита сър Джордж.

Мод отвърна нервно и ясно:

— Не знаех. Просто, докато стоях, се сетих за стихотворението и всичко ми се стори очевидно. Чист късмет.

Роланд продължи:

— Смятахме, че може да е имало някаква кореспонденция. Открих... откъс от едно писмо... в Лондон. И дойдох да говоря с

доктор Бейли. Това е всичко. Може да се окаже — замалко да каже „ужасно“, но прехапа език — доста важно.

Замалко да каже, че може да промени лицето на науката, но отново прехапа език, подчинявайки се на някакъв хитър инстинкт да премълчи.

— Внася огромна промяна в научната ни работа, и на двамата. Изобщо не беше известно, че са се познавали.

— Хм — промълви сър Джордж, — я ми дайте тези пакети. Благодаря. Мисля, че трябва да се върнем долу и да ги покажем на Джоан. Пък там ще видим дали ще изскочи нещо, или е много шум за нищо. Освен ако не искате да отворите и всичко останало? — и лъчът обходи стените, за да разкрие изкривена репродукция на „Прозерпина“ от лорд Литън и бродирана кърпа с морализаторски надпис, толкова прашна, че бе невъзможно да се разчете.

— Не сега — каза Мод.

— Не веднага — каза Роланд.

— Може да не се върнете повече — отвърна сър Джордж, наглед повече със заплахата, отколкото на шега, и се промъкна през вратата след ивицата светлина.

Така се върнаха по обратния път, сър Джордж притиснал писмата, Мод — отхлупения пашкул от коприна и лен, а Роланд — трите кукли, воден от смътното усещане, че би било жестоко отново да ги оставят сами в тъмното.

Лейди Бейли много се развълнува. Всички се настаниха край камината. Сър Джордж остави писмата в скута на жена си и тя започна да ги опипва под алчните погледи на двамата учени. Роланд повтори полуистината за откъса от писмото, без да споменава кога или къде се е натъкнал на него.

— И какво, любовно писмо ли беше? — прямо и невинно попита лейди Бейли, а Роланд каза:

— О, не. — А после добави: — Но някак развълнувано, нали разбирате, сякаш се отнасяше за нещо важно. Било е чернова на първото писмо. Достатъчно важна, за да ме накара да посетя доктор Бейли и да я поразпитам за Кристабел Ламот.

Искаше да пита, да пита. За Бога, датата, датата на най-горното писмо на Аш, беше ли *същата*, защо всички писма бяха на едно място,

колко дълго е продължило... какво му е отговорила; ами Бланш, ами Хищникът...

— Как ще е най-правилно да се постъпи в случая? — бавно и умишлено помпозно попита сър Джордж. — Вие как мислите, млади момко? И вие, госпожице Бейли?

— Някой трябва да прочете писмата — каза Мод. — Ох...

— И, естествено, смятате, че това трябва да сте *вие* — довърши сър Джордж.

— Аз... ние много бихме се радвали. Естествено.

— Несъмнено и американката би казала същото.

— Естествено. Ако е знаела, че са тук.

— Ще ѝ кажете ли?

Наблюдаваше как Мод се колебае, ожесточените ѝ сини очи бяха някак пронизващи в светлината на огъня.

— Вероятно не. Във всеки случай още не.

— Първа жичка за водичка, това ли било?

— Защо да не ги прочетат, Джордж? — попита Джоан Бейли и извади първото писмо от плика, небрежно поглеждайки надолу, не жадно, а просто с любопитство.

— Преди всичко аз съм за това да оставим мъртвите на спокойствие. Защо да забъркваме разни скандали около глупавата ни поетеса с феите? Горката стара девойка, да я оставим да спи спокойно.

— Изобщо не *търсим* скандали — каза Роланд. — Дори не мисля, че има нещо скандално. Просто се надявам... споделил е с нея какво мисли за поезията... за историята... такива неща. Пада се в един от най-плодовитите му периоди, писмата му не стават за нищо, прекалено учтиви са, а в писмото, което... което видях, казва, че тя го е разбирала, казва...

— Но, Джоуни, има и *друго*: какво всъщност знаем за тези двамата? Откъде да знаем, че тъкмо те са най-подходящите да огледат тези... документи? Най-малко два дни четене има в тая купчина. Да не съм луд да я изпусна от ръцете си, а?

— Може да идват тук — отвърна лейди Бейли.

— Доста повече от два дни — каза Мод.

— Ето, виждаш ли — каза сър Джордж.

— Лейди Бейли — обади се Роланд, — онова, което видях, беше първата чернова на първото писмо. То ли е наистина? Какво пише?

Тя си сложи очилата за четене, два кръга върху приятното й широко лице. И започна:

Уважаема госпожице Ламот,

За мен беше голямо удоволствие да поговоря с Вас на закуската у скъпия ни Краб. Вашата проникателност и мъдрост се открояваха сред брътвежите школка духовитост и надминаха дори разказа на нашия домакин за това как е открил бюста на Виланд. Да се надявам ли, че и у Вас разговорът ни е оставил приятно чувство — и ще може ли да имам удоволствието да Ви посетя? Зная, че живеете много ненатрапчиво, но и аз обещавам да бъда много ненатрапчив — искам само да разискваме Данте, Шекспир, Уърдзуърт, Колридж, Гьоте, Шилер, Уебстър, Форд и сър Томас Браун, изобщо *hoc genus omne*^[2], без да забравяме, разбира се, Кристабел Ламот и нейния амбициозен проект за Феята. Моля, пишете. Знаете, струва ми се, какво голямо удоволствие ще достави един положителен отговор на

Вашия дълбоко искрен
Рандолф Хенри Аш

— А отговорът? — попита Роланд. — Отговорът? Извинете, направо изгарям от любопитство, толкова се чудех дали изобщо е отговорила и какво е казала.

Лейди Бейли измъкна най-горното писмо от другия сноп книжа почти предизвикателно, като актриса, която обявява по телевизията кой печели наградата за най-добра актриса на годината.

Уважаеми господин Аш,

Наистина не е така — не Ви предизвиквам, — как бих могла да унижа Вас или себе си така, или Вие сам да се унижавате с подобни мисли. Живея откъснато, в общуване със себе си — така е най-добре, — не като принцеса в трънака, в никакъв случай, по-скоро като страшно

затлъстяла и самодоволна тарантула сред сияйната си мрежа, ако ми простите леко неприятната аналогия. Арахна е дама, към която проявявам голяма симпатия, честна в занаята си жена, която създава съвършен рисунък, ала е склонна да посреща с неправолинейна захапка посещенията или вторженията на непознати, може би невинаги улавяйки разликата между двете, преди да е станало прекалено късно. Като компания аз наистина съм само пелтечецо присъствие без никаква изисканост, а колкото до духовитостта, която може би сте доловили у мен по време на срещата ни, видели сте, трябва да сте видели единствено искрящо отражение и отблясък на собственото Ви сияние, пречупено от мътната повърхност на мъртва луна. Аз съм създание на собственото си перо, господин Аш. Перото ми е най-доброто в мен, затова прилагам едно стихотворение като залог за добрата ми воля спрямо Вас, и то огромна. Нима не бихте предпочели стихотворение, колкото и несъвършено да е, пред поднос сандвичи с краставички, колкото и да са гладки, колкото и деликатно да са подсолени, колкото и тънко да са нарязани? Знаете, че бихте предпочели стиховете, както и аз. Тарантулата от стихотворението обаче не е моята свилена същност, а далеч по-свирепа и делова сестра. Не може да не се възхити човек на гладкото им прилежание, нали? Да идваха стиховете тъй естествено, както свилената нишка. Пиша нелепости, но ако решите да пишете отново, ще получите едно трезво есе върху Всевечното Не или върху булото на илюзията на Шлайермахер, или райския мед, или каквото пожелаете.

На Вашите заповеди за някои неща
Кристабел Ламот

Лейди Бейли четеше бавно, спираше, не улавяше правилно думите — на *hoc genus omne* и Арахна се препъна. Препречваше се като заскрежено стъкло между тях двамата — Роланд и Мод, и истинските очертания на прозата и чувствата на Аш и Ламот. Сър

Джордж, изглежда, сметна прочетеното за повече от задоволително. Погледна си часовника.

— Имаме време тъкмо за онова, което винаги правя с Дик Франсис — убивам напрежението, като надзърна в края. После смятам да прибера някъде всичко това, докато не реша какво становище да заема. Ще се посъветвам. Точно така. Ще поразпитам тук-там. И без това трябва да се връщате, нали?

Не прозвуча като въпрос. Погледна жена си, щастлив да ѝ угоди.

— Хайде, Джоуни. Прочети ни края.

Тя надзърна в книгата и каза:

— Явно е поискала да ѝ върне писмата. Неговото е отговор на молбата ѝ.

Скъпи Рандолф,

Това наистина е краят. И съм щастлива, да, щастлива с цялото си сърце. Ти също, ти също си съвсем сигурен, нали? Една последна молба: искам да получа обратно писмата си — всичките си писма, и то не защото не вярвам в честността ти, а защото сега вече са отново мои, защото вече не ти принадлежат. Зная, че ме разбираш — за това поне.

Кристабел

Скъпа моя,

Връщам писмата ти, както ме помоли. Всичките. Две изгорих и може би — всъщност със сигурност — има и други, които трябва незабавно да бъдат сполетени от същата участ. Ала поне докато ги държа в ръцете си, нямам сили да унищожа нищо повече, нито ред, написан от теб. Писмата ти са писмата на прекрасен поет и тази истина несъкрушимо свети сред твърде противоречивите и променливи чувства, с които гледам на тях — дотолкова, доколкото ме засягат, тоест дотолкова, доколкото ми принадлежат. Което само след половин час вече няма да е така, защото съм ги опаковал в готовност да бъдат

доставени обратно в ръцете ти, за да постъпиш с тях, както намериш за добре. Мисля, че трябва да ги изгориш, и въпреки това, ако Абелар беше изгорил великолепните постоянстващи слова на Елоиза, ако португалската монахиня си беше замълчала, колко по-бедни щяхме да сме сега, колко по-малко мъдри? Мисля, че трябва да ги унищожиш; ти си безмилостна жена — колко безмилостна, тепърва ми предстои да разбера, защото едва сега започвам да го осъзнавам. Въпреки това, ако има нещо, което мога да сторя за теб като приятел — сега или в бъдеще, надявам се, няма да се поколебаеш да ме призовеш.

Не ще забравя нищо от онова, което се случи. По природа не забравям лесно. (За прошка вече не става дума между нас, нали?) Можеш да бъдеш спокойна, че ще съхраня и най-дребната дума, изречена или написана, както и всичко останало, врязано в твърдия восък на упоритата ми памет. Всичко до най-малката дреболия, запомни, всичко. И да ги изгориш, те ще възкръсват в паметта ми до сетния ми ден като остатъчната следа от изгоряла ракета върху ретината на втренчено око. Не мога да повярвам, че ще ги изгориш. Не мога да повярвам и че няма да го сториш. Зная, че няма да ми кажеш какво си решила, затова трябва да спра с тези драсканици, опитвайки се против волята си да предвидя твоя вечно непредвидим в миналото отговор, сепване, промяна, най-често наслаждение.

Надявах се, че ще можем да бъдем приятели. Здравият ми разум знае, че суровото ти решение е правилно, ала съжалявам за своята добра приятелка. Изпаднеш ли в беда — ала това го казах вече, пък и ти го знаеш. Върви си в мир. И пиши прекрасно.

На твоите заповеди за някои неща
Р. Х. А.

— Не познахте за скандала — обърна се към Роланд сър Джордж със сложна смесица от задоволство и обвинение.

Макар да познаваше благия си нрав, Роланд усещаше как в душата му се надига огромно раздражение, сляло в едно мъката да слуша немощния глас на лейди Бейли да пелтечи прозата на Рандолф Хенри Аш, която пееше преобразена в главата му, и отчаянието, че не може да сграбчи и да изучи докрай тези сгънати хартиени бомби със закъснител.

— Няма как да *знаем* със сигурност, докато не ги прочетем всичките, нали? — отвърна той с писклив глас от усилията да се сдържа.

— Само дето може да пуснем лисицата в курника.

— Не *съвсем*. Значението им е в литературен план...

В съзнанието на Мод напиреха аналогии, ала всички бяха прекалено взривоопасни и тя ги отхвърляше. Беше като да откриеш... любовните писма на Джейн Остин?

— Знаете ли, като четете човек събраните писма на която и да е писателка, ако четете биографията ѝ, неизбежно го спохожда усещането, че нещо липсва, нещо, до което биографите не са успели да се доберат, онова най-истинското, най-решаващото, онова, което е означавало най-много за самата поетеса. Винаги има унищожени писма. Обикновено тъкмо *онези* писма. Може би именно това са онези писма в живота на Кристабел. Той... Аш, очевидно е смятал така. Сам го казва.

— Колко вълнуващо! — рече лейди Бейли. — Изключително вълнуващо!

— Трябва да се посъветвам — твърдоглаво и мнително повтори сър Джордж.

— Разбира се, скъпи — каза жена му. — Но не забравяй, че именно госпожица Бейли прояви достатъчно съобразителност да *открие* малкото ти съкровище. И господин Мичъл.

— Ако решите, господине, по всяко време... ако решите да ми предоставите, да *ни* предоставите достъп до кореспонденцията, бихме могли да ви кажем какво точно съдържа, каква е научната ѝ стойност... дали може да се говори за специализирано издание. Вече видях достатъчно, за да ви кажа, че работата ми върху Кристабел трябва сериозно да се пренастрои в светлината на онова, което се крие в писмата ви — няма да мога да продължа, без да ги взимам под внимание, и съм убедена, че същото важи за работата на господин Мичъл върху Аш.

— О, да, така е — потвърди Роланд. — Трябва изцяло да променя насоката на разсъжденията си.

Сър Джордж гледаше ту единия, ту другия.

— Може и така да е. Нищо чудно. Само че дали вие сте най-подходящите хора, на които да се повери четенето на тези писма?

— Веднъж разчуе ли се за писмата — каза Роланд, — на вратата ви ще се струпат всички до последния човек. Всички.

Мод, която се опасяваше именно от тази възможност, го изгледа, побеляла от гняв. Ала сър Джордж, точно както беше предвидил Роланд, много повече се тревожеше от поклонничеството на особи като Леонора Стърн, отколкото си даваше сметка за възможности като Кропър и Блекадър.

— Това с нищо няма да им помогне...

— Можем да ви изготвим каталог. С описания. Да препишем, с ваше позволение, някои...

— Не бързайте толкова. Ще се посъветвам. Само това мога да ви кажа. Така е справедливо.

— Моля ви — каза Мод, — осведомете ни поне до какво заключение сте стигнали.

— Естествено — каза Джоан Бейли. — Естествено, че ще ви осведомим.

Умелите ѝ ръце струпаха изсушените писма в скута ѝ, подреждаха ги, подравняваха ръбчетата.

* * *

Докато пътуваха с колата в тъмното, Роланд и Мод разменяха резки работни реплики, а въображението им бе силно заето другаде.

Мод:

— И двамата проявихме един и същ инстинкт. Да омаловажим нещата.

Роланд:

— Сигурно струват цяло състояние.

— Ако Мортимър Кропър знаеше...

— Още утре щяха да се озоват в Хармония.

— Сър Джордж доста ще забогатее. Ще може да оправи къщата.

— Дори нямам представа колко точно ще забогатее. Нищо не разбирам от пари. Може би трябва да кажем на Блекадър. Може би трябва да се пазят в Британската библиотека. Сигурно се явяват национално богатство.

— Любовни писма, ето какво се явяват.

— Така изглежда.

— Може би ще посъветват сър Джордж да се види с Блекадър. Или с Кропър.

— Само да се молим да не е Кропър. Още не.

— Ако го посъветват да дойде в университета, може просто да го изпратят при мен.

— А ако го посъветват да отиде в „Сотби“, писмата ще изчезнат яко дим било в Америка, било другаде, най-много Блекадър да ги вземе, ако имаме късмет. Не знам защо си мисля, че това ще е толкова лошо. Не знам защо изпитвам такова *собственическо чувство* към тези проклети книжа. Не ми принадлежат.

— Защото лично сте ги намерили. И защото... защото са лични.

— Така е, но нали не искаме да ги тикне в някой шкаф?

— Как е възможно, особено като знаем, че съществуват!

— Мислите ли, че можем да сключим... нещо като споразумение? Ако някой от двамата ни открие нещо повече, да съобщи на другия, без да казва на никой друг? Защото засягат двамата поети поравно, а има още толкова заинтересовани, които вероятно няма да закъснеят да се появят...

— Леонора...

— Кажете ли й, значи сме преполовили пътя до Кропър и Блекадър, а предполагам, че те двамата разполагат с много повече власт от нея.

— Звучи разумно. Да се надяваме, че ще се допита до Линкънския университет и че от там ще го изпратят при мен.

— Чак свят ми се вие от любопитство.

— Да се надяваме, че скоро ще реши какво да прави.

* * *

Ала щеше да мине доста време, преди отново да чуят нещо за писмата или за сър Джордж.

---

[1] Прочут английски порцелан. Първата фабрика е основана от Джосая Споуд, баща и син (1733–1797; 1754–1827) — бел.прев. ↑

[2] Целия този род (лат.) — бел.прев. ↑

6

Вкусът, превърнат в страст,
тогаз го водеше
в салони светски с мрачни задни
стаи
сред мирис на патриархални
чайове;
и подир някой засиял евреин
той крачеше смирен сред грозни
мебели
от махагон — я шкаф, я тежка
маса,
самодоволно съботна, застлана
с памучена покривка на райета,
кафяво и износено бордо.
Тук виждаше понякога да вадят
от грозен тумбест скрин,
заклучен тройно,
торби от мека източна
коприна,
от тях с финес и нежност да
отвият
лъчисто аметистовото синьо
на двайсет древни плочки от
Дамаск,
разстлани във изящен ред, с
глазура
сияйна като райските палати,
с нюанс, напомнящ блясъка
естествен,
искрящ върху пауновата шия.

И той, душата си заситил,
вкусваше
меда и в полумрака, жив
отново,
живота **свой** познал, броеше
злато,
за да ги съзерцава, да ги
съзерцава... ВК

Рандолф
Хенри Аш
Из
Големият
колекционер

Банята представляваше дълъг тесен правоъгълник, за да се пести място, с цвят на захаросани бадеми. Обзавеждането беше в наситенорозово с приглушен сивкав оттенък. Плочките на пода бяха сивкаво-виолетови. С дребни китки призрачен бял крин — италиански дизайн — само на някои плочки, не на всички. Стигаха до средата на стените, където ги пресрещаше релефен винилов тапет, отрупан с пищни глобуси с ластуни, октоподи и морски охлюви — яркоцикламени и розови. Имаше керамични аксесоари в подходящи тонове пепел от рози — поставка за тоалетна хартия и хартия за ръце, чаша с четките за зъби върху чинийка като грамадните африкански украшения за устни, раковина с девствени овали, цикламен и розов сапун. Върху летвичките на виниловата щора бе изобразена розова зора с издути купести облаци, обогрени в розово. Рошавата постелка с гумена подплата, подобна на животинска кожа, бе с цвят на лавандула — също като рошавия полумесец, уютно обгърнал подножието на тоалетната чиния, и рошавото тапицирано боне като защитен калъф на капака ѝ. Нащрек за някакъв звук от къщата и настойчиво вгълбен, отгоре се бе настанил професор Мортимър П. Кропър. Беше 3 сутринта. Той наместваше дебел куп хартия, черно гумено фенерче и някаква твърда матова черна кутия — точно колкото да се закрепят на коляното му, без да се удря в стените.

Това не беше естествената му среда. Отчасти му се услаждаше пикантният вкус на нелепото и забраненото. Беше облечен с дълъг черен копринен халат с тъмночервени ревери и черна копринена пижама с тъмночервен кант и монограм на джоба отпред на гърдите. На кадифените му шоколадовочерни чехли със златен конец беше извезана женска глава с ореол от разпръскващи се лъчи или развята коса. Чехлите бяха изработени в Лондон съгласно строгите му лични указания. Фигурата беше изваяна на портала в най-старата част на университета „Робърт Дейл Оуен“, музея „Хармония“, наречен така на името на Александрийската академия, този „кафез на музите“. Изобразяваше Мнемозина — майката на Музите, макар че днес малцина я разпознаваха, без да им се подсказже, и хората с повърхностно образование най-често я смятаха за Медуза. Без да бие прекалено на очи, образът ѝ присъстваше и в титула на писмата на професор Кропър. Нямахше я на пръстена му с печат, импозантен оникс с гравирани крилат кон, който някога бе принадлежал на Рандолф Хенри Аш, а сега бе оставен на розовия умивалник, където Кропър току-що бе измил ръцете си.

Лицето му в огледалото бе изтънчено и правилно, сребрилата му коса бе подстригана в най-елегантна и сурова прическа, очилата му с половин стъкла бяха със златни рамки, а устата му бе присвита, но по американски маниер, по-щедър от английския, настроен за по-широки гласни и не толкова предъвкани звуци. Тялото му беше дълго, стройно и слабо, с американски ханш, настроен за стегнат колан и далечния призрак на патрондаш.

Дръпна шнура и печката в банята забръмча, бавно набирайки обороти. Кропър натисна някакво копче в черната кутия, която също леко забръмча, и вътре за миг проблесна светлина. Той запали фенерчето и го закрепил в умивалника, за да му свети. Изгаси лампата, като натискаше капаци и копчета с отработените движения на фотолаборант. Деликатно прихванал листа между показалеца и палеца си, извади от плика някакво писмо. Старо писмо, чиито гънки умело разглади, преди да го мушне в кутията и да затвори капака; после натисна закопчалката и включи машината.

Беше много привързан към черната си кутия, приспособление, което беше изобретил и усъвършенствал през 50-те години, а сега не искаше да се раздели с него заради по-нови машини или повече екстри,

защото му бе служило добре десетилетия наред. Умееше да се сдобива с покани в най-невероятни домове, където можеше да се намери някоя реликва от ръката на Аш, а след като веднъж попаднеш там, бе стигнал до извода, че е необходимо лично за себе си да прави някакъв запис на онова, което е намерил, ако впоследствие се окажеше, че собственикът не желае да продава или дори не дава да се направят копия, защото се знаеха няколко такива случая във върховен ущърб на науката. В някои случаи тайните му изображения бяха единственият запис в целия свят от документи, които бяха безследно изчезнали. Не мислеше, че в случая ще се стигне дотам; изпитваше разумен оптимизъм, че г-жа Дейзи Уапшот ще се раздели с наследственото съкровище на покойния си съпруг, щом разбере какъв чек ще може да получи в замяна — по негово мнение някоя скромна сума щеше да свърши идеална работа. Но при други обстоятелства се бяха случвали странни неща и ако госпожата се запънеше, друг шанс нямаше да има. На следващия ден се връщаше в удобния си хотел на „Пикадили“.

Писмата не бяха много. Бяха писани до свекървата на Дейзи Уапшот, която явно се е казвала София и е била кръщелница на Рандолф Хенри. По-късно щеше да провери коя е. За г-жа Уапшот му беше казал един негов познат книжар, който си връше носа навсякъде, спретваше местни търгове и съобщаваше на Кропър, ако излезе нещо интересно. Г-жа Уапшот не беше занесла писмата, за да ги продава на търг; беше помагала да сервират чая, но бе казала на г-н Бигс за „бабините писма с дърветата от ей оня поет“, както винаги ги наричали. А г-н Бигс ги беше споменал в един послепис до Кропър. След което в продължение на шест месеца Кропър изкушаваше г-жа Уапшот с неангажиращи подпитвания и накрая с информацията, че „тъкмо случайно минавал оттук“... Което не беше съвсем вярно. Беше минал от „Пикадили“ през покрайнините на Престън изрично и нарочно. За да се озове сега при рошавите килимчета с четирите къси послания.

Скъпа София,

Благодаря ти за писмото и за много майсторските рисунки на патици и патоци. Тъй като съм стар човек без свои деца или внуци, трябва да ми простиш, че ти пиша

като на скъп приятел, който ми е изпратил нещо красиво, което свидно ще пазя. Какво добро наблюдение показваш с онова обърнато патенце, защурало се надолу с главата сред корените и личинките на дъното на езерото.

Не мога да рисувам толкова хубаво като теб, но смятам, че даровете трябва да са взаимни, затова тук виждаш леко килната на една страна разновидност на моя съименник^[1], величествения ясен. Той е често срещано и вълшебно дърво — вълшебно не като планинския ясен, а защото едно време северните ни прадеди вярвали, че той крепи света в едно цяло, корените му са в подземния свят, а върхът му опира в небето. От него стават добри дръжки за копия, а става и за катерене. Пъпките му, както отбелязва лорд Тенисън, са черни.

Надявам се, не възразяваш, че те наричам София, а не Софи. София значи „мъдрост“, божествената Мъдрост, която поддържала реда във всичко, преди Адам и Ева така глупаво да съгрешат в градината. Несъмнено ти ще станеш много мъдра, като пораснеш — ала сега ти е време за игра и време да радваш възрастния си обожател с твоите патицию.

Рандолф Хенри Аш

Това излияние имаше рядка стойност. Доколкото знаеше Мортимър Кропър, то бе единственото писмо до дете, оставено от поета. Като цяло Аш си бе създал репутацията, че не понася особено добре децата. (Знаеше се, че не е можел да търпи племенниците и племенничките на жена си, от които усилено са го предпазвали.) Това налагаше малка корекция. Кропър преснима останалите писма, придружени с рисунки на платан, кедър и орех, и допря ухо до вратата да провери дали г-жа Уапшот или дебелият ѝ малък териер не са се размърдали. След миг установи, че и двамата хъркат в различна октава. Върна се на пръсти през площадката, където балатумът веднъж скръцна, в обточена с волани кутия — стаята за гости, където на покрита със стъкло масичка с формата на бъбрек, застлана до пода с

два ката сатен във виненокален оттенък и бял тюл, в сърцевидна паничка с гардении бе положил джобния часовник на Рандолф Аш.

На сутринта закуси с Дейзи Уапшот, непретенциозна гърдеста жена с рокля от крепдешин и розова ангорска жилетка, която въпреки неговите възражения му прислужваше на масата и му поднесе огромна чиния с яйца с шунка, гъби, домати, наденички и боб на фурна. Той хапна препечени триъгълни филийки с мармалад от кристален буркан с капак и лъжичка с формата на раковина. Пи силен чай от сребърна кана с бродиран калъф, наподобяващ мътеща кокошка. Ненавиждаше чай. Беше привърженик на черното кафе. Поздрави г-жа Уапшот за чая. От прозорците на собствената си елегантна къща щеше да вижда строга градина, а отвъд нея — папратите и хвойната по скалистото плато и билото на планините, които се извисяваха от пустинята в ясното небе. Сега виждаше къс морава, обточен с пластмасова ограда, която го разделяше от други еднакви парцели.

— Нощувах много удобно — каза той на г-жа Уапшот. — Извънредно съм ви признателен.

— Радвам се, че писмата на моя Родни ви заинтригуваха, професоре. Наследил ги е от майка си. Която доста изпаднала от едновременното си положение, ако може да му се вярва. Не познавам никого от семейството му. Оженихме се през войната. Беше пожарникар, така се запознахме. Бях камериерка в онези дни, професоре, при една дама, а той беше джентълмен, веднага се виждаше. Само дето хич не го влечеше да работи, така си е. Държахме едно магазинче, мъжка и женска галантерия, но да ви кажа правичката, то аз вършех цялата работа, а той само се усмихваше на клиентите, такъв един засрамен. Така и не знам откъде ги взе тия писма. От майка му били, каза, че на него може да се падне литературната дарба, а те били от някакъв прочут поет. Показа ги на викария, но според него нямало нищо интересно. Нали ви казах, няма да се разделя с тях, професоре. Нищо особено, нали, най-обикновени писма за някакви дървета, и то до дете.

— В град Хармония — каза Мортимър Кропър, — в колекцията „Стант“ в тамошния университет, съм събрал най-голямата и най-хубава сбирка в света с кореспонденцията на Рандолф Хенри Аш. Целта ми е да познавам възможно най-добре всичко, с което се е занимавал, всекиго, който е означавал нещо за него, всяка дреболия,

която е ангажирала вниманието му. Тези ваши писъмца, госпожо Уапшот, сами по себе си може да не са кой знае какво. Ала в общата картина те добавят блясък, добавят детайл и с още една миниатюрна стъпка съживяват човека в неговата цялост. Надявам се, че ще ги поверите на колекцията „Стант“, госпожо Уапшот. Тогава ще бъдат съхранени навеки при чудесни условия, с пречистен въздух, контролирана температура и ограничен достъп само за акредитирани учени в тази област.

— Съпругът ми искаше да останат за Кати. Дъщеря ни. Ако на нея се е паднала литературната дарба. То вие в нейната стая спяхте, професоре. Вече от толкова време не е вкъщи, има си свои деца, син и дъщеря, но все ѝ пазя стаята, ей така, да има къде да се върне, ако види зор. Благодарна ми е. Беше учителка, преди да се родят децата, преподаваше английски. Често се интересуваше от бабините писма с дърветата. Все така ги наричахме. Бабините писма с дърветата. И през ум не ми минава да ви ги дам, без поне да я питам. Един вид те са нейни — на отговорно пазене, ако ме разбирате.

— Разбира се, трябва да се консултирате с нея. Непременно ѝ кажете, че, естествено, ще ви заплатим изгодна цена за документите. Като говорите с нея, непременно го споменете. Разполагаме с изключително щедри финансови средства, госпожо Уапшот.

— Изключително щедри финансови средства — повтори отнесено тя.

Знаеше, че според нея е невъзпитано да го попита колко би предложил, и това идеално го устройваше, даваше му простор за маневри, тъй като по негови сметки и най-охолните мечти на скромната ѝ алчност едва ли биха се равнявали на сумата, която на драго сърце би платил на свободния пазар. Рядко грешеше в подобни случаи. Най-често можеше да предскаже до последния долар колко би си позволило да поиска някое провинциално кюре или училищна библиотекарка — преди и след консултация със специалист.

— Ще трябва да помисля — каза тя притеснено, но заговорнически. — Ще трябва да реша как е най-добре.

— Не бързае за никъде — увери я той и довърши остатъка от препечената филийка, като избърса пръсти в розовата салфетка. — Само имайте предвид, ако някой друг се обърне към вас за тези документи, ще бъде много любезно да си припомните, че аз пръв съм

проявил интерес към тях. Всички си разменяме академични любезности, но някои от нас нямат скрупсули да ти забият нож в гърба. Бих се радвал да получа уверения от вас, че няма да предприемате нищо по повод на писъмцата, без първо да се допитате до мен. Стига да можете да обещаете. Аз от своя страна мога да ви уверя, че ще бъде във ваш интерес да се допитате до мен.

— И през ум не ми минава. Така де, да не ви кажа. Ако се появи някой. Но съм сигурна, че няма да се случи подобно нещо, професоре, толкова години са минали и никой не е питал за тях, докато не дойдохте вие.

* * *

Съседите подадоха глава на прозорците, когато потегли от малката къща. Караше дълъг черен мерцедес като онези, в които обикновено се возят велможите отвъд Желязната завеса, бърза погребална кола. Знаеше, че в Англия това е изхвърляне — за разлика от сакото му от туид. Не даваше пет пари. Беше красива и мощна, а в неговата природа се криеха и по-екстравагантни черти.

Докато се носеше по магистралата, обмисляше следващите си спирки. В „Сотби“ се продаваше албум с автографи с едно четиристишие от Аш. Трябваша му и няколко дни в Британския музей. При мисълта за Джеймс Блекадър по лицето му премина тръпка на отвращение. Освен това трябваше да изведе Беатрис на обяд — нещо, на което също гледаше повече с отвращение, отколкото с удоволствие. Ако имаше нещо, за което да съжалява повече от всичко друго на света, това бяха правата на Беатрис, почти изключителните ѝ права върху дневника на Елън Аш. Ако той самият и сътрудниците му от изследователския екип имаха подходящ достъп до това произведение, по-голямата част от него вече щеше да е за печат — с бележки, показалци и справочен апарат, готов да осветли собствените му находки. Ала Беатрис, според него с типичната за англичаните стиснатост и дилетантство, продължаваше да седи, да се тутка и да се чуди за значението на думи и факти, без да стига доникъде, при това явно се чувстваше доста уютно, като опърничавата овца от „Алиса в Огледалния свят“. Носеше цяло тефтерче с въпроси, които да уточни,

когато може — когато тя му позволи. Всеки път когато прелиташе океана, си подготвяше такова тефтерче. Изпитваше твърдото убеждение — което с разума си никога не поставяше под въпрос, а със сетивата си можеше да опише само като липса, като съзнанието, че нещо не достига, за да изпита елементарно чувство на комфорт, — че книгата на Елън Аш трябва да се съхраняват в колекцията „Стант“.

От време на време Мортимър Кропър се заиграваше с идеята да напише автобиография. Беше обмислял да напише и семейна история. Историята и писането след време се отразяват върху усещането на човек за самия себе си и Мортимър Кропър, който гладко и до последната подробност документираше всичко от ежедневието на Рандолф Хенри Аш — всяко влизане и излизане, уговорките за вечеря, разходките му, извънредното му съчувствие към прислугата, как не понасял да го превръщат в знаменитост, — може би — естествено — на моменти, в най-добрите си моменти, усещаше, че той самият не съществува, впил се като пиявица в този материал за писане, в този пълнеж за архива. Той беше важен човек. Имаше власт — властта да очарова и да разочарова, властта на чековата книжка, властта на Тот и на Меркурий, светкавичен пропуск до тайните на колекцията „Стант“. Грижеше се за тялото си, за човека отвън, също тъй щателно, както би се грижил за човека отвътре, стига да знаеше кой е той, стига да не чувстваше, че всичко там е покрито с плътен воал. Мислеше за това само откъслечно, както сега, когато изпаднеше в плавно черно усамотение, на път.

РАННИЯТ МИ ЖИВОТ

Знаех какъв трябва да стана, още на съвсем ранен етап в развитието си — в Съкровищницата във великолепия ми роден дом в Чихауга, Ню Мексико, недалеч от мястото, където така красиво е разположен университетът „Робърт Дейл Оуен“

Къщата, наречена „Всеблажения дом“, бе пълна с прекрасни и странни неща, събирани от дядо ми и прадядо ми, без изключение музейни експонати с отлично качество, макар и придобити без друг пътеводен принцип освен редките им свойства или някакъв специален интерес, свързан с една или друга велика личност от миналото. Имахме изящна махагонова поставка за ноти, изработена за Джеферсън съгласно личните му находчиви указания за механиката на

пантите и скобите. Имахме бюст (на Виланд), принадлежал някога на сърдечния Краб Робинсън — автор на дневник и познат на много велики мъже, който сам го спасил с острото си око от купчина вехтории, обречени на забравяване. Имахме теодолит, с който си е служил Сведенборг, както и сборник с химни на Чарлз Уесли, а също находчиво измислена нова мотика, използвана от Робърт Оуен в дните, когато се заселил като пионер в Нова Хармония. Имахме биещ часовник, подарен от Лафайет на Бенджамин Франклин, и бастуна на Оноре дьо Балзак, инкрустиран донякъде претрупано и безвкусно със скъпоценни камъни. Дядо ми често сравняваше тази *парвенюшка* показност с истинското достойнство и простота в мотиката на Оуен. Тъй като мотиката бе запазена в девствено състояние, съществува известна несигурност, дали въпросната вещь е била тъй полезна, както си представяше дядо ми, но, така или иначе, тези чувства му правят чест. Имахме и много ценни предмети, в това число чудесни колекции от севърски порцелан, френски фаянс, венецианско стъкло и ориенталски плочки. Повечето от тях — европейските вещи — бяха събрани от дядо ми, търпелив издирвач на пренебрегнати дреболии, пребродил четири континента, който винаги се връщаше натоварен с нови съкровища в сияйната бяла къща на скалистото плато. Той сам бе измислил високите остъклени шкафове в Съкровищницата, които хармонично съчетаваха простотата на първите практични мебели на преселниците идеалисти, чийто потомък бе дядо ми, и грубата, но солидна испанска изработка на хората, сред които се бяха опитали да съградят живота си.

Баща ми страдеше от нещо, което сега бихме нарекли периоди на клинична депресия — това на практика му попречи да се занимава с някаква професионална кариера, макар да бе завършил с отличие богословие в Харвард, — и от време на време се забавляваше, като ми позволяваше да изследвам всички тези съкровища, на чието каталогизиране бе посветил малко по-светлите си дни, макар и донякъде безуспешно, тъй като така и не успя да се спре на някакъв пътеводен принцип за подредбата им. (Чисто хронологичният принцип на изработката или придобиването им би бил най-простото решение, но умът му никога не клонеше към простото.) „Виж, Морти, момчето ми — казваше той, — парченце история, която можеш да уловиш в шепата си.“ Особено ме завладя колекцията с портретни скици и

снимки с автографи на изтъкнати имена от XIX век — рисунки на Ричмънд и Уотс, фотографии на Джулия Маргарет Камерън, повечето от които са били подарени на прабаба ми — Присила Пен Кропър, или пък си ги е изпросила. Тези изключително хубави портрети — които, смятам, нямат равни никъде по света в рамките на една-единствена колекция — днес оформят ядрото на портретния отдел на колекцията „Стант“ в университета „Робърт Дейл Оуен“, чийто председател имам честта да бъда. В онези дни те ми бяха детски спътници и въображението ми изпълваше с живот тържествените им черти, а лицата им любезно ми се усмихваха. Пленяваха ме недодяланите черти на Карлайл, сладостта на Елизабет Гаскел ме омагьосваше, тържествено и тежко замислената Джордж Елиът ме изпълваше със страхопочитание, а Емерсън, същински светец не от този свят, ме окриляваше. Бях крехко дете, образование получих най-вече вкъщи от скъпата ми Нини — гувернантката ми, и след това — от домашния ми учител, възпитаник на Харвард, препоръчан на баща ми като поет, комуто подобно назначение би дало спокойна основа да напише велика творба. Казваше се Холингдейл, Артър Холингдейл. Още отрано той заяви, че забелязва сериозен литературен талант в младежките ми съчинения, и това ме насърчи да обърна мислите си в тази посока. Опита се да пробуди в мен интерес към съвременните писатели — доколкото си спомням, бе възторжен почитател на Езра Паунд, но собствените ми вкусове и способности бяха вече оформени, страстта ми бе миналото. Струва ми се, че г-н Холингдейл така и не написа великата си творба. Откри, че пустинното ни усамотение не му е по вкуса, поетично пропи текила и накрая ни напусна без никакви взаимни съжаления.

Семейството ми притежаваше едно — изключително съществено — писмо от Рандолф Хенри Аш до прапрабаба ми Присила Пен Кропър, по баща Присила Пен. Тази моя прародственица е била крайно напориста, дори *ексцентрична* личност, родена в Мейн в семейството на заклеті аболиционисти, укривали в дома си избягали роби и участвали във вихъра от нови идеи и нови начини на живот, зараждащи се по онова време в Нова Англия. Тя пламенно говорела за еманципацията на жените и — нещо обичайно за всички тези храбри борци за човешки права — участвала и в различни други движения. Твърдо вярвала в лечението на Месмер, за което твърдяла, че много ѝ е

помогнало, и много дейно участвала в спиритическите експерименти по онова време, които на воля процъфтявали в Съединените щати, след като сестрите Фокс за пръв път чули тайнственото потропване; приемала ясновидеца Андрю Уилсън, автор на „Универселум“, или „Вселенският ключ“, който в дома ѝ (по това време в Ню Йорк) разговарял с духовете на Сведенборг, Декарт и Бейкън. Трябва може би да добавя, че макар тя самата да не отрича родството си с квакерите от рода Пен в Пенсилвания, личните ми проучвания не установиха никаква сериозна връзка. Останала е в историята, може би несправедливо, като се имат предвид разнородните ѝ интереси и изобретения, като създателката на регенеративните прахчета на Присила Пен — патентовано лекарствено средство, което, коленопреклонно вярвам, не е убило никого, а може и наистина да е спасило поне неколцина от хилядите, чийто живот прародителката ми си приписва, най-малкото с ефекта на плацебо. Прахчетата, пуснати на пазара с невероятно изобретателна реклама, натрупали богатството на Присила, а с богатството на Присила бил построен „Всеблаженият дом“. „Всеблаженият дом“ порядъчно изненадва гостуващите посетители, тъй като едно към едно повтаря имението в паладиански стил, което прапрадядо ми, Мортимър Д. Кропър, изгубил в Мисисипи във войната между щатите. Тъкмо неговият син — Шърмън М. Кропър, поел с коня си на север да търси препитание в онези смутни времена и ако се вярва на семейните предания, бил пронизан право в сърцето, като видял под открито небе прабаба ми да държи реч пред събралото се множество, проповядвайки принципите на Фурие за Хармония и дълга да дирим свободна страст и удоволствие. Не зная дали от страст, или опортюнизъм, но той се прислонил към последователите ѝ и така през 1868 г. дошъл в Ню Мексико, където група от тях се опитали да създадат фаланстер. По-рано някои от тях участвали в групите на — както бихме ги нарекли днес — отцепниците от образцовите комуни и правоъгълните селища, създадени без успех от Робърт Оуен и сина му Робърт Дейл Оуен, автор на съчинението „Спорната земя между този и онзи свят“.

Проектът за фаланстера, не тъй суров като селищата на Оуен, пропаднал, защото вълшебното число от 1620 жители, представляващи всички възможни варианти на всички възможни страсти у двата пола, така и не било достигнато, а и защото сред ентузиастите нямало нито

един, който да разбира от земеделие или да знае нещо за условията в пустинята. Прадядо ми, джентълмен от Юга, бил също предприемач в личен план, затова изчакал удобния момент и предложил на прабаба ми да съградят отново рая на изгубената му младост в съзвучие с рационалните и хармонични принципи на собствения ѝ начин на живот, като основат щастието си на постижимите удоволствия на семейния живот (с прислуга, но без роби, разбира се), без да се вайкат за възторжената колективна любов, която толкова разделяла хората и се оказала толкова неуправляема. Приходите от регенеративните прахчета били надлежно вложени в строежа на великолепия дом, който двамата с майка ми още обитаваме, а прадядо ми станал колекционер.

Съществуват много портрети на Присила Пен Кропър, която очевидно е била личност със забележителна красота и щедро очарование. През 80-те и 90-те години на XIX в. домът ѝ става средоточие на спиритични проучвания, към които с обичайния си ентузиазъм тя се опитала да приобщи мислители от целия цивилизован свят. Сигурно тъкмо един от тези опити е предизвикал писмото от Рандолф Хенри Аш, което по някаква тайнсвена причина ме развълнува толкова дълбоко и предопредели всепогълщащия интерес в живота ми. Въпреки усърдните ми търсения така и не успях да открия нейното писмо до него, затова живея в постоянен страх, че го е унищожила. Не зная защо тъкмо това от всички съкровища, които притежавахме, ме развълнува най-силно. Неведоми са пътищата Божии — възможно е дори укорът на Рандолф Хенри към интересите на прародителката ми да е предопределил желанието ми да покажа, че въпреки всичко и ние сме били достойни да го разберем и да го посрещнем в дома си. Когато баща ми за пръв път ми подаде изписаните на ръка страници, запазени в оризова хартия, за да види дали ще мога да ги разчета, определено изпитах нещо сродно с тръпката на напетия Кортес от стихотворението на Кийтс, притихнал на върха в Дариен. А когато докоснах писмото, усетих, ако цитирам думите на Тенисън, как покойният ме докосва от миналото, и избрах да прекарам живота си сред „вечнозелените опадали листа, на мъртвите достойните писма“.

Нашата съкровищница имаше оригинален малък купол с прозорци от обикновено, не пъстроцветно стъкло, които можехме да затъмним наполовина с щори или да ги затворим напълно с капаци,

като дръпнем една ръчка. В онзи ден — нещо необичайно, баща ми беше вдигнал не само капациите, но и зелените щори, през които бавно се процеждаше бледа безопасна светлина — стаята бе облята в слънчеви лъчи. В онази слънчева тишина се роди в зародиш идеята, която предопредели създаването на колекцията „Стант“, красяща музея „Хармония“ в университета „Робърт Дейл Оуен“, сред чиито основатели видно място заема праядо ми Шърмън Кропър и за чието създаване регенеративните прахчета са допринесли плодовитата си лепта.

Прилагам цялото писмо до прабаба ми. Сега то може да се види на полагащото му се място в издадените от мен „Събрани писма“, том IX (писмо 1207, с. 883), а част от него се цитира в бележките под линия към „Обладана мумия“ — спиритичната поема на Р. Х. А., в изданието на събраните му съчинения, което напредва уверено, макар и отчайващо бавно за почитателите му, под общата редакция на Джеймс Блекадър от Лондонския университет. Не приемам мнението на професор Блекадър, според когото моята прародственица е грозно лековерната госпожа Екълбърг от въпросната поема. Има прекалено много поразителни несъответствия, които съм описал в статията ми по темата, озаглавена „Пример за погрешна идентификация“ (. Бюлетин на съвременното езиково дружество_ — PMLA, LXXI, брой от зимата на 1959 г., с. 174–180), към която препращам любопитните.

Уважаема госпожо Кропър,

Благодаря за споделеното от Вас преживяване с планшета. Правилно предполагате, че навярно бих проявил интерес към всичко, написано от перото на Самюел Тейлър Колридж. Държа също веднага да Ви кажа, че изпитвам значителен ужас при мисълта как този ярък дух, мъчително изтръгнал се от тягостния и потискащ земен живот, е прикован да повдига махагонови масички или да се носи полувъплътен в светлината на камината в нечия гостна, или да посвещава освобождения си интелект да пише мъчителните и нелепи дракулки и безсмислици, които ми изпратихте. Не трябва ли вече да вкухва медена роса и да пие млякото на райските селения?

Не се шегувам, госпожо. Присъствал съм на опити и демонстрации на проявленията, за които загатвате — *nihil humanum a me alienum puto*, както бих могъл да кажа, нищо човешко не ми е чуждо, — и според мен най-вероятното обяснение е съчетание от дръзка измама и някаква колективна истерия, миазма или плъзнала мъгла от духовна тревожност и трескава възбуда, която разяжда възпитаното ни общество и гъделичка глъчката на чаените ни събирания. Нечий настроен към размишления темперамент би могъл да открие причинителя на тази миазма в нарастващия материализъм на обществото ни и в суровото съмнение — едновременно естествено и неизбежно, като се има предвид настоящият стадий в нашето развитие, — на което се подлагат историческите ни религиозни разкази. В тази област наистина цари пълна несигурност, а историкът, както и ученият, щурмува с набезите си простата ни вяра. Дори ако крайният резултат от изнурителните ни питания само още повече затвърди тази вяра, напълно в реда на нещата това няма да се случи лесно и може би ние самите няма да го доживеем. Далеч не искам да кажа, че панацеите, които ни подхвърлят, за да утолят нездравия глад на обществото за сигурност или непоклатимост, са благотворни или се опират на непоклатими основания.

Бихме могли да кажем, че историкът, както и ученият, общува с мъртвите. Кювие даде плът, движение и апетит на изчезналия мегатериум, а живият слух на М. М. Мишле и Ренан, на господин Карлайл и Братя Грим дочу безкръвните викове на изчезналите и им даде глас. С помощта на въображението аз самият съм поработил малко в тази насока, занимавал съм се с вентрилоквизъм, отдавал съм гласа си и съм смесвал живота си с онези гласове и животи от миналото, чието възраждане като предупреждения, като примери, като живо минало, което продължава в нас, е задача на всеки мислещ мъж или жена. Но има начини и начини, както сигурно добре знаете, и едни са опитани и изпитани, а други гъмжат от рискове и

разочарования. Онова, което сме прочели, разбрали, осмислили и интелигентно уловили, госпожо, си остава наше, за да живеем и да работим с него. Цял един живот, посветен на проучвания, ще ни проправи път само до малка частица от миналото на предците ни, какво остава за огромните епохи, преди да възникне човешкият род. Но тази частица трябва да я притежаваме до дъно и да я предадем нататък. *Nos opus, his labor est.* (Това е труд, това е подвиг.) Изкушавам се да твърдя, че няма лесен път, кратък път — в тези наши опити ние сме като Невежеството на Бъниан, което намира път към Ада пред самите двери на Небесния град.

Помислете какво вършите, госпожо, когато се опитвате да говорите направо с тях, със скъпите и ужасяващи мъртъвци. Каква мъдрост са споделили те за цялото това прахосано време? Че баба е оставила брошката си в стенния часовник или че някоя праствара леля се сърди от отвъдното, защото са затиснали ковчега ѝ в семейната гробница с ковчега на дете. Или че, както Ви уверява Вашият С. Т. К., в отвъдното „вечно блаженство чака тям, що заслужават, а тям, що не заслужават — време за изправление“. (Същият човек, който нито веднъж не е сбъркал местоимение на седем езика!) Не ни е нужен призрак, дошъл от гроба, госпожо, за да ни каже това.

Признавам редом с Вас, че може би съществуват бродещи духове, земни мехурчета, изпарения, същества на ефира, които понякога прекосяват обичайните потоци на възприятията ни, запътили се по своите невидими дела. Има доказателства, че някакъв агонизиращ спомен в някаква форма на съзнанието населява някои ужасяващи места. На небето и по земята наистина има повече, отколкото може да си представи нашата философия. Ала вярвам, че то ще бъде открито не с потропвания или почуквания, или с някакъв веществен допир, или с господин Хоум, който кръжи около полилея, вдигнал вкочанените си ръце, нито с драскулките по Вашия планшет, а с дълго, търпеливо виждане в плетеницата,

задвигваща мисълта на мъртвите и дейността на живите организми, с мъдрост, която разглежда нещата преди и след това, с микроскоп и спектроскоп, а не с разпитване на обладани от земята привидения и призраци. Познавах една добра душа с ясен ум, която подобни контакти разстроиха доста силно, без да я изведат до добър край, даже напротив, свърши много зле.

Писах Ви така пространно, защото не искам да смятате, че приемам любезните Ви мисли за мен лекомислено или в духа на безкритично и войнствено очерняне, както биха казали някои. Моите собствени дълбоко вкоренени убеждения, както и определена доза подobaващи лични преживявания, ми пречат да приема споделеното от Вас, по-точно от явилия се пред Вас дух, с някакъв особен интерес или удоволствие. Ще Ви помоля повече да не ми изпращате подобни писания. Ала към Вас самата и към безкористния Ви интерес в търсене на истината изпитвам, разбира се, голямо уважение и възторг. Борбата Ви от името на Вашия пол е благородна и рано или късно трябва да се увенчае с успех. Надявам се да науча повече за това в бъдеще и оставам покорно и пределно искрено

Ваш Р. Х. Аш

В автобиографичните наброски на Мортимър Кропър преписът на писмото винаги бележеше някаква кулминационна точка, след която всичко бързо пропадеше в банални детски спомени или в чисто научен каталог на по-нататъшните му взаимоотношения с Рандолф Хенри Аш — сякаш той самият, бръсваше го понякога мисълта, не съществуваше, нямаше свое собствено съществуване след онзи пръв допир до наелектризиращото шумолене на хартията и енергичните черни заврънкулки на мастилото. Сякаш подтик за недовършените му писания бе желанието да стигне до писмото и да го вмъкне в текста — с прочитането на писмото, с мига на разпознаване те губеха стимул и енергия, залитаха и секваха. Често добавяше едно изречение, без сам да знае защо, за връзката между този ранен спомен и наследственото

ухание от великолепните потпури на баба му, донесени в тази пустош, листа от рози и освежаващи етерични масла, санталово дърво и мускус. Усещаше също така, без да иска по никакъв начин задълбочено да изследва това усещане, че нежеланието — или неспособността му — да продължи в този дух на писане е свързано с някаква забрана да пише за майка си, с която споделяше живота си в американския си дом и на която всеки ден при престоя си в чужбина пишеше дълги прочувствени писма. В живота на всички ни има неща, които знаем така мимолетно, полезно и неуловимо и които съзнателно отказваме да изследваме по-задълбочено. Г-жа Кропър живееше в пустинята, която със силата на волята и парите отрупваше с цъфнали цветя. Когато я сънуваше, професор Кропър винаги губеше чувство за пропорции, затова тя надвисваше отвисоко като просторното му преддверие или се извисяваше огромна, свирепо обкрачила пасището. Тя очакваше много от него и той не я беше разочаровал, но се боеше да не я разочарова.

* * *

Пристигна порядъчно удовлетворен в хотел „Баретс“, който бе избрал отчасти заради удобството му, отчасти защото някога там бяха отседнали американски писатели, дошли да посетят Аш. В хотела го очакваха куп писма, в това число писмо от майка му, и бележка от Блекадър, че не вижда основания да коригира коментара си под линия за „Аск към Ембла III“ в светлината на Кропъровите открития за исландския пейзаж. Имаше и каталог от „Кристис“, където сред обявените за продан предмети от викторианската епоха се предлагаша несесер за игли, най-вероятно принадлежал на Елън Аш, и един пръстен — някога собственост на американска вдовица от Венеция, — в чиято кристална кухня, както се твърдеше, се съхраняваха няколко косъма на Аш. В колекцията „Стант“ се пазеха няколко кичура, хронологично отрязани от огромната му грива — изсветляло тъмна, после прошарена и накрая посмъртно сребърна, която сега бе най-ярка, най-трайна. Музеят на Аш, който се помещаваше в дома му в Блумсбъри, може би щеше да участва в наддаването, а самият Кропър със сигурност щеше да наддава и несесерът, както и къдрицата щяха да бъдат положени в гробницата на шестоъгълната стъклена стая в

самото сърце на колекцията „Стант“, където в неподвижния контролиран въздух се трупаха реликви от Аш, жена му, техни роднини и познати. Кропър се настани на високо кожено кресло до скокливия огън в бара и прочете писмата си, а в мислите му за кратко се мярна белият му храм, засиял под пустинното слънце и затворил в прегръдката си прохладни вътрешни дворове, високи стълбища и нещо като стъклен кошер с тихи килии, радиално разположени ниши със самостоятелни писалища и издигащи се все по-нагоре, свързани помежду си складови помещения и научни кабинети, между чиито бляскави позлатени рамки, уловили стълбове и колони светлина, се изправяха и в пашкулите на позлатени совалки се спускаха надолу учени, потънали в целеустремено мълчание.

След като приключи с покупките, реши Кропър, ще изведе Беатрис Нест на обяд. Предполагаше, че ще види и Блекадър. Очакваше Блекадър да каже нещо пренебрежително за исландските му наблюдения. Доколкото знаеше, Блекадър не си беше подавал носа от Британските острови години наред, освен за да присъства на международни конференции за викторианска поезия, които до една се провеждаха в еднакви конферентни зали, до които се стигаше с кола от еднакви хотели. За разлика от него самият той, Кропър, отрано бе започнал да върви по стъпките на Рандолф Аш в различните му пътешествия — не в същия ред, а както му се удадеше случай, така че първата му експедиция бе до тресавищата и крайбрежието в Северен Йоркшър, където през 1859 г. Аш се бе радвал на уединен преход, съчетан с любителски занимания по морска биология. Кропър повтори неговия преход през 1949 г., като издирваше кръчми и скални образувания, римски пътища и перлени поточета, а накрая отседна в селцето, кръстено Залива на Робин Худ, където пи противна топла кафява бира и яде неописуеми яхнии от овнешки врат и порции задушена карантия, от които му се обръщаха червата. По-късно последва Аш в Амстердам и Хага и тръгна по следите му в Исландия да размишлява над гейзери, над врящи и кипящи кръгове гореща кал и над двете му поеми, вдъхновени от исландската литература — „Рагнарьок“, епоса на викторианското съмнение и отчаяние, и „Аск към Ембла“, мистериозна любовна лирика, издадена през 1872 г., но със сигурност написана много по-рано, може би дори още докато е ухажвал Елън Бест, дъщеря на дякона в Калвърли, в която е бил

влюбен в продължение на петнайсет години, преди тя или семейството ѝ да склонят на този брак, осъществен през 1848 г. Съвсем типично бе за Блекадър и скоростта на охлюв, с която се придвижваше изданието му, едва сега да е стигнал до исландските наблюдения на Мортимър Кропър, направени през 60-те години. Кропър беше публикувал биографията му през 1969 г. и я беше нарекъл „Великият венстрилоквист“, заимствайки заглавието от един от подигравателните монолози на Аш — саморазобличение или пародия на самия себе си. Преди това беше предприел всички по-големи пътешествия на Аш във Венеция, Неапол, Алпите, Шварцвалд и по бреговете на Бретан. Едно от последните му начинания бе възстановката на сватбеното пътешествие на Рандолф и Елън Аш през лятото на 1848 г. Бяха прекосили Ламанша с пощенски кораб по време на буря и бяха продължили с карета за Париж (Кропър измина маршрута им с кола), откъдето бяха взели влак до Лион, а от там се бяха спуснали с корабче по Рона до Екс ан Прованс. Бяха пътували, подгонени от камшиците на дъжда. Неизменно находчивият Кропър се бе спазарил да пътува с товарен кораб, който пренасяше дърва и миришеше на смола и масло, и бе извадил късмет с времето, а кожата на дългите му жилести ръце от лактите надолу изгоря от яркото слънце върху жълтата вода. Настани се в хотела на Аш в Екс ан Прованс и повтори екскурзиите на семейството, чиято връхна точка бе посещението на извора във Воклюз, където Петрарка бе живял в самота шестнайсет години, размишлявайки за свършената си любов към Лаура дьо Сад. Ползата от това пътуване можеше да се види в разказа на Кропър за този извор във „Великият венстрилоквист“.

И така, един ясен юнски ден през 1848 г. поетът и съпругата му поели по сенчестия бряг на реката към пещерата, която подслонява извора на река Сорг — гледка, достатъчно величествена и възвишена, за да утоли и най-романтичния пътешественик, и още по-впечатляваща, ако се слее със спомена за великия куртоазно влюбен — Петрарка, изживял тук дните на своето посвещение и ужаса, когато научил за смъртта на любимата си, отнета от чумата.

Сега обгорените от слънцето речни брегове са хлъзгави от изпотъпкалите ги крака, а северният пътешественик, задирян от ужасяващи сувенири и „занаятчийски“ изделия масово производство, трябва да си пробива път към целта сред тълпи туристи, лаещи френски кучета, пляскащи във водата деца и продавачи на захарен памук. Реката е опитомена с бентове и тръби, но в пътеводителя четем, че може да се надигне и да наводни цялата пещера и заобикалящата я околност. Литературният поклонник не бива да се отказва и ще бъде възнаграден, когато зърне зелената вода и надвисналите скали, които поради самата си природа едва ли са се променили кой знае колко, откакто нашите пътешественици са били тук, за да ги видят.

Вътре в пещерата водата стремително се надига, подхранвана от някаква доста мощна подземна река и от водосбора на дъждовете от платото на Воклюз и каменистите склонове на Мон Ванту — Ветровития връх на Петрарка, както го нарича Рандолф в едно писмо. Гледката на този величествен извор сигурно го е подсетила за тайната река на Колридж и може би за извора на Музите, като имаме предвид асоциацията с Петрарка — поет, към когото е бил силно привързан и чиито сонети към Лаура, както се смята, са повлияли поемите към Ембла. Пред пещерата, обточена с бордюр от смокини и фантастични корени, няколко бели скали изскачат от повърхността на бързоструйния поток, който се процежда в килим от плаващи зелени растения, сякаш излезли от четката на Миле или Холман Хънт. Елън отбелязва колко са красиви тези *chiare, fresche e dolci acque* — „бистри, свежи и сладки води“. С очарователен жест Рандолф вдига на ръце младоженката и я пренася над водата, за да я постави като видна русалка или водна богиня на подобна на трон бяла канара, разделяща на две потока. Можем да си я представим седнала на камъка, свенливо усмихната под бонето и придържаща полите си далеч от влагата, докато Рандолф съзерцава своето притежание, така различно от

съдбата на Петрарка — жената, която е обожавал отдалеч през толкова препятствия и трудности почти толкова дълго, колкото първият поет, прекарал цели шестнайсет години в безнадеждно посвещение на същото това място.

За разлика от много свои съвременници, сред които ще отбележим професор Габриеле Росети, бащата на поета прерафаелит, Аш винаги е твърдял, че Лаура на Петрарка и Дантевата Беатриче, а също Фиамета, Селваджа и другите обекти на платонична куртоазна любов са били истински, живи жени, целомъдрени, но обичани плътски преди смъртта им, а не алегии на италианската политика, управлението на църквата или дори душите на техните създатели. Петрарка видял Лаура дьо Сад в Авиньон през 1327 г. и на мига се влюбил в нея, като продължил да я обича непоколебимо въпреки верността ѝ към Юг дьо Сад. Аш с негодувание пише на Ръскин, че само който не разбира поетичното въображение и природата на любовта, може да допусне, че те могат да се откъснат в такава абстрактна алегория и в действителност не могат да възникнат от „човешката топлина на възплъщението на нечия душа в цялата ѝ чистота и смъртна жизненост“. Неговата собствена поезия, добавя той, започва и свършва с „такива възплътени истини, такъв неповторим еднократен живот“.

Като имаме предвид симпатията му към обожанието на Петрарка, не е изненадващо, че така предано изчаква да мине онова, което бихме могли да наречем християнските скрупули или капризи на Елън Бест и нейния баща. В ранните дни на запознанството им Елън е извисена и набожна млада девойка с крехка и деликатна красота, ако вярваме на семейството ѝ и на самия Аш. Както показах, притесненията на дякона дали Аш е способен да издържа съпругата си, имат известно основание и намират подкрепа в личните и съвсем реални религиозни притеснения на Елън около съмнителните тенденции в „Рагнаръок“. Оцелелите писма от тяхното ухажване — за жалост твърде малко, несъмнено благодарение на услужливите грижи на

сестра й Пейшънс след смъртта й — подсказват, че тя не е флиртувала с него и въпреки всичко не е изпитвала дълбоки чувства. Ала по времето, когато приема ръката на Аш, вече е била в затруднителното положение да наблюдава изгодния и щастлив брак на по-малките си сестри — Пейшънс и Фейт, докато тя самата оставала стара мома.

Всичко това повдига въпроса за чувствата на пламенния и влюбен поет, вече трийсетгодишен, към невинната му невеста, вече не млада девойка, а зряла, трийсет и две годишна леля, предано любяща своите племенници и племеннички. Дали и той е бил невинен като нея? Как е издържал, подозрително пита съзнанието на ХХІ в., лишенията на дългото очакване? Добре известно е, че много изтъкнати викторианци са се обръщали в двучието си за утеха към шумните същества на викторианския подземен свят — изрисуваните шегаджийки и изкусителки, които вдигали такава врява и били такава напаст на „Пикадили“, изгубените шивачки, цветарки и паднали жени, които умирали под арките, просели от Мейхю^[2] или ако имали късмет, били спасявани от Анджеа Бърдет-Кутс и Чарлз Дикенс. За викторианска поезия стиховете на Аш разкриват големи познания за сексуалните нрави и изобщо за чувственото. Ренесансовите му благородници са убедителни мъже от плът и кръв, неговият Рубенс е познавач на плътната човешка форма, а разказвачът в поемите за Ембла е колкото идеален, толкова и истински любовник. Можел ли е такъв мъж да остане щастлив с чисто платонично желание? Дали превзетата деликатност на Елън, вече малко прецъфтяла, е криела неочаквано пламенен отклик? Може би. Няма следи за никаква лудория на Рандолф преди това, още по-малко след това — доколкото можем да съдим, той винаги е бил *prieux chevalier*, благочестив рицар. Какво са виждали двамата един в друг, сами и потънали в себе си, когато ръцете му обхванали уютната й талия и я повдигнали на каменистия й трон? Дали са станали след блажена нощ? Елън пише у

дома, че съпругът ѝ е „изтънчено грижовен във всичко“, което можем да тълкуваме, както решим.

Има и друго обяснение, към което лично аз клоня. То зависи от две могъщи и днес еднакво отхвърлени от модата сили — идеализацията на куртоазните поети, за която стана дума, и теорията за сублимацията, развита от Зигмунд Фройд. Аритметиката е много проста — в годините на ухажването Рандолф Хенри Аш пише 28 369 поетични стиха, в това число един епос в 12 книги, 35 драматични монолога за историята от най-смътните ѝ начала до съвременните теологични и геологични спорове, 125 стихотворения и три пиеси в стихове — „Кромуел“, „Вартоломеевата нощ“ и „Касандра“, поставена без успех на „Друри Лейн“. Работи всеотдайно, до среднощ. Бил е щастлив, защото е виждал в своята Елън извор на чистота, образ на момичешка грация, чиито гърди вдишват въздух, неизмеримо по-изчистен от потъналите в кръв и прегазени от чумата сцени в неговото въображение, разхвърляните кревати на Борджиите или „сярната кал на угасената земя“ в „Рагнарбок“. Не го е навестявало усещането, че това целомъдрено очакване, тази дейна самота го прави помалко мъж. Бил се е зарекъл да работи, да я спечели и наистина успява. Ако по-късните му стихотворения — като „Запечатаният извор“ и „Изрисуваната дама“, чийто красив образ е замръзнал завинаги на платното и избледнява от лицето ѝ, — ако тези по-късни стихотворения загатват, че по-късно Рандолф е започнал да пресмята какво му е струвало това дълго чиракуване в любовта, това не опровергава тезата ми. Нито въпросните стихотворения ни помагат да си представим чувствата на младоженците в онзи слънчев ден пред тъмната пещера с извора на Воклюз.

Мортимър Кропър се качи в приятния си апартамент и още веднъж прочете пресниманите писма. Обади се по телефона на Беатрис Нест. Гласът ѝ бе като плътна вълна; първо отклони поканата както винаги, издигайки стена от трескави и мудни полувъзражения,

след което както винаги се съгласи. Беше се научил, че при госпожица Нест ласкателствата не даваха добри резултати, но резултатите бяха налице, успееше ли да я накара да се почувства виновна.

„Набелязал съм един-два съвсем конкретни въпроса, на които само вие можете да отговорите... Запазил съм ги специално за вас... всеки друг момент е крайно неудобен, но, естествено, ще сменя другите си ангажименти, за да се съобразя с вас... скъпа Беатрис, ако не можете да дойдете, ще бъда *принуден* да уредя нещо друго, нямам ни най-малко желание да ви причинявам неудобства, щом сте толкова заета...“ Отне му доста време. А не би трябвало, тъй като изходът беше предизвестен.

Отвори заключеното куфарче, прибра писмата на Рандолф Аш до кръщелницата му, или по-скоро — откраднатите им копия, и извади другите снимки, от които притежаваше голяма и разнообразна колекция, доколкото бе възможно да се разнообрази в плътта, в тона, в ъгъла или в някоя заснета отблизо подробност една по същество толкова проста дейност, толкова просто занимание. И той имаше собствени начини да сублимира.

---

[1] Ash (англ.) — ясен; пепел — бел.прев. ↑

[2] Хенри Мейхю (1812–1887) — английски журналист и общественик, провел множество интервюта с лондонски бедняци, един от основателите на сатиричното списание „Пънч“ — бел.ред. ↑

7

*Мъжете стават мъченици
къде ли не на този свят —
сред пустош, в катедрала
или на градския площад.
Оставени в бездействие,
за нас пък участ зла е
да влачим дългия живот
с досада в тъмна стая. ВК*

Кристабе
л Ламот

Когато мислеха за Беатрис Нест — а това се случваше на малцина, и то не особено често, — хората виждаха във въображението си външното ѝ присъствие, а не вътрешния ѝ живот. Тя бе неопровержимо солидна и въпреки това аморфна жена с пространна и обилна плът, с уседнал набухнал ханш и масивна гръд, над която се разливаше ведро очертано лице, увенчано с нещо като ангорска шапка или гъсто чиле прежда от студено накъдрена бяла коса, навита и тикната на кок, от който на всички страни се разпиляваха блуждаещи кичури. Ако се замислеха по-сериозно, малцината, които я познаваха — Кропър, Блекадър, Роланд, лорд Аш, — биха могли да добавят някаква метафорична идентичност. Както вече стана дума, Кропър мислеше за нея като за опърничавата бяла овца на Луис Карол. Когато беше в лошо настроение, Блекадър мислеше за нея като за някой от онези разплути бели паяци, обезцветени от тъмното, които опипват нишките на капана си от леговището в центъра на мрежата. Феминистките, които от време на време се опитваха да се доберат до дневника, я възприемаха като някакъв октопод пазител, океански Фафнир^[1], свил се сънено край струпаното си съкровище, изпускащ

мътни завеси мастилен или воднист дим, за да прикрие местоположението си. Едно време имаше и такива, които познаваха Беатрис — най-вече и вероятно единствено професор Бенгт Бенгтсон. Тя беше негова студентка в Лондон от 1938 до 1941 г., смутно време, когато студентите от мъжки пол станаха войници, навсякъде валяха бомби и храната не достигаше. По това време някои жени изживяха неочаквана фриволност и свобода. Беатрис изживя професор Бенгтсон. Той ръководеше английския факултет в колежа „Принц Албърт“. Основната любов в живота му бяха Едите и митологията на северните народи. Беатрис учеше именно това. Изучаваше филология, староанглийски, руни, средновековен латински. Четеше стиховете на Мейсфийлд, Кристина Росети и Де ла Мар. Бенгтсон каза, че трябва да прочете „Рагнаръок“ — Р. Х. Аш не бил посредствен учен за времето си и се смятал за предшественик на съвременната поезия. Бенгтсон беше висок, отпуснат, с брада; имаше свирепи очи и повече душевна енергия, отколкото можеше да изразходва, за да обучава млади дами в тънкостите на северните езикови корени. Той обаче не насочваше въпросната енергия към душите, още по-малко към телата на младите дами, а ежедневно злоупотребяваше с нея в бара на „Аръндъл Армс“ в компанията на равните нему. Сутрин беше блед като кост и лицето му лъщеше под русия перчем. Следобед почервеняваше, започваше да заваля и в задушния му кабинет се разнасяше дъх на бира. Беатрис прочете „Рагнаръок“ и „Аск към Ембла“. Защити с отличие и се влюби в Рандолф Хенри Аш. Едно време подобна любов не беше нещо необикновено. „Има поети, написа Беатрис на държавния си изпит, чиято любовна лирика сякаш няма за цел нито да възхвалява, нито да вини някаква далечна дама, а представлява истински разговор между мъжете и жените. Такъв е Джон Дън, макар че в определени настроения очерня целия женски пол. Такъв е можел да бъде Мередит, ако бе случил на по-щастливи обстоятелства. Един кратък опит да се замислим за други «любовни» поети, които очакват равностойна на тяхната интелигентност, със сигурност ни убеждава в изключителното превъзходство на Рандолф Хенри Аш, чиито поеми от цикъла «Аск към Ембла» изобразяват всеки етап на интимност, противопоставяне и разрыв в общуването, но неизменно убеждават читателя в напълно реалното мислещо и чувстващо присъствие на тази, за която са написани.“

Беатрис мразеше да пише. Единствената дума, с която се гордееше в този правилен и скучен разрез, бе думата „разговор“, която бе предпочела пред по-очевидния „диалог“. В онези дни Беатрис би дала всичко за такъв *разговор*. Смътно знаеше, че четенето на тези стихове ѝ позволяваше болезнено и едва ли не престъпно да надникне в онова съчетание между цивилизован разговор и сурова страст, което задължително, непременно всеки иска да изпита, но въпреки това никой — и тя оглеждаше малкия си свят, сериозните си родители методисти, госпожа Бенгтсон и нейния Женски университетски чаен клуб, състудентките си, които се разкъсваха в агония заради някоя покана за танци или вист, — явно никой не изпитваше.

*Преправяме света си двама с имена,
съзнавайки какво са думите за нас,
за всички, за които масовото мнение
е плява. Ние казваме: дървото, езерото,
във въздуха съзрели огън — слънцето:
и наше, и на всеки друг, и на света,
но тук сега, най-вече наше... АИ*

Аш ѝ говореше и тя го чуваше. Не очакваше да чуе такива неща от никой друг и наистина не чу. Каза на професор Бенгтсон, че иска темата на докторската ѝ дисертация да бъде „Аск към Ембла“. Той изпитваше сериозни съмнения по въпроса. Почвата беше несигурна, малко като мочурище, като сонетите на Шекспир. Какъв принос към познанието се надяваше, сигурна беше, че ще има с това? Според професор Бенгтсон единствената сигурна основа за докторска степен беше издание, а той определено не би препоръчал Р. Х. Аш. Един негов приятел обаче познавал лорд Аш, който бе предал книгата на Аш в Британския музей. Знаеше се, че Елън Аш е водила дневник. Издаването му можеше да се окаже подходящо начинание — със сигурност нещо ново, умерено полезно, по силите ѝ и свързано с Аш. А като свърши с тази задача, госпожица Нест ще бъде в отлично положение да се разпростира по-нашироко...

Така си беше. И госпожица Нест неспокойно се настани пред кашоните, пълни с бумага — писма, поменици от всякакъв род и вид,

книги с разписки, томовете на ежедневно водения дневник и други потънки бележници, запълвани от време на време със записки от поличен характер. На какво се беше надявала? На някаква интимна близост с автора на стиховете, с онзи изтънчен ум и страстна натура.

Тази вечер Рандолф ми чете малко от сонетите на Данте от „Нов живот“. Наистина са прекрасни. Рандолф изтъкна истински мъжката енергия и порив в италианския на Данте, както и духовната мощ на разбирането му за любовта. Мисля, че тези гениални стихове никога не ще ни омръзнат.

Когато са били заедно в къщата, Рандолф всеки ден е чел на жена си. Младата Беатрис Нест се опитваше да си представи драматичното въздействие на прочетеното, но смътното въодушевление в прилагателните на Елън Аш не ѝ помагаше особено. Имаше нещо мило, някакво повсеместно удоволствие по задължение в отклика ѝ към заобикалящите я неща, което Беатрис отначало не харесваше, а после, когато потъна в материята, започна да приема за даденост. По това време вече бе открила в гласа ѝ други, не толкова благодушни нотки.

С никакви думи не мога да предам достатъчно добре неизменната доброта и снизходителност на Рандолф към моята слабост и несъвършенства.

Това или нещо подобно се повтаряше като отмерения звън на камбана по страниците. Както обикновено става при продължителното познанство с всяка задача, тема или човек, Беатрис премина през първоначален период на ясно наблюдение и отстранена лична преценка, когато смяташе, че Елън Аш е разсеяна и скучна, и я виждаше именно така. След което стана нейна съучастница, започна да споделя дългите дни, през които Елън лежеше в затъмнени стаи, започна да се тревожи за влиянието на плесента върху отдавна

увехнали дамаски рози и за съмненията на потиснати кюрета. Този живот стана важен за нея и когато Блекадър намекна, че Елън не е била най-подходящата спътница за човек, проявяващ такова напрегнато любопитство към всички възможни форми на живота, тя усети как в душата ѝ се надига желание да я защити. Започна да осъзнава тайнството на личния живот, което Елън защитаваше — да, това беше думата — въпреки пространните си обикновени словоизлияния.

От всичко това не можеше да изскочи докторска степен. Може би феминисткото движение би могло да открие нещо или някой лингвист, изучаващ евфемизмите и скритите изказвания. Ала госпожица Нест бе възпитана да търси източници на влияние и ирония, а тук и от двете нямаше кой знае колко.

Професор Бенгтсон ѝ предложи да сравни съпружеските качества на Елън Аш, Джейн Карлайл, лейди Тенисън и госпожа Хъмфри Уорд. „Трябва да публикувате, госпожице Нест, каза професор Бенгтсон с лъщящата си утринна и ледена решителност. Не мога да ви възложа работа, госпожице Нест, без някакво доказателство, че сте подходяща да я вършите“, каза професор Бенгтсон и за две години госпожица Нест написа една малка книжка — „Съратнички“, за съпругите на гениални мъже и за тяхното ежедневие. Професор Бенгтсон ѝ предложи асистентско място. За нея то бе огромно удоволствие и ужас, но като цяло удоволствието надделяваше над ужаса. Обсъждаше със студентите, повечето от които момичета — с бухнали поли и червило през 50-те, с минижуп и развлачен индийски памук през 60-те, с черни устни под прерафаелитски валма коса през 70-те, ухаещи на лосион за бебе, на поляната в парка, на канабис, мускус и неподправена феминистка пот, — строежа на сонета през вековете, характера на лириката, променящия се образ на жените. Златни дни. Преди ранното си пенсиониране не се и замисляше за лошите дни, които щяха да настъпят след това. Сега изобщо не престъпваше прага на стария си колеж. (Професор Бенгтсон се пенсионира през 1970 и почина през 1978 г.)

Личният ѝ живот бе сведен до минимум. През 1986 г. вече от дълги години живееше в мъничка къща в Мортлейк. Понякога канеше групи студенти — все по-рядко, откакто бе започнала да усеща все по-секващата си връзка с делата на отдела, след като мястото на Бенгтсон зае Блекадър. Никой не беше идвал в дома ѝ от 1972 г. Преди това се

събираха гости на кафе, сладкиши, бутилка сладко бяло вино и приказки. Момичетата през 50-те и 60-те я възприемаха като майка. Следващите поколения бяха приели, че е лесбийка, даже с идеологически подтекст — че е потисната и неразкрепостена лесбийка. Всъщност мислите ѝ за собствената ѝ сексуалност бяха подвластни изцяло на усещането ѝ за мощната, неприемлива маса на гърдите ѝ. На младини ги бе притискала без корсет под туники и свободни камизоли, като ги оставяше на воля да развиват мускулатурата си, както се препоръчваше в най-добрите медицински съвети по онова време, и така безвъзвратно ги бе разтеглила и провесила. Някоя друга би се пъчила с тях, би ги носила гордо пред себе си, величествено оформени от двете страни на дълбока цепка. Беатрис Нест ги носеше в увиснал като вързоп бабешки корсаж и обтягаше над тях ръчно плетени пуловери със стройни редици дупчици с формата на сълза, които леко ахкаха и леко се мръщеа над очертанятията на тялото ѝ. Нощем в леглото усещаше как тежко се свличат на една страна над широкия ѝ гръден кош. Уютно приседнала с Елън Аш, усещаше живата им тежест, която с цялата си вълнена топлота се отъркваше в ръба на бюрото. Представяше си как гротескно се е разплула, и свеждаше скромно очи, но нямаше кой да я погледне. Именно на тези обли тежести дължеше майчинската си репутация — бърз стереотипен прочит, според който и кръглото ѝ лице с розови бузи беше добронамерено. Когато мина определена възраст, околните също толкова произволно започнаха да смятат онова, което им се бе струвало добронамерено, за заплашително и потискащо. Беатрис бе изненадана от някои промени сред колегите и студентите си. Накрая ги прие.

* * *

Същия ден, когато Мортимър Кропър я бе поканил на обяд, при нея се отби Роланд Мичъл.

— Прекъсвам ли те, Беатрис?

Тя автоматично се усмихна.

— Не, нищо особено. Мисля си.

— Попаднах на нещо и се чудех дали не можеш да ми помогнеш. Да знаеш случайно дали Елън Аш споменава нещо за Кристабел Ламот?

— Не си *спомням* нищо — отвърна Беатрис с усмивка, сякаш това, че не помнеше, категорично решаваше въпроса. — Не, не мисля.

— Има ли как да проверим?

— Мога да погледна в картотеката ми с показалеца.

— Много ще съм ти благодарен.

— Какво търсим?

Роланд изпита обичайното за мнозина желание да сръчка, смушка или стресне Беатрис, която седеше монументално неподвижна с все същата превзета усмивчица на уста.

— Каквото и да е. Попаднах на някакви сведения, че Аш се е интересувал от Ламот. Просто се чудех.

— Мога да надникна в картотеката ми с показалеца. На обяд ще дойде професор Кропър.

— За колко време е тук този път?

— Не знам, не каза. Каза, че идва от „Кристис“.

— Не мога ли аз да погледна в картотеката ти, Беатрис?

— Ами не знам, всичко е малко разбъркано, имам си собствена *система*, Роланд, така си записвам всичко. Струва ми се, че е по-добре аз да погледна, мога по-добре да си разчета йероглифите.

Тя си сложи очилата за четене, които се полюшваха на позлатена мънистена верижка върху неудобството ѝ. Сега вече съвсем не виждаше Роланд — състояние, което донякъде предпочиташе, тъй като гледаше на всички мъже в някогашния си отдел като на досадници, без да си дава сметка, че положението на самия Роланд там се крепи на косъм и той трудно може да мине за пълноценен представител на мъжката част в отдела. Започна да мести разни неща по бюрото си, тежка чанта с плетива и дървени дръжки, няколко вече сивкави пакета с неотворени книги. Кутиите с показалеца бяха като същинска бойница, покрита с дебел слой прах и овехтяла от времето; тя започна да рови из тях, без да спира да си мърмори под нос:

— Не, този е хронологически, не, това са само навиците за четене, не, това е за домакинството. Къде ми е основната кутия? Разбираш ли, там е работата, че още не е завършен с всички тетрадки. Готова съм с показалеца за някои от тях, но не за всичките, толкова е

много, наложи се да го разделя хронологично и по рубрики, тука е за семейство Калвърли, не, това не върши работа... ето, тука може да е... Не, на Ламот няма нищо. Чакай, чакай. Ето, има някаква препратка. Трябва ни кутията за четенето. Купища теология, в кутията за четенето, де. Изглежда — и тя извади пожълтяло картонче с оръфани краища и избледняло мастило, попило в мъхестата му повърхност, — изглежда, че през 1872 г. е чела „Приказната Мелюзина“.

Беатрис върна картончето в кутията и се настани обратно в креслото, като продължаваше да гледа Роланд със същата озадачаваща и невъзмутима усмивка. Роланд усещаше, че тетрадките могат да се пръскат по шевовете от незаписани наблюдения за Кристабел Ламот, изплъзнали се от паяжината с категориите на Беатрис. Той упорито настоя:

— Мислиш ли, че може да *видя* какво казва? Може да се окаже... — отхвърли думата „важно“ — може да се окаже, че ме интересува. Не съм чел „Мелюзина“. Сякаш интересът към нея се възражда.

— Преди години опитах един-два пъти. Ужасно е дълга и непроницаема. Готика, нали се сещаш, викторианска готика, на места е малко *страшичка* за поема, писана от жена...

— Беатрис, може ли да хвърля едно око какво казва Елън Аш?

— Ще погледна.

Беатрис стана от масата и навря глава в металния мрак на кантонерка с цвят каки, в която държеше томове на дневника по години. Роланд гледаше грамадния ѝ ханш, опънал полата от туйд на рибена кост.

— 1872-ра ли казах? — викна Беатрис от ехото на шкафа.

Тя неохотно извади тома с кожен гръб и алено-виолетова подвързия на мраморни петна. Започна да разгръща страниците, като държеше текста нависоко между себе си и Роланд.

— Ето — най-сетне каза тя. — Ноември 1872 г. Тук започва — и Беатрис зачете на глас: — „Днес започнах «Приказната Мелюзина», която си купих в понеделник от книжарницата на Хачърд. Какво ли ще открия там? Дотук прочетох доста дългото въведение, което ми се стори малко педантично. После стигнах до рицаря Раймонден и срещата му със сияйната дама при Извора на жаждата, която ми хареса повече. Госпожица Ламот има неоспорим талант, от който на читателя му настръхва кожата“.

— Беатрис...

— Това ли...?

— Беатрис, не може ли сам да го прочета, за да си вода записки?

— Не може да го изнасяш от тук.

— Може би ще се сместя на крайчеца на бюрото ти. Ужасно много ли ще ти преча?

— Не вярвам, не... — отвърна Беатрис. — Можеш да вземеш стола, ако махна купчината книги...

— Дай на мен...

— Така ще можеш да седнеш срещу мен, ако разчистя този ъгъл на бюрото...

— Точно така. Благодаря.

Тъкмо разчистваха, когато на вратата се появи Мортимър Кропър и всичко взе да изглежда още по-мърляво в сравнение с пригладената му елегантност.

— Госпожице Нест! Така се радвам отново да ви видя. Мисля, че не съм подранил. Мога да дойда пак...

Беатрис се смути. Куп бумажки с въздишка се килнаха на една страна и се разпиляха на пода.

— Мили Боже. Готова бях, професоре, съвсем готова, но господин Мичъл искаше да попита... искаше да разбере...

Кропър беше свалил безформения шлифер на госпожица Нест от закачалката и го държеше, за да ѝ помогне да се облече.

— Радвам се да те видя, Мичъл. Напредваш ли? Какво искаш да разбереш?

Изрязаните черти на лицето му излъчваха стопроцентово любопитство.

— Само проверявам дали Аш е чела едни стихове.

— Аха. Кой?

— Роланд питаше за Кристабел Ламот. Не можах нищо да си спомня... но излезе една малка препратка... Можеш да седнеш там, докато обядвам с професор Мортимър, Роланд, само гледай да не ми разместиш нещата на бюрото, както съм си ги подредила, и ако обещаеш да не изнасяш нищо от тук...

— Нужна ви е помощ, госпожице Нест. Задачата ви е твърде огромна.

— Не, сама се справям *далеч* по-добре. Няма да знам какво да правя, ако някой ми помага.

— Кристабел Ламот — повтори замислено Кропър. — Има нейна снимка в колекцията „Стант“. Страшно бледа. Не знам дали защото е била почти албинос, или е дефект при отпечатването на снимката. Вероятно второто. Смяташ ли, че Аш се е интересувал от нея?

— Много бегло. Само проверявам. Рутинна работа.

* * *

След като Кропър изведе спътницата си както пастир овцата си, Роланд се настани в края на бюрото и разгърна дневника на съпругата на Аш.

Все така чета „Мелюзина“. Впечатляващо постижение.

Стигнах Книга VI от „Мелюзина“. Може да се сметне, че домогванията ѝ до космически размисъл не се вместили гладко в природата ѝ на вълшебна приказка.

Продължавам да чета „Мелюзина“. Какво прилежание, каква увереност са залегнали в този замисъл. Макар че цял живот е живяла в тази страна, госпожица Ламот по същество си остава *французойка* по начина, по който възприема света. Въпреки че в цялата прекрасна и дръзка поема, дори в морала ѝ, няма нищо, срещу което човек да може да възрази.

След което няколко страници по-нататък — изненадващ и нехарактерен изблик:

Днес оставих „Мелюзина“, след като прочетох до края тази великолепна творба. Какво да кажа за нея? Наистина е оригинална, макар че широката публика може да се затрудни да разпознае гениалността ѝ, тъй като не

прави никакви отстъпки пред вулгарните прегрешения на въображението и тъй като достоинства ѝ, поне в някои отношения, са тъй далеч от онова, което се очаква от послабия пол. Тук няма припадничава сантименталност, няма плахо целомъдрие, няма меко, подобаващо на една дама потупване с ръкавица по чувствата на читателите, а живо въображение, сила, порив. Как да я характеризирам? Тя е като сложната бродерия на огромен гоблен в сенчеста каменна зала, по който всевъзможни необикновени зверове и птици, елфи и демони пропълзват сред гъсталака трънливи дървета, изпъстрен тук-там с някоя нацъфтяла поляна. В мрака се открояват красиви златни петна, светлината на слънце и звезда, блещукащи скъпоценни камъни, човешка коса или змийски люспи. Трепти огънят в огнището, фонтаните улавят светлина. Всички стихии са в непрекъснато движение, огънят изгаря, водата тече, въздухът е пълен с живот, а земята се върти... Умът ми се подсети за ловните гоблени в „Разказа на Франклина“ или „Кралицата на феите“, където наблюдателят вижда как изтъкваните сцени оживяват под учудения му взор и нарисуваните мечове проливат истинска кръв, а вятърът въздиша сред нарисуваните дървета.

А какво да кажа за сцената, където съпругът — мъж с недостатъчно силна вяра, пробива дупчица, през която да надзърне, и гледа как съпругата му сирена си играе с водата в басейна? Ако ме бяха попитали, бих казала, че е най-добре тази сцена да се остави на въображението, както Колридж оставя Джералдин — „за сън е тази гледка, не за разказ“. Ала госпожица Ламот разказва изобилно, макар че описанието ѝ може да се стори малко прекомерно за нечии стомаси, особено английските момински стомаси, които ще търсят вълшебна хубост.

Тя е прекрасна, ужасна и трагична, феята Мелюзина, и в крайна сметка — нечовешка.

*Чудовищната ѝ опашка, гъвкава като
змия,
в искрящата вода на ваната се гмурва,
завихряйки елмазно фини пръски във воал,
понесен в танц над въздуха издъхнал.*

*Съпругът бялата ѝ нежна кожа помни
и мрежата изящни сини венчки в снега,
ала сред люспите сребро и перката
оловна
не вижда прелестта на гъвкавата ѝ
снага. ВК*

Може би най-изненадващото е, че змията — или
рибата — е прекрасна.

Роланд напълно се отказа от мисълта за собствения си обяд, за да
може да препише целия пасаж, най-вече за да го даде на Мод Бейли,
която със сигурност би се развълнувала от такъв възторг на
съвременница пред текста, от който самата тя се възхищаваше, но и
защото усещаше, че подобно прекомерно възхищение, и то от
съпругата на Аш към жената, която вече смяташе за негова любовница,
е може би неочаквано. След като преписа всичко, той продължи лениво
да разгръща страниците.

Прочетеното неотдавна по някаква причина ме
накара да си припомня каква бях самата аз като младо
момиче, когато четях възвишени любовни романи и виждах
себе си едновременно като предмета, пред който се
прекланят всички рицари — неопетнена Гуиневиър, и като
автора на приказката. Исках да бъда едновременно *поет* и
поезия, а сега не съм нито едното, нито другото, само
стопанка на малко домакинство, което се състои от остарял
поет (с твърди навици, които са приятни и нежни и не

дават *никакви* основания за тревога), от мен самата и прислугата, която в никакъв случай не е затруднителна. Всеки ден виждам как Пейшънс и Фейт изнемогват и погрозняват от ежедневните грижи за домочадието си, но въпреки това сияят със светлината на любовта и неуморната загриженост за рожбите си. Вече са и баби, не само майки, отрупани и отрупващи с внимание. Напоследък самата аз откривам, че в мен се промъква някакъв неусетен живец (след неописуемите години мигрена и нервен срив). Събуждам се всъщност доста бодро и търся с какво да се захвана. На шейсет си припомням ярките амбиции на младото момиче в дома на областния свещеник и ми се струва, че тя е била друг човек, а във въображението си я виждам да танцува с бледолунна муселинена рокля или да стъпва в лодката, а някой изискан господин да целува ръката ѝ.

Мисля, че попаднах на нещо, когато написах, че съм искала да бъда едновременно *поет* и *поезия*. Може би такава е желанието на всички четящи жени, ако ги противопоставим на четящите мъже, които искат да бъдат поети и герои, но в нашия мирен век биха могли да приемат писането на поезия за достатъчно героична постъпка. Никой не иска мъжът да бъде *поезия*. Онова младо момиче с муселинената рокля е било поезия — братовчедът Нед написа един покъртително лош сонет за целомъдрената сладост на лицето ѝ и за интуитивната доброта, озаряваща походката ѝ. Но сега си мисля дали нямаше да е по-добре, ако се бях придържала към желанието си да бъда *поет*? *Никога* не бих могла да пиша така добре, както Рандолф, никой не може и не би могъл, затова може би не си струва човек да обмисля подобно възражение защо да не направи нещо.

Може би ако бях направила живота му по-труден, той щеше да пише по-малко или с по-малко свобода. Не мога да претендирам, че съм била акушерка на неговия гений, но ако не съм му *помагала*, то поне не съм му *пречила*, както биха могли да постъпят много други жени. Твърде

дребна добродетел, за която да претендирам, и твърде отрицателно постижение, върху което да обеся целия си живот. Ако прочете това, Рандолф със смях ще ме извади от тези вредни съмнения, ще ми каже, че никога не е късно, ще натика огромното си въображение в охлювената черупка на нищожната ми новопридобита енергия и ще ми каже какво трябва да се направи. Но той няма да види това, а аз ще намеря начин да бъда поне мъничко повече... и ето че се разплаках, както би се разплакало онова момиче. Стига толкова.

Роланд се изниза от работилницата „Аш“ и се прибра вкъщи, преди Кропър или Блекадър да се върнат от обяд и да започнат да му задават неудобни въпроси. Ядосваше се, че сам бе дал повод на Кропър да открие името на Кристабел. Нищо не убягваше от острия му наблюдателен ум.

Мазето в Пътни тънеше в тишина, сгушено с мазето на Британския музей в чувствената прегръдка на котешката смрад. Зимата притъмняло приближаваше и по стените бяха избили тъмни петна, както и някакъв мудар пълзящ живот. Нямахше парно, затова Роланд и Вал подсилваха единствената газова камина с парафинови печки, а мирисът на бензин се смесваше с миризмата на котки и лека плесен. Студен мирис на бензин, без да гори, без аромат на готвено, без изгорен лук или топъл прашец къри. Явно Вал беше излязла. Не можеха да си позволят да оставят камината включена, докато я няма. Без да съблича палтото си, Роланд тръгна да търси кибрит. Фитилът беше зад скрибуцаща вратичка в комина, изработена от някакво прозрачно костеливо вещество, цялото опушено и напукано. Роланд завъртя ключа, измъкна малък фитил и го запали с ниско бръмчене, после бързо затвори процепа, зад който увереният син пламък бе образувал обърнат полумесец. В цвета му имаше нещо древно и вълшебно — ясносиньо с полъх на зелено, наситено до лилаво.

В антрето забеляза малък куп писма. Имаше две за Вал, едното със собственоръчно попълнен обратен адрес. Три бяха за него — напомняне да върне някаква книга в библиотеката, талон, че

изпратената от него статия до едно научно списание е пристигнала, и писмо, написано на ръка с непознат почерк.

Уважаеми д-р Мичъл,

Надявам се, че не сте сметнали мълчанието ни за грубост или нещо още по-лошо. Съпругът ми се занимава със запитванията, за които спомена. Консултира се с адвокатата си, с викария и със скъпата ни приятелка Джейн Анети, която беше заместник-директорка на областната библиотека, преди да се пенсионира. Никой от тях не можа да даде особено ясен съвет. Госпожица Анети се изказа много похвално за работата на д-р Бейли и за архива, за който се грижи. Според нея би било напълно подходящо да се разреши на д-р Бейли да прочете нашите скрити съкровища, за да изкаже някакво предварително становище — особено като се има предвид, че именно тя ги намери. Пиша и на Вас, тъй като бяхте там, когато се намериха, и изразихте интерес към Рандолф Хенри Аш. Дали бихте искали да дойдете и да проучите книгата заедно с д-р Бейли — или ако смятате, че това ще отнеме много време, бихте ли препоръчали някой друг, който да дойде вместо Вас? Разбирам, че за Вас ще е по-трудно да дойдете от Лондон, отколкото за д-р Бейли, която живее на удобно близко разстояние от Кройсан льо Уолд. Бих Ви предложила да отседнете при нас за няколко дни, макар това да е съпроводено с допълнителни трудности, тъй като, както сигурно си спомняте, сме се ограничили само на приземния етаж, а старата къща е окайващо студена през зимата. Какво мислите? Колко време ще е необходимо според Вас, за да проучите находката ни? Дали ще Ви стигне една седмица? Ще имаме гости за Коледа, но не очакваме никого за Нова година, ако склоните тогава да предприемете този малък набег по хълмовете на Линкъншър.

Оставам все така благодарна за джентълменската Ви и практична помощ на ръба на онова поле. Уведомете ме

как според Вас е най-добре да постъпим.

С уважение
Джоан Бейли

Роланд изпита няколко неща едновременно. Първичен екстаз, когато си представи връзката мъртви писма, възраждащи се за шумолящ живот като размърдващ се грамаден топъл орел. Раздразнение, че Мод Бейли явно бе излязла крачка напред, макар че всичко беше започнало с намереното и откраднато от него писмо. Пресметливи прагматични притеснения — как да приеме предложената с половин уста покана да отседне в къщата, без да разкрие собствената си крайна бедност, заради която би могъл да се стори недостатъчно важен човек, комуто да се повери прочитането на писмата. Страх от Вал. Страх от Мод Бейли. Притеснение от Кропър, от Блекадър, дори от Беатрис Нест. Чудеше се защо на лейди Бейли ѝ бе хрумвало да намекне, че би искал да предложи някой друг да чете писмата — шега, каприз или зрънце несигурност, свързано със самия него? Доколко дружелюбна бе благодарността ѝ? Искаше ли Мод и той да е там, за да чете писмата?

Над главата си на нивото на улицата забеляза ъгловатия ръб на алено порше, чиято шикозна перка приблизително се изравни с горната рамка на прозореца. Появиха се чифт много меки, чисти и блеснали черни обувки, след тях крачоли от лек вълнен плат на дребни райета с цвета на матов въглен и безупречен ръб, след това великолепно скроеният долен ръб на сако, в чиято черна цепка блесна алена копринена подплата, а през отворените пешове се мярна плосък мускулест корем под риза на тънки червени и бели райета. После се показаха краката на Вал в прашносин чорапогащник и обувки в саксонско синьо под увисналия ръб на рокля от креп с цвят на горчица и щамповани сини лунни цветчета. Четирите крака приближаваха и се отдръпваха, отдръпваха се и приближаваха, краката на мъжа настойчиво напредваха към стъпалата за мазето, а краката на жената се съпротивляваха, парираха ги. Роланд отвори вратата и излезе отпред, завладян от същото чувство както винаги — чисто любопитство как изглежда горната половина.

Раменете и гръдният кош напълно отговаряха на очакванията. Плетената вратовръзка беше от червена и черна коприна. Овално лице. Очила с рогови рамки под леко видоизменена прическа от 20-те години, много къса отзад и отстрани, умерено дълга над челото. Косата бе черна.

— Здравсти — каза Роланд.

— О! — възкликна Вал. — Мислех, че си в музея. Запознай се с Юън Макинтайър.

Юън Макинтайър се наведе и тържествено протегна ръка надолу. Край него витаеше някакво властно излъчване — Плутон води Персефона пред портата на подземния свят.

— Прибрах Вал у дома. Нещо не се чувстваше добре. Реших, че трябва да си легне.

Гласът му беше ясен и звънлив, не звучеше по шотландски, а преливаше от звуци, които Роланд неточно би могъл да нарече превзети или примамливи, звуци, които като дете се бе учил насмешливо да имитира, дуднещи, орязани, провлачени, чирикащи звуци, от които несъществуващата му козина настръхваше от класова враждебност. Очевидно очакваше да го поканят със спокойствие, което в романите от едно по-ранно време би издало може би истинския джентълмен, но за Роланд и вероятно за Вал издаваше нахалство, както и собствения им срам. Вал бавно и безсилно се оттегли към Роланд.

— Ще се оправя. Благодаря, че ме докара.

— Няма защо. — Макинтайър се обърна към Роланд: — Надявам се пак да се видим.

— Да — смотолеви Роланд, отстъпвайки пред слизащата Вал. Поршето отлетя.

* * *

— Харесва ме — каза Вал.

— Откъде се извъди?

— Преписвам разни неща за него. Последни воли и завещания. Договори. Становища за това-онова. Адвокат е. Адвокатска кантора „Блос, Блум, Тромпет и Макинтайър“. Почтени и преуспели, не

хитруват. Офисът им е пълен със снимки на коне. Притежавал крака на един кон, така ми каза. Покани ме в Нюмаркет.

— Какво му каза?

— Наистина ли те интересува?

— Добре ще ти дойде някой ден на чист въздух — каза Роланд и тутакси съжали.

— Чуй се само. Много добре ще ти дойде. *Покровителствено* до погнуса!

— Нямам право да те спирам, Вал.

— Казах му, че няма да ти стане приятно.

— Вал...

— Трябваше да му кажа, че изобщо не ти пука. Трябваше да отида.

— Наистина не разбирам защо не си отишла.

— Щом не *разбираш*...

— Какво стана с нас?

— Прекалено тясно пространство, прекалено малко пари, прекалено много притеснения, бяхме прекалено млади. Искаш да се отървеш от мен.

— *Знаеш*, че не е вярно! *Знаеш* го! Обичам те, Вал. Просто не мога да направя нищо, за да ти е добре с мен.

Тя изчакваше. Прегърна я. Воля и пресметливост без капка желание. Имаше два изхода от създалото се положение — скандал или секс, като вторият в по-голяма степен благоприятстваше завършек с вечеря, спокойна вечер за работа и в крайна сметка повдигане на въпроса за Линкъншър.

— Време е за вечеря — безсилно промълви Вал.

Роланд погледна часовника си.

— Не, не е. А и без това сме само двамата, важното е на нас да ни е приятно. Помниш ли, едно време всичко беше спонтанно. Не си гледахме часовниците. Трябва от време на време да мислим първо за себе си.

Съблякоха се и се сгушиха за малко студена утеха. Отначало Роланд реши, че в края на краищата няма да се получи. Някои неща просто не стават само със силата на волята. При мисълта за топлите пера на орела с писмата нещо трепна. Вал каза: „Не искам никой друг, само теб“, и тръпката почти угасна. Той разпали в съзнанието си нечий

образ, жена в библиотека, не гола, а загърната в плътните катове на дрехите, скрита в шумоляща коприна и фусти, пръстите ѝ бяха свити на мястото, където тесният корсаж от черна коприна пресрещаше бликналите поли, жена със сладко и скръбно лице и гъсти къдрици в рамката на колосаното боне. Елън Аш от възстановка по скицата на Ричмънд, препечатана от Кропър във „Великият вентрилоквист“. Всички жени, рисувани от Ричмънд, имаха еднаква уста, твърда, тънка, щедра и сериозна, променлива, но все пак свързана с някакъв идеален тип. Картината на тази жена в съзнанието му, наполовина фантазия, наполовина фотогравюра, свърши работа. Двамата взаимно се утешиха. По-късно щеше да измисли как да попита за Линкъншър, без да казва къде точно отива и защо.

---

[1] В северната митология — джудже, което пада под проклятието на Златния пръстен на Андвари и се превръща в зъл и алчен демон — бел.ред. ↑

8

*Сняг валя цял ден
и цяла ноц валя.
Первазът приглушен
напълно побеля.
Отсам стъклото —
перната, ярка твар:
снежно ѝ челото,
а очите — жар,
наслада обещава в дар. АИ*

К. Ламот

Стояха един срещу друг над връзките с писма в библиотеката. Цареше лют студ. Роланд имаше чувството, че никога повече няма да се стопли, и мислеше с копнеж за дрехи, които никога не бе имал случай да облече — плетени ръкавици с един пръст, наполеонки, плетена скиорска шапка. Мод беше тръгнала рано с колата и беше пристигнала, нетърпелива и напрегната, още преди да свършат със закуската; бе добре загърната в сако от туид и пуловер от шотландска вълна, а ярката ѝ коса, спусната снощи на вечерята в мразовития салон на семейство Бейли, отново бе изцяло засмукана от възлите на зеления копринен шал. Библиотеката беше внушителна, с каменни стени, гъсти резбовани листа по сводестия таван и огромна каменна камина, преметена и празна, а на перваза ѝ бе гравиран гербът на Бейли — тежка кула с малка дъбрава. Готическите прозорци гледаха към покрита със слана морава; на места бяха от прозрачно стъкло в оловни рамки, а другаде по средата имаше медальони с богати стъклописи от келмскотско стъкло, които изобразяваха строежа на златна крепост с укрепления върху зелен хълм, окичена със знамена — на централния медальон в крепостта влизаше конно шествие с дами и рицари. Горе

прозорецът бе обточен с избуяло розово дърво, отрупано с бели и червени цветове и с кървавочервен плод. От двете страни изправяха снага лози, натезали от огромни пурпурни гроздове на позлатени стъбла сред къдрещи се ластуни и разперени листа с лозови жилки. Книгите с кожен гръб зад стъклените витрини бяха подредени и изглеждаха неподвижни, недокосвани.

По средата имаше тежка маса с кожена тапицерия, издраскана и изцапана с мастилени петна, и две кожени кресла. Някога червена, сега кожата им бе покафевяла и се ронеше, оставяйки ръждиви следи по дрехите. В средата на масата имаше мастилница с потъмняла празна сребърна поставка за перодръжки и зеленикави стъклени съдинки, пълни със засъхнал черен прах.

Маневрирайки със стола си около масата, Джоан Бейли остави отгоре писмата.

— Надявам се да ви бъде удобно. Непременно ми кажете, ако ви трябва още нещо. Бих ви запалила камината, но комините не са чистени поколения наред — боя се, че или ще се задушите от дима, или ще подпалим цялата къща. Достатъчно ли ви е топло?

Мод оживено я увери, че им е топло. По страните ѝ от слонова кост бе избила лека руменина. Сякаш студът изваждаше наяве истинския ѝ живот, сякаш с него се чувстваше у дома.

— Оставям ви тогава. Нямам търпение да видя как върви. В единайсет ще направя кафе. Ще ви донеса.

* * *

Помежду им пропълзя мраз, когато Мод изложи предложенията си как да работят. Бе решила, че всеки трябва да чете писмата на автора, който го интересува, и че трябва да се споразумеят как да записват наблюденията си на стандартни картончета по системата, която тя вече използваше в Женския ресурсен център. Роланд възрази отчасти защото чувстваше, че го командват, отчасти защото си представяше — нелепа и романтична картина, сега напълно разбираше това — как двамата заедно свеждат глава над ръкописите, следят развитието на историята и — така допускаше — споделят разкрилите се чувства. Изтъкна, че по системата на Мод ще изгубят всякакво

чувство за хода на повествованието, а Мод категорично отвърна, че живеят във време, което цени несигурността на повествованието, че могат по-късно да сравнят бележките си и че и без това имат съвсем малко време, а нея я интересува преди всичко Кристабел Ламот. Роланд се съгласи, тъй като решаващият фактор наистина бе ограниченото време, с което разполагаха. Мълчаливо работиха така известно време, прекъсвани само от лейди Бейли, която донесе термос с кафе, или от някой случаен въпрос.

— Кажете — попита Роланд, — Бланш носела ли е очила?

— Не знам.

— Тук се споменават блесналите повърхности на погледа й. Сигурен съм, че пише повърхности, в множествено число.

— Може да е носила очила, а може и да я е сравнявал с водно конче или друго насекомо. Изглежда, е познавал стихотворенията на Кристабел за насекоми. По това време всички са били луди по насекомите.

— Как е изглеждала всъщност? Бланш?

— Никой не знае със сигурност. Аз си я представям много бледа, но това е само заради името й.

* * *

Отначало Роланд работеше със същото съсредоточено любопитство, с което четеше абсолютно всичко, написано от Рандолф Аш. Това любопитство беше своего рода прорицателско познание — той знаеше как работи мисълта на този човек, беше чел същото, което беше чел и поетът, владееше характерните му синтактични и стилови навици. Мисълта му можеше да прескочи напред и да чуе ритъма на непочетеното, сякаш самият той го бе написал, а в съзнанието му отекваха прозрачните ритми на още ненаписаното.

Този път обаче скоро — съвсем скоро — обичайните удоволствия от разпознаването и прозрението отстъпиха пред нарастващо напрежение. Основната причина бе, че и самият автор на писмата е бил обзет от напрежение, объркан от предмета и получателката, които бяха завладели вниманието му. Беше му трудно да вмести това същество в представата си за нещата. Молеше за разяснения, но явно

му отговаряха с гатанки. Без достъп до останалата част от кореспонденцията Роланд не можеше дори да гадае какви са тези гатанки, и все по-често поглеждаше към озадачаващата жена от другата страна на масата, която с мълчаливо усърдие и дразнеща предпазливост нанасяше педантично спретнати бележки върху картончетата, подредени на малки ветрила пред нея, и с гримаса ги защипваше едно за друго със сребристи кламери и карфици.

Роланд установи, че писмата са вид повествование, което не предвижда резултат, не предвижда завършек. Той живееше в епоха, подвластна на теориите за наратива. Писмата не разказват история, защото не знаят накъде ще ги отведе следващият ред. Ако Мод не беше толкова студено враждебна, щеше да ѝ го посочи — като въпрос от общ интерес, но тя не вдигаше очи и не срещаше погледа му.

В крайна сметка писмата изключват не само читателя като съавтор или предсказател, или гадател, те изключват читателя като читател, защото, ако са истински писма, са написани за един определен читател. На Роланд му хрумна и друго — никое от другите писма на Рандолф Хенри Аш не притежаваше това качество. Всички те бяха учтиви, загрижени, често духовити, понякога мъдри, но бяха написани без никакъв *неотложен* интерес към получателите им, било то издателя му, литературните му съюзници и съперници и дори — в няколко оцелели бележки — жена му. Която беше унищожила много неща. Беше написала:

Кой би могъл да понесе мисълта как алчни ръце преравят бюро на Дикенс за личните му книжа, за тези записки на съкровените му чувства, които са негови и само негови — и не са предназначени за обществено ползване, — макар че същите хора, които няма да препрочетат с истинско внимание великолепните му книги, сега ще изгълтат така наречения му живот от писмата му.

Истината бе, неспокойно помисли Роланд, че тези писма, тези задъхани страстни писма, изобщо не са били написани за него — не са били написани, за да ги прочете, за разлика от „Рагнаръок“, за разлика

от „Обладана мумия“, за разлика от стихотворението за Лазар. Били са написани за Кристабел Ламот.

... Вашата интелигентност, Вашето чудесно и светкавично остроумие — така че мога да Ви пиша, както пиша, когато съм сам, когато пиша истинското си писане, което е за всекиго и за никого — така че нещо в мен, което никога не се е обръщало към което и да е отделно същество, се чувства уютно с Вас. Казвам „уютно“ — каква неимоверна лудост, — когато на Вас Ви доставя удоволствие да ме принуждавате да се чувствам възможно най-зловещо, *unheimlich*, както казват германците, съвсем не уютно, а вечно на ръба, вечно нащрек да не се изложи, вечно сигурен, че не мога да предвидя следващата Ви поразяваща мисъл или бляскавото копие на остроумието Ви. Ала поетите не искат уют — нали? — те са същества не на огнища и домашни овчарки, свити пред огъня, а на храсталак в пущинака и препускащи хрътки. Кажете сега — как смятате, току-що написаното истина ли е, или лъжа? Знаете, цялата поезия може да бъде вик на обобщена любов към едно, друго или към Вселената — която трябва да се обича в своята конкретност, не в своята цялост, и то заради вселената живот във всяка най-дребна конкретна частица. Винаги съм смятал, че е вик на *незадоволена любов*, скъпа моя — и може би наистина е така, — защото задоволството би могло да я пресити и тогава би могла да умре. Познавам много поети, които пишат само когато съзнанието им е в някакъв екстаз, който те сравняват с чувството да си влюбен, когато те просто заявяват, че са влюбени, че търсят любовта — към тази свежа девойка, към онази жизнена млада жена, — за да открият свежа метафора или нов ярък поглед към нещата вътре в себе си. Честно да Ви кажа, винаги съм вярвал, че мога да поставя диагноза на това състояние *да си влюбен*, което според тях е *крайно особено*, а всъщност е вдъхновено от *все същото* — нечий черни или безразлично сини очи, *все същото* —

някаква грациозна стойка на тялото или на ума, *все същото* — нечия женска история, продължила над двайсет и две години, да речем, от 1821 до 1844 г., — винаги съм вярвал, че тази *влюбеност* е нещо във *висша степен абстрактно*, маскирало се в конкретния облик на влюбения и неговата любима. И поетът, който приема и създава и двете. Бих Ви казал — не, направо Ви го казвам, — че приятелството е по-рядко, по-самобитно, по-индивидуално и във всяко отношение по-трайно от тази Любов.

Без подобно вълнение те не могат да достигнат своята Лирика, затова си го набавят с каквито средства им е удобно — при това абсолютно искрено, но тяхната Поезия не е за младото момиче, младото момиче е за Поезията.

Виждате на каква двузъба вилица съм се нанизал — но въпреки това повтарям — защото Вие няма да погледнете отвисоко на остриите ми нападки срещу мъжкото преклонение пред женския идеал или срещу двуличието на Поетите, а ще ги погледнете със собственото си око на Поет, свела премъдро глава на една страна, — пиша Ви, както пиша, когато съм сам, с онова нещо в мен — как иначе да се изразя? — ще разберете, сигурен съм, че ще разберете, — с онова нещо в мен, което твори, което е Творец.

Трябва да добавя, че стиховете ми според мен бликат не от извора на Лирическият Порив, а от нещо метежно, многолико, пристрастно, наблюдаващо, аналитично и любопитно, скъпа моя, което е по-скоро като съзнанието на онзи майстор на прозата — Балзак, когото Вие като францужойка, благословено заградена с далеч по-малко стобори и добродетелни забрани в сравнение с жените в английските благороднически семейства, познавате и разбирате. Онова, което ме прави Поет, а не романист, е свързано с припяването на самия Език. Защото тъкмо в това е разликата между поетите и романистите — първите пишат за живота на езика, а вторите пишат, за да направят света по-добър.

А Вие — за да разкриете пред простосмъртните някакъв странен, неотгатнат друг свят, не е ли така? Град Ис, обратното на Парис, кули във водата вместо във въздуха, удавени рози, летящи риби и други парадоксални стихийни създания — виждате, нали — започвам да Ви опознавам — ще си проправа път в мислите Ви — като ръка в ръкавица — ето че крада Вашата собствена метафора и жестоко я изтезвавам. Но ако искате, можете да запазите ръкавиците си чисти, с приятен аромат, сгънати и прибрани — можете — само ми пишете, пишете ми, така обичам да гледам подскоците, прескоците и внезапния устрем на Вашето мастило...

Роланд вдигна очи към своята партньорка или опонентка. Тя явно напредваше със завидна скорост и увереност. Ветрило от тънки бръчици прорязваше челото ѝ.

Заради стъклописите му се струваше напълно непозната. Разделяха я на студени яркоцветни огньове. Докато работеше, едната ѝ скула се потапяше и изплуваше във виолетово петно с цвят на грозде. Челото ѝ се мръщеше в зелено и златно. Червеното на рози и на боровинки обагреше бледата ѝ шия, брадичката, устните. Пурпурни сенки на клепачите. По зеления копринен шал блестяха пурпурни хребети с бойници. В сенчест ореол от движенията на главата ѝ танцуваха пращинки, черни мушици в сламено злато, невидима твърда материя, която се появяваше като дупчици от карфица в завесата плътен цвят. Той я заговори и тя се обърна през дъгата, бледата ѝ кожа премина през наниз пъстри светлини.

— Извинете, че ви прекъсвам... Питам се... Дали знаете нещо за град Ис? И. С.?

Тя се отърси от съсредоточения си вид като куче от вода.

— Бретонска легенда. Потънал в морето заради злините си. Управлявала го кралица Дахуд — магьосница и дъщеря на крал Градлонд. Според някои версии жените там били прозрачни. Кристабел е написала поема за него.

— Може ли да я видя?

— Само набързо. Ползвам я.

Тя побутна книгата през масата.

„Поетесите на Талахаси. Кристабел Ламот — Сборник стихотворения в проза и лирика, ред. Леонора Стърн. Сафо Прес, Бостън“. С бял щрих върху пурпурната корица бяха нарисувани две средновековни жени, прегърнати над фонтан в правоъгълно корито. И двете бяха с воали, с тежки пояси и дълги плитки.

Плъзна поглед по „Потъналия град“. Започваше с уводна бележка от Леонора Стърн.

Както в „Побити камъни“, и тук Ламот черпи вдъхновение от митологията на родния си Бретан, която познава от дете. Темата представлява особен интерес за една писателка, тъй като може да се каже, че отразява културния конфликт между два вида цивилизации — индоевропейския патриархат на Градлонд и по-примитивното, инстинктивно, обвързано със земята езичество на неговата дъщеря — магьосницата Дахуд, която остава под водата след скока до сушата в Кимпер, спасил живота на баща ѝ. Женският свят в подводния град е обратната страна на медала на мъжкото господство в технологичния индустриален свят на Париж, или Парис, както го наричат бретонците. Те казват, че когато Париж потъне за греховете си, Ис ще се издигне на повърхността.

Интересно е отношението на Ламот към т.нар. престъпления на Дахуд. В своите „Бретонски митове и легенди“ баща ѝ Исидор Ламот не се колебае да спомене „извращенията“ на Дахуд, макар че не уточнява какви са били те. Не ги уточнява и самата Ламот...

Той бързо прелисти страниците.

*Няма по-румени и с тен по-лъчист
от жените на древния Ис.
Под тяхната кожа препуска кръвта
червена и жива през деня и нощта.*

*И виждат мъжете през прозрачния слой
всяко кръстовище, всеки завой
на всяка артерия и вени открити —
от сърцето до гърлото, от носа до ушите.
Тази кожа, подобна на стъклена вата,
е вода от сребро с червена позлата.
Това им било наказание свише
за тяхната женска греховност в излишък —
да станат прозрачни те проклети били
и за всекиго видими от глава до пети.
Но оставали все тъй горделиво надменни
и с чела, със златни венци украсени...
В тихата бездна, в потопения Ис
през зелената маса на водната вис
църковният шпил все нагоре стърчи,
дето водната кожа трепти под лъчи
и се спуска надолу — ще кажеш, магия —
огледалният образ на него самия.
Помежду им скумрия игриво танцува,
както лете във въздуха ято лудува,
и на свой ред се вижда така в огледало,
сред дърветата — всяко проточило тяло
надолу, където само се прегръща,
че тук всичко е двойно — и стихията също,
и тя огледална, бистра и ясна,
и обзорът е краен, с граница тясна —
светът, с керемиди и камъни, тук
е складиран в някакъв стъклен сандък.
И проклети, удавени, прозрачни създания,
събеседват в мълчание...*

*Този свят ще стои потопен навсягда
под прозирната кожа от подвижна вода,
а долу се дават в гримасите стъклени
женските страсти, печално оцъклени,
и виждаш как носят се пурпурноалени,
от подводни течения галени,*

*сред безброй водорасли и камъни плоски,
сред изящно източени алабастрови кости. ВК*

И така продължиха да работят, пришпорвани от часовника, премръзнали и въодушевени, докато лейди Бейли не ги извика да вечерят.

* * *

Времето започна да се разваля още докато Мод караше към къщи през онази първа вечер. Мрачно се събираха облаци, а през дърветата се виждаше пълната луна, която заради някаква оптическа измама в сгъстяващия се въздух изглеждаше едновременно далечна и някак плътна — кръгъл, дребен и мътен предмет. Караше през парка, в голямата си част засаден от същия онзи сър Джордж, който се беше оженил за сестрата на Кристабел Софи и страстно бе обичал дърветата, дървета от всички краища на далечната земя — персийски сливи, турски дъб, хималайски бор, кавказки орех и див рошков, дървото на Юда. Бе притежавал необятното чувство за време на своето поколение — бе наследил стогодишни дъбове и букове и бе засадил обширни гори, просеки и горички, които никога нямаше да види. Огромни чепати стволоче се низеха безмълвно край малката зелена кола в прииждащия мрак и внезапно чудовищно се възправяха насреща ѝ в променливия бял лъч на фаровете. В цялата гора се долавяха някакъв пукот от студа, някакво свиване на съществото, някакво щипване като с телбод, което Мод бе изпитала в собствените си топли крайници, когато излезе на двора, а в стегнатото ѝ гърло нахлу студ и здраво опъна нещо, която тя поетично си представяше като струните на сърцето ѝ.

По същите тези просеки бе минавала Кристабел, своенравна и може би тласкана от духовен порив, подканвайки каручката с понито към ритуалното причастие на преподобния Мосман. Мод откри, че не е лесно човек да прекара цял ден в компанията на Кристабел. Тя самата реагираше на заплахите с все по-голяма организираност. Забождай карфицата, категоризирай, учи. Тук беше различно. Каручката с понито

отлиташе с тропот в съзнанието ѝ, понесла забулената си пътница. Дърветата се извисяваха непоклатими. Всяко изчезваше в мрака, съпроводено с някакъв първичен звън. Бяха стари, сиви, зелени, вдървени. Мод изпитваше истинска пасторална загриженост не за дърветата, а за жените. Представата ѝ за дърветата, тези извечни създания, бе пропита от чувството на нейното поколение за надвисналата им съсухрена смърт под капките киселинен дъжд или в невидимите замърсени повеи на вятъра. Внезапно я навести видение и зърна зелено-златистия им танц в ярката пролет преди сто години — гъвкави фиданки, разлюлени и жилави. Сгъстената гора, собствената ѝ бръмчаща метална кола, натрапчивото ѝ любопитство какъв е бил животът на Кристабел, внезапно ѝ се сториха призрачни присъствия, които се хранят и живеят чрез младото и жизнено минало. Земята между дърветата беше почерняла от лъскавите мокри обръчи умрели листа; пред нея същите черни листа се разстилаха като петна по изгърбената повърхност на асфалта. На пътя ѝ изскочи някакво същество, очите му — полусфери, пълни с мътен червен огън, отразиха светлината, проблеснаха и изчезнаха. Тя изви волана и почти се блъсна в дебелия дънер на един дъб. За миг върху предното стъкло се материализираха двусмислени капки или снежинки — кое от двете? Мод беше вътре, а всичко навън бе някак живо, отделно...

* * *

Недвусмислената сияйна чистота на апартамента ѝ се стори необичайно приветлива, ако не бе присъствието на две писма, защипани в устните на пощенската кутия. Издърпа ги от там и тръгна по стайте да пуска завесите и да пали много лампи. Писмата също бяха заплашителни. Едното беше синьо, а другото — в онзи кафяв занаятчийски цвят, с който всички университети бяха заменили белите си послания с щампован герб в името на новия аскетизъм. Синьото беше от Леонора Стърн. На другото пишеше, че е от колежа „Принц Албърт“ — би предположила, че е от Роланд, но той беше тук. Не се беше държала особено учтиво с него. Даже донякъде грубо го командваше. Цялата история я бе поставила нащрек. Защо не можеше да прави лесно и любезно нищо друго, освен да работи сама тук,

между тези стени и завеси, в сияйния си сейф? Кристабел, нуждата да защитава Кристабел, променяше самата Мод, тревожеше я.

Ето Ви една гатанка, господине, една стара гатанка, проста гатанка — едва ли си струва да се замисляте, — крехка гатанка в бяло и златно с живот по средата. Има една златна мека възглавничка, чийто блясък парадоксално можете да си представите само ако здраво затворите очи — ако го видите с усет и го оставите да се изплъзне от пръстите на съзнанието Ви. Тази златна възглавничка е затворена в свой собствен кристален калъф, калъф прозрачен и безкраен в окръжността си, защото няма остри ъгли, няма издатини, само млечната бистрота на лунния камък, която мами окото. Увити са в свила, тънка като пух на диво растение, твърда като стомана, а свилата лежи в алабастър, който може да си представите като погребална урна — ала без надпис, защото още няма пепел под Ясена, нито постамент, нито гравирани клюмнали макове, нито капак, под който да надзърнете, защото всичко е гладко и запечатано. Може да дойде ден, когато безнаказано ще вдигнете капака — или по-скоро той може да се повдигне от вътре, защото по този начин може да се роди живот, а по Вашия начин, както ще откриете — само лед и смърт.

Яйцето, господине, това е отговорът, както очевидно сте прочели от самото начало, Яйцето, свършено О, жив камък без врати и прозорци, чийто живот може да лежи в дълбок сън, докато не я събудят — или тя не открие, че може да разпери крила — ала тук не става така, не, не става така —

Яйцето е моят отговор. Каква е гатанката?

Аз съм своята гатанка. Ах, господине, не бива любезно да се стремите да смекчите или да откраднете самотата ми. Тя е нещо, от което нас, жените, ни учат да се боим до смърт — ах, тази страшна кула, потънала в храсталак, тя не е дружелюбно гнездо, а тъмница.

Ала са ни излъгали за това, сам разбирате, както за толкова много други неща. Тъмницата може да се мръщи и да заплашва, но тя ни пази в голяма безопасност — в нейните ограничения ние сме свободни така, както Вие, които притежавате свободата да пребродите целия свят, няма защо да си представяте. Не Ви препоръчвам да си го представяте — ала бъдете така справедлив да ми повярвате, без да вменявате лъжливи възражения, — самотата ми е моето съкровище, най-хубавото ми притежание. Колебая се да я напусна. Ако открехнете вратичката, аз няма да изскоча навън — ала да знаете как пея в своята златна клетка...

Да разбиете едно яйце, е недостойно за Вас, това не е волно занимание за мъже. Помислете какво ще остане в ръката Ви, ако напористо приложите великанската си сила и счупите камъка. Нещо хлъзгаво, студено и невъобразимо неприятно.

Мод не изгаряше от желание да отвори писмото от Леонора, което имаше властен и обвинителен вид. Затова първо отвори кафявия плик и установи, че е още по-лошо, беше от Фъргюс Улф, с когото не беше общувала повече от година. От нечий почерк може да те свие под лъжичката след година, след пет години, след двайсет и пет години. Както на повечето мъже, почеркът на Фъргюс беше сбит, но с характерни дребни заврънкулки. Мод я сви под лъжичката, гледката на изтерзаното легло отново изплува в съзнанието ѝ. Докосна с ръка косата си.

Скъпа Мод, нито за миг незабравена, което се надявам да важи и за мен до голяма степен. Как вървят нещата в прогизналия стар Линкъншър? Блатата не те ли настройват меланхолично? Как е Кристабел? Ще ти бъде ли приятно да чуеш, че реших да изнеса лекция за Кристабел на конференцията в Йорк за метафората? Хрумна ми да я озаглавя така: „Кралицата на крепостта — какво се крие в кулата?“

Как ти звучи? Имам ли твоего одобрение? Мога ли дори да се надявам, че ще мога да се допитам до съветите ти?

Трябва да се заема с контраста и конфликта в метафорите за феята Мелюзина и строителството на крепости. Има един много добър текст на Жак Льо Гоф — „Мелюзина Обезлесителката“; според новите историци тя е един вид земен дух или местна богиня, или източник на изобилие — foison, или по-дребна Церера. Само че тогава бихме могли да възприемем модела на Лакан за образа на скривалището — Лакан казва: „Формирането на аза се символизира в сънищата от крепост или стадион [някакви стадиони при Кристабел?], заобиколен от тресавища и буница, разделящи го на две противоположни състезателни полета, където субектът пропада в търсенето на възвишения, отдалечен вътрешен замък, чиято форма по един доста стряскащ начин символизира «то»“. Бих могъл да го усложня с още няколко действителни или въображаеми замъка — като с любов и уважение се позова на собствения ти епохален труд за лимена и лиминалното. Какво мислиш? Ще мине ли? Ще ме разкъсат ли менадите?

Вдъхнових се да пиша за това, отчасти въодушевен от подобен проект, отчасти защото моите съгледвачи ми донасят, че двамата с Роланд Мичъл (скучен, но почтен мой връстник) заедно откривате това-онова. Главната ми съгледвачка — млада жена, която не изпитва върховно удоволствие от обрата на събитията — ми съобщава, че двамата ще прекарате Нова година заедно, проучвайки някакви връзки. Естествено, изгарям от любопитство. Може пък и аз да дойда за някои справки в архива ти. Наистина се питам как ли ти изглежда младият Мичъл. Само не го изяждай, скъпа Мод. Не ти е от класата. В академично отношение имам предвид, за нищо не става, както вече вероятно и сама си открила.

Докато, виж, двамата с теб бихме могли да водим най-сладостен разговор за кули над и под водата, змийски опашки и летящи риби. Прочете ли Лакан за летящата риба

и преследването на мехурчетата? От време на време ми липсваш, знаеш ли? Не беше изцяло мила, нито справедлива с мен. Нито аз с теб, ще кажеш ти — но кога и кой ли успява? Толкова си сурова към мъжките недостатъци.

Моля, дай ми зелена светлина за материала ми за обсадите.

С много любов както винаги
Фъргюс

Скъпа Мод,

Струва ми се странно, че може би от два месеца нямам ни вест, ни кост от теб — вярвам, че при теб всичко е наред, а мълчанието ти означава единствено че работата ти спори и поглъща цялото ти внимание. Тревожа се за теб, когато мълчиш — зная, че не беше щастлива, — мисля за теб с голяма обич, като гледам как напредваш...

Последния път споменах, че може да напиша нещо за водата, млякото и околоплодната течност в „Мелюзина“ — защо водата винаги се възприема като женското? Говорили сме за това, ще ми се да напиша голям текст за ундините, русалките, мелюзините, изобщо за жените, схващани като опасност, какво мислиш? Може да го разширя, за да обхвана „Потъналият град“ — специално по отношение на негениталната образност за женската сексуалност, трябва да се откъснем от катерицата, както и от фалоса, потопените жени в града биха могли да изобразяват женското тяло в неговата цялост като ерогенна зона, ако обграждащата го течност се възприема като недиференциран еротизъм, което вероятно може да се обвърже с еротичната цялост на *жената/змеицата*, разплискваща водата в големия мраморен басейн или *потпяща* в него *своята личност*, както изразително я описва Л. М. Какво мислиш, Мод?

Ще бъдеш ли готова да представиш свой текст на срещата на Сафическото общество в Австралия през 1988

г.? Бях си наумила да посветим тази сесия изцяло на изследвания на женската еротика в поезията от XIX в. и на стратегиите и извъртанията, с чиято помощ се е налагало да се представя или да се разкрива. Може би си разширила още повече идеите си за лиминалността и разпадането на границите. Или може би ще предпочетеш по-категорично да изследваш лесбийската сексуалност на Ламот като основната овластяваща сила в творчеството ѝ. (Приемам, че заради задръжките ѝ за нея е характерно да бъде уклончива и потайна — но и ти не зачиташ достатъчно силата, с която въпреки всичко тя косвено надига глас.)

Толкова често си мисля за краткото време, което прекарахме заедно през лятото. Мисля си за дългите ни преходи по хълмовете и стоенето до късно в библиотеката и за истинския американски сладолед пред камината ти. Толкова си внимателна и мила — до теб имах чувството, че се стоварвам върху крехката ти обстановка и нескопосано събарям малките паравани и прегради, които си издигнала около английската си неприкосновеност, — но не си щастлива, нали, Мод? В живота ти има някаква празнота.

Добре ще ти се отрази да дойдеш насам и да изпиташ трескавия тайфун и стрес на американските женски изследвания. Мога да ти намеря място веднага щом поискаш, няма никакъв проблем. Помисли си.

Междувременно отиди и положи обичта ми на гроба ѝ — може да използваш градинските ножици, ако имаш време или склонност за това, направо ми кипна кръвта, като видях как са я забравили. Остави още малко цветя от мое име — да има какво да пие тревата — мястото, където е намерила вечен покой, неистово ме трогва. Ще ми се да мисля, че е можела да предвиди, че един ден ще я обичат, трябва да я обичат...

На теб също изпращам цялата си любов — и този път ще чакам отговор.

Твоя Леонора

Писмото поставяше и протакаше един морален проблем — кога и каква част от истината за това откритие бе разумно или почтено да казва на Леонора? То нямаше да ѝ се понрави особено. Леонора не харесваше Р. Х. Аш. Още по-малко щеше да ѝ се понрави да не знае за това — и да са я поставили в подобно положение, ако продължаваше да пише уверени текстове за сексуалността на Кристабел. Щеше да се почувства предадена — сестринското чувство щеше да бъде предадено.

А и Фъргюс. Фъргюс. Той имаше общия навик на бившите любовници, който Мод не бе достатъчно опитна да разпознае, леко да подръпва внимателно прерязаните нишки на паяжината или конците на марионетката, които едно време я бяха свързвали с него. Предложението му да пише текст за обсадите я подразни, без да знае в каква огромна степен бе изфабрикувано специално за случая именно с тази цел. Подразни я и непонятният намек за Лакан, летящата риба и преследването на мехурчетата. Реши да го издири — методичността бе нейната защита срещу притеснението — и прилежно го намери:

Спомням си съня на един мой пациент, чиито агресивни пориви се изразяваха във вид на натрапливи фантазии; в съня си той се виждаше как кара кола, придружен от някаква жена, с която имал доста трудна връзка — в същото време го преследвала летяща риба с толкова прозрачна кожа, че човек можел да види хоризонталното ниво на водата през тялото ѝ, образ за преследване на мехурчета с голяма анатомична яснота...

Изтерзаното легло отново изплува в съзнанието ѝ като престояли бити белтъци, като мръсен сняг.

Фъргюс Улф сякаш леко ревнуваше от Роланд Мичъл. Бе го описал находчиво, макар и очевидно като човек „не от нейната класа“. Колкото и да забелязваше прозрачния му похват, лепнатият етикет щеше да му остане. А и тя наистина знаеше, че Роланд не е от нейната класа. Не трябваше да бъде толкова нелюбезна. Той беше мило, незаплашително същество. Мекушав, помисли сънено тя и изгаси лампата. Мекушав.

Когато на следващия ден подкара колата към Сийл Корт, хълмовете бяха побелели. Не валеше, въпреки че небето бе натежало от сняг, равномерен оловен слой, надвиснал над ефирните бели хълмове, които се диплеха нагоре да го посрещнат, така че и тук светът изглеждаше преобърнат, тъмна вода над кръжащи облаци. Дърветата на сър Джордж бяха фантастично окичени с лед и дантели. Импулсивно паркира точно пред конюшната и реши да се разходи до зимната градина, която Кристабел Ламот толкова бе обичала; градината бе построена за Софи Бейли. Щеше да я види такава, каквато е била замислена да се гледа, и щеше да запази спомена, за да го сподели с Леонора. Снегът скърцаше под краката ѝ, когато заобиколи стената на кухненската градина и тръгна нагоре по тисова алея с волани от сняг, където застъпващите се гъсти вечнозелени растения — зеленика, рододендрон, лавър — обграждаха малко пространство с формата на трилистна детелина, а по средата бе изкуственото езерце, където Кристабел бе видяла замръзналите златни и сребърни рибки, хвърлени вътре, за да внесат цветен проблясък в сумрака — *стрелкаци се домашни духове*, така ги бе нарекла Кристабел. Имаше каменна пейка, но тя не наруши заоблената ѝ снежна възглавница. Цареше абсолютна тишина. Отново започваше да вали. Мод сведе глава, притеснено осъзнавайки жеста си, и се замисли за Кристабел, застанала тук, загледана в същата замръзнала повърхност, която тъмно светеше под наветия сняг.

*Две рибки в езерце играят,
в сребристо и кармин сияят.
На фон зелен и сив те знаят
как в летен ден да ни омаят.*

*В бездънни зимни нощи спят,
в сребро и алено блестят,
ала очите зорко бдят.
Проблясък блед таи ледът.*

*Абсурд! Уж огън, а студен,
живот в смъртта — плам потушен —*

*вял, бездиханен, вцепенен,
докато бъде отново спасен. ВК*

Имаше ли риби? Мод приклепна на ръба на езерцето, остави куфарчето до себе си и с елегантната си ръкавица избърса снега от заледената повърхност. Ледът беше на резки, на мехурчета, нечист. Каквото и да имаше отдолу, не можеше да се види. Започна да го лъска, описвайки малки кръгове с ръка, и върху металнотъмната повърхност видя прозрачно бледото лице на жена, собственото си лице, препречено като луната под облаци с цвят на скумрия, което трептеше и я гледаше. Дали имаше риби? Тя се наведе напред. Върху белотата изникна черна фигура и нечия длан я хвана тежко и здраво за ръката, неочакван електрически шок. Беше мекушавият Роланд. Тя изпищя. После изпищя още веднъж и с мъка се изправи на крака. Беше бясна.

Изгледаха се свирепо.

— Извинете...

— Извинете...

— Помислих, че губите равновесие...

— Не знаех, че не съм сама.

— Уплаших ви.

— Притесних ви.

— Няма нищо...

— Няма нищо...

— Тръгнах по стъпките ви.

— Дойдох да видя зимната градина.

— Лейди Бейли се притесни да не ви се е случило нещо.

— Снегът не беше чак толкова дълбок.

— Още вали.

— Ще влизаме ли?

— Не исках да ви безпокоя.

— Няма нищо.

— Има ли риби?

— Само поражения и отражения.

* * *

После работиха мълчаливо. Прилежно сведоха глава — а какво четяха, ще се разбере по-късно — и се споглеждаха почти навъсено. Снегът валеше ли, валеше. Бялата морава се надигна до прозореца на библиотеката. Лейди Бейли дойде с кафето, колелата на стола ѝ мълчаливо се въртяха в стаята, застинала от студ и пълна с някаква сива яснота.

* * *

За обяд имаше наденички, картофено пюре и пюре от цвекло с много масло и пипер. Хапнаха край яркия огън в камината с чинии на коленете и с гръб към оловносивия прозорец, напръскан с бяло. Сър Джордж каза:

— Не е ли по-добре да поемате обратно за Линкън, госпожице Бейли? Предполагам, че нямате вериги. Англичаните никога не носят. Ще рече човек, че не са виждали сняг през живота си, като гледа как я карат, падне ли сняг.

— Мисля, че д-р Бейли трябва да остане при нас, Джордж — обади се жена му. — Няма да е безопасно дори да се *опита* да си пробие път през хълмовете, като гледам какво е. Мога да ѝ оправя леглото в старата детска стая на Милдред. Мога да ѝ заема някои неща. Мисля, че още сега трябва да оправим леглото и да сложим вътре няколко грейки. Не сте ли съгласна, д-р Бейли?

Мод отвърна, че не би могла да приеме, а лейди Бейли настоя, че направо е задължително, и Мод каза, че изобщо не е трябвало да излиза, а лейди Бейли отвърна, че това са глупости, и Мод каза, че им се натрапва, а сър Джордж заяви, че право или криво, но неговата Джоуни има право и той ще се качи да оправи леглото на Милдред. Роланд се намеси, че и той ще помогне, а Мод отвърна: „В никакъв случай“, и двамата със сър Джордж се качиха по стълбите да търсят чаршафи, а лейди Бейли напълни чайника. Беше харесала Роланд и го наричаше с малкото му име за разлика от Мод, която продължаваше да нарича „д-р Бейли“. Погледна го, докато прекосяваше кухнята, а кафявите монети по лицето ѝ изглеждаха още по-наситени от огъня.

— Надявам се, че ще ви е приятно. Да остане тук. Надявам се, че не сте се счепкали нещо.

— Счепкали?

— Вие и вашето момиче. Приятелка. Както там го наричате.

— Не, не. Тоест не сме се счепкали, а и тя не е...

— Не е ли?

— Моя... приятелка. Едва я познавам. Всичко беше... всичко си е... чисто професионално. Заради Аш и Ламот. Иначе си имам приятелка в Лондон. Казва се Вал.

Лейди Бейли не прояви интерес към Вал.

— Прекрасно момиче е тази д-р Бейли. Резервирана или стеснителна, а може и двете. Такива майка ми ги наричаше чирози. Беше от Йоркшър, майка ми де. Не беше от графството. Не беше дама.

Роланд ѝ се усмихна.

— Имахме една и съща гувернантка с едни братовчедки на Джордж. За да им правя компания. Упражнявах понитата им, докато бяха на училище. Розмари и Мериголд Бейли. Малко като вашата Мод. Така се запознах с Джордж, а той реши да се ожени за мен. Джордж постига каквото си науми, сам го виждате. Така тръгнах и на лов. И свърших под един кон под плета, когато бях на трийсет и пет, и ето ме сега, сам виждате.

— Разбирам. Романтично. И ужасно. Съжалявам.

— Не ми е особено зле. Джордж е същинско чудо. Подайте ми онези бутилки. Благодаря.

Напълни ги със сигурна ръка. Всичко беше подредено така, че да ѝ е удобно — чайникът, поставката за чайника, мястото, където да спре и да запъне количката.

— Искам да ви е удобно и на двамата. Джордж толкова се срамува как живеем — броим и пестим, къщата и имението направо гълтат парите, и то само за да спрем развалата и разрухата. Не обича да идват хора и да виждат какво е положението. Само че аз много обичам да има с кого да си говоря. Приятно ми е да ви гледам там, улисани в работа. Надявам се, че се оказва полезно. Не говорите много за това. Надявам се, че не сте замръзнали до кости на течението в онази грамадна стая...

— Само мъничко. Но много ми харесва, стаята е чудесна... Пък и двойно по-студено да беше, пак щеше да си струва. Все още изглежда невъзможно да се каже каквото и да било за самата работа.

По-късно. Никога няма да забравя това, как седя в онази чудесна стая и чета писмата...

* * *

Спалнята на Мод — старата детска стая на Милдред — беше в другия край на дългия коридор, приютил величествена готическа баня и малката спалня за гости, където бе настанен Роланд. Никой не обясни коя беше или коя е била Милдред; в детската ѝ стая имаше великолепно резбована камина от камък и дълбоки ниши с прозорци в същия стил. Високото дървено легло беше с доста обемист дюшеклък от конски косми и когато влезе, понесъл куп горещи бутилки, Роланд, както и преди, се сети за принцесата и граховото зърно. Сър Джордж се появи с една от кръглите бронзови чинии, в които се криеше тлъста тичинка електрически пламък, и я насочи към леглото. Заключените долапи разкриха одеяла и куп панички и детски играчки от 30-те години, водоустойчиви подложки със стария крал Коул, нощна лампа с пеперуда и тежка съдина, върху която бяха изобразени лондонският Тауър и избледнял часовей с грамадна черна шапка. Друг долап разкри библиотека с книгите на Шарлът Мери Янг и Анджела Бразил. Смутеният сър Джордж отново се появи със захарнорозова памучна нощница и доста разкошно електриково кимоно с извезан китайски дракон и ято сребърни и златни пеперуди.

— Жена ми се надява, че ще ви бъдат удобни. Имам и нова четка за зъби.

— Много сте любезни. Чувствам се толкова глупаво — каза Мод.

— Сега като се замисля, може би щеше да е по-добре да дойдете по друго време — отвърна сър Джордж. После с удоволствие ги извика до прозореца: — Вижте само. Вижте дърветата и цялата тежест върху хълмовете.

Снегът се сипеше равномерно през неподвижния въздух и тихо поглъщаше всичко; очертанията на терасите и контурите изчезваха от възвишенията, а дърветата бяха загърнати с тежки плащове и одеяла, които меко блещукаха, обли и прости. Всичко се бе надвесило над къщата в падината, която сякаш се пълнеше. Увенчаните в бяло урни

на моравата бавно потъваха, или поне така изглеждаше, във все по-дълбоките пластове.

— И утре няма да се измъкнете — продължи той. — Няма да стане без снегорин, който общината може и да се накали да изпрати, ако снегът отпусне достатъчно, за да има смисъл. Дано кучешката храна ми стигне.

* * *

Следобед продължиха упорито да четат, все по-изненадани. Вечеряха със семейство Бейли край кухненския огън замразена треска с пържени картофи и доста вкусно бисквитено руло с мармалад. Без никакво истинско обсъждане бяха постигнали съгласие за момента да отбиват въпросите за писмата.

— Е, струват ли нещо според вас, или не особено? — попита сър Джордж.

Роланд отвърна, че няма никаква представа за стойността на писмата, но че определено представляват интерес. Лейди Бейли смени темата и заговори за лов, който обсъждаха заедно с Мод и съпруга ѝ, така че Роланд бе оставен на вътрешния си слух, изпълнен със словесни призраци и звука от потракващата му лъжица.

* * *

Качиха се горе рано и оставиха домакините си в царството им на приземния етаж, сега осяно с петна топлина за разлика от голямото стълбище и дългия коридор, в който щяха да спят. Студеният въздух се изливаше надолу по каменното стълбище като копринен сняг. Подът на коридора бе с плочки в електрик и бронзово, изобразяващи строги лилии и нарове, сега смекчени от набилия се блед прах. Върху тях бяха постлани дълги и тук-там набрани пътеки, подобни на шаяк — „черги?“, обади се завладеният от думите ум на Роланд, който беше попадал на тази дума в стиховете на Р. Х. Аш, където някакъв подгонен свещеник бе притичвал „на пръсти по чергите и крадешком по каменните плочи“, преди стопанката на дома да го изненада. Тук

пътеките бяха бледи и жълтеникави, а на места, където някой неотдавна се беше подхлъзвал, бе изтрито булото прах от блясъка на плочките.

На върха на стълбището Мод решително се обърна към него, официално наклони глава и каза:

— Лека нощ — изящните ѝ устни бяха безкомпромисни.

Роланд смътно предполагаше, че сега, когато бяха заедно, биха могли — или би трябвало — да обсъдят как вървят нещата, да сравнят бележките и откритията си. Беше едва ли не техен академичен дълг, макар че всъщност се чувстваше изтощен от емоциите и студа. Ръцете на Мод бяха пълни с папки, които притискаше пред себе си като щит. В погледа ѝ се четеше някаква машинална умора, която му се видя обидна.

— Лека нощ — отвърна той и пое към своя край на коридора.

Зад гърба си я чу да се отдалечава в тъмното. Коридорът беше лошо осветен — имаше някакви газеници, за които допускаше, че не работят, и две мижави 60-ватови крушки с конусовидни метални абажури като в някой бар. Едва тогава осъзна, че щеше да е хубаво да се разберат за банята. Предположи, че ще е учтиво да я изчака да мине първа. В коридора беше толкова студено, че категорично не му допадаше да ходи напред-назад или да стои навън по пижама. Щедро реши да ѝ отпусне 45 минути — предостатъчно време за всякакви женски очищения в почти ледени условия. Междувременно щеше да чете Рандолф Хенри Аш — не бележките си към писмата му, а битката на Тор с ледените великани в „Рагнарбок“. В стаята му цареше лют студ. Обзаведе си гнездо от стари пухени покривала и завивки, целите на сини кални рози, седна и зачака.

* * *

Когато излезе в тихия коридор, реши, че е постъпил много умно. Тежката врата с дръпнато резе се тъмнееше под каменната арка. Не се чуваше плисък на течаща или оттичаща се вода. Обхвана го съмнение дали банята наистина е празна — как би могъл какъвто и да е звук да проникне през яката дъбова врата? Не искаше да разтърсва заключената врата, за да не притесни и нея, и себе си. Затова се

отпусна на едно коляно върху набедената черга и доближи око до огромната ключалка, която блесна насреща му и смущаващо изчезна с отварянето на вратата, а от вътре го лъхна на влага, свежест и пара в студения въздух. Тя едва не се стовари отгоре му и протегна ръка към рамото му, за да се задържи, а той докосна тесния ѝ ханш под коприненото кимоно.

И тогава го връхлетя същото, което Рандолф Хенри Аш беше описал като *галваничен удар*, поразяващ камшик като онзи, който мурената изстрелва от каменното си леговище към нищо неподозиращите морски изследователи. Роланд успя някак да се изправи на крака и за миг се вкопчи в коприната, след което бързо я пусна, сякаш го бе ужилила. Ръцете ѝ бяха розови и леко влажни, влажни бяха и краищата на светлата ѝ коса. Косата беше пусната, забеляза той, покриваше целите ѝ рамене и шията и се вихреше пред лицето ѝ, което той с малодушие очакваше да види бясно, но като я погледна, установи, че е просто уплашена. Дали просто бе *излъчила* електрически ток, чудеше се той, или и тя го беше усетила? Тялото му идеално разбираше, че и тя го беше усетила. Роланд не се доверяваше на тялото си.

— Гледах дали свети. Не исках да ви притеснявам, ако сте вътре.

— Разбирам.

Синята копринена яка също беше влажна. В полумрака цялото кимоно изглеждаше вир-вода, всяка копринена жилка се бе усукала около тялото ѝ от жестокия ефикасен възел, с който бе пристегнала колана си. Под копринения подгъв се виждаха прозаичният волан на розовата памучна нощница и източени крака в чехли.

— Изчаках известно време, за да можете да използвате банята — каза примирително тя.

— И аз.

— Нищо лошо не се е случило.

— Не.

Тя протегна влажната си ръка. Той я взе и усети студа в нея, както и отдръпването на още нещо.

— Лека нощ — каза тя.

— Лека нощ.

Той влезе в банята. Зад гърба му дългият китайски дракон с блед трепет отстъпи върху аквамариновия си терен по играещите пътеки, а

над него студено светеше бледата ѝ коса.

По умивалника личаха дребни петна от пара, дребни следи вода, а отпечатъкът от дълго мокро стъпало върху килимчето издаваше, че е била вътре. Банята приличаше на пещера, построена под стрехи, които плавно се раздалечаваха и оставяха отдолу нещо като трап, а в него се бяха накамарили и 30–40 стари кани и порцеланови тасове, изпъстрени с алени розови пъпки, обточени с гирлянди орлови нокти и осеяни с пищни букети ралица и синчец. В средата на помещението върху лъвски лапи с големи нокти бе поставена монументална и дълбока вана като мраморен саркофаг, увенчан с огромни месингови кранове. Беше прекалено студено, за да се изкуши човек да пусне водата, а и без това щеше да се пълни часове наред. Роланд беше сигурен, че даже придирчивата Мод не би опитала подобно нещо — ако се съдеше по мокрите ѝ отпечатъци върху корковата постелка, явно щателно се бе измила на умивалника. Умивалникът и тоалетната чиния, качена на собствен пиедестал в тъмния край на стаята, бяха типично английски, на цветя, и омагьосаха Роланд, който в досегашния си живот не бе виждал подобно нещо. Върху емайлираната им изпечена повърхност се разстилаше буйно изобилие от полски цветя, чиито преплетени туфи и наситени снопчета изглеждаха напълно произволни и естествени, без никакъв отчетливо повтарящ се мотив. Когато напълни умивалника, под неясната водна повърхност видя шипков цвят, лютичета, макове и камбанки, преобърнат речен бряг, който наподобяваше обраслия бряг ако не на Чарлз Дарвин, то на Титания. Тоалетната чиния бе с малко по-строго оформление от умивалника — по извивките ѝ над папратови нишки богородичен косъм се спускаха оредяващи гирлянди и разпръснати китки. Четвъртитата седалка беше величествена, от чист махагон. Изглеждаше светотатство нещо толкова красиво да се използва за истинското му предназначение. Роланд предположи, че Мод е виждала подобни неща и преди и великолепието им не е предизвикало особени задръжки. Той се изми, припрян и разтреперан, над намигващите макове и синята метличина, а ледът по цветното стъкло на прозореца се напука и отново замръзна. Над умивалника имаше позлатено огледало и той си представи как Мод изучава в него съвършенството си. Собствената му тъмна козина хвърли само някаква сянка. До голяма степен съжаляваше Мод. Почти беше решил, че не е

била способна да види банята в същата романтична светлина, в която я виждаше той.

* * *

Когато се върна в стаята си, погледна през прозореца навън в нощта. Вчерашните тъмни скупчени дървета бяха меки и искрящо бели; в квадрата светлина от прозореца му се открояваха уловените снежинки. Отдавна трябваше да е пуснал завесите, за да се предпази от студа, но не можеше толкова категорично да се откъсне от странното присъствие навън. Изгаси лампата и загледа как всичко посивя в множество сиви оттенъци — сребро, калай, лед, във внезапно откроилата се лунна светлина, в която снегът се сипеше едновременно по-гъст, по-жив и по-бавен. Сложи си пуловера и чорапите, покатери се в тясното легло и се сви на топка както предишната нощ. Снегът продължаваше да вали. Събуди се в малките часове от някакъв сън с огромно насилие и прелест, който отчасти произтичаше от първичния му детински страх, че нещо изскача изпод ръба на тоалетната чиния и се хвърля към него. В съня си беше безнадеждно омотан и оплетен в очевидно безкрайно усукано въже от ярък плат и течаща вода, украсено с венци, гирлянди и всевъзможни разпилени цветя, истински и изкуствени, извезани или нарисувани, под които нещо се вкопчваше или му убягваше, протягаше се към него или се изплъзваше. Когато го докосваше, то не беше там; когато се опитваше да повдигне ръка или крак, то го спираше, хващаше го, увиваше се около него. Гледаше с микроскопичното око на сънуващия големи сънища — можеше да се носи над метличината, да обследва шипковия цвят или да изгуби чувството си за форма в тънкостите на богородичния косъм. Нещото в съня му миришеше усойно и в същото време пищно и топло, с аромат на сено, мед и обещание за лято. Нещо се мъчеше да излезе и докато той пристъпваше по пода на стаята, която сънуваше, все по-засуканият шлейф на другото нещо се влачеше подире му, спъваше го и все повече удължаваше кръгообразните си дипли. В съзнанието му с гласа на майка му прозвуча „вир-вода е“ — укоризнено и въпреки това угрижено, а той забеляза, че се получава каламбур с това „вир“, защото нещото сякаш виреше забулените си ръце, докато се мъчеше да се

освободи от омоталите го пластове. В съзнанието му прозвуча стих — „въпреки снега, въпреки снега“, и душата му примря от ужас, понеже не можеше да си спомни защо беше толкова важен този стих, който бе чул някога — къде, кога?

9

ПРАГЪТ

Старицата казала сбогом на момъка — достатъчно вежливо, макар и сопнато, и го изпроводи по пътя към границата, като му казала храбро да крачи само по пътеката, без да се отклонява нито наляво, нито надясно, макар че разни създания можело да го викат или да му махат примамливо, а от време на време можело да вижда вълшебни светлини, защото страната била омагьосана. Можело да зърне ливади или чешми, но трябвало да крачи само по каменистия път, така му казала, очевидно без особена вяра в силата на решимостта му. Ала момъкът казал, че иска да стигне до мястото, за което му бил разказвал баща му, и че иска във всичко да бъде верен и правдив, затова да не се бои. „Колкото до това, рекла старицата, все ми е едно дали белите самовили ще ти опоскат ръчичките, или мудните таласъми в тресавището ще се карат как да си поделят пиццалите ти. Толкоз дълго съм живяла, че не давам пукнат грош за изхода от едно или друго дирене — за старите ми очи чистите бели кости по нищо не се различават от лъскаво князче в нова ризница. Ако стигнеш, стигнеш, ако ли не, ще видя блещукащия огън на самовилите в пустошта.“ „Въпреки това ти благодаря за учтивостта“, казал педантичният момък, на което тя отвърнала: „Вежливост е твърде изискана дума. Махай ми се от очите, преди да река да играя игрички“. Той не искал да се замисля що за игрички ще са това, затова забил шпорите в хълбока на верния си кон и с тропот препуснал по каменистата пътека.

А после цял ден сякаш тъпчел на едно място. Пустошта и мочурището били прорязани от стотици пресичащи се пътеки, прашни и криволичещи сред пирена, орловата папрат и дребните хвойнови дървета с провиснали корени. Няколко една пътека, а много, всичките разхвърляни като пукнатините по гледжосана чаша, и той тръгвал ту по една, ту по друга, като избирал най-правата и най-каменистата, но все се оказвал на кръстопът под горещото слънце досущ като онзи, от

който току-що бил тръгнал. След време решил да върви така, че слънцето винаги да е зад гърба му — така най-малкото щял да подхожда последователно, ала сме длъжни да кажем, драги читатели, че когато взел такова решение, вече имал само най-смътна представа къде било слънцето, когато започнал цялото упражнение. Често става така в този живот. Ставаме последователни и подредени твърде късно и с недостатъчни основания, а може би даже в погрешна посока. Така станало и с горкия момък, защото привечер явно се оказал на същото място, откъдето бил тръгнал. Не бил видял нито бели самовили, нито таласъми от тресавището, въпреки че дочувал песни в края на песъчливи пътеки, които избягвал, и зървал някакви същества, които с трясък рухвали, а после за миг изскачали в морето орлова папрат и мочурливи треви. Сторило му се, че познава трите чепати трънливи дървета, и може би наистина били същите — стояли си както призори, но от къщурката на старицата нямало и следа. Слънцето бързо залязвало отвъд ръба на равнината; той препуснал още малко напред с надеждата, че може да е сбъркал, и видял недалеч пред себе си алея с побити камъни, която не си спомнял да е виждал преди, макар че трудно било да ги пропуснеш дори в сивеещата светлина, най-меко казано. В края на алеята се издигало някакво здание или постройка с огромни стълбове на портата и тежък камък на свода, а друг камък отбелязвал някакъв праг. От другата страна не виждал нищо, само сгъстяващ се мрак. И от този мрак към него пристъпили три извънредно красиви девойки, гордо се приближили между камъните, а на копринена възглавничка пред себе си всяка носела квадратно ковчеже. А той много се учудил, че дори в здрача не ги бил видял да идват, и застанал нащрек, защото наум си казал: „Може тъкмо това да са белите самовили, които чупят кости и за които така лекомислено говореше старицата; дошли са да ме отклонят от пътя ми, щом светлината на света помръкне“. Очевидно девойките били вечерни създания, защото му се сторило, че всяка излъчвала някаква своя светлина, искряща, трептяща и колеблива мараня, истинска радост за окото.

Първата пристъпила към него, озарена от златисто сияние, и той зърнал нозете ѝ в златни пантофки под пищна рокля, чак корава от златни нишки и всевъзможни сърмени бродерии. Носела златоткана

възглавничка, а с пищния си златен обков и филигран кутията сияела като самото гаснещо слънце.

Втората блестяла в сребро като лунната светлина, пантофките на краката ѝ били като сърпове месечина, а сребрилата ѝ дреха цялата искряла от полумесеци и лъчисти сребърни точици светлина. Тя пристъпвала окъпана в някакъв хладен, но наситен блясък, от който лъскавата повърхност на сребърното ковчеже, което носела върху сребърно сукно, изпъквала по най-прекрасен начин, а конците на възглавничката блестели като иглички чиста бяла светлина.

А зад тях двете третата била невзрачна, с потъмнял блясък, като излъскани и употребявани доспехи, като търбуха на високи облаци, скриващи истинската светлина, която обагря стоманеното им сиво с взет назаем отблясък. Роклята ѝ оживявала от бавни светлинки като неподвижна вода под звездите, но в сянката на големи дървета, а краката ѝ в пантофките стъпвали като меко кадифе и косата ѝ за разлика от другите била дръпната назад под прикриващ воал. И първите две се усмихнали на момъка, когато излезли от каменните сенки в бляскавия си ореол искряща светлина. Само третата скромно навела очи и той видял, че устните ѝ били бледи, клепачите ѝ — тежки, тъмни като дим и изпъстрени с лилави венички, а миглите ѝ се спускали върху безцветните ѝ страни като мъхнатите криле на нощна пеперуда.

И трите го заговорили, както му се сторило, с един глас, в който се различавали три тона — ясен рог, тръстиков обой, шепнеща ниска флейта.

— Не можеш да продължиш по този път — казали те, — защото тук е пределът на всичко, а оттатък е друга страна. Но ако искаш, можеш да избереш една от нас за водач и да опиташ късмета си понататък. Или можеш да се върнеш, ако искаш, без да изгубиш честта си, и отново да повериш късмета си на равнината.

А той им отговорил вежливо да продължат с онова, което имат да казват, защото не бил стигнал толкова изнурително и толкова далеч само за да се върне. Освен това имал заръка от баща си, която не можел да разкрие на това място.

— Вече я знаем — рекли трите девойки. — Отдавна те чакаме.

— Откъде да зная тогава — попитал момъкът с голяма дързост, но с глас, който изразявал най-смирено уважение — дали не сте белите

самовили, за които говорят с такъв страх и почит в селата, през които минах на идване?

А те се разсмели ниско и високо, звънко и шепнешком и казали, че много се съмняват дали за въпросните същества се говори с толкова явна почит, но по въпроса за белите самовили сред простите хорица властват голямо суеверие и заблуда, на които може би не трябвало да има толкова много вяра.

— Колкото до нас — рекли те, — трябва да ни приемеш такива, каквито ни завари, и да съдиш за нас такива, каквито ни виждаш или каквито бихме могли да станем за теб — както трябва да постъпи всеки сърцат и прозорлив мъж.

И тогава момъкът казал, без сам да го знае, преди да проговори, че вече е решил да опита късмета си, сякаш нечий глас проговорил чрез него:

— Ще опитам.

— Избирай тогава — казали те, — и избирай мъдро, защото изборът ти е между две крайности — блаженство и мъка.

После и трите минали пред него всяка по реда си, всяка в собствената си малка клетка светлина, сякаш всяка била свещ и хвърляла лъчите на сиянието си на известно разстояние през стените на фенер. Докато се изреждали, всяка пеела и невидими инструменти ѝ пригласяли със звън и сладко стенание. А последните лъчи на окървавеното слънце озарили побитите камъни, сиви на фона на сивото небе.

Първа била златната дама, която пристъпила гордо, а на главата ѝ имало царствена златна корона, същинска филигранна кула от лъскави слънчеви лъчи и бляскави жички над хрупкави златни къдрици, натежали от богатства досущ като златното руно. Тя гордо протегнала златната кутия пред себе си, а от нея блеснали такива искрометни лъчи, че за миг го ослепили и се наложило да погледне в краката си и сивата папрат. Девойката запяла:

*Моя е земята пъстра
и житата покрай мен.
Мой е тронът ми от злато,
но за теб е отреден.*

*Полегни на моя skut
сред цветя уханни
и от край до край светът
твой ще стане. ВК*

И той можел да протегне ръце и да ги стопли в студения сумрак, такъв пламък и сияние излъчвала тя, докато отминавала. И той помислил, че му предлага щастие, но въпреки това рекъл:

— Ще видя всички, преди да отговоря.

Тогава напред пристъпила сребърната дама, а на бледото ѝ чело бледо пламтял бял полумесец и цялата била загърната с пъстри сребърни воали, които непрекъснато блещукали и трептели около нея, така че приличала на ходещ извор или на цъфнала овошка, окъпана в лунна светлина, която през деня може да поруменее и да се разгорещи от целувките на пчелите, но нощем се разтваря, цялата в бяло, за студената тайнствена светлина, която я благославя, без да я попари и без да узрява. И тя запяла:

*Моя е дългата нощ
и мястото тайно,
дето влюбени тръпнат
в прегръдка омайно,
в пурпурен мрак
света забрави,
с посребрена целувка
блажен ти бъди. ВК*

И той помислил, че тя познава най-съкровеният кътчета на душата му, и бил готов с копнеж да протегне ръце към нея, защото от песента ѝ във въображението му изплували затворен прозорец във висока кула с легло, интимно скрито зад завесите, където би могъл да бъде най-истинският си аз. Защото сигурно онова, което му предлагала, бил той самият, както другата му предложила слънчевата земя. И той загърбил златната дама и щял да избере сребърната, ала се въздържал — от предпазливост или от любопитство, защото си рекъл,

че въпреки всичко ще види какво може да предложи последната мъждива девойка в сравнение с двете си сладки сестри.

А тя се приближила едва ли не пълзешком, без да танцува и без горди стъпки, а някак неуловимо като сянка пред погледа му, озарена от застинал ореол мека светлина. Дрехите ѝ не искрели и не блещукали, а се диплели, дълги и бледи като изваяните жлебове на мраморна колона с дълбоки лилави сенки, от сърцето на които също струяла мека светлина. Лицето ѝ било сведено в сенките, защото тя не гледала него, а потъмнялото оловно ковчеже — от бледо по-бледо и на пръв поглед без никаква пантичка или ключалка, — което носела сгушено на възглавничката пред себе си. А на челото ѝ имало венче от бели макове и безмълвните ѝ копринени пантофки били като паяжина, а музиката ѝ била неповторима, някаква гайда не от този свят, нито весела, нито тъжна, изпълнена с неустоим зов.

И тя запяла:

*Ни за плът, ни за огън
душата милее, нито за действие
сърцето копнее.
Ела с мен, последната
дума е моя,
само аз ще ти дам
билката на покоя. ВК*

И тогава момъкът усетил, че му се къса сърцето, защото баща му толкова силно искал да занесе вкъщи тъкмо билката на покоя, за да сложи край на дългата му агония, и това бил единственият начин. И сърцето на момъка малко се разбунтувало, защото никак не му било приятно да изостави пищното ярко сияние на златната дама или чудесната ведрина на сребърната заради мекотата, безмълвието и сведените очи на тази видима-невидима трета девойка. Ала вие знаете, нали, както го знам и аз, мили деца, че той неизменно трябва да избере тъкмо тази, последната, и оловното ковчеже, защото така ни казва мъдростта на всички приказки, а верният избор винаги е последната сестра, нали? Да си позволим обаче за миг искрено да поскъrbим за сребърните блаженства, които момъкът би предпочел, и за слънчевата

земя с цветята, към която тайно клонят собствените ми предпочитания, а после благоприлично ще продължим, както сме длъжни, и ето — той улавя нежната ръка на третата девойка, както му повеляват съдбата и волята на баща му, и донякъде замислено казва:

— Ще дойда с теб.

А някой ден ще напишем всичко другояче, че не е дошъл, а е останал или че е избрал бляскавите сестри, или че отново се е върнал в мочурищата, за да живее свободен от съдбата, ако изобщо е възможно подобно нещо. Ала сигурно вече знаете, че се е случило онова, което е трябвало да се случи, няма начин да не го знаете, нали? Такава е силата на необходимостта в приказките.

И така, тя нежно го уловила за ръката и докосването на студените ѝ пръсти било като целувката на нощни пеперуди или като хладен чаршаф след цял ден усилен труд, и тя обърнала лице към него, клепачите ѝ се вдигнали и тя го погледнала, а той най-сетне видял очите ѝ. Какво мога да кажа за очите ѝ, освен че достатъчно било да ги погледне, и бил загубен, не виждал вече пустошта наоколо, нито другите две ярки същества, които кръжали безспир в клетките си от светлина, не виждал и верния си жребец, който го бил довел в тръс и насинен от седлото до самия край на познатия свят. Ако се опитам да ги опиша — ала не, не мога — въпреки че не, длъжна съм да го сторя, защото аз съм вашият хроникьор и задачата ми е да ви разкажа всичко... какво да кажа? Представете си тогава среднощ две езера близнаци, осветени от лъч, проникващ не от вън, а от вътре, някъде дълбоко, с някаква мъждукаща светлина, някакво обещание, прозиращо през дълбоките слоеве с цвят на тъмна слива — дълбоко, още по-дълбоко, още по-дълбоко. Представете си — когато девойката леко обърнала глава — онова черно, което все пак не бие на синьо, а е като черна слива с едва доловим оттенък кафяво, като леко горещия цвят на черна пантера, неподвижна, в очакване, озарена от лунната светлина.

— Ще дойда с теб — повторил момъкът и тя отвърнала достатъчно нежно, като наклонила глава, може би в покорен жест:

— Да вървим.

И девойката го повела нататък, отвъд прага с побитите камъни и под него, а конят му тревожно изцвиллил, но той продължил напред, без да го чува. А въпреки че камъните изглеждали доволно прости сред

мочурището, което сякаш смътно се разстиляло зад тях, както и преди, той видял, че не било така, защото отвъд рамката на портала надолу започвала да се спуска пътека и се виела все по-надолу сред тераси сладостно благоуханни цветя, каквито никога не бил виждал нито насън, нито наяве, а те издухвали към него лек прашец от огромните си гърла и всичко било озарено от някаква светлина — нито ден, нито нощ, нито слънце, нито луна, нито ярка, нито сенчеста, а равномерната, вечна и неизменна светлина на онова царство...

Кристабел Ламот

10

ПИСМАТА

Скъпа госпожице Ламот,

Не зная дали да се чувствам по-скоро насърчен, или обезсърчен от писмото Ви. Същественият момент в него е Вашето „ако решите да пишете отново“, защото с това позволение ме насърчавате повече, отколкото ме обезсърчавате с желанието Ви да не виждате никого, което съм длъжен да уважа. При това ми изпращате стихотворение, като мъдро отбелязвате, че стихотворенията струват повече от всички сандвичи на света. Така е наистина — особено Вашите, — но можете да си представите извратеното поетическо въображение и желанието му да се подхранва с въображаеми сандвичи с краставички, които, тъй като положително няма да бъдат поднесени, то си представя като своего рода английска манна небесна — съвършените зелени кръгчета, деликатния намек за сол, прясното светло масло, (и преди всичко) меките бели трохи и златистата коричка на току-що изпечения хляб — и така, както във всички аспекти на живота, неуморната фантазия идеализира онова, което може да се хапне и глътне на мига със съдържаена ненаситност, като най-трезв факт.

Ала сигурно знаете, че на драго сърце се отказвам от сандвичите, бленувани или трезво предъвквани, в замяна на чудесното Ви стихотворение, което, както сама казвате, съдържа нотка от свирепостта, свойствена за привичките на истинските паяци, както ни ги разкриват последните наблюдения. Дали бихте искали да разширите метафората си за клопката или прилъгването и по отношение на изкуството? Чел съм и други Ваши стихотворения за живота на насекомите и се удивявам как съчетават разкоша и цялата крехкост на тези крилати или пълзящи същества с нещо от онова захапване, отхапване и поглъщане, което може да се види под микроскоп. Наистина храбър е поетът, който би се наел правдиво да опише пчелната царица, осата или мравката такива, каквито ги познаваме

днес, след като векове наред се е смятало, че тези създания на колективно почитание и труд са подчинени на мъжки управници — представям си някак, че не споделяте отвращението на Вашия пол към тези живи форми, или както аз съм склонен да допусна, всеобщото отвращение към тях...

В главата ми се върти някаква идея за дълга поема за живота на насекомите, която да напиша аз самият. Не лирична като Вашата, а драматизиран монолог като онези, които вече съм написал за Месмер, за Александър Селкърк или за приспособенеца съсед — не зная дали познавате въпросните поеми, и ще се радвам да Ви ги изпратя, ако не сте ги чели. Откривам, че се чувствам в свои води с други въображаеми умове — когато съживявам, в известен смисъл *реставрирам*, живота на изчезнали мъже от други времена, и то в пълната му цялост: коса, зъби, нокти, паница, скамейка, мях за вино, църква, храм, синагога и неспирно тъчащия стан на този труженик, удивителния мозък вътре в черепа, който създава своите щампи, своето напълно особено чувство за онова, което вижда, научава и вярва. Струва ми се важно тези мои *други животи* да се разпрострат в много столетия и възможно най-много места, до които може да се докосне ограниченото ми въображение. Защото аз самият съм само добре възпитан господин от ХІХ в., озовал се в задимения Лондон — и особеното за този господин е да знае докъде точно се простира всичко онова, което се отдалечава от изчезващата топлийка на собственото му наблюдение, преди, около и след него, — ала през цялото време той е само онова, което е, със своите бакенбарди и рафтове, пълни с Платон и Фойербах, свети Августин и Джон Стюарт Мил.

Отплеснах се, а още не съм Ви съобщил предмета на моята поема за насекомите, която ще е посветена на краткия и чудотворен — и като цяло трагичен — живот на Свамердам, открил в Холандия оптичeskото стъкло, което ни разкри безпределните простори и несекващото вълнение на *безкрайно малкото* също както великият Галилей насочи оптичeskата си тръба към величественото движение на планетите и отвъд тях, към безмълвните сфери на *безкрайно голямото*. Познавате ли историята му? Може ли да Ви изпратя моя прочит, след като го избистря? Ако излезе нещо добро от него? (А знам, че ще излезе, защото е изпълнен с миниатюрни конкретни факти и обекти, в чието наблюдение се съдържа въодушевлението на човешкия ум, и Вие

ще попитате: моя ум или неговия? — но право да Ви кажа, не зная. Той е изобретил чудни миниатюрни инструменти, с които да надничаме и да се натрапваме в самата същност на живота на насекомите, при това изработени от слонова кост, тъй като е по-малко разрушителна и увреждаща от грубия метал — създал е лилипутски игли много преди да бъдат измислени лилипутите, вълшебни игли. Докато аз разполагам само с думи и с мъртвите люспи от думите на други мъже, но ще се справя, още не сте длъжна да ми вярвате, но ще видите.)

Казвате, че мога да получа един Ваш етюд за вечното „не“, за воала на илюзията на Шлайермахер, за райския мед или за каквото реша. Какво изобилие — как да избира? Мисля, че няма да приема вечното „не“, а ще остана с надеждата за студени зелени краставички някой ден, поднесени с райски мед и китайски чай, пък и от Вас искам не илюзия, а истината. Затова може би ще ми разкажете повече за Вашето начинание с феята, ако можете да говорите за него, без това да наруши мислите Ви. Има моменти, когато говоренето или писането помага, и други, когато е извънредно безплодно — ако предпочитате да не продължаваме този разговор, ще Ви разбера. Ала се надявам да получа писмо с отговор на всичките ми налудничави безсмислици, които, надявам се, не са обидили човека, когото се надявам да опозная по-добре.

Наистина искрено Ваш
Р. Х. Аш

Скъпи господин Аш,

Срамувам се от мисълта, че онова, което основателно може да сте сметнали за сдържаност или дори скъперничество от моя страна, е дало повод за щедрата и бляскава смес от остроумие и информация, която ми изпратихте. Благодаря Ви. Ако всички, на които съм отказала някой и друг питателен зеленчук, така охолно ме гощаваха с интелектуална храна, щях завинаги да остана непреклонна по въпроса за сандвичите — ала повечето молители се задоволяват с един-единствен отказ, което наистина е за добро, тъй като живеем съвсем тихо, две усамотили се дами, и въртим малкото си домакинство със сладките му ежедневни и необезпокоявани ритми и с границите на

малката ни независимост, които сами сме определили, с основанийето, че сме с нищо *незабележителни* — с Вашата деликатност ще разберете, веднъж поне говоря съвсем сериозно, че нито гостуваме, нито приемаме гости, двамата с Вас се срещнахме, защото Краб Робинсън беше приятел на скъпия ми баща — има ли изобщо някого, на когото да не е приятел? Нямах сили да откажа покана *от негово име*, ала въпреки това съжалявам, защото не излизам в обществото — дамата роптае твърде много, ще кажете Вие, но кръжащите Ви зелени видения на задоволство я трогнаха и за кратко ѝ се прииска да има сили да даде по-задоволителен отговор. Ала щяхме да съжаляваме, наистина — не само аз, а и Вие.

Останах силно поласкана от доброто Ви мнение за малкото ми стихотворение. Не съм сигурна как да отговоря на въпроса Ви за клопката или прилъгването като свойства на изкуството... те са присъщи може би на изкуството на Арахна, а оттам и на простите крехки или искрящи женски творения, но със сигурност не могат да се отнесат към собствените Ви велики произведения. Порази ме предположението, че може да не съм чела поемата Ви за Месмер или за Селкърк на страховития му остров, изправен пред безмилостното море и очевидно безответния Създател... или за приспособенеца съсед с религиозната му *повратливост* или извърщане натам, накъдето духа вятърът. Би трябвало да излъжа на дребно, да кажа, че не съм ги чела, заради щастието да ги получа от ръката на самия автор, но човек трябва да остава верен на истината както в дреболиите, така и в големите неща, а това далеч не е дреболия. Трябва да знаете, че имаме внушителна редица томове с всичките Ви съчинения и че в малкия ни дом те често се отварят и се обсъждат също както по широкия бял свят.

Трябва да знаете също — или може би не — как да го кажа на Вас, когото познавам толкова отскоро? — но ако не го кажа на Вас, тогава на кого? — нали току-що писах, че човек трябва да остава верен на истината, а тази истина е толкова съществена... трябва да знаете следователно, и ето че в края на краищата трябва да събера кураж, че великата Ви поема „Рагнаръок“ бе повод за навярно най-тежката криза, която съм преживявала или се надявам да преживея в живота на простата ми религиозна вяра. Не става дума за това, че някъде отправяте нападки срещу християнството, което с наистина съвършено поетическо приличие изобщо не споменавате; нещо повече, в поезията

си никога не говорите със собствения си глас или от собственото си сърце. (Онзи Пелагий не отстъпва по мъдрост на змията, увила се около най-тънките и търсеци въпроси и дирения за основанията на вярата ни, които в наши дни се изследват най-упорито и непрестанно. Вие познавате „извивките и криволиците“ на критическата философия, както се изразява Вашият Августин за Вашия Пелагий — към когото питая известна слабост, защото не е ли бил и той бретонец, каквато съм отчасти и аз, и не е ли искал съгрешилите мъже и жени да бъдат по-благородни и свободни, отколкото са били в действителност?...) Безумно се отклоних от „Рагнаръок“ и неговия езически Ден на Страшния съд, езическото му тълкувание за тайнството на възкресението, за новото небе и новата земя. Стори ми се, че казвате: „Такива приказки разказват и са разказвали хората — те не се различават една от друга, само ударението се променя“. Или дори: „Хората разказват онова, което биха искали да се случи или да бъде възможно, не онова, което е божествено ниспослано с думите — така трябва да бъде и наистина е така“. Стори ми се, че изкарвате Светото писание поредната вълшебна приказка — с такава сила на словото, с такава мощ на въображението. Обърквам се, няма да продължавам повече, моля да ми простите, ако казаното Ви изглежда непонятно. Усъмних се и признах съмнения, с които оттогава се налага да живея всеки ден. Достатъчно.

Нямах намерение да пиша всичко това. Нима можете да се съмнявате, че ще ми достави истинско удоволствие да получа Вашия „Свамердам“, ако все още сте склонен да ми изпратите препис, когато го завършите. Не мога да Ви обещаю интелигентна критика — тя надали Ви липсва, ала Ви уверявам, че ще срещнете възприемчив и обмислен прочит. Безкрайно ме заинтригува разказът Ви за открития от него микроскоп и за иглите от слонова кост за проучване на поминиатюрните живи форми. Вкъщи сме се занимавали малко с микроскопи и стъкла, но изпитваме твърде женска неохота да отнемаме живот... при нас няма да откриете колекция с карфици и хлороформ, само няколко обърнати буркана с временни гости — голям домашен паяк и какавидата на нощна пеперуда, ненаситен червей с множество крачка, който се оказахме напълно неспособни да идентифицираме и който е обладан от неспокоен демон — или омраза към буркани и паноптикуми.

Изпращам още две стихотворения. Те са част от една съвременна поредица за Психея, горкото момиче, изпълнено със съмнения, което взима небесната любов за змия.

Не отговорих на въпроса Ви за феята. Дълбоко съм поласкана — и също толкова дълбоко разтревожена, че я помните толкова живо, защото говорех... или се преструвах, че говоря... небрежно за нещо, което би могло да бъде приятно занимание или красиво проучване в някой незает с нищо ден...

В действителност съм си наумила да съчиня епос — или ако не епос, то поне сага, сказание или голяма митическа поема, а как може една бедна задъхана жена без никаква опора, само с лунна любознателност, да признае подобна амбиция пред автора на „Рагнарьок“? Ала изпитвам прелюбопитна сигурност, че мога да Ви вярвам по този въпрос, защото няма да ми се подиграете и няма да залеее феята на фонтана със студена вода.

Достатъчно. Имам още много по въпроса за метаморфозата — един от проблемите на нашето време и на всички времена, ако добре ги познаваме. Скъпи господине, простете развълнуваните ми излишня и изпратете, когато можете и ако искате, Вашия „Свамердам“ за поучение на

Вашата искрена доброжелателка
Кристабел Ламот

[Приложено]

МЕТАМОРФОЗА

*Дали в полет копринената пеперуда
се спира да си спомни своето начало
сред пъплицата нежна гмеж от буби?
Дали човек, в надутата си и сияйна слава,
отправя взор към шушчицата плът,
с която, както словото предава,
от Ницото започнал е светът?*

*Ала и двамата, в онези Ден и Нощ безкрайни,
във взора прозорлив на своя Демиург,
дарил им форма и живот, лежали сгушени и знайни
за него — тяхно одухотворение и смърт. ВК*

ПСИХЕЯ

*Разказват — в стари времена животните
помагали на хората в беда.
Светът тогава бил сплотена общност,
не разногласен хор като сега.*

*Веднъж, когато, бясна на Психея,
Венера смесила различни семена
и наредила ѝ за нощ да ги отсее,
отишли мравките при клетата жена.*

*Помогнали ѝ със съчувствие, макар човешко
същество,
с усърдие старомоминско
заели се с обидното мливо.
Купа отсели, подредили —
Венера да не се гневи
и беззащитната Психея
при Купидон да се яви.*

*Не си мислете, че целувката
най-първо одобрена е била,
че се дължи на ред заслуги,
на височайши правила.*

*И мравките не служат никому
освен на нуждата една:
да се грижат за мравуняка
и да събират семена.*

*И те при среща си общуват,
но си говорят без поклон,
а — като Божиите мисли —
без външен трон. ВК*

Скъпа госпожице Ламот,

Колко великодушно от Ваша страна в крайна сметка да пишете, и то толкова бързо и изчерпателно. Надявам се, че не Ви отговарям твърде стремглаво — за нищо на света не бих искал да Ви тормозя и да се натрапвам, но в казаното от Вас имаше толкова много интересни неща, че бих искал да запиша мислите си, докато са още свежи и ясни. Стихотворенията Ви са чудесни и оригинални — ако разговаряхме лично, щях да се осмеля да изложа една-две догадки за по-дълбоките измерения на загадъчната алегория в „Психея“, които нямам куража или нахалството да напиша черно на бяло. Започвате така малодушно с Вашата посърнала принцеса и полезните дребни твари, а завършвате почти противоположно, с морален отказ от какво? Това е трудното — от монархията или човешката любов, от Ерос, противопоставен на Агапе, или от злобната Венера? Наистина ли социалната привързаност в мравуняка е по-добра от любовта между мъжете и жените? Така или иначе, остава Вие да сте съдник — стихотворението е Ваше и при това е хубаво, а в човешката история има достатъчно свидетелства за високи до небето кули, подпалени заради нечий страстен каприз, или за клетки души, заробени в съюз без любов, наложен от родителската воля или повелите на потеклото, или за приятели, които се убиват... Ерос е лошо и изменчиво малко божество и аз до голяма степен се придумах да приема Вашия начин на мислене, госпожице Ламот, все още без да го разбирам напълно.

След като отдадох на стихотворенията Ви първостепенното внимание, което заслужават, трябва да Ви кажа, че донякъде се разтревожих от мисълта, че поемата ми е предизвикала съмнения във Вас. Сигурната вяра — истинската и всеотдайна молитва, е нещо прекрасно и истинско независимо как сме длъжни да я тълкуваме днес,

и не бива да бъде обезпокоявана от лутанията и търсенията на ограничения ум на Р. Х. Аш или на някой друг озадачен изследовател на нашето столетие. „Рагнаръок“ бе написан напълно чистосърдечно в дните, когато аз самият не поставях под въпрос сигурните библейски твърдения, нито вярата, която са ми предали отците и дедите ми. Някои я прочетоха по различен начин — сред тези читатели бе и дамата, на която бе писано да стане моя жена, и тогава се стреснах и изненадах, че поемата ми може да се тълкува като някакъв вид неверие... защото я бях замислил като ново потвърждение на универсалната истина за живота присъствие на Всеобщия Отец (с каквото и име да се нарича) и за надеждата за възкресение, все едно от какво връхлитащо бедствие и все едно под каква форма. Когато в поемата ми Один, предрешен като странника Ганградер, пита великана Вафтруднир коя дума е прошепнал бащата на боговете в ухото на мъртвия си син Балдур на погребалната му кладя — онзи младеж, който съм бил тогава, най-набожно имаше предвид думата да бъде „възкресение“. Онзи млад поет, който едновременно съм и не съм аз, не се затрудняваше да предположи, че мъртвият северен бог на светлината може да е първообраз или образ на мъртвия Син на онзи Бог, който е Отец на християнството. Ала както сте доловили, това е двузъб двигател, наточено острие, което реже и в двете посоки — да кажем, че истината в приказката се крие в нейното значение, а приказката е само символ на някаква вечна истина, значи да направим крачка по пътя, където всички приказки са равни... А съществуването на едни и същи истини във всички религии е голям довод както за, така и против върховната истинност на единия бог.

Сега трябва да Ви призная нещо. Написах и унищожих един друг отговор на писмото Ви, в който почти искрено Ви призовавах да се държите здраво за вярата си и да не се заплитате в „извивките и криволиците“ на критическата философия. Писах Ви също, което може би не е безсмислица, че женските умове, по-интуитивни, по-чисти и не тъй завладени от терзания и напрежения както умовете на простите мъже, може би се придържат сигурно към истини, които ние, мъжете, може би губим от толкова много въпроси, от толкова много механично и безплодно питане. „Човек може да притежава истината, както притежава някой град, и въпреки това да бъде принуден да я предаде“, мъдро отбелязва сър Томас Браун и аз не бих направил решаващата

стъпка да Ви поискам ключовете от този град в името на лъжовни твърдения.

Ала си помислих — с основание, нали? — че няма да Ви стане особено приятно да Ви отнема участието в спора, като се позова на повисшата Ви интуиция и избягам от полесражението?

Не знам защо или как, но го чувствам с цялото си сърце, затова не мога да увъртам с Вас, дори по-зле, не мога с подобаващо приличие да оставя необсъдени въпроси от такава важност. С Вашия остър ум вече сте забелязали как никъде в това писмо не заявявам, че и сега поддържам простите или невинни възгледи на младия поет, написал „Рагнарбок“. Ала ако Ви кажа какви възгледи поддържам — какво ще си помислите за мен? Ще продължите ли да споделяте мислите си с мен? Не зная — зная само, че ме е обладал някакъв порив да казвам истината.

Не съм се превърнал в атеист, нито в позитивист, най-малкото не до онези религиозни крайности, при които някои превръщат в своя религия човечеството — макар че желая доброто на себеподобните си и ги намирам за безкрайно интересни, на небето и на земята съществуват много повече неща от онова, което е създадено за тяхно, тоест наше, благо. Религиозният порив би могъл да произлиза от нуждата да вярваме или от способността да се удивяваме и собствените ми религиозни чувства винаги са се вдъхновявали по-скоро от второто. Трудно ми е да се справям без Създател — колкото повече виждаме и разбираме, толкова по-голямо удивление буди тази чудновато несвързана грамада от неща, които въпреки всичко не съществуват в безпорядък. Ала избързвам твърде много. Не мога и не бива да Ви товаря с пълната изповед за моите твърде объркани, твърде непоследователни, едва заченати идеи, възприятия, полуистини, полезни измислици, които се боря да постигна, но далеч не съм овладял.

Истината е, скъпа госпожице Ламот, че живеем в стар и изморен свят, свят, който е продължил да трупа умозрения и наблюдения, докато накрая някои истини, може би доловими в ярката зора на човечеството от младия Плотин или от екзалтирания Йоан на Патмос, са угаснали под палимпсест от гъсти рогови образувания върху онзи ясен поглед — както влечугите, преди да изтръгнат новото си гъвкаво и блестящо тяло, са заслепени от кората на старата си кожа, или както

красивите очертания на вярата, извисили се в устремните кули на старите манастирски църкви и абатства, се изхабяват от времето и мръсотията под мекия покров саждиви отлагания от нашите промишлени градове, от богатството ни, от самите ни открития, от нашия напредък. Не съм манихеец, затова не мога да повярвам, че ако съществува, Създателят не ни е създал — нас и света ни — такива, каквито сме. Той ни е създал любопитни, нали? — създал ни е вечно питащи и писарят на „Битие“ добре помества източника на всичките ни нещастия в тази ненаситност за знания, в известен смисъл най-големия остен, който ни тласка към добро. Добро и зло. А и от двете, длъжен съм да вярвам, ние притежаваме повече от своите първобитни родители.

При това положение моят голям въпрос е: дали Той се е оттеглил от очите ни, за да можем с усърдието на собствените си съзрели умове да открием пътищата Му, които сега са толкова далеч от нас, или ние самите, поради грях или поради някакво необходимо закърняване на кожата преди следващите стадии на метаморфозата, сме достигнали някакъв етап, където по необходимост осъзнаваме невежеството си и своята отдалеченост — и дали тази необходимост е здраве, или болест?

В моя „Рагнарбок“, където всемогъщият Один се превръща в обикновен питащ странник в Средната земя и по необходимост е унищожен с всичките му творения на последното полесражение в края на последната страшна зима... там слепешком клонях към някакъв въпрос от този род, без да го знам...

След което идва и целият въпрос каква точно истина може да бъде предадена в една чудодейна приказка, както правилно я наричате, ала ужасно потъпквам Вашето търпение, което може би вече съм изчерпал, може би се поставих отвъд предела на Вашето остро и проникателно внимание...

А и не отговорих на онова, което казвате за Вашия епос. Ако мнението ми все още Ви вълнува — защо да Ви вълнува? Вие самата сте поет и в края на краищата трябва да Ви вълнува единствено собственото Ви мнение — защо да не е епос? Защо да не е митологична драма в дванайсет книги? Не виждам в природата причина защо жена да не може да напише подобна поема също като мъж — стига да реши.

Безцеремонно ли Ви звучи? Така е, защото ме разстройва мисълта как изобщо може Вие, с Вашето дарование, да допуснете, че е необходимо каквото и да било извинение за такова начинание.

Прекрасно осъзнавам, че трябва да се извиня за тона си в цялото писмо, което няма да препрочитам, защото нямам сили да го преправям отново. Така и ще пристигне при Вас неодялано, неполучило причастие, неизгладено, а аз ще чакам с примирение и свито сърце, за да видя дали според Вас е възможен някакъв отговор...

Ваш Р. Х. Аш

Скъпи господин Аш,

Простете, ако мълчанието ми се проточи твърде дълго. Размишлявах не дали, а какво бих могла да отговоря, тъй като ми оказвате честта — замалко да напиша болезнената чест, ала не, не е така — да ми доверите съкровените си мисли. Не съм госпожица от някой евангелски роман, за да изпадна в изящна истерия от — възвишени! — отрицания или опровержения на искрените Ви съмнения, а и отчасти съм съгласна с Вас — съмнението, съмнението е повсеместен белег на живота ни в тази епоха и на този свят. Не оспорвам вижданията Ви за историческото ни положение, далеч сме от извора на светлина и знаем неща, заради които простата вяра трудно може да се задържи, трудно може да се проумее, трудно може да се овладее.

Пишете много за Създателя, когото не наричате Отец... освен в скандинавската Ви аналогия. Ала за истинската история на Сина казвате удивително малко... а именно тя е в сърцевината на живата ни вяра — живота и смъртта на Бога, превъплътен в човек, нашия истински приятел и Спасител, нашия пример за подражание, чието възкресение след смъртта е надеждата на всички ни за бъдещ живот, без която злополучната и явна несправедливост на отредения ни земен път би била непоносима насмешка. Ала пиша като проповедник, а жените — по закон — не сме подходящи за тази работа... и не Ви казвам нищо ново освен онова, което с Вашата мъдрост сигурно безкрайно сте премисляли.

И все пак — бихме ли могли да си представим този висш пример, тази върховна саможертва, ако не се бе случило наистина?

Бих могла да приведа като доказателство срещу Вас собствената Ви поема за Лазар, чието загадъчно и тайнствено заглавие ще трябва да ми разясните някой ден. „Déjà vu, или повторно видяно.“ Как да разбираме това? Двете с приятелката ми, с моята спътница, напоследък проявяваме интерес към психически явления, посетихме няколко местни сказки за необичайни състояния на съзнанието и проявления на духа, дори се пристрашихме да участваме в сеанс, който проведе някоя си госпожа Лийс... та госпожа Лийс е уверена, че явленията déjà vu — при които човек е убеден, че преживяванията му в момента са само повторение на нещо, което е преживял преди, и то може би нееднократно — са доказателство за някаква кръгообразна природа на времето извън човека, за друг, паралелен свят, където нещата съществуват вечно без промяна или упадък. А добре засвидетелстваните явления на повторно видяното — дарбата на предвиждането, предсказателството или пророчеството, са друго потапяне в този вечно обновяващ се континуум. Ако приемем този възглед, поемата Ви сякаш намеква, че мъртвият Лазар влиза и излиза от вечността — „от едно време в друго“ както пишете в поемата, ако Ви разбирам правилно, и сега вижда времето с очите на вечността. Това е заблуда, достойна за Вас, след като започвам да Ви опознавам по-добре — възкресеното му зрение за чудотворната природа на дребните късчета живот, тирето в жълтото око на козела, хлябът на тепсията и люспестите риби, които чакат да бъдат пхнати в пещта, всичко това за Вас е същността на живота и само за смутения Ви разказвач взорът на оживелия мъртвец е безразличен, защото в действителност в неговите очи всичко има стойност, всичко...

Преди да се запозная с госпожа Лийс, възприемах Вашето повторно виждане по-общо, като предвестник на Второто пришествие, което очакваме — пращинките пясък ще бъдат пресети и преброени като космите на главите ни в очите на мъртвеца...

Във Вашата поема Синът Божи не говори. Ала римският писар, който разказва историята — преброителят, събирачът на дребни факти, нима той не изпитва удивление въпреки собствените си наклонности, въпреки прозаичните си умствени и чиновнически навици пред въздействието, което оказва присъствието на този човек върху малката

общност вярващи, готови с усмивка да умрат за Него, готови да живеят в нищета... „за тебе всичко е едно“, учуден пише той, но ние не се учудваме, защото Той им е отворил вратата към вечността и те са зърнали струящата оттам светлина, която озарява самуните хляб и рибата, нима не е така?

Или съм твърде наивна? Бил ли е Той — така обичан, така отсъстващ, така жестоко мъртъв — просто човек?

Изобразили сте по най-драматичен начин любовта към Него, нуждата от утеха, която Той дава и която сега е изгубена за жените в дома на Лазар — вечно заетата Марта и ясновидката Мария, всяка съзнаваща посвоему какво е означавало присъствието Му, макар че Марта вижда в това благоприличието на дома, Мария го вижда като изгубената светлина, а Лазар вижда само онова, което зърва за миг...

Каква загадка! Ето че стигнах края на несръчната ми чирашка отсянка от майсторския Ви монолог... дали описах живостта на живата истина или само драматизация на вярата, на нуждата?

Ще ми обясните ли какво искате да кажете? И Вие ли сте като онзи апостол, на всички всичко? Къде — къде се залутах?

Кажете ми... че за Вас Той е жив.

И така, скъпа ми госпожице Ламот, за кол съм вързан. Няма де да бягам^[1] — макар че в други отношения достатъчно се различавам от Макбет. Най-напред изпитах облекчение, когато получих писмото Ви и видях, че присъдата не е отлъчване, след което, вече с по-ясен разсъдък, дълго го претеглях и въртях в ръцете си, да не би от вътре върху главата ми все пак да се изсипят огън и жупел.

А когато накрая го отворих, открих такова великодушие на духа, такава пламенна вяра и такова тънко разбиране на онова, което съм написал... не само съмнителното ми писмо, а и поемата за Лазар. Знаете за какво говоря, защото и Вие сте поетеса — човек иска да разкаже нещо и мимоходом си мисли: това е добър щрих, тази идея променя онази, дали няма да е прекалено очебийно за широката публика?... не са ли прекалено гъсти мазните върху очебийното, човек почти се отвращава от прекалено явния смисъл и после попада в ръцете на широката публика, която го обявява едновременно за твърде отявлено прост и твърде високопарно неразбираем... и става ясно

единствено, че онова, което си се надявал да предадеш, се е изгубило в мъглява непроницаемост... и написаното бавно изгубва живота си в съзнанието на автора не по-малко, отколкото в съзнанието на читателите.

И тогава се появявате Вие с изблик небрежна мъдрост, която очевидно не Ви струва никакво усилие, и му вдъхвате нов живот чак до собствения Ви изпълнен със съмнение въпрос накрая — дали Той го е сторил, оживял ли е Лазар? Дали Той, Богочовекът, наистина е възкресил мъртвеца, преди сам да възтържествува над смъртта, или всичко е само плод, както смята Фойербах, на човешкото желание, самовъплъщаващо се в приказка?

Молите ме да Ви кажа, че за мен Той е жив.

Да, жив е — но как? Как? Наистина ли вярвам, че този човек е стъпил в костницата, където Лазар вече е бил разложен труп, и му е казал: „Стани и ходи.“?

Наистина ли вярвам, че всичко това е само плод на надежди, мечти и изопачен фолклор, разкрасен от прости хора за лековерните?

Живеем във век на научна история, когато пресяваме доказателствата, знаем определени неща за разказите на очевидци и доколко е разумно да се осланяме на тях, ала какво е видял този оживял мъртвец (има предвид Лазар, не неговия Спасител), какво е разказал или си е мислил, или е уверил любящото си семейство, че се крие отвъд страшния праг — за това нито дума.

Така че, ако пресъздам измислен разказ на очевидец, но все пак достоверен, възможен разказ, дали художествената ми измислица вдъхва живот на истината, или разпаленото ми въображение придава правдоподобност на някаква колосална лъжа? Дали постъпвам като евангелистите, възстановявайки събитията и разказа в по-късно време? Или като лъжепророците изпълвам с въздух измамни образи? Нима съм магьосник като вещиците на Макбет, който смесва лъжи и истини в сияйни форми? Или съм нищожен писар на пророческа книга, който разказва тази истина, що в мен се крие, с помощта на измислица, която признавам за моя собствена, както Просперо признава Калибан — никъде не твърдя, че този римски преброител, тъпоумният грубиян, не е единствено мое творение, глинен дудук, през който да посвирия.

Това не е отговор, ще кажете Вие, свела глава, съзерцавайки ме остро като мъдра птица, и ще произнесете присъда срещу моето

увъртане.

Знаете ли, единственият живот, в който съм сигурен, е животът на въображението. Каквато и да е абсолютната истина или неистина за този стар живот в смъртта, поезията може да стори така, че този човек да живее, докато не се изчерпа вярата, която Вие или някой друг избирате да му дадете. Не твърдя, че дарявам живот на Лазар като Него, но може би като Елисей, който легнал върху мъртвото тяло и му вдъхнал живот.

Или както е постъпил поетът на Евангелието — защото е бил поет, какво друго, ако не поет — независимо дали е бил учен историк или не.

Усещате ли какво искам да кажа? Когато пиша, аз знам. Спомнете си чудесните думи на младия Кийтс: „Не съм сигурен в нищо освен в светостта на сърдечната привързаност и истината на въображението“.

Отбележете, не казвам: красотата е истина, истината е красота и прочие общи приказки. Казвам, че без въображението на Създателя за нас нищо не може да бъде живо — било то живо или мъртво, някога живо, а сега мъртво или очакващо живот...

Уви, опитах се да споделя своята истина, а написах само ужасни общи приказки за поезията. Ала Вие знаете, вярвам, че знаете...

Кажете ми, че знаете — и че никак не е просто, нито просто може да бъде отхвърлено, — че съществува истина на въображението.

Скъпи господин Аш,

Макбет е бил магьосник. Ако не бе намерил края си от мъж, нераждан от жена, и острия му меч, не смятате ли, че добрият крал Джеймс с благочестивата му „Демонология“ нямаше да пожелае да го изгори?

Ала в наши дни можете да си седите кротко и да се оправдавате — о, аз съм само поет и ако настоявам да приемаме истината единствено чрез живота или чрез живеца на лъжите, в това няма нищо лошо, защото сме закърмени и с двете още с майчиното мляко, те са неразделни, такава е човешката природа.

Той е казал: „Аз съм Истината и Животът“. Какво ще кажете за това, господине? Нима това е приблизително изявление? Или

поетическа отсянка? Какво е това? То кънти през вечността, АЗ СЪМ...

Не отказвам да призная, и тук слизам от проповедническия си постамент, от моя недостижим амвон, че има истини като Вашите. Кой съдник не знае, че агонията на Лир и болката на Глостърския херцог са истински, макар че те никога не са живели или поне не са живели така? Ще ми отговорите, че наистина са живели по един или друг начин и че той — У. Ш., мъдрец, магьосник и пророк, отново им е вдъхнал огромен живот, дотолкова, че никой актьор не би могъл да изиграе ролята си, а трябва да остави на нас двамата и на собственото ни усърдие да си я представим от плът и кръв.

Ала какъв би могъл да бъде поетът в онова време на гиганти, времето на гореспоменатия крал Джеймс и неговата „Демонология“... макар че не е само „Демонологията“, а и заръката му да се запише Божието слово на английски език, което е било записано веднъж завинаги така, че всяка дума кънти с вяра и истина и през вековете е придобила още повече вяра до дните на собственото ни безверие...

Тогавашният поет — ясновидец, демон, природна стихия, слово, не е като сегашния поет в нашето време на нагнетен материализъм...

Може би Вашата прилежна реконструкция, като реставрацията на стари стенописи с нови цветове, е нашият път към истината, дискретна кръпка. Приемате ли моето сравнение?

Посетихме още една сказка за неотдавнашни спиритически проявления, изнесена от крайно уважаван квакер, който започна с личното си предразположение да вярва в живота на духа, ала без вулгарното желание да се смайва или стряска. Самият той англичанин, квакерът характеризира англичаните по начин, не изцяло чужд на стила на поета Аш. Ние сме преминали, каза този добър човек, през двоен процес на обръгване. Търговията и протестантското отрицание на духовните взаимоотношения ни обричат на вътрешно вкаменяване и закостеняване. Ние сме груби материалисти и не искаме да се задоволим с нищо друго освен с материални доказателства, както ги наричаме, за духовните факти, затова духовете благоволяват да говорят с нас с такива дебелашки средства, като потропване, шумолене и музикален вой, каквито не са били необходими едно време, когато вярата ни още е светела и е била жива в нас.

Той каза също, че англичаните са особено обръгнали поради плътната ни атмосфера, не толкова наелектризирана и магнитна по природа, както е при американците — те са видимо по-нервни, вълнуват се по-лесно от нас и притежават по-голям гений за обществено устройство, повече вяра в усъвършенстването на човешката природа, а умовете им също като институциите им са избуяли с онзи стремителен растеж, наподобяващ тропическата джунгла, поради което са по-отворени и възприемчиви. При тях се появиха сестрите Фокс и първите послания, предадени с потропване — от тях дойдоха „Откровенията“ на Андрю Джаксън Дейвис с неговия „Универселум“, те отхраниха гения на Д. Д. Хоум.

Докато нашите „телурически условия“ (усещате ли като мен вкуса на този израз?) не благоприятстват в такава степен за предаването на спиритични впечатления.

Не зная какво е мнението Ви по тези въпроси, които понастоящем тъй повсеместно занимават обществото и разбуниха тихите заспали води при нас в Ричмънд?

Това писмо не е достоен отговор на вдъхновяващите Ви коментари за Кийтс и поетическата истина или за себеразкритието Ви като пророк и магьосник. То не е написано с перо, нажежено до бяло, както бяха останалите, но трябва да се оправдая, тъй като не съм добре — и двете не сме добре, — и двете със скъпата ми приятелка малко пострадахме от лека треска и съпътстващото я униение. Днес прекарах деня в затъмнена стая и вече усещам ползата от това, но все още се чувствам слаба.

В такива обстоятелства умът лесно става жертва на капризи. Наполовина бях решила да помоля — стига с тези писма, оставете ме на мира с моята проста вяра, оставете ме встрани от приборя на Вашия интелект и мощното Ви перо или ще изгубя душата си, господине, чувствам застрашена независимостта си, за която толкова съм се борила. Сега наистина, със заобикалки и усуквания, отправих такава молба, представяйки я като хипотетична насока какво бих могла да кажа. А дали бих могла, или наистина Ви моля, оставям на Вашата великодушна преценка.

Скъпа госпожице Ламот,

Не ми забранявате да Ви пиша отново. Благодаря. Дори не ме укорявате остро с двусмислици и заигравания с тайнствени сили. За което също благодаря. Стига толкова — засега — с тези трудни въпроси.

Крайно се обезпокоих от вестта, че сте болна. Не мога да повярвам, че тази мека пролет или доброжелателните ми писма, колкото и да са натрапчиви в друго отношение, биха могли да Ви повлияят толкова нездравословно, поради което ми остава да подозирам ораторията на Вашия въодушевен квакер, чиито телурически условия на магнитна инертност и наблюдения за обръгването ме радват точно както сте се надявали. Може ли той да призове сила, която наистина „ще изравни дебелията закръгленост на таз земя“. Каква майсторска липса на логика, нали — да се обвинява Векът на материализма и после да се призовава изцяло материалистична духовност?

Не знаех, че излизате така охотно, нито толкова често. До голяма степен си Ви представях барикадирана зад хубавата Ви входна врата, която въображението ми рисува — тъй като не мога да се примиря, ако не използвам въображението си — обилно отрупана с рози и цветчета. Какво ще кажете, ако изявя силно желание да чуя Вашия разумен квакер със собствените си уши? Можете да ми забраните сандвичи с краставички, ала не и духовно препитание.

Не, не се притеснявайте, не бих направил подобно нещо, не бих изложил на опасност нашето приятелство.

Що се отнася до потропванията и почукванията, досега не съм проявявал особен интерес към тях. За разлика от други, които разсъждават така по религиозни причини или от скептицизъм, аз не съм убеден, че това е празна работа, чийто извор са човешката слабост и лековерие, както и силното желание да повярваме в любящото присъствие на онези, които сме изгубили и които толкова ни липсват — все неща, които в един или друг миг всеки е изпитвал. Бих искал да цитирам Парацелз, според когото съществуват нисши духове, обречени да обитават въздушните селения, които безспирно бродят по земята и които от време на време по изключение бихме могли да чуем или да видим, ако вятърът или играта на светлината са подходящи. (Смятам също така, че възможно и вероятно обяснение за голяма част от тези явления е измамата. По-склонен съм да вярвам във фокуепическите

умения на Д. Д. Хоум, отколкото в открилия се пред него височайш духовен мост.)

Сетих се, като стана дума за Парацелз, че в неговите книги Вашата фея Мелюзина е точно такъв дух — познавате ли този пасаж? Сигурно, но все пак го преписвам, защото е толкова интересен... и ще Ви попитам от такова естество ли е Вашият интерес към феята, или Ви интересуват по-благосклонните ѝ предразположения като строителка на замъци — спомням си, така казахте?

Мелюзините са царски дъщери, изгубили надежда заради греховете си. Сатаната ги отвлякъл и ги превърнал в привидения, в зли духове, в ужасни призраци и страшилища. Смята се, че живеят без разумни души във фантастични тела, че се хранят със самите стихии и в Деня на Страшния съд ще изчезнат заедно с тях, освен ако не се оженят за смъртен. Тогава, благодарение на този съюз, може да ги застигне естествена смърт, тъй като чрез брака си може да са водили естествен живот. За тези привидения се вярва, че изобилстват в пустините, в горите, сред развалини и гробници, в празни гробове и по морските брегове...

Моля разкажете как върви работата Ви? Аз по най-егоистичен начин и благодарение на великодушната Ви настойчивост се разпрострях надълго и нашироко за моя „Рагнаръок“, за моето „Deja vu“, но за Мелюзина, ако не броим намека, че може би не сте против да пишете за нея — нищо. А именно тя стана причина да започнем тази кореспонденция. Спомням си нашия единствен разговор до най-дребната дума, помня решителното Ви лице, леко обърнато на една страна, помня как говорехте с такова чувство за живота на езика, спомняте ли си този израз? Аз започнах с най-обикновена учтивост, а Вие казахте, че се надявате да напишете дълга поема за Мелюзина, и в очите Ви за миг блесна предизвикателство да намеря недостатък в това Ваше начинание, сякаш бих могъл да го направя, сякаш бих го сторил... а аз попитах дали поемата Ви ще бъде в Спенсъррови строфи, в петстъпен ямб или в някаква друга стъпка, и изведнъж Вие

заговорихте за силата на стиховете и за живота на езика и почти забравихте да изглеждате свенлива или да се оправдавате, а вместо това изглеждахте, простете ми, величествена — миг, който не ще мога да забравя лесно, докато машината в главата ми все още ми служи.

Надявам се да ми пишете, че Вие и, разбира се, госпожица Глоувър сте се възстановили добре и сте в състояние отново да понасяте светлината на тази ярка пролет. Също толкова силно се надявам да не чуя, че се престащавате за още сказки за чудодейното, тъй като не съм убеден в благотворното им влияние, но щом разни квакери и манипулатори на масички могат да Ви зърнат, може би мога да се надявам някой ден на още някой разговор за римите — или ако не за това, то за разрязаната зелена планисфера.

Скъпи господин Аш,

Пиша Ви от един нещастен дом и трябва да бъда кратка, тъй като на мен разчита инвалид, бедната ми Бланш — направо е съсипана от ужасно главоболие и гадене, едва успява да се вдигне и не е в състояние да се занимава с работата си, която е нейният живот. Захванала се е с голямо платно, рисува Мерлин и тържествуващата Вивиан в мига на заклинанието, с което го поставя в своя власт, за да го потопи във вечен сън. Възлагаме големи надежди на тази творба — всичко е в забулени намеци и на места наситени петна, ала сега е прекалено болна и не може да продължи. И аз самата не съм много по-добре, но правя чайове, които намирам за ефикасни, и компреси — правя каквото мога.

Другите членове на домакинството — прислужничката Джейн, кутрето Трей и канарчето монсеньор Дорато, не могат да помогнат. Джейн е непохватна болногледачка, макар че е старателна, а Трей само се влачи и ни гледа — не състрадателно, а укоризнено, защото не го придружаваме в парка и не му хвърляме интересни пръчки.

Така че това писмо няма да бъде дълго.

Така добре ми се отразява, че ми пишете за Мелюзина — сякаш вече е решено и само очаква да бъде завършена. Ще Ви разкажа как се роди това намерение, далеч в мъглявините на времето, когато бях дете, седнало на коляното на скъпия ми баща, а той съставяше своите „Френски митове“ — голямото му начинание, за което имах само най-

бегла представа и някакви безумни догадки... не знаех какво би могло да е това, неговият голям труд, *magnum opus*, както го наричаше на шега, но знаех, че моят татко разказва по-хубави приказки от всеки друг баща или майка, или бавачка, които човек би могъл да си представи. Той имаше навик да ми говори през част от времето, когато го обземеше пристъп на разказвачество, сякаш той самият бе Старият моряк (отрано мой любим познайник благодарение на него), но през част от времето ми говореше, сякаш бях негов побратим, с когото заедно се труди на полето, негов побратим учен, ерудиран и любознателен — говореше на три-четири езика, тъй като мислеше на френски, на английски, на латински и, разбира се, на бретонски. (Не обичаше да мисли на немски по причини, които ще поясня, макар че можеше и го правеше, възникнеше ли случай.) Разказваше ми приказката за Мелюзина, при това много често, защото, казваше той, самото съществуване на истинска френска митология било съмнително, но ако изобщо би било възможно да се издири такова нещо, то феята Мелюзина безспорно би била една от най-видните ѝ и ярки звезди. Скъпият ми баща се надяваше да направи за французите онова, което Братя Грим направиха за немците — да разкаже истинската предистория на народността чрез свидетелствата на народната приказка и легендата, да открие най-старите ни мисли също както барон Кювие слепи изчезналия мегатерий от няколко показателни кости и хипотетични сухожилия с помощта на собствените си способности и умозаклучения. Ала докато Германия и Скандинавия притежават онези богати митове и легенди, от които сте почерпали Вашия „Рагнарбок“ то ние, французите, имаме само няколко местни демона и няколко рационални приказки за селски измамници — и въпроса за Бретан, който е също така въпросът за Британия, и друиди, на които скъпият ми баща наблягаше толкова много, менхири и долмени, но никакви джуджета и елфи, каквито имат даже англичаните. Ние имаме *Dames Blanches*, *Fate Blanche* — ще го превода като бели дами, сред които баща ми казваше, че може да се причисли и Мелюзина в някои нейни аспекти, защото изглежда, че и тя предупреждава за смъртта.

Иска ми се да познавахте баща ми. Разговорът с него щеше да Ви достави удоволствие. Нямахме нещо, което да не знае в избраната от него област, и нищо от онова, което знаеше, не бе за него мъртво

знание, всичко бе живо, сияйно и изпълнено със значение за живота ни. Лицето му бе винаги толкова тъжно — слабо, прорязано от бръчки, вечно бледо. Като навързвах онова, което казваше, мислех, че е тъжен, защото няма френски митове, но сега мисля, че беше тъжен, защото беше изгнаник и нямаше роден дом — той, чиято първа грижа бяха дарите и пенатите на домашното огнище.

Сестра ми Софи не проявяваше интерес към тези неща. Тя харесваше хубавите дреболии, които харесват жените, не беше читателка — дразнеше се, че живеем уединено, както се дразнеше и майка ми, която е предполагала, че всеки французин е вечно галантен светски мъж... или смятам, че е предполагала така, защото бракът им не беше сполучлив. Перото ме увлича, последните три нощи спях съвсем малко, ще решите, че мислите ми са се разпилели — как може да ми хрумне, че искате да слушате историята на живота ми вместо епоса ми за Мелюзина? Ала те се преплитат толкова много... и аз Ви вярвам.

Баща ми носеше — най-напред просто за четене, а после винаги — малки кръгли очила с железни рамки. Мисля за тези студени стъкълца като за най-дружелюбния, най-уютен и утешителен външен вид — зад тях очите му бяха подводни очи, тъжни, огромни и пълни със забулено дружелюбие. Искях да бъда негов amanuensis^[2] и за тази цел го убедих да ме научи на гръцки, латински, френски, бретонски и немски, което той направи на драго сърце — не с тази цел, а защото се гордееше колко бързо и гладко уча.

Достатъчно за баща ми. Напоследък печално ми липсва — мисля, че защото отлагам моя епос, и по други причини...

Разбира се, познавам цитирания от Вас пасаж от Парацелз. А с присъщата Ви проникателност сте видели, че се интересувам от другите страни в облика на феята Мелюзина, защото тя има две лица — на противоположно чудовище и на много горда, любяща и сръчна жена. Това е странна дума, но сякаш никоя друга не върши работа — всичко, до което се докосне, е направено добре, дворците ѝ са построени безупречно, камъните са положени правилно, нивята ѝ са пълни с благодатно жито, а според една легенда, която баща ми откри, тя дори донесла боба в Поату, истинския фасул — което сочи, че е доживяла чак до XVII в., защото баща ми доказа, че преди тази дата там не се е отглеждал боб. Не мислите ли, че е била не само

страшилище, а и някаква богиня на изобилието, Foison — може би френска Церера, или ако се обърнем към Вашата собствена митология — Баба Хола или Фрея, богинята на пролетта, или Идун със златните ябълки?

Наистина във всичките й потомци има нещо чудовищно. Не само Жофроа Големия зъб, или Глиганските бивни, но и другите, които са станали крале на Кипър и Армения, те имали уши като дръжките на стомна или накриво разположени очи.

Ами ужасното триоко отроче, което в мига на метаморфозата си тя помолила Раймонден незабавно да убие със собствените си ръце — какво да кажем за него?

Ако се захвана с това, донякъде бих го написала от гледната точка на Мелюзина. Не както бихте постъпили Вие, от първо лице, сякаш обитавам кожата й, а гледайки на нея като на злощастно създание, едновременно могъща и крехка, вечно обладана от страх да не се завърне в скиталчеството на ефира, не вечния, а в крайна сметка унищожения ефир...

Викат ме. Не мога да пиша повече. Трябва да побързам да го запечатам, боя се, че стана оплакваческо писание — чува се оздравително мърморене, отново ме викат... трябва да свършвам. Вярвайте, най-искрено Ваша

Скъпа госпожице Ламот,

Вярвам, че в домакинството Ви вече всичко е наред и работата Ви спори — по Мерлин и Вивиан и по все по-завладяващата Мелюзина. Колкото до мен, вече почти завърших поемата за Свамердам — готов съм с грубо нахвърлян вариант на цялото, зная какво ще влезе и какво е изоставено за вечни времена с неимоверно прискърбие, и когато разчистя куп несвършенства, ще направя първата си белова за Вас.

Останах запленил и трогнат от краткия портрет на Вашия баща, на чието огромно научно творчество винаги съм се възхищавал и чиито произведения съм чел и препрочитал особено често. Какъв подобър баща би могъл да има един поет? Споменаването на Стария моряк ми даде кураж да се запитам дали той е избрал името Ви и дали сте кръстена на героинята на Колридж от незавършената му поема? Не

е имало повод да Ви разкажа, макар че го разказвам на всичките си познати, и то със същото постоянство, с което милият Краб разказва как е спасил бюста на Виланд — веднъж се срещнах с Колридж, заведоха ме в Хайгейт, когато бях много млад и зелен, и имах щастието да чуя ангелския му (и леко самомнителен) глас да говори пространно за съществуването на ангелите и дълголетието на тисовете, за замирането на живота през зимата (баналното и истински дълбокото се сипеха едно през друго), за предчувствията и за задълженията на човека (а не за правата му) и за това как шпионите на Наполеон били по петите му в Италия след завръщането му от Малта, за истинските сънища и лъжовните сънища. И още какво ли не, струва ми се. Но нито дума за „Кристабел“.

Бях толкова млад и зелен, извънредно много се притеснявах, че сред бляскавия порой на монолога му нямах никакъв шанс да вмъкна собствения си глас, за да се чуе, че мога да мисля в такава компания, да бъда забелязан. Не зная какво съм щял да кажа, ако ми бяха дали възможност да говоря. Твърде вероятно нещо безплодно или глупаво, някой ерудиран или безпредметен въпрос за неговата доктрина за триединството или дебелашко желание да ми разкаже края на „Кристабел“. Не мога да понасям, когато не знам края на приказката. Започна ли веднъж, чета и най-тривиалните неща само заради трескавата ненаситност да погълна края им, сладък или стипчив, и да приключа с нещо, с което изобщо не е трябвало да се захващам. И Вие ли сте така? Или сте по-придирчив читател? Оставете ли безполезното? Имате ли някакви привилегировани прозрения за възможния край на великата приказка на С. Т. К. за Кристабел?... която така дразни любопитството, защото като в най-добрите приказки е невъзможно да се предскаже какво може да се случи накрая, а е задължително... но никога няма да разберем, тайните ѝ спят заедно с нейния летаргичен и разпилян автор, който нехае за раздразнителното ни недоумение...

Донякъде разбирам какво имате предвид за Мелюзина, но се колебая да напиша свои мисли, които могат да изопачат Вашите, било като предизвикат досада поради моята невъзприемчивост, било, още по-лошо, като размътят ярките стъпки на собствените Ви идеи.

Нещо особено прекрасно в мита за Мелюзина, сякаш казвате Вие, е това, че той е едновременно див, странен, ужасяващ, пропит от

демоничното и в същото време непоклатим като най-добрите приказки на този свят, които описват домашния живот и устройството на обществата, възникването на земеделието и любовта на всяка майка към децата ѝ.

Сега ще се одързостя и вярвам, че няма презрително да се нахвърлите върху мен, ако греша, ала в дарованията, които вече разкриват творбите Ви, виждам такова майсторство и в двата противоположни елемента, че сякаш този разказ е създаден за Вас, даже очаква именно Вие да го разкажете.

И във вълшебните Ви приказки, и в изящната Ви лирика личи, че притежавате съвършено точно око и ухо за прозаичното, както и за подробностите — за домашните калъфи и чаршафи например, за изящните манипулации при деликатния шев, за занимания като доенето, благодарение на които обикновеният мъж вижда света на дребните домакински дела като райско откровение.

Ала Вие не можете да се примирите само с това. Светът Ви е населен с безгласни форми, странстващи страсти и малки пърхащи страхове, много по-зловещи от всеки традиционен прилеп или вещица, яхнала метла.

С което казвам: Вие притежавате силата да изобразите сигурната твърдина на Лузинян, каквато би могла да бъде в живота на господарите, дамите и селяните в ярките илюстрации на някой часослов, и същевременно можете да изобразите гласовете на въздуха, техния вой, песента на Сирените, нечовешката скръб, която пици по дългите коридори на годините...

Какво ли мислите за мен сега? Вече Ви казах — не мога да мисля за нищо, без да си го представям, без да му придавам форма с очите и слуха на въображението си. Точно затова в съзнанието си виждам съвсем ясно незърнатата Ваша порта и свода ѝ, отрупан с повет, с приказните лилаво-сини цветове и с дребните пълзящи рози. Виждам съвсем ясно и салона Ви, където двете му спокойни обитателки се занимават — не ще река с плетене, но с четене може би — и четат на глас някоя творба на Шекспир или на сър Томас Малори, а монсеньор Дорато в одеждата си от лимонови пера седи под филигранния си купол... и кученцето Ви, каква порода е? Ако се осмеля да гадая, бих казал може би шпаньол — да, ето че го виждам пределно ясно, уви, едното му ухо е шоколадово, а другото е бяло, размахва косматата

опашка... или може би изобщо не изглежда така, а е някоя малка хрътка, млечнобяло изящно същество, каквото дамите на сър Томас Уайът държат в загадъчните си покои. Изобщо не си представям Джейн — но може и това да стане. Съвсем ясно обаче ме спохожда ароматният призрак на Вашите чайове, разколебан между върбинка, зелен лимон и малинови листа, които скъпата ми майка намираще за извънредно ефикасни при главоболие и отмала.

Ала нямам право, колкото и да простирам взора на жадното си въображение върху невинните столове и тапети, нямам право да простирам злощастното си любопитство към Вашата работа, Вашето творчество. Ще ме обвините, че се опитвам да напиша Вашата Мелюзина, но не е така — това е само злощастната ми склонност да се опитам с ума си да придам конкретен образ на това как Вие бихте го направили, и пред мен веднага се разкриват наистина вълнуващи възможности, като панорамата на продължителна езда в тайнствената Броселиандова гора, тъй сенчеста и изпъстрена с капки слънце... и си мисля за Вас — значи ще го направи, ще започне. Но зная също, че творчеството Ви не значи нищо за Вас, ако не е наистина оригинално — и тези мои умозрителни догадки са нахалство. Какво да кажа? Никога преди не съм се изкушавал да обсъждам тънкостите на собственото си творчество или творчеството на друг поет, с когото съм общувал, и винаги съм следвал самотна и самодостатъчна пътека... но с Вас веднага усетих, че трябва или истината, или нищо — нямаше среден път. Затова говоря с Вас — не говоря, а Ви пиша, нижа писмена реч, що за странна смесица... говоря с Вас, както бих разговарял с всички, които най-силно занимават мислите ми — Шекспир, Томас Браун, Джон Дън, Джон Кийтс, и откривам, че най-безпардонно Ви заемам — на Вас, живо същество от плът и кръв, гласа си, както обикновено го заемам на всички тези мъртъвци... Което ще рече — ето Ви автор на монолози, който непохватно се опитва да създаде диалог и се натрапва и в двете половини. Простете.

Да можеше наистина да бъде диалог — ала това изцяло е, както Вие пожелаете.

Скъпи господин Аш,

Дали наистина претеглихте какво искате от мен? Не изнежено приспособяване на музата ми към Вашите насърчения, защото за това ще се съпротивлявам, докато безсмъртието не умре, което не може да се случи, то просто се разпилява във въздуха. Ала Вие помитате дребното ми усърдие, трупайки Пелион връз Оса на мисълта и фантазията, и ако наистина седна да отговарям на всичко, както би следвало — ето че сутринта почти се изниза, и какво става тогава с желирания крем или с феята Мелюзина?

Ала не спирайте да ми изпращате писма заради тези оправдания, дори да ми се свиди парченце от фееричния сладкиш и да Ви отговарям накъсано и пестеливо, и да се разтакавам, но не безплодно, още ден-два за Мелюзина — всичко може да се закърпи някак.

Казвате, че не можете да си представите Джейн. Е, това поне мога да Ви кажа — тя обожава сладко, безжалостно го обожава. Не ѝ е по силите да подмине купичка желиран крем, разкошни бадемови целувки или пурички с ром в килера, без да отмъкне по някой уж нищожен образец или да загребе с лъжичка, оставяйки следи от тази своя лакомия. Уви, и аз, печалната особа, такава съм и аз с писмата. Няма да пиша, казвам си, докато не свърша това или не се заема с онова, ала в главата ми се гонят отговор на първо, второ, трето... и пак си казвам — да можеше да се отхвърли този довод (да се опита този сладкиш, да се преглътне), съзнанието ми щеше пак да бъде само мое, необезпокоено...

Но не, каква неблагодарност е да увъртам. Просто твърдя — не съм рожба на Вашите мисли, няма такава опасност, в това отношение и двамата сме в сигурни води. Що се отнася до столовете и тапетите, въобразявайте си ги на воля — мислете каквото искате, а аз от време на време ще Ви подхвърлям по някой дребен намек, за да се объркате напълно. За повета и розите не ще говоря — макар че имаме изключително красива глогина, току-що нацъфтя и натежа, отрупана с розови и кремави цветчета, и цялата ухае на бадеми — тъй сладко, твърде сладко, чак ми се завива свят. Не ще Ви кажа къде е този храст, нито дали е стар, млад, едър или дребен, и затова ще си го представяте не такъв, какъвто е в действителност — райски и опасен, нали знаете, не бива да се внася цъфнала глогина в къщата.

Ала сега е редно да се обуздая и да насоча блуждаещия си ум към Вашите колосални въпроси или и двамата ще потънем в излишни

въображаемост и напразно умозрение.

И аз съм виждала С. Т. К. Бях още дете, валчестата му ръка почиваше върху златните ми къдри, гласът му отбеляза, че косата ми е бяла като лен, така се изрази или след това съм си измислила, че го е казал, защото и аз като Вас не мога да не си представям, не мога да оставя нещата такива, каквито са — мисля, че каза: „Прекрасно име! Вярвам, че не е зла прокоба“. Това е единственият знак, с който разполагам за края на „Кристабел“ — а именно че на героинята е съдено да изпита нещастия, което не е трудно да се види, макар че как би могла след това да познае щастieto, това е по-трудно, ако не и невъзможно, да се разбере.

Ала сега трябва напълно да променя обичайния си тон. Сега трябва да пиша стегнато, без да пърхам и да Ви разсейвам с позлатени шлейфове или блещукащи девойки. Колко е глупаво да се преструвате, че се боите, или наистина да се боите може би, че ще изпитам друго освен дълбока благодарност за думите Ви за Мелюзина или за творческите ми заложи, за това какво бих могла да направя. Четете мислите ми или ми изясняват собствените ми наклонности, и то не натрапчиво, а с истинско прозрение. Такава е наистина моята Мелюзина, точно такова съчетание на обикновеното и човечното с протиеостественото и дивото, както допускате — създателка на огнища и демон унищожител. (При това жена, за което не говорите.)

Не знаех, че четете детски произведения, като „Приказки през ноември“. Те са преди всичко приказките на баща ми и се разказват единствено през мрачните месеци, през които са родени. Той често казваше, че събирачите и изследователите, които навестяват Бретан през лятото, когато морето понякога се усмихва, а мъглата се вдига от границата и той почти сияе, може никога да не намерят онова, което търсят. Истинските приказки се разказват само в тъмна доба, след Празника на Все Светии. А най-страшните приказки са ноемврийските — за бродници, демони, знамения, за властелина на въздушните духове. И за Анку, подкарал зловещата си колесница — скрибуцащо, стенещо и стържещо возило, натоварено догоре с клатушкаща се купчина мъртвешки кокали, което всеки може да чуе зад гърба си в самотната пустош в тъмна нощ. Кочияшът е скелет и под голямата му шапка се виждат само празните му очни кухни, но трябва да знаете, той не е Смъртта, а неин слуга, понесъл косата ѝ, чието острие не сочи

навътре за жътва, а навън — за какво? (И сега чувам гласа на баща ми в притъмнялата вечер, пита — за какво? Ако Ви го разказвам малко сухо, то е, защото дните стават дълги и дроздът пее в захлас в избуялата глогина, и на всичко това не му е сега времето.) Ако все още си пишем през ноември — а защо да продължаваме? или защо не?, — тогава наистина ще Ви разкажа приказка, достойна за баща ми. След ноември идваха по-нежните приказки за рождеството на нашия Бог — сигурно си спомняте бретонското поверие, че на този свят ден животните проговарят в краварниците и оборите, но никой смъртен не може да чуе какво казват тези мъдри и невинни същества, защото го чака смърт...

Отбележете си — не бива повече да пишете за интереса си към моите творби, сякаш е натрапничество. Изглежда, не си давате сметка, господин Ащ, за огромните си познания за широкия свят, който не посещавам често, и за обичайния отговор, който срещат произведенията на женското перо — особено в случаи като моя, когато дори самите произведения са хипотетични. Можем да се надяваме най-много на някое „о, притежавате отличен стил“ — като за жена. А после се зареждат теми, за които не можем да пишем, неща, които не можем да познаваме. Казвам само, че сигурно наистина има някаква същностна разлика между кръгозора и способностите на мъжете и собственото ни ограничено съзнание, или може би по-слабо възприятие. Ала също толкова непоколебимо твърдя, че днес всички тези ограничения се прокарват неправилно. Ние не сме просто свещници за добродетелни мисли, просто бокали, изпълнени с чистота — ние мислим и чувстваме, да, и четем, което явно не Ви шокира в нас... в мен, макар че крия от мнозина доколко навътре познавам, макар и косвено, човешките волности. Ако има някаква причина да упорствам с тази кореспонденция, тя е именно защото не си давате сметка — наистина или престорено — за нещата, на които уж трябва да е способна една жена. За мен това е като мощен храст със здрави корени в ръката на човек, литнал в пропастта — тук мога да се хвана, тук мога да се задържа...

Ще Ви разкажа една приказка — не, няма, непоносимо е да мисля за това и въпреки това ще Ви я разкажа като жест на доверие към Вас.

Изпратих някои от по-кратките си стихотворения — малък свитък, трепетно подбран — на един голям поет, когото няма да назова, не мога да напиша името му, с въпроса поезия ли е това? Имам ли глас? Отговори ми с учтива бързина, че са приятни нещица, не съвсем обикновени и невинаги добре обуздани с подобаващо чувство на приличие, но би ме насърчил умерено, доколкото това би могло достатъчно да поддържа интереса ми към живота, докато не поема — цитирам думите му дословно — „по-сладки и по-тежки отговорности“. Кажете, господин Аш, как би могла тази присъда да пробуди в мен желание за такива неща — как? Вие разбрахте моя израз за живота на езика. Вие разбирате, само трима души в живота ми, само трима прозряха, че потребността да пиша думи върху листа, онова, което виждам, но и самите думи, най-вече думите — думите са целият ми живот, целият ми живот... тази потребност е като потребността на тарантулата, понесла пред себе си огромно кълбо коприна, която е длъжна да изпреде — коприната е животът ѝ, домът ѝ, нейната сигурност, нейната храна и вода; и ако я нападнат или разкъсат, какво друго ѝ остава, освен да изпреде още, да започне отначало, да я съшие пак — ще кажете, че е търпелива, така е, но може също да бъде свирепа, такава е природата ѝ, трябва да продължи или да умре, защото иначе ще се пръсне — разбирате ли?

Не мога да пиша повече. Сърцето ми прелива — споделих прекалено много и ако отново прегледам тези листове, куражът ми ще ме напусне, затова ще ги изпратя така, без да поправам нищо, и нека всичките им несъвършенства тежат на главата им — Бог да Ви благослови и да Ви пази.

Кристабел Ламот

Скъпа приятелко,

Мога да се нарека Ваш приятел, нали? Тъй като през последните два-три месеца истинските ми мисли прекарват повече време с Вас, отколкото с когото и да било друго, а където са мислите ми, там съм и аз, такава е истината — макар също като глогината да съм само присъствие на прага, както ми бе наредено. Бързам да Ви пиша не в отговор на последното Ви изключително щедро писмо, а за да споделя

едно странно видение, преди да изчезне. Отговор заслужавате и ще получите — но сега трябва да Ви разкажа, преди да изгубя кураж. Любопитна ли сте? Надявам се!

Първо трябва да Ви призная, че видението ме споходи, докато яздехме през Ричмънд Парк. Защо трябва да го признавам? Не може ли един поет и джентълмен да пояди с приятели, където пожелае? Поканиха ме да се разтъпчем в парка и ме обзе неясно безпокойство, сякаш над гористите му дъбрави и зелените морави тегнеше неизречена забрана, стаена в плетовете на бодливата дива роза — както над Вашия дом, както над Шалот^[3] за рицарите, над заспалата гора в приказката. В приказките обаче, както знаете, забраните се налагат единствено за да не бъдат спазени — трябва да не бъдат спазени, пример за което виждаме и в собствената Ви „Мелюзина“ с поразително злочестата участ, сполетяла непокорния рицар. Нищо чудно изобщо да не бях припарил в парка, ако не усещах отчетливо искрящия блясък на залостеното и забраненото. Ала като добре възпитан господин от XIX в. съм длъжен да добавя и друго — чувството, че нямам право да се помайвам край повета, розите или бухналото майско дърво, както свободно и небрежно можех да сторя, защото тротоарите са на всички. Няма да разменя въображаемата розова беседка за действителността, докато не бъда поканен, а това може никога да не стане. И така, яздех отсам палисадата на парка, мислех си за онези, които живеят тъй близо до железните му порти, и на всеки тъгъл си представях, че мога да зърна полупознат шал или боне, които изчезват от погледа като някоя от Вашите бели дами... изпитвайки леко раздразнение към добрия квакер, чиито закърнели земни добродетели вдъхват много по-голямо доверие от поетичната нравственост на Р. Х. Аш...

И както се случва с всички добри рицари във всички добри приказки, яздех леко встрани от останалите, потънал в мислите си. Конят пристъпваше по тревистата пътека, а край мен, както с пълно основание можете да допуснете, цареше омагьосана тишина. В другите краища на парка пролетта вече бе запретнала ръкави — в жилавите дребни клони на младата папрат, чиито листа се къдреха като новородени змийчета и приличаха едновременно на пера и на люспи, стреснахме семейство зайци. Ята черни гарвани, страшно заети и важни птици, крачеха насам-натам и забиваха синкавочерния си

триъгълен клон в корените. Излиаха чучулиги, паяци стелеха сребристите си геометрични капани, срещаме отмалели пеперуди, а сини водни кончета се стрелкаха в неравномерен полет. Видяхме и керкenez, рееше се с невероятна лекота по въздушните течения, впил поглед в пъстрата земя.

И така, навлизах все по-навътре в притихналия тунел на пътеката, без да съм сигурен къде съм, и без това да ме тревожи, без да мисля за спътниците ми и дори за близостта на... някои приятели. Заобикаляха ме букове; пъпките им, тъкмо покарали, бяха яростно ярки, а новата възродена светлина по тях — припламващ диамант; ала в дълбините бе тъмно като под свода на безмълвна църква. И не пееха птици, или поне аз не чух нито една, не почукваше кълвач, не подсвирваше, не подскачаше дрозд. Заслушах се във все по-дълбоката тишина, а конят ми меко и без пукот стъпваше върху влажните жълъди, мокри от дъжда, но не достатъчно подгизнали, за да шляпат. И ме споходи доста обичайното усещане, поне за мен, че излизам извън времето, че тясната пътека, нашарена от тъмни петна, безразлично се стеле пред мен и зад мен, а аз съм едновременно такъв, какъвто съм бил, и такъв, какъвто ще бъда, всичко наведнъж, сбито на кълбо, затова продължавах с безразличие напред, защото всичко беше едно цяло, независимо дали идвам, отивам си или стоя на едно място. Такива мигове за мен са поезия. Не ме разбирайте неправилно, нямам предвид превзетото моминско „поетично“, а източника на онзи порив, от който се раждат редовете — и като пиша това, имам предвид редовете на стиха, разбира се, но също така редовете на живота, които с безразличие преминават през нас от началото до края. Как да Ви обясня какво имам предвид? И пред кого другото, ако не пред Вас, мога изобщо да се опитам да опиша неописуемото — тези смъртно недосегаеми неща? Представете си абстрактна скица, нахвърляна от учителя по рисуване, за да Ви поправи перспективата — ветрило или тунел от линии, които се стесняват все повече и се събират не в слепота, не в нищото, а в точката на изчезване, в безкрайността. Представете си ги след това въплътени в крехките ярки листа, в бледата светлина, в синевата над тях... във високите сиви стволове с изтъняваща мека кора и в самата набраздена земя, невероятен килим в най-различно кафяво, черно, нюанси с цвета на сажди и торф, пепел и кехлибар — толкова отчетливи и същевременно слети в едно,

бликнали по земята и същевременно застинали... не мога да го изразя... вярвам, че вече го знаете...

В далечината сякаш се появи езеро. Беше точно на пътя ми, кафяво езеро с наситен цвят и неясна дълбочина, в чиято тъмна неподвижна повърхност се отразяваше горският балдахин. Погледнах натам и за малко отклоних очи, а когато погледнах отново, в езерото стоеше някакво същество. Длъжен съм да допусна, че се е появило с дребно вълшебство, защото преди това със сигурност го нямаше, а и нямаше как да е дошло, защото повърхността бе все така гладка и неподвижна.

Съществото бе малка млечнобяла хрътка с източена дребна глава и интелигентни черни очи. Бе легнала в езерото, или полегнала е поточната дума, защото приличаше на полегналия сфинкс, разполовен от повърхността на водата: тънката ѝ черта близваше раменете и бедрата на хрътката, а крайниците ѝ сияеха отдолу, плувнали в зелено и кехлибар. Бе изпънала деликатните си предни крака, увила изящната си опашка около тялото. Беше съвършено неподвижна, сякаш издялана от мрамор, и остана така не броени минути, а доста по-дълго.

Около врата ѝ имаше сребърна верига с кръгли сребърни чанове — не ситните звънки звънчета, а големи звънци като гъши или пачи яйца.

Спрях с коня и се взрях в съществото. А то, застинало като камък, на свой ред се взря в нас с привично уверен и някак заповеден поглед.

За няколко мига изобщо не можех да реша дали видението е истинско, или халюцинирам..., или Бог знае какво? От друго време ли идваше? Лежеше пред нас напълно невероятно, наполовина във водата, същински *Canis aquaticus*^[4], въздигащ се воден дух... или земен дух, потънал наполовина под водата.

Не можех да продължа, нито да го накарам да отстъпи, да се премести или да изчезне, дори животът ми да зависеше от това. Аз се вирах в него, то се вираше в мен. Виждаше ми се като вкаменено стихотворение и се сетих за Вас и за Вашето кученце, и за Вашите неземни твари, които бродят по белия свят. Сетих се и за няколко произведения на сър Томас Уайът, предимно ловни стихове, където обаче ловните същества са обитатели на двореца. *Noli me tangere*^[5], горделиво сякаш казваше звярът, и действително не можех да пристъпя

към него, нито го сторих, а доколкото ми беше по силите, се върнах във времето при светлината на деня и часовника на ежедневните брътвежи.

След като го описах, може да Ви се стори незначително — на Вас или на всеки друг, който го прочете. Ала наистина беше там. Беше знак. Представих си Елизабет в дните на младостта ѝ, когато е излизала на лов в същия този парк със същите дребни хрътки, дева ловджийка, неумолима Артемида, и ми се стори, че зървам белотата на ожесточеното ѝ лице и пръсналите се кошути. (Минах покрай добре охранените им посестрими — пасяха с немалко задоволство или ме гледаха като статуи, душейки миризмата от преминаването ми.) Знаете ли, че след като минела през някой чифлик, Прокълнатата ловна дружина понякога оставяла в огнището кутре, което се плашело от правилното заклинание, но иначе оставало цяла година и се хранело от запасите на домакинството до завръщането на ловците?

Няма да пиша повече за това. Изкарах се достатъчно голям глупак и поставих достойнството си изцяло във Вашите ръце със същата вяра, която Вие показахте към мен в последното Ви незабравимо писмо, а то, както споменах още в началото, ще получи своя отговор.

Споделете какво мислите за моето привидение...

По „Свамердам“ остават последни щрихи. Бил е човек с изкривен ум, изгубена душа, презиран и отхвърлен като много велики мъже, а житейският му път почти до съвършенство съвпада с големите теми, вълнували, не, по-скоро обсебили, природата му. Замислете се, приятелко, за разнородния, многолик и безконечно разтеглив човешки дух, способен в един и същ миг да населява задушен холандски кабинет, пълен с екзотични екземпляри, да прави дисекция на микроскопично сърчице, да съзерцава призрачна водна хрътка сред листака, озарен от яркото английско слънце, да крачи в Галилея, замислен заедно с Ренан за криновете на онези поля, и непростимо да наднича с фантазията си в тайните на незърваната стая, където сте склонили глава над белия лист и се усмихвате над работата си... защото работата над „Мелюзина“ вече е започнала и рицарят идва за срещата до Извора на жаждата...

Скъпи приятелю,

Наричам Ви така за първи и последен път. Хвърлихме се надолу по стръмното, поне аз се хвърлих там, където можехме да се спуснем по-зорко или въобще да не стигаме. Напомнено ми беше, че продължаващите разговори с Вас крият опасности. Боя се, че с тези думи не проявявам деликатност, наистина не виждам добър изход и не Ви укорявам за нищо, нито себе си, освен за едно недискретно признание — и то какво? — че съм обичала баща си и възнамерявам да пиша епическо произведение?

Ала светът няма да погледне с добро око на такива писма между жена като мен, живееща в споделено уединение, и мъж, пък бил той и велик и мъдър поет...

Намират се хора, които се тревожат какво ще каже светът... или съпругата му. Намират се хора, засегнати от лошото му мнение. Беше ми изтъкнато — напълно основателно, че ако държа на свободата си да живея така, както досега, и сама да се грижа за делата си, и да се посветя на работата си, трябва с още по-голяма предпазливост и в достатъчна степен да запазя доброто си име пред света и съпругата му, за да избегна лошото му мнение и произтичащите от това дребнави ограничения върху свободата, с която се придвижвам.

В нито едно отношение не ще оспоря деликатността Ви, преценката Ви и почтеността Ви.

Не смятате ли, че ще е по-добре да прекратим тази кореспонденция?

Завинаги Ваша доброжелателка
Кристабел Ламот

Скъпа приятелко,

Писмото Ви ме порази като гръм от ясно небе, както, разбира се, сте предусещали — така дълбоко се различава от своя предшественик и от почтеността и доверието, които се породиха и установиха (така смятах) между нас. Запитах се какво ли съм направил, за да Ви уплаша така, и си отговорих, че с идването си в Ричмънд съм престъпил границите на личното пространство, което сте си очертали... не само с идването си, а и с написаното за онова, което видях. Бих Ви призовал да го приемете като капризно преувеличение на любопитен феномен,

макар че не беше така, ако след дълъг размисъл действително смятах, че причината се крие именно в това. Ала не е така и дори да е било така, след тона на писмото Ви вече не е.

Ще Ви призная, че отначало думите Ви не само ме поразиха, а и ме разгневиха. Ала залогът е твърде голям — включително деликатността, добрата преценка и почтеността, които така любезно ми приписвате, — за да Ви отговоря с гняв. Затова мислих дълго и сериозно за нашата кореспонденция и Вашето затруднение по начина, по който сте избрали да го опишете — на жена, която „държи на свободата си да живее така, както досега“. Не кроя козни срещу свободата Ви, понечих да Ви отговоря... напротив, уважавам я, почитам я, възхищавам се на свободата Ви и нейния плод — Вашето творчество, Вашите думи, паяжината на езика Ви. На собствен гръб зная какво нещастие причинява на жените липсата на свобода и колко нежелани, колко болезнени са обичайно наложените им ограничения... какво разхищение! Най-искрено мислех за Вас като за добър поет и мой приятел.

Ала писмото Ви постигна поне едно — простете това неделикатно, но необходимо отклонение, тъй като недвусмислено определя отношенията ни като отношения между мъж и жена. Преди да изречем това, можехме да продължаваме до безкрай просто да разговаряме с намек за безобидно кавалерско отношение или куртоазна преданост, ала най-вече с желанието, което със сигурност не е противозаконно, да говорим за изкуството или занаята, на който и двамата принадлежим. Мислех, че тъкмо такава свобода сте си извоювали. Какво Ви накара да отстъпите зад ограда от настръхнали условности?

Може ли нещо да бъде спасено?

Ще посоча две свои наблюдения. Първото е, че с нищо не изразявате твърдо решение, че трябва да престанем да си пишем. Задали сте въпрос — при това се осланяте на мнението ми било с чисто женско самоотричане (изцяло *mal a proro*^[6]?), било защото това отразява истинското Ви състояние... и не сте напълно сигурна, че трябва да се сложи край.

Не, скъпа ми госпожице Ламот, не мисля (въз основа на приведените от Вас доказателства), че би било по-добре да прекратим тази кореспонденция. Няма да е по-добре за мен, защото ще остана

вечно губещ, при това без спасителната нравствена увереност, че съм постъпил правилно или благородно, отричайки се от кореспонденция, която ме изпълва с такова дълбоко удоволствие и свобода... и не вреди на никого.

Не мисля, че ще бъде по-добре и за Вас, ала не познавам изцяло обстоятелствата и се изправям пред Вас, готов да бъда убеден...

Споменах две наблюдения. Това бе първото. Второто е, че пишете, сякаш — дали не отивам твърде далеч? — писмото Ви е продиктувано отчасти от възгледите на друго лице или лица. Казвам това с голямо колебание — просто е поразително, но в редовете Ви долавям друг глас... правилно ли съм отгатнал? Естествено, това може да е гласът на човек, който с много по-голямо основание, отколкото мога да си позволя, очаква Вашата вярност и внимание — ала трябва да сте наистина сигурна, че въпросният човек гледа на нещата правдиво, а не с взор, разсеян от други съображения. Не мога да намеря тон, с който да Ви пиша, без да звуча като тиранин или просител. Не зная — толкова бързо се превърнахте в част от живота ми — как ще живея без Вас.

Все още бих искал да Ви изпратя „Свамердам“. Може ли да сторя поне това?

На Вашите заповеди
Рандолф Аш

Скъпи приятелю,

Как да Ви отговоря? Бях рязка и неблагодарна — поради страх от разколебана целеустременост и защото съм глас... едва доловим глас, свикнал да мълчи... глас на просител, викнал сред вихрушка... която не мога чистосърдечно да Ви опиша. Дължа Ви обяснение, ала НЕ БИВА — и въпреки това съм длъжна да го сторя, иначе ще бъде осъдена заради черна неблагодарност и други, по-дребни пороци.

Ала наистина, господине, няма полза. Скъпоценните писма са твърде много, твърде малко, а най-вече и преди всичко, трябва да го кажа... компрометиращи.

Каква студена тъжна дума. Думата, която използват Той — светът, и Тя — съпругата му, тази престорена светица. Ала ни носи

свобода.

Ще се разпростра по темата за свободата и несправедливостта.

Несправедливо е, че искам свободата си от Вас — от Вас, който изцяло я зачитате. Така благородно сте го казали, как мога да обърна гръб...

За доказателство ще Ви разкажа една история. Дребна история за дребни, безименни и незапомнени постъпки. Има причина домът ни да се казва „Витания“. За Вас и в чудесната Ви творба Витания е мястото, където учителят възкресява мъртвия си приятел, преди да е дошъл часът... само него.

Ала за нас, жените, това е място, където нито сме слугували, нито на нас са слугували — горката Марта, какво слугуване, какъв товар! — затова се сопва на сестра си Мария, която седи в нозете Му, слуша словото Му и избира единственото, от което Той има нужда. Също като Джордж Хърбърт и аз вярвам, че „тоз, що стаята премина по Твоите закони, и тях, и делото си е изпълнил“. Двете със скъпата ми спътница замислихме проект — да си устроим собствена Витания, където всички занимания да се извършват в духа на любовта и по Неговите закони. Трябва да знаете, че се запознахме на една от чудесните сказки на господин Ръскин за достойнството на занаятчийството и отделната творба. Такива бяхме и двете — искахме да живеем живота на съзнанието и да създаваме хубави неща. Премислихме и установихме, че ако съберем скромните си средства и успяваме да припечелваме по нещо с уроци по рисуване или от продажбата на вълшебни приказки, дори стихотворения, бихме могли да съградим за себе си живот, в който неблагоприятният труд е изкуство и е свещен, както всъщност е възможно според господин Ръскин... и се споделя, без да има господар (освен Него, Господа наш, който е бил в истинската Витания). Ала трябваше да се отречем от нещо. И то не от тогавашния ни живот — задушавачата дъщерна преданост към майка, отдадена на светския живот, и благородната робия на гувернантка, това не бе никаква загуба и от тях избягахме на драго сърце, твърдо посрещайки всяка съпротива. Ала трябваше да се отречем от външния свят и обичайните женски надежди (а с тях и обичайните женски страхове) в замяна на... дали ще посмея да кажа изкуство?... в замяна на ежедневните задължения на занаятчийския труд, от изискани завеси до мистични платна, от бисквити със захарни рози до епоса за

Мелюзина. Така бе сключен договор, не ще продумам повече. Избран бе начин на живот, от който — трябва да ми повярвате — бях чудно щастлива, и то не само аз.

(А писмата, които си пишем... така се пристрастих към тях, че искам да Ви попитам — виждали ли сте някога господин Ръскин да демонстрира изкуството на природата, като рисува камък с пъстри жилки в чаша с вода? Краските му са ярки като скъпоценности, моливът и четката му са толкова изящни, описанието му защо трябва да видим онова, което действително е там, е толкова точно... ала не бива да продължавам, наистина трябва да спрем...)

Избрала съм път, скъпи приятелю, и трябва да го следвам. Ако искате, мислете за мен като за дамата от Шалот, ала с по-скромна мъдрост, която не избира глътката въздух навън и мразовитото пътешествие по реката към смъртта, а вместо това избира прилежно да се взира в пъстрата си паяжина, да работи с трудолюбивата совалка, да направи нещо — да затвори капациите на прозорците и шпионката...

Ще кажете, че не сте заплаха за това. Ще приведете разумни доводи. Има неща, които не сме си казали, с изключение на едно... което така безпогрешно определите.

Зная го с най-съкровената си същност — заплаха съществува.

Бъдете търпелив. Бъдете щедър. Простете

Ваша приятелка
Кристабел Ламот

Скъпа приятелко,

Последните ми писма са като гарваните на Ной — прелитат над пустата водна шир, над тлъстата Темза в тези дъждовни дни и изчезват, без да се върнат или да донесат признак на живот. Най-силно се надявах на последния, по когото изпратих екземпляр на „Свамердам“ още преди да е изсъхнало мастилото. Реших, че няма как да не познаете — в известен смисъл сама го призовахте, защото без Вашите тънки наблюдения, без Вашия филигранен усет за живота на миниатюрните нечовешки твари обликът му щеше да е далеч по-груб, не тъй отчетлив върху сухите му кости. Никога досега друго мое произведение не е било писано за определен читател — само за мен

самия или за някакво полуоформено alter ego. Вие не сте това — обръщам се към Вашето различие, към другостта Ви... пленен, заинтригуван. И сега суетата ми, както и още нещо, чувството ми за чисто човешко приятелство, са наранени от това, че не можете — защото е нелепо да се твърди, че не смееете — дори да приемете произведението ми.

Ако съм Ви обидил, наричайки последното Ви тъй отдавнашно писмо противоречиво (каквото действително беше) или плахо (каквото действително беше), моля да ми простите. С пълно право можете да попитате защо така упорито продължавам да пиша на жена, която е заявила, че не може да поддържа приятелство (за което също е заявила, че е ценно за нея), и остава непреклонна в своето мълчание, в своя отказ. Някой любовник може наистина с чест да приеме подобна раздяла, ала как да го стори един миролюбив и ценен приятел? Не съм и промълвил, нито подметнал и подхвърлил и най-слаб намек за неподобаващо внимание: „ако нещата бяха различни, ах, тогаз...“ или „очите Ви, които, зная, са тъй ярки, биха могли да прочетат...“... не, нямаше нищо подобно, всичко извираше от чистосърдечните ми мисли, които са много по-близо до истинската ми същност, отколкото подобни галантни безсмислици... тъкмо това ли не можете да понесете?

Защо упорствам толкова? И аз не знам. Може би заради бъдещи произведения, като „Свамердам“, защото си давам сметка, че неусетно съм започнал да Ви възприемам — не ми се подигравайте! — като муза.

Би ли могла дамата от Шалот да напише „Мелюзина“ в залостената си кула зад дълбокия ров?

Е, ще отговорите, твърде сте заета сама да пишете поезия, за да заработвате допълнително и като муза. Не ми беше хрумнало, че двете са несъвместими — даже напротив, може да се смята, че се допълват. Ала Вие сте непреклонна.

Не се заблуждавайте от шеговития ми тон. Изглежда, само той ми е останал. Ще се надявам без надежда това писмо да бъде гълъбичката, която ще се върне с дългоочакваната маслинова клонка. В противен случай ще престана да Ви безпокоя.

Вечно и искрено Ваш
Р. Х. Аш

Скъпи господин Аш,

Не за първи път сядам да пиша това писмо. Не зная нито как да започна, нито как да продължа. Възникна едно обстоятелство — не, вече не зная дори как да пиша, защото как може обстоятелството да възникне и в каква премяна би се явило подобно същество?

Скъпи господине, писмата Ви не са стигнали до мен, защото има причина. Нито писмата Ви като грабливи гарвани, нито стиховете Ви, което е безкрайна загуба за мен.

Боя се, всъщност зная със сигурност, при все че нямам доказателство, което да съм видяла с очите си, че са били взети.

Днес случайно избързах, за да посрещна пощальона. Стигна се почти до книжна... схватка. Сграбчих плика, за мой срам... за наш срам и двете сграбчихме плика.

Моля Ви, умолявам Ви, казах Ви самата истина — недейте да осъждате. Опитвали са се да опазят честта ми и въпреки че не споделям съвсем представата за чест, подтикнала такава ревностна загриженост, трябва да бъде признателна, трябва... и наистина е така.

~~Ала да паднеш толкова ниско, да откраднеш~~

Ах, господине, разкъсват ме противоречиви чувства. Признателна съм, вече Ви го казах. Но също съм ужасно разгневена за това, че са ме мамили така, разгневена съм и от Ваше име, защото можеше да преценя, че е най-добре... да не отговарям на писмата Ви, но никой друг няма право да ги пипа, все едно какви са били мотивите му.

Не мога да ги намеря. Казаха ми, че са унищожени, разкъсани. И с тях „Свамердам“. Как може да се прости това? А как може да не се прости?

Домът ни, някога така щастлив, кънти от рев и вой и черно главоболие като болезнено було... Трей се щура из къщата, монсеньор Дорато не издава звук, а аз... аз крача, не мога да спра... и се питам към кого да се обърна... и мисля за Вас, приятелю, неволния виновник за толкова много печал...

Всичко е някакво недоразумение, сигурна съм.

Вече не знам кое бе правилно и неправилно в изначалната стъпка, да спрем да пишем...

Ако е било, за да се опази хармонията в къщата, то сега тя е напълно съсипана, разстроена и креслива...

Ах, скъпи приятелю... толкова съм разгневена... пред плувналите ми очи прелитат странни огнени светкавици...

Не смея да пиша повече. Не мога да бъда сигурна, че нещо друго, изпратено от Вас, ще стигне до мен... невредимо... ако изобщо стигне.

Поемата Ви е изгубена.

Ами аз, така лесно ли ще се откажа? Аз, която толкова се борих за независимостта си от семейството и обществото? Не, няма да се откажа. Осъзнавайки опасността да Ви се сторя непоследователна, слабоволна, отстъпница... жена — ще Ви попитам дали ще можете да излезете на разходка в Ричмънд Парк... по кое време?... сигурно сте зает... в някой от следващите три дни към 11 сутринта. Ще настояте, че времето е неблагоприятно за подобни неща. Последните няколко дни бяха ужасни. Водата толкова се покачи, Темза се шири с всеки прилив и вече превзема крайбрежната ивица и стената на кея, катери се нагоре с вълнисто ожесточение, смее се и залива крайбрежния калдъръм, нахлува в градините, кръшно пропълзява, без да обръща внимание на вратичките и дървените огради, бълбука кафява и мощна, а по дирите ѝ се влачи неописуем шлейф от памучни отпадъци, пера, прогизнали дрехи и мъртви дребни твари, който потапя маргаритките и незабравките и протяга пипала към подранилите ружи. Но въпреки това ще бъде там. Ще изляза с Трей, поне той ще ми е признателен от все сърце, въоръжена със здрави боти и чадър, ще мина през портата на Ричмънд Хил и ще се разхождам, ако решите да дойдете.

Трябва да Ви се извиня и държа да го направя лично.

Това е маслиновата ми клонка. Ще я приемете ли?

Ах, изгубените стихове...

Ваша предана приятелка

Скъпа приятелко,

Надявам се, че сте се прибрали благополучно. Гледах след Вас, докато не се скрихте от очите ми — двете малки боти, изпълнени с решителност, и четирите подскачащи сиви лапи, от които бликваха фонтанчета на всяка крачка... не се обърнахте нито веднъж. Поне Вие

не се обърнахте — Трей на няколко пъти завъртя сивата си глава, надявам се, със съжаление. Как можяхте да ме заблудите така? Най-прилежно очаквах да видя дребен шпаньол или енергична млечна хрътка, а изведнъж се появихте надвита и полускрита от грамадно сиво същество, излязло сякаш от ирландска приказка или северна сага за лов на вълци. Какво ли друго така дяволито сте ми описали в невярна светлина? Представата ми за дома Ви се променя всеки ден — стрехите се местят, прозорците се издължават и се усмихват, живият плет се приближава и отстъпва, всичко непрестанно мени формата си и се намества, нищо не е постоянно. Ала все пак зърнах лицето Ви, макар и само за миг, под мокрия ръб на бонето и сводестата сянка на огромния и извънредно целесъобразен чадър. В началото и в края докоснах ръката Ви, която се отпусна в моята — надявам се и вярвам — с пълно доверие.

Каква незабравима разходка, какъв вятър! Спиците на чадърите ни се счепкваха, щом доближавахме глава да поговорим, и безнадеждно се оплитаха, свистящият вятър отнасяше всяка дума, край нас прелитаха изтръгнати зелени листа, а сърните на върха на хълма препускаха към мъчително надвисналата лавина оловносиви облаци. Защо Ви казвам всичко това, нали бяхте там? За да преживеем заедно думите, както преживяхме порива на вятъра и внезапната тишина, щом бурята за миг утихнеше. Бяхме се пренесли във Вашия свят, във Вашата водна империя, моравите тънеха под водата като град Ис, дърветата растяха едновременно надолу и нагоре от корените, а облациите равнодушно се вихреха, без да разграничават в листака въздух и вода...

Какво друго да кажа? Правя Ви нов препис на „Свамердам“ — трудна задача, защото продължавам да откривам дребни несъвършенства, някои от които поправам, а други просто ме тревожат. Ще го получите следващата седмица. Следващата седмица ще се разходим отново, нали — защото вече сте наясно, че не съм людоед, а благ и донякъде боязлив господин?

Усетихте ли и Вие като мен колко странно и същевременно съвсем естествено бе да изпитваме такова смущение един пред друг, при положение че на белия лист се познаваме толкова по-добре? Имам чувството, че съм Ви познавал винаги, но въпреки това търся любезни изрази и изтъркани въпроси — на живо сте толкова по-загадъчна

(предполагам, че с повечето от нас е така), отколкото изглеждате в следите от мастило и плетениците на буквите. (Може би с всички ни е така. Не мога да кажа.)

Няма да пиша повече. Както ме помолихте, адресирал съм писмото до поискване в пощата в Ричмънд. Тази заговорническа потайност не ми допада, не ми харесва намекът за нечисти действия в такава стъпка, нещо в това ме спира. Не мисля, че е лесно и за Вас със светкавичната Ви морална прозорливост и с гордото Ви чувство за собствената Ви морална независимост. Не можем ли да измислим нещо по-добро? Дали ще стихне тази тревога? Оставям се във Вашите ръце, но с безпокойство. Дайте ми знак, ако можете, че сте получили това първо писмо, което ще Ви чака. Дайте ми знак как сте — и че скоро ще се срещнем отново. Предайте моите почитания на Трей...

Скъпи приятелю,

Писмото Ви пристигна благополучно. Изразът, който сте избрали — заговорническа потайност — попадна право в целта. Ще си помисля, сред воали и водовъртежи от препятствия, ще си помисля и може да ме осени нещо по-добро... а не само главоболие.

Не ще забравя лесно сияйната ни разходка по влажната земя. Не ще забравя ни едничка Ваша дума — нито любезното замълчаване, нито откраднатите мигове, в които говорихте правдиво и справедливо за бъдния живот. Надявам се, ще мога да Ви убедя, че сеансите на госпожа Лийс заслужават сериозното Ви внимание. Те носят неизразима утеха на безутешните. Миналата седмица една жена — госпожа Томпкинс, повече от десет минути държа в скута си починалото си дете — по думите ѝ усетила познатата тежест на телцето му, познатата извивка на пръстчетата и крачетата, нима може да се сбърка майчината любов? Бащата също успя да докосне за миг къдриците на мимолетно завърналото се дете. Усетихме проблясък неземна светлина и сладък, едва доловим дъх на парфюм.

Напълно сте прав, замалко да напиша, че разходката... разговорът на живо разваля писмата. Не зная какво да пиша. Перото не помръдва. Благоговеея пред гласа Ви, пред самото Ви присъствие все едно как и къде. Да се срещнем ли отново? За добро ли ще е, или за зло? Трей, който Ви изпраща поздрави, знае, че ще е за добро, а аз не

зная нищо, затова да бъде вторник... ако не дойдете, ще чакам на гишетото до поискване редом с жените на моряците, с разни модни създания и с един кисел търговец, който буреносно въси чело, ако за него няма нищо.

Копнея за „Свамердам“.

Ваша предана приятелка

Мила моя,

Щях да започна с нещо от този род... „как да се извиня“ и прочие или „в миг на лудост“, а после ми хрумна, че мога изобщо да подмина случилото се, да отрека, че магнитите се привличат, и да отричам толкова упорито, че лъжата в един момент да стане спасителна измислица, в която се крие зрънце истина. Ала природните закони заслужават същото уважение като всеки друг закон, а някои човешки закони са също толкова силни, колкото магнитното поле на желязото и магнита — ако се отклоня в лъжа, и то пред Вас, която никога не съм лъгал за нищо, съм загубен.

Ще Ви виждам пред очите си — така, както изглеждахте в мига преди лудостта — до сетния си ден. Бледото Ви прямо лице, обърнато към мен, протегнатата Ви ръка в бистрата светлина между високите дървета. Можех да докосна ръката Ви — можех и да не я докосна, нали? И едното, и другото? Изборът вече е само един. Никога преди не съм усещал цялото си същество така съсредоточено върху един обект, на едно място, в един миг... блажената вечност на един-единствен миг, който сякаш продължи завинаги. Усещах Вашия зов, макар че гласът Ви говореше за друго, нещо за спектъра на дъгата, но цялата Ви същност, цялата Ви дълбочина ме зовеше и аз трябваше да отговоря, и то не с думи, на този безсловесен зов. Само аз ли почувствах тази лудост? Докато Ви държах в прегръдката си (разтрепервам се от спомена, докато пиша), бях сигурен, че не съм само аз.

Сега сте далеч и не зная какво мислите или чувствате.

Но не мога да мълча. Трябва да Ви кажа какво мисля. Непростимата прегръдка не беше внезапен порив, моментна възбуда; тя се роди от най-дълбоката ми същност, от — така вярвам — най-доброто в мен. Трябва да Ви го кажа — още от първата ни среща зная,

че Вие сте моята съдба, макар от време на време да го прикривах от самия себе си.

Всяка нощ сънувах лицето Ви, а после вървах по улиците на ежедневието и ритъмът на думите Ви припяваше в безмълвния ми ум. Нарекох Ви моя муза — което означава, че сте или можете да бъдете пратеник от някакво неотложно място на духа, където същинската поезия пее песните си. Бих могъл да Ви нарека, и това ще бъде още по-вярно, моя любов — ето, казах го, защото най-категорично и безпощадно Ви обичам във всеки смисъл, в който може да обича човек. На този свят няма място за такава любов — любов, за която от малелият ми разум ми нашепва, че няма да донесе нищо добро на никой от нас, любов, от която коварно опитах да се скрия и от която се опитах да Ви предпазя, впрягайки цялата си находчивост (с изключение на това да не кажа нито дума, справедливо ще отбележите Вие... ала това не бе по силите ми). И двамата сме разумни същества от XIX в., спокойно можем да оставим любовта от пръв поглед на майсторите на любовни романи — ала разполагам със сигурни доказателства, че знаете за какво говоря, и че колкото и да беше мимолетно (в онзи безкраен миг), Вие също признахте, че онова, което твърдя, е вярно.

И така, сега пиша, за да попитам — какво ще правим? Как да превърнем в край нещо, което по самата си природа е начало? Изцяло си давам сметка, че по пътя писмото ми ще се размине с писмо от Вас, в което мъдро и с основание ще заявите, че не бива да се срещаме повече, че не бива да се виждаме повече и че дори на писмата, този простор на свобода, трябва да се сложи край. Дори сюжетът, в който сме затворени, условностите, които ни обвързват, ме задължават като добре възпитан господин да се примиря с подобно искане, поне за момента, и да се надявам, че съдбата — или другият тъкач, който бди над стъпките ни, ще предопределят и друга среща, случайност, от която да започнем отначало...

Мила моя, не мога да сторя това. То е против природата — не собствената ми природа, а Майката природа, която тази сутрин ми се усмихва с Вашия образ и чрез него, така че всичко свети — от анемониите на бюрото ми до пращинките в слънчевия лъч през прозореца и думите на отворената страница пред мен (Джон Дън)... навсякъде виждам Вас, Вас и само Вас. Щастлив съм както никога

преди — същият човек, който би трябвало да Ви пише с Бог знае колко агонизиращ ум, изпълнен с вина и ужасено отстранение. Виждам насмешката на устните Ви, препрочитам гатанките Ви за мравките и паяците и се усмихвам, защото зная, че винаги сте там, уравновесена и бдителна, и още нещо, което също зная, независимо дали ще го признаете, или не...

Какво искам? — ще попитате с характерния си точен и подигравателен маниер, който ще окастри пространните ми словоизлияния в конкретни предложения. Не зная — как бих могъл да зная? Осланям се на милостта Ви и разчитам да не ме отхвърлите, да не ме отпъдите с една-единствена прежадняла целувка... все още не, не точно сега. Не можем ли да открием някакво малко пространство за ограничено време, където на воля да се дивим, че се намерихме?

Помните ли — разбира се, че помните! — как видяхме дъгата от билото на хълма под дърветата, а светлината изпълваше водните капки в давящия се въздух... и потопаът спря... а ние — ние останахме под свода ѝ, сякаш цялата земя бе само наша по силата на нов Завет... и от единия до другия край на дъгата се бе извила сияйна слята арка, трептяща пред непостоянното ни зрение.

Какво засукано послание, което може би завинаги ще отлежава и ще събира прах в гишето „До поискване“. От време на време ще се разхождам в парка и дори ще Ви чакам под същите онези дървета... вярвам, че ще ми простите — и нещо повече.

Ваш Р. Х. Аш

Ах, господине, всичко примигва и играе пред очите ми, виждам само пръски, петна, отблясъци. Цяла вечер седя пред камината свита в сигурния си стол и обръщам пламналите си страни към попълзновенията на огъня и към пукота, аленото стенание, с което изгорелите въглени се сриват и стават на безжизнен прах... накъде ли ме водят стъпките ми, господине...

И тогава там, навън... когато дъгата се отпечата в тъмния въздух над потъващия свят... никаква светкавица не порази дърветата, не изтече през дървесните им крайници, за да се забие в земята... ала

пламъкът ближеше всичко, пламъкът поглъщаше всичко, пламъкът
впримчваше жилите... изгаряше и изпепеляваше...

*Дървета рухват овъглени.
От огъня пламтящ над тях
докрай е всичко поразено —
ни кост, ни косъм — пух и прах. ВК*

Вярвам, че предците ни са се криели под същия обръч от могъщи
дървета, но окото ги е видяло, след като тъй непредпазливо са вкусили
от знанието, смърт за тях...

Ако светът не потъне за втори път, сигурно е как ще загинем,
предречено е...

В „Рагнарьок“ и Вие противопоставяте на „бързите води на
потъващия свят“ на Уърдзуърт „Суртур, чиито огнени езици жадно
пият брега на цялата земя, изсмукват твърдата кора и плюят разтопено
злато връз кървавите небеса“... А после дъжд от пепел...

*Аш — ясенът закрилник, Аш — пороят на смъртта,
пръст в пръст се връща, Аш, и пепел — в пепелта.^[7]*

АИ

Орляци златни звезди се стрелкат пред помръкналите ми очи,
което вещае главоболие, ала преди черната пропаст, преди пожара ми
остава малко светло пространство, за да кажа — какво? Не мога да Ви
позволя да ме изпепелите. Не мога. Няма да пламна с прегледния
порядък на любимото ми домашно огнище, с миниатюрните му
пещери от удоволствие, с горещите му мимолетни градини от
скъпоценности с техните палисади и полуострови, не... ще пламна
като суха слама в горещ ден с повей на вятъра, потрепване във въздуха,
дъх на изгоряло, разсеян дим и купчинка фин бял пращец, която за
нищожна част от секундата запазва контура си на сламка, а после
нищо, само разхвърляни петна... ах, не, не мога...

Както виждате, господине, не говоря за чест, морал — величини с такава тежест, а пристъпвам направо към същината на въпроса, което обезсмисля пространните беседи. А същината на въпроса е моето уединение, което е застрашено, което Вие застрашихте и без което аз съм нищо... какво биха могли да ми говорят чест, морал?

Чета мислите Ви, господин Аш. Сега ще настояте за контролирано и внимателно овладяно подпалване, със скара, решетки, определени граници, бронзови орнаменти... *ne progredietur ultra*^[8].

Ала аз ще кажа, че сияйният Ви саламандър е огнен дракон и ще има... всесъжение?...

Преди мигрена настъпва миг на лудост. Започна от горещината на поляната и не е спирал... и сега най-сетне проговори.

Никой не може да пристъпи в огъня, без да загине.

Макар че и аз съм мечтала да вляза невредима в огнената пещ... като Седрах, Мисах и Авденаго^[9]...

Ала ние, разумните същества от по-късни времена, не притежаваме чудодейната страст на старите вярващи...

Опитах нажежаването и трябва да откажа да го вкуся повторно.

Главоболието стремително напредва. Половината ми глава е като мях, преливащ от болка...

Джейн ще го пусне в пощата... изпращам го. Простете всичките му несъвършенства. Простете и на мен.

Кристабел

Мила моя,

Как да тълкувам Вашето послание — щях да напиша изпитание, — което, както предрекох, се е разминало с писмото ми и което, тъй като не ми стигна кураж да го предскажа, не е хладно отрицание, а пламенна загадка, ако мога да си послужа с Вашата метафора? Вие сте истинска поетеса — когато сте развълнувана, разстроена или необичайно заинтригувана от нещо, се изразявате с метафори. Как да разтълкувам пороя от искри? Ще Ви кажа как — като клада, от която Вие, моят Феникс, ще литнете нова, непроменена, с по-ярко злато и по-ясен поглед, *semper eadem*^[10].

Така ли ни влияе любовта — да постави до всеки от нас очевидното излъчване на някаква митична, чудовищна и нечовешка същност? Така че за Вас става естествено и лесно да пишете като създание на изгарящата пламтяща пещ, саламандър от огнището, превърнат в огнен дракон от въздушната стихия, и също толкова естествено и лесно да ме виждате и в двата митологични прочита в единен образ, роден от податливото ми име — световното дърво, съсухрено до книжна пепел. Чувствате — както я чувствам и аз — стихията на тази сила. Край нас се вихреше цялото творение — земя, въздух, огън и вода, а ние бяхме заедно, умолявам Ви да си го спомните, две топли човешки същества, защитени в сигурния обръч на дърветата и на прегръдката под арката на небосвода.

Най-важното, което държа да изясня, е следното — с нищо не застрашавам Вашето уединение. Как бих могъл? Как бих си позволил? Нима благословеното Ви желание да бъдете сама не е единственото, което прави възможно случващото се... защото иначе наистина бихме наранили някого?

Щом сме съгласни за това, не можем ли някак да очертаем граници — за кратко може би, вероятно ще е така, макар че самата природа на любовта е да си представя, че е вечна — и в някакви затворени пространства да си откраднем, щях да напиша малко, но то никога няма да е малко... да си откраднем голямо щастие? Скръбта и съжалението са неизбежни и аз поне бих съжалявал сто пъти повече за действителността вместо за фантазията, за знанието вместо за надеждата, за постъпката вместо за колебанието, за истинския живот вместо за някакви сладникави възможности. С цялата тази казуистика казвам само едно, мила моя — елате пак в парка, позволете отново да докосна ръката Ви, нека отново повървим в благоприличието на бурята. Твърде възможно е да дойде час, когато това ще бъде невъзможно по ред основателни причини, ала знаете и чувствате, както го зная и чувствам аз, че този невъзможен миг още не е настъпил, не е ударил?

Не искам да откъсна писалката от листа и да сгъна писмото, защото, докато Ви пиша, живея с илюзията, че се докосваме, че сме благословени. Знаете ли — като стана въпрос за дракони, пожари и невъздържано изгаряне, — че китайският дракон, чието име на езика на мандарините е Лун, не е същество на огнената стихия, а изцяло и

единствено на водната? Кое го прави братовчед на Вашата загадъчна Мелюзина в мраморния ѝ басейн? Просто отбелязвам, че е възможно да съществуват по-хладни дракони, способни да приемат по-умерени удоволствия. Виждаме синята му извивка върху чиниите от китайски порцелан, пръските на гребена му и дребните точки, които едно време смятах за люспи огън, а сега зная, че са капчици вода.

Какъв къс проза, който ще отлежава като бомба в гишето „До поискване“. От два дни нямам мира, превърнал съм се в анархист.

Ще чакам под дърветата всеки ден в посочения от Вас час и ще съм нащрек за жена като изправен уверен пламък и сиво куче, което се лее по земята като дим...

Зная, че ще дойдете. Досега всичко, което знаех, се сбъдна. За мен това не е обичайно състояние на нещата, не съм го искал — ала съм почтен човек и признавам това, което се случва, когато се случва... Така че — ще дойдете. (Не безапелационен, а спокоен, тъй като го знае.)

Ваш Р. Х. Аш

Уважаеми господине,

Прекалено съм горда, за да кажа: „Знаех, че не трябваше да идвам“... ала дойдох. Признавам постъпките си, една от които бе онази трепетна разходка от планината Арарат — нашата улица, до Хълма на изкушението. Трей се въртеше в краката ми и ръмжеше, кучето изобщо не Ви обича, господине, и това изречение би могло да завърши с думите „нито аз“ или с по-очаквания завършек „независимо какво изпитвам аз“. Щастлив ли бяхте, че дойдох? Почувствахме ли се като богове, както обещахте? Двама целеустремени пешеходци, прилежно пристъпващи в пръстта. Не отбелязахте ли, ако оставим настрана за миг електрическите импулси и галваничния ток, колко сме смутени, когато сме един до друг? Извън белия лист сме далечни познати. Запълваме си времето, а времето на Вселената спира за миг до нас и можем да го докоснем — кои сме ние? Кои? Не бихте ли предпочели свободата на белия лист? Уви, нима е твърде късно? Загубихме ли изначалната невинност?

Не, вече престъпих прага... останала съм без кула и без капка ум. Във вторник към 1 следобед къщата ще остане на мое разположение за няколко часа, бихте ли искали да опознаете баналната истина за будоара на...?, който рисува въображението Ви? Ще пиете ли чай?

Съжалявам за толкова много неща. Безкрайно много. Ала има неща, които трябва да бъдат казани, и то скоро, и ще намерят своя час.

Днес съм тъжна, господине, унила и тъжна... тъжна, защото излязохме на разходка, тъжна, защото в този миг не се разхождам с Вас. Само това мога да напиша, защото музата ме изостави, както с насмешка изоставя всички жени, които се заиграват с нея, а после се заиграват с любовта.

Ваша Кристабел

Мила моя,

Сега вече мога да мисля истински за Вас в малкия Ви салон, където свещенодействате с изящните чаши на цветя, а монсеньор Дорато се перчи с трелите си не във флорентински дворец, както бях предположил, а в същински Тадж Махал от бляскав бронз. А над камината виси „Кристабел пред сър Лиолайн“, където сте уловена като статуя, крещящо осветена от цветен лъч заедно с Трей, и той замръзнал като ледена шушулка. Горкият, не спря да обикаля и да ме души, търси нещо, настръхнал като таралеж, меката му сива муцуна набръчкана в ръмжене — както правилно отбелязахте, той поне не ме обича и на няколко пъти заплаши вгълбеното внимание, с което посягах към великолепия маков сладкиш, и разтърси чашата с чинийката. Нямах и порта с полегнали цветя, всичко се стопи в пяната на въображението — само редица сурови високи рози като стражи.

Мисля, че домът Ви не ме хареса, не биваше да идвам.

Освен това е вярно, както отбелязахте през широката полоса на огнището, че и аз имам свой дом, който не сме описвали и дори не сме споменавали. Както и съпруга. Помолихте ме да Ви разкажа за нея, а аз не казах нито дума. Не зная как сте изтълкували това, признавам, че имате пълно право да питате, ала не можех да Ви отговоря. (Макар да знаех, че ще попитате.)

Да, имам съпруга и я обичам. Не както обичам Вас. Седя от половин час, след като написах тези бездушни къси изречения, и не мога да продължа. Има основателни причини, които не мога да обсъждам, но които са наистина основателни, ако не дори изцяло, абсолютно основателни, защото любовта ми към Вас не може да я нарани. Давам си сметка, че това звучи арогантно и неубедително. Най-вероятно същото са повтаряли много флиртуващи мъже — не зная, нямам опит в тази област и никога не съм очаквал, че ще пиша подобно писмо. Не мога да кажа повече, но твърдо заявявам следното — вярвам, че казвам истината, и се надявам, че няма да Ви загубя заради тази необходима недодяланост. Да говорим за това би било най-сигурният начин да предам доверието й. Бих изпитвал същото, ако някой ден стане въпрос да обсъждам Вас с когото и да било. Дори негласната аналогия е обезпокоителна, навярно го усещате. Това, което сте, е само Ваше — това, което имаме, ако изобщо съществува, е само наше.

Моля Ви, унищожете това писмо, все едно как ще постъпите или сте постъпили с останалите, тъй като то самото е предателство.

Надявам се, че музата не Ви е изоставила дори за миг, дори за кратката покана на следобеден чай. Пиша лирика с най-непреклонен тон за огнени дракони и китайски дракони, която с право може да се нарече заклинание. Естествено, свързана е с Вас като всичко, което правя или мисля, дишам или виждам тези дни, всичко е свързано с Вас, но не е предназначено за Вас, тези стихотворения тепърва предстоят.

Ако това постно писмо получи отговор, ще зная, че наистина сте великодушна и че малкото ни пространство действително е наше за краткото време, с което разполагаме, докато не удари часът на невъзможното.

Ваш Р. Х. Аш

Мили господине,

Постният Ви език и премълчаното от Вас Ви правят чест, ако това понятие изобщо има място тук, в тази кутия на Пандора, която двамата отворихме, или в дъждовните простори, където се осмелихме

да пристъпим. Не мога да пиша повече, главата ми действително ще се пръсне, а нещата в скромния ни дом, за които не мога да говоря, донякъде поради същите мотиви, които, надявам се, са продиктувани от чувството на чест... с една дума, нещата не вървят добре. Можете ли да дойдете в парка в четвъртък? Трябва да Ви съобща някои неща, които предпочитам да Ви кажа лично.

Завинаги
К.

Мила моя,

Моят Феникс се е превърнал за кратко в злочесто, даже дрипаво създание, говори с нехарактерно слаб и малодушен глас, едва ли не почтително. Така не бива, не може — ще се отрека от всичко, тоест ще се отрека от сърцето си и цялото му щастие, само и само да Ви видя ярка и пламенна, каквато бяхте. Ще направя всичко по силите си, за да можете отново да заискрите в сферата си както преди, ще отрека дори толкова настоятелното си домогване към Вас, на което толкова държах и настоявах. Затова кажете ми — не че сте тъжна, а защо, кажете ми истината и ще се нагърбя да поправам злото, ако ми е по силите. Пишете, ако можете, и елате отново във вторник.

Вечно Ваш Р. Х. Аш

Скъпи господине,

Наистина не зная защо съм толкова тъжна. Не, зная — защото ме отнемате от самата мен и ме връщате смалена, с насълзени очи, докоснати ръце и устни, болезнено осезателен, прегладнял отломък от жена, чието истинско желание не е това... и въпреки това желанието ѝ е прекомерно, неутолимо... ах, колко боли...

Колко сте мил, когато казвате: „Обичам Ви. Обичам Ви.“. И аз Ви вярвам... но коя е тя, коя е тази, която обичате? Дали е тази, с копrienената светла коса, с този копнеж... преди бях друга, сама и подобра, бях си достатъчна, а сега обикалям, търся нещо, непрестанно се променям. Може би нямаше да съм толкова недоволна, ако в

ежедневието си бях щастлива, но то се е превърнало в шумоляща хартия от мълчание, пронизана от укоризнени карфици. Отвърщам гордо на този поглед, изглеждам напълно невежа там, където с такава острота познавам — и бивам позната... но това ми коства много и не е лесно, и не помага.

Прочетох Вашия Джон Дън:

*Но обичта ни — толкоз фина,
скрепена с мисли безизкусни —
не се дели наполовина,
ведно с очи, ръце и устни.^[11]*

Какъв хубав израз, „скрепена с мисли безизкусни“. Вярвате ли, че можем да намерим такава сигурна котва сред вилнеещата буря?

В речника ми вече има нова дума, омразна до болка, на която станах роб... „ако, ако“... Ако имахме време и място да бъдем заедно, както взаимно си позволихме да го искаме, тогава ще сме свободни заедно... а сега сме в клетка?

Мила моя,

Истинската свобода е умението изкусно, мъдро и с признателност да се придвижваме в пространството, което ни обгражда, и да не се стремим да опознаем нищо отвъд пределите му, което не можем да вкусим или да докоснем. Нали обаче сме човешки същества, това ни прави хора — желанието да опознаем всичко, което би могло да се познае, с всички средства. Очите, ръцете и устните ни липсват много повече, когато започнем да ги опознаваме, без да ни е дадено да ги изучим... зовът на непознатото. „Ако“ имахме седмица или две, какво ли щяхме да направим? Може да успеем. И двамата сме находчиви, интелигентни хора.

За нищо на света не бих си позволил да Ви смалявам. Зная, че при подобни обстоятелства е нормално човек да възрази: „Обичам Ви заради Вас самата“, „Обичам самата Ви същност“, като под същност, както сама намеквате, мила моя, разбираме очите, ръцете и устните. Но знаете, трябва да знаете, и двамата го знаем, не е така — скъпа моя,

обичам душата Ви, поезията Ви, граматиката, накъсания и светкавичен синтаксис на бързата Ви мисъл, това е същността Ви, както походката на Клеопатра е била нейната същност и радост за окото на Антоний... това е най-дълбоката Ви същност, защото всички очи, ръце и устни по нещо си приличат (макар че Вашите са пленителни и магнетични), но мисълта Ви с Вашия плащ от думи е само Ваша, родила се е с Вас и ще изчезне, ако изчезнете и Вие...

Все още не е взето решение за пътешествието, което споменах. Тъгуел е прекадено зает с домашните си дела, макар че походът ни отдавна бе решен, веднъж да се оправи времето... За да бъде цивилизован, човек в наше време трябва да проявява интелигентен интерес както към най-дребните форми на живот, така и към чудовищния застинал релеф на планетата... и така, начинанието се отлага и аз, който толкова пламенно го исках, сега отлагам — не по-малко пламенно — как доброволно да замина толкова далеч от Ричмънд?

До вторник значи.

П.П. „Свамердам“ е почти готов — за втори път.

Скъпи господине,

Съмнителната муза се завърна. Изпращам Ви какво ми продиктува (без да го усъвършенствам).

*Могилката с трева обрасла
в обятията му застива,
въртят се мишиците му бясно,
ликът му златен се засмива
над знойното чело на хълма
и всяка гънчица се свива,
сковава се почти напълно;
и виж, сега набира сила,
лъщящ, надълго се разстила
и стиска, стиска: камънакът
подобно кокали проплаква,*

*земята сгърчва се от болка,
крещи отново — още колко? —
усмихнат, стиска ли той, стиска. ВК*

Свидна моя,

Пиша припряно, страхувам се от отговора Ви, не зная дали да замина или не, заради Вас ще остана... освен ако малката случайност, за която споменахте, не се превърне в истинска възможност. Как е възможно? Как ще обясните удовлетворително подобна стъпка? И въпреки това как мога да не се надявам?

Не искам непоправимо да разруша живота Ви. Останал ми е достатъчно здрав разум, за да Ви моля — противно на желанията ми, противно на собствените ми надежди, противно на истинската ми любов — да премислите преди и след това. Ако с някаква невероятна находчивост може да се уреди удовлетворително, така че след това да живеете, както искате — добре, стига да може... не бива да се пише за тези неща. Утре на обяд ще бъда в църквата.

С любов сега и винаги

Уважаеми господине,

Сторено е. Указът е подпечатан. Говорих с гръмотевичен глас, всичко е казано, така ще бъде. Няма да има повече въпроси, сега и занапред, и пред тази абсолютна заповед като всички тирани изисквам малодушно подчинение.

Това не може да причини по-голяма вреда, отколкото вече причинихме — не по Ваша воля, но донякъде по моя, защото изпитвах (и продължавам да изпитвам) гняв.

---

[1] Уилям Шекспир. Макбет, пето действие, седма сцена, прев. Валери Петров. Всички цитати от Шекспир, за които не е изрично упоменато друго, са по изданието: Уилям Шекспир. Всички 37 пиеси и 154 сонета, прев. Валери Петров. София, Труд, 2010 — бел.ред. ↑

- [2] Помощник (лат.) — бел.прев. ↑
- [3] Приказен остров от баладата на Алфред Тенисън „Дамата от Шалот“ — бел.ред. ↑
- [4] Водно куче (лат.) — бел.прев. ↑
- [5] Не ме докосвай (лат.) — бел.прев.] Изразът се появява в едно стихотворение на споменатия Томас Уайът — бел.ред. ↑
- [6] Неподобаващо (фр.) — бел.прев. ↑
- [7] Фамилията на героя Р. Х. Аш означава както „ясен“, така и „пепел“ — значения, с които текстът играе многократно — бел.ред. ↑
- [8] ... За да не продължи нататък (лат.) — бел.прев. ↑
- [9] Книга на пророк Даниил, 3:12–24 — бел.прев. ↑
- [10] Винаги същата (лат.) — бел.прев. ↑
- [11] Джон Дън. „Прощални думи: за забрана на скръбта“. Всички цитати от Джон Дън са по изданието: Джон Дън. Анаграмата. Съст. и превод от английски Кристин Димитрова. София, Обсидиан, 1999. ↑

11

СВАМЕРДАМ

Понаведи се, ако можеш, братко.
Ако смущавам те, не е задълго.
Благодаря, задето беше с мен,
преди гласът, очите ми и
слабият ми ум да ме оставят.
Тук, в тази празна бяла клетка,
под този гибелен таван,
бял като тебешир, като утроба на яйце.
Ще се излюпя тази нощ, ала в каква
безбрежна, безметежна празнота,
това го знае само тя —
германската света отшелница,
склонила те за мене да се грижиш,
застъпница, отправяща молитви
за моята изстрадала душа,
душицата ми, временно побрана
в таз тясна и черупчеста мембрана,
която вижда Той, прихванал
черупката като момче засмяно
във светлата си длан, напред простряна,
и който с инструмента си божествен
пробива път за Светлина безкрайна
през дупчица с размера на карфица,
насъщната храна да му достави:
неясна слуз или новооперен ангелски зародиш.
В наследство няма да оставя много.
Навремето бе друго или аз
така си мислех, ала не и други.
Кажи-речи, три хиляди крилати

и лазещи, безкрили твари —
изглеждащи в смъртта си като живи,
изкусно инжектирани и после
разрязани, отворени, нагледно
по клас и вид класирани прилежно
във Книгата на майката Природа,
изкуството ѝ висше да покажат.
Ала това сега е без значение.
Пиши, ако обичаш, че оставям
писалките и всички ръкописи
на несравнимия французин Тевено,
а също и единствен мой приятел,
ценящ като достоен философ
находките на дръзкия ми ум.
И микроскопите си бих му дал —
Хомункулуса, както бях нарекъл
помощника от мед, крепящ статива
и лещите по-здраво от човешка длан,
та жадният за знания да наблюдава
сред късчетата марля капките ихор^[1].
Но ги пожертвах срещу хляб и мляко —
стомахът ми не ги понася вече.
Умирам в дългове. Но той ми е приятел
и ще прости, надявам се, тъй запиши за него.
А после и за нея — Антоанет де Буриньон —
(когато бях отчаян, тя ме убеждаваше
в безмерната във време и пространство
любов на Бог). На нея и на Него уповаващ,
към голата стена обръщам лик и тръгвам
завинаги от този свят на вещи
към Небитийния, показан ми от нея,
когато я намерих във Германия.
Накрая: подпис — Свамердам, и дата,
март, хиляда шестстотин и осемдесета,
и добави накрая възрастта ми:
четирийсет и три годишен — кратко време
за онзи, който през пукнатините

в безмълвната повърхност на нещата
безкрайността успял е да провиди
и от това откритие умрял е.

Животът преминава разни форми:
от мравчето яйце излиза ларва,
а пък от нея, в бинтове увита,
се пръква я чудовищната женска,
я търтеят крилат или работничка чевръста —
и всеки е със своя собствен ранг.
Аз дребосъче съм и моят свят е малък,
експерт по малкост, по най-малките неща,
неважни, незначитани, куриозни, тленни.
Харесвам малката ти клетка, братко. Бедност,
прозорец, белота, вода и твоята ръка,
поднесла чашата до сухите ми устни.
Благодаря. Достатъчно.
Където съм роден,
бе също тясно, не като тук, не голо,
прекрасен стар сандък с мистерии,
шкаф, пълен с редки старини.
Какво съгледах най-напред ли?
Отделно кътче с детско кошче
между сандъците за ценности,
затворени солидно делви
и скъпоструващи коприни.
Пера и кости, камъни, кратуни празни,
разхвърляни по маси и столове.
Поднос със лунни камъни на дъното на купа
със скарабей, чуждоземни божества,
намигащи от прашните полици.
Русалка плуваше в затворен херметически буркан
и дращеше със кокалести пръсти по стъклото;
косата ѝ се стичаше от изсушената глава.
Тъмнееше кафявата ѝ гръд,
а люспите, съсухрени и слети,
бледнееха като старинен лак, но зъбите ѝ бяха бели.

Там имаше дори яйце на василиск —
белезникаво кълбо или полукълбо
върз римска чаша, сбутана до мумия на котка,
омотана с черни бинтове
от главата до опашката, суха като пясък,
напомняща за пелените, стягали ме като бебе.

Ръцете ти обвивката ми тленна ще положат
в покров и ще склопят очите ми,
отслабнали от взирание в пращинките
и петънцата живо вещество;
очи, с невинен блясък засияли
пред купчината мамещи трофеи,
пожънати по Земното кълбо
от смелите холандски капитани,
които хвърлят котви в Амстердам,
отплават през мъгли и страшни бури
и яздят вятъра през океана
към пламнали земи под медно слънце,
към вечни планини от лед зелен,
към тъмни и горещи тайнствени места,
сред изпаренията над горите на Екватора,
които скриват слънцето високо
и хората, и другите създания,
не виждат светлината му изобщо,
освен като светлик от връх на копие,
чиято дръжка сребърна прониква
в зеленината тъмна чак до мрака.

Като момче мечтаех да направя
подробен каталог на туй богатство,
да го сортирам, подредя, представя,
тъй да се каже, във човешка форма,
като опиша ползата от него
или съгледания в него смисъл.
Аз отделил бих мит от медицина,
муските (пълно суеверие) от минералите,

от розовия кварц или живака —
ако ги стрием, можем да приготвим
лек за малария или тропична треска.
Освен това бих всички живи твари
обособил в отделни таксономии:
отделно — насекомо с насекомо,
птица с птица и всички видове яйца —
от щраусовите, чудовищно големи,
до мекоципестите змийски, наредени,
описани по вид и по размери
върху тафта и в чаши от дърво.

Баща ми притежаваше аптека
и сякаш бе доволен от това,
че има син с подобни интереси.
Той имаше амбиции: в ума си
ме виждаше да правя добрини,
да будя възхищение у хората,
смирен пред Бога, непоколебим
на тема истина и справедливост.
Когато осъзна, че аз не ще съм
мечтаният син — адвокат, се вкопчи
в идеята от мен да стане лекар,
„способен да лекува и плътта,
и наранената душа човешка“,
тъй казваше баща ми, който бе
човек благочестив и земен,
„така че да е сит, обут, облечен,
че грешният човечец е обречен
да боледува и да се нуждае
от грижата на лекар на земята“.
Но други страсти мене ме влечаха.
Дали на ум прецизен се дължаха,
или на дивното вълшебство
на спомени от мойто детство?
За мене истинската анатомия
не почва от сърцето и ръцете,

а от по-простичките тъкани
и формите първични на малките
пълзящи, лазещи или летящи твари.
Ключ към живота е слепият бял червей,
изяждащ сложната човешка плът,
изяждан пък от птицата домашна,
която друг човек нахранва,
затваряйки така кръга. Животът е единен,
тъй мислех аз, и смислената анатомия
започва от най-долното стъпало
на стълбата, съвсем до топлината
плодородна на майката земя.
Дали затуй, или защото душата ми
бе обладана в онзи тъмен шкаф
от онзи черен женски паяк
с големината на юмрук, същински демон,
саждивочерен в своята косматост,
или от въгленовочерните
берберски нощни пеперуди,
прободени през нежните крила
и разпнати с карфици за наше забавление?
Те бяха странни,
но бяха форми на живот, както и аз
(с добавена душа, разбира се),
и бяха сродни с мен или така си мислех
на младини. И сякаш всичко беше сътворено
от неизменното едно и също нещо:
стъклоподобният белтък и златният митически жълтък
на славното световно древноегипетско яйце,
в Ереб що снесла чернодреха нощ, от там се пръкнал
Ерос,
цял сияещ, той оплодил пък Хаоса, а после
и всичко живо на земята.
Навярно тъй легендите орфически
чрез своята загадъчна находчивост
ни сочат някаква значима истина.
Стремях се да позная корените на живота.

Намирах го за оправдано. Та творецът,
създал ръцете и очите ми,
ме бе дарил със ум да сътворя
помощника си търпелив от мед,
придържащ лещите над живите частици вещество,
които гледах сякаш през кристал,
и се научих все да ги увеличавам,
докато видях замислите, връзките
във смайващата им последователност и сложност.
Разрязвах аз на едnodневката окоето,
нагласях тъй окоето на комара,
че вирах се в камбанарията на църквата,
обърната наопаки и многократно умножена
като безброй игли, по върховете на които
не танцуват ангели.
Крило на пеперуда с люспи като броня,
заострените куки по краката на мухите —
аз виждах нов свят в нашия си свят —
свят чуден, свят на истина, чудовищен,
изпълнен със живот неподозиран.

Виж, чашата вода, която ми поднасяш,
да бяха лещите ми тук, разкрила би
не ясна бистрота, както си мислим,
а гмеж от твари с драконски опашки
сред папрати и храсти, като китове,
кръстосващи световните океани.
Оптическата леща е като острие на меч.
Множи или разделя видимия свят
и множеството виждаме в едното, както тук
местата, нявга гладки, вече виждаме
в бразди и ями върху кожата на дамата,
и пърхот в лъскавата ѝ коса.

И колкото по-дълго виждах Множествеността,
по-упорито търсех да намеря
Единствената — първичната Материя,

променливата форма на Природата,
но постоянна в своите метаморфози.

Открих Закона ѝ в последователните форми
на мравката и пеперудата, на бръмбара, пчелата.
Най-първо различих модела на растежа:
яйце и проста ларва, какавида,
която уж се сгърчва, но в туй време
е придобила нови органи в съня си,
додето се раздвижи, скъса и изхвърли
парцалите коприна, затрепти,
а след това застине и накрая полети
великолепна, ръженокафява, сапфирена,
с фазанени очи и тигрова окраска
или белязана между крилата
с известния ни череп на смъртта.

В кристалния обхват на лещите
дебелите ми пръсти бяха като слонски лапи.
Стъкмих си инструменти на хирург —
пинсети, скалпели, шила и клещи —
не от стомана, от най-мека слонска кост,
невидими за простото око под окуляра.
С тях аз проникнах досами живота
на тварите, до корена му чак.
И обществата им не са каквито мислим.
Да вземем господаря на мравуняка
или на пчелното семейство царя,
центърът, около който се въртят останалите,
търсят, носят, бързат, за да го нахранят,
градят и охраняват своя свят, върха или
върховенството в социалната йерархия.
Да сложим тази твар под окуляра
и да разкрием корените на генезиса,
органиите, от които произтича и расте
потомството, където образуват се яйцата.
Тя не е цар, ами огромна майка,

край нея се тълпят по-малките сестри
и бързат да се грижат за потомството й,
помагат в снасянето на яйцата,
с нектар я хранят, а при нужда гинат,
за да спасят живота на Кралицата,
продължителката на целия им род.

Ей ги очите, първи зърнали яйчниците,
изтръгвалите ги ръце и този чезнещ ум,
открил Закона за метаморфозата,
записал го, за да го покаже
на хора със посредствен ум.
Не бях почетен за това от никого.
Дори и вкъщи — татко ме прогони
без пукнат грош навън;
ни от колегите медици.
Когато бях от нуждата принуден
да разпродам богатата си сбирка
рисушки за вълшебния фенер
и своите демонстрации и опити,
аз не намерих купувач — ни някой учен,
ни философ, ни лекар не поиска
изображенията ми на истината,
изисканите откровения за живота,
за да ги съхрани за поколенията.
Така докарах се до просешка тояга,
да моля канче мляко и коричка хляб,
останки от месо, покрито с личинки
на същите мухи, чието размножаване изследвах.

Преди век Галилео Галилей
низвергна нашата Земя
от центъра на мирозданието
и проумя движението на планетите и слънцето,
въртенето на сферите небесни
в безкрайното пространство,
в което нашият въртящ се свят,

с трева зелена и пустини жълти,
с бели планини и сини морски бездни,
е просто някаква прашинка в звездното гъмжило.
Замалко да го изгорят за тези думи,
ала мъдрецът, от страх пред Бога,
за да живее, отрекъл своите догадки
и бил предаден на доктори на Църквата,
вещи в други истини и тайнства.

Едно е, казвам, да изместиш
от истинския център на вселената Човека
и друго — да застанеш срещу Бог,
създал ни в този вид, тъй страховито
и прекрасно сътворил ума ни,
неуморим в стремежа към познание,
ала и краен в Неговото тайнство,
в приятната му тъмна безпределност,
където се оттегляме за отдих,
когато свършат нашите въпроси
и мозъкът обезсърчен угасне,
тъй както моят собствен ум
угасна, изучаващ едnodневките.
Аз опознах вида на тези
танцуващи прашинчици живот,
години от живота си отдадох
на същества, които само ден живеят
и нямат и представа за нощта.

И питам се дали и Галилей е тръпнел,
съзирайки небесните тела в простора,
тъй както тръпнех аз пред микроскопа,
разкриващ ми не прелестта студена
на необятната вселена,
а цялата кипяща, вряща гмеж прашинки,
покритите със броня василиски,
невидими за нас, но съществуващи —
защо не? — и според тях самите —

езикът ми не се обръща — навярно микрокосмоси,
досущ като човека, бедния човек,
чиято накърнена гордост не приема
изследването на безкрайността от малки и големи? ВК
[Desunt cetera.]

---

[1] В древногръцката митология — ефирна златна течност, кръвта на боговете и на безсмъртните, смъртоносна отрова за смъртните — бел.прев. ↑

12

Какво е дом? Тъй здрав, тъй
подреден,
създаващ топлина сред
ветровете.

Вървим из него с поглед
укротен,
притихнали зад тежките
пердета.

Но току-виж сърцето взрив
таило,
умът, раздрал килима, закрепци
и тишината, стаите взривила,
прозорци и стени в миг разруши.

ВК

Кристебе
л Ламот

Спряха на тротоара и се загледаха в буквите, издълбани над вратата: „Витания“. Беше слънчев априлски ден. Чувстваха се неудобно заедно и стояха далеч един от друг. Триетажната къща изглеждаше стегната, прибрана, с плъзгащи се квадратни прозорци. От месингов корниз с резбовани дървени халки висяха красиво надиплени завеси. В голяма порцеланова саксия на прозореца растеше сладка папрат. Месинговото чукало на входната врата, боядисана в наситеното синьо на делфтски порцелан, бе излято в плавната извивка на делфин. Напъпилите рози надигаха глава сред море от незабравки. Между етажите минаваше ред тухли с фриз от слънчогледи. Всяка тухла

дишаше с пълни гърди — бяха ги изстъргали и измили с горелка и пароструйка, оголвайки къщата под първоначалната ѝ кожа.

— Добре са я реставрирали — каза Мод. — Създава странно усещане. Като имитация.

— Или копие на сфинкса от фибростъкло.

— Точно така. От тук виждам викторианската камина... само не мога да позная дали е оригинална, или са я спретнали от строителни отпадъци.

Загледаха се в ненатрапчивото или незрящо лице на Витания.

— Сигурно е изглеждала по-окадена, по-стара. Когато е била по-млада.

— Какъв постмодерен цитат...

Сега отпред имаше портал, по който бяха плъзнали първите лилави цветчета; беше от нови дървени арки, боядисани в бяло, като миниатюрна градинска пагода.

От тук е излизала с припряна крачка в целеустремения вихър на черните фусты, решително свила устни, здраво стиснала копринената си чантичка, с очи, широко отворени от страх, от надежда, обезумяла... как? Дали е идвал да я посрещне от църквата „Свети Матей“, пременен с цилиндър и редингот? И дали онази, другата, е надничала през очилата с телени рамки от някой прозорец на горния етаж с очи, размити от сълзи?

— Никога не съм се интересувал особено от места или вещи, пораждащи подобни асоциации...

— Нито пък аз. Работя с текста. Всъщност доста ненавиждам съвременната феминистка нагласа към личния живот на хората.

— Не се ли налага да мислим и за това, ако искаме да бъдем строго аналитични? — попита Роланд.

— Човек може да използва психоаналитичен подход, без да навлиза в *личното* пространство на хората — отвърна Мод.

Той реши да не спори. Негова беше идеята да дойдат в Ричмънд, за да обсъдят какво да правят по-нататък, но отблизо къщата наистина изглеждала смущаващо. Предложи да отидат в църквата в края на улицата — голям викториански хамбар с модерни остъклени галерии и тихо кафене. Църквата бе превзета от детски мероприятия със скокливи клоуни в крещящи костюми, феи и балерини, стативи,

скрибуцащи цигулки и пригласящи касетофони. Седнаха в кафенето в петно пречупена светлина от стъклописите, навяващи много спомени.

* * *

Откакто му бяха писали с гореща благодарност през януари, не бяха чували ни вест, ни кост от сър Джордж. Мод се бореше с тежък преподавателски семестър. Роланд беше кандидатствал за работа в Хонконг, Барселона и Амстердам. Не възлагаше големи надежди — веднъж бе зърнал стандартната препоръка от Блекадър, небрежно оставена на бюрото му, която похвално изтъкваше старанието, педантичността и предпазливостта му и на практика го описваше като най-скучния човек на света. Двамата с Мод се бяха споразумели да не казват на никого за писмата и да не предприемат нищо, преди да получат вест от сър Джордж или да се видят отново.

В последния им студен ден в Линкън Роланд беше казал на Мод, че Кристабел може би е обмисляла да придружи Рандолф по време на естествоизпитателската му експедиция в Северен Йоркшър през юни 1859 г. Струваше му се очевидно, защото беше пропуснал, че Мод няма никаква представа за пътешествията на Р. Х. Аш. Наложиха се да ѝ обясни. Аш беше заминал сам и в продължение на месец беше обикалял скалистото крайбрежие, изучавайки местната геология и морската флора и фауна. Трябвало да пътува с преподобния Франсис Тъгуел — автора на „Анемониите по британските брегове“, но той се разболял и бил възпрепятстван да замине. Роланд изрично подчерта, че според критиците този месец, прекаран в усърдни занимания, е довел до тематична промяна в поезията на Аш, отмествайки ударението от историята към естествената история, тъй да се каже. Самият Роланд не поддържаше този възглед. Подобна нагласа е била част от общата интелектуална вълна по онова време. През 1859 г. бе излязъл „Произходът на видовете“. Големият историк Мишле, приятел на Аш, се бе отдал на природознанието и бе написал четири книги, посветени на четирите природни стихии — „Морето“ (водата), „Планината“ (земята), „Птиците“ (въздуха) и „Насекомите“ (огъня, тъй като насекомите живеят в горещите подпочвени слоеве). В същия дух бяха

„природните“ поеми на Аш, както и великолепните късни платна на Търнър, окъпани в светлината на първичните стихии.

* * *

Аш беше писал на жена си почти всеки ден от пътуването. Кропър беше издал писмата, а Роланд и Мод ги бяха преснимали за срещата си.

Мила моя Елън,

Двамата с големия кош, пълен с образци, пристигнахме благополучно в Залива на Робин Худ, макар доста понатъртени и изцапани от кандилкация се влак и несекващия дъжд сажди и пърлещи искри от локомотива, особено в тунелите. Линията от Пикъринг до Гросмънт минава през Нютъндейлското дефиле — ждрело, образувано през ледниковата епоха, където сред романтично безутешното мочурище и благодарение на стръмния наклон локомотивът произвежда грандиозно вулканично извержение. Подсети ме за крилатия Сатана на Милтън, литнал по черния си път през асфалтовите изпарения на Хаоса, както и за солидния, търпелив и въпреки това вдъхновен труд на Лайл за издигането на хълмовете и прорязването на долините от ледниците. Чух властния безутешен писък на свиреца и видях орел, поне така си въобразявам, макар че вероятно е било нещо друго, при всяко положение кръжащ хищник, понесен от невидима стихия. Необичайни овце с тесни гърди отскачаха от пътя, разритвайки камъните, а рунтавият им пашкул се олюляваше във въздуха като масив от водорасли в морето, тежки и мудни. Взираха се в нас от чукарите — щях да напиша с нечовешкия си поглед, но това се разбира от само себе си... за домашни животни взорът им е почти демоничен и враждебен. Очите им биха те заинтригували,

жълти, с черна резка — хоризонтална, а не вертикална зеница, което обяснява странния им вид.

Влакът е модерният следовник на преуспялата железница, теглена от конски впряг, проектирана и построена от самия Джордж Стивънсън. Струва ми се, че бих предпочел този по-благопристоен превоз пред хъркащия огнедишащ дракон, който съсипа пътната ми риза (не, няма да я изпратя вкъщи, увериха ме, че хазайката ми, госпожа Камиш, отлично пере и колосва).

Тук всичко изглежда първично — скалните образувания, гребените и напорът на мощното море, хората с рибарските им лодки, които на местния диалект наричат „плоскодънки“ и които, предполагам, не са се променили кой знае колко от първобитните, макар и повратливи корита на първите нашественици — викингите. Тук, на брега на германския океан, усещам отвъд студената му сиво-зелена шир присъствието на тези северни земи, тъй различни от близките цивилизовани поля на Франция от другата страна на Ламанша. Дори въздухът е едновременно дъвен и свеж, свеж с дъха на сол и пирен... и някаква абсолютна, пронизваща чистота, която напомня вкуса на тукашната вода, сладостно бълбукаща от разпукания варовик и посепаща от виното за вкуса на човек, свикнал с тлъстата Темза.

Ала ще решиш, че не съжалявам за уютния си дом и библиотеката, халата, пурите, писалището и компанията на скъпата ми съпруга. Мисля за теб постоянно и с постоянна обич, в която няма нужда да те уверявам. Добре ли си? Успяваш ли да се придвижваш и да четеш без главоболие? Пиши и ми разкажи за всичко. Ще пиша пак и ще видиш, че съм се превърнал в прилежен анатом на най-простите форми на живот — призвание, което за момента ме удовлетворява далеч повече от описанието на човешките терзания.

15 ЮНИ

Прилежно чета Лайл през дългите вечери, след като свърша с дисекциите — опитвам да ги правя, докато светлината още е добра, след разходка и преди вечеря. Зарязах високите буркани за образци и ги замених с обикновени жълти панички, които са заели всяка свободна повърхност в дневната и са пълни с *Eolis pellucida*, *Doris billomellata*, *Aplysia* и няколко вида полипи — *Tubularia*, *Plumularia*, *Sertularia*, изящни малки *Aeolides* и няколко сложни *Ascidiae*. Наистина е много трудно, Елън, да не си представи човек, че тези съвършено прекрасни и чудодейно приспособени за живота си същества не са били замислени и създадени от висш разум, ала не по-малко трудно е да не се повярва на убедителните доказателства в полза на теорията на развитието, според която в хода на невъобразимо дълги периоди от време всички живи организми се променят под постепенното въздействие на най-обикновени причини.

Успя ли наистина — чувстваше ли се достатъчно добре, за да изслушаш лекцията на професор Хъксли за „Устойчивите животински видове“? Също като Дарвин и той сигурно оспорва представата за повтарящи се актове на сътворение, с чиято помощ определен вид налага присъствието си на Земята, и поддържа теорията за постепенно изменение на съществуващите видове. Успя ли да водиш бележки? Те биха били извънредно ценни за запаления ти съпруг любител, най-малкото за да задоволят любопитството му.

Днес се спуснах от хълмовете на Скарбъро, за да видя страшния нос Фламбъро, където мнозина са намерили ужасна смърт сред прииждащите талази и мощните течения, чийто кикот почти можеш да видиш и да чуеш под плисъка на високите вълни дори в хубав и усмихнат ден като днешния. Стихиите са издълбали, изгладили и прорязали тебеширенобелите скали във фантастични форми, в които суеверието би могло да разпознае божествени скулптури или древни великани, превърнати в камък. Единият гледа към морето, вдигнал безсилно или

заплашително голям чуван като превързан крайник, разяден от бяла проказа. Имало е и две други скали, наричали са ги Краля и Кралицата, но само тя е останала. Според описанието на Лайл цялото крайбрежие е било изложено на поредица от постепенни срутвания — той говори за пустошта на Фламбъро, разяждана от солените пръски, а надолу по крайбрежието процесът се ускорява от многобройните потоци, изливащи се от глинестите си корита.

Затова ми хрумва да се запитам... ако солената и сладката вода могат така търпеливо и с такава неумолима сляпа сила да придават форма на тези мраморнобели пещери, църкви и нечовешки фигури, сякаш изрязани с длето или изваяни от натиска на водните жилки, който става направо непреодолим през пролетта, а капките и земното притегляне дълбаят тънки улеи...

Ако тази минерална сила може да създаде такива форми, като сталактитите и сталагмитите, защо с течение на хилядолетията ушните канали или капилярите на сърцето да не се поддават на натиск и насока?

Как може нещо живо, което се ражда и се оформя във времето под постепенното влияние на различни причини, да предаде същата форма на своето потомство, да предаде вида, дори индивидът да не оцелее? Ако не бъркам, не знаем отговора на този въпрос. Мога да откъсна вейка от някое дърво и от нея да отгледам друго дърво с корени, с корона, с всичко до най-малката подробност — как е възможно това? Откъде знае нищожната малка вейка как да роди корени и клони?

Ние сме фаустовско поколение, мила моя — стремим се да узнаем онова, което може би не сме създадени (ако изобщо сме били създадени) да знаем.

Лайл разказва и за много крайбрежни селища, погълнати от водата — Обърн, Хартбърн и Хайд, а също Алдбро, което се е преместило навътре в сушата. Не успях да открия митове или сказания, свързани с тези меланхолични изчезнали общности, каквито, доколкото

зная, съществуват в Бретан, но рибарите са намирали останки от къщи и църкви на пясъчни ивици навътре в морето... Ала дори потъналият град Ис да не е тук, за да терзае нощите ми с подводния звън на камбани, открих един простичък английски дух — наричат го стопан и живее в дупка, която, естествено, се казва Стопанова дупка. Този добросърдечен стопан лекува коклюш, известен в този край на света като магарешка кашлица. Стопанова дупка е името на една пещера в скалите край село Кетълнес, което в една тъмна декемврийска нощ през 1829 г. се свлякло в морето заедно с целия склон, плъзнал се като масло във водата.

Ще решиш, че ме грози опасност да се удавя или да бъда погълнат от пясъци и солени талази. Една вълна отнесе мрежата, която необмислено бях оставил на брега във Файли Бриг, докато ровех из дълбоко вирче, за да уловя един вироглав полип, но иначе съм невредим, ако не броим няколко почетни одрасквания от черупките на ракообразни и невръстни миди. След две седмици ще съм отново твой с всички тези мъртви чудеса от дълбините...

— Мортимър Кропър твърди, че е проследил всяка негова стъпка при това пътуване — каза Роланд на Мод. — „Също като мен поетът сигурно е завършил дългия преход по римския път до Пикъринг с подбити крака, но зоркото му око вероятно е открило много повече приятни и интересни неща, отколкото успях да видя аз десетилетия по-късно...“

— И не се е досетил, че Аш може да е имал спътница?

— Не. Вие бихте ли се досетили, като четете писмата му?

— Не. Звучат точно като писма на самотен съпруг, който е заминал на почивка и разговаря с жена си някоя скучна вечер. Освен ако не придадем някакво значение на факта, че нито веднъж не казва „бих искал да си тук“ или даже „бих искал да видиш“ — тексткритиката не може да изcede повече. С изключение на очевидната препратка към потъналият град Ис, за който вече сме сигурни, че е знаел. Помислете — ако вие бяхте развълнуваният мъж, който е

написал писмата до Кристабел, бихте ли могли всяка вечер да пишете писма на *жена си*, и то пред самата Кристабел, как иначе? Бихте ли могли да надиплите тези... пътеписи?

— Ако съм убеден, че е за нейно добро, за доброто на Елън... може би бих могъл да го направя.

— Би изисквало ужасяващ самоконтрол и двуличие. А писмата изглеждат толкова безметежни.

— На моменти изглежда, сякаш ѝ вдъхва увереност.

— Няма как, вече сме склонни да ги виждаме по този начин, след като веднъж заподозряхме...

— А Кристабел? Знае ли се нещо за нея през юни 1859 г.?

— В архива няма абсолютно нищо чак до смъртта на Бланш през 1860 г.

— Какво е станало с Бланш?

— Удавила се е. Скочила от моста в Пътни, като предварително намокрила дрехите си и за всеки случай напълнила джобовете си с големи кръгли камъни. Знае се, че се е възхищавала на героизма на Мери Уолстънкарафт, която опитала да се самоубие от същия мост. Явно си е отбелязала, че Уолстънкарафт не е успяла да потъне, защото роклята ѝ я задържала над водата.

— Мод... Знае ли се *защо* го е направила?

— По-скоро не. Оставила е бележка, че не може да си плати дълговете и че е „излишно същество“, от което „няма никаква полза“ на този свят. Не е имала нито грош в банката. Диагнозата на съдебния лекар е била за временно умопомрачение, характерно за жените. „Жените са известни със силни и ирационални промени на настроението“, така се е произнесъл.

— Така е. Феминистките използват същия довод, когато катастрофират с колата или се явяват на изпит...

— Не се разсейвайте. Знаем накъде биете. Важно е друго, изследователите винаги са смятали, че Кристабел е била там. Дала е показания, че „по това време не е била вкъщи“, винаги съм смятала, че става дума за ден или седмица, най-много две.

— Кога се е самоубила Бланш?

— През юни 1860 г. За цялата предходна година нямаме нищо за Кристабел, с изключение на писмата, които намерихме в Линкъншър, разбира се. Също някои фрагменти от „Мелюзина“, така смятаме, и

няколко приказки, които е изпратила до „Записки за дома“... чакайте, в едната се говори за стопан, който лекува магарешка кашлица! Но това не доказва нищо.

— Може да ѝ е разказал.

— Може да е прочела другаде. Така ли мислите?

— Не. Мислите ли, че е отишла в Йоркшър?

— Да. Само че как можем да го докажем? Или да го опровергаем?

— Може да опитаме с дневника на Елън. Ще можете ли да говорите с Беатрис Нест? Без да ѝ казвате защо и без да направи връзка с мен?

— Няма да е трудно.

* * *

В кафенето нахлуха куп невръстни таласъми с бели чаршафи и отровназелени лица и неистово се развикаха за още сок, още сок, още сок. Край тях с подскоци профуча момченце с трико и с физиономия, изпъстрена с цветовете на войната; платът открояваше всяка извивка на тялото му — варварско херувимче.

— Какво ли щеше да каже Кристабел? — попита Роланд.

— Измислила е достатъчно таласъми. Знаела е много добре какви сме. Не мисля, че е имала излишни задръжки заради нечии представи за благоприличие.

— Горката Бланш.

— Дошла е тук, в църквата, преди да реши да скочи. Познавала е викария. „Търпи ме, както търпи много девойки, страдащи от въображаеми болести. Църквата му е пълна с жени, които нямат право да говорят в нея, но могат да бродират възглавнички, стига да не се главозамаят дотолкова, че да предложат религиозни картини“.

— Горката Бланш.

* * *

— Ало?

— Търся Роланд Мичъл.
— Няма го. Не знам къде е.
— Може ли да оставя съобщение?
— Ще му предам, ако го видя. Невинаги се засичаме. Невинаги си четете съобщенията. Кой се обажда?
— Казвам се Мод Бейли. Искях да му кажа, че утре ще бъда в Британската библиотека, за да се видя с д-р Нест.
— Мод Бейли...
— Да. Искях първо да говоря с него, ако може, да не би някой... въпросът е деликатен, просто исках да знае, за да се подготви. Ало, там ли сте?
— Мод Бейли...
— Да, нали ви казах. Ало? Там ли сте? Кой прекъсна? По дяволите!

— Вал?
— Какво?
— Наред ли е всичко?
— Да, нищо особено.
— Държиш се, сякаш се е случило нещо.
— Така ли? И как точно се държа? Голяма промяна, да благоволиш да забележиш, че и аз съм човек.
— Цяла вечер не каза нито дума.
— В това няма нищо необикновено.
— Вярно. Но човек мълчи по различен начин...
— Зарежи. Няма защо да се косиш.
— Добре, няма да се кося.
— Утре ще закъснея. Предполагам, че те устройва.
— Мога да работя до късно в библиотеката, няма проблем.
— Бас държа, че ще ти хареса. Оставиха ти съобщение. Явно всички ме смятат за вечната секретарка, само записвам съобщения.
— Какво съобщение?
— Съобщение свише за нас в низините. От приятелката ти Мод Бейли. Утре ще е в музея, не помня подробностите.
— Какво й каза?
— Изпоти се, нали? Нищо не съм й казала. Затворих телефона.

— Боже, Вал...

— Боже, Вал, Боже, Вал, Боже, Вал. Само това повтаряш. Лягам си. Утре ме чака дълъг ден. Дебела данъчна измама, много вълнуващо, нали?

— Мод каза ли дали трябва да... или не трябва... Спомена ли Беатрис Нест?

— Не помня, нали ти казах. Мисля, че не спомена. Представи си само, Мод Бейли е тук, в Лондон...

Може би, ако имаше сърце да повиши глас и да извика: „Стига, не ставай смешна!“ — и да го каже искрено, нещата нямаше да стигнат дотук?

Ако в апартамента имаше второ легло, щеше да използва естествената си защита — самовгълбено безразличие. Всичко го болеше от усилието да не мърда от ръба на матрака.

— Не е онова, което си мислиш.

— Нищо не си мисля. Не е моя работа да мисля. Нищо не ми казват. Никой не споделя с мен, затова не си мисля. Напълно излишно съществуване. Няма значение.

И ако в някакъв ужасен смисъл това не беше истинската Вал, къде беше тя, изгубена, преобразена, в безтегловност — и какво трябваше, какво можеше да направи той? По какъв начин носеше отговорност за тази изгубена Вал?

* * *

Срещата на Мод с Беатрис не потръгна добре отчасти защото физически не си допаднаха — Беатрис изглеждаше като размъкнато кълбо прежда, а Мод беше самоуверена, рязка и източена. Мод беше подготвила нещо като анкета за викторианските съпруги, разделена на няколко рубрики, и бавно си проправяше път към въпроса, който действително я интересуваше — какви са били мотивите на Елън, за да започне да пише.

— Много искам да знам дали съпругите на така наречените велики мъже...

— Според мен той *наистина* е бил велик човек...

— Да. Искам да знам дали съпругите им са се задоволявали да останат в славния ореол на мъжете си, или са имали чувството, че при благоприятни обстоятелства и те самите биха могли да постигнат нещо. Много от тях са водели дневници, често тайно са пишели, при това текстове на много високо ниво. Да вземем великолепната проза на Дороти Уърдзуърт — ако е допускала, че би могла да стане писателка, вместо да бъде просто сестра, какво ли е щяла да постигне? Въпросът ми е следният: Защо Елън е водела дневник? За да достави удоволствие на съпруга си?

— Не, в никакъв случай.

— Показвала ли му го е?

— Не мисля. Никъде не споменава подобно нещо.

— Дали според вас го е пишела, за да бъде издаден някой ден под някаква форма?

— Това е по-труден въпрос. Според мен е знаела, че може да бъде прочетен. Има някои хапливи коментари за похватите на съвременните биографи, които са се хвърлили да тършуват в бюрото на Дикенс още преди да бъде погребан, неща от този род... обичайните викториански коментари. Знаела е, че е голям поет, няма как да не се е досещала, че лешоядите рано или късно ще го намерят, ако не го изгори. Но не го е изгорила. Изгорила е доста писма. Според Мортимър Кропър са ги изгорили сестрите ѝ, но според мен го е направила Елън. Други са погребани заедно с нея.

— Защо според вас е водила дневник, доктор Нест? За да има с кого да си говори? За да се вира в съвестта си? От чувство за дълг? Защо?

— Наистина имам теория по този въпрос. Малко е екстравагантна.

— И каква е теорията ви?

— Мисля, че е водила дневник, за да озадачава. Точно така, да озадачава.

Двете се спогледаха.

— Да озадачава кого? Биографите?

— Просто така, по принцип.

Мод зачака. Беатрис безпомощно описа истинските си преживявания:

— Когато започнах, си казах: каква симпатична скучна жена. А после започнах да усещам някакво пърхане и припламване зад цялата тази солидна... не знам, наричам я *ламперия*. След което започнах да мисля, така ми бе внушено, че всички тези пърхащи и припламващи сенки са само плод на въображението ми и че истината всъщност е поразително скудоумна и скучна. Струваше ми се, че си измислям, че на моменти сякаш е била на ръба да каже нещо интересно, как да кажа, интригуващо, но *категорично е решила да не го прави*. Може да е някакво професионално заболяване, нали, свързано с редактирането на извънредно скучен дневник? Да си въобразявам, че авторката умишлено е искала да ме озадачи?

Мод я погледна озадачена. Видя очертанията на бойния корсаж под нежната напръскана вълна, обгърнала валчестата гръд на Беатрис. Преобладаващият нюанс бе бледосиньо. До болка уязвимо. Беатрис сниши глас:

— Сигурно си мислите, че няма с какво да се похваля за толкова години работа. Двайсет и пет години, ако трябва да сме точни, а времето лети все по-бързо. Все по-силно осъзнавам колко бавно напредвам, особено на фона на все по-големия интерес, който проявяват учени като вас, хора с определени идеи за Елън Аш и творчеството ѝ. За мен всичко бе известна симпатия към ролята ѝ на спътница и, ако трябва да бъда откровена, д-р Бейли, огромно възхищение от Рандолф Аш. Казаха ми, че е по-добре да се заема с тази задача, която, така да се каже, се появи и изглеждаше подходяща за моя... пол и за способностите ми, каквито и да са те — явно така са ги възприемали тогава. Една добра феминистка в *онези* дни, д-р Бейли, щеше да настоя да ѝ позволят да работи върху цикъла за Аск и Ембла.

— Да ѝ позволят?

— Да. Не разбирате, нали? Да ѝ позволят да *работи* върху цикъла за Аск и Ембла — тя се поколеба: — Струва ми се, че не можете да си представите какво беше тогава, д-р Бейли. Бяхме зависими същества, хора извън системата. Когато бях млада, на практика чак до края на 60-те, жените *нямаха право* да влизат в стаята на преподавателската колегия в колежа „Принц Албърт“. За нас имаше отделна стая, по-малка и даже *кокетна*. Всичко, или поне всичко важно, се решаваше в кръчмата, където никога не ни канеха и където не искахме да влизаме. Мразя цигарен дим и миризмата на бира. Но

това не означава, че не трябва да участвам в обсъжданията на университетската политика. Бяхме благодарни, че имаме работа. Смятахме, че е лошо да сме млади и понякога привлекателни, което със сигурност не важи за мен, но когато остаряхме, стана още по-зле. Дълбоко вярвам, че при такива обстоятелства идва определена възраст, когато чисто и просто защото остарява, една жена се превръща във вещица, д-р Бейли, познаваме историята, винаги е било така... и после идва ловът на вещици. Сигурно ме смятате за луда. Сякаш се опитвам да оправдая 25-годишно забавяне с лични причини. Вие на мое място щяхте да издадете дневника преди 20 години. Истината обаче е, че не бях сигурна, че постъпвам правилно... че тя би харесала работата ми.

Мод ненадейно изпита дълбоко чувство на съпричастност.

— Не можете ли да се откажете? Да се заемете със свои изследвания?

— Чувствам се отговорна. Пред себе си след толкова много години. Пред нея.

— Може ли да видя дневника? Особено ме интересува 1859 г. Прочетох писмата, които ѝ е писал от Йоркшър. Успяла ли е да отиде на лекцията на Хъксли?

Дали не беше поставила въпроса прекалено грубо? Явно не. Беатрис бавно се надигна от стола и измъкна дневника от сивата метална кантонерка. За миг го притисна към гърдите си, сякаш искаше да го защити.

— Веднъж дойде някоя си професор Стърн. От Талахаси. Искаше да научи повече... искаше да разбере за сексуалните отношения на Елън Аш с мъжа ѝ или с някой друг. Казах ѝ, че в дневника няма нито дума за това. Заяви, че не може да няма — в метафорите или в пропуснатото. Не са ни учили да развиваме научна дейност, като наблюдаваме най-вече на пропуснатото, д-р Бейли. Несъмнено ме смятате за много наивна.

— Напротив. Понякога смятам, че Леонора Стърн е наивна. Не, това не е точната дума. Едностранчива и фанатична. Но може да е била права. Може би онова, което ви озадачава, е някакъв систематичен пропуск.

Беатрис се замисли.

— С това мога да се съглася. Нещо липсва. Но не виждам защо непременно трябва да смятаме, че е в тази област.

Тази упорита дребна съпротива, от която Беатрис се изчерви, докосна нова струна на съпричастие в душата на Мод и тя приближи стола си, за да надникне в набръчканото изтощено лице. Замисли се за свирепостта на Леонора, за закачливата злоба на Фъргюс, за смисъла и стремежите на литературознанието през ХХ в., за легло с цвят на мръсни белтъци.

— Съгласна съм, д-р Нест, наистина съм съгласна с вас. Това важи за цялата ни наука, за целия ни начин на мислене — поставяме под въпрос всичко, с изключение на централното значение на сексуалността. За съжаление феминизмът трудно може да си позволи да пренебрегне този въпрос. Понякога ми се иска да бях избрала геология.

Беатрис се усмихна и ѝ подаде дневника.

ДНЕВНИКЪТ НА ЕЛЪН АШ

4 ЮНИ 1859 г.

Смълчаната къща кънти без милия ми Рандолф. Замислила съм куп подобрения за негово удобство и всичко трябва да се направи, докато го няма. Трябва да се свалят пердетата в кабинета и в гардеробната му и старателно да се изтупат на въжето. Колебая се доколко е разумно да се опитаме да изперем плътните завеси. След първия ми опит завесите в дневната вече не са същите — не само загубиха блясъка си, но и диплите не падат, както трябва. Ще накарам Берта старателно да ги изтупа и изтърка с четката, ще видим какво може да се направи. В последно време Берта е малко мудна, бави се, когато я повикам, и не довършва работата си (например сребърните свещници, под чиито ръбове са останали тъмни петна, или копчетата на нощната риза на Р., които още не са защити). Питам се да не би нещо да не е наред с Берта. След несигурността, щетите, направо хаоса и разрухата, оставени от нейните предшественички, се надявах, че Берта ще продължи с почти невидимото си присъствие на работлива птичка, с

което така успешно започна. Дали не е нещастна, или пък не е добре? Боя се и от двете, но предпочитам да не мисля. Утре ще я попитам ребром. Ще се изненада, ако научи каква смелост, и то от най-различен порядък, изисква това от мен (защото ще наруши и нейните спокойни занимания, и собственото ми спокойствие). Нямам необходимата сила на характера, каквато притежаваше майка ми. Нямам много неща, в които милата ми майка бе както веща, така и щедро надарена от природата.

Преди всичко, когато милият ми съпруг не е тук, ми липсват тихите часове привечер, когато си четем един на друг. Чудех се дали да продължа с изследването на Петрарка от там, докъдето бяхме стигнали, но реших да не го правя; преживяването губи много без прекрасния му глас, който съживява старата страст на италианеца. Прочетох една-две глави от „Принципи на геологията“ на Лайл, за да мога да споделя възторга му от новите му занимания, и също останах очарована от интелектуалната дълбочина във възгледите на Лайл, макар да ме смрази представата за еоните нечовешко време, които са били необходими за изграждането на земната кора — която, ако му вярваме, непрестанно продължава да се създава. „Къде се крие онова, което е вляло любовта си в тази глина?“^[1] — както добре го е казал поетът. За разлика от преподобния господин Болк не смятам, че това наскоро осъзнато древно състояние на света с нещо съдбоносно накърнява установената ни вяра. Може би нямам достатъчно въображение или вярата ми е твърде инстинктивна или интуитивна. Ако разказът за Ноевия ковчег и за Потопа се окаже добра поетическа измислица, трябва ли аз, жената на голям поет, да спра да мисля за посланието му за всеобщото наказание за греховете? Ала ако приемем за измислица достойния за подражание живот и тайнствено ликуващата смърт на най-великия и единствен действително добър човек, в това се крие различна заплаха.

И все пак да живее човек във време, създадо климат, в който могат да се поставят подобни въпроси... в края на

краищата Хърбърт Болк има основания за тревога. Преподобният ми казва, че не бива да тревожа разума си с въпроси, за които интуицията (която той определя като женска добродетел, нещо чисто и прочие, и прочие) ми подсказва, че са напразни. Казва ми, че зная, че Спасителят ми е живял наистина, и трепетно очаква съгласието ми с това твърдение, сякаш съгласието ми вдъхва сила и на него. Така е, съгласявам се. Искрено съм съгласна с това. Искрено знам, че Спасителят ми е живял наистина. Но ще съм благодарна на Бога, ако Хърбърт Болк може почтено да разреши интелектуалните си съмнения, за да бъдат молитвите ни пълни с чистосърдечна възхвала и твърда вяра в бъдещото над главите ни провидение вместо със сегашните му мрачни гатанки.

Става късно и трябва да спра да пиша. Нямаше да работя толкова до късно, ако не бях сама в къщата, ако не броим прислугата. Затварям дневника и ще се отпусна на възглавницата, за да събера сили за битката с пердетата и разговора с Берта.

6 ЮНИ

Денят донесе писмо от Пейшънс с молба да пренощува у нас с домочадието си на път за лятната им почивка на морето в Етрета. Трябва да я накарам да се почувства добре дошла и наистина ще се радвам да разменим мисли и новини за много скъпи хора, които за нещастие са далеч. Ала моментът никак не е подходящ за посетители, защото половината мебели са разглобени, захванали сме се с подробна инвентаризация и миене на порцелановите сервизи, което далеч не е приключило, някои кресла са покрити с калъфи, а изкусният господин Бийл още подшива други. Между облегалката и дебелата възглавница на креслото в кабинета на Рандолф (ниското зелено кожено кресло) намери две гвинеи, изчезналата сметка за свещи, която предизвика такива разправии, и

кърпичката за писалки, която му подари женското дружество към църквата „Сейнт Суитин“ (направо не ми побира умът какво щяха да си помислят, като видят, че някой е бил способен да съсипе изящното им ръкоделие с мастилени петна). Свалили сме полилея и всяка кристална висулка щателно се лъска и почиства. И в целия този малко или повече подреден хаос ще се втурнат Инид, Джордж, Артър и Дора, чиято прекомерна предпазливост е не помалко опасна за кристалните висулки от разюзданата им игра. Ала трябва да дойдат, разбира се. Вече ги поканих. Дали да прибера полилея, или да го изпратя някъде? Вечеря в кабинета, бульон и резен хляб.

7 ЮНИ

Писмо от Рандолф. Добре е и се е отдал на плодотворни занимания. Ще има много за какво да си говорим, като се върне. Гърлото ми е червено и кихам на ужасни пристъпи, може би от прахта, която се вдигна от кампанията с чистенето, затова следобед се оттеглих на дивана и спуснахме завесите уж за да подремна, но не спях добре и често се събуждах. Утре трябва да съм на крак, за да посрещна Пейшънс. Берта е приготвила легла за децата в старата детска стая. Още не съм я попитала дали я мъчи нещо, но тази седмица е още по-намръщена и летаргична.

9 ЮНИ

Какъв късмет, че стопанинът на къщата не е тук, защото през последните 24 часа домът ни се превърна в същински ад. Джордж и Артър са крепки малки същества, за което трябва да сме неизменно благодарни, а милите момиченца, особено в миг на покой, изглеждат изключително сладки с меката си светла кожа и огромните си безметежни очи. Пейшънс ги нарича „моите ангелчета“ и те наистина са ангелчета, честна дума, но и адът е бил

населен с *паднали ангели*, а и всичките ми изящни племенници проявяват голяма склонност да *паднат* на най-неподходящи места — събориха платницата, разпиляха букетите, а Джордж, точно както се опасявах, налетя като гюле върху голямата порцеланова ваза, в която бяхме натопили висулките от кристалния полилей, и те задрънчаха като чакъл в приборя. Бавачката на Пейшънс не умее да ги държи изкъсо, макар че всеотдайно и непрестанно ги прегръща и ги обсипва с целувки. Пейшънс благосклонно се усмихва и заявява, че Грейс от сърце обича милите дечица, в което не се и съмнявам.

Казах на Пейшънс, че е разцъфтяла, което не е съвсем вярно, но се надявам Господ да ми прости невинната лъжа. Направо се стреснах колко се е променила — косата ѝ е изгубила блясъка си, скъпото ѝ изморено лице е цялото в бръчки, стройната ѝ фигура, с която толкова се гордееше, вече не е същата. Често споменава, че е добре и е щастлива, но се оплаква от задух, от болки в кръста, от непрекъснат зъбобол или главоболие и други коварни болезки, които не отминават и даже засилват пристъпите си след последната ѝ бременност. Казва, че при тези обстоятелства няма по-грижовен съпруг от Барнабъс. Извънредно е зает с богословските си трудове — той изобщо не споделя убежденията на Хърбърт Болк, и Пейшънс се надява не след дълго да го направят старши свещеник.

10 ЮНИ

Двете с Пейшънс намерихме време за дълги приказки на вечеря и когато орлякът херувими излязоха на чист въздух в Риджънтс Парк. Припомнихме си болезнено сладкото старо време в Клоуз, когато лудувахме в овощната градина и мечтаехме да станем жени. Увлякохме се в момински приказки за стари ветрила, чорапи и болката от неудобното боне по време на дългите проповеди, за

изпитанията, които е преживяла милата ни майчица, родила петнайсет деца, от които сме оживели само ние, четирите момичета.

С обичайната си прозорливост Пейшънс веднага забеляза, че нещо мъчи Берта, и изказа проницателно предположение каква може да е причината. Отвърнах, че трябва да говоря с Берта и че чакам удобен случай. Пейшънс каза, че не правя добро нито на Берта, нито на домакинството, ако чакам прекалено дълго. Според нея е по-добре да се живее в присъствието на грях, заяви го съвсем недвусмислено. Отвърнах, че ни наставляват да обичаме съгрешилите, но Пейшънс се възпротиви, че това не означава да живеем под един покрив с очевидно доказателство за безнаказан грях. Припомнихме си каква сила притежаваше майка ни при подобни обстоятелства и как чувстваше, че е неин дълг сама да наложи наказание на съгрешилите млади жени. Спомних си една от тях, бедната Тирза Солит, как тичаше с писъци от стая в стая, а мама я гонеше, вдигнала ръка да я удари. Никога няма да забравя писъците ѝ. Никога няма да посегна на слугиня в моя дом, а каквото и да приказва, и Пейшънс няма да го направи, макар да твърди, че според Барнабъс в определени благоразумно избрани обстоятелства това действало оздравително. Не вярвам скъпоценният ми Рандолф дори за миг да помисли да вдигне ръка — или каквото и да било — срещу млад човек, когото сме взели на работа в дома ни. Трябва да поискам от Берта да напусне, преди да се е върнал, това е мой дълг.

12 ЮНИ

Милят ми съпруг пише много обстоятелствено; добре е и проучванията му дават плод. Побрах всички описания за натовареното ежедневие в дългото писмо до него, което вече е изпратено, и нямам нито време, нито желание да отбелязвам тук повече от онова, с което не е

подобавашо да го тревожа. Две от кристалните висулки са повредени — една голяма от основния венец и една по-незначителна от периферията. Какво да правя? Убедена съм, макар да е несправедливо — склонна съм да проявявам мнителност, — че са се пукнали от неволния ритник, който отнесоха от Артър и Джордж, докато бяхме накринали кристала във вазата. Не споменах и дума на Р. за тези подвизи, искам да го изненадам със сияйно блеснал дом. Мога да се опитам да подменя пукнатите висулки, но съм убедена, че няма да успеем навреме, а и ще бъде много скъпо. Не ми се ще да си представям как ще увисне над главите ни с нащърбена, напукана повърхност.

Говорих с Берта. Точно както си мислех и както каза Пейшънс. Не пожела да каже кой носи отговорност за случилото се, но с много рев и хлипове категорично отхвърли възможността да се поиска от мъжа да се погрижи за нея било като се оженят, било по някакъв друг начин. Не се разкайва, нито се държи предизвикателно, само повтаряше „Какво мога да сторя?“, на което нямам задоволителен отговор. „Ще продължи, каквото и да сторя“, много особено се изрази. Казах, че трябва да пиша на майка ѝ, и тя започна да ме умолява да не го правя. „Това ще разбие сърцето ѝ и завинаги коравосърдечно ще я настрои срещу мен“, това бяха точните ѝ думи. Къде ще отиде? Какъв дом ще може да намери? И какво трябва да направя за нея аз с християнското си милосърдие? Не искам да смущавам работата на Рандолф с тези тревоги, но нямам право да сторя нещо за Берта без негово съгласие. Стои и ужасяващият въпрос за нейната заместничка с поредните опасения от пиянство, кражба, счупени съдове и нравствена поквара, които поставя всеки подобен избор. Някои от познатите ми дами търсят прислуга далеч в провинцията; за мен е трудно да се оправям с всезнаещите коренячки лондончанки и да им давам нареждания.

Пейшънс казва, че прислугата по природа е неблагодарна и необразована прослойка. В такива моменти, когато човек трябва да се изправи пред тях, за да

ги съди и разпитва, неволно се питам защо не изпитват омраза? Убедена съм, че има и такива, които изпитват омраза. И не мога да си представя как някой истински християнин може да смята за „нормален“ свят, разделен на слуги и господари. Спасителят дойде и при най-нищожните от нас, може би слезе с по-настойчив глас именно при най-нищожните — при сиромасите и нищите духом.

Ако Рандолф беше тук, можех да го обсъдя с него. Може би е за добро, че го няма — въпросът е от моята сфера на компетентност.

ЮНИ

Тази сутрин Пейшънс и домочадието ѝ заминаха за Доувър. Всички се усмихваха и много махаха с кърпички. Надявам се гладко да прекосят Ламанша. И с пълни шепи да се радват на удоволствията край морето. Тъкмо като потегляха, пристигна още едно писмо от Рандолф, изпълнено с морски въздух, бриз и други прекрасни волни стихии. Лондон е нажежен до бяло, а въздухът е тежък — мисля, че се задава буря. Изглежда необичайно тихо и знойно. Взех решение да се допитам до Хърбърт Болк за Берта. Предчувствах приближаващото главоболие и тревогата от внезапно притихналата празна къща. Прибрах се в стаята си и спах два часа; събудих се освежена, макар и със следи от главоболие.

ЮНИ

Хърбърт Болк мина да поговорим и остана на чаша чай. Предложих да изиграем партия шах с надеждата, че това може да го откъсне от твърде пламенното изложение на съмненията и твърдите му убеждения, а и защото обичам тези малки войни. С удоволствие ми съобщи, че

играя много добре за жена, и аз примирено приех думите му, защото спечелих убедителна победа.

Попитах го за Берта. Каза ми за някаква институция, където много добре се грижат за жени в нейното положение, за да има къде да родят, и ако е възможно, им помагат отново да намерят работа с някой полезен занаят. Обеща да провери дали ще я приемат; проявих достатъчна смелост да се ангажирам, тоест да ангажирам милия ми Рандолф, с грижа за издръжката ѝ, докато дойде време, ако това може да помогне да ѝ осигурят легло. Бил чувал, че в спалните помещения се поддържа безупречна чистота с труда на самите жени, а храната била обикновена, но питателна и също си я готвели сами.

ЮНИ

Спах лошо, поради което сънувах странен накъсан сън — играех шах с Хърбърт Болк, който заяви, че царицата ми може да се мести само с едно поле напред като царя му. Знаех, че е несправедливо, но в налудничавия ми сън не осъзнах, че това е свързано със собствения ми цар, чиято едра червена фигура стоеше безсилно отзад. Можех да видя неосъществените ходове на царицата като грешки в сложна плетка или дантела, но тя бе обречена да куцука тромаво и да прави само по една крачка напред. Господин Болк (в съня ми) каза със спокоен глас: „Нали виждате, казах ви, че не можете да победите“, и аз действително го виждах, но бях безразсъдно развълнувана и най-много от всичко исках да мога свободно да местя царицата по диагоналите. Струва ми се странно, че в шаха женската фигура може да минава големи разстояния и е свободна да се движи във всички посоки — в живота е съвсем различно.

Следобед господин Болк дойде отново и държа дълга и витиевата реч за низостта на тези, които приписват мошенически мотиви на чудесата в Новия завет, особено

на възкресението на Лазар. Каза също, че запитванията относно Берта вървят обещаващо. Още не съм й казала, за да не й вдъхна надежда, която после ще попарим. Тя продължава да върши работата си доста бавно и унило, с подпухнало лице.

ЮНИ

Каква изненада! Пристигна пакетче с подарък и стихотворение за мен от любимия ми Рандолф. Ходил е в Уитби, рибарско градче, където, така пише, местните били превърнали в изящно изкуство обработката на черния кехлибар, който морето изхвърля по бреговете им, а те го полират и гравират, за да правят от него полезни копчета, декоративни предмети и бижута. Изпратил ми е невероятно изящна брошка, гавиран венец от йоркшърски рози с преплетени трънливи стъбла и листа, едновременно изкусна и изумително правдоподобна. Черна е като въглен, но накъдето и да я обърна, искри със собствена светлина и с някаква сърдита енергия — едно от свойствата на черния кехлибар е, че ако го разтъркаш, привлича леки частици както при животинския магнетизъм. Представлява вид лигнит, така пише Р., който очевидно е запленил от това вещество и го нарича „органичен камък“ като въглищата, разбира се. Имам няколко перли от черен кехлибар и, естествено, съм виждала много такива украшения, но никое не може да се мери с наситената чернота и лъскавия блясък на брошката.

Преписвам стихотворението му, защото за мен е по-свидно от прекрасния подарък. ~~Въпреки всичко~~ Животът ни заедно е толкова щастлив, дори раздялата укрепва доверието и дълбоката привързаност помежду ни.

*Обичам парадокса и ти пращам
йоркшърски рози в черен кехлибар:
нетрайност, запечатана навеки,*

*живот в смъртта, но не и погребален
дар.*

*Древният лес в смъртта си черна сгрява
огнищата с първична светлина:
тъй с любовта си, в твоето сърце
стаена,
дано искрим под старческа слана. АИ*

ЮНИ

Лош ден. Казах на Берта, че трябва да напусне и че ако е съгласна, Хърбърт Болк ще уреди да я настанят в Дома на Магдалена. Не отговори нито дума, само впи очи в мен, като дишаше тежко, а лицето ѝ стана моравочервено, сякаш не можеше да проумее какво ѝ казвам. Повторих, че господин Болк е проявил голяма добрина и че е извадила голям късмет, а насреща си чувах само свирепото ѝ накъсано дишане, което изпълваше гостната. Отпратих я с думите, че очаквам отговор, след като обмисли предложението; трябваше да допълня, че очаквам до края на следващата седмица да се е изнесла, но не можах да го направя. Какво ще стане с нея?

Пощаджията донесе цял куп писма от тези, които все по-често получаваме — с приложени стихотворения или откъси от стихотворения, с изсъхнали цветя от „неговата“ Библия или Шекспир, с молби за автографи, (безочливи) препоръки за неща, които Рандолф трябвало да прочете, и скромни, а понякога безапелационни искания да се запознае с нечии епически произведения, трактати и даже романи, които според авторите им биха представлявали интерес за него или биха спечелили, ако той ги препоръча. Отговарям им достатъчно вежливо и им желая всичко хубаво с обяснението, че е изключително зает, което е самата истина. Как очакват да продължи да ги „слисва и

опиянява“ с „отвлечените си идеи“, както се е изразил един от тях, ако не му оставят време да се посвети на собствените си четива и сложни мисли? Едно от писмата ме молеше за *личен разговор* по изключително важен въпрос за мен самата, така твърдеше авторката. В това няма нищо необичайно, мнозина — особено млади жени — се обръщат към мен, за да се доближат до милия ми съпруг. Изпратих учтив отговор, че не водя лични разговори с непознати, тъй като получавам прекалено много такива молби, но ако авторката държи да ми съобщи нещо специално, я моля при първа възможност да ми пише по какъв въпрос иска да се видим. Ще видим дали от това ще произлезе нещо или нищо, дали ще се окаже нещо важно или, както подозирам, неясни, налудничави мисли.

ЮНИ

Още по-лош ден. Главоболието ме стегна в лапите си и прекарах целия ден на легло в затъмнената стая, без да знам будна ли съм, или спя. Тялото ни има десетки усещания, които не можем да опишем, но разпознаваме веднага — като аромата на прясно изпечен хляб или политура, и които няма как да възпроизведем пред друг човек, ако вече не ги познава. По същия начин първоначалното замайване или отпадналоост обезсилва тялото и вещае настъпващото главоболие. След като веднъж изпаднеш в това състояние, ти се струва странно и невъзможно дори да си представиш, че някога ще излезеш от него... затова сякаш се иска абсолютно, вечно търпение, за да го издържиш. Привечер малко ме отпусна.

Още едно писмо от тайнствената настойчива дама. Въпрос на живот и смърт, така пише. Образована е и дори да е изпаднала в истерия, не е обезумяла. Оставих писмото на масичката, чувствам се прекалено отпаднала духом, за да реша какво да правя с него. Главоболието въвежда човек

в странния здрач на някакъв мъртвешки свят, където животът и смъртта нямат особено значение.

ЮНИ

Става все по-зле. Доктор Пимлот дойде да ме види и ми предписа лауданум, който ми донесе известно облекчение. Следобед някой бясно затропа по вратата и отнесената Берта въведе непознатата госпожица, която настоявала да ме види. По това време бях станала и отпихах малко бульон. Казах ѝ да дойде отново, когато се възстановя, и тя припряно и нервно прие това отлагане. Взех още лауданум и се прибрах в тъмната спалня. Никой писател не е описал достатъчно добре блаженството на съня. Колридж е писал за болките на съня, Макбет говори за изгубения сън, но никой не описва блаженството, когато оставиш света да се изплъзне от пръстите ти и топло, неподвижно се отпуснеш в прегръдката на друг свят. В прегръдката на спуснатите завеси, в уютната топлина на завивките, сякаш си в безтегловност...

ЮНИ

Наполовина лош ден, а наполовина може да се окаже добър и ясен ден, ново начало. Почистването на мебелите е минало много добре, докато съм тънела в тресавището на съня, и сега креслата, покривките, лампионите и параванът също изглеждат като нови.

Натрапчивата посетителка дойде отново и този път си поговорихме. Надявам се, че това е краят и въпросът е изцяло изяснен.

ЮНИ

Поетът не е божествено създание с ангелски взор. Рандолф винаги е отричал подобни описания. Обича да използва израза на Уилям Уърдзуърт, „човек, който говори на други човеци“, и смее да твърдя, познава много повече нескончаемите преобразования и прищевки на човешката природа от Уърдзуърт, чийто поглед обикновено е вперен навътре.

Дойде Хърбърт Болк и с голяма доброта говори с Берта, която също както пред мен не продума нито дума, само стоеше като истукана, с алено лице.

Играхме шах. Спечелих.

ЮЛИ

Тази сутрин се разбра, че през нощта Берта се е измъкнала от къщата с всичките си вещи и с някои от нещата на Джени, така твърди тя, в това число пътната ѝ чанта и вълнен шал. Изглежда, не е взела нищо от къщата, макар че държим среброто навън или в удобни чекмеджета и скринове, откъдето лесно е можела да го открадне. Може да е взела шала по погрешка, а може и Джени да бърка нещо.

Къде ли може да е отишла? Как е най-добре да се постъпи? Дали да пиша на майка ѝ? Има доводи и *за*, и *против* — Берта не искаше майка ѝ да научава за състоянието ѝ, но сега може да е потърсила подслон при нея.

Дадох на Джени един мой шал и един от нашите куфари. Остана много доволна.

Берта може да е отишла при мъжа, който [задраскан пасаж, който не може да се разчете]

Трябва ли да я настигнем? В това състояние не може да остане на улицата. Ако я намерим, дали няма да изглежда, че търсим възмездие? Нямам такова намерение.

Не постъпих добре с нея. Поведението ми никак не бе на висота.

Хърбърт Болк не е тактичен човек. Но аз го знаех, когато избрах този курс. ~~Трябваше да~~

ЮЛИ

Поредният лош ден. Останах цял ден на легло, но дръпнахме завесите, защото ме обзе суеверен страх да стоя толкова време в къща със спуснати завеси. През кълбящата се влага и мъгла надничаше немощното слънце. Привечер в мастиленото небе изгря още по-дребна и немощна луна. Цял ден не мръднах, застинала в една и съща поза. Бях намерила уютен пристан без болка, лежах в някакво вцепенение и всяко обръщане или движение беше истинска агония. Колко дни прекарваме неподвижно в леглото в очакване да свършат, за да можем да заспим! Лежах в нищото почти като Снежанка в стъкления ѝ ковчег — жива, но недостъпна за ръката на сезоните, гърдата ѝ диша, но тялото ѝ не помръдва. А навън сезоните брулят хората с жегата, студ и пориви на вятъра.

Когато се върне, трябва да го посрещна бодра и жизнерадостна. Трябва.

— Умеела е да пише — каза Мод. — В началото не разбрах какво имате предвид с това, че озадачава. А после сякаш ми просветна. Съдейки по тази част от дневника, не успях да си съставя особено ясна представа що за човек е била. Нито дали я харесвам. Разказва някакви неща, интересни неща. Но общата картина липсва.

— Не е ли така с всички ни? — попита Беатрис.

— Какво е станало с Берта?

— Не знаем. Не казва. Не пише дори дали се е опитала да я намери.

— Сигурно е било ужасно за Берта. Елън сякаш не разбира...

— Така ли мислите?

— Не знам. *Описва* я съвсем ясно. Горката Берта.

— Прах и пепел — внезапно каза Беатрис. — Било е толкова отдавна. Детето също, ако изобщо е било родено.

— Потискащо е все пак... да не знае човек какво се е случило.

— Професор Кропър е намерил брошката. Доказано е. Сега е в колекцията „Стант“. Била изложена върху морскозелено копринено моаре, лично ми го обясни. Виждала съм я на снимка.

Мод не прояви интерес към брошката.

— Имате ли някакви предположения за истеричната посетителка с писмата? Или и тя е изчезнала безследно като Берта?

— Не я споменава повече. Нито дума.

— Запазила ли е писмата си?

— Не всички. Повечето. Държала ги е на отделни връзки, подредени в кутии за обувки. Тук са. Предимно писма на почитатели до мъжа ѝ, както сама отбелязва.

— Може ли да ги погледнем?

— Ако ви интересува нещо. Един-два пъти ги прегледах всичките. Имах идея да пиша статия за викторианските предшественици на онова, което днес наричаме фенклуб. Но взе да ми се гади, когато наистина седнах да ги чета.

— Може ли да ги видя?

Беатрис погледна с безразличие настойчивото лице на Мод, бледо като слонова кост, и явно видя нещо, макар да не знаеше какво точно.

— Защо не... — промърмори, без да става от мястото си. — Не виждам защо не.

Кутията за обувки беше от здрав черен картон, завързан с панделка и шумолящ като изсъхнал лист. Беатрис с въздишка развърза панделката и под капака се показаха спретнато подредени връзки с писма. Провериха датите и започнаха да отварят пликовете — молби за благотворителност, предложения от секретарки, които търсеха работа, дълги излияния на страстно възхищение, предназначени за Рандолф и адресирани до Елън. Беатрис свери датата и ѝ подаде поредното излияние, развълнувано и изписано с артистичен, леко готически почерк. И ето че доказателството беше в ръцете ѝ.

Уважаема госпожо Аш,

Моля, простете това похищение на тъй ценното Ви време и внимание. Аз съм жена с добро потекло, която за

момента не познавате, но имам да Ви съобщя нещо, което засяга и двете ни и в моя случай действително е въпрос на живот и смърт. Повярвайте ми, казвам самата истина — ни повече, ни по-малко.

Какво да сторя, за да ми повярвате? Трябва да ми повярвате. Дали мога да злоупотребя с времето Ви и да дойда да Ви видя? Няма да стоя дълго, няма нужда, но имам да Ви кажа нещо, за което може един ден да ми благодарите — или напротив, но това няма значение, сигурно знаете...

Можете да ме намерите по всяко време на горепосочения адрес. Повярвайте ми, моля, повярвайте ми, искам да бъда Ваша приятелка.

Искрено Ваша
Бланш Глоувър

Мод се опита да овладее лицето си и притвори клепачи, за да скрие хищния блясък в очите си. Постара се гласът ѝ да прозвучи безразлично:

— Да, прилича. Дали има още? Това прилича на второто писмо, за което споменава. Дали е запазила и първото?

Беатрис започна да прелиства писмата.

— Не, няма. Освен ако това не е същият почерк. Хартията изглежда същата. Няма обръщение, нито подпис.

Не постъпихте правилно, като задържахте доказателството, което Ви показах. Не беше мое, не е и Ваше. Умолявам Ви да размислите по-внимателно и да ме видите в по-добра светлина. Зная на какъв човек Ви приличам. Лошо си подбрах думите. Но всичко, което Ви казах, е вярно и не търпи отлагане, както сама ще се убедите.

Мод стискаше листа в ръката си, разкъсвана от агония и нерешителност. Какво доказателство бе задържала Елън?

Доказателство за какво? За тайна кореспонденция или за пътуване до йоркшърското крайбрежие със самотен поет, увлечен по местната биология? Какво ли е почувствала или разбрала Елън? Дали Бланш ѝ е предала откраднатия ръкопис на „Свамердам“?

Как да преснима писмата, без Беатрис да заподозре нещо и на свой ред да предупреди Кропър и Блекадър? Някаква властна воля в душата ѝ бе започнала да бие като барабан и тъкмо лукаво обмисляше подходящите думи, когато мекият глас на Беатрис прекъсна кроежите ѝ:

— Не знам какво сте си наумили, д-р Бейли. Не знам дали искам да знам. Дойдохте да търсите нещо и току-що го намерихте.

— Права сте — отвърна шепнешком Мод и с дългите си ръце помоли за тишина, сочейки преградата, зад която дебнеха Блекадър и цялото му научно войнство.

Лицето на Беатрис Нест остана благо, търпеливо, въпросително.

— Тайната не е само моя — изсъска Мод, — иначе нямаше да крия нищо от вас. И аз не знам какво открих. Обещавам да кажа първо на вас, когато разбере. Мисля, че знам какво ѝ е казала Бланш Глоувър. Съществуват две-три възможности.

— Важно ли е? — попита сивият глас, без с нищо да подсказже дали има предвид важно от научна, емоционална или вселенска гледна точка.

— Не знам. Предполагам, че може леко да промени възгледите ни за творчеството му.

— Какво очаквате от мен?

— Да преснимам двете писма. И дневника за този период, стига да е възможно. Както и да не казвате на професор Кропър, нито на професор Блекадър. Засега... В края на краищата ние ги открихме.

Беатрис Нест дълго размишлява, подпряла глава в шепите си.

— Това, което толкова ви вълнува... нали няма да я изложи на присмех... да предизвика недоразумения? Много се притеснявам да не я изложи с нещо, не намирам по-подходяща дума.

— Не е свързано с нея, поне не на първо място.

— Това далеч не е успокоително.

Влудяващо мълчание.

— Мисля, че ще ви се доверя. Така мисля.

* * *

Излезе припряно през кабинета на Блекадър, където Паола вяло ѝ махна с ръка; самия професор го нямаше. В мрачния коридор обаче познат ирландски пуловер освети сумрака, а над него грееше познатата златиста коса.

— Каква изненада! — възкликна Фъргюс Улф.

Мод се стегна и му направи път.

— Чакай, чакай малко!

— Бързам.

— Закъде бързаш? Да хлътнеш в криволичещия лабиринт на „Мелюзина“? Или за среща с Роланд Мичъл?

— Не позна. Нито едното, нито другото.

— Тогава остани.

— Не мога.

Тя пристъпи наляво. Фъргюс я пресрещна. Пристъпи надясно и отново се блъсна в него. Той протегна силната си ръка и я стисна за китката като в менгеме. Пред очите ѝ изплува леглото с цвят на белтъци.

— Не се дръж така, Мод. Искам да говоря с теб. Ужасно ме измъчват почти равни дози любопитство и ревност. Не мога да *повярвам*, че си се хванала със сладкия безгръбначен Роланд, и не *разбирам* какво те води в този крематориум, ако не си тук заради него.

— Какъв крематориум?

— Работилницата „Аш“ — с всяка дума придърпваше ръката ѝ, тялото ѝ заедно с куфарчето все повече се накланяше към него, а собственото му тяло започна да излъчва наелектризиращите пламъчета, които не бе забравила. — Трябва да говоря с теб, Мод. Позволи ми да те заведа на обяд. Просто ще си поговорим. Не познавам по-интелигентна жена от теб. Ужасно ми липсваш, много добре го знаеш. Трябваше да ти кажа и това.

— Не мога, Фъргюс. Заета съм. Пусни ме.

— Кажи ми какво става, поне това ми кажи. Ще бъда страшно дискретен.

— Няма нищо за казване.

— Ако не ми кажеш, сам ще разбера и ще реша, че откритието ми си е само мое, Мод.

— Пусни ме.

Зад гърба им изникна едра чернокожа жена с черна униформа. На лицето ѝ нямаше и помен от усмивка.

— Защо не четете надписите? В коридорите с книгите се пази тишина.

Мод освободи ръката си и се измъкна. Фъргюс извика след нея „Предупредих те!“ и изчезна в работилницата, а чернокожата пазачка го следваше по петите, подрънквайки връзка с ключове.

* * *

Два дни по-късно Роланд и Мод се срещнаха във вегетарианския ресторант „Удълс“ в края на „Мюзийм Стрийт“. Мод носеше пресниманите страници от Беатрис. Опитите ѝ да се свърже с Роланд по телефона, за да уговорят срещата, се бяха оказали поредното изнервящо преживяване; тревожеше я и възторженото писмо от Леонора Стърн, която беше получила стипендия от фондация „Тарант“, за да дойде в Англия, и възторжено ѝ пишеше: „Следващия семестър ще бъда с теб“.

Наредиха се на опашката и си взеха лазаня със спанак, едва претоплена в микровълновата, след което намериха убежище на подземния етаж на ресторанта с надеждата, че няма да бъдат забелязани от любопитни очи. Роланд прочете дневника на Елън и писмата на Бланш. Мод го наблюдаваше внимателно и накрая попита:

— Какво мислите?

— Едно е сигурно — Бланш е казала нещо на Елън. Вероятно ѝ е показала откраднатите писма. Ще ми се да вярвам, че го е направила, защото Кристобел е заминала с Аш за Йоркшър. Всичко пасва идеално. Но няма никакви доказателства.

— Не виждам как бихме могли да го докажем.

— Хрумнаха ми куп безумни идеи. Да изчетем още веднъж всичките им произведения, писани по това време, може там да открием нещо. Хрумна ми, че ако тръгна по стъпките му в Йоркшър с предположението, че може и тя да е била там, и непрекъснато чета

стихотворенията, може да попадна на нещо. Вече намерихме връзка, за чието съществуване никой не би заподозрял, ако изрично не знае да я търси. Рандолф Аш е писал на жена си за местния стопан, който лекува магарешка кашлица, а Кристабел е написала приказка за него. Освен с геологията на Лайл Аш свързва интереса си към потъналите селища в Йоркшър с град Ис. Хората се настройват на една вълна...

— Наистина.

— Може да открием натрупваща се поредица от подобни съвпадения.

— При всяко положение ще бъде интересно.

— Хрумна ми даже нова теория за водата и изворите. Бях ви казал, че след 1860 г. в поезията на Аш се промъква стихийна нотка — вода, камъни, земя и въздух. Смесва гейзерите на Лайл със скандинавски митове, митични гръцки извори и с йоркшърските водопади. Започнах да се чудя за Извора на жаждата в „Мелюзина“

— В какъв смисъл?

— Дали няма някакъв отглас? Това е цитат от „Аск към Ембла“. Вероятно изворот е свързан и с извора от „Песен на песните“. Чуйте:

*С теб пихме от чешмата на Воклюз.
Там северната сила, дето буну
неспирно стихналия вир, и нас
разбуну. Но нима чешмите,
на воля бликнали за нас, пресъхват? АИ*

— Ще го кажете ли още веднъж?

Роланд повтори стиховете.

— Случвало ли ви се е наистина да ви настръхне косата? — попита Мод. — Защото току-що ми се случи. Заболя ме гръбнакът и ми настръхна косата. Сега вие ме чуйте. Това са думите на Раймонден, когато Мелюзина му казва как е видяла, че е надникнал в мраморния басейн и е нарушил забраната:

*Ах, Мелюзина, аз ти измених.
Лек няма ли? Раздяла ли е нужна?*

*Нима ще побелее пепелта
в огнището ни и нима чешимите,
на воля бликнали за нас, пресъхват? АИ*

— *Нима ще побелее пепелта*^[2] *в огнището ни?* — повтори Роланд.

— Образът на огнището присъства навсякъде в „Мелюзина“. Тя строи замъци и домове, а огнището е символ на дома.

— Кой го е написал пръв? Той или тя? Датировката на „Аск към Ембла“ е проблематична, но очевидно сме на път да разрешим и това наред с останалото. Класическа литературна улика. Била е умна жена, умеела е да оставя следи. Като това с куклите.

— Литературните критици са родени детективи — отвърна Мод. — Сигурно познавате теорията, че класическият детективски разказ е възникнал с появата на класическия роман за изневярата — всички са искали да знаят кой е бащата, как е започнало всичко, каква е тайната?

— Трябва да работим заедно — предпазливо каза Роланд. — Аз познавам неговите произведения, вие — нейните. Ако отидем заедно в Йоркшър...

— Пълна лудост. Трябва да кажем на Кропър, на Блекадър и непременно на Леонора Стърн, за да обединим ресурсите си.

— Така ли искате да постъпим?

— Не. Искам да проследим дирята. Влязло ми е под кожата. Искам да знам какво се е случило, и искам лично аз да го открия. Когато дойдохте в Линкън с откраднатите писма, ви помислих за луд. Сега и аз изпитвам същото. Дори не е професионална алчност, а нещо още по-първично.

— Читателско любопитство.

— Отчасти. Ще успеете ли да уредите няколко дни за изследователска командировка на Петдесетница?

— Може да се окаже трудно. Вкъщи нещата не вървят, както сигурно сте забелязали. Ако заминем заедно, няма да се посрещне добре. Може да бъде изтълкувано неправилно.

— Знам. Разбирам. Фъргюс Улф вече си го мисли. Даже не просто си го мисли, а направо призна подозренията си, че двамата с вас...

— Колко неприятно!

— В библиотеката ме заплаши, че ще разбере с какво се занимаваме. Не трябва да го изпускате от очи.

Роланд осъзна смущението ѝ и не попита какви чувства изпитва към Фъргюс Улф. Не можеше да не забележи, че са доста бурни. Също така нямаше намерение да обсъждат Вал.

— Хората, които наистина заминават за някоя лудория, винаги успяват да намерят оправдания — каза той. — Пускат димни завеси. Явно се случва всеки ден, така казват. Не виждам защо и аз да не измисля нещо. Парите са по-голям проблем.

— Трябва ви малка изследователска стипендия, за да проучите нещо немного далеч от Йоркшър, нито прекалено близо.

— Аш е работил известно време в библиотеката на Йоркската катедрала.

— Нещо от този род.

---

[1] Стих от епилога към „Действащи лица“ (Dramatis Personae) на Робърт Браунинг — бел.ред. ↑

[2] Да напомним, че фамилията на Р. Х. Аш означава „пепел“ (и „ясен“) — бел.ред. ↑

13

*От равнината Идавьол вървели
трима Аси —*

*там, где се съвещават боговете
ясночели,*

*веселогласи, непознали как
грехът тежи,*

*и кривиците на света. Навред
— изкусен блясък*

*от слънце и луна и златни
дървеса*

*със златни ябълки зад зидове от
злато.*

*Те влезли в средната земя,
създадена за хора,*

*несътворени още, спящи в
скутите на Времето.*

*Край грейналите им лица
струял неспирно*

*там девственият въздух. Под
нозете им прекрасни*

*растели девствени треви, все
още недокоснати*

*сред сока животворен на онази
първа Пролет.*

Те слезли на брега, където

*вълни солени рухвали връз
девствения пясък*

*с нечуван рев, с невиджани
пенливи гребени,*

със нищо несравними — нямало
човешки ум
да им намери име и подобие.
Вълните сам-сами се вдигали и
падали,
променливи и вечни, нови,
непознали времето,
което в непрестанен ход
отмерват за ума.

Те тримата на Бьор били чеда,
сразили великана Имир в
яростта му,
от тялото му сътворили
земните стихии:
плътта, потта му, костите и
къдрите превърнали
в земя, море и хълми, и дървета,
а мозъка му — в облаци
скиталци в небесата.

Пръв Один бил — Баща на
Боговете,
до него брат му Хьонир, или
Мъдрия
и Разсъдливия, а трети бил
припряният
бог Локи, чийто всепоглъщащ
огън
сгрял най-напред света, подир
изхвъркнал
далеч от стряха и огнище с
ненаситна алчност
света и небесата да превърне в
пепелища.

Две фигури на влажния
световен бряг
лежали бездиханни на ръба на
прилива,
ту вдигани от припъзлялата
вълна,
ту върнати обратно не по своя
воля.
Лежали като дънери,
изтръгнати от корен —
елша и ясен, без зелените
корони,
но сякаш не напълно мъртви,
съхранили
искра живот, трептяща там в
сърцевината
на всичките дървесни кръгове в
стъблата им
(не кръгове години в девствено
дърво,
ала години вековечни — живо
минало,
разбудено от силната ръка на
времето,
дорде водата пълни нови
вирове.)

И в синевата ново слънцето
било, че само
два пъти минало с каляска
пътя, който
от изгрева до изгрев следва в
кръг, дорде Земята
изстива в облаци сред гаснещи
лъчи,
и никога не спира, и не се
отбива,

дордето не изчезне всичко в
сетния пожар.

И сетил силата си в зноя, Один
продумал: „Да живеят ли?“.
Видял живота
растителен, запял в
сърцевината им.

Отвърнал Хьонир: „Ако можеха
да живеят,
да сецат, виждат, чуват, то
игривите лъчи
ще заговорят на очите и
ушите. Плодовете
на живото живот ще вдъхнат.
Този дивен свят
ще опознаят и обикнат; ние ще
живеем
без край в живота им; те нека
чуят и
възпеят красотите му, за първи
път красиви,
защото са познати“.

И последен, богът
на пламъците скрити рекъл:
„Жарка кръв
им давам, да искрят лицата им
и да раздвижи страстния
импулс на тяхното
привличане, така както
желязото
все към магнита се стреми. Аз
давам кръв:
човешка жар, червена и с
човешки огън,

поток искри, които си говорят
божествено, но ако бъдат
разпилени,
разруха смъртна ще цари
вовеки,
защото те са смъртни“.

Така със смях, с доволство
Боговете
мъж и жена от дънерите
сътворили
и ги нарекли Аск и Ембла — ясен
и елша,
двете дървета, от които
произхождали.
Душа им вдъхнал Один, а пък
Хьонир
дарил им сетива и разум, и
способност
да ходят и стоят. Изкусно
мрачен, Локи
изплел кръвопреносните им вени
и вдъхнал жизнения жар —
така ковачът
разпалва огъня с духало. Остра,
парлива, болката на
осъзнаването
раздвижила живота в двата
дънера,
протекла в нови проходи и
ревнала
из новия им мозък и сърдечни
камери,
в ушите и в носа, и най-подир
очи
новородени втренчили се в
девствения свят.

Светликът стреснал тези
първи хора.

Светликът пръв и влажен,
който позлатявал
морето с течено злато, по
вълните пенести
сребро застинал, те се къдрели
и рошели, дордето се изгладят.

Живяло то със шепота на
гъстата мъзга,
усещало то опипом
трептенето на въздуха,
мрак и лъчи познавало по
грубата кора,
сега вълни от безразлична
светлина
посрещало с очи — талаз подир
талаз
от златно слънце и фонтан от
сводеста дъга,
изпъстрена със струи от
искрящи петънца.

Не само го видели и почти
видели го,
а после зърнали прекрасните си
форми,
изваяни от наблюдаващите
богове —
със бяла кожа, синкави отсенки,
вени,
втъкано розово, кафяво, златно,
перлено,
напълно нови, недокоснати и
дишащи.

Очите, заслепени от
пламтящото лице
на ярката небесна господарка,
зърнали
по-меките окръжности на
свойте погледи
изпод короните от златни
къдри.

И щом с очи стоманносини онзи
първи мъж
съзрял ответ в лазурните очи
на Ембла,
кръвта, развързана от Локи в
тях,
заляла пламнали лица. Видял, че
тя
е като него, но различна; тя
видяла
усмихнато лице и в него —
своето.
Усмихнати се гледали и
Боговете
усмихвали се над това
творение,
заченато в задружно
разпознаване.

Пристъпил Аск на девствения
бряг,
ръката ѝ докоснал, тя го
вкопчила,
безмълвни те поели край
морето,
ревящо в слушащите им уши.
След тях, за пръв път в този
гладък пясък —

*низ потъмнели стъпки, сбрали
сол,
първи следи на този свят с
живот и време,
с любов, с надежда смъртна —
чезнали. ВК*

Рандолф
Хенри Аш, из
Рагнаръок.
Книга II,
строфи 1 и сл.

Въпреки че не се споменава в писмата на Аш, хотел „Хоф Лун Спаут“ е бил на същото място през 1859 г. Поетът беше отседнал във вече разрушената гостилница „Канарата“ в Скарбъро, а после бе наел стаи под наем във Файли. Мод беше намерила хотела в „Пътеводител за почитателите на добрата храна“, където го препоръчваха заради „безупречните пресни рибни ястия и неизменно доброто обслужване, макар че персоналът е чужд на представата за усмивка“. Освен това беше евтин, а тя се безпокоеше за Роланд.

Хотелът беше разположен на ръба на мочурището, на пътя от Залива на Робин Худ за Уитби. Продълговатата ниска сграда беше иззидана от сиви камъни, които за северняка означават грубата действителност, а за южняка, свикнал с топлия цвят на тухли и поне няколко корниза и колони, могат да се сторят неприветливи. Покривът беше от тъмносиви плочи, а на единствения етаж се виждаха прозорци с бели рамки. Хотелът стърчеше сред голям и по-скоро пустеещ асфалтиран паркинг. При посещението си в Уитби през 1859 г., когато замисля „Любовниците на Силвия“, госпожа Гаскел отбелязва, че на север градинарството не се радва на голяма почит и не се правят никакви опити да бъдат засадени цветя дори от западната или южната страна на грубите каменни къщи. Напролет сухите каменни стени за кратко се озаряват от ярки теменужки, но като цяло липсата на растителност все още преобладава на места като Хоф Лун.

Мод взе Роланд от Линкън с малката си зелена кола и успяха да пристигнат навреме за вечеря. Съдържателката беше едра и представителна викингска жена и без грам любопитство ги проследи с очи, докато пренасяха пакетите с книги по стълбището, което разделяше бара от ресторанта.

Наскоро бяха обзавели ресторанта с лабиринт от високи сумрачни сепарета с тъмна дървена ламперия. Двамата се срещнаха долу и поръчаха лека според тях вечеря — домашна зеленчукова супа, камбала със скариди и еклери. По-млада викингска стопанка, солидна и сериозна, им поднесе храната, вкусна и преобилна; супата се оказа гъста бобова яхния с корени, рибата представляваше огромен бял сандвич от две плътни филета, които едва се побираха в чинията и бяха слепени с богат пълнеж от скариди, а еклерите бяха колкото тенис топки в езеро от разтопен черен шоколад. Прекалено изнервени, за да водят истински разговор, Мод и Роланд често разменяха възклицания по повод на великанските порции. Накрая делово съставиха план за действие.

Имаха пет дни. През първите два решиха да обиколят крайбрежните селища — Файли, Фламбъро, Залива на Робин Худ и Уитби. После щяха да тръгнат по следите на Аш към реките и водопадите навътре в сушата. Оставиха един свободен ден, ако изникне нещо.

* * *

Спалнята на Роланд беше с тапети на сини клонки и със скосен таван. Неравният под скърцаше, старата врата се затваряше с резе и мастита ключалка. Таблата на високия креват беше от тъмно полирано дърво. Роланд огледа малкото си лично пространство и за миг изпита чувство на пълна свобода. Беше сам. Може би заради това беше всичко, за да намери място, където може да остане сам? Шмугна се в леглото и се зае да опознава Кристабел Ламот. Мод му беше дала книгата на Леонора Стърн „Мотив и матрица в стихотворенията на Ламот“. Прегледа заглавията на главите: „От венериния хълм към голата пустош“, „Женски пейзажи и неразпорени води, непроницаеми

повърхности“, „От Извора на жаждата до океанската кожа в Арморика“:

И кои земни повърхности избираме да почитаме ние, жените, обикновено изобразявани във фалоцентричните текстове като дупки, готови за проникване, подканящи или ужасяващи, заобиколени или поръбени с нещо? Виждаме, че писателките и художничките създават свои собствени, неслучайно уклончиви пейзажи, чиито черти мамят или избягват пронизващия взор, пейзажи на докосването, които не привилегирват господстващия поглед. Героинята намира удоволствие в свят, едновременно гол и ненатрапчив, с неусетни издатини и хълмове, с туфи храсти и леко изпъкнали скалисти участъци, криещи плавни сипеи, потайни цепнатини и не една, а множество потайни дупки и отвори, през които бълбукат и се вливат животворните води. Такива външни перцепти, въплъщаващи вътрешното зрение, са червените долини на Джордж Елиът, лъкатушещите препречени пътеки на Жорж Санд в Бери, каньоните на Уила Кейгър, съзрените и обладани като жена очертания на Майката Земя. Сису отбелязва, че много жени имат видения на пещери и извори при оргазмените удоволствия на автоеротизма и споделените ласки. Това е пейзаж на докосване и двойно докосване, защото, както ни показва Иригаре, нашето най-дълбоко „зрение“ започва с автостимулацията, с докосването и целувката на двете ни долни устни, *двойния ни пол*. Жените са забелязали, че литературните героини често преживяват най-екзалтираните си удоволствия сами сред тези тайни пейзажи, скрити от погледа. Аз самата вярвам, че към тези наслади трябва да се прибави и удоволствието от разбиването на вълните в брега, тъй като ритмичният им прибой е дълбоко свързан със сладостните тръпнещи талази на женския оргазъм. В уравнението трябва да се включи морската солена женска вълна и вода, която за разлика от Афродита Анадиомена не е забъркана

от мръсното мъжко семе, пръснато в дълбините, когато Татко Време бил кастриран от едиповия сърп на своя собствен син. Това удоволствие от аморфната, но повтаряща се постъпателност на водите, от безформената, но формираща поредица на вълните, къпеци брега, по същество присъства в изкуството на Вирджиния Улф и във формалния строеж на изреченията ѝ, в самия ѝ изказ. Мога само да се възхищавам на спонтанната деликатност и чувствителност на спътничките на Шарлот Бронте, които отклонили очи, когато за пръв път застанали очи в очи с могъщото море край Файди, и кротко изчакали, докато тя с трепереща снага, с поруменяло лице и просълзени очи не се съвзела достатъчно и не се върнала при тях, за да продължат разходката си.

Героините в текстовете на Ламот обикновено са водни същества. Матриархатната магьосница кралица Дахуд управлява скритото си кралство под неразпорените води на Армориканския залив. В първичното си благотворно състояние феята Мелюзина е водно същество. Както майка ѝ Пресина — също магьосница, и тя за пръв път вижда бъдещия си съпруг до Извора на жаждата, който можем да тълкуваме било като жаден извор, било като извор, утоляващ жаждата. Въпреки че второто може да изглежда „логично“, в женския свят, сътворен от нелогичното и съграден от чувства и интуиция, можем да доловим някакъв смисъл, при който пресъхналият извор, изворът на жаждата, е труднодостъпното, първичното обозначение. Какво ни казва Ламот за Извора на жаждата?

В поемата си тя пространно използва романа в проза, написан от монаха Жан от Арас, който ни разказва, че изворът „блика от див хълм под надвиснали чукари, а в долината зад високата гора се стеле приказна ливада“. Точно до този извор рицарят намерил майката на Мелюзина, която пеела с прекрасен глас, „по-мелодичен от песента на всякакви сирени, вълшебници и нимфи“. Затова ги възприемат — мъжкият взор ги възприема — като прелъстителки, свързани със съблазнителните сили на

природата. Напротив, изворът на Ламот е недостъпен и запечатан; рицарят трябва с мъка да се спусне с коня си по склона, а „тихият и ясен“ глас на Мелюзина, която „тихо си припява“, спира и „песента остава неизпята“, когато мъжът и животното се спъват в камък по влажното нанадолнище. Ламот ни дава прерафаелитско описание на пирените и папратите, деликатно и точно — „заоблените“ камъни са покрити с „кожа“ от „мъх“, „треви“, „джоджен“ и „сладка папрат“. Изворът не „блика“, а „бълбука и сълзи“ в „тихия таен“ вир, край чиито „ниски камъни, покрити с мъх“, с „пенливи гребени“ „струи и спира се“ водата.

Всичко това може да се разчете като символ на женския език, отчасти потиснат, отчасти увлечен в разговор със себе си, ням пред натрапващото се мъжко присъствие и неспособен да се изрази. Мъжкият извор шурти и блика. Изворът на Мелюзина е *женски*, влажен, не се изправя уверено, а се процежда от вира и с това е огледален образ на женските секрети, които не са вписани в ежедневната употреба на нашия *език* — хрчка, слуз, мляко и телесните течности на жените, които мълчат за сухотата.

Мелюзина, която си припява на брега на този тайнствен извор, е могъщо създание с огромна власт, което знае началото и края на нещата — както вече нееднократно е било изтъквано, в проявлението си като водна змия тя е завършено същество и е способна сама да поражда живот и значения без външна помощ. В този смисъл италианската изследователка Силвия Веджети Финци разглежда „чудовищното“ туловище на Мелюзина като плод на женските автоеротични фантазии за раждане без сношение — женско желание, което според нея е намерило твърде слаб израз в митологията. „Срещаме го най-често в митове за сътворението като израз на хаоса, който предшества и оправдава налагането на космически порядък. Такива са асиро-вавилонският мит за Тиамат или митът за Тирезий, който вижда първичното възпроизводство на змиите и познава по-висшата природа [*plusvalore*] на женското

желание; такива са митемите [mitemi] за вегетативния цикъл на салатата“.

Роланд с въздишка остави Леонора Стърн. За миг зърна земята, която им предстоеше да изследват, осеяна с всмукващи човешки отворстия и фъндъци косми. Видението не му допадаше, но като рожба на времето си той го смяташе за непреодолимо, някак непременно изпълнено със значение, каквото геологичното проучване на оолита не би могло да има. Сексуалността беше като дебело опушено стъкло, през което всичко придобиваше една и съща размазана отсянка. Не можеше да си представи вир с вода и камъни.

Пригответи се за сън. Белите чаршафи изглеждаха леко колосани; сякаш долови полъх свеж въздух, дори соления мирис на морето. Разряза чистата им белота като плувец и се остави свободно на течението. Непривикналите му мускули се отпуснаха и той заспа.

От другата страна на паянтовата преграда Мод ядосано затвори „Великият вентрилоквист“. Отсъди, че като много биографии и тази говореше колкото за героя си, толкова и за своя автор, а компанията на Мортимър Кропър не ѝ беше особено приятна. По аналогия ѝ беше трудно да хареса Рандолф Хенри Аш във вида, обрисуван от Мортимър Кропър. Една част от нея все още беше ужасена, че Кристабел Ламот се е поддала на увещанията или внушенията, до които бе решил да прибегне Аш. Предпочиташе собствения си първоначален възглед за горда и възискателна независимост, каквато писмата ѝ бяха дали известно основание да смята, че е предпочитала и самата Кристабел. Още не бе проучила задълбочено поезията на Аш, с която не изгаряше от желание да се захваща. Въпреки това Кропър подробно бе описал пътуването в Йоркшър:

Една слънчева юнска сутрин през 1859 г. къпещите се жени край Файли сигурно са забелязали самотен силует, поел с уверена стъпка по пустия пясъчлив бряг към Бриг и въоръжен с принадлежностите на новото си хоби — кепче, плоска кошница, геолошко чукче, длето, нож за стриди, джобно ножче, аптекарски чинийки, тумбести шишета и зловещи на вид парчета тел с различна дължина за

пробождаване и проучване. Имал е собствено сандъче за образци, изработено по негов проект така, че да не пропуска вода дори ако бъде изпратено по пощата — елегантна лакирана метална кутия с вграден стъклен съд, в който миниатюрни същества можели да бъдат херметично затворени с отделна атмосфера. Разбира се, не се е разделял и със здравата ясенова пръчка — част от личната му митология, както посочих и по-рано, осезаемо метафорично продължение на личността му (За огромно мое съжаление така и не успях да осигуря автентичен образец от тоягата на Один за колекцията „Стант“.) Забелязвали са го и друг път на здрачаване да разравя с тоягата скалните вирове като събирачите на пиявици, за да наблюдава флуоресценцията на миниатюрните *Noctilucae*, хидромедузите.

Завладян като мнозина от себеподобните си от неудържим порив да се пресели край водните предели, този наконтен Бял рицар на морския бряг с праметнати през врата ботуши може да ни изглежда нелепо, но не бива да забравяме, че и той като себеподобните си не е бил безобиден в тези пристъпи на модно въодушевление. Критикът Едмънд Гос, големият първопроходец в съвременното изкуство на биографията и автобиографията, е син на известния с трагичното си заблуждение естествоизпитател Филип Гос, чийто „Наръчник по морска зоология“ е бил задължително помагало при тези колекционерски експедиции. Едмънд Гос е смятал, че е жив очевидец на обезчестяването на невинния Рай, на кланица, равняваща се на геноцид. Той ни разказва следното:

Пръстенът жива красота, опасал бреговете ни, бе много тънък и крехък. Просъществувал бе столетия наред единствено благодарение на безразличието и блаженото невежество на човека. Тези скални басейни, обточени с корали и пълни с неподвижна вода, прозирна почти като

небесния ефир, кипяха от прекрасни и чувствителни форми на живот — ала вече ги няма, те бяха осквернени, опоскани, опростачени. Прегазени бяха от орди „колекционери“, които опустошиха всяко кътче. Вълшебният рай беше потъпкан, изящният плод на вековен естествен подбор бе смачкан от грубата лапа на добронамерено злотворно любопитство.

Дори да е така и да не е бил пощаден от прегрешенията на обикновените хора, със своите тъпчеци ботуши, намазани с течна гума, поетът, тръгнал да дири по собствените му думи „произхода на живота и природата на сътворението“, неволно — и в не по-малка степен, отколкото със своя скалпел и задушавач буркан — е носел смърт за съществата, които е смятал за толкова прекрасни, и за крайбрежието, чиято девствена красота е спомогнал да се унищожи.

И така, по време на престоя си в свирепия Север Рандолф прекарва сутрините, зает да събира образци, които великодушната му хазяйка настанявала в различни купички и „други порцеланови съдини“ в дневната. Той пише на жена си колко се радва, че тя не може да види изкуствените езерца, сред които се храни и следобед работи с микроскопа си, тъй като подреденият й ум не би търпял този „плодовит хаос“. С особено внимание изучава морските анемонии, които се срещат в най-различни форми по местното крайбрежие, и с това, както сам признава, става поредната жертва на повсеместна лудост, обзела англичаните, населили хиляди благопристойни дневни на острова с тези миниатюрни същества във всевъзможни витрини и аквариуми, където тъмните им цветове си съперничат с прашните багри на препарирани птици и насекоми, уловени от карфицата под стъклен похлупак.

Мъдречи и стари моми, учени и учителки, църковни служители с расата си и добросъвестни работници — по това време всички убиват, за да правят дисекция, разкъсват,

срязват, стържат и различават груба и деликатна тъкан в опит с всевъзможни средства да се доберат до неуловимата материя на живота. Водела се е широка и пламенна пропаганда срещу вивисекцията, за която Рандолф си е давал сметка, както си е давал сметка за обвиненията в жестокост, които биха могли да му навлекат възторжените му занимания със скапела и микроскопа. С придиричивата си и решителна поетическа натура той провежда прецизни експерименти, за да докаже, че определени гърчове, смятани за реакция на болка при различни примитивни организми, всъщност настъпват след смъртта, много след като е извършил дисекция на сърцето и храносмилателната система на малкото създание. Стига до извода, че примитивните организми не изпитват онова, което ние бихме нарекли болка, а съскането и потръпването са само автоматична реакция. Може би е щял да продължи, ако не е бил стигнал до този извод, тъй като е бил склонен да признае, че знанието и науката поставят „сурови изисквания“ пред човека.

С особено внимание изучава репродуктивната система на живите организми, които е избрал да изследва. Интересът му в тази област не е отскоро — авторът на „Свамердам“ е осъзнавал значението, което има откриването на яйчниците при хората и насекомите. Бил е под силното влияние на трудовете на големия анатом Ричард Оуен за партогенезата, т.е. възпроизводството на съществата чрез клетъчно деление, а не с полово сношение. Лично провежда щателни експерименти с различни хидри и ресничести червеи, които принуждавала да развият нови главички и сегменти от една и съща опашка чрез процес, известен като пъпкуване. Изключително го интересува как красивата прозрачна медуза явно представлява неоплодената пъпка на някои полипи. Той енергично реже пипалата на хидрата и разкъсва полипите на части, всяка от които се превръща в ново същество. Явлението го пленява, защото според него говори за приемственост и взаимозависимост между

всички живи форми, а това би могло да спомогне да се видоизмени или дори изобщо да се отрече представата за смъртта на индивида — и така да се преодолее големият страх, който все по-зловещо завладява него и съвременниците му, колкото повече се разклаща и избледнява някога сигурното обещание за Рая.

По това време приятелят му Мишле работи върху книгата си „Морето“, която излиза през 1860 г. В нея историкът също се опитва да открие в морето възможността за вечен живот, който би могъл да надделее над смъртта. Той описва преживяванията си, когато показва на прочут химик и впоследствие на прочут физиолог стъкленца с онова, което нарича „морската слуз... това белезникаво слизесто вещество“. Химикът отговаря, че това е самият живот. Физиологът описва цялата драма на микрокосмоса:

За състава на водата не знаем нищо повече, отколкото за състава на кръвта. При морската слуз най-лесно се разбира, че тя е едновременно край и начало. Не е ли тя рожба на безброй останки от смъртта, която ги връща на живота? Това е несъмнен закон, но в действителност в морския свят на бързо поглъщане повечето същества се поглъщат живи; тях не ги сполита дългото състояние на смърт както на сушата, където унищожението тече побавно.

Просто животът, без да достига окончателния си разпад, непрестанно линее или се отърсва от самия себе си, отделяйки всичко излишно. При нас, сухоземните животни, епидермисът непрекъснато се сменя. Същото линеене, което бихме могли да наречем ежедневна или частична смърт, изпълва света на моретата с желатинесто богатство, от което на мига се възползва новороденият живот. Той открива във водната суспензия мазното свръхизобилие на този повсеместен секрет — все още дишащи частици, все още живи течности, които нямат време да умрат.

Всичко това не се завръща в неорганично състояние, а тутаки прониква в нови организми. Това е най-вероятната от всички хипотези; ако се откажем от нея, се изправяме пред извънредни трудности.

Можем да разберем защо точно по това време Аш пише именно на този човек: „съзирам дълбокия смисъл в учението на Платон, че целият свят е едно голямо животно“.

Какво би могла да изкопчи от тези трескави занимания необоримата съвременна психоаналитична критика? На какви потребности на индивидуалната душа съответстват тези неистови дисекции и „размножителни“ наблюдения?

Смятам, че по това време също като столетието, на което е съвременник, Рандолф преживява грубо наречената от нас „криза на средната възраст“. Големият психолог, големият поетически изследовател на живота и идентичността на индивида вижда, че занаят го чакат само униение и упадък, че индивидуалното му съществуване няма да бъде продължено от потомство, че хората са мимолетни като мехурчета по водната повърхност. И той като мнозина заменя единичното съчувствие, дължимо на някой умиращ или покойник, с универсална съпричастност към живота, природата и Вселената. Това е един вид прероден романтизъм, пъпкуван, така да се каже, от старото стъбло на романтизма, но преплетен с новия механистичен анализ и с новия оптимизъм не за отделната душа, а за вечната божествена хармония на Вселената. Също като Тенисън, Аш вижда, че природата е с кървави зъби и нокти. В отговор на това той развива интерес към функциите на храносмилането при всички живи форми, от амебата до кита, свързани с продължението на живота.

От всичко това Мод заключи, че долавя нещо ужасяващо във въображението на Кропър. Той проявяваше особено злостен синдром на обратна агиография — желанието да принизи субекта си. Позволи си да се порадва на приятната мисъл за принципното двусмислие на думата „субект“ в този контекст. Беше ли Аш субект на изследователските методи на Кропър и на законите на мисълта му? Чия субективност всъщност се изследваше? Кой беше субектът на изреченията в текста и по какъв начин Кропър и Аш се вписваха във възгледа на Лакан, че граматическият подлог на изказването се различава от субекта, от онова „аз“, което се явява обектът на изказването? Дали мислите ѝ бяха оригинални, зачуди се Мод и реши, че неминуемо не са, всяка възможна мисъл за литературната субективност вече беше усърдно проучена.

На друго място в същата глава Кропър, напълно естествено, беше цитирал „Моби Дик“:

А още по-дълбок е смисълът на легендата за Нарцис, който се хвърлил в извора, за да сграбчи отразения там прекрасен, измъчващ го образ, и се удавил. Същия образ виждаме и ние във всички реки и океани. Образа на неуловимия призрак на живота; това е ключът на цялата загадка.^[1]

Нарцисизъм, несигурната същност, пропуканото аз, помисли Мод, коя съм аз? Матрица за шепота на текстове и кодове? Представата беше едновременно приятна и неприятна, изискването да мисли за себе си като за нещо пресежливо, непълно. Оставаше и въпросът за неловкото тяло. Кожата, дъхът, очите, косата, тяхната история, която сякаш наистина съществуваше.

* * *

Тя застана до прозореца, без да пуска завесата, и загледана в пълната луна, започна да разресва косата си, заслушана в далечното

ефирно шумолене на Северно море.

После легна и повтаряйки движенията на Роланд в съседната стая, се плъзна като ножица под белите чаршафи.

Семиотиката замалко да развали първия им ден. Тръгнаха с малката зелена кола към Фламбъро по следите на сигурния си предшественик и водач Мортимър Кропър с черния му мерцедес, на неговия предшественик Рандолф Аш и на хипотетичния призрак Кристабел Ламот. Продължиха пеша по дирите им до Файли Бриг, без да бъдат сигурни какво търсят, убедени, че нямат право просто да се радват на мига. Не забелязваха, че вървят в крачка — и двамата стъпваха отмерено и енергично. Кропър пишеше следното:

Рандолф прекарва дълги часове, потънал в задълбочено наблюдение на плитки и дълбоки скални вировете на север от Бриг. Виждали са го как разбърква флуоресциращия им планктон с ясновата си тояга и прилежно събира образци в кофите, за да изучава с домашния си микроскоп миниатюрните същества, *Noctilucae* и хидромедузите, „които за невъоръженото око по нищо не се различават от пенести мехурчета“, но при оглед се установява, че представляват „кълбовидна маса дишащо желе с подвижни опашки“. И тук събира морските си анемонии (актинии) и се къпе в императорската вана — голяма зеленикава кръгла кухня, в която се е развличал легендарен римски император. Вечно будното историческо въображение на Рандолф сигурно е намирало немалко удоволствие от непосредствения досег с далечното минало на този край.

Роланд намери морска анемония с цвят на съсирена кръв, притисната под осеян с дупчици перваз върху нанос блещукащ зърнест пясък — розово-златист, синкавочерен. Изглеждаше проста, древна, лъскава и съвсем нова. Над нея се вееше избуял венец от развълнувани целеустремени влакнца, които опипваха и олюляваха водата. Бе с цвят

на корналин като тъмночервен въглен. Месестото ѝ стъбло, основа или краче се бе впило в скалата.

Мод седеше на друг перваз над вира на Роланд, присвила дългите си крака, а на коленете ѝ беше отворен „Великият вентрилоквист“. Сега цитира Кропър, който цитираше Аш:

Представете си ръкавица, издута в съвършен цилиндър от струя въздух, а после махнете палеца и увийте пръстите на два-три реда в окръжност около върха на цилиндъра, затваряйки отвора в долния край на ръкавицата с плоска кожена повърхност. Ако натиснем в центъра диска на окръжността, описана от пръстите, и така принудим еластичната кожа да хлътне навътре, оформяйки нещо като мях, повесен в цилиндъра, ще получим устата и стомаха...

— Любопитно сравнение! — отбеляза Роланд.

— Ръкавиците при Ламот винаги са свързани с потайност и благоприличие. Те скриват нещата. Така е и при Бланш Глоувър, разбира се.

— Едно стихотворение на Аш се казва „Ръкавица“. За средновековна дама, която дава на рицаря ръкавицата си, за да я носи в знак на нейното благоволение. Описва я „млечнобяла, със ситни бисери“.

— Според Кропър Аш неправилно е предполагал, че яйчниците на актинията са разположени в пръстите на ръкавицата...

— Като бях малък, все не можех да разбера къде рицарят е носел ръкавицата. И до ден днешен не ми е ясно.

— Кропър продължава с размишленията на Аш за собственото му име. Интересно. Кристабел със сигурност е размишлявала за името Глоувър^[2]. Станало е повод за няколко изящни и смущаващи стихотворения.

— В „Рагнарьок“ Аш има един пасаж, където бог Тор се крие в грамадна пещера, оказала се кутрето на великанска ръкавица. Била на същия великан, който го измамил да се опита да глътне морето.

— А пък Хенри Джеймс казва за Балзак, че вмъква пръстите си в установеното съзнание като в ръкавица.

— Фалически образ.

— Разбира се. Като всички останали, предполагам, по един или друг начин. С изключение на Бланш Глоувър.

— Актинията отстъпва. Не ѝ е приятно да я закачам.

От актинията се виждаше нещо като рубинен пъп с две-три щръкнали месести мустачета, които тъкмо се прибираха. Накрая остана само кървавочервена месеста издатина, заобикаляща присвита дупка.

— Прочетох статията на Леонора Стърн за венериния хълм и голата пустош.

Мод затърси с какво прилагателно да опише статията, отхвърли „проникновен“ и се спря на „много дълбок“ текст.

— Разбира се, че е дълбок. Но ме притесни.

— Такъв е замисълът.

— Не това имам предвид. Не защото съм мъж. Просто защото... Нямате ли чувството, че метафорите, които използваме, *изяждат* света, който ни заобикаля? Разбира се, всичко винаги е свързано и навързано, нали човек се посвещава — аз самият съм се посветил — на литературата, защото всички тези връзки изглеждат едновременно безкрайно вълнуващи и в някакъв смисъл опасни, прекалено могъщи, сякаш са разковниче към истинската природа на нещата? Да вземем всички тези ръкавици, само преди миг двамата с вас професионално си играехме на бикове и крави със средновековни ръкавици, великански ръкавици, Бланш Глоувър, ръкавиците на Балзак, яйчиците на морската анемония, но в края на краищата всичко се изпарява, все едно варим конфитюр, и неизменно опира до човешката сексуалност. Точно както според Леонора Стърн цялата земя и езикът, всеки език, е прочит на женското тяло. А цялата растителност е срамно окосмяване.

Мод сухо се засмя.

— И за какво става дума? — продължаваше Роланд. — Каква е тази тайнствена сила, която придобиваме, щом разберем, че всичко опира до човешката сексуалност? Всъщност е *безсилие*.

— Импотентност — заинтригувано се приведе към него Мод.

— Умишлено избягвах тази дума именно защото *не за това става въпрос*. Всичко ни е ясно. И с всички тези знания откриваме

само първобитна симпатична магия. Инфантилна полиморфна перверзия. Всичко е свързано със самите нас и това ни превръща в затворници на собственото ни възприятие, не виждаме *нищо друго*. И обрисоваме всичко с тази метафора...

— Леонора добре ви е ядосала.

— Много е добра. Но не искам да виждам света с нейния поглед. Не става въпрос за нейния пол или за моя пол. Просто не искам.

Мод се замисли.

— Във всяка епоха трябва да има необорими истини независимо дали го искаме, или не, независимо дали в бъдеще ще пристъпим отвъд тях, или не. Сега живеем в истината, открита от Фройд. Независимо дали ни харесва, или не. Но сме я видоизменили. Всъщност нямаме свободата да допуснем, да си въобразим, че може и да не е бил прав за човешката природа. Може да е грешал за някои подробности, разбира се, но в никакъв случай за големия замисъл.

Роланд искаше да я попита дали това ѝ харесва. Предполагаше, че ѝ харесва — цялата ѝ работа беше по същество психоаналитична, за лиминалност и маргинални същества. Вместо това попита:

— Интересно е да се опитаме да си представим как те са виждали света. Какво е виждал Аш, може да е стоял на същото това място. Занимавала го е анемонията. Произходът на живота. Защо сме тук.

— Те са ценили самите себе си. Едно време са знаели, че Господ ги цени. А после са започнали да смятат, че няма Господ, само слепи сили. Затова са започнали да ценят самите себе си, обичали са се и са се грижили за собствената си природа...

— За разлика от нас?

— В някакъв исторически момент това чувство за собствената им стойност се е променило в онова, което ви притеснява. Ужасно свръхпростояване, в което няма място за вина. Сега или тогава. И това е само началото. — Тя затвори „Великият вентрилоквист“, наведе се от ръба на перваза, на който се бе свила, и протегна ръка. — Ще тръгваме ли?

— Накъде? Какво търсим?

— Най-добре да започнем с факти и образи. Предлагам Уитби, където е била купена брошката.

Мила моя Елън,

Открих много любопитни неща в град Уитби, процъфтяващо рибарско селище на устието на река Еск — градът се спуска терасовидно по склона с гъстата си плетеница от живописни улици, дворове и множество каменни стълбища, които стигат чак до водата, а от погорните равнища над плувналия околоръст облак от мачти и димящи комини човек може да види целия град, пристанището, руините на абатството и германския океан.

Отвсякъде ни заобикаля миналото, от гробовете в мочурищата и предполагаемите смъртоносни ями на древните брители до римското нашествие и ранните дни на християнското покръстване от света Хилда — в онези дни градът се е наричал Стренсол, а Съборът в Уитби през 664 г., както сме свикнали да го наричаме, е бил, разбира се, съборът в Стренсол. Размишлявах сред руините на абатството с кресливите гларуси и видях още по-стари, помрачни развалини — насипите или могилите в мочурищата и храмовете, може би друидски, в това число Невестините камъни, ред побити камъни край Слайтс, за които се смята, че са били част от колонадата на каменен кръг като този в Стоунхендж. Някои дреболии внезапно могат да съживят тези отдавна изчезнали хора във въображението ни. Например сърцевидна обица от черен кехлибар, залепнала за челюстта на череп, и скосени едри кехлибарени мъниста, открити с подобен обитател на гробната могила, положен вътре с колене, прибрани под брадичката.

Едно митично предание разказва за побитите камъни и привлича въображението ми, тъй като крие намек за жизненото присъствие на древните богове в относително ново време. Уитби си има свой местен великан, страховития Уейд, който заедно с жена си Бел обичал да запокитва каменни блокове в мочурището. Също като онзи Хримтурс, който издигнал стените на Асгард, или като феята Мелюзина Уейд и Бел строили замъци за неблагодарния човешки род — на тях приписват строежа на римския път през мочурището, който отвежда към

великолепния град Пикъринг, същински каменен път върху настилка от чакъл или натрошен пясъчник от мочурището. Възнамерявам да мина по този път, наричан от местните Уейдов друм — те вярват, че Уейд го е направил за удобство на жена си, защото Бел отглеждала в мочурището великанска крава и ходела да я дои. Едно от ребрата на чудовищното добиче е изложено в замъка Мългрейв и всъщност представлява челюстта на кит. Насипите, или могилите в мочурището, са от грамади камъни, които работливата Бел носела в престилката си, но понякога връзките се късали. Според Чарлтън Уейд е чисто и просто друго име на древния бог Один. По времето на саксите в село Тордиса, разположено при извора на потока Истроу, определено са почитали Тор. Така човешкото въображение смесва и нагажда към злободневните си грижи много съставки, които образуват ново цяло — защото по същество е поетично; тук морският кит, замъкът Пикъринг и древният бог на гръмотевицата, отколешните тански гробници на бритите и саксите и неутолимата военна страст на римските завоеватели са претворени в образа на местен великан и пъргавата му съпруга, както камъните на римския път са отишли в строежите от суха зидария за загуба на археологията и за защита на овцете ни — или както грамадният каменен блок в Слайтското мочурище, запокитен от великанското чедо на Бел и нацърбен от железния ѝ гръден кош, е бил раздробен на парчета за ремонт на пътища. От този път се връщам.

Посещавам местните работилници за черен кехлибар, където занаятът процъфтява, а изделията им разкриват отлично ювелирно майсторство. Изпратих ти брошка, придружена с кратко стихотворение... и, както винаги, с голяма обич. Знам колко харесваш добрата изработка; повечето от любопитните тукашни творения искрено биха те зарадвали — украшения могат да се правят от какво ли не и древните амонити откриват нов живот във вид на шлифовани брошки. Занимава ме и преобразяването на останки от вкаменелости в елегантни вещи — полираният

плот на цяла маса разкрива невъобразимо древните спирали на отдавна изчезнали охлюви или папратовидните каменни листа на примитивни цикасови растения, ясно очертани като изсушените цветя или папрат в молитвеникати. Ако като писател имам своя тема, мила Елън, то тя е упорито преобразяващият се живот на отдавна загинали неща, които не изчезват. Бих искал да напиша нещо тъй съвършено излято, че и след толкова години все още да го съзерцават като тези същества, отпечатани в камъка. Макар да чувствам, че престоят ни на тази земя може далеч да не се равнява на техния.

Сигурно знаеш, че и черният кехлибар някога е бил жив. „Някои учени мислители са допускали, че е представлявал втвърден петрол или минерална смола, но днес по общо мнение се приема, че е от дървесен произход — откриваме го в плътни продълговати и тесни маси, външната му повърхност винаги е надлъжно набраздена като дървесни линии, а подобният на мида напречен разрез със смолист блясък показва годишния растеж в сбити елипсовидни зони.“ Цитирам описанието на доктор Янг, макар да съм виждал необработените бучки кехлибар в работилниците и да съм ги държал в ръцете си, неизразимо трогнат от следите на времето в техните разширяващи се елипси — отдавна, много отдавна, неописуемо отдавна отминало време. В някои случаи може да бъдат замърсени от прекомерен слой силикати — докато изрязва роза, змей или ръка, гравьорът може внезапно да попадне на жилка или дефект от кварц или кремък и е принуден да се откаже. Виждал съм как работят тези майстори, всеки от които притежава някакво специално умение в занаята си; гравьорът може да даде брошката на друг, който е специалист в гравирването на орнаментални мотиви, или кехлибарът може да се украси със злато, слонова кост или друга животинска кост.

Както можеш да си представиш, мила моя, от всички тези нови гледки и открития отвсякъде започнаха да избуяват кълнове поезия. (Използвам „кълнове“ в смисъла,

който влага Вон, „блестящи кълнове всевечност“, където думата означава едновременно искрящ блясък, рояк стрели и покълващото семе светлина — ще ми се да ми изпратиш „Silex scintillans“^[3], защото, откакто се захванах с тукашните скали, много мисля за поезията му и за тази каменна метафора. Когато брошката пристигне, моля те, разтъркай я и виж как електричеството ѝ ще привлече случаен косъм или къс хартия — кехлибарът притежава собствен магнитен живот, затова винаги са го използвали за амулети, бяла магия и в древната медицина. Нося се необуздано, мисълта ми се лута на всички страни, искам да напиша стихотворение за съвременните находки на клонки със силикатно покритие в стари артезиански кладенци, описани от Лайл.)

А сега разкажи ти как си — пиши за здравето ти, за домакинските ти занимания, какво четеш.

Твой любящ съпруг Рандолф

Мод и Роналд обиколиха пристанището и започнаха да се спускат и да се изкачват по тесните улички, разположени радиално по стръмния склон. Там, където Рандолф Аш беше забелязал оживен кипез и благоденствие, те виждаха ширеци се признаци на безработица без перспектива. Лодките в пристанището се брояха на пръсти и изглеждаха заковани с дъски и вериги; не се чуваше мотор, не плющеше платно. Още се усещаше димният мирис на горящи въглища, но за тях това имаше различни конотации.

Витрините на магазините бяха стари, романтични. Табелата на рибния магазин беше украсена с пастта на зинала акула и чудовищни скелети с остри шипове; в сладкарницата бяха изнесени старите буркани и пъстрите пирамиди от ярки захарни кубчета, топчета и дражета. Няколко бижутери предлагаха черен кехлибар. Двамата спряха пред „Хобс и Бел, доставчици на украшения от черен кехлибар“. Магазинът беше висок и тесен, витрината приличаше на изправена кутия, опасана с гирлянди и нанизани лъскави черни мъниста с полюшващи се медальони, с изсечени страни или кръгли гланцови зърна. Отпред се кипреше морски сандък с несметни съкровища,

разпилени от вълните — потънали в прах брошки, гривни, пръстени върху напукани кадифени подложки, лъжички, ножове за писма, мастилници и всевъзможни мътни, мъртви мидени черупки. „Такъв е Северът, помисли Роланд, с черно като въглен, здраво, невинаги изящно занаятчийство, блеснало под слоя прах“

— Чудя се дали да не взема нещо за Леонора — каза Мод. — Тя обича странни бижута.

— Може тази брошка с бордюр от незабравки и две стиснати ръце... на която пише „Приятелство“.

— Да, това ще ѝ хареса.

На вратата на магазина се появи дребна жена. Върху тънък черен пуловер бе сложила голяма престилка, изпъстрена с лилави и сиви цветчета. Дребното ѝ сурово лице изглеждаше кафяво на фона на бялата коса, прибрана на кок. Очите ѝ бяха викингски сини, а когато отвори уста, вътре се видяха три зъба. Беше набръчкана, но здрава като стара ябълка, а престилката беше чиста, въпреки че дебелите ѝ чорапи се бяха смъкнали около глезените над грубите черни обувки.

— Заповядайте, слънчице, разгледайте. Вътре имам още много. Хубав тукашен кехлибар, всичко е от Уитби. Не понасям имитации. По-хубав няма да намерите.

Зад щанда имаше още един стъклен саркофаг, в който бяха разхвърляни още колиета, брошки и тежки гривни.

— Ако си харесате нещо, веднага ще ви го извадя.

— Това изглежда интересно.

Овален медальон с донякъде класическа женска фигура, приведена над бликаща урна.

— Викториански траурен медальон. Вероятно е изработен от Томас Андрюс. Кехлибареният майстор на кралицата. Добри времена за Уитби... след смъртта на съпруга ѝ. В онези дни са обичали да си спомнят за мъртвите. Не като сега — далеч от очите, далеч от сърцето.

Мод върна медальона на мястото му. Поиска да види брошката за приятелството и жената я извади от витрината. Роланд разглеждаше подложка с брошки и пръстени, които изглеждаха направени от копринени плитки и нишки; някои бяха в рамка от черен кехлибар, други бяха украсени с перли.

— Тези са много красиви. Кехлибар, перли и коприна.

— Не, господине, не е *коприна*, а коса. Това са друг вид траурни брошки, с коса. Вижте тези с гравираната рамка, нали четете надписа: „In memoriam“. Отрязвали са косата на смъртното ложе. Един вид... запазвали са я жива.

Роланд се взря през стъклото в сплетените кичури тънка светла коса.

— Правели са всякакви неща, много умно са го измислили. Ето верижка за часовник, изплетена от дълги масури. И гривна, закопчалката е във формата на сърце, таквоз изящно нещо. Тази е била тъмнокоса.

Роланд взе гривната — безтегловна и безжизнена, с изключение на златната закопчалка.

— Купуват ли се?

— От време на време. Някои ги колекционират. С течение на времето за всичко ще се намерят колекционери. Пеперуди, копчета за якички. Даже за старата ми ютия, използвах я чак до 1960 г., когато Едит най-сетне настоя да ми купи електрическа, даже за нея се появи някакъв, искаше да я вземе. В тази гривна, младежо, е вложен много труд, много старание. И златото е добро, 18 карата, по онуй време е било скъпо, с разните му там тенекета.

Мод беше извадила на щанда няколко брошки.

— Виждам, че имате око за тези неща. Ще ви предложи истинско бижу, вече не ги правят — говори с езика на цветята, младежо, повет, прецип и теменужка, което означава душевна красота, трайна привързаност и „вечно мисля за теб“. Това трябва да вземете за младата дама. Много по-добре от стара коса.

Роланд колебливо измрънка нещо. Възрастната жена се наведе на високия стол и докосна с ръка зеления шал на Мод.

— Виж, това е направо прекрасно, не се среща често подобно нещо. Прилича ми на идеален образец от ателието на Айзък Грийнбърг в Бакстъргейт, изпращали са ги на принцеси и кралици в цяла Европа. Много бих искала да го погледна, ако не възразявате, госпожо...

Мод вдигна ръце и се поколеба дали да откопчае брошката, или да свали целия тюрбан. Накрая неловко направи и двете — остави шала на щанда, разкопча грижливо подредените му дипли и подаде едрата черна бучка на жената, която затътри крака към прозореца, за да я огледа на прашната светлина.

Роланд погледна Мод. Безумно светлата ѝ коса бе навита около главата ѝ на тънки плитки, стряскащо бели на тази светлина, която изпиваше всички цветове и улавяше само отблясъци и отражения. Изглеждаше почти шокиращо гола, като съблечен манекен, беше първата му мисъл, а после Мод обърна надменното си лице към него и той го видя променено, крехко и даже уязвимо. Искаше да пусне на воля стегнатата ѝ коса. Беше толкова опъната и безмилостно защипана с фиби, че кожата на собствения му череп потръпна от болезнено съчувствие. Дватама едновременно докоснаха слепоочието си, сякаш Роланд ѝ беше огледало.

Жената се върна, остави брошката на щанда и запали прашна подвижна лампа, за да освети тъмните ѝ недра.

— Не съм виждала такова нещо. Ясно е обаче, че е на Айзък Грийнбърг, така ми се струва. Имаше една негова брошка на голямото изложение, с корали и скъпоценни камъни, но не съм виждала и русалка, и корал... даже държи огледалце, всичко си има. Откъде я имате, госпожо?

— Семейно наследство... в известен смисъл. Намерих я в кутията с копчета, когато бях съвсем малка — имахме грамадна кутия за ръкоделие, пълна със стари катарамии, копчета, карфици и конци, просто я бяха забравили вътре. Боя се, че никой не я хареса особено. Майка ми я нарече отвратителен викториански боклук. Наистина ли е викторианска? Взех я, защото ми заприлича на малката русалка. — Тя се обърна към Роланд: — А напоследък и на феята Мелюзина, разбира се.

— Викторианска е, няма две мнения. Според мен е направена преди смъртта на принц Албърт през 1861-ва — преди това се срещат и по-ведри мотиви, въпреки че неизменно преобладават печалните теми. Вижете с какво майсторство са изработени вълните на косата ѝ... и опашката, досущ като жива. Какви неща са умеели едно време. Днес няма къде да намерите такава изработка, няма кой. Всичко е забравено, минало — заминало.

Роланд не се беше заглеждал отблизо в брошката на Мод, върху която наистина бе гравирана малка русалка, седнала на скалата и свенливо извърнала блестящите си черни рамене, за да не се налага да гравират мъничките ѝ гърди. Змиеподобната ѝ коса се виеше надолу по гърба, змиеподобната ѝ опашка се виеше надолу по скалата.

Първоначално му се стори, че всичко е затворено в кафез от клонки, но си припомни думите на жената и внезапно осъзна, че е корал.

— Наследили сте някои от книгите на Кристабел... — обърна се той към Мод.

— Знам. Не ми беше хрумвало преди. Брошката открай време стои в кутията. Никога не съм питала откъде я имаме. Тук в магазина изглежда съвсем различно на фона на всичко останало. Бях дете и исках да се пошегувам.

— Може и той да се е пошегувал.

— Дори да е така — ожесточено разсъждаваше Мод, — това не доказва, че е била тук. Доказва само, че е купил брошки за две жени.

— Не доказва дори това. Може да си я е купила сама.

— Ако е била тук.

— Или другаде, сигурно са ги продавали на много места.

— Добре да я пазите — намеси се възрастната жена. — Няма втора като нея, да знаете — и тя се обърна към Роланд: — Няма ли да вземете брошката с езика на цветята, господине? Двете с русалката много ще си отиват.

— Ще взема брошката за приятелството — побърза да я прекъсне Мод. — За Леонора.

Роланд ужасно искаше да притежава нещо, все едно какво, от странния саждив седимент, който Аш бе докосвал и за който беше писал. В действителност не искаше пищната брошка с цветята и не се сещаше на кого би могъл да я подари — подобни украшения определено не бяха в стила на Вал в нито едно от двете й превъплъщения, нито старото, нито новото. В зелена стъклена купа на щанда откри насипни мъниста и дребни парченца, които жената продаваше за 75 пенса парчето; избра шепя от тях — някои кръгли, други плоски и овални, шестоъгълник, полирана сатенена възглавничка.

— Личната ми броеница, за успокоение, когато се тревожа — обясни на Мод. — Защото се тревожа.

— Забелязах.

---

[1] Херман Мелвил. Моби Дик, прев. Невяна Розева. Варна, Георги Бакалов, 1983 — бел.ред. ↑

[2] Майстор на ръкавици (англ.) — бел.прев. ↑

[3] Искрометен кремък (лат.) — стихосбирка на споменатия по-горе метафизически поет Хенри Вон (1621–1695) — бел.ред ↑

14

*Жените се менели: да, но ти си
в менливостта си вечно
постоянна,
подобно струя на река, една
от извора до сетната
прегръдка,
в която пада — вечно
подновявана,
вечно подвижна, капчици
безброй;
а ти — любима за това — си
силата,
която, движейки се, пази
формата. АИ*

*Р. Х. Аш
Аск към
Ембла, книга
XIII*

Мила моя Елън,
Днес разнообразих режима от дисекции и наблюдения през увеличителното стъкло с дълга разходка от вада на вада или от водопад на водопад — в долината на Готланд или Годланд — не те ли изпълва с възхищение как тук ставаме свидетели на самото съзидание на езика в тези двойни и еднакво възприети имена за едно и също нещо? Тези наименования са дадени от викингите — датчаните са се заселили по тези краища и са приели християнството, а по-дивите норвежки езичници са се опитали да нахлуят от

Ирландия и от север, преди да претърпят поражението при Брунанбур. За 250 години стопанисване и сражения те са оставили малко следи — само отделни думи и имена, които, както отбелязва Уърдзуърт, изчезват и западат.

*Как всяко нещо кривва в някой случай
от пътя си предначертан и като сън
минава,
и как се разпростира нов език от бряг до
бряг;
и само някой може би меланхоличен ручей
или навъсен хълм със старо име си
остава,
а вярата, законът, хората потъват в
мрак! АИ*

Река Черни Еск се ражда от сливането на две по-малки реки или вади — Елър и Уилдейл, а мястото, където те се срещат, се нарича Вадин трап; по самото им течение се низят множество прекрасни водопади — Томазина вада, Коритото, Водениците, Нелина коса и Малянино гърло, особено впечатляващ 30-метров водопад, който се излива в гористата клисура. Играта на светлина и сянка в променливата зеленина на тръпнеция листак, в дълбоките вирове и гонещите се облаци, които редуваха ту мрак, ту светлина и отново мрак, бе особено изящна. Изкачих се до мочурищата край Глейсдейл и Уилдейл, откъдето извират двете по-малки реки — бликащи ручеи сред пирена и пясъчника. Контрастът между прохладния златист свят на долчинките с техните сенчести пещери и вирове, чиято тишина поглъща прииждащите бързеи на водната стихия, и откритата мрачна шир, в която, докъдето поглед стига, нищо не помръдва и не се чува нито звук освен внезапния сипкав вопъл или цвъртенето на някоя птица... този контраст е толкова пълен и в същото време толкова естествен, а водата тъй леко преминава от единия свят в

другия, че човек се изкушава от мисълта, че тъкмо тук, в суровия север, е бил ако не Раят, то поне първозданната земя с нейните скали, камъни, дървета, въздух и вода, на вид тъй здрави и неизменни и същевременно подвижни, пластични и мимолетни в надпреварата между светлината и спускащото се наметало на сянката, което скрива и разкрива, озарява и размива очертанията им. Тук, мила Елън, а не в злачните южни долини човек усеща близостта на най-далечните ни прадеди, чиято кръв и кости и до днес живеят в нашата кръв и кости — брити и датчани, норвежци и римляни, а също други, безкрайно по-далечни същества, бродили тук, когато земята още е била гореща... По време на проучванията си в пещерата в Къркдейл през 1821 г. д-р Бъкланд открива бърлога на хиени, където намира кости от тигър, мечка, вълк, по всяка вероятност лъв и други месоядни, слон, носорог, кон, вол, три вида сърни и множество гризачи и птици, изядени от хиените.

Не мога да ти опиша тукашния въздух. Не може да се мери с никой друг. Езикът ни не е настроен да разграничава различия във въздуха, без да изпадне в безсмислени излияния или неточни метафори, затова няма да го сравнявам с вино или кристал, макар че ми хрумнаха и двете. Дишал съм въздуха на Монблан, мразовит, лек, чист въздух от далечните глетчери и чистите им снегове с дъх на смолист бор и сеното на планински ливади. Безплътен въздух, както е казал Шекспир^[1], въздухът на чезнеци и изтънчени присъствия, недоловими за сетивата ни. Йоркшърският въздух, въздухът на тукашните мочурища, не е скован в този изцъклен мраз — той е жив и кипи от движение като водата, с която си проправя път през пустошта. Той се вижда, той тече в реките и очертава плешивите плещи на камъните, избива във въздушни фонтани и трепти над палещата пустош. А тръпчивият му незабравим аромат, на ръмящ чист дъжд и призрачния дим на дъвен огън, на студена и бистра изворна вода, на нещо неповторимо изящно и възвишено... уви, не мога да опиша тукашния въздух. Убеден съм, че от него съзнанието на

човек се разширява и той придобива нови сетива, за които не е и подозирал, преди да стъпи по тези високи била...

На следващия ден разходката на Роланд и Мод до водопадите се оказа по-приятна. Тръгнаха пеша от Готланд и видяха нишките и накъсаните стъклени ветрила на Малянино гърло; промъкваха се по речните пътеки над шуртящата вода с цвят на торф, прекосяваха мочурливата пустош и отново се спускаха към речните корита. Откриха вълшебни зелени островчета между скалите, подравнени от неспирното внимание на пощипващите ги овце и заобиколени от побити камъни сред загадъчните петнисти туфи на пурпурния напръстник. Покрай главите им жужаха необичайни прозрачни насекоми, в плитчините газеха гмурци, а на едно блатисто място смутиха десетки сияйни жаби, все още пеленачета, които заскачаха под краката им сред дъжд от водни пръски. Хапнаха на една ливада до Нелина коса и обсъдиха положението. Роланд, който четеше „Мелюзина“, преди да заспи, вече беше убеден, че Кристабел е била в Йоркшър.

— Тук трябва да е. Къде иначе? Пълно е с местни думи — оврази, ждрела и репей. Дори въздухът е тукашен, като в писмото му. В „Мелюзина“ въздухът е като жребчета в пролетни ливади. Това е йоркшърски израз.

— Дори да е така, никой не го е забелязал, защото не са го търсили. Винаги се е смятало, че в пейзажите си Кристабел описва Бретан — твърди се, че е Поату и че е била силно повлияна от местния колорит на романтизма — сестрите Бронте, Уолтър Скот, Уърдзуърт. Или че са символически.

— А вие как мислите? Била ли е тук?

— Да, определено. Но нямам убедително доказателство. Стопанът. Йоркшърският диалект. Може би семейната ми брошка. Само не мога да разбера писмата, писмата до жена му. Чудя се...

— Може наистина да е обичал жена си. Нали казва „когато се върна“. Знаел е, че ще се върне. Всички знаем какво е станало. Ако Кристабел е била тук, не е било, за да избягат заедно.

— Бих искала да знам за какво е било.

— Само те знаят. Било е нещо лично. Но имам чувството, че „Мелюзина“ много прилича на някои от поемите на Аш. Иначе поезията ѝ е коренно различна. За моето ухо обаче „Мелюзина“ често звучи така, сякаш той я е написал. Не като сюжет, а като стил.

— Не ми допада тази мисъл. Но разбирам какво имате предвид.

* * *

Днес водопадът се нарича Томасън и до него се стига по стръмна пътека от селцето Бекхол, сгушено в хълмистите дипли на мочурището. Тръгнаха от там, вместо да се спуснат през мочурището, за да излязат на езерото под водопада. Времето беше ведро и кипеше от живот; в синевата над каменните зидове и гората плуваха огромни бели облаци. На повърхността на един зид Роланд откри ширит от сияйни свилени тампони, които се оказаха входове към леговищата и тунелите на паяци, а когато докосна със сламка и най-малката нишка от строежа им, всички се втурнаха навън, свирепо размърдали грабливи крака и челюсти. Когато приближиха водопада, пътеката стана съвсем стръмна и се наложи да се опират по каменните блокове. Реката минаваше през естествено вдлъбната скална окръжност с ниски прагове, от които всевъзможни фиданки се бореха за глътка живот; тъмната вода миришеше на студ, на мъх и бурен. След като дълго се визира в зеленикаво-златисто-белия бързей на водопада, Роланд отмести очи към ръба на кипналия клокочещ вир. В същия миг слънцето се показва и освети водата, а той видя едновременно огледално бляскавата ѝ повърхност и безброй живи и мъртви листа и растения, които се носеха отдолу, сякаш уловени в мрежа от плътни брънки пъстра светлина. Осъзна, че наблюдава интересно природно явление. От пещерата и от каменните блокове на входа ѝ сякаш струяха бели пламъци. Когато отразените от водата лъчи докосваха неравния камък, хоризонтална или вертикална пукнатина, от там се изливаше трептящо ярко сияние, белота вместо сянка, което изпридаше илюзорно скеле от несъществуващ огън, паяжина от безплътни нишки. Остана втрещен, приклепнал на камъка, докато изгуби всякакво чувство за време и пространство, всякаква представа къде се намира, а призрачните

пламъци му се сториха средоточието на някакво съзнание. Мод прекъсна съзерцателния му унес:

— Какво ви е погълнало така? — попита и седна до него.

— Светлината. Огънят. Вижте играта на светлината. Целият свод на пещерата е в пламъци.

— Кристабел също го е виждала, сигурна съм. Чуйте как започва „Мелюзина“:

*Три елемента сляха се в четвъртия.
През въздуха нашариха лъчите,
(връз никнещи фиданки из оскъдните
парчета торф в надвисналите процепи)
мозайка по искрящата вода.
Там, дето тя се плискаше, надиплена
подобно змийски люспи, светлината
се вливаше под нея с течен блясък
на брънчици от ризница; но горе
водата и лъчите заедно пускаха
по сивите стени на пещерата,
по влажния ѝ свод скокливи пламъци,
пълзящи кули, огнени езици,
облизващи гранитния корниз,
изкусно трепкащи по всяка цепка,
от всеки ръб пречупени; и нижеха
на мястото на сенките влакна,
свещички и сияйни бели форми;
и огън, що не грее и не пари,
без нужда от гориво, самороден,
по камъка пламтеше, без да гасне
или изпепелява — лъч и камък,
поток от хладен огън, направляван
от водопад и пръски във едно,
от тях заел живец... АИ*

— Придружила го е дотук — продължи тя.

— Дори това не е доказателство. Ако слънцето не се беше показало, и аз нямаше да го видя. Но за мен доказва всичко.

— Започнах да чета поемите му. „Аск към Ембла“. Добри са. Не говори на себе си. Говори на нея — на Ембла, Кристабел или... Обикновено любовната поезия разговаря сама със себе си. Тези стихове ми харесват.

— Радвам се, че поне нещо в него ви харесва.

— Опитвам се да си го представя. Да си ги представя и двамата. Навярно са били доведени до крайност. Снощи разсъждавах върху онова, което казахте за нашето поколение и секса. Виждаме го навсякъде, точно както казахте. Знаем всичко. Знаем какво ли не, че не съществува единно „аз“, че сме съставени от противоборстващи взаимодействащи системи — дори предполагам, че си вярваме. Знаем, че ни тласка желанието, но не можем да го видим като тях, нали? Дори не споменаваме думата „любов“, защото знаем, че е съмнителен идеологически конструктор, особено романтичната любов, затова трябва действително да напънем въображението си, за да си представим какво са изпитвали на това място, как самите те са вярвали в такива неща, в любовта... в това, че постъпките им имат значение.

— Така е. Знаете какво казва Кристабел: „Лети над тихото ни кътче Тайна“. Имам чувството, че сме изкоренили и това. А и желанието, в което толкова внимателно се вираме... Струва ми се, че цялото това виране има някакъв странен ефект върху желанието.

— И аз мисля така.

— Понякога имам чувството — предпазливо започна Роланд, — че най-доброто състояние е липсата на желание. Когато наистина погледна собственото си „аз“...

— Щом имате такава...

— ... живота си, как стоят нещата... наистина искам да нямам нищо. Чисто и празно легло. Чисто и празно легло в чиста празна стая, където никой не иска нищо от никого. Отчасти е свързано с личния ми живот, разбира се. Но отчасти е принципен въпрос, така мисля.

— Знам за какво говорите. Колко посредствено се изразих! Съпадението е много по-сериозно. И аз мисля за това, когато съм сама. Колко хубаво би било да нямам нищо, колко хубаво би било да нямам желаниа. Дори образът е същият. Празно легло в празна стая. Бяла.

— Да, бяла.

— Абсолютно еднакъв образ.

— Странно.

— Може би е общ симптом за цели ята изнурени научни работници и теоретици. А може да сме само двамата.

— Колко особено! Много особено... да дойдем чак дотук, и то с такава цел, да седнем на камъка и да открием такова нещо един за друг.

Тръгнаха по обратния път в сговорчиво мълчание, заслушани в птиците и промяната на времето в дърветата и водата. На вечеря преровиха „Мелюзина“ за още йоркшърски думи.

— На картата видях някакво място, наречено Богъл Хол, Ямата на Страшилището — каза Роланд. — Хубава дума, затова се чудех дали да не се освободим от тях за един ден, да излезем от техния разказ и да направим нещо за себе си. Страшилището не се споменава нито при Кропър, нито в писмата на Аш. Казвам го за всеки случай, да не вземем пак да попаднем на нещо.

— Защо не? Времето се оправя. Ще бъде горещо.

— Няма значение. Просто искам да видя нещо с неподправен интерес, без напластени отгоре му значения. Нещо ново.

* * *

Нещо ново, това бяха поискали. И денят се оказа идеален. Ден със синьо-златното хубаво време, което всички помним от първите си детски очаквания, когато свежата недалечна памет си казва — *това е*, и щом сега е така, значи така е било, така ще бъде. Хубав ден за среща с ново място.

Запасиха се с храна за прост пикник. Кафяв хляб, бяло йоркшърско сирене, червени репички, жълто масло, алени домати, кръгли яркозелени ябълки и бутилка минерална вода. Не взеха никакви книги.

Ямата на Страшилището е пещера, закътана в скалите, където реката се влива през пясъка в морето от стара мелница, сега превърната в младежки хостел. Спуснаха се в залива по отрупаните с цвят алеи. Високите гъсти плетове бяха обсипани с цъфнали шипки, повечето светлорозови, тук-там бели, със златистожълти тичинки,

натезали от жълт пращец. Сред тях изящно и нагъсто се бяха вплели диви орлови нокти, втъкали кремавите си цветове в златисто-розовия облак. Никой от двамата не беше виждал или вдишвал такова великолепиe от диви цветове, струпани на такова малко място. Топлият въздух носеше аромата им на плътни пориви като витаещ наситен балдахин. Бяха очаквали някой и друг цвят, късен съвременен потомък, оцелял от цветните килими на Шекспир или Уилям Морис. Завариха изобилие, растеж, искряща, ухаеща лавина от живот.

Ивицата под стръмните скали трудно може да се нарече плаж. Равният пясък преминава в плитчини, осеяни с влажни камъни, и терасовидни скални басейни, които се простират към морето. Терасите преливат в ярки цветове — розовеещ камък, сребрист подводен пясък, ослепително зелен мъх, гъсти туфи с розови връхчета в лавина масленозелени, жълто-кафяви водорасли. Самите люспести скали са сиви. Роланд и Мод забелязаха, че плоските камъни в основата им са нашарени с релефа на перести и тръбовидни вкаменелости. Имаше табелка: „Моля не рушете скалите. Уважавайте природното ни наследство и го пазете за всички“. В Уитби можеше да се купят амонити и белемнити. Въпреки това младеж с чукче и плик усърдно ронеше скалната повърхност, от която навсякъде стърчаха спираловидни и пръстеновидни кръгли форми. Особеност на крайбрежната ивица е изобилието от големи кръгли камъни, пръснати като следи от космически или великански обстрел. Камъните не са еднакви на цвят и големина — има лъскавочерни, сернистожълти, петнисти, със зеленикавовосъчния меланж на стар картоф, пясъчножълти, бели или изпъстрени с жилки розов кварц. Двамата се разхождаха с наведена глава и повтаряха „Вижте, вижте, вижте“, а окото им откъсваше за миг някой камък и после го оставяше да се слее с общата канава — или произволен безпорядък, изместен от нови открития.

Когато спряха за пикник на една скала, най-сетне успяха да видят и да осъзнаят цялата гледка. Роланд събу обувките си; краката му се белнаха на пясъка като твари, изпъззели от непрогледен мрак. Мод беше по дънки и риза с къси ръкави. Ръцете ѝ изглеждаха златисто-бели — бяла кожа с блеснали косъмчета. Наля вода от зелената бутилка, доказателство за чистия ѝ произход от минералния извор; мехурчетата затрептяха в картонените чаши. Бяха уцелили

отлив и морето беше много далеч. Настъпил бе моментът за откровен разговор. И двамата го усещаха, и двамата до голяма степен го искаха, но нещо ги спираше.

— Съжалявате ли, че се прибираме? — попита Мод.

— А вие?

— Хлябът е много хубав. Имам чувството, че и двамата ще съжаляваме.

— Трябва да решим дали и какво да кажем на Блекадър и Кропър.

— И на Леонора. Скоро пристига. Тревожи ме срещата с нея. Възторгът ѝ е заразителен и човек лесно се забравя.

Роланд не успяваше да си представи Леонора. Нещо му подсказваше, че е едра жена, и сега внезапно си я представи като класическа богиня с богато надиплени одежди, повела за ръка придирчивата Мод. Две бягащи жени. Писанията на Леонора разпалваха въображението му. Две жени...

Погледна Мод, седнала встрани по дънки и бяла риза на слънцето. Отново беше с шал, този път не с копринената кула, а с хрупкав памучен плат на зелени и бели карета, привързан на тила под косата ѝ.

— Ще трябва да решите какво да ѝ кажете.

— Вече съм решила. Няма да ѝ казвам нищо. Най-малкото докато двамата с вас не стигнем до някакъв завършек или решение. Няма да е лесно. Тя е много настъпателна. Експерт е по интимните въпроси. Стеснява личното ми пространство. Както стана дума, не се оправям особено добре с тези неща. В известен смисъл.

— Може би сър Джордж ще предприеме нещо.

— Може би.

— Нямам никаква представа какво ме чака, като се приберем. Нали ви казах, на практика съм безработен, от време на време ми подхвърлят по милост някое преподавателско място и спорадични задачи по изданието. Изцяло завися от Блекадър, който ми дава безлични препоръки и ме изкарва още по-безличен, отколкото съм в действителност. И аз не мога да му кажа за всичко това. Но така животът става още по-труден. А и остава въпросът с Вал.

Мод не гледаше към него, а с острия нож разрязваше ябълката на люспи, тънки като оризова хартия — полумесец с яркозелена кора,

хрупкава бяла сърцевина като папирус и лъскави тъмни семки.

— Не зная нищо за Вал.

— Защото не съм говорил за нея. По-добре да не казвам нищо. Мисля, че не е редно. Живеем заедно, откакто влязох в университета. Тя изкарва хляба вкъщи. Дори сега съм тук отчасти с нейни пари. Не харесва работата си, временни неща, какво ли не, но я върши. Дължа ѝ толкова много.

— Разбирам.

— Само че не се получава. Без особено ясна причина. Просто заради... защото... в съзнанието ми изплува бялото легло.

Мод подреди резенчетата на ветрило в хартиената чиния и му ги подаде:

— Знам. При мен беше така с Фъргюс. Сигурно сте чули.

— Да.

— Сигурно той ви е казал. Никак не беше хубаво — времето, което прекарах с Фъргюс. Взаимно изтезание. Ненавиждам това, ненавиждам шума, разсейването. Спомних си нещо, докато си мислех за онова, което казахте — за морската анемония, за ръкавиците и за текста на Леонора за венериния хълм. Така е. Спомням си какви дълги лекции ми изнасяше Фърпос за завистта към пениса. Той е от хората, чиито доводи се изразяват в прогресивно нарастваща какофония; само чака да отвориш уста, за да те забие с нещо още по-умно, още по-гръмогласно. Обичаше да ми цитира Фройд в 6 сутринта. „Анализата — крайна и безкрайна“. Ставаше много рано. Обичаше да се перчи гол в апартамента и да цитира Фройд: „Няма друг момент в аналитичната работа, при който човек да страда така силно от съмнението, че думите му отиват на вятъра, както при опитите да се убеди жена да се откаже от желанието да има пенис“. Според мен не е прав, имам предвид Фройд, но това няма значение. Имаше нещо адски нелепо в тези глупави крясъци преди закуска, когато нарочно изваждаше всичко на показ... Не можех да работя. Така стояха нещата. Чувствах се като пребита. Без особено ясна причина.

Роланд я погледна, за да види дали не го взима на подбив, но Мод се усмихваше — смутена ожесточена усмивка, но все пак усмивка.

Той се разсмя. Тя също.

— Много е изтощително — каза Роланд. — Когато и най-дребното нещо е предназначено политическо послание. Дори когато е интересно.

— Безбрачието е новото сладострастие. Новият лукс.

— Тогава се отпуснете и му се радвайте. Кажете, защо винаги криете косата си?

За секунда помисли, че я е обидил, но Мод само сведе очи и отговори с научна прецизност:

— Заради Фъргюс. Заради него и заради цвета на косата ми. Носех я много къса, остригана почти до голо. Заради цвета — никой не вярва, че е естествен. На една конференция ме освиркаха, защото смятаха, че се изрусявам, за да се харесвам на мъжете. След което Фъргюс каза, че остриганата коса е увъртане, отстъпление — и че приличам на череп. Трябвало просто да я пусна. Затова я пуснах, но я крия.

— Няма смисъл. Оставете я на воля.

— Защо?

— Защото, като не могат да я видят, хората не спират да мислят за това и непрекъснато се чудят какво има отдолу. Така привличате внимание. А и защото... защото...

— Разбирам.

Той зачака. Мод развърза кариения шал. Люспите на плитките приличаха на лъснати овални камъчета с пъстри жилки — слънчогледовожълто, сламеножълто, сребристойжълто, блеснали от задушен живот. Роланд се трогна, завладян не точно от желание, а от някакво неясно чувство, донякъде жалост заради сковаващия задух, на който е бил подложен мекият облак, за да бъде впрегнат в този повтарящ се мотив. Ако замижеше, главата ѝ на фона на морето приличаше на венец с възлести рогчета.

— Животът е твърде кратък — каза Роланд. — Има право да диша.

Съчувствието му наистина беше заради косата, тази злочеста пленница. Мод издърпа няколко фиби и облакът изгуби равновесие, плъзна се и увисна на врата ѝ, все още сплетен на кичури.

— Странен човек сте вие.

— Не ви свалям, добре го знаете. Просто исках веднъж да я видя на воля. Сигурен съм, че ще познаете — не ви лъжа.

— Така е. Точно това е странното.

Тя започна да разплита дългите дебели плитки. Роланд напрегнато я наблюдаваше. Накрая на раменете ѝ неподвижно легнаха шест подредени кичура, по три от всяка страна. Мод разтърси глава и тежката коса литна в напирания въздух. Навела стройната си шия, тя все по-енергично въртеше глава и пред очите на Роланд светлината с блясък се устреми да поеме развихрения облак, а от вътре Мод зърна бушуващо море от разпилени златни нишки; затвори очи и видя алена кръв.

Роланд имаше чувството, че и в него нещо стегнато се е освободило.

— Така е по-добре — каза той.

Мод отметна косата си и го погледна. Беше поруменяла.

— Наистина. Така е по-добре.

---

[1] Думи на Просперо от Бурята (четвърто действие, първа сцена), превод Валери Петров — бел.ред. ↑

15

*Дали отива любовта
отвъд рефлекса галваничен
и тътена на **пепелта**
на някой порив вулканичен,
избълван от подземен кратер
дълбоко съдържа земен огън?
Дали сме просто автомати,
или сме ангелоподобни? ВК*

Р. Х. Аш

Мъжът и жената седяха един срещу друг в купето. Излъчваха сдържано благоприличие; в скута им лежаха отворени книги и когато движението на влака позволяваше, и двамата възобновяваха прекъснатото си занимание. Мъжът се беше облегал лениво в ъгъла, кръстосал глезени, спокоен и отпуснат. През по-голямата част от времето жената свенливо гледаше в книгата, но от време на време вирваше заострената си брадичка и напрегнато се взираше в променящия се пейзаж. Страничен наблюдател би могъл дълго да разсъждава дали пътуват заедно или отделно, тъй като очите им рядко се срещаха, а и тогава оставаха бдително безизразни. След дългото пътешествие същият наблюдател би могъл да заключи, че господинът изпитва възхищение или най-малкото значителен интерес към дамата. Когато тя решително забиваше поглед в книгата или в прелитащите полета и изчезващите крави, той я поглеждаше замислено или просто заинтригувано — бе трудно да се каже.

Беше красив мъж с буйна тъмнокестенява коса, почти черна, ако не бяха ръждивите отблясъци в къдриците, и с още по-тъмна лъскава брада. Широкото му чело бе инструмент на силно развит интелект, макар да бе щедро надарен и с бръчки на състрадание и съчувствие.

Големите му тъмни очи под груби, грапави черни вежди се взираха в света доста уверено — безстрашно и същевременно резервирано. Изрязан нос, непоколебима и решителна уста; човек би казал, че това лице добре познава себе си и има установени възприятия за света. Държеше „Принципи на геологията“ на сър Чарлс Лайл и когато се зачиташе, поглъщаше страниците бързо и съсредоточено. Беше облечен елегантно без излишна показност. Хипотетичният наблюдател би се затруднил да определи дали мъжът води деен или съзерцателен живот — изглеждаше свикнал да се разпорежда, но в същото време приличаше на човек, „отдаден на пространни и дълбоки мисли“.

Жената беше облечена елегантно, макар и не по последна мода; върху муселинената рокля на сиви райета беше наметнат индийски шал в морскозелено и електрик на гълъбовосив фон; под сивото копринено боне надзъртаха бели копринени рози. Беше много руса и бледа, с подобаващо големи очи в особен зелен цвят, който се променяше с всяко трептене на светлината. Не беше точно красива — лицето ѝ бе твърде издължено, за да бъде съвършено, а и не беше в първа младост, но скулите ѝ бяха изящно очертани и устните ѝ оформяха елегантна извивка, а не капризна роза. Зъбите ѝ биха се сторили възголеми за нечий възискателен вкус, но за сметка на това бяха здрави и бели. Беше трудно да се познае дали е омъжена, или е стара мома, дали е богата, или бедна. Всичко в нея бе спретнато и подбрано с вкус — не се долавяше и намек за екстравагантност, но любопитното око не би открило следи от нищета и пестеливост. Ръкавиците от бяла ярешка кожа бяха меки, безупречни. Щом някое залитане на влака отместеше широката камбана на полата ѝ, отдолу се подаваха малките ѝ стъпала, стегнати в лъскави изумруденозелени боти. Дори да осъзнаваше заинтригуваното поведение на спътника си, тя с нищо не го показваше — освен може би със старанието, с което избягваше да го поглежда, но подобно обстоятелство спокойно би могло да изразява само благопристойна скромност.

Въпросът за характера на връзката им се реши много след като Йорк остана зад гърба им, защото господинът се приведе и загрижено попита жената дали се чувства удобно и дали не е изморена. Нямаше други пътници, тъй като повечето се бяха прекачили или бяха стигнали целта на пътуването си в Йорк; никой не продължи след Малтън и Пикъринг и двамата бяха останали сами във вагона. Тя най-сетне го

погледна и го увери, че изобщо не се чувства изморена; замисли се и педантично допълни, че според нея сегашното състояние на духа ѝ не позволява никаква умора. При тези думи двамата се усмихнаха; мъжът се наведе и улови в дланта си малката ръка в кожена ръкавица, която застина и после стисна неговата. Има някои въпроси, заяви мъжът, които трябва спешно да обсъдят, преди да пристигнат — въпроси, които в бързината и суматохата преди заминаването не са успели да изяснят поради липсата на време и спокойствие, въпроси, свързани с някои неловки моменти, които обаче, надява се, с решимост ще могат да преодолеят.

Беше подготвял речта си от „Кингс Крос“. Не можеше да си представи как ще успее да я произнесе, нито какъв отговор да очаква.

Тя отвърна, че цялата е в слух. Малката хрупкава ръка в дланта му се сви и той я сграбчи.

— Пътуваме заедно — започна той. — Решихме, вие решихте, да дойдете. Не зная дали бихте искали, дали бихте предпочели... от тук нататък да наемете стая и да се грижите сама за себе си, или... или бихте искали да пътувате като моя съпруга. Това е голяма стъпка, съпроводена с всевъзможни неудобства, опасности... смущение. Запазил съм стаи в Скарбъро, в които би могло да се намери място за съпруга. Мога да запазя други под измислено име. Може изобщо да не искате да предприемате тази стъпка. Може да решите порядъчно да наемете самостоятелна стая другаде. Простете нахалството ми. Наистина се опитвам да разбера какви са вашите желания. Заминахме в такова екзалтирано състояние... Бих искал решенията да идват от само себе си, но виждате какво е положението.

— Искам да бъда с вас — отвърна тя. — Предприех огромна стъпка. И щом съм се хванала на хорото, ще го играя. За престоя ни тук напълно ме устройва да ме наричате своя съпруга, където прецените. Смятах, че такова е моето... нашето решение.

Говореше бързо и ясно, но ръцете ѝ в топлата ярешка кожа непрекъснато потръпваха в неговите.

— Не зная какво да кажа — промълви той със същия спокоен безстрастен тон, към който се придържаша до момента. — Такова великодушие...

— Необходимост.

— Нали това не ви натъжава, не ви гризат съмнения, не сте...

— Няма място за такива неща. Нали ви казах, необходимост. И сам го знаете. — Тя извърна лице и погледна към мудните полета през дъжд почти невидима сгурия. — Страхувам се, разбира се. Но това сякаш няма значение. Всички стари съображения, всички стари грижи нямат значение. Не са заприличали на носни кърпички, но така ми се струва.

— Не бива да съжелявате за това, скъпа.

— А вие не бива да говорите нелепици. Разбира се, че ще съжелявам. Ще съжелявате и вие, нали? Но в момента и това е без особено значение.

Замълчаха. След малко той продължи, като внимателно подбираше думите си:

— Ако пътувате като моя жена, надявам се да приемете този пръстен. Семейно наследство, беше на майка ми. Обикновена златна халка с гравирани маргаритки.

— И аз нося пръстен. Бил е на една моя леля — Софи дьо Керсоз. Със зелен камък, вижте — нефрит, обикновена плочка с гравирани инициал, „С“.

— Значи предпочитате да не взимате пръстена?

— Не съм казала такова нещо. Показвах ви доказателство за своята предвидливост и решителност. Ще се радвам да нося пръстена ви.

Той смъкна тънката бяла ръкавица и постави халката до изящния пръстен със зеления камък. Беше малко широка, но ѝ стана. Искаше да каже нещо: „С този пръстен се венчавам за теб, с тялото си ще те почитам“, но произнесени пред две жени, тези красиви и верни думи ставаха двойно по-коварни. Неизреченото им присъствие витаеше във въздуха. Той взе малката ръка и я поднесе към устните си. После се отпусна на седалката и замислено взе да си играе с ръкавицата, като една по една изпъваше меките кожени кухини и изглаждаше фините им бръчки.

По целия път от Лондон живото ѝ присъствие в недостъпния отсрещен ъгъл на купето безумно го объркваше. От месеци бе обладала въображението му. Беше далечна и затворена, принцеса в кула, затова всички усилия на въображението му имаха за цел да

уловят присъствието ѝ, да я поднесат на мисълта и сетивата му — остроумието и цялата ѝ тайнственост, белотата ѝ, която бе част от извънредния ѝ магнетизъм, зеления поглед на тези проникателни или притворени очи. Присъствието ѝ беше невъобразимо, по-точно само плод на въображението му. Ала сега бе тук и той се зае да наблюдава по какво прилича и по какво се различава от жената, за която бленуваше, която диреше в съня си и за която бе готов да се сражава.

* * *

Като младеж силно го беше впечатлил разказът за Уърдзуърт и самотната планинска девойка — поетът чул вълшебна песен, запомнил точно толкова, колкото му трябвало за безсмъртните му стихове, и не пожелал да чуе повече. Беше открил, че той самият е различен. Той беше поет, жаден за знания, за факти, за подробности. Нищо не беше прекалено банално, за да го заинтригува; нищо не беше немислимо; ако можеше, щеше да картографира всяка извивка в тинята като доказателство за невидимото въздействие на вятъра и прилива. Затова любовта му към тази жена, която познаваше тъй съкровено и изобщо не познаваше, бе ненаситна за знания. Изучаваше я. Изследваше светлите къдрици на слепоочието ѝ. Стори му се, че в гладките им сребристи и златисти брънки долавя зеленикав оттенък, далечен намек — не окисленото зелено на мед и упадък, а бледозелени фиданки, растителност, живот, изпъстрили косата ѝ като сребрилата кора на млади дървета или зелената сянка на зелените ръкойки свежо сено. Очите ѝ също бяха зелени — стъкленозелени, малахитовозелени, мътнозелени като разбунена морска вода, понесла тежък пясък. Миглите ѝ бяха сребристи, но достатъчно гъсти, за да се виждат. Лицето ѝ не беше приветливо. Нямаше и следа от приветливост в това лице. Чертите ѝ бяха фино изваяни, ала не можеше да ги нарече изящни — костта бе по-скоро тежка, затова силно изразените ѝ слепоочия и полегатите ѝ скули тънеха в дълбока синкава сянка, която въображението му винаги обагреше в зелено, но в действителност не беше така.

Ако наистина обичаше неприветливото лице, то бе, защото беше ясно, проникателно и остро.

Виждаше — или си казваше, че вижда — как тези качества са били прикрити или потулени под слоеве по-традиционни изражения: престорена скромност, целенасочено търпение, презрение, преструващо се на спокойствие. В най-лошия случай — представяше си я съвсем ясно, колкото и да беше обладан от нея, — в най-лошия случай би свела поглед и би извърнала очи със свенлива усмивка, подобна на механична гримаса, защото не е истинска; тя е условност, кратък скован реверанс, защото светът очаква именно това. Струваше му се, че веднага е прозрял същността ѝ още на закуската при Краб Робинсън, когато слушаше мъжките спорове на масата с убеждението, че тя самата остава незабелязан наблюдател. Повечето мъже, отсъди той, биха се отдръпнали от това сурово и ожесточено лице, този абсолютизъм — да, именно абсолютизъм. Би била обречена на любовта на плахи слабохарактерни душици, които тайно биха се надявали да ги наказва или командва, или на глупаци, способни да изтълкуват хладното ѝ деликатно отстранение като признак на женска чистота, за която всички копнееха в онези дни, поне наяве. Ала той веднага бе разбрал, че е предначертана за него, че е свързана с него — такава, каквато е или би могла да бъде, или можеше да бъде... ако беше свободен.

* * *

Съдържателката госпожа Камиш беше висока жена с намръщено чело и сключени вежди като норманите от гоблена от Байо, чиито дълги кораби наистина бяха заселили тези брегове. Двете с дъщеря ѝ пренесоха багажа им — кутии за шапки, пътнически сандъци, колекционерски кутии, мрежи и писалища, разнородна и немалка купчина, която придаваше порядъчност на цялото мероприятие. Когато ги оставиха да се преоблекат в спалнята, обзаведена с масивни мебели, двамата загубиха дар слово и впериха очи един в друг. Той разпери ръце и тя се скри в прегръдката му, но прошепна: „Не сега, още не“. „Не сега, още не“, съгласи се той и усети как тялото ѝ леко се отпусна. Отведе я до прозореца, откъдето над стръмния хълм се разкриваше хубав изглед към ширналия се пясък и сивото море.

— Вижте, германският океан. Като оживяла стомана.

— Често съм си мислела да посетя бретонското крайбрежие, което в известен смисъл е мой дом.

— Не съм виждал тамошното море.

— Непрекъснато се променя. Синьо и ясно днес, сиво-кафяво и бясно утре, подпухнало от вдигнатия пясък. Всичко подгизва

— Аз... двамата... трябва да отидем и там.

— Стига, недейте. Това е достатъчно. Повече от достатъчно може би.

Имаха собствена трапезария, където госпожа Камиш им поднесе огромна вечеря, достойна за дванайсет души, в чинии с едри розови пъпки и кобалтовосин кант. Имаше цял супник с мазна супа, варена треска с картофи, котлети с грах, желе с нишесте от маранта и сладкиш с петмез. Кристабел само побутваше храната в чинията. Госпожа Камиш каза на Аш, че госпожата малко е изпосталяла и очевидно има нужда от морски въздух и добра храна. Когато отново останаха сами, Кристабел обясни:

— Няма смисъл. Вкъщи се храним като врабчета.

Той видя как споменът за дома за миг я покрусил, и побърза да каже:

— Не оставяйте хазяйките да ви уплашат. Но е права — морският въздух ще ви се отрази добре.

Не спираше да я наблюдава. Забеляза, че нищо в обноските ѝ не можеше да се сбърка с поведението на съпруга. Не му подаваше нищо, не се привеждаше интимно към него, не се съобразяваше с присъствието му. Когато смяташе, че не я наблюдава, го пронизваше с острия си поглед, в който обаче нямаше загриженост, нито привързаност, нито ненаситното любопитство, което той самият не успяваше да сдържа. Гледаше го с погледа на птица, прикована към стойката си, ярко пернато създание от тропическите гори или златоок ястреб от северните усои, който носи оковите си с цялото достойнство, на което е способен, и търпи присъствието на човека с все още диво високомерие, като от време на време разрошва пера, за да покаже, че не е изгубил уважение към себе си и не се чувства съвсем удобно. По същия начин тя подръпваше маншетите на ръкавите си, по същия начин седеше на стола. Той искаше да промени всичко това. Можеше да го промени, беше доста сигурен в това. Вярваше, че я *познава*.

Щеше да я научи, че не е негово притежание, щеше да ѝ покаже, че е свободна, щеше да види пламналите ѝ криле.

— Хрумна ми да напиша стихотворение за необходимостта. Както се изразихте във влака. Толкова рядко в живота ни спохожда усещането, че това, което правим, е необходимост — в смисъла, в който вложихте, да се чувстваме обзети от необходимост; предполагам, че така възприемаме смъртта. Ако ни е съдено да доловим нейното приближаване, неизбежно ще разберем, че вече сме завършени — нали разбирате, скъпа моя? — без поредния несръчен избор или възможност за лениво отрицание. Като топки, плъзнати по гладко нанадолнище.

— Без връщане назад. Или като напредваща войска, която всъщност би могла да се върне, но не може да го повярва, защото войниците са обтегнати като струни, обладани от една-едничка цел...

— Можете да се върнете по всяко време, ако...

— Вече ви казах. Не мога.

* * *

Излязоха на разходка край морето. Той гледаше отпечатъците от стъпките им — неговите вървяха в права линия по ръба на вълните, а нейните се приближаваха и отдалечаваха като змия, пресрещаха го, откъсваха се, отново го пресрещаха. Не го държеше под ръка, но няколко пъти се оказаха един до друг и за известно време тя припряно вървеше с него, уловила лакътя му. И двамата вървяха много бързо.

— Добре се разбираме — каза той. — Вървим с еднаква крачка.

— Очаквах да е така.

— И аз. В някои отношения се познаваме много добре.

— А в други изобщо не се познаваме.

— Това може да се поправи.

— Не изцяло — отвърна тя и отново се отдалечи.

Изкряска гларус. Слънцето тъкмо залязваше. Вятърът рошеше вълните, тук-там зелени, на друго място — сиви. Той спокойно крачеше в собствената си електрическа буря.

— Дали има селки^[1]? — попита тя.

— Тюлени ли? Не мисля. Срещат се по на север. По крайбрежието на Нортъмбърланд и в Шотландия има много легенди за

жени тюлени. Жени от морето, които идват за малко и после трябва да си тръгнат.

— Никога не съм виждала тюлени.

— Аз съм ги виждал от другата страна на морето, при пътуването ми в Скандинавия. Имат човешки очи, много влажни и интелигентни, и гладки закръглени тела.

— Диви, но мили.

— Във водата се движат като огромни гъвкави риби. На сушата са принудени да пълзят и да се влачат, сякаш са осакатени.

— Написах приказка за една жена тюлен. Метаморфозата ме занимава.

Не можеше да ѝ каже: „Няма да ме напуснете като жена тюлен“. Защото тя можеше и трябваше да го направи. Вместо това каза:

— Метаморфозите са нашият начин да изразим с помощта на гатанки съзнанието си, че сме част от животинския свят.

— Значи смятате, че между нас и тюлените няма съществена разлика?

— По този въпрос не знам. Има неимоверно много прилики. В костите на ръцете и стъпалата, дори в недодяланите перки. В костите на черепа и гръбначния стълб. Всички сме започнали като риби.

— А безсмъртните ни души?

— Има същества, чиято интелигентност трудно може да се различи от онова, което наричаме душа.

— Вашата явно е загубена, защото сте я лишавали от признание и прехрана.

— Приемам упрека.

— Нямах намерение да ви упреквам.

* * *

Ставаше късно. Върнаха се в трапезарията си в „Отвеса“, където им поднесоха чай. Той започна да сипва, а тя седеше и го наблюдаваше. Приличаше на слепец в претрупана и непозната стая; отвсякъде долавяше неясното присъствие на опасност. Имаше куртоазни правила за медения месец, които бащите предаваха на синовете си и приятелите научаваха от своите приятели. Също както с

пръстена и брачната клетва, при мисълта за тях решимостта му се пропука. Въпреки непроницаемата си порядъчност това не беше меден месец.

— Искате ли да се качите първа? — попита той и гласът му, който през целия дълъг и изнурителен ден бе успял да опази ведър и благ, внезапно застърга в ушите му.

— Щом искате — отвърна тя, но не с покорство, дори без грам покорство, а сякаш донякъде развеселена.

Взе свещта и излезе. Той си сипа още чай. Би дал всичко за малко коняк, но госпожа Камиш не признаваше подобни напитки, а той самият не беше съобразил да го сложи при вещите от първа необходимост. Все пак запали дълга тънка пура. Мислеше за надеждите и очакванията си, за повечето от които не съществуваха език. Имаше евфемизми, грубиянски мъжки разговори, книги. Точно сега най-много искаше да не мисли за предишния си живот, затова мислеше за книги. Пристъпваше пред парливия димящ огън на въглените и си припомни думите на Шекспировия Троил:

*А какво ли
ще е, когато влажното небе
опита във действителност вкуса на
нектара ѝ божествен?^[2]*

Мислеше за Оноре дьо Балзак, от когото беше научил много, при това някои напълно погрешни неща и други, прекалено *френски*, за да му бъдат полезни в света, който все още обитаваше. Жената на горния етаж бе отчасти францужойка и читателка. Може би това обясняваше липсата на неувереност, изненадващата делова прямота. Въпреки всичко цинизмът на Балзак бе неизменно романтичен — каква ненаситност, какво настървение! „Отвращението идва, когато се види истината. Човешката любов вижда истината след обладаването.“ Защо беше така? Защо отвращението виждаше по-ясно от желанието? Тези неща имат свой ритъм. Спомни си как като малък, съвсем момче, едва започнало да осъзнава — не докрай, — че, иска или не иска, един ден трябва да стане мъж, спомни си как четеше „Родерик Рандъм“ — английска творба, наситена с мощно и добродушно отвращение към

човешкото състояние и неговите недостатъци, ала без грам от тънката дисекция на душевността, която правеше Балзак. Книгата имаше щастлив край. Накрая авторът оставяше героя си пред вратата на спалнята и после го пускаше вътре като послепис. А *тя* — беше забравил името ѝ, някоя Силия или София, някое безлично възплъщение на физическо и душевно съвършенство, или по-точно на мъжкото възображение — тя се беше появила с широка кенарена роба, през която прозираше грейналата ѝ снага, беше я изхлузила през главата си и се беше обърнала към героя и читателя, оставяйки останалото, обещанието, на тях. За него този миг беше останал пробен камък. Като момче не знаеше какво е кенар, не знаеше и сега и в най-добрия случай възображението му рисуваше неточен образ с розова снага и прочие, и прочие. Но нещо в душата му трепна и той нервно закричи из стаята. Как ли го виждаше тя на горния етаж — него, мъжа, когото чакаше? Не спираше да крачи из стаята.

Излъсканото дървено стълбище беше много стръмно, с плюшена червена пътека. Къщата на госпожа Камиш се поддържаше добре. Дървото миришеше на пчелен восък, месинговите скоби светеха.

Тапетите в стаята бяха с чудовищни пълзящи рози на зелен фон с нюанса на зелени листа. Имаше тоалетна масичка, гардероб, ниша със завеса, фотьойл с тапицирани облегалки и извити крачка и огромно легло с месингова рамка, върху което величествено бяха натрупани пухени дюшеци, сякаш за да отделят принцеса от грахово зърно. Тя седеше в очакване върху грамадата, придърпала до брадичката си колосаното бяло покривало от плетена дантела и завивката, съшити от шарени парчета. Не носеше роба, а бяла нощна риза с богато набрани басти и дантели на врата и на китките, закопчана с низ миниатюрни копчета. Бялото ѝ остро лице сякаш грееше на светлината на свещите. Изглеждаше като от кост, без капка руменина. А косата... Тънка, светла, огромна, начупена на зигзаг от плитките в пружиниращи талази и обгърнала като облак шията и раменете ѝ, с метален отблясък в светлината на свещите и за пореден път с някакъв зеленикав оттенък от отражението на голяма глазирана кашпа с избуяла папрат, чиито листа бяха като мечове. Гледаше го, без да продума.

За разлика от много други жени не бе завзела всяка повърхност и не бе осеяла стаята с женските си вещи. На единия стол забеляза трептяща рухнала клетка — кринолина с металните му обръчи и

връзки. Отдолу бяха оставени малките зелени боти. Нямахте и помен от четка за коса или шишенце. Той с въздишка остави свещта и припряно свали дрехите си в сенките извън осветения кръг. Тя продължаваше да го гледа. Той вдигна очи и улови погледа ѝ. Можеше да легне и да извърне глава, но не го беше направила.

А когато я прегърна, именно тя попита с дрезгав глас:

— Страхувате ли се?

— Ни най-малко. Вече не — отвърна той. — Ти си моята тюленова съпруга, моята самодива, Кристабел.

* * *

Така мина първата от тези дълги странни нощи. Посрещаше го с ожесточена страст, подобна на неговата, и с някакво познание, защото изтръгваше удоволствието си от него, разтваряше се, за да го получи, и се вкопчваше в него с накъсани животински викове. Галеше го по косата и целуваше слепоочията му, но с никакво целенасочено движение не се опитваше да му достави удоволствие като на мъж — и през всички тези нощи така и не стигна дотам. За миг му хрумна, че все едно държи в обятията си Протей, сякаш тя изтичаше като река през вкопчените му пръсти и го заливаше отвсякъде като надигнала се морска вълна. Колко ли безброй, безброй мъже са си мислели същото, казваше си той, из колко ли безброй, безброй места в различни сезони, в различни стаи, колиби и пещери всички са си представяли, че плуват в соленото море сред надигналите се вълни, всички са си представяли — не, всички са знаели, — че са неповторими. Тук, тук, тук, към това го беше водил ритъмът в главата му, целият му живот... всичко бе клоняло към това действие, това място, тази жена, бяла в тъмното, към това изпълнено с движение хлъзгаво мълчание, този дишащ завършек.

— Не се сражавай с мен — каза той веднъж, а тя напрегнато отвърна:

— Трябва.

„Да не говорим повече“, помисли той, притисна я върху леглото и я обсипа с ласки, докато тя не извика, а той все пак проговори:

— Виждаш ли, въпреки всичко те познавам.

— Добре, признавам — промълви задъхано тя. — Познаваш ме.

Много по-късно той се събуди в просъница и реши, че чува морето, което от тази стая не беше невъзможно, но после осъзна, че тя беззвучно хлипа. Протегна ръка и тя несръчно притисна лице във врата му — не за утеха, а с някакъв сляп натиск, за да забрави.

— Какво има, мила?

— Как можем да го понесем?

— Кое?

— Това. Това кратко преброено време. Как можем да го проспим?

— Можем да мълчим заедно и да се преструваме — понеже сме още в началото, — че разполагаме с цялото време на света.

— Което ще намалява всеки ден. И накрая ще свърши.

— Нима заради това би предпочела изобщо да го няма?

— Не. Именно към този момент вървя от самото начало. От мига, от който имам чувство за време. Когато си отида, това ще е средата, точката, към която всичко е водело преди и от която всичко ще продължи. Ала сега, любими, сега сме тук и тези други времена се случват другаде.

— Поетичен, но неутешителен възглед.

— И двамата знаем, че добрата поезия е неутешителна. Искам да те прегърна, това е нашата нощ, нашата първа нощ, затова е най-близо до безкрая.

Почувства твърдото ѝ влажно лице на рамото си и си представи живия ѝ череп, живите ѝ кости, захранвани от влакна и тънки тръбички синя кръв и недостъпни мисли, които се лееха в потайните ѝ кухни.

— С мен си в сигурни ръце.

— Точно с теб не съм в сигурни ръце. Но нямам никакво желание да бъда другаде.

* * *

На сутринта, докато се миеше, откри по бедрата си следи от кръв. Беше решил, че тя не познава края, и сега виждаше древно доказателство. Стоеше с гъбата в ръка и озадачено размишляваше за нея. Такива деликатни умения, такъв осведомен копнеж... и въпреки

това бе девствена. Съществуваха различни възможности, най-очевидната от които му се струваше леко отблъскваща — и същевременно интригуваща, щом твърдо си наложи да се замисли. Не можеше да я попита. Каквото и да било предположение или проява на любопитство означаваше да я загуби. Веднага, на мига. Знаеше го, без дори да се замисля. Беше като забраната на Мелюзина и за разлика от злочестия Раймонден никакво повествование не го обричаше да прояви недискретно любопитство. Обичаше да знае всичко, дори това, но притежаваше достатъчно здрав разум, повтаряше си той, за да не проявява любопитство за неща, които нямаше надежда да научи. Явно беше прибрала издайническата бяла нощница в багажа си, защото повече не я видя.

* * *

Бяха щастливи дни. Тя му помагаше да приготвя образците си и неистово се катереше по скалите, за да ги набавя. Пееше като сирените на Гьоте и Омир от скалите на Файли Бриг, откъдето вятърът отнесъл в морето госпожа Пийбоди и цялото ѝ семейство. Крачеше неистово из мочурищата, клетката на кринолина и половината ѝ фусти все не успяваха да я догонят, а вятърът рошеше светлата ѝ коса. Седеше нащрек край торфения огън, загледана в старицата, която правеше мекици в плоския тиган; не разговаряше много с непознати — той разпитваше, той печелеше доверие и сведения, той изучаваше. Веднъж половин час държа на приказка някакъв селянин, от когото научи много за местните светци, за подпалените мочурища и рязането на торф, а тя каза:

— Ти си влюбен в цялото човечество, Рандолф Аш.

— Влюбен съм в теб. И по аналогия във всички същества, които имат и най-далечна прилика с теб. А това наистина означава всички същества, защото искрено вярвам, че всички сме част от някакъв божествен организъм със собствено дихание, който за малко живее тук, за малко умира някъде другаде, но остава вечен. А ти си проявление на тайното му съвършенство. Ти си животът на всички неща.

— Нищо подобно. И аз съм смразяващо смъртна, както каза вчера госпожа Камиш, докато намятах шала си. Ти си животът на всички неща. Ти се изправяш и привличаш всичко към себе си. Поглеждаш нещо скучно и безлично и то засиява. Молиш го да остане, то отказва и ти с не по-малък интерес следиш самото му изчезване. Точно това обичам в теб. Точно това ме плаши. Имам нужда от тишина и празнота. Казвам си, че ще избледнея и ще замъждукам, ако се застоя в горещата ти светлина.

* * *

Когато всичко свърши и времето им изтече, той си спомняше най-ясно деня, който прекараха на някакво място, наречено Страшилището — избраха го заради името. Тя се бе прехласнала по безкомпромисните северняшки думи, които колекционираха като скъпоценни камъни или бодливи морски същества. Селото Ъгълбарнъби — Хугелбардов имот, Джагарова могила, Войска пустош. В малките си бележници беше записвала имената на Момите — побитите камъни, които бяха виждали в мочурищата. Дебелата Бет, Каменната Нан, Сис Плюнката.

— Човек лесно може да разкаже страшна история за Сис Плюнката и да спечели няколко лъскави гвинеи — каза тя.

Беше поредният щастлив ден в синьо и златно, ден, който го подсети за зората на сътворението. Бяха прекосили летните поляни и по тесни пътеки се бяха озовали между високи плетове от гъсти шипкови храсти с изящно втъкани кремави орлови нокти — като гоблен от Райската градина, каза тя, — така ефирно и сладостно благоуханни, че го подсетиха за небесните палати на Сведенборг, където цветята говорели собствен език, а цветовете и ароматът им били изразните средства на речта им. Спуснаха се по пътя от воденицата към закътания залив и уханието се смени с острия мирис на сол и на свеж вятър от Северно море с неговата солена пяна, премятащи се очертания на риби и реещи се водорасли, понесени към северните ледове. Приливът беше започнал и трябваше да пристъпват плътно прилепени под надвисналата скала. Наблюдаваше пъргавата ѝ уверена крачка. Бе разперила ръце над главата си, силните ѝ дребни

пръсти се вкопчваха във всяка пукнатина и издатина, малките ѝ боти напипваха сигурна опора по хлъзгавия перваз под краката ѝ. Скалата бе особена шиста с цвят на пушечен метал, излющена и прорязана от струпей, мътна и без блясък освен там, където отгоре капеше и се просмукваше вода, ръждива от пръстта. Слоеве сив камък бяха изпъстрени с равномерно раздиплените кръгове на колониите амонити, вдълбали спиралите си в самата скала — едновременно вкаменени форми на живот и живи форми в камъка. Блесналата ѝ светла глава с навитите на венец плитки сякаш повтаряше същия мотив. Сивата ѝ рокля с подивелия вятър в полите ѝ почти се сливаше със сивата скала. А по всички многобройни тесни ръбове, във всички процепи и пръснати пукнатини забързано се щураха стотици дребни паякообразни същества, обагрени в наситено червено. Цинобърът изпъкваше още по-ярко върху синкавосивата скала. Приличаха на тънки нишки кръв, на паяжина от премигващ пламък. Зърна белите ѝ ръце като звезди върху сивия камък, а през тях и покрай тях пробягваха червените създания.

Най-силно впечатление му направи мястото, където се стесняваше талията ѝ, точно преди бухналите поли на роклята. Припомни си познатата ѝ голота, ръцете си, обхванали това стесняващо се тяло. За миг я зърна като пясъчен часовник, като съд с време, уловено в нея като струйка пясък, камък, прашилка живот, неща, които вече са живели и ще живеят. Тя бе съдът с неговото време, тя съдържаше миналото и бъдещето му, сега пристегнати с такова ожесточение и такава нежност в тази малка окръжност. Припомни си чудат езиков факт — на италиански талия е *vita*, живот — и реши, че сигурно е свързано с пъпа, с мястото, откъдето отплава самостоятелният ни живот, с пъпната връв, която според горкия Филип Гос неминуемо е била създадена от Господ за Адам като митичен знак за вечното съществуване на миналото и бъдещето във всяко настояще. Замисли се и за феята Мелюзина, жена *jusqu'au nombril, sino alia vita, usque ad umbilicum*, жена до пъпа. „Това е моят център, каза си той, тук, на това място, в този миг, вътре в нея, в теснината, където желанието ми достига своя край.“

На този бряг могат да се намерят кръгли камъни от всякакви скали — черен базалт, разноцветен гранит, пясъчник и кварц. Тя се прехласна и напълни кошницата за пикник с тежко гнездо гюлета —

саждивочерни, сернистозлатни, тебеширеносиви, които под вода разкриваха пъстри жилки от съвършено чисто и прозрачно розово.

— Ще ги занеса вкъщи, за да подпирам вратите и да притискам листовите на голямото ми произведение, голямо най-вече с обема си хартия.

— А дотогава ще ги нося вместо теб.

— Мога и трябва сама да нося бремето си.

— Не е така, поне докато съм тук.

— Няма да си тук задълго. Нито аз.

— Да не мислим за времето.

— Стигнахме до Фаустовото „Не може повече“. Шепнем на всеки миг: „Постой! Ти тъй си хубав!“^[3], но ако не бъдем прокълнати на мига, „звездите бързат, времето тече, часовникът дванайсет ще удари“^[4]. Ала все още можем да тъжим за всяка отминаваща минута.

— Ще се изтощим.

— Не е ли това чудесно състояние, в което да намерим своя край? Дори нищо друго да не го мъчи, човек може да умре само от крайно изтощение да върши непрекъснато едно и също.

— Никога няма да се изморя... от теб, от това...

— За щастие умората е част от човешката природа. Затова е най-добре да заговорничим с неизбежното. Да си играем с него.

*Та щом не можем слънцето да спрем,
да го пришпорим, колкото си щем.*^[5]

Този поет ми е по душа — каза тя. — Макар че не го обичам колкото Джордж Хърбърт. Или Рандолф Хенри Аш.

---

[1] Морски народ в шотландския и ирландския фолклор — тюлени, които могат да приемат човешки образ — бел.прев. ↑

[2] Уилям Шекспир. Троил и Кресида, трето действие, втора сцена, превод Валери Петров — бел.ред. ↑

[3] Йохан Волфганг Гьоте. Фауст. Част I, гл. 6. Превод от немски Димитър Стоевски. София, Време, 1997, с. 442 — бел.ред ↑

[4] Кристофър Марлоу. Доктор Фаустус. — В: Театър на английския Ренесанс. Съст. и превод Александър Шурбанов. София, Народна култура, 1975 — бел.ред. ↑

[5] Андрю Марвъл. „На свенливата си възлюблена“. — В: Английска поезия. Съст. и превод Александър Шурбанов. София, Обсидиан, 1995 — бел.ред. ↑

16

ПРИКАЗНАТА МЕЛЮЗИНА

ПРОЛОГ

Какво бе приказната Мелюзина?
Твърдят: среднощ до кулата на замъка
чер въздухът се дипли край крилата
на змей грамаден, с люспеста опашка
зашибал раздвоеното небе
през облаците, черни като сажди;
навремени пронизващ писък яха,
понесъл загуба и болка, вятъра,
завихря се в плача му и заглъхва.

Твърдят: при лузинянските князе
на смъртното им ложе иде твар,
половин змия сребриста, половин
жалееща кралица с плътно було.
Те с кръстен знак се помиряват с Царя
небесен, тя се стапя с вик на болка,
че не търпяла Името, навеки
лишена от надежда за спасение.

Разправя дойката, че в тая кула
невинните деца в прегръдка спели,
сърцата и телата си да топлят.
Нежна ръка отгръщала среднощ
завесата и вдигала ги спящи,
да сучат те от майчината гръд,
като в съня им и сред тишината
се сливали горещи сълзи с млякото,

та смесвали в устите сол и сладост,
и те усмихнати през плач се будели,
с надежда и със страх нов сън да чакат.
Тъй, казва дойката, порасли здрави.

Лети над тихото ни кътче Тайна.
Слухът ни чува как реве по вятъра,
гледецът вижда как водовъртежи
завихря в дълбините — тъй дете
върти известно време пумпал, после
го пуска отегчено. По стените
личат следите от незрими зъби.
Дочуваме под горската настилка
как сплита тя живота и смъртта
на корените, вътъци и вейки,
въздишащи под слънцето корони,
менливо люшнати от плам към тлен.
Пресичат Сили дребния ни път.
Под ледовете китът пуска мляко.
Протичат електрически потоци
между очи и полюси, послания
отвъд, през и оттатък съществото ни.
С крак мидата се вкопчва, а вълните
натрупват пясък, черепи, черупки,
от раковини люспи, кварц и кремък,
варовик, креда и от тях извайват
мамутски бряг и дюни — динозаври,
и пак безстрастно пръсват ги на прах.

* * *

Във своята древна хроника е писал
Жан от Арас (та своя княз да радва
и образова): „Цар Давид ни учи,
че пропасти са Божиите присъди,
без дъно и стени, и там душата

се гъне из пространство без основа,
обхванало отвред ума, безсилен
да го схване“. И съветва Жан
човешката душа да не опъва
разсъдъка, където той не стига.
Разумният човек, твърди отецът,
ще види: Аристотел бил е прав,
твърдейки с вяра, че светът съдържа
и зрими, и незрими същества
едно до друго. Той цитира Павел,
че първите Незрими на света
съзрели на Създателя си силата,
от питащия ум човешки скрита,
освен тук-там из книгите, написани
от мъдрите за онзи, що се лута.

Във въздуха, твърди монахът смел,
летят безброй за нас незнайни твари,
могъщи в нестабилния си свят,
пресичат пътя ни сегиз-тогиз,
като например феите орисници,
които според Парацелз са ангели,
ни прокълнати, ни благословени,
захвърлени навек между земята
и хлопналата златна дверь небесна...
Не са добри, затуй не са спасени,
въздушни духове, не са и зли
по намерения, непостоянни просто.

Небесните закони през земята
протичат като полюси, обръщат
те глобуса по негова повеля,
завързват (иначе казано) простора
с морята, с цялата подвижна маса,
в ефирни мрежи, здраво уловили
материята, въвн от тях умът
намира само ужас, отчаяние,

илюзии.

Какво са те, обсебили
съня, страстта сломили, нас отвели
от здравата основа на нещата?
Сестри на ужаса или небесни
кralици, от предела на духа
низвергнати до нашата фантазия?

Божиите ангели в сребро и злато
обхождат царства, тронове, страни,
достойнства, сили, бързи като мисъл
между желанието и постъпката.
Кои са тия, дето бродят скрито,
със страсти, яхнали въздушни урви
ей тъй, преди да литнат пак
заради тръпката във тая зев
между челото на навъсен облак
и чистия океан — опал небесен?
Чиито меки пръсти не помръдват
веригите — причини и закони —
скрепили суша и море, лед с огън,
плътта с кръвта, и всичко туй — със времето?

Когато легнал Ерос до Психея,
й рекли злите й сестри, че с изгрева
ще стане той чудовищна змия.
И тя в простъпка вдигнала свещта
над ложето, но восъкът покапал
по любовта в човешко дивно тяло,
що в пламнал гняв избягало от там.

Но Силата щом вземе женска форма,
наказват я. Извързват поглед всички
от страшната Медуза и косите й.
Кой жали Сцила в ямата от кости,
как вият кучешките й глави
през гърч, че някога била е прелестна,

че я е любил Посейдон — загадъчна
като нощта и щерка на Хеката?
А ронещите се глави на Хидра?
Запее ли Сирената, мъжете
уши запушват и отплават, глухи
за мъката ѝ, че очаква гибел
онуй, което люби, че страстта ѝ,
тъй чудна в песента, в целувка мигом
донася смърт на смъртните мъже.
Жената Сфинкс, свободна, се усмихвала
в неплодната пустиня на глупците,
несхванали, че гатанката значи
„човек“ — и няма тайна; но когато
разбрали, те пролели ѝ кръвта —
за дързостта, и че била чудовище.
Мъжът се назовал и власт получил
над Питащата — дотогаз Съдба,
а отподир робиня, жертва.

Какво бе приказната Мелюзина?
От род с чедата гнусни на Ехидна,
влечуги хищни, или с тез, по-благите,
скиталци бързи, дето в светлината
на сънищата, в здрача или в мрака —
вълшебни тайни — обещават дарове:
дриади, феи и кожосменячи,
лъчисти облаци, искрящи ручей,
сияйни твари морски и небесни;
те, в отзив на копнежа, не заплашват,
но стапят се под слънчеви лъчи,
обречени от своята страст по хората,
по мирното огнище и дома.

Ще дръзна ли за нея да разкажа?
За орис и вълшебство да запея,
да тръгна между сенките, отвъд
познатото и здравето? Ще дръзна ли?

На помощ, Мнемозина, о, титанке,
ти, щерко на Небето и Земята,
родила музите; ти обитаваш не
разцъфнал хълм или кристален ручей,
а тая тясна пещера на черепа —
о, Памет, взела нишката, що свързва
ума ми с древните, със началата
тъмни и сънни на рода човешки,
когато зримо и незримо кротко
се гушели; о, извор на речта,
дари ме с мъдро слово, с мирен преход
от приказките къщни към тъмата
отвън и после пак в съня обратно,
с утеха християнска, в мирно ложе.

КНИГА I

Размъкнат рицар яздеше в бърдата.
Зад него — страх, пред него — пущинак.
Опръскан с кръв и умърлушен, конят
препъваше се в бавната си крачка,
усетил как отпуснат е ездачът му,
а и юздите по врата му потен.
По заник бе, раздвижиха се сенки,
гризящи коренищата, потекоха —
лукави, меки кожени езици —
по хълма и в устата на дола,
след тях, безволеви, ездач и кон.
Че пустошта, огромна и безлична,
с безформени шубраци се разстилаше
пред тях без цел и без пътека, само
с безсмислени следи от овча паша.

Между бърдата и ласкавото слънце
взаимност има на светлик и сумрак.
Там, дето то се крие, сплъстен пирен,
лилав и розов, сляга се под мрачно
и непрозирно черно наметало,

безстрастно метнато връз торф и пясък,
и кремък чак додето поглед стига,
до хребетите горе нависоко.
Засмее ли се, хиляди лъчи
изскачат от цветче и клонка, още
от пясъка по камъните в торфа,
искрящ под кехлибарените вирове
от светнал дъжд, и пустошта е жива,
усмихната под слънчеви усмивки.
А подир дъжд се вдигат живи сенки,
завихрени играят си над пирена
в течения досущ като море
или, така овচারите ще кажат,
като жребчета в пролетни ливади
и като гъски, в своя полет бръснали
вода и въздух. Толкоз еднородна
е пустошта и толкоз разностранна.

Но яздеше той, без встрани да гледа,
бе стихнала изтънчената стръв
на бягството от лов и смърт — смъртта,
която сам случайно причини
на Аймери, роднина и владетел.
Отбраната му участ зла стовари
връз онзи, най-добър и мил, и смел,
и най-обичан, най за него скъп.
Пред погледа му пелена от кръв
се спусна и пришпори с бяс ума му.
Какво остава? — Гибел и разруха.

Пристъпи конят между две скали
в ждрело с обветрени стени, покрити
над тясната пътека с хвойна, с тръни
и боровинки. Капеше вода
от скалната стена, покафявяла
от торфа, почерняла и от сажди
от стара угар. Пръскаха копитата

на струйки камъчета, те пък бързо
търкулваха се долу във потока.
Вода и камък. Тесен, пътят слизаше.
От колко време вече — той не знаеше.
Но изнурен, през мъката си кървава
той бавно схвана, че дочува шум
от падаща вода — дошла по вятъра,
накъсана, на смях подобна музика.

И после чу през ромона мелодия
по-ясна, но и по-чудата: сребърен
напев, усукал течното си тяло
по бързата река и тъй пристегнал
по нея връв от звук, сребриста, каменна.
Заслушани надолу продължиха,
а отстрани стесняваха се влажните
стени. И после, на един завой,
пролука се яви; човек и кон
застинаха, със слисан глед и слух
се взряха в чудо.

Бе в хълма сякаш издълбана ниша,
а в нея вир бе скрит под свъсен зъбер,
от чийто ръб струящата вода
изваяла бе устна, побеляла
от нишки пяна — стъклени игли —
тя след въртеж и скок сама притихваше,
безкрайна белосребърна къделя,
оформена под каменната устна
от своята мощ и въздуха, прихванат
в потока ѝ, и после се разстилаше
подобно твърд блед лед във тоя вир
под черните и зелените петна.

Стоеше объл камък в гъсталака
от смътни туфи, люшнати сред мрежа
от струйки, дето кипнали се сщеждаха

по влакнестите брегове и тъй
усмихната се будеше водата.
Покрит бе камъкът със ярък пояс
от папрат и смарагдов мъх, и мента,
стъбла уханни и корони тъмни
провесили сред буйната вода.
От зъбера се спускаха листа
да срещнат очеболец и луличка,
отдолу изтъкали жив килим —
зелен, но с шарки в аметист и злато.

И пееше жена на този камък.
Сама на себе си, тъй ясно, тихо;
чист златен глас, като че ли без нужда
да спре, дъх да поеме, да обмисли,
прост и безкраен като водопада
и ненадеен като тия струйки,
избликнали тук-там сред треволяка.

Тъй както рози в края на деня
в беседка опустяла сякаш още
сияят бледо, тъй и тя разпръскваше
там перлена и мека светлина,
приседнала да пее в пустошта.
Потрепваше коприната ѝ бяла
с дъха на песента, и пояс носеше
с цвят на смарагд или ливада тучна.
Играеха нозете ѝ с водата
и в призмата ѝ бяха като две
чевръсти бели рибки. Тя ги вдигна
и глезените блеснаха — сребро,
по него диаманти, бистри перли,
ярки досущ онези по врата ѝ,
нехайно виснали — гердан безценен,
сапфири, изумруди и опал.

Косата ѝ от злато бе по-ярка,

живи лъчи се стичаха по нея
и в здрача светеха — фосфоресциращи
искри над белезникаво море;
и пеейки, тя решише я с гребен,
красив предмет от абанос и злато,
и ярките като жълтурче плитки
поемаха звука на пролетта,
на песента, на живия си шепот.
Той закопня да ги докосне, пръст
едничък да протегне през пространството,
делящо го, скован, окървавен,
от цялото залюшнато сияние
но строго бе лицето ѝ.

Лице

спокойно, царствено и неподвижно,
безстрастно, нито мило, ни надменно,
затворено и пеещо за себе си.
Той срещна погледа ѝ, тя замлъкна
и нему се видя, че в тишината
спря всеки шепот на вода и лист,
и само те двамина бяха там,
и само гледаха, но без въпрос,
без отговор, без гняв или усмивка,
без да помръднат устни и очи,
и тоя дълъг взор изпепели
душата му със страст отвъд надеждата,
отвъд съмнение и отчаяние,
и той бе цял едно, а всичко друго —
страхът, противоречията, мъките,
гуляят жив, капризът на болника —
завинаги изчезна, изгорено
от тоя същностен, нетрепващ взор
на бялото създание в реката.

Размърдаха се сенките — това
бе слаба хрътка, като тъмен облак,
с цвета на пушек и с очи златисти,

и с благороден лик нетрепчац — нищо, че
тя душеше и цяла беше слух,
тъй бдеше неподвижна зад жената.

И Раймонден се сети за лова,
за своя грях и сетнешното бягство,
поклон в седлото стори и смирено
помоли да отпие от потока,
че бе отпаднал, изморен от път,
и мъчеше го жажда: „Моето име
е Раймонден от Лузинян, не знам
къде отивам и какъв ще стана,
ала копнея за спокоен кът
и глътчица вода, че с прах се давя“.

Тя рече: „Раймонден от Лузинян,
ти кой си и кой може би ще станеш,
как би могъл греха си да изкупиш
и да сполучиш — знам това добре.
Слез и вземи от мене тая чаша
с бистра вода от тоя извор, който
Фонтен дьо ла Соаф наричат — Извор
на Жаждата. Ела при мен и пий“.

И тя протегна чашата, той слезе,
пое я и дълбоко там отпи.
Бе заслепен от яркия ѝ взор.
Тя му помогна в час на страшна нужда,
лика му озари със своя блясък —
тъй пиренът поема сноп лъчи
от слънцето и пак ги отразява.
Бе неин той — да би тя пожелала
душа и тяло, би ги дал завчас.
И ето, тя най-сетне се засмя. АИ

Джеймс Блекадър завърши поредната бележка под линия. Работеше върху „Обладана мумия“ (1863 г.). Използваше писалка — така и не бе усвоил по-нови методи, а Паола щеше да прехвърли ръкописа върху искрящия компютърен екран. Въздухът миришеше на метал, на прах, на прах с метален привкус и на запалена пластмаса.

Р. Х. Аш присъства най-малко на два сеанса в дома на госпожа Хела Лийс — известен медиум и една от първите специалистки в областта на материализацията, особено на изгубени деца, и докосването на ръцете на мъртвите. Госпожа Лийс и до днес не е разобличена като измамница и съвременните спиритисти все още я смятат за първопроходка в тази област (вж. Ф. Подмор. Съвременният спиритизъм. 1902, т. 2, с. 134–139). Макар да няма съмнение, че поетът е посетил сеансите, воден от духа на рационално дирене, а не от някакво предразположение да повярва на видяното, той описва действията на медиума с остра погнуса и страх вместо с обикновено презрение към шарлатанството. Негласно той сравнява постъпките ѝ — *лъжата* или *измислицата*, с която възражда мъртвите, със собствените си поетични занимания. Вж. преразказ на тези срещи (донякъде сензационен и пресъздаден с твърде живо въображение) в: Кропър. *Великият венстрилоквист*, с. 340–344. Вж. също любопитна феминистка нападка от доктор Роун Уикър срещу избраното от Аш заглавие в „Списание на заклинателките“ от март 1983 г. Д-р Уикър възразява срещу начина, по който Аш използва заглавието, за да осъжда „интуитивните женски“ постъпки на своята разказвачка — Сибила Слуз (очевиден намек за Хела Лийс). „Обладана

мумия“, естествено, е цитат от „Любовна алхимия“ на Джон Дън. „Какво, в жената дух? Не, остроумия в тяло без разум — обладана мумия“^[1].

Блекадър препрочете текста и задраска прилагателното „любопитна“ пред „феминистка нападка“. Замисли се дали да не махне и „сензационен и пресъздаден с твърде живо въображение“ пред преразказа на Кропър за сеансите. Тези излишни прилагателни издаваха собствените му възгледи, следователно не бяха необходими. Замисли се дали изобщо да не махне бележките за Кропър и д-р Уикър. Тази участ сполиташе голяма част от текстовете му. Пишеше, заличаваше всякаква следа от себе си и накрая ги изтриваше. Голяма част от времето му отиваше да решава дали да не изтрие нещо. Обикновено решаваше да го изтрие.

Край бюрото му се плъзна белезникав бял силует. Без да чака покана, на ръба на писалището се настани Фъргюс Улф и отново без да чака покана, зачете написаното. Блекадър закри с ръка страницата.

— Защо не се поразходите? Грейна чудно слънце.

— Не се и съмнявам. Оксфордското университетско издателство не се съобразява с времето. С какво мога да ви помогна?

— Търся Роланд Мичъл.

— Не е на работа. Взе си една седмица почивка. Сега като се замисля, не си спомням някога да е излизал в отпуск.

— Каза ли къде отива?

— Не мисля. Май спомена някъде на север. Доста уклончиво се изрази.

— Вал с него ли е?

— Предполагам.

— Излезе ли нещо от най-новото му откритие?

— Кое най-ново откритие?

— Видя ми се много доволен по Коледа. Открил е някакво тайнствено писмо или нещо подобно, май така каза. Може да бъркам.

— Не си спомням такова нещо. Освен ако не става въпрос за бележките в екземпляра на Вико. За съжаление нищо важно. Машинални бележки.

— Не, нещо лично е. Свързано е с Кристабел Ламот. Доста се беше въодушевил. Изпратих го да говори с Мод Бейли в Линкън.

— Феминистките не харесват Аш.

— Явно ви е посещавала след това. Мод Бейли.

— На първо четене не знам за нищо, свързано с Ламот.

— Бях сигурен, че Роланд е намерил нещо. Но може да не е било съществено, иначе щеше да ви каже.

— Сигурно щеше да каже.

— Не се и съмнявам.

* * *

Вал закусваше корнфлейкс. Вкъщи почти не ядеше друго. Люспите бяха леки, приятни, уютни, а след ден-два вече имаха вкус на стъклена вата. Розите в задния двор се спускаха по стъпалата, бордюрите грееха от ярките тигрови лилии и полските маргаритки. В Лондон беше горещо и Вал искаше да е някъде другаде, все едно къде, далеч от праха и котешката пикня. Някой натисна звънеца. Очакваше евентуално Юън Макинтайър с покана за вечеря, но на прага стоеше Фъргюс Улф.

— Привет, съкровище. Роланд вкъщи ли е?

— Не, замина.

— Жалко. Може ли да вляза? Къде отиде?

— Някъде в Ланкъшър, Йоркшър или Кумбрия. Блекадър го изпратил да погледне някаква книга. Малко уклончиво се изрази.

— Остави ли телефон? Трябва спешно да се свържа с него.

— Каза, че ще остави. Не бях тук, когато е тръгнал, и не е оставил. Или ако е оставил, не съм го намерила. Не е звънял. Трябва да си дойде в сряда.

— Ясно — многозначително отвърна Фъргюс, настани се на стария диван и се загледа в неправилните петна на избилите морета и полуострови на тавана.

— Не ти ли се струва малко необичайно, съкровище? Изобщо да не ти се обади?

— Не бях особено мила с него.

— Ясно.

— Не ми е ясно какво толкова ти е ясно, Фъргюс. Все намираш под вола теле. Какво става?

— Просто се чудя това-онова. Да знаеш случайно къде е Мод Бейли?

— Аха, ясно — отвърна Вал. И двамата замълчаха. Накрая Вал попита: — Случайно ти да знаеш къде е?

— Не съвсем. Мъти се нещо, което не разбирам, там е работата... но съвсем скоро ще разбере.

— Тя му звъня тук няколко пъти. Не бях особено любезна.

— Жалко. Ужасно искам да знам какво става.

— Може да е свързано с Рандолф Аш.

— Така е, това поне е сигурно. Въпреки че може да е свързано и с Мод. Тя е страховита жена.

— Двамата бяха заедно на Коледа, работеха нещо.

— Нали ходи в Линкън да говори с нея.

— И така може да се каже. После заминаха заедно някъде да гледат някакъв ръкопис. Честно да ти кажа, отдавна спряха да ме вълнуват безкрайните му бележки под линия и всичко останало, разни отдавна умрели писма от отдавна умрели хора за изпуснати влакове, подкрепа за Закона за авторското право и други такива глупости. Кой иска да прекара живота си в мазето на Британския музей? Мирише също толкова гадно, колкото апартамента на госпожа Джарвис с тази котешка пикня. Кой иска да прекара живота си, като чете стари менюта сред котешка пикня?

— Никой. Всички искат да прекарат живота си в прекрасни хотели на международни конференции. Не ти ли хрумна да попиташ какво точно четат?

— Не ми каза. Знае, че пет пари не давам.

— Значи не знаеш къде са отишли?

— Имаше някакъв номер за извънредни случаи. Ако апартаментът изгори или не мога да платя сметките, не че той може да помогне с нещо, разбира се. В предприемаческата култура някои от нас изкарват пари, други — не.

— От всичко това може да паднат добри пари. Пазиш ли телефонния номер, съкровище?

Вал излезе в антрето, където върху купчина хартии на пода държаха телефона — стари литературни притурки на „Таймс“, сметки

за книги, визитки на таксите, талони с намаления за ОМО, ДАЗ, КОДАК и МЮРЕКС, покани за академични съвети и изложби в Института за съвременно изкуство. Явно добре познаваше купчината, защото почти веднага намери сметката за доставка от индийския ресторант, на гърба на която беше записан телефонен номер без име. Само с почерка на Вал беше отбелязано: „Роланд в Линкън“

— Може да е номерът на Мод.

— Не, нейния го знам. Може ли да го взема?

— Защо не? Какво ще правиш с него?

— Не знам. Просто искам да разбера какво става. Нали ме разбираш?

— Може да е заради Мод.

— Може би. Проявявам интерес към Мод. Искам да е щастлива.

— Може да е щастлива с Роланд.

— Невъзможно. Изобщо не е неин тип. Няма стръв, не си ли съгласна?

— Не знам. С мен не е щастлив.

— Нито ти с него, доколкото мога да видя. Хайде да излезем на вечеря и да го забравиш за малко.

— Защо не?

— Защо не наистина?

* * *

— Добър вечер, Бейли е на телефона.

— Бейли?

— Д-р Хийт ли се обажда?

— Не, приятел съм на Роланд Мичъл. Работил е при вас през зимата... чудех се дали не знаете къде е...

— Нямам представа.

— Няма ли да се връща?

— Не мисля. Няма да се връща. Може ли да освободите телефона? Чакам лекар.

— Съжалявам за безпокойството. А дали сте виждали д-р Бейли?
Д-р Мод Бейли?

— Не, не съм и не възнамерявам. Искаме само да ни оставят на мира. Дочуване.

— Но работата им потръгна ли?

— Поетесата с приказките. Така мисля. Изглеждаха доволни. Не съм мислил за това. Не искаме да ни безпокоят. Зает човек съм. Жена ми не е добре. Наистина не е добре. Моля освободете линията.

— Кристабел Ламот, това ли е поетесата с приказките?

— Не знам какво искате да знаете, но искам веднага да освободите линията. В противен случай... в противен случай... вижте, жена ми е болна, опитвам се да се свържа с лекаря, нещастен кретен такъв! Дочуване!

— Може ли да се обадя отново?

— Не виждам защо. Дочуване!

— Дочуване.

* * *

Мортимър Кропър се връщаше от обяд в „Ескарго“ с Хилдебранд Аш, най-големия син на барон Томас Аш — пряк потомък на онзи братовчед на Рандолф Аш, който бе получил благородническа титла при управлението на Гладстон. Самият лорд Аш, методистът, отдавна беше престарял и едва се крепеше. Държеше се възпитано с Кропър, но това беше всичко. Лордът предпочиташе Блекадър, който му допаднаше с мрачния си темперамент на шотландски сухар. Освен това беше националист и беше предоставил всички ръкописи на Аш, които притежаваше, на Британската библиотека. Хилдебранд беше минал 40-те и беше започнал да оплешивява; беше риж, весел и донякъде глуповат. Беше завършил със среден успех английска литература в Оксфорд и оттогава незабележимо работеше в пътнически агенции, издания за градинарство и различни фондации за опазване на националното културно наследство. Кропър от време на време го канеше на обяд и беше установил, че в него се таят сценични амбиции. Дватамента бяха набелязали полупроект, полумечта за амбициозна обиколка в американски университети, където Хилдебранд щеше да организира изложби с лични вещи на Аш, прожекции и четения и щеше да изнася лекции за панорамата на английското общество по

времето на Аш. По този повод Хилдебранд призна, че не му достигат средства и би се радвал да намери нов източник на доходи. Кропър се поинтересува за здравето на лорд Аш и научи, че старецът може всеки момент да издъхне. Двамата обсъдиха подходящи зали и съответните разходи. Обядваха патешки гърди, калкан и землиста дребна ряпа. С всяко следващо ястие Кропър все повече преbledняваше, а Хилдебранд все повече се зачервяваше. На Хилдебранд му се привиждаха американски аудитории, пълни с прехласнати и почтителни слушатели; на Кропър му се привиждаха нови стъклени витрини със съкровища, към които само му бяха позволили коленопреклонно да надзърне — писмото до поета от кралицата, походното писалище, изцапания с мастило бележник с черновите на „Аск към Ембла“, с който семейството не се беше разделило и който бе изложило на показ в семейната трапезария в Ледбъри.

След като настани Хилдебранд в таксито, Кропър продължи пеша, небрежно загледан във витрините и осветените стълбища на Сохо. Пийпшоу. Манекенка. Търсим млади момичета. Секс на живо нонстоп. Елате и се забавлявайте. Задълбочено обучение. Собствените му вкусове бяха прецизни, тесни и донякъде специализирани. Елегантният му черен силует се плъзгаше от витрина на витрина, небцето му долавяше призрачния вкус на добра храна и вино. За миг спря да огледа притулен намек за бяла усукана плът, изложен, за да му подсказе, че може би онова, което търси, наистина е вътре — на снимката не се виждаше кой знае колко, по-голямата част беше притулена от съвсем различни, гъбести и гърдести прелести, но той живееше в свят на недомлъвки и неуловими знаци, където това беше достатъчно. Въпреки това реши, че няма да влиза, а направо ще се прибере вкъщи.

— Професор Кропър? — чу глас зад гърба си.

Той стреснато се обърна.

— Здравейте, казвам се Фъргюс Улф. Надявам се, че ме помните. Обадох ви се след доклада ви за самоличността на разказвача в „Чидиок Тичборн“ на Аш. Великолепен пример за дедукция. Разбира се, бил е ексекюторът. Спомняте ли си?

— Да, наистина, спомням си, и то с голямо удоволствие. Току-що обядвах със сина на сегашния лорд Аш, надявам се, че ще представи в

университета „Робърт Дейл Оуен“ семейния архив с ръкописи на Аш. „Чидиок Тичборн“ е в Британската библиотека, разбира се.

— Разбира се. Натам ли отивате? Може ли да ви придружа?

— Ще ми бъде извънредно приятно.

— Исках да науча повече за връзката на Аш с Кристабел Ламот.

— Ламот? А, да, „Мелюзина“. През есента на 1979 г. феминистките организираха седяща стачка, настоявах да я преподавам в курса за поезия на XIX в. вместо „Идиллии за краля“^[2] или „Рагнаръок“. Наложих се да отстъпим, доколкото си спомням. Но после я взеха в „Женски изследвания“, така че се освободих от нея и успяхме да върнем в програмата „Рагнаръок“. Това едва ли може да се нарече връзка. Не ми е известно да е имало истинска връзка.

— Останах с впечатлението, че са били намерени някакви писма.

— Съмнявам се. Не съм чувал за никаква връзка между двамата. Какво обаче знам за Кристабел Ламот? Имаше нещо.

— Това, което е открил Роланд Мичъл.

Кропър се закова на тротоара пред гръцкия ресторант и принуди двама китайци да спрат също толкова внезапно, за да не го съборят.

— Какво е открил?

— Не знам. Но той мисли, че е важно.

— А Джеймс Блекадър?

— Явно и той не знае.

— Заинтригувахте ме, д-р Улф.

— Надявам се, професоре.

— Какво ще кажете за едно кафе?

---

[1] Джон Дън. „Любовна алхимия“, превод Кристин Димитрова — бел.ред. ↑

[2] Цикъл повествователни поеми от Алфред Тенисън — бел.ред. ↑

18

*Виж ръкавиците там,
тихи, отпуснати,
пръст до пръст,
длан до длан,
с бяла подплата като балсам.*

*В тези калъфи безмълвни
белите длани се плъзват
с леко опъване,
тъкмо събудени,
със сплетени пръсти
да съхранят верността си. ВК*
К. Ламот

Мод седеше в Ресурсния център за женски изследвания на ябълковозелен стол пред оранжева масичка. Преглеждаше кутията с малкото документи, които притежаваха за самоубийството на Бланш Глоувър. Репортаж във вестника, стенограма от полицейското дознание, препис на бележката, която бяха намерили затисната с парче гранит на масата в къщата на „Арарат Роуд“. Имаше и няколко писма до бивша ученичка — дъщеря на депутат, съчувствено настроен към каузата на жените. Мод пресяваше оскъдните останки с надеждата да намери някаква следа как Кристабел Ламот беше прекарала времето от пътуването в Йоркшър до дознанието. От Бланш беше останало съвсем малко.

На вниманието на заинтересованите:

Предприемам тази стъпка с пълно и трезво съзнание, каквото и решение да бъде произнесено за мен впоследствие, и след дълго и внимателно обмисляне. Причините са прости и могат да бъдат изложени с най-прости думи. На първо място, бедност. Нямам средства за нови бои, а през последните месеци не съм продала почти нищо. Оставям добре опаковани в дневната четири наистина красиви картини с цветя като онези, които господин Креси от Ричмънд Хил хареса преди време, с надеждата, че може да предложи достатъчно за тях, за да се поемат разносните за погребението ми, ако това се окаже практически възможно. Изричното ми желание е с този въпрос да не се натоварва ГОСПОЖИЦА ЛАМОТ и се надявам господин Креси да може да услужи, защото не ми хрумва нищо друго.

На второ място, и това може би заслужава по-голямо порицание, гордост. Не мога отново да се унижа дотам да вляза в нечий дом в ролята на гувернантка. Такъв живот е ад под небето, дори семействата да са любезни, и предпочитам изобщо да не живея пред това да съм робиня. Нито ще се натрапя на милосърдието на ГОСПОЖИЦА ЛАМОТ, която си има собствени задължения.

На трето място, крушение на идеалите. Опитах се, първоначално с ГОСПОЖИЦА ЛАМОТ, а след това сама в този дом, да живея в съответствие с определени убеждения, че е възможно независими самостоятелни жени да живеят заедно като полезни и пълноценни човешки същества, без да разчитат на помощ от външния свят... или от мъже. Вярвахме, че е възможно да живеем пестеливо, милосърдно, философски, творчески и в хармония помежду ни и с природата. Или светът се оказа прекалено враждебно настроен към нашия експеримент (убедена съм, че е така), или ние самите се оказахме недостатъчно изобретателни и упорити (за което също съм убедена, че е така, и за двете... от време на време). Остава да се надяваме, че първите опияняващи дни на нашата икономическа независимост и творбите, които оставяме,

ще вдъхновят други, по-силни духом, да се нагърбят с тази задача и да изведат същия експеримент до успешен край. Независимите жени трябва да очакват повече от себе си, тъй като нито мъжете, нито останалите, по-традиционно възпитани в домакинството жени не се надяват на нищо друго — и не очакват нищо друго освен пълен и катастрофален провал.

Не оставям много и бих искала да се разпоредя с малкото ми притежания, както следва: Предвид обстоятелствата настоящият документ няма правна сила, но се надявам, че човекът или хората, които го четат, ще се отнесат към него с не по-малко уважение.

Оставям дрехите си на прислужницата ни Джейн Самърс — да вземе каквото ѝ хареса, и да раздаде останалото, както намери за добре. Използвам случая да ѝ поискам прошка за една дребна лъжа. Въпреки пълната ми неспособност да ѝ плащам успех да я принудя да ме напусне единствено с престорено недоволство, което изобщо не изпитвах. Вече бях взела решението, към което пристъпвам сега, и не исках да ѝ се търси никаква пряка отговорност за последиците. Това е единствената причина за държанието ми. Иначе не съм добра актриса.

В действителност къщата не е моя. Собственост е на ГОСПОЖИЦА ЛАМОТ. Цялото движимо имущество и обзавеждането, които купихме заедно със спестяванията си, принадлежат в по-голяма степен на нея, отколкото на мен, тъй като тя бе по-заможният съдружник; затова желанието ми е да постъпи с тях, както реши.

Бих искала моите съчинения на Шекспир, стиховете на Кийтс и поетичните творби на лорд Тенисън да бъдат предадени на госпожица Илайза Донтън, ако има за какво да ползва такива препатили и изтъркани издания. Често ги четяхме заедно.

Малкото ми бижута нямат особена стойност, с изключение на перления кръст, който тази вечер ще сложа на врата си. Останалите ми дреболии могат да се дадат на Джейн, ако нещо ѝ хареса, с изключение на брошката от

черен кехлибар с двете ръце и с надписа „дружба“ — беше ми подарена от госпожица Ламот и бих искала сега да си я вземе.

Това са всичките ми притежания, с изключение на произведенията ми, в чиято стойност твърдо вярвам, макар че днес не са мнозина желаещите да ги притежават. Понастоящем в къщата има двайсет и седем завършени платна, както и много скици и рисунки. Две от големите картини — „Кристабел пред сър Лиолайн“ и „Мерлин и Вивиан“ — са собственост на ГОСПОЖИЦА ЛАМОТ. Бих искала да ги запази с надеждата, че както преди може да пожелае да ги закачи в кабинета, където работи; надявам се, че биха могли да ѝ напомнят за някогашните щастливи времена. Ако това се окаже твърде болезнено за нея, натоварвам я със задължението да не се разделя с тях и да не ги подарява, нито продава, докато е жива, и да уреди след смъртта ѝ да се погрижат за тях така, както бих го сторила самата аз. Това е най-доброто от мен и тя го знае. Нищо няма да пребъде със сигурност, но доброто изкуство остава, поне за известно време, и аз винаги съм искала да ме разберат още неродени поколения. Кой друг, ако не те? Съдбата на останалите ми творби също оставям в ръцете на ГОСПОЖИЦА ЛАМОТ, която има творческа съвест. Ако е възможно, бих искала да останат заедно, докато не се развие вкус и не се наложи критичен дух, който ще позволи да бъде оценена истинската им стойност. Ала съвсем скоро ще се откажа от правото си да бдя над тях и те ще трябва, безсловесни и беззащитни, сами да поемат по своя път.

Съвсем скоро ще напусна завинаги тази къща, където бяхме толкова щастливи. Възнамерявам да повторя стореното от авторката на „Защита на правата на жените“, но — поучена от нейния пример — ще зашия в джобовете на наметалото си големите вулканични камъни, които ГОСПОЖИЦА ЛАМОТ е подредила на писалището си, с надеждата, че с тяхна помощ всичко ще свърши бързо и сигурно.

Не вярвам, че смъртта е краят. На спиритичните сбирки при госпожа Лийс сме чували за много чудеса и с очите си сме ставали свидетели на оцеляването на покойниците — без болка, отгатък, в един по-добър свят. Заради тази вяра изпитвам силно упование, че Създателят ми всичко ще разбере и ще прости, и занапред ще използва по-добре способностите ми за любов и творчество, които са големи, но тук са нежелани, непотребни. Определено ми беше показано, че тук съм излишно създание. Там ще позная и ще бъда позната. В тези последни дни, когато в смрачаващата се светлина надничаме през смътното було, дялящо ни от покойниците, които са си отишли преди нас, изпитвам упование, че може би ще проговоря, ще простя и ще получа прошка. Дано Господ се смили над бедната ми душа и душите на всички нас.

Бланш Глоувър, стара мома

Както винаги, когато четеше това писмо, Мод се разтрепери. Какво ли си е мислела Кристабел, когато го е прочела? Къде е била, защо е заминала, къде е бил Рандолф Аш от юли 1859 г. до лятото на 1860 г.? Според Роланд нямаше свидетелства Аш да е отсъствал от дома си. През 1860 г. не беше публикувал нищо, а малкото писма от този период бяха с обичайния адрес в Блумсбъри. Изследователите на Ламот така и не бяха намерили задоволително обяснение за очевидното отсъствие на Кристабел при смъртта на Бланш и основаваха теориите си на предположението, че двете са се скарали. Сега скарването им се разкриваше в съвсем различна светлина, помисли си Мод, но от това не ставаше по-ясно. Тя взе изрезката от местния вестник.

През нощта на 26 юни под брулещите пориви на вятъра и дъжда още една злочеста млада жена се хвърли в ужасните обятия на смъртта в придошлите води на Темза. Тялото ѝ бе извадено едва на 28 юни, когато отливът го изхвърли на каменистия бряг недалеч от моста в Пътни. Няма подозрения за нечисто вмешателство. В джобовете на

злочестата жена — от добър произход, но не заможна — внимателно са били защити големи кръгли камъни. Установена е самоличността на починалата — госпожица Бланш Глоувър. Живеела е сама в дома, който по-рано е делеяла с поетесата госпожица Кристабел Ламот, чието местонахождение понастоящем е неизвестно и за което от доста време няма сведения по думите на освободената неотдавна камериерка и прислужница Джейн Самърс. Полицията издирва мястото, където понастоящем пребивава госпожица Ламот. В къщата на „Арарат Роуд“ е оставена бележка, която недвусмислено разкрива намерението на злочестата госпожица Глоувър да сложи край на живота си.

От полицията бяха намерили Кристабел за дознанието. Къде? Зад преградите долетяха забързани стъпки, последвани от тътнещ глас:

— Изненада!

Полуизправена на стола, Мод потъна в едри топли ръце, в мускусния аромат на парфюм и мека разлята гръд.

— Скъпа и прескъпа Мод! Къде ли може да е, казвам си — сигурно работи, ей Богу, това момиче май не знае друго, затова дойдох направо тук и ето че те заварих точно както си те представях! Успях ли да те изненадам? Честно?

— Пусни ме, Леонора, ще ме задушиш. Естествено, че ме изненада. Но в известен смисъл усетих, че се задаваш... като топъл фронт през Атлантическия океан.

— Каква метафора! Обожавам как се изразяваш.

— Но не очаквах, че си стигнала чак дотук, особено днес. Много се радвам да те видя.

— Може ли да остана при теб за една-две вечери? Може ли да се забия в архивите ви? Вечно забравям колко нищожно малко място са ви отпуснали! Предполагам, че показва колко малко уважават женските изследвания... или е обичайната мерзост на английските университети? Слушай, скъпа, четеш ли френски? Имам да ти показвам разни работи.

Въпреки че винаги се плашеше от гостуванията на Леонора, Мод също така винаги страшно се радваше да я види, поне в началото. Бурното присъствие на приятелката ѝ заплашваше да взриви малкия Ресурсен център. Леонора беше величествено едра жена във всяко едно отношение. Обличаше се подобаващо за габаритите си и сега носеше широка пола с дълго свободно сако като риза, изпъстрено с оранжеви и златни слънца или цветя. Имаше лъскава мургава кожа, внушителен нос, голяма уста с нещо африканско в устните и пищна гъста къдрава черна коса до раменете, озарена от животворни естествени мазнини — коса, която не се разпилява, а се степва на топка в шепата. Носеше няколко варварски, но очевидно скъпи огърлици с парчета кехлибар и различни овални форми. Жълта копринена кордела издаваше известна почит към индийските групи от хипарското ѝ минало в края на 60-те. Беше родена в Батън Руж и твърдеше, че в жилите ѝ тече креолска и индианска кръв. Моминското ѝ име беше Чемпиън, което според нея било френска креолска фамилия. Стърн беше името на първия ѝ съпруг — Натаниел Стърн, доцент в Принстън и радушно педантичен привърженик на новата критика, който напълно бе загубил борбата за оцеляване с Леонора и безмилостните идеологически сражения на полето на структурализма, постструктурализма, марксизма, деконструктивизма и феминизма. Книжката му за хармонията и несъгласието в „Бостънци“ едва ли можеше да излезе в по-неподходящ момент. Леонора се включи във феминистките нападки срещу изразеното от него одобрение за притесненията на Хенри Джеймс по „половия въпрос“ в Бостън през 1860 г. и избяга да живее в някаква комуна в Ню Мексико с хипи поета Сол Дръкър. Натаниел Стърн — притеснен, блед и ъгловат дребен мъж, с когото Мод се бе запознала на една конференция в Отава, се беше опитал да умилюва феминистките с биография на Маргарет Фулър Осоли. Вече двамадесет години не успяваше да я завърши и беше обект на всеобщо неодобрение, особено от страна на феминистките. Леонора неизменно го наричаше „горкия мухльо“, но беше запазила името му, защото с него бе публикуван първият ѝ голям труд — „Няма по-хубаво място от дома“, изследване за образността на дома в женската литература на XIX в., написано преди войнстващата междинна фаза на Леонора, след която на дневен ред беше дошъл Лакан. Леонора имаше син от Сол Дръкър — седемнайсетгодишния Дани. По думите ѝ баща му имал

къдрава рижа брада и губер от рижа козина, който се спускаше по целия му торс през пъпа до срамните му части. С това се изчерпваше всичко, което Мод знаеше за външния вид на Сол Дръкър; поезията му беше пълна с чукане, лайна, говна и оргазми, а той самият явно беше достатъчно едър, за да хвърля по някой пердах на Леонора, което не беше лесно. В най-известното му стихотворение — „Хилядолетническо пълзене“, се описваше своего рода възкресение на хората и змиите в Долината на смъртта, а вдъхновението си дължеше на Блейк, Уитман и пророк Йезекиил, както и на прекалени количества долнопробно ЛСД. „Не трябва ли да е хилядолетно?“, беше попитала Мод, а Леонора беше отговорила: „Не, ако може да се проточи още повече. Очарователно пропускаш най-важното с тази твоя прецизност, умнице!“. Тя наричаше Дръкър „месестото ми мъжище“. Беше го зарязала заради една индийка, професор по антропология, която я беше научила на йога, вегетарианство и изкуството да получава оргазми буквално до припадък, като междуременно я беше изпълнила с яростно съпричастие срещу обичая сати и култа към лингама. Сега Сол Дръкър работеше на някакво ранчо в Монтана — „поне не бие конете“, казваше Леонора — и беше взел Дани. Пак се беше оженил и по думите на Леонора новата му жена се грижела много добре за Дани. След професорката се бяха изредили Мардж, Бригита, Покахонтас и Мартина. „Много ги обичам — казваше Леонора, преди да продължи нататък, — но ме гони параноя покрай задомяването, не мога да понеса чувството, че потъвам във възглавниците и не мога да се измъкна, на света има още толкова много прекрасни създания...“

* * *

— Какво правиш? — попита Леонора.

— Чета писмото на Бланш Глоувър, преди да се самоубие.

— Защо?

— Чудя се къде е била Кристабел, когато Бланш е скочила от моста.

— Ако разбираш френски, може и да ти помогна. Получих писмо от Ариан Льоминиер от Наш. Нося го да ти го покажа.

Тя взе листа от ръката ѝ.

— Горката Бланш! Каква ярост, какво достойнство, какво нещастие. Никой ли не знае къде са картините? Сигурно са завладяващи, документ за творчеството на феминистки лесбийки.

— Така и не са ги намерили. Предполагам, че Кристабел е запазила всичките. Или може да ги е изгорила от мъка, нямаме представа.

— Може да ги е отнесла в онзи смешен замък при стареца с пушката. Направо не знам как не го наръгах с ножицата, свиня такава. Сигурно мухлясват в някоя зачукана дупка.

Мод не искаше да задълбава по темата за сър Джордж, въпреки че идеята на Леонора никак не беше лоша, даже изглеждаше напълно вероятна. Затова попита:

— Как си представяш картините, Леонора? Мислиш ли, че са били хубави?

— Ужасно ми се иска да е била права. Такава всеотдайност! Била е сигурна, че са добри. Представям си ги бледи, напрегнати, чувствени, но въпреки това бледи, вълшебни създания, стройни като върби, с развълнувана гръд и бухнала прерафаелитска коса. Не си ли съгласна? Само че ако наистина са оригинални, всъщност не можем да си ги представим, докато не ги намерим, така стоят нещата.

— Една наистина се казва „Призрачен венец и призрачнобледи ръце на сеанс при Хела Лийс“.

— Не звучи обнадеждаващо. Макар че ръцете може да са били като на Дюрер, а венецът може да е приличал на Фантен Латур. Не като производни, естествено, а по някакъв свой начин.

— Наистина ли мислиш така?

— Не, но сме длъжни да ѝ гласуваме доверие. Била е наша сестра.

— Наистина.

Вечерта се настаниха в апартамента и Мод започна да превежда писмото на Леонора, която се оправда:

— Схванах основното с моя примитивен френски. Велико нещо е английското образование!

Мод необмислено беше седнала на любимото си място на края на белия диван под високия лампион и Леонора се разположи до нея;

преметна ръка на облегалката зад гърба ѝ, а при всяко движение бедрото ѝ се отъркваше в краката ѝ. Мод се чувстваше заплашена и напрегната и на два пъти замалко да стане, но строгото ѝ неподатливо английско възпитание я спираше. Усещаше, че Леонора идеално знае как се чувства, и се забавлява.

Писмото можеше да се окаже златна мина. Вече бе станала малко по-добра актриса, отколкото Бланш Глоувър при разговора с Джейн, затова го прочете с равен глас, сякаш беше най-обикновено научно запитване.

Уважаема професор Стърн,

Французойка съм и изучавам женска литература в Нантския университет. Силно се възхищавам на трудовете Ви за структурите на обозначението в творчеството на някои поетеси, преди всичко Кристабел Ламот, която особено ме интересува, тъй като и аз съм наполовина бретонка, и която черпи с пълни шепи от бретонското си наследство от митове и легенди, за да създаде женския си свят. Позволете особено да подчертая колко верни и вдъхновяващи намирам бележките Ви за сексуализацията на елементите на пейзажа в „Приказната Мелюзина“.

Разбрах, че проучвате материали за феминистка биография на Ламот, и попаднах на нещо, което може би ще Ви заинтересува. В момента работя върху една почти неиздавана авторка — Сабин дьо Керсоз; публикувала е няколко стихотворения през 60-те години на XIX в., в това число няколко хвалебствени сонета за Жорж Санд, която не е познавала, но от чиито идеали и начин на живот пламенно се е възхищавала. Написала е и четири неиздадени романа — „Ориан“, „Аурелия“, „Страданията на Женевиев“ и „Втората Дахуд“, като за последния се надявам скоро да излезе на бял свят под моя редакция. Както великолепната едноименна поема на Ламот, и той заимства от легендата за потъналия град Ис.

Както може би знаете, по бащина линия госпожица Дьо Керсоз е била роднина на Кристабел Ламот. Това,

което може би не знаете, е, че през есента на 1859 г. Ламот явно е посетила семейството си във Фуенан. За източник ползвам едно писмо на Сабин дьо Керсоз до братовчедка ѝ Соланж, което намерих в книжата ѝ — нередактирани и според мен неотваряни, откакто са били предадени на тукашния университет от един потомък на Соланж (която след сватбата си в Порник става мадам Дьо Кергаруе и умира при раждане през 1870 г.). Прилагам препис от писмото и ако то действително представлява интерес за Вас, с удоволствие ще споделя всякакви други сведения, които успея да намеря.

Приемете искрените ми почитания.

— Извинявай за грубия превод, Леонора. Да видим какво пише Сабин дьо Керсоз.

Милинка ми братовчедке,

Дългите ни и тягостни дни се оживиха от неочакваното — поне за мен — пристигане на някаква далечна братовчедка, госпожица Ламот, която живее в Англия и е дъщеря на Исидор Ламот, същия, който е събрал пълната френска митология, а също бретонските приказки и народни вярвания. Представи си вълнението ми — тази нова братовчедка се оказа поетеса и е публикувала много неща, за съжаление на английски, при това на Острова имат високо мнение за нея. За момента не се чувства добре и не става от леглото, тъй като пътуването от Англия е било ужасно заради последната буря, а заради свирепия вятър са били принудени да чакат близо денонощие пред стените на пристанището в Сен Мало. След което пътищата са били почти непроходими заради наводненията и силните ветрове. В стаята ѝ гори огън и тя вероятно не си дава сметка каква извънредна чест е това в аскетичното ни домакинство.

Допадна ми, доколкото успях да я видя. Дребна и слаба, с изключително бяло лице (може би заради морската

буря) и доста едри бели зъби. Първата вечер слезе на масата, но почти не продума. Седнах до нея и прошепнах, че се надявам да стана поетеса, а тя отвърна: „Не това е пътят към щастието, момичето ми“. Напротив, възразих аз, само когато пиша, се чувствам напълно жива. „Ако наистина е така, за добро или зло, каквото и да кажа, няма да те разубедя“, това бяха думите ѝ.

Вятърът не спря да вие цяла нощ, нескончаем вопъл, монотонен до болка, от който се молиш телом и духом поне за миг тишина, а тя настъпи едва призори и след цялото фучене и бучене се събудих, защото вятърът внезапно утихна, вместо по-обичайното събуждане от някакъв шум. На сутринта новата ми братовчедка изглеждаше така, сякаш не беше мигнала цяла нощ, и баща ми настоя да се върне в стаята си с чаша чай от малинови листа.

Забравих да кажа, че със себе си доведе огромна хрътка — цял вълк, който, ако съм чула правилно, се казва Трей. Горкото животно също е пострадало ужасно от бурята и не излиза от спалнята на госпожица Ламот, където се крие под масичката, затиснал с лапи ушите си. Братовчедка ми казва, че когато времето се оправи, може да тича на воля в Броселиандовата гора, която е естественото му местообитание...

— Струва си да се проучи — каза Леонора, щом Мод свърши да чете. — Долу-горе и аз това схванах. Може да отскоча до Нант — къде всъщност е Нант? Да видя какво има при д-р Льоминиер. Макар че нищо не разбирам от старофренски. Ще трябва и ти да дойдеш, скъпа. Може добре да си прекараме. Ламот, морски дарове и Броселиандовата гора, какво ще кажеш?

— Че някой ден в неопределеното бъдеще би било чудесно, но точно сега трябва да завърша доклада си за метафората за конференцията в Йорк и здраво съм го закъсала.

— Разправяй, две глави мислят по-добре от една. Каква метафора?

Мод се обърка. За кратко беше отклонила вниманието на Леонора от Кристабел, но с цената на натрапен разговор за доклад, който едва започваше да се оформя в ума ѝ и беше най-добре да отлежи в тъмното още някой и друг месец.

— Още е доста смътно. Свързано е с Мелюзина, Медуза и идеята на Фройд, че главата на Медуза е кастрационна фантазия, женската сексуалност, която предизвиква страх, а не желание.

— Хм — изсумтя Леонора. — Трябва да ти разкажа за едно писмо от някакъв германец, за Гьотевия „Фауст“, където отсечените глави на Хидрата пълзят по сцената и си мислят, че още са това или онова — напоследък обръщам повече внимание на Гьоте, на *вечната женственост*, майките и всичко останало, вещиците, сфинксовете...

Леонора не спираше да говори. Можеше да остане без дъх, но никога не доскучаваше. Мод усети, че опасността е отминала, когато разговорът се зарея от Бретан към Гьоте, от Гьоте към сексуалността изобщо, а после от общото към частното, най-вече особените навици на двамата съпрузи на Леонора, които тя обичаше да окайва и в много редки случаи да възхвалява в разпален речитатив. Мод всеки път смяташе, че няма какво повече да научи за чудатостите и слабостите, скритата похот и безчувствените опущения, миризмите, странните звуци, словесните и семенните излияния на горкия мухльо и месестото мъжище. Леонора неизменно я опровергаваше. Тя беше като словесна Клеопатра, пробуждаше апетит, който тя самата задоволяваше, и превръщаше новата си креватна оратория в безкрайни записки под възглавницата.

— А ти? — внезапно попита тя. — Как върви любовният ти живот? Тази вечер нищо не казваш.

— Не мога да взема думата.

— Хвана ме натясно! Наистина не млъквам... но на теб ти е добре дошло, много си спечена с тази твоя сексуалност. Онова копеле Фъргюс Улф наистина те разби, но няма нужда чак толкова да се анихилираш, намирисва на дезертърство. Трябва малко да му отпуснеш края. Опитай и други сладости.

— Знам какво имаш предвид. Жени. Точно в момента опитвам да стоя сама. И ми харесва. Единствената опасност са хора, които ми натякват собствените си разбирания. Трябва и ти да опитаеш някой път.

— Миналата есен опитах, държа ми цял месец. Отначало беше разкошно. Страшно се влюбих в себе си и си казах, че развивам нездрава привързаност към собствената си персона, затова трябва да се откажа. Така попаднах на Мери-Лу. Много по-вълнуващо е да докараш другото до края, Мод... и много по-великодушно.

— Нали ти казах за натякването. Остави ме на мира, Леонора. Много съм си добре.

— Ти избираш — спокойно каза Леонора, след което добави: — Опитах се да ти се обадя, преди да излети. Никой не знаеше къде си. От отдела ми казах, че си заминала с колата с някакъв мъж.

— Кой ти го каза?

— Няма да го издам. Надявам се, че си прекарала добре.

Мод заприлича на литературната си съименничка^[1] — ледено изрядна, блестящо празна.

— Да, благодаря — отвърна тя с мразовит глас, стисна устни и с побеляло лице заби поглед в стената.

— Разбирам, няма да любопитствам повече. Радвам се, че се е появил някой.

— Не се е появил.

— Добре де, не се е появил.

* * *

Леонора дълго се къпа в банята и я остави осеяна с локвички, отпушени шишенца и разнородни тръпчиви миризми на неведоми мазила. Мод запуши шишенцата, избърса локвите, взе си душ зад завесите, натежали от миризмата на „Опиум“ или „Отрова“, и тъкмо се бе мушнала в хладното си легло, когато на вратата се появи Леонора, по-скоро гола, ако не беше оскъдният халат от алена коприна. Не беше завързала колана.

— Целувка за лека нощ? — попита тя.

— Не мога.

— Можеш. Много е лесно.

Приблужи се до леглото и я притисна към гърдите си. Мод с мъка освободи носа си, за да може да диша. Отпуснатите ѝ ръце

докоснаха величествения корем и тежкия бюст на Леонора. Не можеше да я избута, не можеше и да ѝ се отдаде. За свой срам се разплака.

— Какво ти става, Мод?

— Вече ти казах. Приключих с всичко това. Просто приключих. Казах ти!

— Мога да ти помогна да се отпуснеш.

— Би трябвало да осъзнаваш, че правиш точно обратното! Лягай си, Леонора. Моля те.

Леонора прохърка като голямо куче или мечка и накрая със смях отстъпи.

— И утре е ден. Лека нощ, принцесо.

* * *

Мод не можеше да си намери място от отчаяние. Огромното туловище на Леонора лежеше на дивана в дневната ѝ — между нея и книгите ѝ. От напрежение и скованост усети някаква вцепеняваща болка в крайниците, която ѝ напомни последните ужасни дни с Фъргюс Улф. Искаше да чуе собствения си глас да произнесе нещо просто, делово. Замисли се с кого би искала да говори, и се сети за Роланд Мичъл, другия привърженик на белите самотни легла. Не погледна часовника — беше късно, но не прекалено, поне за научни работници. Щеше да изчака да звънне няколко пъти и ако никой не се обади, щеше веднага да затвори — така дори сериозно да го разтревожи, нямаше да разбере, че е била тя. Вдигна слушалката до леглото и набра лондонския му номер. Какво щеше да му каже? Нямаше да споменава Сабин дьо Керсоз, само щеше да намекне, че има да му казва нещо. И че не е сама.

Две, три, четири позвънявания. Някой вдигна слушалката. Изчакващо мълчание.

— Роланд?

— Роланд спи. Имате ли представа колко е часът?

— Съжалявам, обаждам се от чужбина.

— И сте Мод Бейли, нали?

Мод не отговори.

— Вие сте, нали? Мод Бейли? Защо просто не ни оставите на мира?

Мод държеше слушалката, без да продума, и слушаше ядосания глас. Вдигна очи и на вратата видя Леонора — блеснали черни къдрици, червена коприна.

— Дойдох да ти се извиня и да попитам имаш ли нещо за главоболие?

Мод остави слушалката.

— Не исках да те прекъсвам.

— Нищо не си прекъснала.

* * *

На следващия ден Мод се обади по телефона на Блекадър, което се оказа тактическа грешка.

— Професор Блекадър?

— Да?

— Обажда се Мод Бейли от Ресурсния център за женски изследвания в Линкън.

— Да, сецам се.

— Опитвам се спешно да се свържа с Роланд Мичъл.

— Не знам защо се обръщате към мен, д-р Бейли. Напоследък изобщо не се е мяркал.

— Мислех, че...

— Беше заминал някъде. Явно не е добре, откакто се е върнал — така поне предполагам, защото не се е мяркал.

— Извинете.

— Не виждам защо ми се извинявате. Предполагам, че не вие сте виновна за... боледуването му?

— Ако го видите, бихте ли му казали, че съм го търсила?

— Ще му кажа. Да му предам ли още нещо?

— Бихте ли го помолили да ми се обади?

— По какъв въпрос, д-р Бейли?

— Кажете му, че професор Стърн от Талахаси е тук.

— Ако не забравя и го видя, ще му предам.

— Благодаря.

* * *

На излизане от магазина в Линкън Мод и Леонора по чудо не бяха прегазени от голяма кола, която беззвучно и с бясна скорост правеше обратен завой. Двете носеха разкошни детски кончета с кадифени глави на здрави пръчки, с плувнали копринени гриви и зли бродирани очи. Леонора ги беше взела за многобройните си кръщелници, защото изглеждали вълшебни и много английски. Шофьорът на колата, който ги зърна през опушеното синьо стъкло с развети поли и шалове на главата, понесли тотемни животни, ги взе за ексцентрични идолопоклоннички и с пестелив презрителен жест посочи канавката. Леонора размаха кончето и с дрън на звънчета го нарече „мърляч, задник и ненормалник“. Брониран срещу ругатните й, той завърши маневрата, хвърляйки в ужас една баба с детска количка, двама колоездачи, куриер и една кортина, която трябваше да мине на заден цялата улица. Леонора записа номера на колата; „АНК 666“. И двете не познаваха Мортимър Кропър. Движеха се по различни траектории — различни конференции, различни библиотеки. Ето защо Мод не изпита и сянка на заплахата или тревога, когато мерцедесът се плъзна по тесните стари улици, за които не беше създаден.

Ако знаеше, че едната идолопоклонничка е Мод Бейли, Кропър нямаше да спре — веднага и без никакъв интерес беше разпознал американския акцент на Леонора. Сега гонеше друга плячка. Не след дълго мерцедесът забуксува зад натоварена със сено каруца по криволичещите тесни пътища в долината близо до Бег Ендърби. Той предизвикателно я задмина, като почти я натика в живия плет. Не отвори прозореца на асептичното кожено купе, а остана на климатик.

Входът на Сийл Корт беше окичен с табели — стари, с позеленели надписи и нови, с червени букви на бял фон. ЧАСТНА СОБСТВЕНОСТ. НЕ ВЛИЗАЙ. НЕ ПРЕМИНАВАЙ. ОПАСНО КУЧЕ. ИМОТЪТ СЕ ОХРАНЯВА. В СЛУЧАЙ НА ЗЛОПОЛУКИ ОТГОВОРНОСТТА Е ВАША. Кропър не спря. От опит знаеше, че многословните надписи не са предупреждение за истински капани, а техен заместител. Продължи по алеята с буквите и в двора спря, без да гаси двигателя, за да обмисли следващия си ход.

Скоро забеляза сър Джордж, който с пушка в ръка надникна през кухненския прозорец и след малко се появи на вратата. Кропър остана в колата.

— Да не сте се загубили?

Кропър свали сивото стъкло и вместо лъскав филмов декор видя изронени камъни. Огледа сградата с нещо око. Напукани зидове. Изкривени врати. Плевели в конюшните.

— Сър Джордж Бейли?

— Хмм... С какво мога да ви помогна?

Кропър излезе от колата и изключи двигателя.

— Може ли да ви оставя визитката си? Професор Мортимър Кропър, колекция „Стант“ към университета „Робърт Дейл Оуен“ в град Хармония, Ню Мексико.

— Станала е някаква грешка.

— Не мисля. Доста дълъг път изминах с молба да ми отделите само няколко минути от ценното си време.

— Доста съм зает. И жена ми е болна. Какво искате?

Кропър пристъпи към него и се зачуди дали да не попита не може ли да влезе в къщата; сър Джордж леко вдигна пушката. Кропър остана на двора. Беше облечен с елегантно свободно черно сако, смес от коприна и вълна, памучен тъмносив панталон и кремава копринена риза. Беше слаб и жилав; в силуета му се долавяше бегла прилика с вирджинците от филмите, подобни на диви котки, стъпили в заграждението за добитъка и готови да скочат на мига... или светкавично да извадят пистолет от кобура.

— Струва ми се, спокойно мога да заявя, че съм водещият специалист в света по всички въпроси, свързани с Рандолф Хенри Аш. От определени източници останах с впечатлението, че може би притежавате някои негови документи — може би писмо или някаква чернова...

— Какви източници?

— Косвени източници. Тези неща рано или късно се разчуват. Как да ви кажа, сър Джордж, в качеството си на куратор аз представлявам най-голямата колекция с ръкописи на Р. Х. Аш в целия свят.

— Съжалявам, професоре, но това не ме интересува. Не знам нищо за въпросния Аш и не смятам тепърва да започвам...

— Според моите източници...

— Освен това не ми е приятно разни чужденци да ни купуват английското минало.

— Или може би документ, свързан с прочутата ви роднина Кристабел Ламот?

— Не е прочута и не ми е роднина. И двата пъти не познахте. Вървете си.

— Ако е възможно да вляза само за няколко минути, за да обсъдим въпроса — с чисто научна цел бих искал да знам какво може би сте открили или не сте открили...

— Повече не искам никакви учени да ми влизат в къщата. Не искам никой да ми се бърка. Чака ме работа.

— Не отричате, че разполагате с нещо.

— Нищо не съм казал. Не е ваша работа. Махайте се от земята ми. Горката малка поетеса с приказките. Оставете я на мира.

Сър Джордж твърдо пристъпи напред. Кропър елегантно вдигна елегантните си ръце; коланът от крокодилова кожа помръдна като патрондаш на тънкия му хълбок.

— Не стреляйте, отивам си. Никога не безпокоя хора, които искрено не желаят. Позволете само да ви попитам — имате ли представа колко може да струва такъв ръкопис? Ако съществува, разбира се?

— Как така да струва?

— Говоря за пари, сър Джордж. Пари.

Празен поглед.

— Например едно писмо на Аш, нищо особено, уговорка да позира за портрет, неотдавна се продаде за 500 лири в „Сотби“. Взех го, естествено. Съвсем откровено мога да се похваля, че не завися от перото за библиотеката в университетския бюджет, сър Джордж. Аз работя с чекова книжка. Да допуснем, че имате *повече от едно* писмо или стихотворение...

— Слушам ви.

— Да кажем, че имате дванайсет дълги писма или двайсет по-малки, нищо особено — и в двата случая ви чака кръгла шестцифрена сума, ако не и повече. Шестцифрена сума в британски лири. Забелязах, че великолепият ви дом има нужда от сериозна поддръжка.

— Писма от поетесата с приказките?

— Писма от Рандолф Хенри Аш.

Сър Джордж се замисли и смръщи зачервеното си чело.

— И ако получите писмата, ще ги отнесете...

— И ще ги пазя в град Хармония, където до тях ще имат достъп всички учени от всякакви националности. Ще се съберат със събратята си при идеални условия — въздушно налягане, влажност, светлина. В целия свят няма по-добри условия за съхранението и разглеждането им.

— Според мен английското минало трябва да си остане в Англия.

— Разбирам ви. Похвален патриотизъм. Но какво място има патриотизмът в съвременната епоха на микрофилми и фотокопия?

Може би заради мислите в главата му пушката в ръцете на сър Джордж конвулсивно трепна. Без да откъсва проницателните си очи от неговите, Кропър не помръдна, абсурдно вдигнал ръце във въздуха, и се усмихна — мрачна вълча усмивка, не притеснена, а бдителна.

— Ако ми кажете, сър Джордж, че предположението ми е напълно погрешно и не сте намирали никакви значими нови ръкописи... или изобщо никакви ръкописи... само кажете и веднага си тръгвам. Въпреки всичко се надявам, че ще приемете визитката ми — може да се окаже, че при по-внимателно вглеждане в някакви стари писма на Кристабел Ламот, в някакви стари дневници или счетоводни тефтери може да излезе нещо, свързано с Аш. Ако изпитвате и най-малкото съмнение за естеството на някакъв ръкопис, с най-голямо удоволствие ще споделя непредубеденото си мнение за неговия произход и стойност. Специално обръщам внимание на тази дума — *стойност*.

— Не знам — каза сър Джордж и едрото му лице се отдръпна зад тъпата маска на селски големец.

Кропър видя пресметливия му поглед и тутакси разбра с непоклатима сигурност, че в къщата има нещо, както и че сър Джордж може да му помогне да го получи.

— Може ли да ви подам визитката си, без да ме гръмнете?

— Сигурно, сигурно. Имайте предвид обаче, че нищо не обещавам, нищо не съм казал...

— Нито дума. Искате да сте безпристрастен. Напълно ви разбирам.

Мерцедесът се плъзна по обратния път през Линкън много по-бързо, отколкото на идване. Кропър обмисли и на този етап отхвърли идеята да се обади на Мод Бейли. Замисли се за Кристабел Ламот. Някъде в колекцията „Стант“, за която той имаше любяща и почти фотографска памет, решише ли да я задейства, имаше нещо за Кристабел Ламот. Какво?

* * *

Мод пресичаше пазарния площад в Линкън между сергиите. Внезапно в нея тежко се блъсна сър Джордж, изненадващо издокаран в стегнат зеленикавокафяв костюм. Той протегна ръка и я сграбчи за ръкава.

— Знаете ли, млада госпожице — развика се той, — знаете ли колко струва електрическа инвалидна количка? Или подвижна рампа за стълбите, може би знаете цената, а?

— Не, не знам — отвърна Мод.

— Ами да вземете да разберете! Тъкмо се връщам от адвокатата ми, който се изказа много лошо за вас, Мод Бейли, много лошо.

— Не съм сигурна, че разбирам за какво...

— Не ми се правете на вода ненапита. Шестцифрена сума или повече, така каза хитрият каубой с мерцедеса. А вие и дума не обелихте за това, нали, да нямахте сливи в устата, студенокръвно момиче?

— За писмата ли говорите?

— Норфъкските Бейли никога не са давали пет пари за Сийл Корт. Старият сър Джордж го е построил, за да ги ядоса, и според мен мед им капе на сърцето, като гледат как се разпада, скоро и камък няма да остане. Но виж, *електрическа инвалидна количка* — за това трябваше да се сетите, млада госпожице!

Съзнанието на Мод препускаше с бясна скорост. Какъв беше този каубой с мерцедеса, може би някой от Националната здравна каса, какво щеше да стане с писмата, къде беше блажено невежата Леонора, която се беше залутала сред сергиите и избираше сувенири?

— Съжалявам, нямах никаква представа за стойността им. Знаех, че са ценни, разбира се. Смятах, че трябва да останат там, където ги намерихме. Където ги е оставила Кристабел.

— Моята Джоан е жива. Онази е мъртва!

— Разбира се, прав сте.

— Разбира се, прав сте — подигравателно повтори той. — Нищо не разбирате. Адвокатът ми смята, че го правите за лична облага, нещо за кариерата ви... или за да ги продадете вие. Като разчитате на невежеството ми, нали?

— Нищо подобно!

— Не ви вярвам.

Леонора изникна между щанда с цветята, от който се носеше загадъчно ухание, и някаква стойка с кожени якета, изрисувани с черепи.

— Тормози ли те някой, скъпа? — попита тя и изведнъж възкликна: — О, ама това е дивакът с пушката!

— *Вие!* — поморавя сър Джордж, който не спираше да мачка и да дърпа ръкава на Мод. — Под път и над път американци! Всичките сте се наговорили!

— За какво сме се наговорили? — заинтересува се Леонора. — Да не е избухнала война? Или международен инцидент? Заплаши ли те, Мод? — И тя се извиси над сър Джордж, преливаща от негодувание.

Мод, която се гордееше с пословичното си трезвомислие при стрес, се опитваше да реши от какво се страхува повече — от гнева на сър Джордж или от ненавременното откритие на Леонора, че са укрили писмата. Реши, че сър Джордж е изгубена кауза, докато Леонора, ако се почувстваше наранена или предадена, можеше да стане направо ужасна. Това обаче не ѝ помогна да измисли какво да каже. Леонора сграбчи костеливия дребен юмрук на сър Джордж с големите си силни ръце.

— Оставете приятелката ми на мира или ще викна полиция.

— Не на вас ви трябва полиция, а на мен. Натрапници, крадци, долни лешояди!

— Явно има предвид харпии, но не е достатъчно образован.

— Леонора, моля ти се.

— Очаквам обяснение, госпожице Бейли.

— Не тук и не точно сега, моля ви.

— Какво иска да му обясниш, Мод?

— Нищо важно. И сам виждате, че моментът не е подходящ, сър Джордж!

— И още как. Пусни ме, вулгарно женище! Махай се! Надявам се никога да не ви видя отново — нито едната, нито другата.

Той рязко се обърна, проби си път през събралата се рехава тълпа и забързано се отдалечи.

— Какво искаше да му обясниш, Мод?

— После ще ти разкажа.

— Непременно. Успя да ме заинтригуваш.

Мод беше на ръба на пълно отчаяние. Искеше да е другаде, все едно къде, само не тук и сега. Сети се за Йоркшър, за бялата светлина на водопада, за сернистите камъни и амонитите, които бяха зърнали при Страшилището.

* * *

Без да спира да подрънква с ключовете, жената от охраната със свирепото черно лице махна на бледоликата Паола:

— На телефона — викна тя. — За издателите на Аш.

Паола последва подрънкващите ключове и яките униформени бедра по настаните с мокет тунели до телефона в кабината на охраната, който им бяха позволили да ползват при извънредни обстоятелства като проява на величайше великодушие.

— Паола Фонсека.

— Вие ли сте редакторът на събраните съчинения на Рандолф Хенри Аш?

— Аз съм помощничката му.

— Казаха ми да разговарям с професор Блекадър. Казвам се Бинг и съм адвокат. Обаждам се от името на мой клиент, който иска да попита за... как да се изразя... пазарната цена на някакви... някакви... евентуално ръкописи.

— Какво значи *евентуално*, господин Бинг?

— Клиентът ми се изрази много неясно. Сигурна ли сте, че не мога да говоря направо с професор Блекадър?

— Сега ще го извикам. Но пътят дотук е дълъг, имайте търпение. След разговора с господин Бинг Блекадър се върна троснат, пребледнял и люто развълнуван.

— Някакъв идиот иска да оценя неизвестен брой писма от Аш до неизвестна жена. Питам — пет ли са писмата, или петнайсет-двайсет? Бинг каза, че не знае, но указанията му били да спомене „от порядъка на петдесетина“. Дълги писма, изрично подчерта, а не уговорки при зъболекаря и благодарствени картички. Не пожела да сподели името на клиента си. Питам — как да оценя нещо, което може да се окаже толкова важно, без око да види, ръка да пипне? Ненавиждам този израз, а ти, Паола? Тавтология някаква или нещо от този род, означава просто „без да съм го видял“, нали? И не щеш ли, господин Бинг споменава, че вече е било направено предложение от порядъка на немалка шестцифрена сума. От английска страна ли е офертата, питам аз, а господин Бинг ми казва — не, не непременно. За каквото и да става дума, онзи мръсник Кропър вече си е наврял носа. Питам — може ли да кажете откъде се обаждате? От адвокатска кантора „Гък Лейн“ в Линкън. Пак го питам — не може ли да видя писмата, дявол да го вземе, и господин Бинг обяснява, че клиентът му бил голям кибритлия и категорично не искал да го безпокоят. Как ти се струва? Допускам, че ако подхвърля някоя щедра цифра, може и да ми дадат да погледна. Само че няма начин да намерим пари за подобно нещо, особено щом онзи мръсник Кропър се появи с бездънната си чекова книжка, а и клиентът на господин Бинг вече пита за парите, не за научната стойност. Знаеш ли какво, Паола — всичко се върти около странното поведение на Роланд Мичъл и посещенията му при онази, как беше... д-р Бейли в Линкън. Какви ги върши този младеж? И къде се дяна, по дяволите? Само да ми падне...

— Роланд?

— Не е Роланд. Кой се обажда? Мод Бейли?

— Паола Фонсека. Изобщо не приличам на Мод Бейли. Трябва да говоря с Роланд, Вал, много е спешно.

— Не се изненадвам, вече изобщо не ходи в библиотеката, само седи и пише.

— Там ли е?

— Вечно е много спешно — за теб и за Мод Бейли.
— Какво ти става с тази Мод Бейли?
— Звъни и ми диша в слушалката.
— Там ли е Роланд, Вал? Звъня от коридора, не мога вечно да чакам, нали знаеш за тази глупост с телефоните...
— Сега ще го извикам.

— Здравей, Роланд, Паола се обажда. Много си загазил. Блекадър е побеснял и те издирва.

— Няма какво да ме издирва, тук съм. Работя по статията.

— Не разбираш какво ти казвам. Слушай внимателно — не знам дали това ти говори нещо, но му се обади някакъв Бинг, иска да оцени около петдесет писма от Аш до някаква жена.

— Каква жена?

— Бинт не му е казал. Според Блекадър знае коя е. Ти също. Смята, че правиш нещо зад гърба му. И че си предател — там ли си?

— Да, мисля. Страшно ти благодаря, че се обади, Паола. Не знам защо го правиш, но страшно ти благодаря.

— Мразя дандания, затова.

— Каква дандания?

— Дандания. Ако се появиш, Блекадър ще се развика като змей. Може да вика с месеци. Направо ми се обръща стомахът. Мразя разправии. Освен това си ми симпатичен.

— Много си мила. И аз мразя разправии. Мразя Кропър. Мразя подземие в работилницата „Аш“. Ще ми се да не съм тук, все едно къде, ще ми се да потъна вдън земя.

— Може да спечелиш стипендия в Окланд или в Ереван.

— По-скоро в миша дупка. Кажу му, че не знаеш къде съм. И още веднъж благодаря.

— Вал ми се стори нещо солната.

— Напоследък постоянно е така. Затова ти казах, че мразя разправии. До голяма степен аз съм виновен.

— Трябва да затварям, охраната се връща. И умната!

— Благодаря за всичко.

Роланд излезе от къщи. Чувстваше се напълно безпомощен и отчаян. Мисълта, че всеки средно интелигентен човек на негово място би могъл да предвиди какво ще се случи, далеч не го утешаваше, напротив. Емоционално беше напълно убеден, че писмата ще останат негова тайна, докато сам не реши да я разкрие, докато не научи края на историята, докато не разбере как да постъпи — докато не разбере какво би искал Рандолф Аш. Вал го попита къде отива. Той не отговори. Тръгна да търси неосквернена телефонна кабина по „Пътни Хай Стрийт“. Влезе в индийския магазин, откъдето се снабди с карта за телефон и куп монети. Мина моста и се озова във Фулъм, където откри работещ телефон, ако се съдеше по дългата опашка. Нареди се и зачака. Двама души — чернокож мъж и бяла жена, говориха, докато не им свършиха картите. Друга бяла жена извади ключа от колата си и направи някаква шашма на телефона, след което говори до безкрай. Роланд и останалите на опашката се спогледаха и започнаха да обикалят кабината като хиени — заплашително се опитваха да уловят погледа ѝ и от време на време докосваха с длан стъклото. Когато жената най-сетне се изниза, без да поглежда нито наляво, нито надясно, чакащите преди него бяха възпитано лаконични. Не се чувстваше нещастен, докато чакаше на опашката. Никой не знаеше къде е. Успя да се свърже.

— Мод?

— Не може да се обади. Нещо да предам?

— Не, няма значение. Звъня от улицата. Кога ще се върне?

— Всъщност е тук, но е в банята.

— Истината е, че е спешно. Пред кабината има опашка.

— *Мод!* Опитвам се да я извикам. Изчакайте, ще отида да видя...

Мод!

Кога ще започнат да чукат по стъклото?

— Идва. За кого да предам?

— Няма значение, щом идва.

Представи си влажното тяло на Мод, загърнато в бяла кърпа. Коя беше американката? Сигурно е Леонора. Дали Мод ѝ беше казала нещо? Можеше ли да говори с него пред Леонора?

— Ало? Мод Бейли е на телефона.

— Мод! Най-сетне. Мод, Роланд се обажда. Звъня от улицата. Положението е катастрофално.

— Знам. Трябва да поговорим. Леонора, извинявай, ще взема телефона в спалнята. Личен разговор.

Тишина. После телефонът се включи отново.

— Роланд, появи се Мортимър Кропър.

— Някакъв адвокат е звънял на Блекадър.

— Сър Джордж ми вдигна ужасен скандал в Линкън. За електрическа инвалидна количка. Трябват му пари.

— Явно е бил неговият адвокат. Много ли е сърдит?

— Направо е бесен. Като за капак видя Леонора.

— Каза ли й?

— Не, но не мога дълго да увъртам, скоро ще се усети. Всеки ден става все по-зле.

— Ще ни видят в много лоша светлина. Кропър, Блекадър, Леонора.

— Чакай, като спомена Леонора... Открила е следващия етап. Кристабел е заминала при роднините си в Бретан. Имала е някаква братовчедка, която пишела стихове. Някаква френска изследователка ги е намерила и е писала на Леонора. Кристабел е останала там известно време, може би съвпада със самоубийството. Никой не е знаел къде е.

— И на мен ми се ще никой да не знае къде съм. На практика избягах от къщи, преди Блекадър да изпрати някого.

— Опитвах да ти се обадя. Не знам дали ти е казала. Останах с чувството, че няма да ти каже. Дори не знам какво се опитваме... какво се опитвахме да направим. Как изобщо сме се надявали да не стигне до тези двамата?

— И Леонора. Не сме се надявали, особено след всичко, което научихме. Просто ни трябваше още време. Това си е нашата мисия.

— Знам. Но те надали ще се съгласят.

— Ще ми се да изчезна.

— Само това повтаряш. И на мен. Достатъчно ужасно е да съм под един покрив с Леонора, да не говорим за сър Джордж и всичко останало.

— Наистина ли? — установи, че похотливо отпъжда мисълта за Леонора, която никога не беше виждал... и която сега си представи да разгръща въображаемата бяла кърпа.

Мод заговори още по-тихо:

— Не спирам да мисля за онова, което си казахме на водопада. За празните бели легла.

— И аз. И за бялата светлина по камъните. И слънцето при Страшилището.

— Там знаехме къде сме. Трябва просто да изчезнем. Като Кристабел.

— Предлагаш да заминем за Бретан?

— Не съвсем. Всъщност защо не?

— Нямам пукнат грош.

— Аз имам. Имам и кола. И говоря много добре френски.

— И аз.

— Няма да знаят къде сме.

— А Леонора?

— Мога да я излъжа. И без това мисли, че тайно имам любовник. Тя е романтична душа. Каква чудовищна лъжа — да използвам онова, което ми е казала, за да я предам.

— Тя познава ли Кропър и Блекадър?

— Не достатъчно, за да говори с тях. Не знае и за теб. Не знае дори името ти.

— Вал може да й каже.

— Ще уредя да напусне апартамента. Ще уредя да я поканят другаде. Ако Вал звъни, няма да намери никого.

— Не съм голям конспиратор, Мод.

— Нито пък аз.

— Нямам сили да се прибера. Какво ще стане, ако Блекадър... ако Вал...

— Трябва да се прибереш. Трябва ужасно да се скарате, тайно да си вземеш паспорта и всички бумажки и просто да си тръгнеш. Можеш да се настаниш в някое хотелче в Блумсбъри.

— Прекалено близо е до Британския музей.

— Тогава на гара „Виктория“. Ще се оправя с Леонора и ще дойда направо там. Сещам се за един хотел, където отсядам понякога.

---

[1] Намек за героинята Мод от едноименната поема на Алфред Тенисън — бел.ред. ↑

19

Над Океана вятър зарева
и той смолисти кичури развя,
заудря каменни стени и кули,
где Дахуд и любимият ѝ, чули
гнева му, бледи като смърт
мълчаха

и цяла нощ един до друг лежаха.
Търчаха хората като животни,
с пискливи гласове и длани
потни
те блъскаха желязната врата,
но все оставаше безмълвна тя.

Объркан, той по нежните ѝ
длани
усети страх, че зла беда се
кани,
надигна слух от бялата ѝ гръд
и вслуша се как хората крещат,
и чу зад тях, без врявата да
сляга,
как гневният Океан реве на
прага.

„Иди — му каза тя за първи
път, —
морето виж, какъв му е
цветът,
и накъде вълните се стремят.“

„Зелено сякаш от стъкло
морето

и черно сякаш от гагат небето,
и лодките летят над бездна зла,
и давят се с подгизнали крила.“

„В прегръдките ми се върни
тогаз,

с целувки тук ще те обсия аз,
та чарът им, пронизващ и
разпътен,

да спре и тоя хорски ропот
смътен,
и на водата яростния тътен.“

Той омагьосан в нея се
притисва,

дорде водата по портала
плисва,

и той провиква се при тоя звук:
„Океанът е! Да бягаме оттук!“

„Да бяга той! — отвърща бързо
тя. —

Добре сме зад желязната
врата.

Иди и погледни за втори път,
морето виж, какъв му е
цветът,

и накъде вълните се стремят.“

„Водата, господарке —
бледосиня,

небето е покрито с пелерина
от пяна, сред талазите
надничат

глави, но в миг вълните ги повличат.“

„Ела, в прегръдките ми си легни,
че тия същества какви са ни?
Вълшебството ми ще го подчини.“

След малко пак извиква, свил юмрук:

„Океанът е! Да бягаме оттук!“

„Иди и погледни за трети път,
морето виж, какъв му е цветът,
и накъде вълните се стремят.“

„Морето цяло черно, врящ казан,

като че ли кипи вонящ катран,
расте и хиляди усти гризат
на кулата ни каменната плът
със зъби пенести, извити, бели
чудовища от нощните предели,
менящи брой и форма — тук са,
ето!

Не виждам, господарке, и небето.

Звездите светят, вълн е воден ад,

там, дето имаше доскоро град,
часовникова кула, купол с кръст,
сега е див въртоп околвърст.
И чувам, стърже някъде верига,
и кулата се люшва и надига,

и той през смях стоварва зъл юмрук.

Загиваме, ако останем тук!“

АИ

Кристабе
л Ламот, Град
Ис

Беше нощ и двамата бяха затворени в каютата на „Бретонския принц“. До слуха им долиташе равномерно бучене на двигателите, съпроводено от вездесъщия мощен наплив на морето. Бяха премалели от вълнение. Постояха малко на палубата, загледани в смаляващите се лумнали светлини на Портсмут. Държаха се на разстояние един от друг, без да се докосват, макар че преди няколко часа в Лондон, обзети от неясен порив, се бяха хвърлили в прегръдките си. Сега седяха на долната койка и пиеха безмитно уиски с вода от чашите за тоалетни принадлежности, които бяха намерили в банята.

— Имам чувството, че сме луди за връзване — каза Роланд.

— Естествено. Луди и лоши. Най-безсрамно излъгах Леонора. Даже паднах още по-ниско, измъкнах под носа ѝ адреса на Ариан Лъоминиер. С нищо не съм по-добра от Кропър или Блекадър. Всички учени са малко луди. Всяко пристрастяване е опасно. Този път изпуснахме юздите. Но ето че дишам морски въздух и през следващите няколко седмици не трябва да дяла дома си с Леонора — какво блаженство!

Беше много странно Мод Бейли да говори така пламенно за лудост и блаженство.

— Мисля, че току-що изгубих всичко, което съм имал или на което съм държал. Нищожната ми работа при Блекадър. Вал. А това означава и дома ми, защото живея в нейния дом, тя плаща наема. Би трябвало да се чувствам ужасно. Сигурно и това ще стане. Но точно в момента главата ми се проясни и се чувствам напълно сам, знаеш какво имам предвид. Сигурно е толкова приятно заради морето. Щях да се чувствам пълен идиот, ако се бях покрил в Лондон.

Не се докосваха. Седяха дружески един до друг и не се докосваха.

— Най-странното е, че ако бяхме обладани един от друг, никой нямаше да ни помисли за луди — промълви Мод.

— Вал смята, че сме обладани един от друг. Даже каза, че е сто пъти по-здравословно, отколкото да съм обладан от Рандолф Аш.

— Според Леонора след телефонния ни разговор съм хукнала презглава, защото имам любовник.

„Цялото това главомайващо усещане, цялото това бистро съзнание се крепи на това, че не сме обладани един от друг“, помисли си Роланд.

— Най-сетне чисти тесни бели легла — каза той.

— Наистина. Къде предпочиташ, долу или горе?

— Все ми е едно. А ти?

— Тогава ще се кача горе. — Тя се засмя. — Леонора би казала, че е заради Лилит.

— Защо?

— Защото Лилит отказала да бъде нисшестояща. Затова Адам я отпратил да броди в арабската пустиня и в мрака на края на света. Била е аватар на Мелюзина.

— Наистина не виждам какво значение има отгоре или отдолу — твърдоглаво отбеляза Роланд, макар че идеално съзнаваше абсурдния диапазон на подобно изказване между митографията, сексуалните предпочитания и разпределението на корабни койки. Чувстваше се щастлив. Всичко беше абсурдно, всичко беше едно цяло. Той пусна душа.

— Ще минеш ли през банята? Водата е солена.

— Наистина. Душ с морска вода под морето. В тази каюта наистина сме под морското равнище, нали? След теб.

Водата съскаше, щипеше и успокояваше. Навън същата тази вода се лееше в мрака, прорязвана от туловището на огромния кораб, и някъде отвъд поддържаше наплива и равновесието на незрим живот, стада муткури и застрашени пееци делфини, подвижни стрелкаци се пасажи скумрия и меджит, пулсиращите шапки на медузите и фосфоресциращата сперма на херингата, която Мишле с характерния си навик да бърка полове и функции наричаше „млечно море“, *la mer de lait*. Роланд блажено се опъна на нисшестоящата си койка и се

замисли за един възшебен израз на Мелвил за пасажи — пасажи от какво? — реещи се под възглавницата. Чуваше как шуртящият душ се разбива и трополи върху невидимото тяло на Мод, което нежно и смътно си представяше без припряност или педантизъм — виждаше я как се обръща, млечнобяла, под струите и облаците пара. Зърна белите ѝ изящни глезени, докато се качваше по стълбата — бял памучен плат, пудра с дъх на папрат и влажна коса. Беше ужасно доволен, че е закътана там, невидима и недостъпна, но беше там. „Лека нощ, да спиш в кош“, прошепна тя и той отвърна същото. Ала дълго лежа буден в тъмното, сладострастно напрегнал слух за тихото проскърцване и шумолене, въздишките и въртенето насън, когато тя се размърдваше над главата му.

* * *

Мод се беше обадила на Ариан Льоминиер, която тъкмо заминаваше на почивка някъде на юг, но се беше съгласила да се видят за малко. Времето беше хубаво и стигнаха без произшествия до Нант, където обядваха заедно в изненадващ ресторант, загадъчно и бляскаво украсен с турски керамични плочки от времето на сецесиона, колони и цветни витражи с инкрустирани полускъпоценни камъни. Ариан Льоминиер се оказа млада, сърдечна и решителна жена с мастиленочерна коса, подрязана в строга геометрична форма — скосена на тила, равна отпред. Двете жени веднага си допаднаха; имаха еднакъв пламенно педантичен подход към научната си работа и започнаха да обсъждат лиминалността и естеството на чудовищната форма на Мелюзина като „област на преход“ според разбирането на Уиникот — въображаем конструктор, който освобождава жената от социално-половата ѝ идентификация. Роланд не каза почти нищо. За пръв път вкушваше френска кухня на френска земя и прецизно се беше оставил на сетивата си, завладян от морски дарове, пресен хляб и сосове, чийто изтънчен вкус едновременно предизвикваше и осуetyаваше анализ.

Мод се беше нагърбила с деликатна задача. Трябваше да се добере до книгата на Сабин дьо Керсоз, без да обяснява защо точно ѝ трябва и каква е връзката между молбата ѝ и отсъствието на Леонора.

Отначало всичко изглеждаше двойно по-трудно заради заминаването на Ариан, която бяха върнали буквално от вратата. Книжката бяха заключени и без нея на практика не било възможно да им ги покажат.

— Ако знаех, че сте тръгнали насам...

— И ние не знаехме. Заминахме на кратка почивка. Решихме да обиколим Бретан и да видим семейния дом на Ламот.

— Уви, няма нищо за гледане. Къщата е изгоряла до основи през Първата световна война. Но е достатъчно човек да зърне Финистер и залива на Одиерн, където по традиция се смята, че се намира град Ис, и Залива на покойниците — Залива на мъртвите.

— Научихте ли нещо повече за посещението на Ламот през 1859 г.?

— Имам изненада за вас. След като писах на професор Стърн, открих още нещо — личния дневник на Сабин дьо Керсоз, който съвпада почти изцяло с гостуването на Ламот. Струва ми се, че Сабин е искала да подражава на Жорж Санд, затова е водела дневник и дори е писала на френски вместо на бретонски, което би било по-естествено.

— Не мога да ви опиша колко бих искала да го видя!

— Нали ви казах, подготвила съм ви изненада. Пресних ви един екземпляр, за да го покажете на професор Стърн, а и защото страшно се възхищавам на работата ви за Мелюзина. И за да се извиня за това, че няма да ме има и архивът ще бъде затворен. Копирната машина е велико демократично изобретение. Освен това трябва да споделяме каквото знаем, нали? Сътрудничеството е водещ принцип на феминизма. Струва ми се, че съдържанието на дневника доста ще ви изненада. Надявам се, че ще можем да обсъдим последиците, след като го прочетете. Сега млъквам, не искам да ви развалям изненадата.

Мод объркано изрази изненада и благодарност. В съзнанието ѝ отчетливо изплува какво щеше да каже Леонора. Но любопитството и жаждата да стигне до края на историята надделяха.

* * *

На следващия ден тръгнаха с колата през Бретан към Финистер на самия край на света. Прекосиха Пемполската и Броселиандовата гора и стигнаха до тихия затворен залив на Фуенан, където на нос Коз

намериха хотел, съчетаващ обветрената северна неугледност с нещо по-мечтателно, по-меко и по-южно — имаше тераса с палма, от която през горичка с почти средиземноморски пинии се виждаха полукръгът на пясъчния залив и синьо-зеленото море. Останаха там три дни, за да прочетат дневника. По-късно ще стане ясно какво си мислеха. А ето какво прочетоха:

САБИН ЛЮКРЕС ШАРЛОТ ДЪО КЕРСОЗ

ЛИЧЕН ДНЕВНИК,

ЗАПОЧНАТ В ИМЕНИЕТО КЕРНЕМЕ

13 ОКТОМВРИ 1859 г.

Празната шир на тези бели страници ме изпълва със страх и копнеж. Тук мога да напиша каквото си поискам — как тогава да реша откъде да започна? Това е книгата, с която ще стана истинска писателка; тук ще изуча занаята си и тук ще записвам всяко интересно преживяване или откритие. Изпросих бележника от скъпия ми баща — Раул дьо Керсоз, който използва тези подвързани томове за своите бележки, свързани с фолклора и научните му наблюдения. Наех се с тази писателска задача по предложение на братовчедка ми — поетесата Кристабел Ламот, чиито думи силно ме поразиха. „Писателят става истински писател само като упражнява занаята си, като експериментира с езика, както големият художник експериментира с глина или с масло, докато изразното средство не се превърне в негова втора природа, която може да вае, както си поиска.“ Освен това, когато ѝ разказах за голямото ми желание да пиша и за голямата липса в ежедневието ми на интересни неща, събития или страсти, които биха могли да послужат като материал за поезия или художествена проза, тя каза, че е проява на насъщна дисциплина да записвам всичко в живота ми, което забележа, независимо колко обикновено или безлично може да ми изглежда. Тези ежедневни записки, продължи тя, имат две достоинства. Благодарение на тях ще изградя пластичен стил и точно наблюдение за мига, когато дойде време — а това неминуемо се случва в живота на всички ни — и нещо значимо изкрещи, това бяха думите ѝ, „изкрещи“, за да бъде разказано. Освен това така ще разбера, че в действителност нищо не е безлично само по себе си, нищо не е

лишено от нещо интересно, свойствено само и единствено за него. „Погледни, каза тя, собствената ви дъждовна градина, собственото ви ужасно крайбрежие с очите на чужденец, погледни ги с моите очи и ще видиш, че са пълни с вълшебство, с печални, но приказно различни цветове. Съзерцавай старите гърнета и простите здрави табли в кухнята ви с очите на нов Вермеер, дошъл да ги слее в хармонично цяло с малко светлосянка. Писателят не може да стори същото, но помисли какво може да стори все пак един писател — и неизменно вярвай, че занаятът му ще си свърши работата.“

Сега виждам, че съм изписала цяла страница, в която стойност имат само наставленията на братовчедка ми Кристабел. Така и трябва да бъде — точно сега тя е най-важният човек в живота ми, освен това е светъл пример, тъй като е призната писателка с известна значимост, при това жена — а това ще рече знак на надежда и първопроходка за всички нас. Не съм сигурна доколко я радва тази роля, в действителност ми се струва, че знам твърде малко за съкровения й мисли и чувства. Най-нежно се отнася с мен като гувернантка с отегчително дете, преливащо от въодушевление, незнаещо ни миг покой заради безнадеждното си неведение за живота.

Ако наистина прилича на гувернантка, значи прилича на романтичната Джейн Еър, тъй силна, тъй страстна, тъй наблюдателна под строгата си външност.

Последните две изречения ме накараха да се замисля за нещо. Дали пиша това, за да го види Кристабел, като някакво домашно, писателско задание или даже съкровено писмо, което да прочете, когато е сама, в миг на съзерцание и отстранение? Или го пиша само за себе си в опит да бъда напълно искрена със себе си — само и единствено заради истината?

Зная, че тя би предпочела второто. Затова ще заключавам дневника, най-малкото в зората на живота му, и ще записвам в него само неща, предназначени единствено за моите очи и за очите на Върховното създание (божеството на баща ми, когато изглежда, че е спрял да вярва в по-стари божества — Луг, Дагда, Таранис. Кристабел изповядва силна, но извънредно английска вяра в Иисус, която не разбирам напълно; не ми е ясно също към кои се причислява — към католиците или протестантите).

Първи урок. Редове, написани за едни-единствени очи, тези на автора, губят нещо от животворната си сила, но за сметка на това печелят определена свобода и за моя изненада — известна зрялост. Изгубва се инфантилното женско желание да *очароват*.

Ще започна с описание на Кернеме, както изглежда днес, в 4 следобед един мрачен и мъглив есенен ден.

Прекарала съм в тази къща целия си кратък живот, който на моменти ми се струваше ужасно дълъг и муден. Кристабел каза, че е останала изненадана от простата красота на имението. Не, няма да повтарям какво е казала Кристабел; ще записвам онова, което сама забелязвам и което е толкова познато, че в мигове на отегчение направо спирам да го виждам.

Като повечето къщи по това крайбрежие и нашата е построена от гранит, ниска, с висок островърх покрив с каменни плочи и фронтони. Разположена е в двор, ограден с висок зид, за да ни пази от вятъра и всичко останало. Всичко тук е построено, за да издържа на налитащите ветрове и брулеция дъжд от Атлантика. Каменните плочи най-често лъщят от влага. Обичам ги и през лятото, когато светят в жегата. Прозорците ни са вдадени навътре, с високи арки като в църква. В къщата има само четири големи стаи — две на горния етаж и две на долния, всяка с по два вдадени прозореца на две стени, за да може да влиза светлина, независимо какво е времето. Навън има и малка кула с гълъбарник на върха и кучкарник долу. Трей обаче и ловната хрътка на баща ми — Мирза, живеят в къщата. Закътана от океана, отзад е овоцната ни градина, където играех като дете — тогава ми се струваше безкрайно просторна, а сега изглежда отесняла. Тя също е заградена със зид от суха зидария и огромни морски камъни — селяните казват, че „обира“ вятъра, защото убива напора му в безброй пролуки и цепнатини. Когато излезе буря и вятърът мине оттам, целият зид запява каменлива песен като чакълест бряг. Тук цялата страна свири песента на вятъра. Когато задуха, хората по-твърдо набиват крак и, така да се каже, запяват с вятъра: мъжете с още по-дълбок бас, жените — с по-високи тонове.

(Това не беше лошо. След като го написах, ме изпълни естетическа любов към моите земляци и тукашния вятър. Ако бях поет, щях да продължа и да напиша стихотворение за неговата жална песен. Или ако бях романист, щях да продължа и да напиша суровата истина,

че през дългите зимни дни монотонната му песен може да те подлуди и тогава копнееш за тишина като пътник, изгарящ от жажда в пустинята. В псалмите се възхвалява прохладната сянка на скалите под палещото слънце. Тук, при нас, жадуваме за капка суха, сияйна тишина.)

Точно сега в къщата трима души тихо седят и пишат в стаите си. Двете с братовчедка ми сме на горния етаж — настанихме я в стаята на майка ми, където баща ми (и аз самата) не иска да се местя. От горния етаж погледът стига през полята до отвесната урва и трептящото море. Тоест в лош ден морето трепти и се надига. В хубав ден сякаш трепти само светлината. Наистина ли е така? Трябва да проверя. Поредният интересен въпрос.

На долния етаж е стаята на баща ми, която му служи едновременно за библиотека и за спалня. Три от стените ѝ са пълни с книги и ужасното въздействие на влажния морски въздух върху страниците и подвързиите непрестанно го измъчва. Като момиче едно от задълженията ми беше да натривам кожените корици с предпазна смес от пчелен восък и още нещо, не знам какво — арабска гума? терпентин? — негово собствено изобретение, за да ги предпази. С това се занимавах, вместо да бродирам. Неволята ме научи да закърпя риза и мога да шия с добър обикновен бял бод, но не умея нищо от поизтънчените женски ръкоделия. Помня сладкия аромат на пчелен восък, както разглезените млади дами може би помнят аромата на розова вода и виолетки. Целите ми ръце блестяха, загладени от восъка. В онези дни двамата живеехме нашироко в неговата стая, където гореше хубав огън и имаше нещо като пещ за глинени гърнета.

Баща ми спи в старовремско бретонско легло, което прилича на грамаден шкаф с отделни стъпала и врата с отвори за проветрение. Леглото на майка ми е с везани кадифени завеси, поръбени със сърма. Преди два месеца баща ми ме помоли да ги почистя; не каза защо и в главата ми се зароди безумната мисъл, че смята да се ожени за мен, затова приготвя стаята на майка ми за мен като невеста. Завесите бяха натезали от прах и Год страшно се разболя, след като ги изтупа на двора, защото в дробовете ѝ се набиха паяжини и мръсотия, събирани цял живот (*моя живот*). Ала след като ги изтупахме, от тях не остана нищо, одрипавяха и плътната материя се стопи заедно с прашната кора, а навсякъде зейнаха огромни дупки. Тогава баща ми каза: „Братовчедка ти от Англия пристига, все някъде трябва да намерим“.

Затова пътувах цял ден до Кемперле, където госпожа Дьо Келеон ми услужи с комплект червени ленени завеси — ще влязат в работа и по думите ѝ не очаква скоро да ѝ потрябват. По краищата са обточени с бродирани лилии и шипков цвят и братовчедка ми много ги харесва.

Разправят, че тези легла в Бретан, подобни на дървени долапи в стаите, са били измислени за защита от вълци. По високите полета и в мочурищата в този край на света все още бродят вълци; виждали са ги да скитат в Пемполската и в Броселиандовата гора. Разказват, че едно време в селата и чифлиците зверовете влизали по къщите и откъждали спящите деца от люлките им край огнището. Затова, преди да отидат на полето, селяните и стопаните затваряли децата в спалните долапи и залоствали вратата, за да са сигурни за рожбите си. Год казва, че това ги пази и от скитащи прасета с всеядни зурли, и от лакоми кокошки, които се щурат по къщите и не придирят особено какво ще клъвнат или откъснат — око, ухо, ръка или краченце.

Когато бях малка, Год често ме ужасяваше със страховитите си разкази. Страхувах се ден и нощ от вълци и върколаци, макар че никога не съм виждала и със сигурност не съм чувала вълк; ала когато в снежните нощи долетеше вой, Год вдигаше пръст и казваше: „Вълците приближават и са прегладнели“. Според баща ми в тези мъгливи земи няма ясна граница между мита, легендата и факта — тя не е като каменна арка, разделяща два свята, а повече прилича на низ трептящи воали или предена паяжина, разделяща съседни стаи. Тук бродят вълци; има хора, зли като вълци, и магьосници, които вярват, че имат власт над тези сили; а селяните вярват, че има вълци и че трябва здраво да хлопнат врата между рожбата си и всички тези опасности. В детството ми страхът от вълците едва ли беше по-голям от страха да не ме затворят в тъмния долап, който понякога приличаше повече на ковчег или на нар в семейна гробница, отколкото на безопасно убежище (или на отшелническа пещера, докато си играех на сър Ланселот, преди да разбера, че съм само жена и трябва да се задоволя с ролята на белоръката Илейн, която само страда, оплаква се и умира). В леглото беше толкова тъмно, че се разплаквах за малко светлина, освен ако не бях много болна или нещастна — тогава се свихах на топка като таралеж или спяща гъсеница и лежах, без да мърдам, като смъртта или времето преди раждането, или времето между есента и пролетта (таралежа), или между пълзенето и полета (гъсеницата).

Нижа метафори. Кристабел казва, че Аристотел казва, че истинският гений се познава по добрата метафора. Написаното тук измина дълъг път от прилежното начало — назад във времето и навътре в пространството към собственото ми начало в едно легло долап в стаята в имението, опасно с предпазващ зид.

Има много да уча как да организирам изложението си. Докато пишех за леглото на баща ми, исках едновременно да опиша и леглото на майка ми, на което се спрях след това, както и да включа беседа или отклонение за спалните долапи и за границата между факта и фантазията, на която също се спрях след това. Не се справих съвсем добре, в подредбата се усещат несръчни празноти и подскоци като прекалено големи дупки в каменния зид. Но все постигнах нещо, пък и колко интересно е всичко това, когато го разглеждаш като майсторлък, при който направеното може да се подобри, преправи или изхвърли като чирашки опит.

Какво следва? Моята история. Семейната история. Влюбвания? Такива нямам, не се виждам с никого и не просто не съм изпитвала привързаност и не съм отхвърляла предложения, а изобщо не съм била с човек, за когото може да се мисли в такава светлина. Баща ми явно смята, че всичко ще се нареди от само себе си в някакъв благ и неизбежен процес, „когато му дойде времето“ — което според него още е далеч, а според мен почти безвъзвратно е отминало. Вече съм на 20 години. Няма да пиша за това. Не мога да сдържам мислите си, а Кристабел казва, че в дневника не бива да попадат „изтърканите измишльотини и екзалтираните въздишки на елементарни момичета с елементарни чувства“.

Едно е ясно — отчасти описах къщата, но без обитателите. Утре ще се заема с тях. „Същността на трагедията е в действието, а не в характерите“, казва Аристотел. Снощи на вечеря баща ми и братовчедка ми говориха за Аристотел — рядко съм виждала баща ми да изпитва такова оживление. Лично според мен *бездействието* е същността на трагедията за много съвременни жени, но не се престаших да изрека тази мисъл, която звучи почти като епиграма, тъй като двамата говореха на гръцки, който Кристабел е научила от баща си, а аз самата не владея. Когато се сетя за средновековните принцеси, които са управлявали домакинствата си по време на кръстоносните походи, или за игуменките, които са управлявали

живота на огромни абатства, или за света Тереза, която още като момиче е избягала от дома си, за да се бори със злото, както казва Жак на Жорж Санд, ми се струва, че съвременният живот се е изнежил. Балзак казва, че новите занятия на мъжете в градовете и работата им по канторите са превърнали жените в красиви и не особено необходими играчки, целите в коприна и парфюм, потънали в будоари и фантазии и интриги. Бих искала да видя сурова коприна и да изпитам атмосферата на будоара, но не искам никъде да бъда периферно и пасивно същество. Искам да живея, да обичам и да пиша. Нима това е твърде много? Дали подобно изявление е само измишльотина?

ЧЕТВЪРТЪК, 14 ОКТОМВРИ

Казах, че днес ще опиша характерите на действащите лица. Открих, че се страхувам — това е точната дума — да опиша баща ми. Защото е с мен, откакто се помня, само той и никой друг. Майка ми не е моя майка, а една от приказките, които той ми е разказвал и които като дете не можех да различа от истината, макар че баща ми винаги съвестно е настоявал да казвам само истината. Майка ми е била южнячка родом от Алби. „Много ѝ липсваше слънцето“, казваше баща ми. Виждам съвсем ясно смъртното ѝ ложе. Поискала да ме види, казваше баща ми, била обезумяла от тревога какво ще стане с мен в тази сурова земя без майка, която да се грижи за детето си. Не спирала да плаче, нямала сили даже да живее, но искала да ме види и когато ме донесли, се успокоила, обърнала бялото си лице към мен и се успокоила, така казва. Казва още, че ѝ обещал да ми бъде и баща, и майка, а тя отговорила, че е най-добре да се ожени отново, а той отвърнал — не, никога, защото бил от хората, които обичат само веднъж. Наистина се опитва да ми бъде и баща, и майка, но уви, горкичкият, хич не умее да се оправя с практичната страна на живота, иначе е достатъчно благ и нежен, не става дума за това. Просто не може да взима практически решения, както би го сторила жена. И не знае от какво се страхувам. Или за какво копнея. Но помня, че като малка ме взимаше на ръце с безкрайна нежност и ме целуваше, утешаваше ме и ми четеше приказки.

Виждам, че един от недостатъците ми като писателка ще бъде склонността да се хвърлям в няколко посоки едновременно.

Страхувам се да опиша баща ми, защото всичко помежду ни е прието и неизказано. Нощем чувам дишането му в къщата и веднага ще разбере, ако се накъса или спре — мисля, че ще разбере, ако му се случи нещо, дори да ни дели голямо разстояние. Знам, че той също ще разбере, ако ме грози опасност или се разболея. Изглежда много отнесен, много погълнат от работата си, но има някакво шесто чувство, някакво вътрешно ухо, с което винаги ме чува. Когато бях съвсем малка, ме привързваше към писалището си с дълга ленена панделка, като безкрайно въже, и можех доволно да топуркам между кабинета му и голямата стая. Имаше някаква книга със старинно изображение на Христос и душата, на което душата обикаля на воля из къщата, прихваната с ленена връв; баща ми казва, че именно оттам му било хрумнало. После прочетох „Сайлъс Марнър“^[1], разказ за един стар ерген, който намира момиченце и по същия начин го привързва към стана си. Усещам гнева и любовта му като нежно подръпване на ленената юзда винаги когато мислите ми прекалено се разбунтуват или когато препусна прекалено бързо. Не искам да се опитвам да пиша твърде обективно за него. Обичам го като въздуха и камъните на огнището, като ябълковите дървета в градината, огънати от вятъра, като прибоя на морето.

Балзак винаги описва лицето на хората, сякаш са нарисувани от холандските художници. Носле с извивката на охлюв, загатващо чувственост, око с червени жилки в бялото, гърбави вежди. Не мога да опиша така очите на баща ми, косата му, прегърбената му стойка. Прекалено е близо. Ако прекалено приближите книгата до лицето си в сумрачната светлина на свещите, буквите се размиват. Така е и с баща ми. Помня неговия баща — философа републиканец, от дните на най-ранното ми детство. Имаше дълга стоманеносива коса, захваната с гребен по обичая на бретонските благородници. И хубава, добре оформена брада, по-бяла от косата. Големи кожени ръкавици, с които ходеше на гости, сватби и погребения. Всички го наричаха Беноа, макар че беше барон Дьо Керсоз, както сега наричат баща ми Раул. Искат съвета им за неща, за които нямат особени познания или за които не знаят нищо. Малко сме като пчелите в кошер — нищо няма да върви добре, ако не ги уведомят или не се допитат до тях.

Посрещнах пристигането на Кристабел със смесени чувства, като вълни по време на прилив — едни прииждат, други вече се отдръпват. Никога не съм имала приятелка или довереница — даже кърмачката ми и домашните прислужнички са твърде стари и почтителни, за да могат да изпълняват втората роля, макар че ги обичам и са ми много скъпи, особено Год. Затова изгарях от надежда. Но никога не съм делила баща ми или дома ми с друга жена и се страхувах, че това може да не ми хареса, страхувах се от безименни вторжения или критика, или най-малкото неудобство.

Може би все още изпитвам всички тези чувства.

Как да опиша Кристабел? Живее тук от един месец и сега я виждам толкова различно в сравнение с времето, когато пристигна. Ще се опитам най-напред да възстановя първите си впечатления. Нали не пиша, за да го прочете.

Пристигна на крилете на бурята. (Дали не звучи твърде романтично? И пак не създава достатъчна представа за неистовата стихия вятър и вода, която се изсипа над къщата ни през онази ужасна седмица. При всеки опит да отворим кепенците или да престъпим през вратата, бурята ни посрещаше неумолимо, твърдо решена да нахлуе и да ни помете.)

Пристигна в двора по тъмно. Колелетата неравномерно стържеха върху паважа. Дори отсам зида каретата ту спираше, ту със залитане се мяташе напред. Конете бяха свели глава, от чуловете се стичаха кал и бяла сол. Баща ми изтича на двора загърнат с мантия и платнище; вятърът едва не изтръгна вратата на каретата. Той я задържа, Ян спусна стъпалата и в здрача се плъзна сиво привидение, огромен звяр, рунтав и мълчалив, който се отпечата в мрака като бяло петно. А зад невероятно грамадното животно се появи невероятно дребна жена с качулка, пелерина и безполезен чадър, цялата в черно. Слезе по стълбите, препъна се и се строполи в ръцете на баща ми, като промълви на бретонски: „Убежище“. Той я прегърна, целуна мокрото ѝ лице — очите ѝ бяха затворени — и отговори: „Тук имаш дом за колкото време пожелаеш“. Стоях на вратата и с мъка я удържах срещу налитания вятър; дъждът нашари полата ми с едри петна. Големият звяр притисна треперещото си туловище към мен и мократа му козина

ме изкаля още повече. Баща ми я внесе и я настани полуприпаднала в голямото си кресло. Пристъпих към нея с думите, че съм братовчедка ѝ Сабин и че е добре дошла, но тя сякаш не ме виждаше. По-късно баща ми и Ян ѝ помогнаха да се качи по стълбите и повече не я видяхме до следващия ден, когато слезе за вечеря.

Струва ми се, че отначало не я харесах. Поне отчасти е така, защото ми се стори, че тя не ме харесва. Бих казала, че съм любвеобилно същество — смятам, че любвеобилно бих се привързала към всеки, който ми предложи малко топлина, човешки поздрав. Ала въпреки че братовчедка ми Кристабел изглеждаше изпълнена с почти благоговейна преданост към баща ми, към мен сякаш се отнасяше — как да се изразя? — донякъде студено. В онази първа вечер слезе на масата с вълнена рокля на тъмни сиво-черни карета, загърната с изключително красив и пищен тъмнозелен шал с ресни и черен кант. Не е елегантна, но се облича подчертано изрядно и грижливо; на шията си носи копринена лента с кръст от черен кехлибар; има елегантни зелени боти и дантелена шапка. Не знам на колко години е, може би на трийсет и пет. Косата ѝ е много странна, сребристосветла, с почти метален блясък, като зимно масло, избито от млякото на крави, чието сено не е виждало слънце, затова цялото му злато е избеляло. Връзва я на малки бухнали къдрици над ушите — не ѝ отива.

Дребното ѝ лице е бледо, с остри черти. Не бях виждала толкова блед човек, особено през онази първа вечер (не че сега е по-добре). Дори вътрешната извивка на ноздрите ѝ, дори стиснатите дребни устни бяха бледи, едва докоснати от слонова кост. Има необичайни светлозелени очи, които винаги са полускрити. Тънките ѝ устни също са винаги здраво стиснати, затова, когато ги отвори, човек се изненадва от големите ѝ и очевидно здрави зъби — едри и много правилни, с отчетлив нюанс на слонова кост.

Вечеряхме варено пиле, баща ми нареди да запазят бульона за нея, за да може да възстанови силите си. Седнахме на масата в големия салон — обикновено двамата с баща ми хапваме сирене, купичка мляко и хляб в неговата стая. Баща ми ни разказваше за Исидор Ламот и огромната му сбирка от приказки и легенди. А после каза на братовчедка ми, че доколкото знае, и тя самата е писателка.

— Славата не стига много бързо от Великобритания до Финистер — обясни той. — Моля да ни извините, защото ни попадат малко нови книги.

— Пиша поезия — отвърна тя и с лека гримаса притисна кърпичка към устните си. — Прилежна съм и се надявам, че владее занаята си. Ала според мен не притежавам слава, достойна да привлече вниманието ви.

— Братовчедке Кристабел, много искам да стана писателка. Винаги съм живяла с тази амбиция...

— Мнозина искат, но малцина успяват, да не кажа никой — отвърна тя на английски и добави на френски: — Не бих го препоръчала като път за уютен живот.

— Никога не съм мислила за това по този начин — отвърнах аз, защото думите ѝ ме жегнаха.

— Също като вас Сабин е израснала в необичаен свят, където кожата и хартията са обичайни и насъщни като хляба и сиренето — намеси се баща ми.

— Ако бях добрата фея — каза Кристабел, — щях да ѝ пожелаая да има хубаво лице, каквото притежава, и способността да намира удоволствие в ежедневието.

— Значи искате да бъда Марта, а не Мария — извиках аз, донякъде разпалено.

— Не съм казала подобно нещо — отвърна тя. — Противопоставянето между двете е лъжа. Тялото и душата са неразривни — тя отново попи устни с поредната гримаса, сякаш нещо в думите ми я беше наранило, — знам го от собствен опит.

Малко след това помоли да я извиним и се качи в спалнята си, където Год беше запалила камината.

НЕДЕЛЯ

Писането носи различни удоволствия. Удоволствието от езика на размишлението е едно, а от езика на повествованието — съвсем друго. Сега ще разкажа как в крайна сметка и в известна степен спечелих доверието на братовчедка ми.

Безмилостната буря продължи три-четири дни. След първата вечер тя повече не слезе долу, а остана в стаята си, където седеше в

дълбоката ниша на прозореца, изсечена в гранита, и гледаше навън — не че имаше много за гледане, само прогизналата градина и зида от речни камъни, който преливаше в плътна стена от мъгла с неясни кръгли форми, наподобяващи мъгливи камъни. Год каза, че почти не хапва — като болна птичка.

Надничаях в стаята ѝ, доколкото успявах да се престаща, без да изглежда, че се натрапвам, за да видя дали не можем да ѝ осигурим още някое удобство. Опитах се да я изкуша с филе от морски език или желирано телешко с винен сос, но тя хапваше само лъжица-две. Понякога се връщах след час и я заварвах точно както я бях оставила; тогава усещах, че съм се върнала невъзпитано бързо или че за нея времето не съществува така, както за мен. Веднъж ми каза:

— Зная, че ви причинявам големи главоболия, братовчедке. Не ви се отплащам подобаващо, освен това съм болна и себична. Оставете ме сама и мислете за други неща.

— Искам да се чувствате уютно тук и да сте щастлива — отвърнах аз.

— Господ не ме е надарил с особена способност да се чувствам уютно — каза тя.

Чувствах се наранена, защото, въпреки че въртях домакинството почти от десетгодишна, братовчедка ми се допитваше до баща ми по всички практически въпроси и благодареше на него за жестове на предвидливост или гостоприемство, на които той би бил напълно неспособен, колкото и да бе добронамерен.

Голямото куче също отказваше да се храни. Просваше се на пода в стаята с муцуна към вратата и вдървено ставаше два пъти на ден, за да го изведат. За него също носех дребни лакомства, които дори не поглеждаше. Отначало тя пасивно наблюдаваше опитите ми да го заговоря, без да ме насърчава. Един ден се обади:

— Няма да отвърне. Ужасно ми е сърдит, защото го отведох от дома му, където се чувстваше щастлив, и го принудих да изстрада голям ужас и болест на кораба. Има право да се сърди, но не знаех, че едно куче може да е толкова злопаметно. Нали се смята, че кучетата наивно прощават всичко и се отнасят като християни към съществата,

които се преструват, че ги „притежават“. Струва ми се, че иска да умре от злоба, защото го откъснах от дома му.

— Как може да кажете такова жестоко нещо! Не е злобен, просто е нещастен.

— Аз съм зла напаст за самата себе си и за останалите. И за добричкия ми Трей, който не е причинил зло никому.

— Когато слезе, ще го изведе в градината — предложих аз.

— Боя се, че няма да дойде.

— А ако дойде?

— Тогава добрината и търпението ви ще са успели да пречупят нещо ако не в душата ми, то поне в милото ми куче. Но мисля, че е предан само на един човек, иначе нямаше да го взема. Неотдавна го бях оставила за малко и не беше ял нищо, докато не ме видя отново.

Продължих да упорствам и кучето постепенно започна да ме придружава по-охотно — обикаляхме двора, конюшните, овощната градина, започна да свиква с голямата стая, дори изостави поста си пред вратата ѝ и ме посрещаше, побутвайки ме с голямата си муцуна. Един ден изяде две купички пилешка супа, които господарката му беше отказала да изяде, и оттогава доволно махаше с опашка. Когато видя това, тя хапливо отбеляза:

— Явно съм се лъгала за извънредната му преданост. Щеше да е по-добре да го оставя. Вълшебните поляни на Броселиандовата гора не струват нищо за горкичкия ми Трей пред възможността да лудува на воля в Ричмънд Парк. А и там можеше да утеши...

Тя не довърши. Престорих се, че не забелязвам, защото очевидно нещо я измъчваше и не искаше да ми се довери.

— Когато времето се оправи, може заедно да го изведем в Броселиандовата гора. Може да си направим екскурзия до дивите места на нос Ра и Залива на покойниците.

— Кой знае къде ще бъдем, когато времето се оправи?

— Това означава ли, че ще ни напуснете?

— Къде мога да отида?

И двете знаехме, че това не е отговор.

ПЕТЪК

— След десет дни ще укрепне — каза Год.

— Да не би да ѝ даваш билкова отвара? — попитах я, защото всички знаем, че Год е знахарка.

— Предложих ѝ, но отказа.

— Ще я уверя, че от твоите отвари сме видели само добро.

— Вече е твърде късно. До другата сряда ще се оправи.

Когато през смях разказах това на Кристабел, тя не отговори, а после попита какво може да изцерява Год. Брадавици, колики, безплодие и женски болести, кашлица и натравяне. Може също да намести крайник и да изроди дете, да подготви труп за погребение и да съживи удавник. По тези места всички се научаваме на това.

— И никога не убива онова, което изцерява?

— Не съм чувала такова нещо. Год е много съвестна и много умна — или има голям късмет. Бих ѝ поверила живота си.

— Голямо доверие се иска, за да ѝ повериш живота си — каза Кристабел.

— Моя и на всеки друг — отвърнах.

Тази жена ме плаши. Разбирам какво има предвид, и това ме плаши.

Предсказанието на Год се сбъдна и тя укрепна малко, а когато в началото на ноември се случиха три-четири ясни дни, както нерядко става по нашето капризно, променливо крайбрежие, ги заведох с Трей до залива на Фуенан, за да видят морето. Реших, че може да потичаме по пясъка или да се покатерим по скалите въпреки мразовития вятър, но тя остана до водата съвършено неподвижна, с боти, потънали в мокрия пясък, прибрала ръце в ръкавите си, за да се стопли, заслушана в прибоя и крясъците на чайките. Приблжих се и видях, че очите ѝ бяха затворени, а веждите ѝ потръпваха при всяка вълна. Хрумна ми безумната идея, че вълните отекуват като удари в черепа ѝ и че по някаква причина тя упорито понася тътена им. Веднага се отдалечих — не познавам друг човек, който така силно да създава впечатлението, че нормалните приятелски жестове са смъртоносно натрапничество.

Не се отказвах от мисълта, че трябва да говорим за писането. Изчаквах, докато един ден не ми се стори достатъчно отпочинала и дружелюбно настроена; беше предложила да ми помогне да замрежим чаршафите — справя се с това много по-добре от мен, защото е изкусна в ръкоделието.

— Братовчедке Кристабел — започнах, — наистина имам голямо желание да стана писателка.

— Ако наистина е така и имате дарба, каквото и да кажа, няма да промени нещата.

— Знаете, че не е вярно. Простете, братовчедке, но това звучи сантиментално. Много неща могат да ме спрат. Самотата. Липсата на съчувствие. Липсата на вяра в самата мен. Презрението ви.

— Презрението ми?

— Предварително ме осъждате, сякаш съм глупава девойка, която сама не знае какво иска. Виждате представата си за мен, а не мен самата.

— А вие сте твърдо решена да не ми позволите упорито да повтарям тази грешка. Явно притежавате поне една от дарбите на романиста, Сабин — упорито разбивате прибързаните илюзии. Любезно и с добри чувства. Взимам си бележка. Разкажете ми тогава какво пишете? Предполагам, че пишете, нали? В този занаят желанието, ако не е съпроводено с действие, е много разрушително.

— Пиша за това, което мога. Не за това, за което бих искала да пиша, а за това, което познавам. Искам да напиша разказ за чувствата на една съвременна жена. Но какво знам за това, затворена зад тези гранитни стени между трънливия затвор на Мерлин и Века на Просвещението? Затова пиша за онова, което познавам най-добре — за странното и фантастичното, за приказките на баща ми. Записах например легендата за Ис.

Тя каза, че ще се радва да я прочете. Тя самата била написала поема на английски на същата тема. Отвърнах, че знам малко английски, но не достатъчно и че ще се радвам да ме научи.

— Ще се опитам — отвърна тя. — Не съм добра учителка, не съм достатъчно търпелива, но ще се опитам.

А после продължи:

— Откакто съм дошла, не се опитвам да напиша нищо, защото не знам на кой език да мисля. Аз съм като феята Мелюзина, сирените и

русалките — наполовина францужойка, наполовина англичанка, а зад тези два езика оставам бретонка и келтка. Всичко променя очертанията си, дори мислите ми. Желанието ми да пиша дойде от баща ми, който донякъде приличаше на вашия баща. Ала езикът, на който пиша — в буквален смисъл *матерният* ми език, не е неговият език, а езикът на майка ми. Майка ми обаче не е духовно същество, изразява се с езика на домакинските дребнавости и женската мода. Английският език е пълен с тухлички, с твърди предмети, тънкости, несвързана делничност и факти, и с наблюдение. Той е първият ми език. Баща ми казваше, че всяко човешко същество трябва да има *роден език*. Затова се отдръпна и през най-ранните ми години ми говореше само на английски, разказваше ми английски приказки и ми пееше английски песни. По-късно ме научи на френски и бретонски.

За пръв път проявяваше доверие към мен, и то доверие като към писател. Тогава се замислих не толкова за онова, което каза за езика, а за факта, че майка ѝ е още жива, защото така се изрази — „не е духовно същество“. Беше ясно, че е изпаднала в беда, но не беше потърсила майка си; беше се обърнала към нас — тоест към баща ми, защото не мисля, че съм имала някакъв принос за решението ѝ.

СЪБОТА

Прочете разказа ми за крал Градлон, принцеса Дахуд, коня Морвад и Океана. Взе го вечерта на 14 октомври и след два дни ми го върна, като влезе в стаята ми и с лека усмивка припряно тикна ръкописа в ръцете ми.

— Връщам ви приказката. Не съм ѝ писала оценка, но си позволих свободата да нахвърля някои бележки на отделен лист.

Как да опиша щастието, че се отнасят сериозно към труда ми? Когато ѝ дадох приказката, можех да прочета по лицето ѝ, че очаква сантиментални измишльотини и розови въздишки. Знаех, че не е така, но сигурността ми се стопи пред нейната. Знаех, че по един или друг начин ще се окажа недостойна, ала в същото време знаех, че написаното е написано, защото има причина за това. Ето защо с половин душа очаквах неминуемото ѝ презрение, а с другата половина знаех, че не трябва да е така.

Сграбчих листа от ръцете ѝ и прехвърлих бележките. Бяха практични, интелигентни — и признавах онова, което се опитвах да направя.

Намерението ми беше да представя дивата Дахуд като своеобразно въплъщение на желанието ни за свобода, за автономност, за наша собствена истинска страст, каквато жените притежават и от която мъжете, изглежда, се страхуват. Дахуд е магьосница и Океанът се влюбва в нея, но заради изстъпленията ѝ град Ис е залят и потъва под вълните (на същия Океан). В една от рецензиите към митологиите на баща ми редакторът пише: „В легендата за град Ис можем да доловим като бръснещ вихър ужаса от древните езически култове и ужаса от страстта на сетивата, която се развихря при жените. Към тези два ужаса се добавя и трети — ужасът от океана, който в тази драма играе ролята на възмездие и съдба. В тази странна легенда езичеството, жената и океанът — тези три неща, за които човек копнее и от които ужасно се страхува, се смесват и стигат до катастрофален и ужасен край“.

От друга страна, казва баща ми, в стари времена името Дахуд или Дахут е означавало „добра магьосница“. Според него сигурно е била езическа жрица, подобна на исландската Сага, или някоя от девствените друидски жрици на остров Сен. Възможно било дори Ис да е закърнял спомен от някакъв друг свят, където жените били могъщи, преди да дойдат воините и жреците — свят като рая на Авалон или Плаващите острови, или галския Сид, Страната на мъртвите.

Защо желанието и сетивата при жените трябва да бъдат толкова ужасни? И кой е този автор, който казва, че това са страховете на човека — но всъщност има предвид мъжа, и отъждествява с него цялото човечество? А нас изкарва вещици, прокудени изгнаници, магьосници, чудовища...

Ще препиша някои от изразите на Кристабел, които ми доставиха особено удоволствие. Въпреки че завинаги се връзаха в съзнанието ми, най-почтено ще препиша и критичните ѝ забележки за всичко банално, преувеличено или нескопосано.

С инстинкт или интелигентност сте намерили начин — който не е нито алегория, нито престорен наивизъм — да придадете значение и ваш собствен облик на този универсален и зловещ разказ. Вашата Дахуд е едновременно самостоятелно човешко същество и символична истина. Други писатели (като мен самата) може да виждат в този разказ други истини.

Ала вие не им отнемате педантично това право.

Всички стари приказки, скъпа братовчедке, могат да се разказват и да се преразказват по различен начин. Иска се само да се поддържат живи и да се шлифоват простите чисти форми на приказката, които непременно трябва да присъстват — в случая това са яростта на Океана, ужасният скок на коня, падането на Дахуд от седлото, приливната вълна и прочие, и прочие. Трябва обаче да добавите нещо свое като писател, така че всичко да изглежда ново, сякаш го виждаме за първи път, без да е било изето за някакви лични цели. Знайте, че сте постигнали това.

ПЕТЪК

След като прочете приказката, нещата тръгнаха по-добре. Не мога да разкажа всичко, но вече пиша почти ден за ден. Казах на братовчедка ми какво огромно облекчение е било за мен някой да прочете написаното от мен именно като написано от мен, и то човек, който знае как да го оцени. Тя отвърна, че подобни преживявания са рядкост в живота на всеки писател и че е по-добре човек нито да ги очаква, нито да разчита на тях. Попитах дали тя самата има добър читател, а тя леко се намръщи и накрая остро отвърна: „Двама, което е повече, отколкото може да се надява човек. Едната е прекалено снизходителна, но сърцето ѝ е прозорливо. Другият е поет, по-добър поет...“. Не довърши — не се беше разсърдила, но не каза нищо повече.

Струва ми се, че се случва и на мъжете — не само на жените — да знаят, че някой непознат е оценил погрешно онова, което са

постигнали, и после да наблюдават промяната в тона, промяната в езика, цялостната промяна в отношението към тях, след като бъде отсъдено, че трудът им е достоен за уважение. Ала колко по-силно е това усещане за жените, за които, както казва Кристабел, повсеместно се смята, че не са способни да пишат добре, че е малко вероятно дори да опитат и че са едва ли не уроди, чудовища, когато действително успеят да постигнат нещо.

28 ОКТОМВРИ

Кристабел е като времето в Бретан — когато се усмихва и подхвърля острият си духовити шеги, човек не може да си я представи друга, също както тукашните брегове понякога се усмихват безспир под слънцето, а в закътаните заливчета при Бег Мейл растат борове с кръгли шишарки и даже финикови палми, напомнящи по-слънчевия Юг, където никога не съм била. Въздухът е мек и нежен и също като селянина в Езоповата басня човек съблича дебелилото си палто и, така да се каже, сваля бронята си.

Както беше предвидила Год, тя вече се чувства много по-добре. Двамата с Трей излизат на дълги разходки, а понякога и аз ги придружавам, когато ме поканят или когато тя приеме поканата ми. Настоява да участва с нещо в ежедневието на домакинството и най-близките ни разговори се провеждат в кухнята или докато кърпим нещо пред камината. Разговаряме много за смисъла на митовете и легендите. Тя много иска да види тукашните мегалити, до които може да се стигне по стръмния бряг, и обещах да я заведа. Разказах ѝ, че на майския празник девойките от селото още танцуват около менхира в бели премени; обикалят го в два кръга, единият по часовниковата стрелка, другият — в обратната посока, и ако някоя забави стъпка или падне от умора, или докосне камъка, другите безмилостно се нахвърлят върху нея с шамари и ритници, както ято гларуси нападат някой натрапник или по-слаб свой събрат. Според баща ми този обичай е остатък от древно жертвоприношение, може би друидско, а падналата девойка е изкупителната жертва. Казва, че камъкът е мъжки символ, фалос, и в тъмната нощ жените от селото отиват при него и го прегръщат или го натриват с някакви мазила (двамата с баща ми не знаем какви, но Год знае), за да родят силни синове или мъжете им да

се върнат живи и здрави. Дядо ми казваше, че шпилът на църквата е същият древен камък в метафоричен вид — колона от плочник вместо от гранит, това е единствената разлика — и че жените се гушат под него като бели кокошки, както едно време са танцували пред другия. Думите му не ми допаднаха особено и се колебаех дали да ги повтора пред Кристабел, защото тя със сигурност изповядва някаква християнска вяра. Но все пак го изрекох, защото мисълта ѝ е безстрашна, а тя се засмя и каза, че дядо ми е прав и църквата действително е успяла да поеме, да претопи и отчасти да превъзмогне старите езически божества. Вече знаем, че много дребни местни светци са всъщност *genii loci*^[2] силите, населяващи някой извор или дърво.

Каза и още нещо:

— Значи девойката, която се спъне по време на танца, е паднала жена и останалите я пребиват с камъни.

— Вече не я пребиват с камъни, само я удрят с ръце и крака.

— Има и по-жестоки неща — отвърна тя.

ПЕТЪК

Струва ми се странно, че сякаш няма друг живот освен при нас. Сякаш пристъпи от бурята като жена тюлен или русалка, цялата вирвода, търсеца подслон. Не пише писма и никога не пита дали не е пристигнало нещо за нея. Не съм глупава и знам, че се е случило нещо — допускам, че е нещо ужасно, от което бяга. Не я разпитвам за това, защото е пределно ясно, че не иска да я питат. Но понякога, без да искам, пробуждам гнева ѝ.

Попитах я например за необичайното име на кучето ѝ и тя започна да ми разказва, че е кръстен така на шега заради един стих в Шекспировия „Крал Лир“: „и моите кученца — Трей, Бланш, Любимка — на, вижте ги, и те ме лаят вече“^[3].

— Защото живееше в дом, където имаше жена на име Бланш, а мен ме наричаха Любимка — обясни тя и внезапно извърна лице и замълча, сякаш гласът заседна в гърлото ѝ. След малко продължи: — В някои варианти на детската песничка за Мама Хъбард кучето, което

намира долапа празен, също се казва Трей. Може би всъщност сме го кръстили на кучето на старицата, което го чакат само разочарования.

1 НОЕМВРИ, ДЕНЯТ НА ВСИ СВЕТИИ

Днес започва разказването на приказки. Навсякъде в Бретан разказването на приказки започва в Деня на Все светии, през черния месец. Продължава през целия декември — най-черния месец, чак до коледната приказка. Навсякъде има разказвачи. В нашето село хората се събират край тезгяха на обуцаря Бертран или при Яник, ковача. Всеки си носи малко работа и се топят с уютното си присъствие или с жегата на ковачницата, а в плътния мрак зад плътните стени чуват вестителите, необяснимо проскърцване на дърво, плясък на криле или най-лошото от всичко — осите на раздрусаната каруца на Анку^[4].

Баща ми има навик да ми разказва приказка всяка вечер през двата черни месеца. Тази година ще е същото, с изключение на това, че и Кристабел е тук. Слушателите на баща ми не са толкова многобройни, както при Бертран или Яник, и в интерес на истината той не може да се мери с тях, защото не драматизира — говори с учтивостта на учен, която е неразделна част от него, и с придиричлива настойчивост да е прецизен, без да си позволява *бау!* и *бам!*, когато в разказа изскочи демон или върколак. Ала въпреки това с течение на годините възпита в мен непрекословна вяра в съществата от неговите митове и легенди. Започваше разказа за чешмата Баратун — вълшебната чешма във вълшебната Броселиандова гора, с научно изброяване на всичките ѝ възможни наименования. Наизустила съм цялата литания: Бреселианда, Берсилаң, Брюселие, Бертелийо, Берселианд, Брешелиан, Бреселийо, Броселианд. Чувам педантичния му тайнствен глас: „Мястото мени името си, както мени границите си и посоките на тъмните си проходи и гористите просеки — то не може да се прикове на едно място, както не могат да се уловят незримите му обитатели и вълшебните му свойства, но винаги е там и всички тези имена показват само един негов миг или измерение“. Всяка зима разказва приказката за Мерлин и Вивиан; приказката винаги е една и съща, но разказът е винаги различен.

Кристабел казва, че баща ѝ също ѝ е разказвал приказки през зимата. Изглежда готова да се присъедини към кръжеца ни пред

камината. Какво ли ще разкаже? Веднъж наш гост разказа мъртва приказка, вталена политическа алегорийка, в която Луи Наполеон беше човекоядец, а Франция му беше жертва — сякаш бяхме изтеглили мрежа, пълна с помръкнала умряла риба с омекнали люспи, никой не знаеше къде да гледа и как да се усмихне.

Тя обаче е мъдра и има бретонска кръв.

„Ти би изслушал разказ“^[5], отвърна тя на английски, когато я попитах дали би искала да разкаже нещо (знам, че е цитат от „Хамлет“, и то съвсем на място, от речта на призрака).

Год винаги сяда при нас и разказва за придвижването между този и онзи свят през годината, за мястото отвъд прага, който на Все светии може да се пресече в двете посоки, така че живите преминават в онзи свят, а от отвъдното изпращат съгледвачи, часовои или вестители в краткото зарево на деня.

КЪСНО ВЕЧЕРТА НА ВСИ СВЕТНИ

Баща ми разказа приказката за Мерлин и Вивиан. През годините двамата са винаги различни. Мерлин винаги е стар, мъдър и ясно вижда гибелта си. Вивиан винаги е красива, различна и опасна. Краят винаги е един и същ. Такава е и същността на приказката — вълшебникът идва при старата вълшебна чешма, призовава магьосницата, двамата се любят под глогините и тя омайва стареца, за да ѝ каже магията, с която може да го затвори в нерушима кула, която само той вижда и може да докосне. Но в тази обща рамка баща ми разказва много истории. Понякога магьосницата и вълшебникът наистина са влюбени и за тях съществува само тази бленувана пещера, която с неговото съучастие тя превръща във вечен камък, сътворен от въздух. Друг път той е стар и изморен и е готов да се освободи от бремето си, а тя е демон мъчител. Понякога е мисловен двубой, в който тя страстно му подражава с демонично желание да го надвие, а той е така неимоверно мъдър, че става чак безсилен. Тази вечер не беше толкова немощен, нито толкова хитър, а печално любезен, защото знаеше, че часът ѝ е ударил, и беше готов с удоволствие да потъне във вечен несвят, сън или съзерцание. Баща ми майсторски описа тъмните студени кръгове на бълбукащата вълшебна чешма. Не им отстъпваха и цветята, осяяли ложето на влюбените, което баща ми щедро обсипа с

въображаеми иглики и камбанки; в притъмнените зеленики и тисове чуруликаха птички и внезапно си припомних живота в детството ми, когато живеех в самите приказки и виждах цветя, извори, скрити пътеки и могъщи същества, а съзнанието ми презираше — не, не презираше, а по-скоро омаловажаваше живота на истинските неща, къщата, градината, Год.

Когато баща ми свърши, тя тихо и отривисто промълви:

— Сам вие сте чародей, братовчеде Раул, защото изпълвате мрака със светлини и благоухания... и изтощени страсти.

— Просто разгръщам уменията си като стария вълшебник пред младата магьосница — отвърна той.

— Не сте толкова стар. Помня, че и баща ми разказваше тази приказка.

— Тя принадлежи на всички.

— Ала какъв е смисълът ѝ?

Ужасно се ядосах, защото през черните нощи не говорим за смисъла на приказките с педантичния тон на XIX в., а само разказваме, слушаме и вярваме. Реших, че няма да ѝ отговори, но той отвърна замислено и достатъчно вежливо:

— Струва ми се, че е една от многото приказки за страха от жената. Или може би за ужаса на мъжа от подчинението пред страстта, от заспиването на разума, когато изпадне във властта на... как да се изразя... желанието, интуицията, въображението. Въпреки това става дума за нещо много по-древно — в умиротворителния прочит това е жест на уважение към старите женски божества на земята, които са били изместени с появата на християнството. Както Дахуд е била добра магьосница, преди да стане разрушителка, така и Вивиан е била едно от местните божества на потоците и изворите, което все още зачитаме с малките гробници, посветени на някоя незнайна Дева.

— Винаги съм я тълкувала различно.

— Как, братовчедке Кристабел?

— Като разказ за женското подражание на мъжката сила. Тя не иска самия него, а магията му, докато не открие, че магията ѝ служи само за да го пороби — и за какво са ѝ тогава всичките ѝ безценни умения?

— Превратно тълкуване.

— Имам една картина, на която е изобразен мигът на тържеството ѝ, затова тълкуването ми може наистина да е превратно.

— Лош знак е на Все светии да се търси смисъл — обадох се аз.

— Разумът трябва да заспи — каза Кристабел.

— Приказките възникват преди смисъла — отвърнах аз.

— Разумът трябва да заспи — повтори тя.

Не вярвам във всички тези обяснения. Те омаловажават. Представата за жената е по-бледа от бляскавата Вивиан, а представата за Мерлин не е алегория на мъжката мъдрост. Той е Мерлин.

2 НОЕМВРИ

Днес Год разказа приказки за Залива на покойниците — обещала съм на Кристабел някой ден, когато е хубаво времето, да я заведа на излет дотам. Тя казва, че името я трогва. Не се нарича Залив на мъртвите, а на онези, които са прекосили границата, разделяща този и онзи свят. Според баща ми името може би не произхожда от такива асоциации с отвъдното, а просто приляга на привидно широкия и усмихнат залив, където морето изхвърля телата и останките от кораби, разбили се в страховитите рифове край нос Ра и Ван. Казва обаче и друго, че заливът открай време се смята за едно от онези места на земята, където двата свята се пресичат — като дъбравата на Вергилий със златната клонка или пътуването на Там Лин под хълма. В стари времена келтите изпращали от тук своите мъртви на последното им пътуване към остров Сен, където ги посрещали друидските жрици (било забранено на острова им да стъпва мъж). Според някои легенди от там намирали път към Земния рай — земята на златните ябълки сред ветрове, бури и тъмните остриета на вълните.

Не мога да опиша разказваческия маниер на Год. От време на време баща ми я насърчава да му разказва приказки, които той се опитва дословно да запише, като запази ритъма на речта ѝ, без да добавя нищо и нищо да отнема. Но колкото и достоверно да се придържа към думите ѝ, животът се отцежда от тях, попадат ли на страницата. Веднъж ми каза след поредния експеримент, че сега разбира защо древните друиди са смятали, че изреченото слово е дъхът

на живота, а писането е вид смърт. Отначало се сетих за този дневник, за да видя как най-добре да се вслушам в съвета на Кристабел и точно да запиша чутото, но по някакъв особен начин самото ми намерение отцеди живота от слушането и от разказа на Год, затова се въздържах — от учтивост и още нещо. (Въпреки това самият интерес има собствен живот, трябва да има начин да се опише.) Да видим сега. Искам да разкажа нещо, което не е свързано с приказката на Год, въпреки че тогава изглеждаше така. Трябва да започна отначало. Да го напиша като разказ, да го напиша, *за да го напиша* — колко мъдро постъпих, като запазих този дневник само за моите очи! Защото сега мога да пиша, за да разбера какво видях.

И да превърна нещо като болка в нещо като интерес, нещо като любопитство, което да ми донесе спасение.

Още повече, отколкото приказките на баща ми, разказите на Год зависят от мрака навън и близостта на разказвачите и слушателите в затворената стая. На дневна светлина голямата ни стая е гола и грозна и не предразполага към задушежни приказки. Но вечер през черния месец е различно. В началото на вечерта цепениците в големия комин проблясват и припламват, изпъстрени с черни петна там, където огънят не пламва, но по-късно в плътния топъл слой от сива пепел под горящата дървесина започват да тлеят аленозлатисти въглени. Големите кожени облегалки на креслата се изправят като стена срещу студа в другия край на стаята, а светлината на огъня позлатява лицата ни и обагря в червено белите маншети и якички. През тези вечери не палим газови лампи, а работим на светлината на огъня, доколкото може да се свърши нещо сред тръпнещите сенки — плетем, кълцаме с ножицата, плисираме. Год даже носи съдина, за да разбърква някой сладкиш, или купа с печени кестени, за да ги белим. Ала докато разказва, тя ръкомаха, отмята глава назад или изтупва шала си и по тавана към невидимата половина на стаята пробягват дълги парцаливи сенки или грамадни лица със зейнали усти и чудовищни носове или брадички — собствените ни отражения, преобразени от пламъците на вещици и привидения. А разказът на Год си играе с всичко това, със светлината на огъня, с жестикулиращите сенки и с шлейфовете светлина и мрак и ги обединява, както си представям, че диригентът

води целия оркестър. (Никога не съм слушала оркестър. Чувала съм една-две дамски арфи и флейтите и барабаните на селския празник, но в най-добрия случай трябва да си представям възвишената музика, за която чета, с помощта на църковния орган.)

Баща ми седеше на високото си кресло до камината, а в брадата му, която не е съвсем посивяла, играеха рубинени отблясъци. Кристабел се беше настанила на по-нисък стол в сумрака зад гърба му и чевръсто плетеше. Двете с Год затваряхме кръга от другата страна. Год започна да разказва:

Имало едно време един млад моряк, който не притежавал нищо друго освен храбростта си и грейналите си очи — ах, как греели само!, — а също дадената му от боговете сила, което и било достатъчно.

Не бил добра партия за никое момиче в селото, защото минавал и за припрян, освен че бил беден, но девойките обичали да се заглеждат след него, докато минавал — нали сами вярвате, — а най-обичали да го гледат как танцува с тези свои дълги, дълги крака и с чевръстите си стъпала, и с усмивка на устните.

А най-много обичала да го гледа една девойка — дъщерята на мелничаря, красива, напета и горда, с три богати кадифени панделки на полата, която за нищо на света нямало да му даде да забележи, че обича да го вижда, ами му хвърляла по едно блеснало око отстрани, докато не гледал. Че и много други правели същото. Така е то винаги. По едни очите изтичат, а други може с рог да свирят за един възхитен поглед, докато сам дяволът не рипне отгоре им, защото така прави Светият Дух, право или криво, и туйто, няма какво да се стори.

Младежът идвал и си заминавал, защото тъкмо дългите пътешествия го теглели, и отивал с китовете отвъд крайчеца на света, че и още по-далеч, където морето ври и кипи, а под него шават огромни риби като потънали острови и русалките пеят със своите огледала и със зелените си люспи, и с вълнистите си коси, ако са за вярване хорските приказки. Той бил пръв, опре ли да се изкатери някой по мачтата, и най-остро неговият харпун уцелвал, но нямал никакви пари, защото печалбата отивала цялата за господаря, така че той само идвал и си заминавал.

А дойдел ли, сядал на площада и разказвал какво е видял, и всички го слушали. Дошла и дъщерята на мелничаря, спретната и горда, и прилична от глава до пети, а той я зърнал как слуша там от крайчеца, и й казал, че ще й донесе копринена панделка от Изтока, ако иска. А тя не отвърнала дали иска — нито да, нито не, но той видял, че ще й бъде приятно.

И заминал отново, и взел панделката от дъщерята на търговеца на коприна в една от онези страни, където жените са златисти и с коса като черна коприна, но и те обичат да гледат мъж да танцува с такива дълги, дълги крака и с чевръсти стъпала, и с усмивка на устните. Казал той на дъщерята на търговеца на коприна, че ще се върне, и донесъл панделката, загърната в парфюмирана хартия, а на следващия танц в селото я дал на дъщерята на мелничаря и рекъл:

— Ето я твоята панделка.

И сърцето й забумкало в гърдите, както и сами вярвате може би, но тя го усмирила и хладно попитала колко трябва да му плати за нея. Била чудесна панделка, копринена панделка с цвета на дъгата, каквато никога не били виждали по тези краища.

А той страшно се ядосал от тази обида към подаръка му и отговорил, че трябва да плати толкова, колкото е струвала панделката на онази, от която я е взел. А тя попитала:

— И колко ще рече това?

А той отговорил:

— Безсънни нощи, докато се върна.

А тя рекла:

— Твърде висока е тази цена.

И той отвърнал:

— Тази цена е сложена и нея трябва да платиш.

И тя платила, както и сами вярвате може би, защото той виждал какво й е, а мъж, ранен в гордостта си, ще вземе всичко, което може — и той го взел, тъй като тя го била видяла как танцува, и цялата била измъчена и изтерзана, телом и духом, от гордостта му и неговия танц.

А той попитал, ако пак замине и открие бъдеще нейде по света, дали тя ще го чака да се върне и да я поиска от баща й.

А тя рекла:

— Дълго ще трябва да те чакам — теб, когото жена чака във всяко пристанище и за когото панделка пърха във всеки бриз на всеки

кей, седна ли да те чакам.

А той отвърнал:

— Ще ме чакаш.

А тя не казала нито да, нито не — дали ще го чака, или не.

И той рекъл:

— Жена с проклет характер си ти, но ще се върна и тогава ще видиш.

А минало време и хората забелязали как хубостта ѝ помръква, походката ѝ запъпля, а тя повече не вдига глава и всичко в нея натежава. И взела тогава да чака на пристанището и да гледа пристигащите кораби, и макар че за никого не питала, всички знаели много добре защо е там и кого чака. Но тя не казвала нищо на никого. Само я виждали горе на носа, където е параклисът на Богородица — да се моли, както сме длъжни да решим, макар кой да не чул молитвите ѝ.

А след като минало още време, през което много кораби дошли и много си заминали, а други корабокруширали и вълните погълнали момците от екипажа им, но неговия кораб нито го били виждали, нито го били чували, една нощ на мелничаря му се сторило, че бухал буха или мачка мяука в плевнята; ала когато отишъл да провери, нямало нищо и кой, само кръв върху сламата. Повикал тогава дъщеря си и тя дошла, смъртно-бледа, разтърквайки очи уж от съня, а той ѝ казал:

— Има кръв върху сламата.

А тя отвърнала:

— Ще съм ти благодарна да не ме будиш от сладкия ми сън, за да ми кажеш, че кучето е убило плъх или котката е изяла мишка в плевнята.

И всички видели, че е бяла като платно, но стояла изправена и държала свещта в ръка, без да трепне, затова се върнали по леглата си.

И тогава корабът се прибрал през чертата на хоризонта право в пристанището и момъкът скочил на брега да види дали тя го чака, но нея я нямало. А той я бил съзерцавал в мислите си, Земното кълбо бил обиколил и все нея виждал от ясно по-ясно, как стои там и го чака с онова гордо и хубаво нейно лице и с цветната панделка в повеея на вятъра, и сърцето му закоравяло, нали сами разбирате, защото не е дошла. Ала не попитал за нея, само целунал момичетата и с усмивка хукнал нагоре по хълма към къщи.

А има-няма, зърнал нещо бледо и измършавяло да пъпли в сянката край стената, бавно-бавно и едва-едва. И първо хич не я познал. А тя решила да пропъпли така покрай него, защото толкова била променена.

— Не дойде — рекъл той.

А тя казала:

— Не можех.

А той отговорил:

— Все едно, ето че си на улицата.

— Но не съм, каквато бях — казала тя.

А той казал:

— Нима това значи нещо за мен? Ти не дойде.

И тя отвърнала:

— Ако за теб не значи нищо, за мен е много. Мина време. А каквото е минало, минало е. Трябва да си вървя.

И наистина си тръгнала.

А същата вечер той танцувал с Жана — щерката на ковача, която имала хубави бели зъби и малки дебели ръчички като налети розови пъпки.

А на другия ден тръгнал да търси дъщерята на мелничаря и я намерил в параклиса на хълма.

— Ела и слез с мен — казал той.

А тя рекла:

— Чуваш ли ги, малките крачета, малките боси крачета, които танцуват ли, танцуват?

А той рекъл:

— Не, чувам как морето се разбива в брега и как въздухът шушне над сухата трева, а ветропоказателят скрибуца и се върти във вятъра.

А тя казала:

— Цяла нощ танцуват в главата ми ту насам, ту натам, не можах да мигна.

А той пак:

— Ела и слез с мен.

А тя на свой ред:

— Не можеш ли да го чуеш, не чуваш ли танцъора?

И продължило така седмица или месец, или два, той танцувал с Жана и се качвал в параклиса, където дъщерята на мелничаря го посрещала все с един и същ отговор, докато накрая той се изморил, както ще стане с всеки припрян и хубав мъж, и казал:

— Чаках колкото ти не пожела, затова ела сега или няма да чакам повече.

А тя:

— Как да дойда, като не чуваш малкия танцьор?

И той отвърнал:

— Остани тогава с този твой малък танцьор, щом го обичаш повече от мен.

А тя не казала нищо, заслушана в морето, въздуха и ветропоказателя, и той я напуснал.

И се оженил за Жана, щерката на ковача, и голямо танцуване паднало на сватбата, и гайдарят свирел, както и сами вярват може би, а барабаните хопвали и тропвали, и той подскачал високо с тези свои дълги, дълги крака и с чевръстите си стъпала, и с усмивка на устните, а Жана доста се позачервила от въртене и кръжене, докато навън не се надигнал вятър и облаци погълнали звездите. Но те си легнали в съвсем добро разположение на духа, препили бира до насита, и тръшнаха вратите на леглото под носа на лошото време, уютно сгушени сред пух и перушина.

А дъщерята на мелничаря изскочила на улицата босонога и по нощна риза, затичала насам-натам с разперени ръце като жена, подгонила кривнала кокошка, и завикала: „Постой, почакай!“. И едни твърдят, че видели пред нея да танцува и да лудува малко голо детенце, въртне се насам, върне се натам, сочи нещо с островърхите си пръстчета и с коса, лумнала като перчем жълт огън. А други твърдят, че нищо подобно нямало, само малко прах, завихрен над пътя от вятъра на валмо с една-две косици и някоя вейка. А пък чиракът на мелничаря казал, че вече седмици наред чувал из тавана да щъпуркат и топуркат малки голи крачета. И старите баби и младите акълии, които нищо друго не знаят, рекли, че бил чул мишки. Но той отвърнал, че предостатъчно мишки бил чувал през живота си, та да различи какво е мишка и какво не, а всички го знаели като човек със здрав ум, и то на място.

И така, тичала дъщерята на мелничаря подир танцуващото човече през улиците, през площада, нагоре по хълма и чак до параклиса, краката ѝ се изранили сред къпините, а тя все протягала ръце и викала: „Постой, почакай!“. Ала човечето танцувало ли, танцувало безспир, направо пращяло от живот, както и сами вярват може би, блещукало, кривяло се, въртяло се и тропало с малките си крачка връз чакъла и по чимовете, а тя се борела с вятъра в ризата си и с мрака пред лицето си. И с викове „Постой, почакай!“ престъпила през урвата и полетяла надолу към смъртта си, нанизала се на остриите морски зъбери, а с отлива я извадили, цялата насинена и натрошена, не особено красива гледка, както сами разбирате може би.

Но когато излязъл на улицата и я видял, той взел ръката ѝ в своята и казал:

— Това е, защото нямах вяра и не поисках да повярвам в това твоє танцуващо човече. Но ето че сега го чувам, просто и ясно като бял ден.

И от този ден насетне горката Жана не сетила вече радост от него.

А в нощта на Все Светии той се стреснал от сън в кревата и чул малки пляскащи ръчички и малки шляпащи крачета, които потропвали навсякъде от четирите страни на леглото, и пискливи малки гласчета, които зовели на непознати за ухото му езици, макар да бил обиколил целия свят.

Затова отметнал завивките, погледнал навън и що да види — голото човече, посиняло от студ и румено от горещина, та му заприличало на риба в морето и цвете през лятото, и тръснало то огнената си глава, и затанцувало все по-нататък, а той го последвал. Последвал го далеч и все по-далеч, чак до Залива на покойниците, и нощта била ясна, но над залива се стелел воал от мъгла.

А дългите резки на вълните прииждали от океана, една, втора, трета, после още една, винаги още една, и той видял мъртвите да идват от друг свят, яхнали високите им гребени, измършавели и сиви, разперили безпомощно ръце, мятат се и зоват с високите си гласове. А танцуващото човече потропвало с крак и се мятало напред и все по-напред, и той стигнал накрая до една лодка с нос, обърнат към морето, а когато стъпил в нея, усетил, че е пълна догоре с някакви трепкащи

очертания, плътно притиснати едно в друго, чак преливат през бордовете, ала невидими.

Казал, че имало толкова много мъртви в лодката и по гребените на вълните, че го обзел панически ужас, задето такава тълпа го притиска. Защото, макар да били всичките безплътни и да можел да промуши ръката си натук или натам, те го обсаждали отвсякъде и надавали пронизителните си диви писъци по вълните, безброй, направо безброй, сякаш след бялата диря на кораба не крещели ято чайки, ами цялото небе и цялото море били претъпкани с перушина и всяка перушинка била нечия душа — така казал той след това.

И рекъл той на танцуващото дете:

— Да излезем ли с тази лодка в морето?

А човечето застинало безмълвно и неподвижно и не отговорило.

И той казал:

— Толкова надалече дойдох и преголям е страхът ми, но ако мога да стигна до нея, ще продължа.

А то казало:

— Чакай.

А той си помислил за нея, някъде там над водата сред всички останали, с измършавялото ѝ бяло лице и плоските ѝ гърди, и прегладнялата ѝ уста, и извикал: „Чакай“, а гласът ѝ с вой му отвърнал като ехо:

— Чакай.

А той размърдал с ръце въздуха, пълен със сенки, и разтъпкал чевръстите си стъпала сред праха на мъртвите по дъските на лодката, но всичко било натежало и не помръдвало, а вълните с грохот отминавали покрай него, една, още една, още една. Опитал тогава да скочи в морето, казал той, но не могъл. Така че останал там до зори и усещал как идват и си отиват, прииждат и отстъпват, и чувал виковете им и малкото човече, което казало:

— Чакай.

А призори на следващия ден се върнал в селото развалина човек. И седнал на площада при старците — той, който бил в разцвета на мъжката си сила, а устата му увиснала и лицето му се отпуснало, и почти не продумвал, освен колкото да каже „Чувам го сега, много добре го чувам“ или пък „Ето ме, чакам“ — само тези две неща.

А някъде преди две или три, или десет години привдигнал глава и казал: „Не го ли чувате, не чувате ли малкия танцър?“. А те отвърнали — не, но той влязъл в къщата, приготвил леглото съвсем делово, както си му е редът, повикал съседите и дал на Жана ключа от морския си сандък, а после се проснал на леглото, какъвто бил мършав и изпосталял, и казал: „Излезе накрая, че аз най-дълго чаках, но го чувам сега как се е разтропал с крачета, нетърпелив е малкият танцър, макар да бях аз толкова търпелив“. А в полунощ рекъл: „А, ето те и теб най-сетне“. И издъхнал.

А стаята замирисала едновременно на ябълков цвят и на зрели ябълки, казаха Жана. И се омъжила Жана за месаря, и му родила четирима синове и две дъщери, всичките похотливи, но зле настроени към танците.

Не, не го разказах като Год. Пропуснах характерния рисунък на гласа ѝ и добавих моя собствена нотка, същата литературна нотка, която се опитвах да избегна, същата хубост или претенциозност, по която различаваме приказките на Братя Грим от „Ундина“ на Ламот Фуке.

Трябва да опиша какво видях и още по-лошо — какво си помислих. Докато Год разказваше, Кристабел плетеше все по-бързо, свела светналата си глава над ръкоделието. По едно време остави плетката и притисна ръка към гърдите си, а после към главата си, сякаш ѝ беше горещо или не ѝ достигаше въздух. Тогава видях баща ми, който взе блуждаещата ѝ малка ръка и я притисна в своята. (Ръката ѝ не е толкова малка; поредното поетично преувеличение; всъщност е достатъчно силна, нервна, но веща.) А тя му позволи. И когато приказката свърши, той се наведе и я целуна по косата, а тя вдигна другата си ръка и се вкопчи в него.

Долу край камината толкова приличахме на семейство! Свикнала съм да мисля за баща ми като за стар, много стар човек. А за „братовчедка ми“ Кристабел като за млада жена, някъде на моята възраст — приятелка, довереница и пример.

Всъщност е много по-възрастна от мен, макар да сме по-близки на години, отколкото е разликата ѝ с него. А и баща ми не е стар. Тя му каза, че косата му не е посивяла и че не е старец като Мерлин.

Не искам да става така. Исках да остане при нас, за да ми бъде приятелка, съратница.

А не за да ме измести. Не за да измести майка ми.

Нещата са ясни и отчетливи. Не съм се стремяла да заема мястото на майка ми, но собственото ми място е такова, каквото е, защото нея я няма. Не искам друга да се грижи за баща ми или да има право първа да чува мислите и откритията му.

Или да открадне целувката му и да я опише — точно това изпитах, да открадне целувката му.

Не предложих да го прегърна, когато стана време за лягане. Той разпери ръце, а аз покорно се приближих и веднага се измъкнах от прегръдката му. Не погледнах да видя как го е приел. Изтичах в стаята си и затръшнах вратата.

Трябва да внимавам, за да не се държа невъзпитано. Нямам право да негодувам срещу природната му доброта, нито да се страхувам от нещо, което според него може би дори трябва да приветствам, тъй като често съм се оплаквала от скучния живот, който водим.

Но ми се ще да извикам: „Крадла, крадла в нощта!“.

По-добре да не пиша повече.

НОЕМВРИ

Тези дни баща ми с голямо удоволствие посреща компанията ѝ. Помня колко се зарадвах, когато започна да разговаря с него, защото тогава смятах, че няма да си тръгне и домакинството ни ще се оживи. Тя му задава хубави въпроси, по-хубави от моите — сега, а и преди, защото интересът ѝ е по-свеж и го захранва с нова информация, с различен прочит, нейния и на баща ѝ. Докато всички мои идеи, които биха го заинтригували — с изключение на онези, които действително са мои и към които не би проявил никакъв интерес, защото би ги сметнал за банални, женски или *неблагодарни*, — всъщност са негови. Пък и напоследък, още преди тя да дойде, не проявявах особен интерес към всичко това, към вечната мъгла, дъжда, обидения Океан,

друидите, долмените и древната магия. Исках да науча повече за Париж и да се разхождам из улиците му с панталон, ботуши и елегантно сако като госпожа Санд, свободна, а не потънала в изпаряваща самота. Затова може би съм го предала, мислейки само за себе си и отчасти смятайки, че и той ме е предал, защото не вижда, че може да имам други нужди. Отнася се към нея с такова уважение, гласът му се изпълва с живот, когато ѝ разказва нещо. Днес каза, че интересът, който проявява към идеите му, е страшно благотворен за него. Това са точните му думи. „За мен е толкова благотворно да усещам, че проявявате интерес към тази отвличена материя.“

На обяд разговаряха за пресечната точка между този и онзи свят. Той повтори, както често го е казвал, че в нашия край на Бретан, в Корнуай и Аморица, упорито живее старото келтско поверие, че смъртта е само стъпка, преход между два етапа в човешкото съществуване. И че има много етапи, а тукашният ни живот е само един от тях; всъщност множество светове съществуват едновременно един до друг и на места може би се преплитат през тънката граница. Затова в някои несигурни области, като тъмната нощ, съня или завесата от пръски там, където твърдата земя се сблъсква с прииждащия океан — сам той извечен праг на смъртта за всички, които го прекосяват веднъж или стократно, — в тези места между състоянията могат да витаят вестители. Като танцуващото човече на Год. Или совите, или пеперудите, за които се знае, че вятърът ги е довял от солената шир на Атлантика.

Според него религията на друидите, доколкото я разбира, се ръководи от мистицизма на средоточието — за нея не съществува линейно време, няма преди и после, а само неподвижен център и Земята на щастието, Сид, на която подражават и към която сочат каменните им коридори.

Докато за християнството този ни живот като всеки живот е само изпитание, след което ни чакат абсолютните селения на Рая или Ада.

В Бретан обаче човек може да падне в кладенец и да се озове в лятната земя на ябълките. Или въдицата му може да закачи камбанарията на потънала църква в друга страна.

— Или да пристъпи в Авалон през дверите на някоя могила — каза тя. — Питам се дали сегашният интерес към спиритизма не е знак, че келтите са имали верен възглед по тези въпроси. Нали Сведенборг пристъпва в света на духовете и по думите му вижда низ от различни състояния на битието — и всяко е пречистено, във всяко обитателите имат свои домове, светилища и библиотеки по свой вкус. Напоследък мнозина се увличат да търсят видими послания от спорните селения отвъд воала, който разделя този свят от следващия. И аз самата съм била свидетел на някои дребни необясними явления. Призрачни венци, поднесени от сияйно бели невидими ръце с неземна красота. Послания, предадени с мъчително почукване от дребни пръсти, за които в сегашното им извисено състояние този начин на общуване е безконечно тромав, но въпреки това упорстват от любов към онези, които са оставили при нас. Музика, изсвирена от незрими ръце на акордеон под кадифен покров, където никой не може да го стигне. Блуждаещи светлини.

— Не вярвам, че тези шмекерии в дневната имат нещо общо с религията — казах аз. — Или с онова, което чуваме в тукашните потоци и извори, каквото и да е то.

Пламенният ми тон сякаш я изненада.

— Така е, защото погрешно допускате, че духовете ненавиждат пошлостта също като вас. Някой дух може да заговори селянка като Год, защото това е колоритно, заобикалят я романтични зъбери отсам и подобаващо примитивни колиби и огнища отгатък, а къщата ѝ тъне в талази същински, плътен нравствен мрак. Ако обаче съществуват духове, не виждам защо да не бъдат навсякъде или защо да не допуснем и такова нещо. Можете да възразите, че дебелите тухлени стени, плътните плюшени мебели и плетените покривки по креслата, които са гордост за всяка домакиня, добре заглушават гласовете им. Ала в крайна сметка любителите на лъснатия махагон и служителите в магазина изпитват същата потребност от спасение и също копнеят да получат уверение в живота след смъртта, както поетите и простите селяни. Когато са били сигурни в своите вярвания, без да се замислят, когато църквата е имала здраво присъствие сред тях, Духът е седял достатъчно покорен зад перилата на олтара и като цяло душите не са се отдалечавали много от двора на църквата и собствения си надгробен камък. Ала сега се боят, че може да не бъдат възкресени, че склопените

им очи може да не прогледнат, че раят и адът са само избледнели изображения по стените на няколко стари църкви с восъчни ангели и страшни телеса, и питат — *какво ни чака?* И ако мъжът с лъснати ботуши и златна верижка на часовника или жената с рокля от бомбазин, с корсет от китова кост и хитроумно приспособление, с което да повдига обръчите на кринолина, за да прескочи локва — ако тези тлъсти и скучни хора искат да чуват духове също като Год, защо да не могат да го сторят? Евангелието е било проповядвано за всички и ако съществуването ни представлява низ от състояния, материалистите сред нас трябва да се събудят и в този свят, и в следващия. Сведенборг ги е виждал, облети в пот от своето неверие и разярани като купчина лъщящи ларви.

— Препускате твърде бързо, за да ви оспоря — намръщено отвърнах аз, — но в списанията на баща ми съм чела за преобръщането на масички и почукването на духове и ми приличат на шмекерии за лековерните.

— Чели сте разкази на скептици — разпали се тя. — Няма полесна жертва за подигравки.

— Чела съм разкази на вярващи — не се предавах аз. — И разпознавам тяхното лековерие.

— Защо се гневите така, братовчедке Сабин? — попита тя.

— Защото досега не ви бях чувала да говорите нелепици — сопнах се аз и беше вярно, макар че несъмнено не това беше причината за гнева ми.

— Шмекериите в дневната могат да събудят истински демони — помирително каза баща ми.

НОЕМВРИ

Винаги съм се смятала за любвеобилно същество. Оплаквах се, че няма достатъчно хора, които да обичам или да ценя. Мисля, че пиша истината, и досега не съм изпитвала омраза. Ненавиждам омразата, която сякаш извира някъде извън мен и ме завладява като огромна птица, забива клюн в плътта ми като прегладняла твар с огнена козина и яростни очи, които надничат през моите, а по-добрата аз, с приятната усмивка и цялата ми услужливост, безпомощно стои и гледа. Боря се с всички сили, но сякаш никой не забелязва. Седят на масата и си

подхвърлят метафизични теории, а аз седя като вещица, която постоянно променя облика си, издувам се от ярост, спаружвам се от срам, а те не забелязват *нищо*. Тя се променя пред очите ми. Мразя гладката ѝ светла глава, зеленикавите ѝ очи и лъскавите зелени стъпала под фустите, сякаш е някаква змия, която тихо съска като гърнето в огнището, но е готова да те клъвне, когато се стопли от проявеното великодушие. Има огромни зъби като Баба Яга или вълка от английската приказка, който се престорил на болната баба. Той ѝ дава моите задачи, когато поиска да свърши някаква работа, и сипва сол в раната, защото казва: „На Сабин от толкова преписване започна да ѝ натежава, хубаво е човек да разчита на още едни ръце и очи, и то тъй вещи“. Когато минава покрай нея, я гали по косата, по буклата на тила ѝ. Ще го ухапе. Със сигурност ще го ухапе.

Пиша това и знам, че се държа абсурдно.

А когато пиша, че се държа абсурдно, знам, че не е така.

НОЕМВРИ

Днес излязох на дълга разходка по стръмния бряг. Денят не беше подходящ за разходка, бяха се провлачили едри гъсти валма мъгла и пръски от вълните; духаше доста силен вятър. Изведох Трей, без да я питам. Доставка ми удоволствие мисълта, че вече е готов да ме последва навсякъде въпреки думите ѝ, че обича само веднъж. Кучето ме обича, сигурна съм, и настроението му е в съзвучие с моето, защото е печално и сдържано животно и целеустремено си пробива път през влагата, без да си играе и да се усмихва като някои други кучета. Обичта му е тъжен жест на доверчивост.

Тя тръгна след мен. Не се беше случвало никога преди. През всички онези дни, когато се надявах да дойде или да ме последва, тя не го направи, освен ако не я умолявах или предумвах за нейно собствено добро. Но когато излязох на разходка, за да избягам от нея, тя се втурна подире ми, леко забързана, макар да не искаше да проличи, че бърза, загърната с голямата си пелерина и качулка, а глупавият ѝ чадър плющеше и пращеше от вятъра и се огъваше ту навън, ту навътре, напълно безполезен. Такава е човешката природа — хората на драго сърце се втурват подир теб, щом спреш да ги обичаш или да искаш близостта им.

Пътеката минава покрай всички паметници — долмена, падналия менхир и малкия параклис на Богородица с гранитното изображение върху гранитна плоча, която не се различава особено от грубата повърхност на келтските камъни и навярно е била изсечена от някой отломък.

Настигна ме и попита:

— Може ли да ви придружа, братовчедке Сабин?

— Както искате — отвърнах, положила ръка върху плещите на кучето. — Както желаете, разбира се.

Продължихме и тя отново се обади:

— Боя се, че съм ви обидила с нещо?

— Ни най-малко.

— Всички сте страшно мили с мен. Чувствам, че наистина намерих убежище и дом в бащината ми родина.

— Двамата с баща ми се радваме, че е така.

— Имам чувството, че вие не се радвате. Имам остър език и трънлива външност. Ако съм казала нещо...

— Не сте.

— Въпреки това се натрапих в мирния ви живот. Макар че в началото не изглеждахте напълно удовлетворена от него.

Не можех да говоря. Забързах крачка и кучето се хвърли след мен.

— Развалям всичко, до което се докосна — каза тя.

— Няма как да знам, защото нищо не разказвате.

Този път тя не каза нищо. Мълчанието се проточи. Вървах все по-бързо; това е моята земя, млада съм и съм силна; беше й трудно да не изостава.

— Не мога да ви кажа — отвърна след известно време. Не умолително, защото не умее, а рязко, едва ли не нетърпеливо. — Не мога да се доверявам. Не е в природата ми. Саможива съм, така оцелявам — само и единствено така.

Не е вярно, понечих да кажа, но замълчах. С мен не се отнасяте така, както с баща ми.

— Може би не вярвате на жени. Това е ваше право.

— Доверявала съм се на жени — започна тя, но не завърши. — Това донесе само беди. Ужасни беди.

Прозвуча прокобно като сибила. Отново забързах напред. След малко с въздишка каза, че се връща, защото отстрани я боли. Попитах налага ли се да я придружа. Казах го с такъв тон, че заради едната гордост трябваше да ми откаже, както и стана. Протегнах ръка към кучето, за да го задържа, и то ме послуша. Гледах как се обърна, притиснала ръка към ребрата си и навела глава срещу вятъра, после мъчително пое назад. Аз съм млада, помислих си и трябваше да добавя „и лоша“, но не го направих. Гледах как се отдалечава, и се усмихвах. Част от мен би дала почти всичко нещата да станат пак такива, каквито бяха, и да не изглежда толкова жалка и мелодраматична, но само стоях, усмихвах се и накрая продължих нататък, защото поне съм млада и силна.

БЕЛЕЖКА ОТ АРИАН ЛЬОМИНИЕР

Тук няколко страници липсват, а останалото е повърхностно и се повтаря. Не съм копирала написаното през този месец чак до Бъдни вечер. Ако искате, ще ви покажа материала.

БЪДНИ ВЕЧЕР 1859 г.

В полунощ всички отидохме на служба в църквата. Двамата с баща ми винаги ходим. Дядо ми не стъпваше в църква заради принципите си — беше републиканец и атеист. Не съм сигурна, че кюрето ще остане особено доволен от религиозните убеждения на баща ми, ако се случи да ги обсъдят, което баща ми не допуска. Но той силно вярва в живота на общността, на бретонците, който трябва да продължи — а това включва Коледа и всичките ѝ значения, стари и нови. Тя казва, че в Англия принадлежи към англиканската църква, но тук вярата на предците ѝ е католическата вяра в бретонското си проявление. Мисля, че кюрето отново ще се изненада, ако разбере какво си мисли, но явно радушно я приема в църквата си и уважава усамотението ѝ. Откакто започнаха коледните пости, тя все по-често се качва до църквата. Остава на студа, загледана в скулптурното Разпятие, в грубите фигури, изсечени с такова усилие от неподатливия гранит. Нашият свети Йосиф е много хубав — придържа магарето по пътя към Витлеем (на него е кръстена и самата църква). Баща ми разказа как по

нашите земи животните в оборите придобиват дар слово в нощта на Рождество, когато целият свят се помирява със Създателя си и си възвръща първичната невинност както в дните на първия Адам. Тя отвърна, че пуританът Милтън, напротив, превръща Рождество Христово в мига, когато природата умира, или най-малкото се позовава на старата традиция, според която в тази нощ гръцките пътешественици чували от гробниците вик: „Ридайте, ридайте, великият бог Пан умря“. Аз не казах нищо. Наблюдавах баща ми, който загърна раменете ѝ с пелерината и я отведе на мястото ни в предната част на църквата, и в това видях, Господ да ми е на помощ, предвестник на бъдещия ни живот.

Запалените свещи са толкова красиви, когато с тях отбелязваме нов свят, нова година, нов живот. Тантурестата ни малка църква не е особено различна от пещерата, в която често изобразяват раждането на Иисус. Всички коленичиха в молитва — овчарите, рибарите. Аз също коленичих, опитвайки се да влея в обърканите си мисли някакво милосърдие и доброжелателност, да се помоля, както аз си знам. Молех се както винаги хората да разберат духа, заради който баща ми почита само празници, които смята за универсални — за него Рождество е зимното слънцестоене, обръщането на Земята към светлината. Кюрето се страхува от него. Знае, че трябва да го порицае, но не смее.

Забелязах, че тя не коленичи, но накрая все пак се наведе много предпазливо, сякаш всеки миг щеше да припадне. Когато отново седнахме на местата си и запалиха свещите, погледнах да видя дали е добре, и изведнъж разбрах. Беше се облегла в края на скамейката, подпряла глава на колоната със здраво стиснати очи и устни — изнурена, но без грам търпение. Беше в сянка, погълната от сенките на църквата, но забелязах, че е пребледняла. Беше притиснала ръце под гърдите си и нещо в извивката на тялото ѝ, някакъв древен инстинкт в ръцете ѝ да се предпази внезапно ми помогнаха да прозра какво прикрива и какво аз, добрата селска жена и стопанка на цяло домакинство, отдавна трябваше да съм разбрала. Бях виждала прекалено много жени да притискат ръце по този начин; не можеше да бъркам. От стойката ѝ забелязах, че е наедряла. Наистина беше потърсила убежище при нас. Това обясняваше много — макар не всичко.

Год знае. Тя има зорко око и разбира от тези неща.

Мисля, че баща ми също знае — сигурно знае от известно време, ако не и преди да дойде. Изпитва жалост и иска да я защити, сега разбирам; съзирала съм чувства, които не съществуват освен в собственото ми разпалено въображение.

Какво да кажа и какво да сторя?

31 ДЕКЕМВРИ

Усещам, че няма да посмея да ѝ кажа нищо. Следобед се качих в стаята ѝ с малък подарък — ечемичена захар и някаква книга, която бях помолила да ми заеме, преди да се разсърдя.

— Съжалявам, че се държах толкова нелюбезно, братовчедке. Бях жертва на недоразумение.

— Наистина — отвърна тя не особено любезно. — Радвам се, че го смятате за недоразумение.

— Вече знам как стоят нещата. Искам да се отнасям добре с вас. Да ви помогна.

— Виж ти, вече знаете как стоят нещата — промълви бавно тя. — Знаете как стоят нещата. Дали наистина е възможно да го знаем за друго човешко същество? Кажете ми тогава, братовчедке Сабин, *как стоят нещата с мен?*

И тя предизвикателно втренчи в мен бялото си лице и светлите си очи, очаквайки да говоря. Ако бях успяла да го произнеса, какво ли щеше да каже или да направи? Права съм, не храня никакво съмнение. Но се запънах, не знаех какво искам да кажа, бях убедена, че съм я огорчила, и накрая, тъй като продължаваше да ме гледа, избухнах в сълзи.

— Всичко е наред, добре съм — каза тя. — Аз съм зряла жена, а вие сте още девойка и главата ви е пълна с фантазиите и непостоянството на младостта. Мога да се грижа за себе си. Не желая помощта ви, Сабин. Но се радвам, че вече не ви изпълва гняв. Гневът е отрова за духа, както научих на собствен гръб.

Разбрах, че знае всичко — моите подозрения, страхове, негодувания. И че избира да не ми прости. Което отново ме ядоса и си тръгнах разплакана. Защото казва, че няма нужда от помощ, но не е така — вече я е поискала, затова е тук. Какво ще стане с нея? С нас? С

детето? Трябва ли да говоря с баща ми? Все още ми прилича на премръзналата змия от Езоповата басня. Някоя метафора може да се загнезди във въображението дори след като изтлее и стане неуместна. А щом е така, коя от двете ни е змията? Но колко студено ме изгледа! Чудя се дали не е полудяла.

[В КРАЯ НА ЯНУАРИ]

Днес реших да говоря с баща ми за състоянието на братовчедката Кристабел. Няколко пъти исках да го сторя, но все нещо осуetyаваше плановете ми. Може би страх, че той също ще ме укори. Ала помежду ни цари мълчание. Затова изчаках да отиде в църквата — за нещо око състоянието ѝ е вече очевидно. Прекалено дребна е на ръст, за да го скрие.

Влязох при баща ми и на един дъх изговорих, преди да успее да ме отклони от целта ми:

— Искам да поговорим за Кристабел.

— Със съжаление забелязах, че вече не проявяваш същата привързаност.

— Що се отнася до това, не мисля, че иска моята привързаност. Бях изтълкувала погрешно някои неща. Мислех, че двамата толкова сте се сблизихи, че не остава място за мен.

— Много несправедливо обвинение. Както за нея, така и за мен.

— Вече го знам, защото го видях, татко, видях състоянието ѝ, което не може да се сбърка. Била съм сляпа, но сега прозрях.

Той извърна лице към прозореца и каза:

— Мисля, че не бива да говорим за това.

— Искаш да кажеш, че аз не бива да говоря за това.

— Мисля, че и двамата не бива да говорим за това.

— Но какво ще стане с нея? С детето? Завинаги ли ще останат тук? Като стопанка на този дом искам да знам, трябва да знам. Освен това искам да помогна, татко, искам да помогна на Кристабел.

— Изглежда, че най-добрият начин да ѝ помогнем е да не говорим.

Стори ми се озадачен.

— Добре, ако знаеш какви са намеренията ѝ, това ми стига, ще си мълча и няма да пророня нито дума. Искам само да помогна.

— Ах, мила моя — отвърна той, — не знам нищо повече за намеренията ѝ. Тъна в догадки също като теб. Предложих ѝ дом, както ме беше помолила — в писмото ѝ се казваше само „за известно време“. Но не ми позволява да говоря за причината, която налага да е тук. Всъщност Год ми отвори очите, и то много рано. Може би ще се обърне към Год, като му дойде времето. Наша роднина е, предложили сме ѝ убежище.

— Трябва да говори за нещастията си — повторих аз.

— Опитах — отвърна баща ми, — но отклонява всеки опит. Сякаш иска да отрече състоянието си дори пред себе си.

ФЕВРУАРИ

Забелязвам, че този дневник вече не ми доставя голямо удоволствие. От известно време не е нито писателско упражнение, нито описание на света ми — само разказ за ревност, главоблъсканици и негодувание. Забелязах също, че записването на подобни чувства не ги прогонва, а само им придава осезателен живот, както восъчните кукли оживяват, докато вещицата ги загарява и оформя, преди да забие в тях иглите си. Не започнах този дневник, за да ми бъде довереник, докато шпионирам чужда болка. Опасявам се също, че по случайност може да бъде прочетен и изтълкуван неправилно. Затова, заради всички тези причини, както и заради един вид духовна дисциплина, за известно време спирам да пиша в него.

АПРИЛ

Ставам свидетелка на нещо толкова необичайно, толкова необичайно, че трябва да пиша за него — макар да казах, че няма да го правя, — за да си помогна да го разбера. Братовчедка ми вече е толкова наедряла, толкова узряла, толкова натезжала, че сигурно мигът съвсем е приближил, и въпреки това не дава дума да се издума за състоянието или очакванията ѝ. Сякаш ни е омагьосала, защото никой не смее да я предизвика или открито да поиска да говорим за нещо, което вече ще ни избоде очите и въпреки това остава скрито. Баща ми казва, че няколко пъти безуспешно се е опитвал да я принуди да говори. Исква да ѝ каже, че детето е добре дошло, че също като нея е наша кръв, какъвто и да е произходът му, и че ще се грижим за него, ще се

постараем да го отгледаме добре, без нищо да му липсва. Ала не може да говори, и то по две причини. Първо, побиват го тръпки, погледът и цялото ѝ поведение му забраняват да говори и макар да знае, че има морално задължение да го стори, той не може. Второ, наистина се страхува, че е полудяла. Сякаш фатално се е раздвоила и не позволява съзнанието ѝ и личността, която показва пред външния свят, да знаят какво предстои да ѝ се случи. А колкото и да чувства, че е длъжна да се подготви, баща ми се страхува да не сбърка и да не предизвика сътресение, което да я тласне към пълно умопомрачение, безумие и отчаяние и даже да убие и нея, и детето. Отрупва я с дребни прояви на обичлива нежност и тя благосклонно приема всичко, сякаш ѝ се полага, сякаш е някаква принцеса, и разговаря с него за Моргана Лефей, Плотин, Абелар и Пелагий, сякаш любезно му се отплаща за оказаните ѝ услуги. Умът ѝ е по-бистър от всякога. Мисълта ѝ е проникателна, остра като бръснач, духовита. Също като мен горкият ми баща усеща, че това го подлудява — да пропада от учтивост и нещо, което преди бе удоволствие, в тези префинени размисли, разсъждения и декламации в момент, когато трябва да се обсъждат жива плът и практически приготовления.

Казах му, че тя не е в неведение, защото дрехите ѝ са отпуснати в талията и под мишниците с достатъчно здрав шев и предвидлива грижа. Баща ми каза, че се съмнява и сигурно е работа на Год, затова решихме, щом не ни стига смелост, нито твърдост да се опълчим на Кристабел, поне да разберем дали Год знае нещо и дали не ѝ е била оказана честта да ѝ се доверят, както бе възможно и даже вероятно. Но Год отрече шевът да е неин и каза, че госпожицата винаги отклонява разговора, сякаш не е разбрала, когато ѝ предложи помощ. „Пиетайовете, които ѝ давам, но сякаш само да ми угоди“, каза Год. Спомена също, че знае такива случаи — жени, които упорито отказват да признаят състоянието си и въпреки това раждат сладко и леко като юницата в обора. А после помръкна и каза, че има и други, които се съсипват да се борят и накрая убиват себе си или детето, или и двете. Год смята, че можем да оставим това на нея — щяла по определени сигурни признаци да познае, че времето ѝ е дошло, да ѝ даде успокоителни отвари и чак в последния момент да ѝ помогне да дойде на себе си. Мисля, че Год бързо разбира кой колко струва, и може да се справи с повечето мъже и жени, най-малкото в най-животинските им и

инстинктивни състояния, но далеч не съм сигурна, че ще излезе наглава с братовчедка ми Кристабел.

Хрумна ми да ѝ напиша писмо, в което да изложа страховете ни и онова, което знаем, тъй като ѝ е по-лесно да чете, отколкото да разговаря, и може насаме да обмисли внимателно подобрите ми думи. Но нямам представа как да го напиша или какво ще отговори.

ВТОРНИК

През тези последни месеци посвоему е много мила с мен, обсъждаме различни неща, иска да чете каквото пиша, тайно ми бе ушила калъфче за ножица с великолепа копринена бродерия — синьо-зелен паун с безброй очи. Ала не мога да я обичам както преди, защото не е открита с мен, защото премълчава най-важните неща, защото от гордост или лудост ме принуждава да живея в лъжа.

Днес успяхме да излезем в овощната градина и под цъфналите череша разговаряхме за поезия, а тя безметежно бръсваше падналите цветове от бухналата си пола. Говореше за Мелюзина и за природата на епоса. Казва, че иска да напише вълшебен епос, който да не се опира на историческата истина, а на поетическата и въображаемата истина — като „Кралицата на феите“ на Спенсър или произведенията на Ариосто, където душата е свободна от оковите на историята и факта. Казва също, че романсът е подходящ жанр за жените. Нарича го земя, където жените са свободни да изразят истинската си природа, както на остров Сен или в Сид, макар и не на този свят.

Каза също, че романсът помирява двойствената природа на жените. Коя двойствена природа, попитах, а тя отвърна, че мъжете виждат жените като двойствени създания, чародейки и демони или невинни ангели.

— Всички жени ли имат тази двойствена природа? — попитах.

— Не съм казала подобно нещо. Казах, че всички мъже виждат жените като двойствени създания. Кой знае каква е била Мелюзина, когато е била свободна, без да я вижда ничий поглед?

Продължи за рибешката опашка и ме попита дали знам приказката на Ханс Андерсен за Малката русалка, която си отрязала опашката, за да угоди на своя принц, и загубила дар слово, а той пак не пожелал да бъде с нея.

— Опашката е била свободата ѝ. После с всяка стъпка в краката ѝ се забивали кинжали.

Отвърнах, че откакто съм прочела за това, ме преследват ужасни сънища, в които стъпвам върху кинжали, и това явно я зарадва.

Продължи с приказки за страданията на Мелюзина и Малката русалка, а за очакващото самата нея страдание — нито дума.

Вече съм достатъчно схватлива, надявам се, за да разпозная метафората или притчата, и осъзнавам колко лесно може да се приеме, че с характерния си стил, изпъстрен с гатанки, ми е говорела за страданията на жената. Мога да кажа само едно — тогава не го усетих така. Напротив, гласът ѝ искреше, сигурен като иглата, с която шие, и нижеше красив рисунък. Но мога да се закълна, че под роклята ѝ видях да трепва нещо, което не беше тя самата и което бляскавият ѝ ум отказваше да признае.

30 АПРИЛ

Не мога да спя. Затова ще се възползвам от дара, който тя ми даде, и ще *пиша*, ще пиша какво направи.

От два дни я търсим. Вчера сутринта излезе до църквата, която все по-често навестява през последните седмици. Оказа се, че селяните са я виждали — стояла дълго и разглеждала разказа за живота и смъртта на Пресветата дева, изваян в основата на Разпятието, а понякога се опирала на камъка, за да си поеме дъх, и прокарвала пръст по дребните фигури като „слепец“ по думите на един или „каменоделец“ по думите на друг. Оставаше в църквата часове наред, потънала в молитви или мълчание — знаехме го и ние, и всички останали, и при нас в имението, и селяните, — покрила глава с черния си шал и свила ръце в скута си. Вчера също са я видели да влиза както обикновено. Никой не я е видял да излиза, но явно го е сторила.

Започнахме да я търсим едва за вечеря. Год влезе в стаята на баща ми и съобщи:

— Да вземем да запретнем двуколката, господине, защото младата жена я няма, а времето ѝ е приближило.

В съзнанието ни веднага изплуваха зловещи картини, как братовчедка ми е паднала и се мъчи, може би в някоя канавка, на полето или в обор. Излязохме с двуколката и обиколихме всички

пътища между каменните зидове, надничмахме в дерета и самотни колиби, от време на време я викахме, но не особено често, защото ни беше срам — заради нас самите, защото я бяхме изгубили, и заради нея, защото се беше залутала в такова състояние. Беше ужасно преживяване за всички, сигурна съм — за мен определено бе чудовищно. Всяка педя беше мъчение — струва ми се, че несигурността е по-болезнена от всяко друго чувство, защото едновременно пришпорва, разочарова и парализира, така че продължавахме напред с нарастващо напрежение, от което ту се задушавмахме, ту щяхме да се пръснем. Всяко по-едро тъмно петно — дрипа в прещипа или изоставено буре, проядено от червеи, ни вдъхваше ужасен страх и надежда. Качихме се до параклиса на Богородица и надникнахме през зиналата паст на долмена, но не видяхме нищо. Обикаляхме, докато мръкна, и накрая баща ми промълви:

— Да пази Господ, дано не е паднала от скалите!

— Може да е при някого в селото — утеших го аз.

— Щяха да ми кажат. Щяха да изпратят някой да ме извика.

Решихме да претърсим брега и навързахме големи факли, както когато морето изхвърли някоя лодка и трябва да приберем останките или оцелелите. Яник накладе огън и двамата с баща ми хукнахме от пещера на пещера, като я викахме и размахвахме факлите. Веднъж ми се счу плач, но се оказа само гнездото на обезпокоена чайка. Не се отказвахме — без храна, без миг почивка и на лунна светлина чак до след полунощ, когато баща ми каза, че трябва да се прибираме; може да са дошли новини, докато ни е нямало. Не вярвам, възразих аз, защото щяха да изпратят някой да ни намери, но баща ми каза, че в къщата има прекалено малко хора, за да се грижат за болна жена и да пратят някой да ни търси толкова далеч. Затова се прибрахме, донякъде обнадеждени, но не заварихме никого, само Год, която беше и гадателка и по дима от огъня ни каза, че няма да научим нищо до следващия ден.

Днес вдигнахме накрак съседите. Смачкал в ръка шапката и гордостта си, баща ми похлопа от врата на врата, за да пита дали не знаят нещо за нея, но навсякъде получи отрицателен отговор, макар да се разбра, че сутринта е била в църквата. Селяните излязоха и отново претърсиха полята и пътищата. Баща ми отиде при кюрето. Не обича

да говори с него, защото кюрето е необразован човек и поставя и себе си, и баща ми в неудобно положение. Знае, че е длъжен да обори религиозните възгледи на баща ми, които сигурно смята за съвършено нерелигиозни, ала не смее, защото ще изгуби не само спора, а и уважението на съседите, ако се разчуе, че се е разправял с господин Дьо Керсоз, пък било то в името на безсмъртната му душа.

— Сигурен съм, че добрият ни Господ се грижи за нея — казал той.

— Виждали ли сте я, отче? — настоял баща ми.

— Видях я в църквата тази сутрин — бил отговорът.

Според баща ми кюрето може да знае къде е. Защото не предложил да участва в търсенето, както определено би постъпил, ако не му е спокойно на душата, нали? От друга страна, кюрето е глупав дебелак без капка въображение, затиснат под тлъстината си, и може просто да е решил, че младите и чевръстите ще се справят и без него.

— Откъде може кюрето да знае нещо? — учудих се аз.

— Може да го е помолила за помощ — отвърна баща ми.

Не мога да си представя някой да моли кюрето за помощ, особено при такива обстоятелства. Той е чревоугодник с облещени очи и жабешка уста.

— Знам, че се отбива в женския манастир „Света Ана“ по пътя за Кемперле — обясни баща ми, — където епископът дава средства да се грижат за прокудени и паднали жени.

— Не може да я е изпратил там! Какво злочесто място...

Една приятелка на сестрата на Яник, казваше се Мал, роди там, след като родителите ѝ я изгониха и никой не призна детето ѝ, защото според хорските приказки никой не знаел със сигурност чие е. Мал твърдеше, че монахините я щипели и я карали да се покае, като търка нечистотии и пренася всевъзможни гадости веднага след като родила. Казваше също, че детето ѝ умряло. Постъпи като прислужница при съпругата на някакъв бакалин в Кемпер, която безмилостно я налагала, и не след дълго и тя се спомина.

— Може Кристобел да е поискала да отиде — упорстваше баща ми.

— Защо ще иска подобно нещо?

— Защо прави всичко останало? Къде е? Къде ли не я търсихме!

А и морето не е изхвърляло удавници.

Предложих да питаме монахините. Утре ще отиде с двуколката до манастира.

Сърцето ми се къса. Страхувам се за нея, но и ме обзема гняв, както и съжаление за баща ми — добър човек, върху чиито плещи легнаха толкова тревоги, толкова тегло от скръб и срам. Защото вече всички знаем, освен ако не я е сполетяла злополука, че братовчедка ми избяга от подслона, който ѝ предложихме. Или може да допускат, че сме я изгонили — също позор, защото никога не бихме сторили подобно нещо.

А може трупът ѝ да лежи в някоя пещера или на брега на скалист залив, където не можем да се покатерим. Утре отново ще изляза да я търся. Не мога да спя.

1 МАЙ

Днес баща ми отиде до манастира. Игуменката го почерпила с вино и каза, че тази седмица при тях не е постъпвала жена с такова име или с външност, която да отговаря на даденото описание. Каза, че ще се моли за младата жена. Баща ми помолил да го известят, ако дойде при тях.

— Това ще зависи от желанието на жената, потърсила убежище — отвърнала монахинята.

— Искам само да знае, че ѝ предлагаме — на нея и на детето, дом и грижи за толкова време, за колкото ѝ е необходимо — казал баща ми.

— Убедена съм, че вече го знае, където и да е — кимнала игуменката. — Може би в това нещастие не може да дойде при вас. Може би няма да се върне от срам или по други причини.

Опитал се да ѝ разкаже за безумния инат на Кристабел да не говори за това, но тя явно изгубила търпение, сопнала му се и го отпратила. Игуменката не му бе допаднала, защото според баща ми изпитвала удоволствие от властта, която имала над него. Ужасно е унил и потиснат.

8 МАЙ

Тя се върна. Двамата с баща ми седяхме на масата и за пореден път посърнало обсъждахме къде още да я търсим и дали не е заминала

с някоя от двете каруци или с двуколката на гостилничаря, които бяха минали през селото в онзи съдбовен ден. Изведнъж на двора се чу тропот на копита. Преди да успеем да станем, тя се появи на вратата. Тази втора среща с нея — същински призрак посред бял ден, бе още по-ужасна и необичайна от първата, когато дойде с нощта и бурята. Отслабнала е, сякаш ще се скърши, а дрехите ѝ са пристегнати с тежък кожен колан. Бяла е като кост, кокалите ѝ сякаш са се отскубнали от плътта, останала е само кожа и кости, сякаш скелетът ѝ напират да излезе. Отрязала си е косата. Къдриците и буклите ги няма, останала е само шепя помръкнали бледи кичури като попарена слама. Дълбоко хлътналите ѝ очи изглеждат избледнели, мъртви.

Баща ми изтича към нея и щеше нежно да я прегърне, но костеливата ѝ длан го спря:

— Благодаря, добре съм. Краката още ме държат.

След което ужасно предпазливо и с походка, която не знам как иначе да нарека, освен гордо пълзене, тя безкрайно бавно, но с безупречно изпънат гръб стигна до камината и седна. Баща ми попита дали не иска да я отнесем горе, но тя отказа и още веднъж повтори:

— Благодаря, добре съм.

Въпреки това прие чаша вино и малко хляб и мляко, а после пи и яде почти лакомо. Двамата седяхме със зяпнала уста, готови да зададем хиляди въпроси, но тя ни изпревари:

— Умолявам ви, не питайте. Нямам право да ви моля за повече услуги. Сигурно мислите, че злоупотребявам с добрината ви, но нямах избор. Няма да злоупотребявам още дълго. Моля не питайте за нищо.

Как да опиша чувствата ни? Тя забранява всяко нормално чувство, всяка обичайна проява на човешка топлина или общение. Какво има предвид, че няма още дълго да злоупотребява с добрината ни — нима възнамерява, тоест нима се бои или очаква, да умре? Дали е луда, или е страшно хитра и потайна и изпълнява някакъв план, който си е наумила още с идването си? Дали ще остане, дали ще си замине?

Къде е детето? Раздира ни любопитство, което тя с хитрост или отчаяние обърна срещу нас, защото го прави да изглежда като грях и забранява всяка нормална загриженост и опит за въпроси. Живо ли е, или мъртво? Момче или момиче? Какво смята да прави?

Ще го напиша тук, защото се срамувам, но въпреки това е интересна черта на човешката природа, че не е възможно да обичаш, когато се сблъскаш с такава липса на откритост. Изпълва ме ужасно съжаление, като я гледам в този вид — с костеливо лице и остригана глава, и си представям болката ѝ. Ала не си я представям добре, защото тя го забранява, и по някакъв странен начин забраната ѝ превръща тревогата ми в гняв.

9 МАЙ

Год каза, че ако се вземе ризката на дете и се пусне във водата на *feuteun ar hazellou* — вълшебния извор, може да се разбере дали детето ще израсне здраво, или ще бъде болнаво и ще умре. Защото, ако вятърът издуе ръкавите и бухналата дрешка прекоси водната повърхност, детето ще живее и ще пращи от здраве. А ако ризката е бездиханна, а после подгизне и потъне, детето ще умре.

— Тъй като нямаме нито дете, нито ризка, от това гадателство няма голяма полза — каза баща ми.

За толкова месеци тя не уши никакви дрешки, само красиви несесери за писалки, калъфчето ми и закърпените ризи.

През повечето време остава в стаята си. Год казва, че няма треска и не линее, но е много слаба.

Снощи сънувах кошмар. Стояхме на брега на голямо езеро — ужасно черно, с лъскава кехлибарена повърхност, осеяна с бабуни. Отвсякъде ни заобикаляше гъст плет бодлива зеленика — когато бях момиче, откъсвахме някоя клонка и леко докосвахме с пръст всяко бодливо връхче по края на листото. „Обича ме, не ме обича.“ Показах го на Кристабел и тя отбеляза, че зелениката е по-подходяща за тази игра, за която в Англия късат листата на полски маргаритки. В съня ми зелениката ме плашеше. Страхувах се, както човек инстинктивно се плаши да не го ухапе змия, когато чуе шумолене под краката си.

Сънувах, че няколко жени стоим на ръба на водата — както често става насън, не можех да кажа колко; усещах, че зад мен има и други, които ме притискат. Год пускаше в езерото малък вързоп — за миг изглеждаше само пелени и върви като рисунките, на които скриват Мойсей в тръстиката. А после се превърна в колосана детска нощница с басти, която отплава в средата на езерото — нямаше никакви вълни,

— вдигна празните си ръкави и започна да се бори с въздуха, мъчейки се да се измъкне от гъстата вода, която ужасно бавно я погълна, сякаш беше по-скоро кал или желе, а не вода — или течен камък, а нощницата през цялото време се дърпаше и уж махаше с ръце, защото бе повече от ясно, че ръкавите са празни.

Пределно ясно е какво означава всичко това. Ала видяното насън променя усещането ми за очертанятия на случилото се. Когато днес се питам какво е станало с онова дете, виждам черното обсидианово езеро и оживялата бяла ризка, която потъва във водата.

10 МАЙ

Днес баща ми получи писмо от господин Мишле, в което беше пъхнат и плик за Кристабел. Тя го взе с достатъчно самообладание, сякаш го бе очаквала, но когато видя подателя, сепнато го остави, без да го отвори. Баща ми ми преразказа думите на господин Мишле — писмото било изпратено от неин приятел по-скоро с надежда, а не със сигурност, че госпожица Ламот може да е при нас. Молеше ни да му го върнем, ако не е тук и не успеем да ѝ го предадем. Цял ден не го отвори. Не знам дали изобщо го прочете и кога.

Бележка за Мод Бейли от Ариан Льоминиер:

Уважаема професор Бейли,

На това място дневникът свършва; от бележника също не остава много. Възможно е Сабин дьо К. да е започнала нов, но ако е така, не е намерен.

Реших да не споделям с Вас голяма част от съдържанието му, защото донякъде детински исках и Вие да изпитате читателското изумление и удоволствие, които преживях благодарение на това откритие. Когато се върна от Север, трите с професор Стърн може да сверим бележките си.

Определено бях останала с впечатлението, че според изследователите на Ламот тя е водила уединен живот и е имала щастлива лесбийска връзка с Бланш Глоувър. Знаете

ли за някой неин любовник или потенциален любовник, който би могъл да е баща на детето? Веднага се набива въпросът дали самоубийството на Бланш може да е свързано с описаното в дневника? Може би ще успеете да ме просветлите?

Трябва също да Ви кажа, че лично положих усилия да разбера дали детето е оживяло. Очевидното място бе манастирът „Света Ана“, където отидох и се убедих, че в доста оскъдния им архив няма никаква следа за Ламот. (След 1920 г. са изчистили доста неща по нареждане на някаква ревностна игуменка, според която прашните книжа заемали излишно място и не били важни за непреходната мисия на манастира.)

Още подозирам кюрето най-малкото защото не виждам кого другото, а някак не мога да повярвам, че детето се е родило и е било убито в някой обор. Въпреки това смятам, че може да не е оживяло.

Прилагам няколко стихотворения и части от стихотворения на английски, които намерих в книгата на Сабин. Нямам достъп до образец с почерка на Ламот, но допускам, че са писани от нейната ръка и потвърждават подозренията, че не всичко е било наред?

Съдбата на Сабин след тези събития е отчасти щастлива, отчасти печална. Издава трите романа, за които Ви писах и от които „Втората Дахуд“ безспорно е най-интересният, тъй като изобразява героиня с властна воля, силни страсти и властно хипнотично присъствие, която осмива традиционните женски добродетели. Удавя се при нещастен случай с лодка, след като разбива две семейства и забременява, а бащата на детето може да е бил или мекушавият ѝ съпруг, или байроническият ѝ любовник, който се удавя заедно с нея. Най-силното в романа е бретонската митология, която използва, за да придаде дълбочина на темите и да структурира въображаемото си пространство.

Омъжва се през 1863 г. след дълги борби с баща си, за да допусне евентуални кандидати. Съпругът ѝ, господин

Кергаруе, е бил скучен и меланхоличен човек, доста по-възрастен от нея, който ѝ се посвещава с маниакална преданост и според слуховете умира от мъка година след смъртта ѝ, която я застига по време на третата ѝ бременност. Ражда две дъщери, но нито една от тях не доживява зряла възраст.

Надявам се, че всичко това представлява интерес за Вас и че по-късно ще можем на спокойствие да сравним находките си.

Позволете накрая да кажа още веднъж, както се надявах, че ще успея да го изразя по време на кратката ни среща, колко се възхищавам от работата Ви за лимиалността. Струва ми се, че и от тази гледна точка дневникът на злочестата Сабин ще Ви се стори интересен. Както и тя самата казва, Бретан е земя, пропита от митологията на кръстопътищата и праговете.

С приятелски чувства
Ариан Лъоминиер

Страница с откъси от стихотворения, изпратена от Ариан Лъоминиер на Мод Бейли.

*Дева Мария се мъчи с бreme,
нейното бreme тежи на кръста,
тя носи бreme по всяко време,
както камъкът белези — мрежа гъста.*

*С груби удари чук я отвлякъл
от древния сън на скалата дива,
около нея след туй изсякъл
звезди, които плачат горчиво.*

*Нейното бreme, издялано в камъка,
към нейното бreme светът се стече,*

*тя чува пукот в крехката рамка
и знае: Той няма да дойде вече.*

* * *

*Така бе неподвижно
малкото създание —
отказа роля в нашето
готово изпитание —*

*дъхът му бе горещ:
едно, две, три —
и после обезсилена
вечност се разкри,*

*плътта му бе лазурна —
пурпур вече няма —
и то бе неподвижно,
напълно като камък.*

* * *

*Говоря за разлято мляко.
За белите петна,
за пъпещата нишка
изхвърлена храна.*

*Знам, други вино с тъмен дъх
надигат във стакана,
но тия бели струйки бяха
мои — в плътна кана,*

*но ето тука парадокс,
как цапа белотата,
хем чиста и невинна — пак*

прибра си я земята

*с божествен мирис на сено,
на топла крава дойна
и на любов, от моята
по-кротка, по-спокойна —*

*по масата ни се разлива
и течният му грях
на пода капе с влажен звук
в тая мека прах.*

*Захранваме се с кръв и мляко.
Кой дара ще погълне?
Пред зиналите в глад уста
разливаме, не пълним.*

*И тука няма изкупление,
каквото и да правим,
не можем да изтрием бялото
или да го удавим*

*и колкото сега да чистя,
да търкам, търкам с бяс,
духът на бялото ми мляко
вгорчава моя глас. АИ*

---

[1] Роман от английската писателка Джордж Елиът — бел.ред. ↑

[2] Духове на мястото (лат.) — бел.прев. ↑

[3] Уилям Шекспир. Крал Лир, трето действие, шеста сцена, прев. Валери Петров — бел.ред. ↑

[4] Предвестник на смъртта в бретонския фолклор — бел.прев. ↑

[5] Уилям Шекспир. Хамлет, първо действие, пета сцена, прев. Валери Петров — бел.ред. ↑

20

*Притискам длани о прозореца,
о белия му кръст —
не си ли ти отвъд стъклото,
силует в цял ръст?*

*Как идат тежките видения,
в плащ, с шапка със пера
или смразяващо разголени —
мрамор — не разбрах?*

*Как спомените им ни мъчат —
това не е ли трик?
С любов — автоматично —
целунати за миг,*

*и после бързо стапят се
кости, плът и кръв,
ала безкрайна милост
ги скрепва заедно — с връв.*

*Навън в студа и мрака
недей излиза сам,
ще те пресреещна гола,
храбро и без срам,*

*а ти със остри пръсти
плътта ми раздери
от мокрите ми кости,
живеца намери —*

студа ти с топлина ще храня,

*ще дишам твоя мраз,
допрем ли белите си устни,
то слива се — завчас... АИ*

К. Ламот

При обикновени обстоятелства Мортимър Кропър нямаше да има нищо против да чака, колкото е необходимо, докато сър Джордж се огъне. В края на краищата щеше да го посети отново в онзи пародийно изпаднал замък и щеше да изслуша дребнавите му вайкания за сакатата жена (която не беше виждал, но живо си представяше, защото имаше живо въображение — добре овладяно, разбира се, най-ценното му оръжие в този занаят). А през нощта щеше да прелисти апетитните писма, за да изчепка всички намеци и тайни, и щеше едно по едно да ги прекара през яркото записващо око на черната кутия.

Заради Джеймс Блекадър обаче сега нямаше време за търпение и финес. Трябваше да притежава тези ръкописи. Усещаше истински спазъм, като стръвен глад.

Изнесе лекцията си на тема „Изкуството на биографа“ в модерна църква в Ситито, чийто викарий обичаше да я изпълва с хора и еkleктично успяваше да го постигне с китаристи, лечители със силна вяра, антирасистки сбирки, бдения за мир и разгорещени дебати за камилата и игленото ухо или за сексуалността в сянката на СПИН. Беше убедил викария, с когото се запозна на чай при епископа, че биографията събужда в съвременния човек не по-малък духовен глад, отколкото сексът или политиката. Вижте тиражите, настояваше той, вижте колоните в неделните вестници; хората искат да знаят как са живели други хора — това е човешко, защото им помага да живеят. Своеобразна религия, каза викарият. Своеобразен култ към предците, каза Кропър. Или нещо повече. Не са ли Евангелията низ от етюди в изкуството на биографията?

Даде си сметка, че може да използва вече насрочената лекция. Изпрати дискретни писма до различни светила в академичните среди — приятелски и враждебно настроени. Обади се на вестниците и съобща, че ще направи съществено разкритие. Заинтригува директорите на няколко нови американски банки и финансови

институции, които разширяваха дейността си в Ситито. Покани сър Джордж, който не отговори, и адвоката му Тоби Бинг, който каза, че ще му бъде много интересно. Покани Беатрис Нест и ѝ запази място на първия ред. Покани и Блекадър — не защото смяташе, че ще дойде, а защото му доставяше удоволствие да си представя колко ще се ядоса, като получи поканата. Покани американския посланик. Покани радиото и телевизията.

Кропър много обичаше да изнася лекции. Не беше от старата школа и не хипнотизираше аудиторията с магнетичен поглед и мелодичен глас. Беше привърженик на високите технологии, магьосник на белите екрани, светлинните лъчи, звуковите ефекти и увеличението. Изпълни църквата с проектори и прозрачни кутии с подсказки, с чиято помощ като президента Рейгън дирижираше с импровизирана спонтанност извънредно сложното си представление.

Съпроводи лекцията в тъмната църква с поредица бляскави изображения на двойните екрани. Огромни маслени портрети, увеличени миниатюри, ярки като скъпоценни камъни, и ранни фотографии на брадати мъдреци под разрушените арки на готически катедрали се редуваха в контрапункт с осветените пространства на университета „Робърт Дейл Оуен“, искрящото сияние на стъклената пирамида, в която се помещаваше колекцията „Стант“, блестящите ковчезета, в които се пазеха кичур от косата на Рандолф и плитката на Елън, възглавничката на Елън с бродираните лимонови дръвчета и черната кехлибарена брошка с розите на Йорк върху зелена кадифена възглавничка. От време на време уж случайно върху сияйните предмети падаше оживялата сянка на Кропър с орловия му профил, изрязан като викториански силует. При един от тези случаи той се засмиваше, извиняваше се и уж на шега произнасяше внимателно отрепетираната фраза — а ето го и биографа, част от картината, трептяща сянка, която не бива да се забравя на фона на предметите, с които работи. Именно по времето на Аш интуицията на историка става уважаван и даже съществен обект на интелектуално внимание. Историкът е неразделна част от своята история, както поетът е част от своята поезия, а сенчестият биограф — част от живота на човека, за когото пише...

На това място в лекцията Кропър отново за малко освети лицето си и продължи със старателна непосредственост:

— Разбира се, всички с надежда и не по-малък страх мечтаем за някое съществено откритие, което ще потвърди, опровергае или най-малкото ще промени делото на живота ни. Изгубена пиеса на Шекспир. Изчезналите съчинения на Есхил. Неотдавна станахме свидетели на такова откритие, когато в стар куфар на тавана бяха намерени писма между Уърдзуърт и жена му. Учените смятаха, че единствената му страст е била сестра му. Уверено наричаха жена му скучна и маловажна фигура. Ала ето че след толкова години брак писмата са пълни с взаимна сексуална страст. Трябва да се пренапише цялата история. Учените със смирено удоволствие я пренаписват. Трябва да съобщя, че преди броени седмици се случи събитие от подобна величина в областта, в която имам честта да работя, а именно творчеството на Рандолф Хенри Аш. Намерени са писма между него и поетесата Кристабел Ламот, които ще наелектризират или направо ще взривят съответните изследователски области. Не мога да цитирам писмата, тъй като до момента съм видял само няколко от тях. Мога единствено да изразя надежда, че до тях ще бъде осигурен свободен достъп за всички учени от всякакви националности, тъй като представянето им пред възможно най-широки кръгове е в интерес на международния обмен и свободното движение на идеи и интелектуална собственост.

Финалът на лекцията му бе плод на страстта му. В действителност беше започнал да обича яркото прозрачно фолио с изображенията на вещите, които притежаваше, почти колкото самите вещи. Когато се сетеше за табакерата за енфие на Аш, се сецаше не за тежестта ѝ в сухата му длан, която затопляше студения метал, а за увеличението на емайлирания ѝ капак върху екрана. Аш не беше виждал тези позлатени райски птици, разцъфналото грозде, кървавите рози, макар че цветовете са били по-ярки, когато я е ползвал. Не беше виждал лъскавия перлен ръб, докоснат от светлината на проектора. В края на лекцията Кропър представяше холограма на табакерата, която заплува в църквата като чудодейно левитиращо присъствие.

— Вижте — обичаше да казва той — музея на бъдещето. Руснаците вече пълнят музеите си не със скулптури или керамика, не с фибростъкло и гипсови копия, а с тези построения от светлина. Всичко може да бъде навсякъде, нашата култура може да бъде и вече наистина е навсякъде. Оригиналите трябва да се съхраняват там, където въздухът е най-добър, където човешкият дъх не може да им навреди така, както пещерните рисунки в Ласко са пострадали от посетителите, дошли да им се възхищават. Благодарение на съвременната технология самото притежание на останките от миналото вече не е важно. Важно е само хората, на които е поверена грижата за тези крехки и чезнещи предмети, да имат необходимите умения и средства, за да увековечат живота им и, така да се каже, да изпращат техните цветни и живи изображения — както видяхте, даже по-живи, отколкото в действителност, на дълги пътешествия по света.

В края на лекцията Кропър изваждаше големия златен часовник на Аш и проверяваше безупречно изчисленото си време — този път 50 минути и 22 секунди. Беше се отказал от наивния си младежки навик публично да обявява чий е бил часовникът, с дребна шега за приемствеността във времето между Аш и него самия. Защото, въпреки че бе закупен с личните му средства, някой би могъл да изтъкне собствените му доводи, че часовникът трябва да се съхранява на сигурно място във витрините на колекцията „Стант“. Веднъж му беше хрумвало дали да не покаже и него в контрапункт — часовникът в ръката на настоящия му собственик редом с холограма. Ала осъзнаваше, че бурните чувства, които пробуждаше в душата му часовникът на Аш, са лични и не бива да се смесват с публичните му призиви. Защото вярваше, че часовникът е дошъл при него, било е предназначено да дойде при него, че с него притежава и държи в ръката си нещо, което е принадлежало на Р. Х. Аш. Тиктакаше до сърцето му. Искеше да се е родил поет. Остави го на края на катедрата, за да следи за колко време отговаря на въпросите, и часовникът жизнерадостно започна да отмерва времето, а журналистите захапаха „Непознатият сексуален живот на видни викторианци“.

* * *

Междувременно беше взел мерки да провери смътния спомен, че в книгата на предшественицата му Присила Пен Кропър се споменава Кристабел Ламот. Обади се в Хармония и поиска да потърсят името ѝ в кореспонденцията на П. П. Кропър, която по навик беше въвел в компютърния си архив. На следващия ден получи по факса следното писмо:

Уважаема госпожо Кропър,

Трогната съм от любезния Ви интерес към мен през беснеещата шир на Атлантика, пронизвана от писъка на чайки и запокитени парчета лед. Наистина е много странно, че сред приятната знойна пустиня сте запозната с дребните ми неблагоприятия и че телеграфът среща от единия край на континента до другия заповед за арест или продажба на хора и покъщнина. Ала ми казват, че живеем във време на промени. Госпожа Джъдж, чийто елегантен разум е настроен да долавя повея на невидимите сили, снощи получи прозрение, че булото на плътта и сетивата ще се разкъса, че вече няма да има колебания или нежно потропване отвъд портала, а херувимите — живите същества — ще бродят по Земята и ще общуват с нас. Тя вижда това, както вижда действителността — лунния светлик и отблясъка на огъня в притихналата стая или котката, която се прибира настръхнала от градината с наелектризирана козина, искряща и лъчиста.

Някой Ви е казал, че имам известна способност като медиум. В действителност не е така. Не виждам и не чувам много от онова, което опиянява и приятно изтощава чувствителния задвижващ механизъм на госпожа Лийс. Виждала съм сътворените от нея чудеса. Чувала съм струнни инструменти, чиято мелодия изпълва въздуха и трепва ту тук, ту там или навсякъде едновременно. Виждала съм приказно красиви призрачни ръце и съм усещала как стоплят моите, преди да се стопят или да се изпарят, когато ги докосна. Виждала съм госпожа Лийс с венец от звезди, същинска Персефона, сияйна в мрака.

Видях и един сапун от виолетки, който започна да кръжи над главите ни като сърдита птица, и чух странния му гък. Ала не притежавам никакво умение, това не е умение — не привличам като магнит изчезналите същества; те не ме посещават. Госпожа Лийс казва, че и това ще стане, и аз имам вяра.

Изглежда, имам способност да гадая с кристал. Виждам одушевени и неодушевени същества или сложни сцени; опитах с кристално кълбо и с паничка мастило, където видях следното: жена с извърнато лице, която шиеше; огромна златна риба, чиито люспи можех да преброя; часовник с евтина позлата, който седмица по-късно видях цял-целеничък върху полицата на старата госпожа Насау; задушавач облак от пера. Всичко започва като точки светлина, които се замъгляват, сгъстяват се и накрая сякаш се материализират.

Питате дали вярвам. Не зная. Познавам истинската вяра, когато я видя — като Джордж Хърбърт, който ежедневно е разговарял със Създателя си и даже сякаш го е укорявал за проявената суровост:

*Ти даваш на пръстта език
да те зове,
но след това зова не чуваш! АИ*

Ала в стихотворението си „Вяра“ той говори с голяма сигурност за гроба и отвъдното.

*И щом плътта ми стане пръст?
Оре я вярата и всяко семе
като стопанин точен и чевръст
къта за нова плът след време. АИ*

Как мислите, с какви тела, с каква телесна природа идват тези, които се тълпят пред прозорците ни и се материализират в гъстия ни въздух? Това ли са телата на Възкресението? Дали се проявяват, както смята Оливия Джъдж, чрез временно отдръпване на материята и кинетичната сила от несъкрусимия медиум? Какво ще докоснем, ако ни бъде оказана неизразимата милост отново да докоснем? Нетленна и безсмъртна злачна пшеница, госпожо Кропър, или привиденията на падналата ни плът?

Всеки ден и с всяка крачка от нас се сипе прах, прах от телата ни живее за кратко във въздуха, а после я стъпкваме и смятаме, нищожни частици от самите нас; дали всички тези пращинки и петънца се сливат? Така е, всеки ден умираме и това е въпросът — дали всичко се преброява и се събира като люспи, които отново ще лъснат и ще разцъфтят?

Цветята на масата се къпят в благоухание, напръскани със светената вода на този свят... или на онзи? Ала и те увяхват и умират като всичко останало. Имам венец от бели розови пъпки, отдавна потъмнели — дали там отново ще разцъфне?

Искам да Ви попитам също, ако знаете, защо всички онези, които идват от онзи свят — тези посетители, призраци, любими, защо винаги са толкова извънредно и чрезвичайно ведри, когато ни заговарят? Нали ни учат, че ни чака вечно изкачване, съвършенство, което се постига стъпало по стъпало, а не внезапна благодат. Защо не чуваме гласовете на праведен гняв? Виновни сме пред тях, най-користно сме ги предали — не трябва ли да ни укоряват, да бъдат ужасяващи?

Бих искала да попитам, госпожо Кропър, какви плътски задръжки или приличие ги принуждават до един да са така сладникави? Не съществува ли в нашия печален век благотворен гняв, божествен или човешки? Колкото и да е необичайно, лично аз жадувам да чуя не уверения в мир и святост, а истински човешки глас, признаващ своите рани, горест, болка... който да мога да споделя, стига да е

възможно, както би трябвало и както бих искала да споделя всичко с онези, които обичам в земния си живот.

Ала се увлякох, и то може би несвързано. Имам едно желание. Няма да кажа какво е, защото се зарекох да не казвам на никого, докато не докосна същността му.

В ръката си държа трошица жив прах, госпожо Кропър. Трошица, която досега отричах...

Ваша приятелка в мислите си
К. Ламот

Кропър реши, че писмото разкрива сериозни признаци на умопомрачение. За момента реши да не го тълкува. Прониза го чистото удоволствие на ловеца. Беше надушил следа. Именно на сеанс на госпожа Лийс в дома на госпожица Оливия Джъдж Рандолф Хенри Аш беше извършил прословутия си „подвиг в Газа“ — така го бе описал в едно писмо до Ръскин и името бързо се наложи в научните среди, след като Кропър озаглави така разказа за този епизод във „Великият вентрилоквист“. Всъщност Аш споменаваше случилото се един-единствен път, и то в цитираното писмо, макар че според всички предположения именно тази случка стоеше в основата на „Обладана мумия“. Кропър свали от рафта личния си екземпляр на „Великият вентрилоквист“ и прочете:

Не бива да допускате да станете жертва на тези караконджоли и кръвопийци, които си *играят* с нашите най-съкровени страхове и надежди, често водени само от желание да разведрят скуката с *мразовити тръпки* или даже да композират, ръководят и дирижират беззащитните страсти на отчаяните и опечалените. Не отричам, че в такъв момент може би се наблюдават *човешки* и *нечовешки* проявления — възможно е палави дребни караконджоли да се разхождат, да потропват и да побутват мастилниците, а е възможно събралите се мъже и жени да халюцинират в мрака, както е известно, че се случва с мнозина болни и ранени. Всички до един, скъпи ми приятелю, притежаваме безбрежна способност да се самозалъгваме от собственото

си желание, да чуваме онова, което искаме да чуем, да виждаме онова, които собственото ни зрение и слух непрестанно рисуват като безвъзвратно изгубено; това е *почти универсално* човешко чувство, с което лесно се играе, защото е най-оголено и податливо.

Преди седмица бях на един сеанс, където си спечелих завидно *неодобрение*, даже съскане и опасност да ми издерат очите, защото улових плаващия във въздуха венец, от който на челото ми капеха влажни пръски, и установих, че съм сграбчил ръката на медиума — госпожа Хела Лийс, която, като не е в транс, прилича на сурова римска матрона с бледо лице и тъмни сенки под воднистите чернеещи очи, но умее да кърши снага, да вие и да се мята, когато духовете я обладаят, с което лесно измъква пръсти от ръцете, притискащи дланите ѝ върху масата, за да я предпазят. Седяхме в тъмното, през завесите се процеждаше лунен лъч, в камината догаряше огън и всички видяхме обичайните неща, предполагам — призрачни ръце в далечния край на масата (с дълъг къс муселинова *драперия* на китките), дъжд оранжерийни цветя, тътрузене на фотьойл в ъгъла и нещо *плътско* и определено топлокръвно, което докосна коленете и глезените ни. Сигурно добре си го представяте — нещо разроши косите ни, а във въздуха блуждаеше фосфоресциращо сияние.

Напълно съм убеден, че ни разиграват, и то не прости мошеници, а хора, които от това живеят. Затова протегнах опипом ръце, *дръпнах* и къщата от карти рухна, поне за мен, с неистов трясък на разпилени ръжени, литнали книги и крака на маси, с нестроен вой на скрити акордеони и звънкото езиче на камбанка, които, *не се съмнявам дори за миг*, са били привързани към самата госпожа Лийс с плетеница от невидими лилипутски нишки. Оттогава много злословят за този мой подвиг в Газа и дори ми се търси отговорност за съсипания ум на някаква спиритична материя и чувствителни души. Почувствах се като слон в стъкларски магазин сред шупналия шифон, звъна на

кимвали и нежни благоухания. Ала дори да беше така, дори наистина да можехме да призовем духовете на починалите, какво печелим от това? За това ли сме създадени, за да седим по цял ден и да надзъртаме в крайчеца на сенките? Много се говори за преживяното от София Котъръл, която четвърт час държала в скута си починалото си дете, а ръчичките му галели лицето на баща му. Ако това е измама и се играе с чувствата на изтерзана майка, това е зло, същинско зло. Ала дори да не е така и нежната тежест в скута да не е била лъжлив караконджол или плод на нечие въображение, нима не се разтреперваме от някакво болестно отвращение, когато видим такова обезумяло впиване в мрака?

Каквото и да е, там имаше измама...

Кропър съобразяваше светкавично. Ами ако Ламот, която явно е посещавала дома на Оливия Джъдж, също е присъствала на подвига в Газа? За въпросния сеанс се разказваше и в „Сенчестият портал“ — автобиографичните спомени на госпожа Лийс. Тя бе останала вярна на навика си да не разкрива имената на своите клиенти и личния характер на получените от тях послания. На сеанса бяха присъствали дванайсет души, от които трима се бяха оттеглили във вътрешната стаичка, за да получат изрични вести съгласно наставленията на духовните водачи, предадени с помощта на госпожа Лийс. От кореспонденцията на Присила Кропър ставаше ясно, че по това време Оливия Джъдж, дейна радетелка за много благородни каузи, е подслонявала в дома си в Туикнъм група жени, търсеци просветление. Присила Кропър беше поддържала редовна връзка с госпожа Джъдж, която редовно ѝ бе разказвала за чудесата, явили се благодарение на госпожа Лийс, както и за напредъка по други благородни каузи и сбирки за духовно изцеление и за учението на Фурие, за еманципацията на жените и забраната на силни напитки.

Жените от групата в Туикнъм се бяха подвизавали с името „Целомъдрена виделина“, което според Кропър бе по-скоро нежно обръщение помежду им, а не официално наименование. Може би Кристабел Ламот също се е приобщила към тях. Бе седнал да наваксва

с биографията ѝ, но непрестанно се препъваше заради липсата на достъп до архива в Линкън и неспособността да разчете лаканианските гатанки, с които изобилстваха феминистките разсъждения. На този етап не знаеше за липсващата година от живота на Ламот и не беше напълно запознат с обстоятелствата около смъртта на Бланш Глоувър. Отиде в Лондонската библиотека, където на последния етаж има отличен рафт с текстове за спиритизма, и поиска „Сенчестият портал“, който се оказва зает от друг читател. Опитва в Британската библиотека, където му връчиха бележка от полицията, че екземплярът е бил унищожен вследствие на недобронамерени действия. Обади се в Хармония да му изпратят микрофилм и зачака.

* * *

За разлика от Кропър Джеймс Блекадър напредваше през дебрите на „Сенчестият портал“, който зае от Лондонската библиотека, без капка удоволствие. Той също бе започнал в пълно неведение за пътуванията на Ламот и за разлика от Кропър не знаеше със сигурност за връзката между Ламот и Хела Лийс през 1861 г. Ала беше попаднал на по-ранно споменаване на госпожа Лийс в едно от писмата, с които сър Джордж се бе опитал да го заинтригува, и се зае щателно да препрочита произведенията на Аш и сведенията за живота му през съдбовните месеци на 1859 г. Прочете статия за актиниите, или морските анемонии, която не му донесе просветление, и забеляза липсата на информация за Аш в началото на 1860 г. Препрочете „Обладана мумия“, която винаги му се беше струвала някак нехарактерно враждебна към главната героиня и по аналогия към женския пол изобщо. Сега се питаше дали този необясним изблик на горчицина не е бил свързан с чувствата на поета към Кристабел Ламот — или, естествено, жена му.

„Сенчестият портал“ се оказва тъмнолилав том с позлатени страници и релефно изображение на корицата — позлатена гълъбица с венец, излитаща от черен мрак с формата на ключалка. На първа страница в елипсовидна рамка с фриз от готически арки имаше портрет на медиума. На снимката се виждаше жена с тъмна пола, приседнала до масата и свила в скута си ръце, обсипани с тежки

пръстени; над мънистената блуза висяха черни кехлибарени огърлици и тежък траурен медальон. Черната ѝ лъскава коса се спускаше край лице с орлов нос и едра уста. Очите ѝ под тежки черни вежди бяха хлътнали и както беше отбелязал Аш, тънеха в сянка. Имаше силно лице, едновременно месесто и със здрава кост.

Блекадър прелисти увода. Госпожа Лийс произхождаше от йоркшърско семейство с квакерски уклон и още като малка беше „видяла“ сиви страници на квакерското събрание, където била свикнала да вижда нишки и облаци одическа^[1] светлина над главите и плещите на старейшините. На дванайсетгодишна възраст двете с майка ѝ посетили болница за бедни и тя забелязала гъсти кълба гълъбовосива или морава светлина над болните, по които успяла точно да предскаже кой ще се излекува и кой ще умре. По време на друго събрание изпаднала в транс и произнесла слово на иврит, от който не знаела нито дума. Предизвиквала вятър в затворени стаи и видяла починалата си баба, която с усмивка и песен на уста приседнала на леглото ѝ. Последвали почуквания, местене на маси и писмени послания, с които започнала кариерата ѝ на медиум. Беше пожънала известен успех с обществени сказки — духовни беседи под надзора на духовните ѝ водачи, млада индианка на име Чери (галено обръщение, защото била от племето чероки) и шотландски професор по химия — естествено, покойник, който мъчително преминал в отвъдното, докато не изхвърлил шлагата на духовния си скептицизъм и не осъзнал истинското си призвание, да носи помощ и просветление на смъртните, още затворени в тленната си обвивка.

Като приложение към спомените ѝ бяха поместени и няколко от въпросните беседи — „Спиритизъм и материализъм“, „Физическо проявление и призрачна светлина“, „На прага“. Независимо от обявената тема всички беседи си приличаха, може би под въздействието на трансa, по „онази протоплазма на човешката реч, подправена с леко космическо чувство“, която Подмор беше открил в „равния“ стил и сантименталност на друг вдъхновен вития.

Аш и подвигът в Газа я бяха разлютили до необичайно писклив гняв, незнаещ опрощение.

Случва се някой позитивист да каже: „Духовете никога не успяват да сторят нещо в мое присъствие“. Нищо чудно, нищо чудно наистина! Ала с това не бива да се хвалим. Ако наистина е вярно, то е почти позор. Фактът, че има човешки същества, способни да носят такава позитивистка стихия, толкова силен скептицизъм, че да надвие въздействието на безтелесен ум, определено не говори добре за въпросната особа. Позитивистичен ум, който прониква в кръга на сеанса, за да изследва спиритизма, е като лъч светлина в тъмната стая на фотографа и не е добре дошъл; или като да се извади семе от земята, за да се провери дали расте; или като всяко друго насилствено вмешателство в естествения ритъм на природата.

Позитивистичният ум може да запита: „Защо духовете не могат да се покажат на дневна светлина както на тъмно?“. Професор Мортън отговаря, че сме свидетели колко много природни явления зависят от градацията на светлина и мрак. Листата на растението не произвеждат „кислород“ без слънчева светлина, а неотдавна професор Дрейпър доказва, че относителната сила, с която различните лъчи разлагат въглена, преминава през спектъра в следната последователност: жълто, зелено, оранжево, червено, синьо, тъмносиньо, лилаво. Духовете неизменно заявяват, че се материализират най-добре при светлината на лъчи, които попадат в синия, тъмносиния и лилавия край на спектъра. Ако можехме да осветим някой сеанс с теменужения лъч от призма, щяхме да видим чудеса. Открила съм, че дори малко тъмносиня светлина благодарение на дебело стъкло, поставено пред лампата, дава на духовните ни приятели удивителна свобода да ни даряват с материални проявления или да приемат въздушни форми, сътворени, макар за кратко, от същността на медиума, газовете и твърдите тела в стаята. Те не могат да правят нищо, ако са изложени на безпощадна светлина, и предишните столетия са го знаели от собствен опит. Нали призраците се появяват привечер, а келтските народи

наричат черен месец времето, когато посрещат вестителите на смъртта?

Позитивистичният ум често е съпроводен от нажежен и яростен одически пламък с неприятен червен или жълт цвят, очевиден за медиума и всяко друго чувствително око. От него може да струи и мраз — като студените лъчи от пръстите на северния Чичо Скреж, — който прониква в атмосферата и възпрепятства натрупването на аура, спиритичната материя. Усещам тези смразяващи присъствия като нож в дробовете още преди да пропълзят по кожата ми. Всякакви екзосмотично действие спира и няма атмосфера, от която духът да предизвика проявление.

Може би най-ужасният пример за зловредните последици, които подобно присъствие може да окаже върху деликатното изкуство на общуването с духове, е себичното поведение на поета Рандолф Аш по време на един сеанс в дома на госпожица Оливия Джъдж, когато под покрива ѝ се бяха събрали жени с невероятна чувствителност от групата „Целомъдрена виделина“, всеотдайно и непрестанно търсещи духовната истина. Госпожица Джъдж има великолепна къща в Туикнъм близо до реката — „Имението с тиса“, свидетел на безброй удивителни неща, безброй срещи на живите и мъртвите, безброй възвишено утешителни слова и звуци. По моравите ѝ лудуват свръхестествени същества, обитатели на реката, и по здрач смехът им отеква под прозорците ѝ. Гостували са ѝ редица изтъкнати личности — лорд Литън, господин Тролоп, лорд и лейди Котъръл, госпожица Кристабел Ламот, доктор Карпентър, госпожа Де Морган, старата госпожа Насау.

В деня, за който говоря, бяхме потънали в дълбоко просветляващи разговори с нашите духовни приятели и водачи, които ни удостоиха с много чудеса. Научих от лорд Литън, ако не се лъжа, че господин Аш проявява голямо желание да присъства на някой сеанс. Когато възразих, защото често е пагубно да се нарушава кръг, който се е сработил тъй добре, ми беше казано, че господин Аш е

преживял скорошна загуба и има огромна нужда от духовно утешение и успокоение. Още се колебаех, но за него се застъпиха много настоятелно, затова склоних. Господин Аш беше поставил условие никой да не знае предварително името му и целта на посещението му, за да не разваля по собствените му думи спонтанността на кръга. Приех това условие.

Няма да е преувеличение да кажа, че още с влизането на господин Аш в дневната на госпожица Джъдж ме заля ураган от скептичен студ, а в гърлото ми заседна някаква мъгла. Госпожица Джъдж попита дали съм добре, и аз отвърнах, че отнякъде усещам мраз. Господин Аш нервно се здрависа с мен и наелектризиращото му докосване разкри неочакван парадокс, защото под закоравелия лед на скептицизма му пламтяха необичайно мощна духовна чувствителност и сила. Той с шеговит тон попита: „Значи вие викате духовете от далечни далнини?“. „Не се подигравайте — отговорих аз. — Нямам властта да призовавам духове. Аз съм техен инструмент; чрез мен говорят — или мълчат, слушайки своето, не моето желание.“ „И с мен говорят — каза той — чрез изразното средство на езика.“

Огледа се нервно и не поздрави останалата част от компанията, където освен мен присъстваха седем дами и четирима господа. Както и на предишните събирания, всички от групата „Целомъдрена виделина“ бяха сред нас, а именно госпожица Джъдж, госпожица Нев, госпожица Ламот и госпожица Фъри.

Седнахме в кръг около масата, както сме свикнали, почти сред пълен мрак. Господин Аш не се настани до мен, а седна до господина от дясната ми страна и всички се хванахме за ръце, както правим винаги. Още усещах тежкия студ в дробовете и гърлото си и не спирах да кашлям; госпожица Джъдж попита да не би да се разболявам. Казах, че съм готова да опитам, ако приятелите ни пожелаят да говорят, но се боя, че няма да го сторят, защото атмосферата не е дружелюбна. След малко по

краката ми пропълзя зловещ студ и цялото ми тяло се разтресе. Преди много трансове настъпва миг на замайване и световъртеж, но този път ме разтърси тръпката на приближаващата смърт и господин Ритър от дясната ми страна отбеляза, че ръцете ми са леденостудени. От този момент нататък нямам съзнателен спомен за случилото се по време на сеанса, но госпожица Джъдж си е водила бележки, които тук предавам дословно:

„Госпожа Лийс цялата се разтрепери и непознат хриплив глас извика: «Не ме насилвайте!». Попитахме дали е Чери. «Не, тя няма да дойде.» Отново попитахме с кого говорим, и с ужасяващ смях отекна отговор: «С Никотаткоооо^[2]». Госпожица Нев промълви, че сигурно незрели духове се забавляват с нас. Чуха се свиреп трясък и тропот и няколко души почувствахме, че полите ни се вдигат, а безтелесни ръце ни парват по коляното. Госпожица Фъри попита дали дъщеричката ѝ Аделин е тук. Ужасяващият глас отново викна: «Няма дете», после добави: «Глупавата гъска падна в казана» и други нелепи изречения. През стаята със смях прелетя дебела книга, оставена на масата до госпожа Лийс.

Госпожица Нев каза, че може би в стаята има недобронамерено присъствие. Една от другите дами, която никога преди не беше проявявала способности на медиум, избухна в смях и плач и извика: «Ich bin der Geist, der stets verneint»^[3]. От устата на госпожа Лийс долетя друг глас: «Не забравяйте камъните». Някой от нас извика: «Къде сте?» и в отговор всички чухме удивително отчетливо вълни и шум на бълбукаща вода. Попитах дали не ни е навестил някой особен дух, който иска да говори с един от нас. Отговор отново получихме от госпожа Лийс — да, имало такъв дух, който с голяма мъка успявал да се покаже, но би говорил, ако някой се почувства призован и последва медиума във вътрешната стаичка. Едва изрече това, и чудотворно сладък глас пропя: «Нося дарове на помирение», а над масата се появи бяла ръка, която

поднесе бял венец със свежи капки роса, заобиколен с наниз сребристи светлини. Медиумът бавно се изправи, за да отиде в другата стая, и две от дамите, силно развълнувани, даже разридани, понечиха да я последват, когато господин Аш извика: «Няма да ми избягаш», сграбчи нещо във въздуха и пак се провикна: «Светлина, дайте светлина!». Медиумът падна като подкосена, а една от другите дами се отпусна на стола и когато запалихме лампите, видяхме, че е в безсъзнание. Господин Аш се беше вкопчил в китката на медиума и твърдеше, че тя е държала венета, макар никой да не проумява как би било възможно подобно нещо, като знаем къде падна венецът и къде открихме въпросния «джентълмен» и медиума.“

Така необмислените и разрушителни действия на господин Аш предизвикаха хаос и значителна опасност. Разстроени бяха два деликатни организъма — моят и на другата дама, която при тези отчаяни обстоятелства преживя първия си транс. Поетът явно не осъзнаваше каква вреда може да причини на безплътен ум, който героично и с неистово усилие се опитва да се материализира в нова експериментална форма. Госпожица Джъдж пише, че аз самата съм лежала с позеленяло ледено лице, а от гърлото ми се откъсвали дълбоки стенания. Междувременно поетът продължавал да упорства в своето безумие: пуснал китката ми, хвърлил се към другата дама и я сграбчил за раменете въпреки настойчивите уверения на останалите жени от „Целомъдрена виделина“, че е опасно да се безпокои или да се стряска човек, изпаднал в транс. Казаха ми, че викал като обезумял: „Къде е детето? Кажете какво направиха с детето?“. Тогава ми обясниха, че господин Аш е разпитвал за духа на починалото си дете, но по-късно разбрах, че не е вярно, защото е бездетен. В същия миг от устните ми се отронил глас: „Чии бяха камъните?“.

Другата дама изглеждала много зле, пребледняла като платно и дишала накъсано, с едва доловим треперлив пулс.

Госпожица Джъдж помолила господин Аш да си върви, но той отказал с думите, че иска отговор и че го „разиграват“. Точно тогава дойдох на себе си и го видях — изглеждаше страшен, неудържим, с изпъкнали вени на челото като буреносен облак. Заобикаляше го кипящо огнено кълбо ултравиолетова светлина, мътночервена от злонамерени енергии.

Заприлича ми на демон и с отмалял глас помолих незабавно да го накарат да напусне. Две жени от „Целомъдрена виделина“ изнесоха безчувственото тяло на приятелката ни. Дамата не дойде в съзнание цели два дни за голяма тревога на всички ни, а когато се съвзе, изглеждаше неспособна да говори и отказваше храна и вода, толкова тежко сътресение бяха причинили на деликатната ѝ физика разигралите се зловещи събития.

Въпреки това господин Аш си постави за цел най-категорично да говори пред различни хора, че е установил „измама“ по време на сеанса, представяйки собственото си присъствие там в ролята на безпристрастен наблюдател. Изобщо не беше така, даже напротив, както се надявам, че добре свидетелстват записките на госпожица Джъдж и собствените ми преживявания. Когато по-късно написа умело изобличаващата поема „Обладана мумия“, широката общественост видя в негово лице защитник на разума срещу шарлатанството. Сигурно трябва да се утешим с мисълта, че блажени са преследваните заради правда, но нищо не боли повече от прикрита злоба, подхранвана, убедена съм, от безпомощно разочарование, тъй като цялото поведение на господин Аш бе на търсец човек, предаден от собствения си позитивизъм да осуети всяко послание, което би могъл да получи.

Без да му трепне окото, без да се замисли нито за миг за болката, която ми причини, и за другата пострадала дама!

Блекадър писа на всяка обществена институция, за която успя да се сети и която би могла да прояви интерес към кореспонденцията между Аш и Ламот. Лобира пред Надзорния комитет за износ на произведения на изкуството и поиска среща с министъра на културата, оказала се разговор с агресивен и не съвсем възпитан държавен служител, който му каза, че министърът е напълно информиран за важността на откритието, но не смята, че то оправдава намеса срещу пазарните сили. Еwentуално можело да се отпусне някоя малка сума от Фонда за националното културно наследство. Били останали с впечатлението, че професор Блекадър ще се опита да допълни останалото със спонсорство от частни източници или с призив за събиране на средства от обществеността. Явно младокът с вълча усмивка и леко провлачен говор намекваше, че ако запазването на тези овехтели писма в страната действително е въпрос на национален интерес, самите пазарни сили ще гарантират оставането им на английска земя без изкуствена помощ от държавата. Докато го изпращаше към асансьора по коридорите, които леко намирисваха на брюкселско зеле и парцали за черна дъска като в забравено от Бога училище, чиновникът добави, че на матурата му се паднал Рандолф Хенри Аш, от когото нищо не разбирал.

— Всички викториански поети са като развален грамофон, не мислите ли? Не знаят кога да спрат. Взимали са се много насериозно — каза той и натисна бутона, за да призове скрибуцащия асансьор от дълбините.

— Да се взимаш насериозно не е най-големият грях — отвърна Блекадър.

— Страшно са помпозни, нали? — невъзмутимо каза младежът и го затвори в клетката на асансьора.

Блекадър, който беше потънал в „Обладана мумия“ и в спомените на Хела Лийс, тягостно усещаше, че пазарните сили са незрими ветрове и одически потоци, бесни и непредсказуеми като онези, които Аш беше прекъснал с подвига в Газа. Усещаше също така, че Мортимър Кропър има пряка телефонна линия с далеч по-мощни пазарни сили, отколкото той в подземните етажи на музея. Беше чул за проповедта му под формата на лекция, където Мортимър открито се беше позовал на въпросните сили. Тъкмо безрадостно обмисляше следващия си ход, когато му се обади Шушила Пател — телевизионна

журналистка, която от време на време успяваше да вмести петминутен репортаж за изкуство в нощното аналитично предаване „Събитията в дълбочина“. Госпожа Пател се беше настроила срещу Кропър, защото бил олицетворение на капиталистическия културен империализъм. Била разпитала и разбрала, че специалистът, когото трябва да покани в предаването, е Джеймс Блекадър.

Първоначално Блекадър изпита безмълвно и бурно въодушевление при мисълта, че може да впрегне силата на телевизията за каузата си. Не беше медиен учен; никога не беше писал материал, който да не е предназначен за научно списание, нито беше говорил по радиото. Въръжи се с наръч бележки, както обикновено подготвяше доклад за конференция — за Аш и Ламот, за националната съкровищница на изкуството и за отражението на писмата върху погрешната интерпретация, изложена във „Великият венстрилоквист“. Не му хрумна да попита дали Кропър също ще присъства; представяше си предаването като сбита лекция. С приближаването на уречения час обаче започнаха да го побиват студени тръпки. С лошо предчувствие гледаше по телевизията политици, хирурзи, плановици и полицаи, сурово и многословно прекъсвани от враждебно настроени журналисти. Събуждаше се плувнал в пот от кошмари, в които без предупреждение трябваше да се яви на държавен изпит с нови теми по литература на Британската общност и постдеридиански стратегии на неинтерпретация или в които като картечни откоси го затрупваха въпроси какво мисли Рандолф Хенри Аш за орязването на социалните придобивки, бунтовете в Брикстън и унищожаването на озоновия слой.

Изпратиха кола, за да го вземе, и шофьорът с патрицианско произношение го изгледа така, сякаш шлиферът му щеше да изцапа светналите седалки на мерцедеса. Това не го подготви за зайчарника от прашни кутийки и напрегнати млади жени, в който попадна. Замаяно се настани на безформен мъхнат диван от средата на 50-те години и заби поглед в автомата за вода, стиснал стандартното оксфордско издание на Аш. Поднесоха му неприятен чай в пластмасова чаша и му казаха да чака госпожа Пател, която най-сетне се появи с подложка жълти листове и седна до него. Беше изключително красива, с изящни кости и копринена черна коса, прибрана в сложен кок, а на врата ѝ се диплеше изящна сребърно-тюркоазена огърлица. Лазурното ѝ сари беше украсено със сребърни цветя и от нея се носеше леко екзотичен

аромат — на сандалово дърво или канела? Усмихна се на Блекадър и той за миг се почувства наистина добре дошъл и желан. А после се настрои делово, приготви листовете и попита:

— И така, какво е важно да знаем за Рандолф Хенри Аш?

Блекадър зърна в низ несвързани образи труда на целия си живот — някой тънък щрих, философска шега, която бе успял да проследи до първоизточника ѝ, осезателните очертания, в които се преплитаха мислите на толкова много мъже, ала нищо от това не се побираше в отсечени думи. Затова каза:

— Аш е разбирал загубата на религиозна вяра през XIX в. Писал е за историята, разбирал е историята. Виждал е как се отразяват новите представи за развитието върху човешката представа за време. Той е основна фигура в английската поетична традиция. Не можете да разберете XX в., ако не разбирате Рандолф Хенри Аш.

Госпожа Пател придоби учтиво озадачен вид.

— Боя се, че не бях чувала за него, преди да попадна на тази история. Завършила съм курс по литература в университета, но се занимавах със съвременна американска литература и постколониален английски. Кажете, защо още трябва да ни вълнува Рандолф Хенри Аш?

— Ако ни вълнува историята...

— Имате предвид английската история.

— Не само английската. Той е писал за еврейска, римска, италианска, германска история, праистория, както и за английска история, естествено.

Защо в наши дни англичаните трябва непрекъснато да се извиняват?

— Искал е да разбере как отделните народи в дадено време възприемат очертанията на живота си, от вярванията до бита.

— Индивидуализъм. Разбирам. И защо трябва да настояваме тези писма да останат в страната?

— Защото осветляват много от идеите му. Вече видях някои писма, в тях пише за Лазар, темата за Лазар много го е занимавала... както и за изучаването на природата, за развитието на организмите.

— Лазар — безизразно повтори госпожа Пател.

Блекадър обезумяло зашари с очи по стените на зле осветената кутийка с цвят на овесена каша. Започваше да го хваща

клаустрофобия. Беше напълно неспособен с едно изречение да дава изявления от името на Рандолф Хенри Аш. Не можеше да се откъсне достатъчно, за да види какво не знаят хората за него. Госпожа Пател започваше да се отчайва.

— Имаме време за три въпроса и нещо бързо, с което да завършим. Мога да ви попитам какво е значението на Рандолф Аш за съвременното общество?

Блекадър чу собствения си глас да казва:

— Премислял е много внимателно, не е взимал прибързани решения. Вярвал е, че знанието е важно нещо.

— Съжалявам, не разбирам.

Вратата се отвори и жизнерадостен женски глас събщи:

— Водя и другата гостенка. Тук сме, нали? Нали това е последното включване за „Събитията в дълбочина“? Професор Леонора Стърн.

Леонора нахлу с варварско великолепие, с алена копринена риза и панталон в някакъв ориенталски или перуански десен, поръбен с шевица във всички цветове на дъгата. Черната ѝ коса се спускаше по раменете; китките, ушите и видимата част от гърдите ѝ бяха окичени със златни слънца и звезди. Цялата грейна в тясното пространство до автомата за вода, откъдето започна да излъчва пулсиращи вълни с аромат на цветя и мускус.

— Сигурно познавате професор Стърн — обади се госпожа Пател. — Специалистка е по Кристабел Ламот.

— Бях в апартамента на Мод Бейли и като се обадиха да я търсят, попаднах на мен — обясни Леонора. — Радвам се да се запознаем, професоре. Трябва да обсъдим някои неща.

— Зададох на професор Блекадър някои въпроси за значението на Рандолф Аш — каза госпожа Пател. — Бих искала да ви попитам същото за Кристабел Ламот.

— Карайте направо — великодушно прие Леонора.

Блекадър гледаше със смесени чувства на изтънчено отвращение, техническо възхищение и неподправен ужас как Леонора изгради запомнящ се миниатюрен портрет на Кристабел. Голяма пренебрегвана поетеса, дребна жена с остри очи и остро перо, дълбок и безкомпромисен анализ на женската сексуалност, лесбийската сексуалност, значението на баналните неща...

— Много добре — зарадва се госпожа Пател, — отлично. Наистина голямо откритие, нали? Накрая ще ви попитам за значението на това откритие, не ми отговаряйте сега. Време е за гримьорната. След половин час ще се видим в студиото.

Останал насаме с Леонора, Блекадър се притесни. Тя се стовари на дивана, притисна бедро до неговото и без да го пита, взе от ръката му екземпляра на Аш.

— Най-добре да го прочета. Никога не ми е допадал особено. Толкова е мъжки, високопарен, изтъркан.

— Нищо подобно.

— Очевидно сте прав. Доста от нас ще трябва да си посипят главата с пепел, като се разчуе. Ако бях на ваше място, щях да нарежа книгата, професоре. Имаме три минути, за да обясним значението на всичко това на ненаситната широка общественост, няма време за илюстрации. Трябва да изкарате вашия господин Аш най-сексапилното парче на света. Трябва да ги хванете за топките, професоре. Просълзете ги. Помислете какво трябва да кажете, и го кажете независимо какво се опитва да ви изтръгне от устата онази нежна красавица. Не знам дали схващате какво ви говоря.

— Схващам.

— Имате време да кажете едно-единствено нещо, професоре, и то ще реши съдбата ви.

— Знаем. Хмм... Едно-единствено нещо.

— И да звучи секси, професоре. Не забравяйте.

В гримьорната ги настаниха на съседни столове и двамата отпуснаха глава на облегалките. Той се остави на тампоните с пудра и четките, замислен за ръцете на балсаматорите в моргата, а тънката сива паяжина около очите му се стопи под обилните мазки крем пудра „Макс Фактор“. Спокойно положила глава назад, Леонора не спираше да говори с равен тон едновременно на него и на момичето:

— Обичам да е по-наситено в ъгъла на клепачите, слагайте, не се бойте — на мен ми отива, защото имам едри черти и изразителен цвят на кожата, ще ми стои идеално. Както ви казвах, професоре, двамата с вас трябва сериозно да поговорим. Предполагам, че и вие като мен изгаряте от нетърпение да разберете къде изчезна Мод Бейли? Екстра, защо не мацнете малко от онова буреносно цикламено точно под веждите... харесвам също убийствено алено червило, на мъжете им се

подкосяват краката... чакайте, я най-добре да си го извадя от чантата, в наше време трябва да се внимава с общоупотребителните телесни течности, казвам го по възможно най-приятен начин, разбира се. Та както ви казвах, професоре — или може би не ви казах, — имам доста добра представа къде е хукнала младата дама заедно с вашия научен работник, защото аз натам я насочих, не ви ли се намират от онези сребърни звездички, може да ръснете тук-там, госпожице, ще ми се от екраните да бликне странен лъч светлина, да им покажем, че и научният свят има своя блясък. Ще се бия със зъби и нокти, професоре, но вие не берете грижа, не съм ви дигнала мерника. Ще изляза да се бия за Кристабел и да ритна в ребрата онова копеле Мортимър Кропър, който не пожела да включи Кристабел в лекциите си и заплаши да съди една моя приятелка за клевета, представяте ли си! Покрай всичко това ще излезе голям глупак, а?

— Не е задължително. На всеки може да се случи.

— Да, но сега сте длъжен да го изкарате глупак, ако искате писмата да останат в страната.

* * *

Водещата Шушила седна между двамата гости в студиото и се усмихна. Блекадър погледна към камерата и се почувства като прашасал барман. Прашносиво петно между двете накипрени създания, прашно лице от пудрата; под горещата светлина на прожекторите го лъхна собствената му миризма. Последните секунди преди предаването се проточиха до безкрай, после внезапен спринт, в който всички говореха на бързи обороти, и пак внезапна тишина. Имаше само смътен спомен какво бяха казали. Двете жени като яркоцветни папагали каканижеха за женската сексуалност и символите на нейното потискане, за приказната Мелюзина и опасността от женското начало, за Ламот и любовта, която не смее да изрече името си, за огромната изненада на Леонора, когато се разбрало, че Кристабел може да е била влюбена в мъж. И собственият му глас:

— Рандолф Хенри Аш е един от големите любовни поети на нашия език. „Аск към Ембла“ е едно от големите произведения, посветени на истинската сексуална страст. Досега никой не знаеше за

кого са били написани стиховете му. За мен самия обяснението в стандартната му биография винаги е звучало неубедително и нелепо. Сега вече знаем, защото открихме коя е била Загадъчната дама на Рандолф Хенри Аш. Всеки учен мечтае за такова откритие. Писмата трябва да останат при нас, защото са част от националната ни история.

— Като американка вие едва ли ще се съгласите с това, професор Стърн? — изчурулика Шушила.

И категоричният отговор на Леонора:

— Според мен писмата трябва да се пазят в Британската библиотека. Всички можем да ги четем на микрофилм или да ги преснимаме, проблемите са чисто сантиментални. Ще се радвам Кристабел да получи признание в собствената си страна, а кореспонденцията да се повери на грижите на професор Блекадър, който е тук в студиото и е най-големият научен капацитет по всички въпроси, свързани с Аш. Не ламтя да приграбя писмата, Шушила — като критик искам само да мога да пиша за тях и да дам най-доброто от себе си, след като станат обществено достояние. Щастлива съм да отбележа, че ерата на културния империализъм свърши.

* * *

След предаването Леонора го хвана за ръката:

— Елате да ви черпя едно питие, професоре. Добре ще ви дойде, както и на мен. Справихте се по-добре, отколкото очаквах.

— Сторих го изцяло под ваше влияние — отвърна Блекадър. — Наговорих ужасни перверзии. Извинете, професор Стърн, нямах предвид, че влиянието ви е перверзно, исках да кажа, че ми повлияхте достатъчно, за да успея изобщо да си отворя устата.

— Знам какво искахте да кажете. Обзалагам се, че обичате малцово уиски, нали сте шотландец.

Озоваха се в сумрачен бар, пропит от бирени изпарения, където Леонора светеше като коледна елха.

— Чакайте да ви кажа къде според мен е Мод Бейли.

---

[1] Хипотетична витална енергия, наречена така от барон Карл фон Райхенбах на името на бог Один — бел.прев. ↑

[2] В авторската митология на Уилям Блейк — комичен събирателен образ на патриархалните небесни божества от типа на Зевс или Юпитер — бел.ред. ↑

[3] „Духът съм, който вечно отрицава“ (нем.) — думи на Мефистофел от „Фауст“: Йохан Волфганг Гьоте. Фауст. Част II, гл. 60, превод от немски Димитър Стоевски. София, Време, 1997 — бел.ред. ↑

21

ОБЛАДАНА МУМИЯ

Виж, Джералдин, виж огнените камъни,
които слагам върху кадифето —
ела, дете, учи се да гадаеш
по йероглифите на моите пръстени!
Виж как сияят върху млечна кожа —
берил и изумруд, и хризопрас.
Тез господарски дарове ценя
аз не за стойността им, а за тайния
им смисъл, заради оная тънка
и тиха реч на Майката Земя.

Ти, като мен, си с меки бели длани.
Докосвам пръстите ти — и искра
прескача — чувстваш ли? Добре. Сега
по камъните скачат светлини
и виж дали видение ще зърнеш,
например тайнствено лице, огряно
от актинично плаващо сияние,
а може би преплетените клони
сред Божата градина на страстта.
Какво там виждаш? Мрежа светлинки?
Добро начало. Те ще се оформят
в благословени знаци, чрез които
Светът на Духовете с нас общува.
В ума ни светлините същества са,
недоразбрани, също като тези
блестящи камъни: да, този тук е розов,
сапфирът — син, смарагдът не потрепва
и знаем как сияят цветовете

по шията на феникса, а тук,
в умерен климат, тя остава сива,
в полярна пустош пък е яркобяла.
Тъй в Божата градина всички камъни
говорят и блестят. А тук четем
мълчания, гадаем вечни форми
по земни блокчета от светлина.

Вземи кристална топка, Джералдин.
Вгледай се в нея. Виж как ляво, дясно,
горе и долу там се преобръщат,
а в дълбините й блести килийка
като удавен свят с увиснал пламък —
това е стаята ни, умалена.
Гледай, ще видиш всичко как мени се
под булото на духовете, виж
що липсва там, а иде през потока.
Обърнат, къпе се ликът ми в пяна —
така от скалната си пещера Актиния
в морето лъхва облак, ореол
на тайнствена одическа енергия —
а подир мен ще видиш други форми,
сред други светлини ще плават те.
Кълна ти се, ще видиш. Но търпение.
Таз сила е капризна, а искрата,
що блясва в медиума и огрява
каналите за дръзките приятели
в света на духовете, лесно гасне,
като коварна блатна светлинка.

Повиках те, да те науча нещо.
Добре започна, тука няма спор.
В неделя трансът бе дълбок и пълен.
И аз прегръщах твоята крехка форма,
а духовете, струпани край тези
красиви устни, шепнеха утехи,
макар на други да пробви злъчта,

що ти не би могла в невинността си
да вложиш, будна, в мисъл или слово.
И аз им викнах „Беж!“ — и ги пропъдих,
и чух с наострен слух как гласовете
с камбанен звън вестят, че си избрана
да си съсъд — и ярък, и прозрачен,
та аз дори, от мъдрост уморена,
от теб да черпя сила, свежа сладост.

Избрах те, с други думи, да провеждаш
сеансите ми с мен, другарко мила,
помощница, а в някой бъден ден,
самата ти — защо не — ясновидка.

Познаваш дамите за тази вечер.
Тя, баронесата, оплаква своя
охранен мопс — той скача из полята,
сред цветните поля отвъд — ще чуем
как лае радостно, като преди.
Внимавай с мистър Холм. Той е съдия,
у него язвата на скептицизма
мирясва рядко — като палав елф;
и да улегне, взора му насочва
към всеки неудачен звук и гледка.
Най-обещаваща в духовен смисъл,
най-скръбна и измъчена е младата
графиня Клергроув: тя дете изгуби,
единствен син, преди година — той
бе още бебенце почти, на две,
и хванал треска, докато били на път.
Гласчето му се чува пресекливо:
плетял, твърди, невехнещи венчета
от маргаритки — ала тя все плаче,
все безутешна, и навред си носи
къдрица от косата му, отрязана
от леденото мраморно челце.

Жадува тя ръката му да пипне,
да го целуне, да се увери,
че той е там, не е изгубен в мрак и хаос.

Виж, казвам го, защото... Да, защото...
Така де, казвам го, защото трябва
да обясня как ние, що говорим
с тез духове, изкопчваме от тях
капризните им знаци, придружени
сегиз-тогиз с докосване и образ
или с неземеен звук, посредством — как
да кажа — своите собствени прояви,
които натъкмяваме, за да
покажем ясно тази тяхна Истина.
Понявга Гостите дрънчат с камбанки,
танцуват светлинки, ръце небесни
докосват смъртна плът. Или се движат
кристални чаши, дъхави венци,
и тракат с щипци океански раци.
Понявга Силата мълчи сковано.
Но в тези празни дни, когато болка
плътта ми вкоравява в тишината,
а пък дошлите мъкнат своята грижа,
горчива скръб, тревога, недоверие,
аз, по съвет на духовете, имам
как да помогна, да импровизирам
подобен наглед, да заместя тайните,
та мъката да утеша, да сблъскам
неверниците с явни доказателства.

Че бели ръкавици или нишки
от паяжина също тъй се движат
и сепват, като дланите без тяло;
по тънка нишка коледни венци
от полилея падат. А каквото
едничък медиум умее, скъпа,
туй двама до безкрай ще подобрят.

Ти като феичка си тънка, мила,
ей тъй минаваш между паравани.
И с ръкавички ярешки ще пипнеш
игриво коленете на скептика,
ще вейнеш роклята, а по брадата
ще пръснеш благовоние, нали?

Какво приказваш ти? Не щеш да лъжеш?
Ще си припомниш може би каква си,
а и каква бе: хубавко слугинче,
чиято господарка не харесваше
как замечтано вираш се в сина й.
Кой ти помогна, кой ти даде дом
и неговата същност — хляб и дрехи,
и кой откри в теб невидени дарби,
и кой насочи твоята замечтаност
към полза и духовна, и парична?
Признателна ли си? Добре. Тогава
да влезе с признателността доверие!

Тез дребни хитрини — те са изкуство,
що има проста и висока форма —
жените знаят туй, които в кукли
от възък влагат страст и сръчност, дето
мъжът, с широката душа, ще спастри
за мраморните ангели; които
възглавнички отрупват със цветя,
а те върху платно ще смаят всеки
в палата или в градската галерия.
За теб е тоя мизансцен лъжа.
За мен — изкусност и дори изкуство,
и приказка, която крие истина —
така е даже в най-добрата книга.

Нали изкуствата си имат средства —
каденца, темпер, камък. Бди в боите
Вечната Майка, в идеална форма

(пък ако ще да е била модел
не тъй достойна, да речем, мома).
А през езика славните поети
поддържат идеала: Беатриче
е с нас, макар че Данте е изтлял.
И пак така, през тая бедна плът,
със стон и пот, с призляване и вопли
на зверове, възвишените духове
показват се на тия, дето чакат.
През тая плът подтикват сръчността,
която пали фосфор, сплита възли
и рязко вдига стола от килима.

Плетат си духовете плът и дреха
от въздух и от моя спарен дъх,
чиято топлина сега ти давам
с целувка. Но пък ако те не дойдат,
то ние с теб ще ги онагледим
с изкусни пръсти, с тоя същи дъх,
надигащ тежкия воал от плът...
Нали разбираш?

Таз вечер дъх на дух, омайно сладък,
изпълва флейтата. Но друга — моят, твоят,
от тях обучени, ще вкарат в плът
гласа им, ако те не щат да свирят;
и в тоновете пак ще е въздишката
на сладка жал и сладостна надежда —
изкуството не лъже, мила моя,
не сме в съдебна зала, ни в аптека,
изкусност иска тази висша истина,
която ни разкриват те, нали?
Не впервай в мен окръглени очи,
изпълнени с въпрос и със сълза.
Изпий до дъно билковото вино —
ще ти помогне — и ела спокойно,
в очите погледни ме, дай ръка,

чуй общия ни дъх. Когато първом,
от мен месмеризирана, душата ти
ми се разкри, както цветята сутрин
към слънцето разтварят чашки, схванах,
че си избрана и че си душа,
съвсем податлива на моите сили.
В очите погледни ме. Ще съзреш
в тях обич на добра жена и още
каквото духовете ти разкрият, скъпа.
Попий без страх. Сега се унеси
с улегнал пулс, дорде с ръка по-силна
крепя те аз. Защото любовта ми
безмилостно за теб твори добро.

Не знаеш ли — жените сме безсилни
в света предметен, овладян от Разума,
където механично мерят всичко.
Там ние сме играчки и дрънкулки,
цветя във ваза със отрязан корен,
сияйни едnodневки. Ала тук,
в таз тайна стая, цялата в завеси
ефирно меки, дето светлинки
мъждукат и блещукат, дето всички
контури, всички звуци, стават смътни,
тук ний сме силни, тук ирационалното,
незримите интуитивни сили
говорят ни по женски, тук предават
сигналите си с галванични нишки
незрими сили с непонятна воля.
Това е негативният ни свят:
невидимо, нечуто, необятно
говорят с нас — през нас — че само ние
долавяме импулсната им сила.
Ела в тоз свят обърнат, Джералдин,
тук силата тече нагоре, както
във сферата, где лявото е дясно,
и тук, на трон, жените носят мантии,

уханни розови венци, корони,
в косите диаманти, сардоникс,
рубини, лунни камъни и перли,
все кралски знаци; тук сме ние жрици,
красици, всичко следва нашата воля.

А всеки маг е фокусник. И ние
равняваме се с всичките жреци,
които в масите подхранват вяра
със фойерверки, за да впечатлят
с небесни символи онез лениви
очи, несхващащи добре речта ни.
Сега си кротка. Хубаво. Аз галя
със пръстените сините ти вени
и ти предавам сила. Ти я чувстваш.
Сега си по-спокойна. Тъй спокойна.

Робиня си ми, казваш. Не така.
Избягвай гръмки фрази или тон,
за да успееш в новото си поприще.
За мен си ученичка и другарка
най-скъпа, следваща Сибила Слуз,
но скромна засега бъди, почтителна
с жените и любезна с грубоватите
мъже, поднасяй чай с усмивка
и слушай, че ний трябва да следим
каквото бърбенето им разкрива.

Виж, тук е марлята, а тук цветята,
които ще подхвърлиш, ръкавиците,
с които ще раздвижиш въздуха.

Ще ми помогнеш със сина на Клергроув.
Тя иска до полуда да докосне
пръстенцата му. Ако в тъмнината
ей тъй се плъзнеш, тъй положиш лакът,
за миг докоснеш бузата ѝ с пръсти

така изящни и ефирни, а?
Какво сега? Как би я наранило?
Тя иска да повярва, и това
ще подкрепим със своите хитринки,
съвсем невинни, даже благотворни.
Вземи къдрица — тя е на слугинята,
но руса като на сина й — в сгоден
момент пусни я, схващаш, в скута й
или връз вкопчените пръсти — тъй
ще сториш добрина, ще има радост
и ние ще се къпем в топлината й:
за нас ще има дарове, за нея —
надежда, даже убеденост... АИ

Вал стоеше на трибуната в Нюмаркет, загледана в пустия хиподром, и напрягаше слух да долови чаткането на копита, след което щеше да зърне ситната пушилка и ритмичния напън, а те на свой ред щяха да се превърнат в порой лъскави мускули и сияйна коприна, които профучаваха светкавично покрай нея, дорести, сиви, кестеняви, дорести — толкова много чакане за тази мимолетна гръмотевична глътка живот. След което напрежението спадаше, плувналите в пот животни едва си поемаха дъх през раздутите ноздри, а хората се поздравяваха или свиваха рамене.

— Кой спечели? — попита тя Юън Макинтайър. — Стана толкова бързо, че не видях.

Макар че и тя бе извикала заедно с тълпата.

— Ние спечелихме. Рефлектор спечели. Страхотно бягане.

Вал се метна на шията му.

— Сега ще го отпразнуваме — продължи Юън. — Двайсет и пет към едно, не е зле. Знаехме, че ще се представи добре.

— И аз зложих на него, за да спечели — каза Вал. — Зложих малко и за Бели нощи, защото името ми хареса, но и аз зложих на него, за да спечели.

— Чудесно, ето че те развеселих — зарадва се Юън. — Няма по-добро лекарство от малко хазарт и напрежение.

— Не ми каза, че е толкова красиво.

Беше хубав английски ден с бледо слънце и късчета мъгла, които човек долавяше с крайчеца на окоото някъде далеч, в невидимия край на хиподрума, където се събираха конете.

Вал смяташе, че хиподрумите са като зложните къщи от детството ѝ, потънали в смрад на бира, фасове и, както често ѝ се струваше, талаш и мъжка урина. Вместо това завари трева, чист въздух, някакво всеобщо приповдигнато чувство и танцуващите прекрасни създания.

— Не знам къде са останалите. Искаш ли да ги потърсим?

Юън беше един от собствениците на Рефлектор заедно с още двама адвокати и двама борсови посредници. Пробиха си път към кошарата на победителя, който трепереше под чула — доресто животно с бели чорапи, нашарено с черни струи пот, които се изпаряваха от тялото му и се сливаха с мъглата. Миришеше великолепно, реши Вал — на сено и здраве, на някакво волно, свободно, естествено усилие. Вдъхна миризмата му, а конят трепна с ноздри и врътна глава.

Юън говореше с жокея и с треньора. След малко се върна с друг млад мъж, когото ѝ представи като партньора си Тоби Бинг. Тоби Бинг беше по-слаб от Юън, с луничаво лице и скромно валмо къдрава светла коса само над ушите. Плешивината му лъщеше като розова тонзура. Беше се издокарал с кавалерийски бричове и елегантно елече — контешки проблясък лазур под сакото от туид, което стоеше еднакво добре и в града, и в провинцията. Меката му усмивка за миг се зарея в облаците от удоволствие заради коня.

— Каня ви на вечеря — обърна се той към Юън.

— Не, аз те каня. Всъщност защо не отворим бутилка шампанско още сега? За вечерта имам други планове.

Тримата дружески се запътиха към ресторанта, където си взеха шампанско, пушена съомга и салата с омари. Откакто се помнеше, Вал никога не беше правила нещо само за удоволствие, ако не се брои някой филм или вечер в кръчмата. Погледна програмата в ръката си.

— Имената на конете са покъртителни. Бели ноци по Достоевски или Алиса на Луис Карол.

— Хората от твоя кръг могат да си мислят каквото искат, но не сме съвсем неграмотни — отвърна Юън. — Да вземем Рефлектор. Баща му се казваше Джеймс Стюарт, а майка му — Рефлексия. Май такава беше идеята, че рефлексията рефлектира, а „Рефлектор“ е заглавието на някаква повест или разказ от американския писател Хенри Джеймс. Името на коня трябва да съдържа алюзия за имената на двамата му родители.

— Същинска поезия — усмихна се Вал, която от шампанското все повече се изпълваше с бледозлатиста добронамереност.

— Вал се интересува от литература — обясни Юън на Тоби очевидно в опит да измисли как да я представи, без да споменава Роланд.

— Аз пък се оказах нещо като литературен адвокат — каза Тоби.
— Честно да ви призная, изобщо не ми е по вкуса. Забърках се в някакви свирепи разpravии около писмата на мъртви поети, открили са ги съвсем скоро. Американците предложиха на клиента ми несметни пари за ръкописите. Само че англичаните здраво са го захапали и се опитват да обявят цялата кореспонденция за национално културно наследство, за да не може да се изнесе от страната. Мразят се и в червата. Поканих ги и двамата в кантората. Англичанинът твърди, че това ще промени цялата им наука, и то в световен мащаб. Показвам им само по някой образец, клиентът ми е опърничав стар перко и не се разделя с писмата. А сега и медиите го надушиха. Звънят ми от телевизията и от клюкарските издания. Английският професор е ходил да говори с министъра.

— Любовни писма ли са? — попита Юън.

— И още как. Силно любовни и засукани. В онези дни много са пишели, край нямат.

— За кои поети става дума? — заинтригува се Вал.

— За Рандолф Хенри Аш — учехме го в училище, макар че нищо не му разбирам, и някаква жена, за която изобщо не съм чувал. Кристабел Ламот.

— От Линкъншър — добави Вал.

— Точно така. Аз самият живея в Линкън. Да не би да знаете за това?

— Има ли нещо общо с д-р Мод Бейли?

— Естествено. Всички искат да говорят с нея. Само че е изчезнала. Сигурно е заминала на почивка. Лято е все пак. Дори учените почиват. Тя е намерила писмата.

— Живеех с един изследовател на Аш — каза Вал и разстроено млъкна, защото автоматично беше използвала минало време.

Юън положи длан върху ръката ѝ и наля още шампанско.

— Щом става въпрос за писма, положението сигурно е доста объркано. Заради собствеността и авторските права — каза той.

— Професор Блекадър се е свързал с лорд Аш. Явно той държи правата върху повечето ръкописи на Аш. Американецът обаче, професор Кропър, притежава почти всичките му писма в библиотеката си и е редактор на голямото издание с кореспонденцията му, така че претенциите му също изглеждат основателни. Семейство Бейли явно

са собственици на самите писма. Явно Мод Бейли ги е намерила. Кристабел е останала стара мома и е починала в същата стая, където са ги открили в кукленско креватче или нещо от този род. Клиентът ми е бесен, че Мод Бейли не му е казала колко струват.

— Може да не е знаела.

— Възможно е. Всички страшно ще се зарадват, като се върне.

— Не мисля, че ще се върне — каза Вал и погледна Юън. — Мисля, че има причини да не се прибира.

— Причини от всякакъв характер — съгласи се Юън.

* * *

Вал нито за миг не беше допускала, че зад изчезването на Роланд може да се крие нещо друго освен желанието да бъде с Мод. В пристъп на ярост се беше обадила в апартамента ѝ, където плътен американски глас ѝ съобщи, че Мод е заминала. Попита къде, и отсреща едновременно шеговито и злобно отвърнаха:

— Не ми бе оказана честта да ме информират.

Оплака се на Юън, който каза:

— Но нали не искаш да си с него, нали всичко между вас е свършило?

— Откъде знаеш? — извика Вал.

— Защото те наблюдавам и от седмици претеглям доказателствата. Това ми е работата.

И ето че остана с Юън в къщата до конюшните. Привечер захладня и двамата излязоха на разходка в безукорно праметения и подреден двор, а издължените глави с огромни очи надничаха през преградите и грациозно се навеждаха, за да захаят ябълка с набръчканите си меки устни и големите безобидни вегетариански зъби. Ниската тухлена къща беше покрита с пълзящи рози и глицинии. Веднага личеше, че тук на закуска поднасят бъбреци, бекон и гъби или индийски ориз в сребърни съдове. В спалнята се усещаше вещата ръка на дизайнер, масивните стари мебели плуваха в море от кремав и розов кретон. Двамата с Юън правиха любов в пещера от розова светлина и поглеждаха през прозореца към тъмните сенки и приглушения нощен аромат на истински рози.

Вал огледа дългото голо тяло на Юън Макинтайър. Приличаше на коня си в негатив. Средната част на тялото му беше светла и преливаше от белезникаво до чисто бяло. За разлика от белите крака на Рефлектор краката и ръцете му бяха загорели. Лицето му обаче беше досущ като неговото. Вал се разсмя.

— Любов, храни се с ябълки, докато още можеш — каза тя.

— Какво е това?

— Едно стихотворение от Робърт Грейвс. Обожавам Грейвс. Ужасно ме трогва.

— Кажи го пак.

Накара я да го повтори два пъти и накрая го каза сам.

*Върви между стени от мрак — сияен ръб,
тъй тесен — не тъй мирен — като гроб. АИ*

— Харесва ми — каза Юън Макинтайър.

— Не смятах, че...

— Не смяташ, че юпитата обичат поезия. Не опростявай толкова вулгарно нещата, скъпа Вал.

— Извинявай. По-важното е, че не знам мен защо ме харесваш.

— Получи се, нали? В леглото.

— Определено.

— Човек усеща тези неща. Освен това исках да видя как се усмихваш. Изтезаваше хубавото си лице с гримаса на непрекъснато разочарование и скоро щеше да стане твърде късно.

— От благотворителност значи — отвърна тя и в гласа ѝ осезателно се промъкна тонът на другата Вал, която живееше в Пътни.

— Не говори глупости.

Ала от малък обичаше да поправя каквото може. Счупени самолетчета, бездомни котета, впримчени хвърчила.

— Виж, Юън, не умея да бъда щастлива. Всичко ще разваля.

— Това зависи и от мен, не само от теб. Любов, храни се с ябълки, докато още можеш

Изригването — или изтръгването — ги връхлетя в Залива на покойниците. Денят беше хубав и Бретан се усмихваше. Стояха сред дюните на пясъка и гледаха широките вълни, които безмълвно пълзяха от Атлантическия океан. Сиво-зеленото море им махаше с кехлибарено песъчливи проблясъци. Въздухът беше топъл като мляко и миришеше на сол, на топъл пясък и на далечни стипчиви листа, папрат, бор или хвойна.

— Дали пак щеше да е толкова вълшебно или зловещо, ако го бяха кръстили по друг начин? — попита Мод. — Изглежда толкова меко и слънчево.

— Ако си моряк и познаваш подводните течения, може да ти се стори опасно.

— В „Зеления пътеводител“ пише, че името е било изопачено и от *voie an aon* (Залива на потока) е станало *voie an anaon* (Залива на скръбните души). Пише също, че ако се вярва на местната традиция, град Ис е бил в онези блата край устието на реката. Покойниците са отминали, преминали, заминали, минали. Имената трупат значения. И ние дойдохме заради името.

Роланд докосна ръката ѝ и тя здраво стисна неговата.

* * *

Бяха се скрили на завет между дюните. Някъде зад пясъка долетя висок презокеански глас, плътен и странен:

— А това там трябва да е остров Сен, право пред нас, цял живот мечтаей да го видя — обител на деветте страховити девици, наричани Сени или Сении по името на острова, каква фантастично разобличаваща и полисемантична дума, „сен“, загатваща божествената природа на женското тяло, защото французите наричат така и женската гръд, и утробата, женските полови органи; оттам е започнала да

означава и рибарска мрежа, която улавя и задържа рибата, както и издуто платно, което улавя и задържа вятъра... тези жени са били повелителки на бурите и като сирени са примамвали моряците в мрежите си, вдигнали са надгробен храм за мъртвите друиди — предполагам, че е бил долмен, още една женска форма, а строежът му е бил съпроводен с всевъзможни табути, не е трябвало да се докосва земята, не са оставяли камък да падне от страх, че слънцето или земята ще омърсят камъка или той ще ги омърси; така е и със зелениката, и тя може да се събира само ако не се докосва земята. Често се смята, че Дахуд, кралицата на Ис, е била дъщеря на една от тези магьосници, а след като станала кралица на потъналия град, се превърнала в Мария Моргана, сирена или русалка, която подмамвала мъжете към смъртта им... виждат в това остатък от матриархата, също като Сените на плаващия им остров. Чели ли сте „Потъналият град“ на Кристабел?

— Не — отвърна мъжки глас. — Пропуск, който трябва да поправа.

— Леонора — прошепна Мод.

— И Блекадър — добави Роланд.

Двамата напредваха към морето. Леонора беше с пусната коса и когато излязоха от заслона на дюните, тъмните ѝ къдрици се размърдаха като змийчета от лекия морски бриз. Носеше гръцка лятна рокля от изключително фин памучен плат, набран във ветрило от тънки алени плисета със сребърни луни и пристегнат с широка сребърна лента над просторната ѝ гръд; не английското слънце беше опалило така голите ѝ смуглозлатисти рамене. Беше боса, а ноктите на едрите ѝ добре оформени крака бяха лакирани през един в сребърно и алено. Наближиха брега и вятърът подхвана плисетата. Тя вдигна ръце и гривните ѝ мелодично звъннаха. Блекадър вървеше зад нея с тежки обувки, дебело тъмно яке и смачкан тъмен панталон.

— Някъде отвъд е Нанткет... и меката зелена гръд на Новия свят.

— Фицджералд едва ли е имал предвид друидски жрици.

— Въпреки това е изобразил Земния рай като жена.

— Само за да се разочарова от нея.

— Естествено.

— Явно са се събрали и са се досетили, че сме тук — каза Мод.

— Сигурно са говорили с Ариан, щом са стигнали чак дотук — каза Роланд.

— Значи са прочели дневника. Ако е решила да намери Ариан, Леонора лесно е можела да го направи. Предполагам, че Блекадър знае френски.

— Сигурно са побеснели от яд. Сигурно мислят, че искаме да ги измамим, да ги преварим.

— Да излезем ли да ги погледнем в очите? Или да чакаме те да ни намерят?

— Ти как мислиш?

Мод протегна ръце и той ги притисна в дланите си.

— Мисля, че трябва да ги погледнем в очите, но не можем. Мисля, че трябва бързо да се махаме от тук.

— Къде?

— Вероятно трябва да се върнем.

— Без да сме се разомагьосали?

— Нима сега сме омагьосани? Все някога трябва отново да започнем да мислим.

— Само да не е веднага — побърза да я прекъсне той.

— Не, не веднага.

* * *

Мълчаливо се прибраха с колата в хотела. На паркинга ги пресрещна голям черен мерцедес. Докато се разминаваха, Мод не можа да разбере през тъмните стъкла дали Кропър я е видял зад волана. Мерцедесът обаче не забави ход и изчезна в посоката, от която бяха дошли.

— Някакъв американец пита за вас — усмихна се собственичката на хотела. — Каза, че ще се върне за вечеря.

— Не сме направили нищо лошо — възкликна Роланд на английски.

— Никой не твърди обратното. Той просто иска да купи онова, което знаем, и да разбере дали не сме научили нещо повече. Исква писмата. Исква да притежава цялата история.

— Не виждам как можем да го спрем.

— Но не сме длъжни да му помагаме. Особено ако веднага си тръгнем. Как мислиш, дали е успял да се срещне с Ариан?

— Може да върви по стъпките на Леонора. И Блекадър.

— Те ще могат да му се опрат. Ще могат да разберат как свършва историята. Чувствам, че краят е много лош, в момента даже чувствам, че не искам да знам какво е станало. Може би по-късно, по-нататък.

— Значи можем да се прибираме. Да си стегнем багажа и да се прибираме.

— Налага се.

* * *

Бяха прекарвали в Бретан три седмици. Бяха предприели главоломното бягство с мисълта, че благоприлично ще оползотворят откраднатото време в университетската библиотека в Нант. Вместо това благодарение на затворената библиотека и отсъствието на Ариан Льоминиер за втори път това лято се бяха оказали заедно на почивка. Живееха в отделни стаи със задължителните бели легла, но в безделието им несъмнено имаше нещо съпружеско, някакъв полъх на меден месец. Това дълбоко ги объркваше и ги изпълваше с двойствени чувства. Някой като Фъргюс Улф щеше да знае как да се възползва от създалото се положение, и щеше да го приеме за нещо естествено, даже задължително. Мод никога повече нямаше доброволно да последва Фъргюс. За сметка на това на драго сърце беше заминала с Роланд. Двата бяха избягали заедно и болезнено осъзнаваха обичайното значение на подобна постъпка. Спокойно говореха за себе си в множествено число, сякаш пародираха старинен брачен договор. „Да отскочим ли до Понт Авен?“, кротко питаше единият и другият отговаряше: „Може да се опитаме да видим оригинала на разпятието в «Жълтия Христос» на Гоген“. Не обсъждаха местоимението, макар че и двамата мислеха за това.

Някъде в заключените писма Аш говореше за съдбовния сюжет, който сякаш държи или тласка отдавна мъртвите любовници. Роланд си мислеше, отчасти с педантично постмодернистко удоволствие и отчасти с неподправен суеверен страх, че двамата с Мод ги тласка съдбовен сюжет, който най-малкото на теория може да не е собствената им съдба, а сюжетът на онези, другите. Вероятно такъв суеверен страх се крие във всяка самонаблюдаваща се, самоосъзната интровертна постмодерна игра на огледала или сюжетна брънка, която признава, че е станала неуправляема, че разклоненията се множат уж безразборно — или иначе казано, с еднаква достоверност, — уж в отговор на някакъв железен организиращ принцип, неподвластен на съзнателно намерение, което, разбира се, като всяко истинско постмодерно намерение изисква присъствието на нещо непредвидено, поливалентно или „свободно“, което въпреки това структурира, контролира, тласка към някакъв — какъв? — завършек. Закономерността и завършекът са дълбинни човешки желания, които напоследък не са на мода, но въпреки това неизменно плашат и пленително привличат. „Влюбването“ е толкова характерен пример, то разчепква произволното кълбо, в което се преплитат привидностите на света и историята на отделния влюбен, и го вчесва в закономерен сюжет. Тревожеше го мисълта, че обратното също може да е вярно. Бяха попаднали в сюжет и можеше да им се стори, че подходящата линия на поведение е да си представят, че е именно такъв сюжет. Което означаваше да компрометират почтеното начало, от което бяха тръгнали.

Затова почти без изключение обсъждаха проблемите на другите двама, които отдавна лежах в гроба.

Бяха си поръчали палачинки от елда в Понт Авен, пиеха ябълково вино от студени глинени стомни и предъвкваха трудните въпроси.

Какво беше станало с детето?

Как или защо, в какво състояние на знание или неведение е била изоставена Бланш? Как се бяха разделили Аш и Ламот? Знаел ли е Аш, че може да е имал дете?

Писмото, с което връщаше писмата на Кристабел, нямаше дата. Кога е било изпратено? Общували ли са отново? Дълга ли е била връзката им, или веднага са я прекъснали?

Когато прочете стиховете от Ариан, Мод потъна в мълчание и печал. Според нея второто стихотворение означаваше, че детето е било мъртвородено, а „разлятото мляко“ бе доказателство за ужасната вина на Кристабел за съдбата на детето, каквато и да е била тя.

— От кърмата боли — каза тя. — Кърмачката я болят гърдите, ако не може да кърми.

Тя също говореше за пародирането на сюжети при Кристабел.

— По това време тя пише много за Гьотевия „Фауст“. Тогава убийството на невинни новородени е често срещан мотив в европейската литература. Гретхен, Хети Сорел, Марта от „Глогът“ на Уърдзуърт. Отчаяни жени с мъртви рожби.

— Не знаем със сигурност, че детето е умряло.

— Непрекъснато се питам защо е избягала, ако не му е било писано да умре? Отишла е там, за да намери убежище. Защо не е останала в дома, където е била на сигурно място?

— Не е искала никой да знае какво се е случило.

— Съществува древно табу, забрана да се вижда раждане. В ранните варианти на мита за Мелюзина мъжът ѝ не я вижда да се къпе, а да ражда.

— Повтарящи се мотиви. За кой ли път.

Обсъждаха и бъдещето на проекта, тоест на научната си работа, без да знаят накъде да продължат. Очевидната стъпка беше да се върнат в Нант, което им осигури оправдание за още малко безделие. Тъй като не знаеше за „Целомъдрена виделина“, Мод каза, че в началото на 60-те години Кристабел е живяла при приятели в Лондон. Роланд си припомни мимолетно споменаване на нос Ра при Аш, който го беше описал „прескръбен до смърт“, *tristis usque ad mortem*, но това не беше гаранция, че е идвал тук.

Освен за бъдещето на проекта Роланд се тревожеше и за собственото си бъдеще. Ако си позволеше да се замисли, щеше да изпадне в паника, но дните, които минаваха в някакъв унес, седефената светлина, която се редуваше с нажежено синьо, и още нещо, не съвсем ясно, му помагаша да не мисли. Положението не изглеждаше розово. На практика беше зарязал Блекадър, без да се обади. По същия начин беше постъпил с Вал и сега си даваше сметка, че тя не прощава лесно и е също толкова зависима — трябваше да се

върне при нея и да понесе гнева ѝ, а после как щеше да си тръгне, къде щеше да отиде, как щеше да живее?

* * *

Въпреки това отношенията помежду им се бяха променили. Бяха деца на такова време и такава култура, която се отнасяше с недоверие към любовта, влюбването, романтичната любов, романтиката изобщо, и въпреки това, сякаш за да си отмъсти, не спираше да бълва сексуален език, словесна сексуалност, анализ, дисекция, деконструктивизъм, оголване. Теоретично бяха добре подковани, защото знаеха за фалокрацията и завистта към пениса, за пунктуацията, пункцията и проникването, полиморфната и полисемантичната перверзия, за оралността, за добрите и лошите гърди, за подуването на клитора, за преследването на мехурчетата, за флуидите, твърдите тела и метафорите за тях, за системите на желание и щета, за инфантилната лакомия, потискането и трансгресията, за иконографията на шийката на матката и образността на разширяващото се и свиващо се Тяло — желано, нападано, поглъщано, всяващо страх.

Не говореха. Докосваха се, без да го споменават и без да предприемат следваща стъпка. Длан върху длан, облечено рамо, прислонено към друго рамо. Глезен върху глезен на плажа, където никой не отместваше крак.

Една вечер заспаха заедно на леглото на Мод, където си поделиха чаша „Калвадос“. Той се сви на топка зад гърба ѝ, черна запетайка до елегантната ѝ бяла фраза.

Не говориха за това, но мълчаливо се споразумяха за друга такава нощ. И за двамата беше важно докосването да не прерасне в нещо по-бурно, в умишлена прегръдка. Усещаха, че тържественият покой на този непризнат допир по някакъв начин им връща усещането за собствения им живот в собствената им кожа. Езикът, или поне езикът, който владееха, щеше да го унищожи. Когато морската мъгла внезапно ги увиваше в непрогледен млечнобял пашкул, двамата по цял ден лениво се излежаваха на бялото легло зад плътните бели дантелени завеси, без да помръдват и без да проронват нито дума.

Никой не беше сигурен какво и доколко означава това за другия.

Никой не смееше да попита.

На теория Роланд беше свикнал да се възприема като пресечна точка на множество хлабаво свързани системи. Бяха го научили да възприема своята представа за себе си като илюзия, която трябва да се замести с разхвърляна машинария и с електрическа мрежа от послания, излъчвани от различни желания, идеологически убеждения и реакции, словоформи, хормони и феромони. Като цяло това му допаднаше. Не изпитваше никакво желание да се бори за мъчително и романтично себеутвърждаване. Не изпитваше и желание да разбере коя всъщност е Мод. Ала през голяма част от времето се питаше до какво би могло да доведе безмълвното им удоволствие от това да бъдат заедно — до всичко или нищо, дали щеше да отмине също толкова спонтанно, както се беше зародило, или щеше да се промени, можеше ли да се промени?

Мислеше за принцесата и стъкленото ѝ възвишение, за леко пренебрежителния поглед на Мод при първата им среща. В истинския свят — тоест в света на обществото, тъй като не бива да отдаваме предпочитание на един свят пред друг, — в този свят, в който и двамата трябваше да се върнат след белите нощи и слънчевите дни, помежду им почти не съществуваха допирни точки. Мод беше красавица, която той нямаше право да притежава. Тя имаше сигурна работа, беше си спечелила международно признание. Освен това в някаква тъмна и остаряла английска класова система, в която той не вярваше, но която смътно продължаваше да работи и да го спъва, Мод беше жена от богатата провинция, а той беше човек от долните слоеве на градската средна класа, посрещан в някои среди по-радушно, а в други — по-враждебно от Мод, но почти навсякъде двамата бяха несъвместими.

Всичко това беше сюжет за романс. Той живееше в романс, едновременно вулгарен и изтънчен; тъкмо романсът беше една от системите, на които беше подвластен, тъй като за добро или зло — и рано или късно — почти всеки обитател на западния свят е подвластен на романсовите очаквания.

Подозираше, че романът трябва да отстъпи пред социалния реализъм дори ако естетическият темперамент на времето се бунтуваше срещу това.

Така или иначе, Леонора, Блекадър и Кропър вече бяха тук и това променяше хубавата романсова форма на мисията в преследване и надбягване, две не по-малко легитимни форми.

При престоя си тук се беше пристрастил към белезникавите „плаващи острови“ — студен и не особено сладък десерт, бял остров от бити белтъци върху млечножълто море от ванилов крем с едва доловима, почти неразличима сладка нотка. Когато набързо прибраха багажа си и колата зави към Ламанша, той се замисли колко ще съжالياва за това — и как вкусът постепенно ще избледнее и ще се смали в спомените му.

* * *

Блекадър забеляза мерцедеса, когато двамата с Леонора се прибраха за вечеря в хотела. Чувстваше се изцеден. Ариан наистина им беше дала пресниман екземпляр от дневника на Сабин и той доста успешно се беше опитал да ѝ го преведе. Първоначално го повлякоха самата сила на присъствието ѝ и настойчивите ѝ увещания, че Роланд и Мод са се изнизали под носа им, за да им откраднат научните лаври. След като се сдобиха с дневника, той предложи да се приберат и да поръчат добър превод, за да могат да продължат проучванията си. Леонора беше затрупала Ариан с въпроси за Роланд и Мод и се притесняваше, че двамата „са наумили нещо“, затова хукна да ги търси из Финистер. Ако времето беше лошо, Блекадър вероятно щеше да настоя да се върне в бърлогата си при любимите си оръдия на труда — тракащата пишеща машина и телефона. Ала навън грееше изкусително слънце и след няколко особено вкусни блюда накрая заяви, че щом така и така е тук, ще я придружи до околностите на Кернеме.

Леонора се перчеше и караше със замах, но за удобство и дума не можеше да става. Блекадър се свиваше на седалката до нея и се чудеше как се бе оставил да го уговори. Парфюмът ѝ изпълваше взетото под

наем рено. Усещаше мускус, сандалово дърво и някакъв остър аромат, който пробуждаше в него противоречиви чувства. Можеше да се закълне, че се задушава. Ала някъде отдолу напираше нещо друго, негласно обещание за нещо тъмно, плътно, плътско. На няколко пъти погледът му се плъзна по пищните ѝ разголени рамене и пристегнатия бюст. Отблизо цялата ѝ смуглозлатиста кожа беше изпъстрена с тънки бръчици — не от старост, а от мекота, задебеляла от слънцето. Струваше му се трогателно.

— Изобщо не разбирам Мод — казваше Леонора. — Не мога да проумея защо се изнесе, без да ми каже нито дума, писмото в крайна сметка е мое, ако ще си говорим за собственост, макар че според мен между приятели не бива — двете наистина бяхме приятелки, обединявали сме идеите си, писали сме заедно доклади, такива неща. Може би вашият Роланд Мичъл е някой властен мъжкар. Просто не се връзва.

— Не мисля. Изобщо не е напорист. Това е най-големият му недостатък.

— Значи са влюбени.

— Това не обяснява случката с Ариан Льоминиер.

— Определено. Какъв поврат! Била е не само лесбийка, а и паднала жена, и неомъжена майка. Всички архетипи закуп. Предполагам, че това е хотелът, където са отседнали. Може вече да са се прибрали.

Леонора зави към паркинга, но мерцедесът беше препречил пътя ѝ, сякаш неумело се опитваше да излезе на заден през портала.

— Я се разкарай — озъби се Леонора. — Задник такъв!

— Боже, това е Кропър! — възкликна Блекадър.

— Пак ще трябва да се разкара. Заприщил е портала — повелително каза Леонора и енергично натисна клаксона.

Мерцедесът се клатушкеше напред-назад с поредица от прецизно изчислени движения, целящи да го вмъкнат в тесния процеп на паркинга, където щеше да се побере на косъм. Леонора свали прозореца и извика:

— Ей, копеле, няма да те чакам цяла вечер. Ще мина за нула време. Само не мърдай, става ли?

Мерцедесът отново залитна напред и се отдръпна.

Леонора се приближи към портала.

Мерцедесът отново го препречи.

— За Бога, освободи пътя, идиот такъв! — изрева Леонора.

Мерцедесът даде на заден под още по-остър ъгъл.

Леонора натисна педала. Металният трясък отекна чак в гръбнака на Блекадър. Леонора отново изпсува и даде на заден. Чуха и усетиха раздиращия се метал. Броните се бяха закачили и бяха заклешили двете коли като бикове със сплескани рога. Леонора продължаваше на заден.

— Стига, спри! — прекъсна я Блекадър.

Сърдитото мъркане на мерцедеса внезапно секна. Тъмното стъкло се спусна и от вътре се подаде главата на Кропър:

— Arrêtez s'il vous plaît. Nous nous abîmons. Veuillez croire que je n'ai jamais rencontré de pires façons sur les routes françaises. Une telle manque de politesse...^[1]

Леонора рязко отвори вратата и изстреля навън голия си крак.

— Можем да си говорим на чист американски, арогантна свиня такава. Помня те още от Линкън. Замалко да ме убиеш.

— Здравсти, Морт! — обади се Блекадър.

— А, Джеймс! Ударихте ми колата.

— Аз я ударих — възрази Леонора. — Заради отвратителните ти обноски и защото не даваш мигачи.

— Запознай се с професор Стърн, Мортимър — представи я Блекадър. — От Талахаси. Редакторката на Кристабел Ламот.

— Сигурно търсите Бейли и Мичъл.

— Естествено.

— Заминали са преди три часа. Никой не знае какво са правили тук, нито къде са отишли.

— Ако се подпреш на бронята, Мортимър, а аз седна на нашата, може да успеем да ги освободим с малко бутане и дърпане.

— Уви, колата няма да бъде същата.

— Тук ли сте отседнали? — попита Леонора. — Може да вземем по едно питие и да поговорим. Не знам какво покрива застраховката.

* * *

Вечерята не беше приятна. Блекадър никога не беше виждал Кропър толкова посърнал — заради щетите по колата, заради бягството на Роланд и Мод или заради присъствието на Леонора. Кропър поръча обилна вечеря — започна с огромно блюдо с морски дарове, същинска планина от черупки, мустачки и каменисти раковини в пръстен от водорасли върху метален пиедестал, след което мина на огромен сварен морски паяк — вряло, яростно алено същество с коричка, осеяна с брадавици и бронирани възвишения, протегнало безбройните си пипала. Въръжиха го с цял арсенал от инструменти за морското му пиршество, достоен за средновековна килия за изтезания — пинсети, клещи, шила, шишове и тирбушони.

Блекадър пестеливо поръча треска. Леонора избра омар и започна да разказва за Кернеме:

— Тъжна работа, останали са само основите и зидът на овощната градина. Менхирът си е на мястото, но от къщата почти нищо не е останало. Знаете ли какво е станало с Ламот, след като е била тук, професор Кропър?

— Не. В Америка имам някои писма, които описват местонахождението ѝ през 1861 г. Нямам никакви сведения за времето, което ви интересува, в края на 1860 г. Но ще разбера.

Той с лекота трошеше щипци и ловко въртеше змиевидната кука. Купчината останки в чинията му бе по-висока от планината, която му бяха поднесли. Беше изтръгнал всяка сочна бяла мръвка.

— Смятам да прибера писмата, ако мога — каза Кропър. — И да разбера всичко останало.

— Какво имате предвид?

— Какво е станало с детето. Какво са скрили от нас. Смятам да разбера.

— Може да са го отнесли в гроба — каза Блекадър и вдигна чаша към ожесточеното меланхолично лице отсреща. — Където ще остане скрито завинаги. Ще позволите ли да вдигна тост? За Рандолф Хенри Аш и Кристабел Ламот. Дано почиват в мир.

Кропър също вдигна чаша:

— Ще пия с вас. Но въпреки това ще разбера.

* * *

На стълбите се разделиха. Кропър се поклони и се оттегли. Леонора хвана Блекадър за ръкава.

— Страх ме хваща, като го гледам. Толкова се е навил, приема го много лично. Сякаш са го направили, за да го измамат.

— Нищо чудно. А и не са само те. Шекспир го е предвидил, когато е написал прочутото проклятие^[2].

— Радвам се, че одрасках голямата му катафалка. Искате ли да се качите с мен? Чувствам се толкова тъжна, можем да се утешим. Слънцето и морето ме размекват.

— Много мило, но ще се въздържа. Трогнат съм, благодаря ви и се радвам, че ме доведохте на това пътешествие, макар че сигурно ще съжалявам до края на живота си... но по-добре да спрем дотук. Не съм... — понечи да каже „във форма“, „от вашия калибър“ или просто „достатъчно силен“, но смътно усещаше, че всичко това щеше да прозвучи като обида.

— Няма страшно. Грехота е да се усложняват отлични работни взаимоотношения, нали?

Тя мощно го целуна за лека нощ и пое към стаята си.

* * *

На следващия ден пътуваха безметежно по малък страничен път — бяха решили да се отбият до параклиса с дървения Христос на Гоген, когато ги застигна страховит необичаен рев. Звучеше като кашлица, накъсана от равномерен и ритмичен грохот, след който се разнасяше стържещ вой. Приличаше на агонизиращо животно или скрибуцаща каруца с изкривено колело. Оказа се мерцедесът — със смазан калник и очевидно повреден ремък; на следващото кръстовище ги задмина. Шофьорът бе невидим, но раните на колата му болезнено биеха на очи.

— Ужас! — въздъхна Леонора. — Направо е зловещо.

— Кропър е Анку — усмихна се Блекадър, осенен от ненадейно остроумие.

— Наистина — съгласи се Леонора. — Отдавна трябваше да се досетим.

— С тази скорост едва ли ще догони Бейли и Мичъл.

— Това важи и за нас.

— Всъщност, питам се, защо ни е изобщо да ги настигаеме?
Можем да си направим пикник.

— Чудесно. Така и ще направим.

---

[1] Спрете, ако обичате. Става по-лошо. Да ви призная, през живота си не съм виждал такива лоши обноски по френските пътища. Такава липса на учтивост... (фр.) — бел.прев. ↑

[2] Надпис, предупреждаващ да не се отваря гробът на Шекспир и заплашващ с проклятие всеки, който стори това — бел.ред. ↑

Мод седеше на бюрото си в Линкън и преписваше един полезен пасаж от Фройд за доклада си, посветен на метафората:

Само в състояние на пълна влюбеност основната сума на либидото се пренася върху обекта, обектът в известна степен се поставя на мястото на Аза.^[1]

След което продължи: „Разбира се, *азът, то и свръхазът*, даже самото либидо са метафорични хипостаси на онова, което трябва да се разглежда като...“.

Задраска „разглежда“ и написа „което би могло да се преживява като“.

И двата глагола бяха метафори. Накрая написа: „онова, което би могло да се тълкува като събития в неразчленимата маса на преживяването“.

„Масата“ беше метафора. Вече два пъти беше използвала „преживяване“ и думата стоеше ужасно грозно. Може би „събитие“ също беше метафора.

Болезнено усещаше присъствието на Роланд, който седеше на пода зад нея с бял хавлиен халат, опрял гръб на белия диван, на който беше спал при първото си гостуване в Линкън и където спеше сега. С въображаеми пръсти разроши меката му черна коса, паднала като перушина над челото му. Бръчката на веждите му се връза между очите ѝ. Роланд чувстваше, че е останал без работа, а тя усещаше чувствата му. Роланд чувстваше, че се *скатава*.

Ако излезеше, стаята щеше да изглежда сива и празна.

Ако не излезеше, как щеше да успее да се съсредоточи?

Беше октомври и за Мод учебната година беше започнала. Роланд не се беше върнал при Блекадър. Не се бе връщал и в апартамента, с едно изключение, след като с многобройните си телефонни обаждания не успя да вдигне Вал и отиде да провери дали е жива. До празна бутилка от мляко завари бележка с големи букви: **НЯМА МЕ ЗА НЯКОЛКО ДНИ.**

Съставяше списъци с думи. Списъци с думи, които не се поместваха в стройните изречения на литературната критика или теория. Хранеше надежда — дори нещо повече, предчувствие за неизбежност, — че ще пропише поезия, но засега беше стигнал само до списъците с думи. Те го обсебваха и бяха отчайващо важни. Не знаеше дали Мод разбира и съзира колко са важни, или ги смята за поредната глупост. Болезнено усещаше присъствието на Мод. Можеше да усети чувството ѝ, че той чувства, че е останал без работа и се *скатава*.

Написа на листа: кръв, глина, теракота, карамфил.

След малко: блондинка, горяща къпина, разпръсване.

Добави и пояснение: „разпръсване като при Джон Дън, «разпръснат блясък»^[2], няма нищо общо с разпръсващ конус“.

Написа върху листа: анемония, корал, въглен, косъм, коса, нокът, нокти, козина, сова, слюда, скарабей.

Отхвърли дървен, връх, брънка и други двусмислени думи, а също петно и пустота, въпреки че всички тези пестеливи думи (поредното прилагателно, за което се колебаеше) напиреха в съзнанието му. Не беше сигурен за мястото на глаголите в този примитивен език: напирам, напираш, напира, наприя, наприял.

Стрела, клонка (в никакъв случай клон, нито корен), изгнило листо, вода, небе.

Езиковият ни запас е съставен от пресичащи се примки и кръгове. Определят ни границите, които избираме да пресечем или на които решаваме да се подчиним.

— Ще изляза, за да можеш да мислиш.

— Няма нужда.

— По-добре да изляза. Трябва ли да се купи нещо?

— Не, погрижила съм се за всичко.

— Мога да се хвана на работа в някой бар или в болница, нещо
такова.

— Не бързай, трябва ти време да помислиш.

— Няма много време.

— Времето е толкова, колкото си го направим.

— Имам чувството, че се скатавам.

— Знам. Нещата ще се променят.

— Не съм толкова сигурен.

Телефонът извъня.

— Д-р Бейли ли е на телефона?

— Да.

— Дали Роланд Мичъл също е с вас?

— За теб е.

— Кой е?

— Някакъв образован младеж. Извинете, кой се обажда?

— Не ме познавате. Казвам се Юън Макинтайър и съм адвокат.

Исках да говоря с вас, а не с Роланд, макар че и той е добре дошъл, разбира се. Имам и на него да казвам някои работи. Интересният повод, заради който ви търся обаче, е свързан лично с вас.

Мод затисна с ръка слушалката и предаде разговора на Роланд.

— Какво ще кажете да вечеряме заедно в „Белия елен“? Довечера към седем и половина?

— Най-добре да отидем — каза Роланд.

— С удоволствие, много ви благодаря — отвърна Мод.

— Удоволствието може да се окаже преувеличено — въздъхна Роланд.

* * *

Двамата влязоха в бара на „Белия елен“ с тревожно предчувствие. За пръв път се появяваха на обществено място като двойка, ако изобщо можеше да се нарече така. Тоалетът на Мод беше в зюмбюленосиньо, лъчистата ѝ коса беше изрядно прибрана. Роланд я гледаше с любов и отчаяние. Нямаше нищо на този свят освен Мод — нямаше дом, нямаше работа, нямаше бъдеще, и заради всички тези

отрицания знаеше, че Мод няма да може още дълго да го възприема сериозно или да желае присъствието му.

Очакваха ги трима души — Юън Макинтайър в тъмносив костюм със златиста риза, Вал, грейнала в лъскав кремав костюм с теменужена риза, и още един младеж с костюм от туид и бухнала коса около олисялото теме, когото Юън представи с думите:

— Тоби Бинг. Дватама имаме обща собственост, притежаваме по един крак от кон. Тоби е адвокат.

— Знам, адвокатът на сър Джордж — каза Мод.

— Не затова сме го поканили. Поне не съвсем.

Роланд се взираше във Вал, светнала с блясъка на наистина скъпи и добре ушити дрехи и с още по-същественото, безпогрешно доловимо самодоволно сияние, което носи сексуалното щастие. Беше с нова прическа — къса, мека и добре оформена, така че косата ѝ литваше и се прибираще с всяко движение, гладка до съвършенство. Чорапите, обувките на висок ток, подчертаните рамене, изписаните устни — цялата беше хармонично и красиво излята в приглушени виолетови тонове с копринените отънъци на гургулица.

— Изглеждаш щастлива, Вал — каза Роланд, без да се замисля.

— Реших, че наистина мога да бъда щастлива.

— Търсих те по телефона, скъсах се да звъня. Искях да видя дали си добре.

— Няма защо. Щом ти можеш да изчезнеш, реших и аз да направя същото.

— Радвам се.

— Ще се омъжа за Юън.

— Радвам се.

— Не прекалено, надявам се?

— Не, разбира се. Просто изглеждаш толкова...

— И ти. Щастлив ли си?

— За някои неща. За други е пълен кошмар.

— Наемът е платен до първата седмица на октомври. Остават още няколко дни.

— Не за този кошмар говоря.

— На Юън му хрумнаха някои неща за истинския кошмар. За Рандолф и Кристабел.

* * *

Настаниха се на маса в ъгъла с розова покривка и колосани розови салфетки в голям салон с блеснали кристални полилеи и дървена ламперия. В средата бяха аранжирани есенни цветя — пепеляворозови димитровчета, морави хризантеми и няколко фрезии. Юън поръча шампанско и единодушно се спряха на пушена съомга, фазан с гарнитура, сирене „Стилтън“ и лимоново суфле. Според Роланд фазанът беше жилав. Хлебният сос му напомни за коледната кулинария на майка му. Съвсем по английски разговаряха за времето, а около масата, също съвсем по английски, се разливаха тънки струи сексуална тревожност. Роланд виждаше как Вал измерва с поглед Мод и я определя като студена красавица; виждаше също как Мод изучава Вал и го поставя на везните редом с нея, но нямаше представа каква е присъдата ѝ. Виждаше също как и двете откликват на приятелското и възторжено отношение на Юън. Той успяваше да разсмее всички и Вал грейваше от гордост и щастие, а Мод с усмивка се отпусна. Поднесоха добро бургундско и всички се разсмяха още по-свободно. Оказа се, че Мод и Тоби Бинг имат общи приятели от детинство. Юън и Мод разговаряха за лов. Роланд се чувстваше като наблюдател, изпаднал в периферията. Попита Тоби Бинг как е Джоан Бейли, и разбра, че доста дълго е била в болница, но вече са я изписали.

— Мортимър Кропър е успял да внуши на сър Джордж, че с парите от писмата, или поне ако продаде кореспонденцията на Кропър, ще може да ремонтира Сийл Корт и да осигури на лейди Бейли последната дума на техниката.

— Е, поне някой да спечели от цялата работа — отвърна Роланд.

Юън се наведе през масата:

— Точно това искахме да обсъдим. Ясно е, че някой ще спечели, но кой? — попита той и се обърна към Мод: — Кой притежава правата върху произведенията на Ламот?

— Ние, по-точно семейството ми. Така смятаме. Книжата ѝ се намират в Ресурсния център за женски изследвания в Линкън, където работя. Там са ръкописите на „Мелюзина“ и „Град Ис“, двата сборника с приказки и куп стихотворения на хвърчащи листове. Нямаме много писма, откупихме дневника на Бланш Глоувър на търг в „Сотби“ малко

под сурдинка, защото никой не осъзнаваше значението му. Още никой не дава големи пари за женски изследвания. Естествено, правата върху произведенията изтичат петдесет години след публикуването им, навсякъде е така.

— Не ви ли е хрумвало, че може да притежавате правата върху частта от кореспонденцията с писмата на Кристабел?

— Хрумна ми, но не вярвам да е така. Не смятам, че е оставила завещание или нещо от този род. След смъртта на Кристабел през 1890 г. сестра ѝ София е изпратила всички книжа на дъщеря си Мей, моята прапрабаба, която по това време е била на около трийсет години, защото праядо ми е роден през 1880 г., а Мей се е омъжила през 1878 г. Обстоятелствата са били доста напрегнати, защото тогавашният сър Джордж не одобрявал брака между първи братовчеди. Двете семейства никак не се разбирали. Затова София изпратила книгата със специално писмо, не го помня точно, но гласи приблизително следното: „Скъпа Мей, пиша ти с много печална вест — снощи внезапно почина скъпата ми сестра Кристабел. Неведнъж е изразявала желание книгата и стиховете ѝ да останат при теб. Ти си единствената ми дъщеря, а тя твърдо вярваше, че е важно нещата в семейството да се предават по женска линия. Затова ти изпращам всичко, което успях да намеря — не знам каква стойност имат и дали биха предизвикали траен интерес, но се надявам, че ще ги пазиш добре, защото най-малкото тя самата смяташе така, а и други авторитетни хора са го казвали, че е далеч по-добра поетеса, отколкото за момента я признават“. Казва също, че присъствието ѝ би било голяма утеха, ако Мей успее да отиде за погребението, но знаела, че прапрабаба ми имала трудности около раждането на последното си дете и все още била силно притеснена. Нямаме сведения за подобно пътуване. Запазила е нещата на Кристабел, но няма сведения да е проявявала интерес към тях.

— Явно са чакали вас — вметна Юън.

— Така излиза. Що се отнася до собствеността обаче, нищо чудно да се окаже, че дори онова, което притежавам, всъщност е собственост на сър Джордж, ако Кристабел е починала, без да остави завещание. Не си представям Кропър и компания да уважат евентуалните ми морални права.

— И аз така си помислих — каза Юън, — затова помолих Вал да ми разкаже каквото знае...

— ... което не беше много... — обади се Вал.

— ... за Кропър и компания. Оказа се достатъчно. Така че помолих добрия ми приятел Тоби да прерови чекмеджетата със старите завещания, които се пазят в кантората му. Всичко това го притеснява, нали е семейният адвокат на сър Джордж. Истината е, че Тоби е дотук. Само че попадна на нещо, което и той, и ние смятаме, че трябва да видите, пък после ще решим — естествено, вие ще решите, но се надявам, че ще се съгласите да ви представлявам, — ще трябва много внимателно да обмислим как да подходим. Така или иначе, професионалното ми становище е ясно — няма никакво съмнение чия собственост са писмата. Донесъл съм ви ксерокопие. Бог да благослови копирната машина. Проверих автентичността на подписа в изследователския ви център, докато ви нямаше. Какво ще кажете?

Мод взе листа.

Продиктувано на сестра ми, София Бейли, на 1 май 1890 г., тъй като съм твърде слаба, за да пиша четливо. Желая София да наследи парите ми, мебелите и порцелана. Ако Джейн Самърс от Ричмънд е жива, да получи 60 лири и нещо за спомен от мен. Всичките ми книжа и книги, както и авторските ми права, да се предадат на Мая Томазина Бейли с надеждата, че когато узрее моментът, може да прояви интерес към поезията. Подписано от Кристабел Ламот в присъствието на Люси Тък, камериерка, и Уилям Марчмънт, градинар.

— Било е сгънато заедно с някакви сметки на София — обясни Юън. — От тях става ясно, че е издирила Джейн Самърс и ѝ е платила завещаната сума. А завещанието е останало при сметките. Сигурно е смятала, че е свършила всичко необходимо — изпълнила е желанието на сестра си и с чиста съвест е прибрала листа.

— Това означава ли, че писмата са мои? — попита Мод.

— Авторското право върху непубликувани писма принадлежи на автора им. Самите писма са собственост на получателя, освен ако не са били върнати, както всъщност е станало.

— Искате да кажете, че писмата, които му е изпратила, са били върнати?

— Именно. Ако не бъркам, поне Тоби твърди така, в едно от писмата си той казва, че връща всички писма и ги предава в ръцете ѝ.

— Тоест, ако сте прав, цялата кореспонденция е моя собственост, както и авторските права върху писмата.

— Именно. Макар и не безусловно. Може да бъде оспорено. Сър Джордж може да оспорва, вероятно дори е длъжен да го направи. Документът не е същинско завещание, не е вписан в регистрите в „Съмърсет Хаус“ и е пълен с пукнатини и пробойни, които направо плачат да бъдат оспорени. Според мен обаче би трябвало да успеете да докажете правата си върху цялата кореспонденция — и за нейните писма, и за неговите. Проблемът е какъв ход да предприемем, без да натопим Тоби, чието положение от етична гледна точка е доста рисковано. Как може документът да излезе на бял свят, без да го замесваме?

— Ако сър Джордж реши да оспорва, всичко може да отиде за съдебни такси — прекъсна го Тоби.

— Като в „Студения дом“ — възкликна Вал.

— Именно — съгласи се Юън. — Но той може да се навие на споразумение. На първо време трябва да измислим как документът да излезе на бял свят, без Тоби умишлено да го е намерил. Може да скалъпя някоя история, за да го изкараме жертва, например как съм го придумал да ми покаже някои документи заради някакъв измислен повод, а после съм го изненадал.

— Като пират — с обожание промълви Вал.

— Ако разрешите да ви представявам...

— Няма да забогатееете от това — отвърна Мод. — Ако писмата наистина са моя собственост, ще ги предам в Женския ресурсен център.

— Разбирам ви много добре. Не го правя за пари. А заради драматичното напрежение, от любопитство, ако щете, нали разбирате? Въпреки това смятам, че си струва да обмислите и вариант, при който може да се наложи да продадете писмата — не на Кропър, а на Британската библиотека или на друг приемлив за вас купувач, за да се откупи съгласието на сър Джордж.

— Лейди Бейли се държа много мило с нас. Инвалидна количка определено ще ѝ помогне — обади се Роланд.

— От самото си създаване Женският ресурсен център получава позорно, да не кажа нищожно финансиране — наежи се Мод.

— Ако писмата се пазят в Британската библиотека, можете да получите микрофилми. Ще има и финансиране, ще стигне и за инвалидна количка.

— Ако са в Ресурсния център, самите писма ще привлекат финансиране.

— Мод...

— Джордж Бейли се държа извънредно неприятно с мен, както и с Леонора.

— Защото обича жена си — отвърна Роланд. — И горите си.

— Така е — потвърди Тоби Бинг.

— Струва ми се преждевременно — намеси се Вал — да се караме за нещо, което още не е станало наше, имам предвид ваше. Струва ми се, че трябва да отмятаме нещата едно по едно. И да вдигнем наздравица за Юън, който измисли всичко това, а после да обсъждаме следващия си ход.

— Въртят ми се още няколко идеи, но трябва още да помисля и да проуча нещата — завърши Юън.

* * *

— Смяташ, че излишно се лакомя — каза Мод, когато се прибраха.

— Нищо подобно. Откъде накъде?

— Усещам, че не одобряваш.

— Не е така. Какво право имам да не одобрявам?

— Значи съм права. Не одобряваш. Да кажа ли на Юън да не ме търси повече?

— Твоя воля.

— Роланд...

— Всичко това почти не ме засяга.

Точно в това беше проблемът. Чувстваше се маргинален. Маргинален спрямо семейството ѝ, спрямо феминизма ѝ, спрямо

лекотата, с която тя общуваше с хора от своята класа. Бяха се нанизали безброй кръгове, а той попадеше извън всеки от тях. Беше започнал това разследване — все едно как ще се нарече — и беше загубил всичко, предавайки в ръцете на Мод материалите, с които тя самата неимоверно щеше да подобри съдбата си — работа, бъдеще, Кристабел, пари... мразеше да не може да си плати вечерята. Мразеше да живее на гърба на Мод.

— Не може да се скараме сега — каза Мод, — след всичко, което...

Канеше се да отговори, че не се карат, когато телефонът извънтя.

Чу се извънредно развълнуван и разтреперан женски глас.

— Бих искала да говоря с д-р Бейли.

— На телефона.

— Чудесно. Да, чудесно. Боже! Толкова мислих дали да ви се обадя, може да решите, че съм ненормална... или просто злобна, или нагла, не знам, само за вас успех да се сетя, затова седнах и цяла вечер мислих, щеше да ми се пръсне главата, едва сега виждам колко късно е станало, как може да се звъни по това време, явно напълно съм изгубила представа за времето, може би е по-добре да ви се обадя утре, сигурно ще е по-добре, но може да се окаже твърде късно, е, надали утре, естествено, но до броени дни, ако съм права, само че ми се стори, че наистина проявявате загриженост, нали разбирате, стори ми се, че ви вълнува...

— Моля ви, кой се обажда?

— Боже, наистина! Така е, като никога не звъня по телефона. Изпитвам ужас от телефони. Беатрис Нест се обажда. От името на Елън Аш. Не, не от нейно име, естествено, въпреки че така го чувствам, чувствам, че заради нея съм...

— Какво се е случило, д-р Нест?

— Извинете. Ще се опитам да се успокоя и да говоря разбрано. Търсих ви по-рано, д-р Бейли, но никой не се обади. Този път изобщо не очаквах да вдигнете, затова така се стреснах, така е, сварихте ме неподготвена.

— Разбирам.

— Обаждам се заради Мортимър Кропър. Дойде при мен, не тук, естествено, сега съм си вкъщи в Мортлейк, но дойде в кабинета ми в

музея, даже идва няколко пъти и всеки път четете точно определени части от дневника...

— За посещението на Бланш Глоувър?

— Не, за погребението на Рандолф Аш. А днес доведе и младия Хилдебранд Аш — е, той вече не е толкова млад, даже си е направо стар и страшно е напълнял, но при всяко положение е по-млад от лорд Аш, разбира се... Може би не знаете, но Хилдебранд Аш ще наследи стария лорд, ако умре, тоест когато умре, а той никак не е добре, така казва Джеймс Блекадър, и определено не отговаря на писма, не че ги пиша толкова често, на практика няма никаква нужда, но когато му пиша, не отговаря.

— Извинете, д-р Нест...

— Да, права сте. Сигурна ли сте, че не предпочитате да се обаждате сутрин?

— Не. Искам да кажа да, сигурна съм. Изгарям от любопитство.

— Подочух какво си говорят. Явно смятаха, че не съм в стаята. Д-р Бейли, абсолютно съм сигурна, че професор Кропър възнамерява да смути вечния покой на Аш и жена му, тоест буквално да изрови останките. Дватамата с Хилдебранд Аш ще отворят гроба в Ходършол. Искат да разберат какво има в сандъчето.

— Какво сандъче? — попита Мод.

С хиляди заобикалки Беатрис Нест задъхано обясни какво сандъче:

— От години разправя, че трябва да го изровят. Лорд Аш не иска и да чуе, освен това за отварянето на гроб е необходимо разрешение от епископа, а той никога няма да му го даде, но професорът разправя, че Хилдебранд Аш има морално право да вземе сандъчето, както и той самият има такова право заради всичко, което е направил за Рандолф Аш. С ушите си го чух, каза: „Защо не постъпим като крадците, които откраднаха «Импресия» на Моне — да вземем сандъчето, пък после да мислим убедителни обяснения за онова, което ще намерим?“. С ушите си го чух!

— Говорихте ли с професор Блекадър?

— Не.

— Не смятате ли, че трябва да говорите с него?

— Професор Блекадър не ме харесва. Той никого не харесва, но мен направо не ме понася. Може да реши, че съм ненормална, даже

може да каже, че аз съм виновна за ужасния план на Кропър — и той мрази Кропър. Мисля, че изобщо няма да ме изслуша. До гуша ми дойде от дребни унижения. Вие разговаряхте с мен съвсем разумно, разбрахте Елън Аш, ще разберете и какво трябва да се направи, за да го спрем. Заради нея. Сигурно щях да се опитам да кажа на Роланд Мичъл, но е изчезнал вдън земя. Какво трябва да направя според вас? Какво може да се направи?

— Роланд е тук, д-р Нест. Може би трябва да дойдем в Лондон. Не можем да се обадим в полицията...

— Какво ще им кажем, за Бога?

— Именно. Познавате ли викария в църквата, където са погребани?

— Господин Дракс. Не обича учени, нито студенти. Имам чувството, че не обича и Рандолф Аш.

— Всеки в тази история е голям кибритлия.

— А самият Аш е бил толкова великодушен човек — въздъхна Беатрис, без да я опровергава.

— Да се надяваме, че ще изпъди Мортимър Кропър. Може би трябва да отидем да говорим с него?

— Не знам. Не знам какво да правя.

— Трябва да се посъветвам. Утре ще ви се обадя.

— Моля ви, побързайте, д-р Бейли.

* * *

Мод се развълнува. Каза на Роланд, че трябва да отидат в Лондон, и предложи да се посъветват с Юън Макинтайър как да осуетят евентуалните ходове на Кропър. Роланд отвърна, че планът е добър, защото в известен смисъл наистина беше така, но това още повече засили собственото му чувство на нереалност и изолация. Нощем лежеше буден, сам в бялото легло, разяждан от тревога. Тайната беше изчезнала. Двамата с Мод изпитваха порив да запазят в тайна „проучванията“ си и докато беше така, заедно с тайната мълчаливо общуваха помежду си. След като всичко излезе наяве в обикновената светлина на ежедневието, тайната някак посърна — както от развълнуваното любопитство на Юън и Тоби, така и от

палещата страст и ярост на Кропър и Блекадър. Чарът и въодушевлението на Юън не само бяха изтрили негодуванието и обидата от лицето на Вал, но и бяха заразили дори Мод с някакво ведро безразсъдство. Въобразяваше си, че тя говори по-свободно с Юън и Тоби, отколкото и в най-откровения разговор с него. Въобразяваше си, че Вал с удоволствие се готви да поеме преследването. Припомняше си първите си впечатления от Мод — властна, арогантна, критична. Някога беше лежала в обятията на Фъргюс. Собствените им странни мълчаливи игри бяха плод на случайност, на кратка изкуствено създадена самота, на потайност. Нямаше как да оцелеят на ярка светлина. Дори не знаеше дали наистина го иска. Търсеше собствената си първична мисъл и си казваше, че преди да се появи Мод, имаше Рандолф Аш и думите му, а сега дори това — най-вече това — се беше променило и му беше отнето.

Не сподели нито дума за това с Мод, а тя сякаш не забелязваше.

* * *

Юън, с когото се посъветваха на следващия ден, също се развълнува. Предложи всички заедно да отидат в Лондон, да говорят с госпожица Нест и да се съберат на военен съвет. Можеха да проследят Кропър и да го хванат на местопрестъплението. В закона се правеше тънка разлика между отварянето на гробове в гробищни паркове и гробища. Ходършол му звучеше като англиканско гробище, значи имаше статут на гробищен парк. Двамата с Вал щяха да тръгнат с поршето и щяха да се срещнат с Роланд и Мод в Лондон. Защо не минат през бърлогата на Юън и оттам да се обадят на д-р Нест? Имаше апартамент в Барбикан, много удобно местенце. Тоби трябваше да остане, за да пази чекмеджетата със завещанията и интересите на сър Джордж.

* * *

— Може да остана при леля ми Летис — каза Мод. — Възрастна госпожа, живее на „Кадогън Скуеър“. Искаш ли да дойдеш и ти?

— Мисля да остана в апартамента в Пътни.

— Да дойда ли с теб?

— Не.

Там не беше за нея, с окаяната басма и миризмата на котки. В апартамента на пластове се стелеха спомени за живота му с Вал, за дисертацията му. Не искаше Мод да влиза там.

— Трябва да помисля за някои неща. За бъдещето. Какво смятам да правя. За апартамента, как да платя наема — или да спра да го плащам. Една нощ насаме няма да ми се отрази зле.

— Наред ли е всичко? — попита Мод.

— Трябва да преосмисля живота си.

— Съжалявам. Наистина може да дойдеш при леля ми.

— Не се тревожи. Искам да остана сам за една нощ.

---

[1] Зигмунд Фройд. Изкуството на психоанализата, превод Жана А. Ценова. София, Евразия, 1994, с. 363 — бел.прев. ↑

[2] Джон Дън. „Ефир и ангели“, превод Кристин Димитрова — бел.ред. ↑

25 НОЕМВРИ 1889 г.

Пиша тези редове, седнала на писалището му в два часа сутринта. Не мога да спя, а той е заспал последния си сън в ковчега неподвижен като камък и душата му е отлетяла. Седя сред вещите му, които сега са мои или ничии, и си мисля как животът му, присъствието му, напуска тези неодушевени предмети по-бавно, отколкото самия него, който преди бе толкова одушевен, а сега е... не мога да го напиша, не трябваше да започвам. Любими мой, седя и пиша, но на кого освен на теб? Чувствам се по-добре тук, сред вещите ти — писалката не иска да изписва „теб“, „твоите“, защото тук няма никого, но присъствието все още се усеща.

Недовършено писмо. Микроскопът, плаките, книга с лента за отбелязване и — ах, любими, любими мой! — неразрязани страници. Страхувам се да заспя, страхувам се какви сънища ще ме сподобят, Рандолф, затова седя тук и пиша.

Докато беше на легло, ми каза: „Изгори всичко, което не бива да виждат“, и аз му обещах. Изглежда, в такива мигове ни завладява някаква ужасяваща енергия, за да можем бързо да свършим всичко, преди да стане невъзможно. Той ненавиждаше вулгарната съвременна биография, тършуването в писалището на Дикенс за най-баналните му записки, неизразимото натрапничество на Форстър в най-съкровенията му страдания и тайни на семейство Карлайл. Често ми казваше да изгоря онова, което е живо за нас с живота на спомените ни, за да не може никой да го превърне в нехайни сувенири или лъжи. Помня колко силно ме порази Хариет Мартино, която в автобиографията си казва, че да се публикува лична кореспонденция е един вид предателство — като да се преразказва съкровеният разговор между приятели, подпрели крака на камината в зимна нощ. Запалих огън тук и изгорих някои неща. Ще изгоря и други. Няма да оставя да го кълват лешоядите.

Има и такива, които не мога да изгоря. Нито да зърна отново. Има неща в стаята му, които не ми принадлежат и в чието изгаряне не мога да участвам. Тук са и свидните ни писма от всички глупави години на раздяла. Какво да правя? Не мога да ги оставя, за да ги погребат заедно с мен. Доверието може да бъде предадено. Ще ги положи да почиват заедно с него, където ще ме чакат. Нека земята ги приеме.

Мортимър Кропър, „Великият венстрилоквист“, 1964 г., глава 26, „След трепетната треска на живота“, с. 449 и нататък:

Спешно бил учреден комитет, за да се провери дали няма да бъде възможно великият мъж да бъде погребан в Уестминстърското абатство. Лорд Литън отишъл да разговаря с настоятеля, тъй като се разбрало, че той храни известни съмнения относно религиозните убеждения на Рандолф Аш. Вдовицата на поета, която при последното му боледуване неотлъчно стояла до леглото му, без да мигне, писала на лорд Литън и на настоятеля, че нейното желание, което, била сигурна, съпругът ѝ споделял, било да положат тленните му останки в тихото провинциално гробище на църквата „Сейнт Томас“ в Ходършол на хълмистата граница на Южна Англия, където съпругът на сестра ѝ Фейт бил викарий и където се надявала да погребат и нея. Така в един дъжделив ноемврийски ден множество модни литературни особи потеглили на път по листатите селски пътища през варовиковата земя на южната провинция, а жълтите листа потъвали в калта под конските копита и небето, озарено от ниското алено слънце.^[1] Ковчега носели Литън, Халъм Тенисън, сър Роуълнд Майкълс и художникът Робърт Брунънт.^[2] Когато го спуснали в земята, отрупан с пишци бели венци, Елън оставила отгоре сандъче с „писмата ни и други спомени, твърде скъпи, за да бъдат изгорени, твърде ценни, за да попаднат някой ден пред очите на обществеността“.^[3] Гробът бил напълнен с

цветя и опечалените си тръгнаха, оставяйки последните скръбни щрихи на лопатите на гробарите, които покрили абаносовия сандък и крехките цветове с характерната за този край глинеста почва, примесена с варовик и кремък.^[4] Младият Едмънд Мередит, племенникът на Елън, отнесъл от крайчеца на гроба букет теменужки, който внимателно прибрал и запазил между страниците на любимия си том на Шекспир.^[5]

Няколко месеца по-късно Елън Аш поръчала да поставят обикновена надгробна плоча, черна, с гравирано изображение на ясеново дърво с переста корона и корени, както понякога поетът на шега го рисувал до подписа си в някои писма.^[6] Под него стои епитафията на кардинал Бембо за Рафаело, изписана около гроба на художника в Пантеона и преведена от самия Аш в стихотворението му „Святото и профанното“, посветено на стенописите в залите на Ватикана:

*Дорде бе жив той, майка ни велика
бе в страх, че силата ѝ не личи добре;
ала сега, смъртта щом го повика,
тя се бои изцяло да не спре.^[7] АИ*

Отдолу пише:

„Този надгробен камък се посвещава на Рандолф Хенри Аш, голям поет и верен, нежен съпруг, от скърбящата му вдовица и съпруга в продължение на повече от 40 години Елън Кристияна Аш с надеждата, че «след мимолетен сън завинаги ще се събудим»^[8] и нивга вече няма да се разделим.“

Критиците от по-късно време с насмешка или презрение говорят за „смехотворното“^[9] сравнение между плодовития викториански поет и великия Рафаело, макар че в началото на нашия век и двамата не са

били на мода. По-изненадваща е може би липсата на свидетелства от неговите съвременници, изразяващи неодобрение от това, че върху надгробния камък не се споменава християнската вяра, или, напротив, възхищение от такта, с който Елън е успяла да го избегне. Чрез собственото му стихотворение и връзката с Рафаело и Бембо избраният от нея цитат вписва съпруга ѝ в цялата двусмислена ренесансова традиция, чието олицетворение е кръглият Пантеон — християнска църква, издигната първоначално като класически храм. Няма основания да предполагаваме, че именно такива мисли са занимавали съзнанието ѝ, макар че е възможно двамата да са обсъждали тези въпроси.

Няма как да не тънем в догадки относно съдържанието на сандъчето, погребано заедно с Рандолф Аш, което според наблюденията на очевидци е било все още непокътнато, когато след четири години до него положили ковчега на жена му.^[10] Елън Аш е споделяла престорените скрупули и погнуса на своето поколение от публикуването на лични книжа. Често се твърди — не на последно място от самата Елън^[11], — че Рандолф е имал същите задръжки. За наше щастие той самият не е оставил подсказващи волеизявления в този смисъл; за наше още по-голямо щастие вдовицата му е изпълнила предполагаемите му указания откъслечно и безразборно. Не знаем какви безценни свидетелства сме загубили, но на тези страници видяхме какво огромно богатство представлява онова, което е останало. Въпреки това ни се иска хората, които през 1893 г. са смутили покоя му, да бяха счели за уместно поне да отворят скритото сандъче, да го прегледат и да опишат съдържанието му за потомството. Подобни решения да се унищожат и да се скрият свидетелствата за нечий образцов живот се взимат разгорещено приживе — или още по-често в агонията на отчаянието веднага *след смъртта* — и са далеч от премерената оценка и желанието за пълно и трезво познание, които настъпват след такива сътресения. Дори Росети е размислил, след като погребал стиховете си с трагично починалата си съпруга, и се е наложило да унижи и себе си, и нея, за да ги откопае. Често си мисля за казаното от Фройд за отношенията на примитивните ни прадеди към мъртвите, които те виждали двусмислено било като демони и призраци, било като почитани предци: *Фактът, че като демони вече се разглеждат душите на онези, които са умрели неотдавна, показва*

по-добре от всякакво въздействие на траура причината за вярата в демони. Траурът има да изпълни доста специфична психологическа задача: неговата функция е да отдели спомените на живите и надеждите им от мъртвия. Когато това бъде постигнато, болката става по-слаба и с нея — угризенята на съвестта и самоупреждането и следователно също така страхът от демона. И същите души, от които преди всички са се страхуват като от демони, сега може да се очаква, че ще срещнат по-приятелско отношение, те са почитани като предци и са призовавани за помощ. [12]

Не можем ли да оправдаем желанието си да видим скритото с довода, че същите тези, чието неодобрение ги е превърнало в демони за най-близките им и най-скъпи същества, сега са наши обичани предци, чиито реликви бихме тачили в светлината на деня?

27 НОЕМВРИ 1889 г.

Старата жена леко ситнеше по тъмните коридори, а после се качи по стълбите, като несигурно спираше на някоя площадка. В гръб — защото сега я виждаме съвсем ясно — в гръб и сред сенките все още можеше да мине за жена на неопределена възраст. Беше облечена с кадифен халат и везани меки чехли. Вървеше изправена и ставите ѝ, макар че тялото ѝ бе уютно напълняло, не пропукваха. Косата ѝ се спускаше на дълга светла плитка между плещите; на светлината на свещта би могла да ни се стори бледозлатиста, но всъщност беше кестенява, изсветляла до бяло.

Жената се вслушваше в къщата. Сестра ѝ Пейшънс спеше в най-хубавата стая за гости, а някъде на втория етаж спеше и племенникът ѝ Джордж, вече амбициозен млад адвокат.

Склопил очи, в спалнята си със скръстени ръце лежеше Рандолф Хенри Аш. Бялата му коса почиваше в ореола от набран сатен, главата му бе положена върху бродирана копринена възглавница.

Когато разбра, че няма да може да заспи, тя отиде при него, безшумно отвори вратата и остана там, загледана в промените. Непосредствено след смъртта изглеждаше същият, умиротворен и успокоен след мъките, сякаш отпочинал. Сега си беше отишъл и стаята беше празна, беше останало само все по-отчетливо изрязаното

костеливо подобие с хлътнали очи, изпъкнала челюст и пожълтяла кожа, опъната по хребета на скулите.

Тя се опитваше да осъзнае промените, прошепна молитва в савана от тишина и попита нещото в леглото: „Къде си?“.

Както всяка нощ, цялата къща миришеше на изгасени въглища в огнището, на изстинали скари и стар пушек.

Върна се в малкия си кабинет, където писалището ѝ беше зарито със съболезнователни писма, на които трябваше да отговори, и със списъците с поканените на утрешното погребение, които трябваше да провери. Извади дневника от чекмеджето, взе още няколко листа, погледна нерешително към купчината и се измъкна през вратата, заслушана в съня и смъртта.

Изкачи още едни стълби до последния етаж на къщата, където беше кабинетът на Рандолф — цял живот задачата ѝ беше да не допуска там жива душа. Не правеше изключение дори за себе си. Пердетата не бяха спуснати. Светлината на уличния фенер се губеше в бликналото сребро на пълнолунието. Долови призрачния аромат на тютюна му. На писалището бяха останали купища книги, извадени преди последната му болест. В стаята още се усещаше присъствието му, сякаш беше потънал в работа. Тя седна на писалището, остави свещта пред себе си и се почувства не по-добре — каква нелепа мисъл!, — но поне не толкова безутешна, сякаш присъствието тук не беше толкова изпито и ужасно като онова, което спеше или лежеше на долния етаж, студено като камък.

В джоба на халата си беше донесла часовника му и листовете, които извади от писалището си. Погледна часовника. Беше 3 часа сутринта. Последната сутрин, която щеше да го завари вкъщи.

Плъзна поглед по остъклените библиотеки, които ѝ отвърнаха с безброй отразени пламъци. Отвори няколко чекмеджета на бюрото и откри купища листове, изписани с неговия почерк и с почерка на непознати — как щеше да прецени и да реши съдбата на всичко това?

Колекциите му — ботаническа и зоологическа — заемаха цяла стена. Микроскопи в дървени кутии с капаци, заключени с катинар. Плаки, рисунки, образци. Стъклените сандъци — запечатани светове, пълни с растителен живот и замъглени от изпаренията на собственото си дихание, елегантно облицованият морски аквариум с водораслите, актиниите и морските звезди, на фона на който господин Мане беше

нарисувал поета, заобиколен от избуяла папрат, може би за да внуши представата за света на първичните, обрасли с растителност блата или крайбрежия. Всичко това трябва да се изнесе. Ще се посъветва с приятелите му в научния музей къде да се намери подобаващ дом за колекцията. Може би трябва да се дари на подходящо учебно заведение — някой работнически клуб или училище. Спомни си специалното му херметично затворено сандъче за образци, което беше остъклено и запечатано. Намери го на мястото му — Рандолф беше много изряден в навиците си. Беше идеално за целта.

Трябваше да вземе решение, защото утре щеше да е прекалено късно.

През целия си живот не беше боледувал — нищо сериозно, докато не го повали последната му болест, която се проточи и го прикова на легло за три месеца. И двамата знаеха какъв ще бъде краят, ала не знаеха кога и колко скоро ще настъпи. Прекараха тези последни месеци в една и съща стая, затворени в спалнята му. Тя не се отделяше от него, проветряваше и оправяше възглавницата му, накрая започна да му помага да се храни и му четеше, когато и най-леката книга непосилно натежа в ръцете му. Смяташе, че и без думи усеща нуждите и неудобствата му. Както и болката, защото в известен смисъл и тя я преживяваше. Седеше безмълвно до него, стиснала крехката като папирус бяла ръка, и усещаше как всеки ден животът му изтича. Разумът обаче не го напускаше. Без видима причина за някакъв трескав период в началото го беше обсебила поезията на Джон Дън и той рецитираше стиховете му към тавана с кънтящ прекрасен глас, раздухвайки кичурите на брадата си. А когато не можеше да си спомни някой стих, се провикваше: „Бързо, Елън! Елън, залутах се!“, и тя започваше да разгръща страниците и да търси.

— Какво щях да правя без теб, мила моя? Ето че в края на краищата сме заедно, и то толкова близки. Ти си ми голяма утеха. Живяхме щастливо.

— Да, живяхме щастливо — казваше тя и наистина беше така. Бяха щастливи дори тогава, също както бяха щастливи преди, седнали

един до друг, почти без да говорят, загледани в едни и същи неща.
Влизаше в стаята и чуваше гласа му:

*Досадните подлунни люде се влюбват земно,
самотата при тях успява да прокуди опорите на
сетивата.^[13]*

Умираще със стил. Тя виждаше как се подготвя, как се бори с болката, със световъртежа и страха, за да може да ѝ каже нещо, което тя по-късно ще си спомня с топлина и достойнство. Понякога с казаното сякаш слагаше край: „Разбирам защо Свамердам е копнеел за тихия мрак“. Или: „Опитвах се да пиша правдиво, да видя онова, което можех да видя от мястото, на което съм застанал“. А веднъж се обърна към нея: „Четирийсет и една години без капка гняв. Не вярвам мнозина съпрузи и съпруги да могат да кажат същото“.

Записваше думите му не заради онова, което казваха — въпреки че казваха хубави неща, а защото ѝ напомняха лицето му, обърнато към нея, интелигентните очи под влажното набръчкано чело, крехкия допир на силните някога пръсти.

— Помниш ли, мила... помниш ли как седеше като водна фея на камъка, на камъка с водораслите, къде беше, не помня как се казваше... не ми казвай... при онзи извор, извора на поета... извора на Воклюз. Седеше, огряна от слънцето.

— Бях много уплашена. Потокът течеше много бързо.

— Не изглеждаше уплашена.

В края на краищата, след като всичко свърши, общото помежду им беше най-вече мълчанието.

— Всичко беше въпрос на мълчание — каза му тя на глас, седнала в кабинета му, където вече не можеше да очаква отговор, — нито гняв, нито разбиране.

Подреди пред себе си нещата, от които зависеше решението ѝ. Връзка писма с избеляла лилава панделка. Гривна, която беше сплела

от кичури от косата на двамата през тези последни месеци и сега смяташе да погребее с него. Часовникът му. Незавършено писмо без дата с неговия почерк, което преди време беше намерила в бюрото му. Писмо до самата нея, написано с почерк като паяжина.

Запечатан плик.

С трепереща ръка тя взе писмото, което беше получила преди месец.

Уважаема госпожо Аш,

Вярвам, че името ми не Ви е непознато и знаете нещо за мен — не мога да си представя обратното, — макар че, ако случайно писмото ми се окаже пълна изненада за Вас, моля да ми простите. Моля да ми простите, каквито и да са обстоятелствата, че Ви се натрапвам в такъв момент.

Казаха ми, че господин Аш е болен. Пише го и във вестниците, които не крият тежкото му състояние. От надежден източник зная, че може да не е още дълго сред нас, но, естествено, отново моля да ми простите, ако не съм права, което е възможно и за което съм длъжна да се надявам.

Написах някои неща, които в края на краищата установих, че бих искала да знае. Изпитвам сериозни съмнения относно мъдростта на подобна постъпка, с която привличам внимание в такъв момент — наистина не зная дали пиша за свое опрощение или заради него. По този въпрос се оставям във Вашите ръце. Длъжна съм да се доверя на Вашата преценка, на великодушието Ви, на Вашата добронамереност.

И двете сме вече на преклонна възраст и поне моите огънове отдавна са угаснали.

Не зная нищо за Вас поради най-благородната причина — защото не ми бе казана нито дума.

Написах някои неща, предназначени само за неговите очи — осъзнавам, че не мога да кажа какво точно, и

запечатана плика. Ако желаете да го прочетете, писмото е във Вашите ръце, макар да се надявам, стига да е възможно, той да го прочете и да реши.

Ако не може или не желае да го прочете... ах, госпожо Аш, отново се оставям във Вашите ръце — постъпете с моя заложник, както намерите за добре и както имате право да постъпите.

Причиних голяма болка, макар че, Бог ми е свидетел, не съм искала да Ви нараня, и се надявам, че поне Вас не съм успяла да раня или поне не е било необратимо.

Признавам, че ще Ви бъда признателна за някой ред — на прошка, жалост или ярост, ако трябва... Дали ще имате сили за това?

Живея в кула като стара вещица и пиша стихове, които никой не иска.

Ако доброто Ви сърце Ви позволи да ми кажете как е той, ще славя Бога за Вашето великодушие.

Оставям се във Вашите ръце.

Ваша
Кристабел Ламот

Така през последния месец от живота му тя носеше двете писма, писмото до нея и запечатания плик, като кинжал в джоба си. С тях влизаше и излизаше от стаята му, с тях влизаше и излизаше от миговете, които прекарваха заедно.

Носеше му букети, които сама бе аранжирала. Зимен жасмин, коледни рози, отгледани в някой парник теменужки.

— *Helleborus niger*. Защо зелените венчелистчета са така загадъчни, Елън? Помниш ли, когато четяхме Гьоте за метаморфозите на растенията, как всичко е едно цяло — листата, венчелистчетата?

— Беше през годината, когато написа поемата за Лазар.

— Лазар... „... ако и да умре, ще живее“^[14]... Как мислиш, в най-съкровения кътчета на сърцето си, дали продължаваме в отвъдното?

Тя сведе глава, търсейки истината.

— Така ни е обещано. Хората са толкова прекрасни, така неповторими, не може да изчезваме... напразно. Не зная, Рандолф. Не зная.

— Ако отгатък не съществува нищо, значи няма да усещам студ. Моля те, скъпа, погребни ме на открито, не искам да ме затворят в абатството. Навън, в земята, на чист въздух. Нали? Не плачи, Елън. Нищо не може да се направи. Не съжалявам. Знаеш, че не седях със скръстени ръце. Живях...

Когато не беше в спалнята му, тя пишеше наум писма:

„Не мога да му дам писмото Ви, чувства се спокоен и почти щастлив, как мога да смутя душевния му покой в такъв момент?“

„Трябва да разберете, че винаги съм знаела за вашата...“ Как да намери дума? Близост, връзка, любов?

„Трябва да разберете, че моят съпруг ми каза много отдавна, по собствено желание и съвсем откровено, за чувствата си към Вас, и след като се разбрахме помежду си, този въпрос с разбиране остана зад гърба ни като нещо отминало.“

Твърде много се повтаряше това „разбиране“. Но така беше по-добре.

„Благодаря Ви за уверението, че не знаете нищо за мен. Напълно искрено мога да Ви отвърна, че не зная нищо съществено за Вас, с изключение на няколко елементарни и необходими неща — както и това, че съпругът ми Ви обичаше. Съпругът ми каза, че Ви обича.“

Думи на една стара жена към друга, която се описваше като вещица в кула.

„Как можете да искате това от мен, как можете да прекършите краткото време, което ми остава с него, живота ни, дребните жестове на нежност и неизречените връзки, как можете да застрашавате така последните ми дни, защото и за мен това са последните ми дни, *той е моето щастие*, което скоро ще загубя завинаги, нима не разбирате, че не мога да му дам писмото Ви?“

Не написа нито ред.

Седеше до него, сплиташе кичурите от косата им и ги пришиваше върху черната копринена панделка. На шията си беше сложила брошката, която ѝ беше изпратил от Уитби — белите рози на Йорк, изрязани в черния кехлибар. Белите кичури белезникаво се открояваха върху черния плат.

— Плитка светла коса около костта...^[15] Какво правиш, Елън, приготвяш я за деня, когато ще разровят гроба ми? Винаги съм смятал, че тези стихове са за мен и теб, точно така, нашите стихове.

Беше един от лошите му дни. Съзнанието му беше съвсем ясно, а после се залутваше някъде и мислите му блуждаеха — къде?

— Какво странно нещо е сънят! Можеш да попаднеш къде ли не. Сред поля, градини, други светове. В съня си можем да попаднем в съвсем друго измерение.

— Така е, скъпи. Всъщност не знаем почти нищо за живота си. За това какво знаем наистина.

— За миг я зърнах сред летните поля. Трябваше да се погрижа за нея. Но как? Щях само да я нараня... Какво правиш?

— Сплитам косите ни.

— В часовника ми е. Косата ѝ. Кажй ѝ.

— Какво да ѝ кажа?

— Забравих.

Очите му се затвориха.

Намери я в часовника му. Безкрайно дълга тънка плитка светлоруса коса. Като бяло злато. Извади я на бюрото пред себе си. Беше прилежно вързана със светлосиня памучна панделка.

* * *

„Трябва да разберете, че *винаги съм знаела*, моят съпруг ми каза много отдавна, по собствено желание и съвсем откровено, за чувствата си към Вас...“

Ако го беше написала, щеше да каже истината, без нищо да спестява или да преувеличава, но нямаше да звучи убедително, нямаше да разкрие истинската същност на нещата — съпровождащото разказа мълчание, проточилите се мълчания преди и след това, вечното мълчание.

Седяха до камината в библиотеката през есента на 1859 г. На масата имаше хризантеми, червените листа на бронзовите букове и необичайна петниста папрат, едновременно млечна, пурпурна и златна. Беше по времето на стъклените му вивариуми и копринените буби, които трябваше да стоят на топло, затова бяха пренесени тук, в най-топлата стая, грозни мръснокафяви пеперуди с охранени груби пашкули върху оголените клонки, защото Рандолф изучаваше метаморфозата. Тя преписваше „Свамердам“, а той крачеше из стаята и я наблюдаваше как работи, потънал в мислите си.

— Спри да преписваш, Елън. Трябва да ти кажа нещо.

Помнеше бликналите чувства. Като копринен пашкул в гърлото, като забити нокти в жилите, желанието нищо да не ѝ казва, нищо да не чува.

— Не е необходимо...

— Трябва. Винаги сме били откровени един с друг, Елън, поне това. Ти си моята скъпа и мила съпруга и те обичам.

— Но? След подобни думи винаги следва „но“.

— Може би от година обичам друга. Може да се нарече лудост. Сякаш бях обладан от демони. Или заслепен. Отначало само си пишехме, после... В Йоркшър не бях сам.

— Знам.

Мълчание.

— Знам — повтори тя.

— Откога? — попита той с попарена гордост.

— Отскоро. Не е заради нещо, което си казал или направил. Не съм видяла нищо. Казаха ми. Посети ме една жена. Трябва да ти върна нещо.

Беше скрила първия екземпляр на „Свамердам“ под плата на масата и сега извади плика, адресиран до госпожица Ламот, „Витания“, „Арарат Роуд“, Ричмънд.

— Струва ми се, че в първия вариант пасажът за вселенското яйце е по-добър от този, който преписвам — каза тя.

Отново мълчание.

— Щеше ли да ми го дадеш, ако не ти бях казал? За госпожица Ламот?

— Не знам. Сигурно не. Как бих могла? Но ето че ми каза.

— Госпожица Глоувър ли ти го даде?

— Писа ми два пъти. Накрая ме посети.

— Нали не каза нещо, което те е наранило, Елън?

* * *

Горката обезумяла жена с бяло лице и спретнати износени боти, която не спираше да крачи из стаята с безбройните широки фусты, които носеха по онова време, и нервно свиваше и отпускате юмруци, стегнати в бледосиви ръкавици. Очите зад стъклата с железни рамки бяха ярко, кристалносини. Червеникава коса, тук-там оранжево петно лунички върху тебеширената кожа.

— Бяхме толкова щастливи, госпожо Аш, бяхме всичко една за друга, бяхме невинни.

— Не мога да направя нищо за щастието ви.

— Собственото ви щастие е унищожено, казвам ви — всичко е лъжа.

— Моля, напуснете къщата ми.

— Можете да ми помогнете, ако решите.

— Моля, напуснете къщата ми.

* * *

— Каза съвсем малко. Не беше на себе си от злоба. Помолих я да си върви. Даде ми поемата като доказателство, после поиска да ѝ я върна. Попитах как не я е било срам да я открадне.

— Не зная какво да кажа, Елън. Мисля, че повече няма да я видя. Госпожица Ламот. Разбрахме се, че след това единствено лято трябва да се сложи край на това... че това е краят. А дори да не беше така, тя е изчезнала, заминала е.

Тя долови болката в гласа му, отбеляза я, не каза нищо.

— Не мога да го обясня, Елън, но мога да ти кажа, че...
— Нито дума. Нито дума. Няма да говорим повече за това.
— Сигурно си ядосана, нещастна...
— Не знам. Не съм ядосана. Не искам да знам нищо повече. Нека не говорим повече за това, Рандолф. То няма място между нас.

* * *

Добре ли постъпи? Или зле? Остана вярна на природата си, дълбоко обгърната в незнание, мълчание, отбягване, сурово си казваше тя в тежък час.

* * *

Никога не четеше писмата му. Нито веднъж не прерови книгата му с нехайно или целеустремено любопитство, дори не ги разпределяше или подреждаше. Отговаряше на писма от негово име — на читатели, почитатели, преводачи, любящи жени, които никога не го бяха виждали.

Един ден през последния месец се качи горе с двете писма в джоба си — отвореното и неотвореното, и прегледа писалището му. Обзе я суеверен плътски страх. През деня кабинетът му бе озарен от студена светлина — сега през прозореца на тавана в нощното небе се рееха няколко звезди и облак с цвят на дим, но в онзи ден небето беше безизразно и ясносиньо.

Безброй нахвърляни стихове. Безброй купища и късове хартия. Изтласка на заден план мисълта, че скоро ще носи отговорност за всичко това. Сега не беше нейна грижа. Все още не.

Сякаш нещо насочи ръката ѝ към недовършеното писмо. Беше забутано в дъното на чекмеджето, пълно със сметки и покани, и щяха да ѝ трябват часове, за да го намери. Успя да го открие за няколко минути.

Скъпа моя,

Пиша ти всяка година, когато наближи празникът на Все светии, защото не мога да не пиша, макар да знам — канех се да кажа, макар да знам, че няма да ми отговориш, въпреки че как мога да го знам със сигурност? Длъжен съм да продължа да се надявам. Може да си спомниш или да забравиш, все едно — да си спомниш или да забравиш достатъчно, за да намериш сили да ми пишеш, да ме просветлиш за миг, да облекчиш поне малко черното бреме, под чиято тежест изнемогвам.

Чистосърдечно ти искам прошка за някои неща, за които ме обвиняват и твоето мълчание — упоритото ти непреклонно мълчание, и собствената ми съвест. Моля да ми простиш прибързаното и необмислено втурване в Кернеме заради хипотетичната вероятност да си там, без да се убедя дали имам позволенията ти да те последвам. Моля най-вече да ми простиш дълбокото двуличие, с което след завръщането ми проникнах в доверения кръг на госпожа Лийс и така катастрофално те изненадах. Както добре знаеш, оттогава търпя твоето наказание, търпя го всеки ден.

Дали обаче се замисляш достатъчно за душевното състояние, което ме тласна към подобни стъпки? Чувствам, че собствените ти постъпки ме обвиняват — и то заради това, че изобщо съм посмял да те обичам, сякаш любовта ми е била акт на брутално насилие, сякаш съм коравосърдечен насилник от някой евтин..., от когото е трябвало да избягаш съсипана, обезчестена. Ако обаче откровено се вгледаш в спомените си, ако изобщо си способна да бъдеш откровена, длъжна си да признаеш, че не беше така. Замисли се за всичко, което предприехме заедно, и се запитай къде е жестокостта, къде е принудата, Кристабел, къде е липсата на любов и уважение към теб едновременно като жена и духовно същество? Мисля, и за двама ни бе ясно, че след онова лято не можем почтено да продължим живота си като любовници — но нима това е причина внезапно да се хвърли мрачен саван, не, същинска стоманена стена между един ден и следващия? В онези дни

те обичах с цялото си сърце. Сега няма да го повтора, няма да кажа „обичам те“, защото това наистина би било достойно за блудкав роман и в най-добрия случай е въпрос на надежда. И двамата сме далеч нелоши психолози — както знаеш, любовта гасне като свещ в буркан на Хъмфри Дейви, ако не се подхранва с въздух, за да диша, ако умишлено гладува и се задушавя. И въпреки това

*сега едничка ти, ако решиш,
отново можеш да я съживиш.* [16]

Нищо чудно да го казвам единствено заради удоволствието да блесна с уместния цитат. Това би те накарало да се усмихнеш. Ах, Кристобел, Кристобел, насилвам тези внимателно подбрани изречения, с които моля за твоето внимание, и си спомням как взаимно чувахме мислите си — на мига, така светкавично, че не се налагаше да довършваме думите си...

Има нещо, което трябва да узная — добре разбираш за какво говоря. Казвам „трябва да узная“ и това звучи деспотично. Ала съм в твоите ръце и те умолявам да ми кажеш. Какво стана със сина ми? Жив ли е? Как да питам, като не зная? Как да не питам, като не зная? Говорих надълго и широко с братовчедка ти Сабин, която ми каза само онова, което всички в Кернеме знаят — единствено фактите, защото никой не е сигурен какво е станало.

Не може да не знаеш, че заминах за Бретан от любов, от грижа и притеснение за теб, за здравето ти, заминах с желание да се грижа за теб, да направя всичко, което трябва, доколкото е възможно. Защо ми обърна гръб? От гордост, от страх, от независимост, от внезапна омраза заради несправедливо различната участ на мъжете и жените?

Ала все пак мъж, който знае, че има или е имал дете, но не знае нищо повече, заслужава поне малко съжаление.

Как мога да изрека подобно нещо? Каквото и да е станало с това дете, казвам го предварително, каквато и да е истината, ще те разбере, само искам да знам, най-лошото отдавна е преживяно във въображението ми, дори може да се каже, че е вече зад гърба ми...

Виждаш ли, не мога да го напиша, затова не мога да ти изпратя тези писма, в края на краищата пиша други, не толкова прями, по-повърхностни, на които ти не отговаряш, скъпи мой демоне, моя мъчителко... Защото ми е забранено.

Как мога да забравя ужасните думи, които зловещият глас изкрещя в лицето ми на онова противно сборище на духове?

„Превърна ме в убийца!“ Обвинението беше отправено към мен и казаното не може да се забрави, думите отекуват всеки ден в ушите ми.

От устата на онази глупачка се изтръгна страшен стон: „Няма дете!“. Кой знае какво се крие зад това — някаква смесица от хитрост, неволно възклицание, неподправена телепатия, как бих могъл да кажа? Ала едно ти казвам, Кристабел, на теб, която никога няма да прочетеш това писмо, както и много други, защото е отвъд предела, до който може да бъде споделено — казвам ти с отвращение и ужас, с отговорност и с остатъците от любов, които се впиват като обръчи в сърцето ми, сигурно щях с пълно съзнание да превърна и себе си в убиец...

Тя припряно грабна листа за крайчеца, сякаш беше зашеметена жилеща твар, оса или скорпион. Запали малък огън върху скарата в таванския кабинет на Рандолф и изгори писмото, като го побутваше с ръжена, докато не останаха само овъглени люспи. Взе запечатаното писмо и го повъртя в ръцете си, размишлявайки дали да не изгори и него, но накрая остави пламъците да изгаснат. Беше сигурна, че нито той, нито тя самата биха искали писмото му да се запази. Не би го искала и Кристабел Ламот, с всички тези негласни обвинения за какво? По-добре да не мисли за това.

Отново запали огън, за да се сгрее, този път с дърва и малко въглища, и се сгуши в халата до камината, докато чакаше пламъците да се разгорят и стаята да се затопли.

Целият ми живот, помисли тя, се гради върху лъжа. Цял дом за една лъжа.

Винаги беше вярвала, твърдоглаво и упорито, че всичките ѝ отбягвания, цялата ѝ приблизителност, всичките ѝ шаради, както понякога ги виждаше, са ако не оправдани, то поне обуздани и обезвредени от безпощадното ѝ изискване да бъде откровена със себе си.

Рандолф ѝ беше съучастник. Нямаше представа как той виждаше историята на живота им. Двамата не говореха за това.

Ала ако не знаеше истината, в която понякога се вглеждаше, имаше чувството, че е застанала върху свлачище и пропада в някаква бездна.

Обясняваше усещането си за неизречените истини за нещата с един прекрасен пасаж от „Принципи на геологията“ на сър Чарлс Лайл, който една вечер беше прочела на Рандолф; той самият най-много се развълнува от предишния пасаж, в който се описваше плутоническата теория за образуването на скалните породи. Беше преписала откъса от книгата в дневника си.

Именно неповторимата природа на кристалните образувания, като гранит, хорнбленда и др., която коренно ги отличава от всички останали породи, чийто произход познаваме, дава основание да ги разглеждаме като следствие от причини, които и днес упражняват въздействието си в подземните пластове. Те не спадат към разред, който е изживял времето си; те не са паметници на някакъв предисторически период, белязани с отмрелите знаци, думи и словосъчетания на някакъв мъртъв език — напротив, от тях можем да научим онази част от живия

език на природата, която не можем да опознаем в ежедневното си съприкосновение с онова, което се случва на обитаемата повърхност.

Допадаше ѝ представата за тези твърди кристални пластове, образувани под въздействието на невероятна горещина под „обитаемата повърхност“ на земята, които не са предисторически паметници, а „част от живия език на природата“.

Не съм жертва на обичайните истерични самозаблуди, казваше си тя. Оставам вярна на огъня и на кристалите и не се преструвам, че обитаемата повърхност е всичко на този свят — затова не съм унищожителка, не съм прокудена в студения мрак навън.

Няколко пламъчета близнаха камината. Тя за пореден път преднамерено си припомни медения си месец.

Спомените ѝ бяха без думи. Нито дума, това беше най-ужасното. Никога и с никого не беше говорила за това, дори с Рандолф. Особено с Рандолф.

Припомняше си образи. Прозорец, обрасъл с лозя и пълзящи растения, горещо южно лято, гаснещо слънце.

Бялата батистена нощница, извезана специално за такива ноци с богата бродерия от любовни възли, рози и незабравки, бяла сърма върху бялото сукно.

И тя самата — слабо, разтреперано бяло зверче.

Голият мъж — къдравите косми, избилата лъскава влага, сложното тяло, едновременно бик и делфин, неудържимата дива миризма.

Голямата му длан, нежно протегната към нея, и то не веднъж, а много пъти... за да бъде отблъсната, отместена и пак отблъсната.

Избягалото същество, свито уплашено в ъгъла на стаята с тракащи зъби, с усукани от спазми жили, с накъсано пресекливо дишане. Тя.

Великодушно дадена отсрочка, чаши златисто вино, няколко дни с райски пикници, усмихната жена, приседнала на скалата със светлосинята поплинена пола, красив мъж с бакенбарди, който я вдига на ръце, рецитирайки Петрарка.

Нов опит. Ръката, която не отмести. Сухожилия, опънати като стоманени въжета, и стиснати до болка зъби.

Приближаването, заключената врата, паниката, хлипащото бягство.

Не веднъж, а много, много пъти.

Кога започна да разбира, че колкото и да е нежен, колкото и да е търпелив, всичко ще е напразно? И никога няма да се промени?

Не обичаше да си спомня лицето му в онези дни, но за да бъде откровена, си налагаше да го направи — озадаченото чело, нежния въпросителен поглед, грамадното му тяло, чиято бруталност осъждаше и чиято близост не можеше да не отхвърли.

Настървението и ужасната любов, с която му се отплащаше, въздържанието му, хилядите дребни удобства, торти и сладкиши. Превърна се в негова робиня. Трепереше от всяка дума. *Той беше приел любовта ѝ.*

Затова го бе обикнала.

Той я бе обичал.

Отново завъртя писмото на Кристабел в ръцете си.

— Какво съм аз без теб? — отекна като вой гласът ѝ.

Затисна уста. Ако някой дойдеше, времето за размисъл внезапно щеше да свърши, щеше да бъде изгубено. Беше излъгала и тях, сестрите си, беше впримчила лъжа в дръзките уверения, че са съвършено щастливи, просто съдбата не ги е зарадвала с дете...

Поне в едно отношение тя, другата, беше истинската му съпруга. Колкото и за кратко да е било, тя явно беше майка на детето му.

Установи, че не иска да знае какво пише в писмото. Това също бе най-добре да се избегне. Да не се знае, да не се говори за него, да не се

превръща в оръдие на безсмислено изтезание, както неизбежно щеше да стане, ако го види, независимо дали написаното беше добро или лошо.

Взе черното лакирано сандъче за образци и сложи писмото в стъкленото отделение, подплатено с промазана коприна. До гривната от беловласите им кичури, на стари години най-сетне сплетени в едно, нави дългия сърмен ширит на русата плитка, която беше намерила в часовника му. Прибра и любовните им писма, завързани с панделка.

Не бива да принуждават двацет и четири годишна девойка да чака сватбата си, докато стане на трийсет и шест, отдавна прецъфтяла.

Спомни си как веднъж като момиче беше видяла в огледалото голото си тяло. Едва бе навършила осемнайсет. Дребни повдигнати гърди с топли кафяви кръгове. Кожа като оживяла слонова кост. Дълга копринена коса. Истинска принцеса.

Свидна ми Елън,

Не мога да се освободя от мисълта — а и защо бих искал да го сторя, та нали най-пламенното ми желание е да бъда изцяло обладан от мисълта за теб? — не мога да се освободя от мисълта за теб, в съзнанието ми непрекъснато изплува образът ти, седнала с бяла рокля сред розовите чаени чаши на фона на градинските цветя, ружи, ралици и шпорец, чиито алени, сини и царствено пурпурни краски само подчертават нежната ти белота. Днес ми се усмихна толкова мило под периферията на бялата шапка с бледорозови панделки! Помня и най-дребното съцветие от волани, всеки изящен набор — наистина е грехота, че не съм художник, а само начинаещ поет, защото иначе щеше да видиш как съкровено съм стаил в сърцето си всичко до най-малката подробност.

Така съкровено ще тая до смъртния им час — уви, ще трябва да ги надживея, ще трябва да живея много дълго, за да мога да те обичам и тача, и уви, дължен съм да прекарам още един живот, и то предварително, в очакване да те

заслужа... така съкровено ще тая в сърцето си цветята, които ми подари и които сега са пред очите ми, докато пиша, в извънредно изящна синя ваза. Най-много ми харесват белите рози, пъпките още не са се отворили — разполагам с цели десетилетия от техния живот и с поне няколко дълги и крайно нетърпеливи дни от моя, през които ще мога да им се наслаждавам. Цветът им изглежда съвсем обикновен, но не е така. В тях има сняг, сметана, слонова кост, които различавам съвсем отчетливо.

А самата им сърцевина все още е зелена, изпълнена с нов живот, с надежда, с онази чудна и хладна растителна кръв, която леко ще поруменее, когато се отворят. (Знаеш ли, че старите майстори придавали на кожата богатия блясък на слонова кост, като рисували върху зелена основа — странен и великолепен оптически парадокс?)

С възхищение ги доближавам до лицето си. От тях се носи леко благоухание, което обещава да се насити. Любознателно заравям нос сред пъпките — не за да нараня или да разваля прекрасните им дипли; мога да бъда търпелив, малко по малко те ще се отварят и някой ден ще зароя лице в бялата им топлина. Играла ли си така като дете с гигантските пъпки на опиумния мак? Разтваряхме чашката и една по една разгръцахме стегнатите копринени люспи, които се набръчкваха и горкото гиздаво алено цвете увяхваше и загиваше... Такова любопитство е най-добре да се остави на Природата и на горещото ѝ слънце, което и без това скоро ще ги отвори.

Днес съчиних над 70 стиха, припомняйки си твоите наставления да работя усърдно и да не се разсейвам. Пиша за кладата на Балдир и за скръбта на жена му Нана, която го оплаква, за храброто и напразно пътешествие на Хермодур в подземния свят, за да измоли богинята Хела да го освободи. Всичко това е извънредно интересно, скъпа Елън, зашеметяващ разказ за човешкия разум, който си въобразява и измисля човешка история, за да си обясни големите, прекрасни и ужасни непреодолими граници на съществуването — изгряването и изчезването на златното

слънце, разцъфналата пролет (когато идва Нана), посърналата зима (когато тя умира), неумолимия мрак (богинята Тъок, която отказва да скърби за Балдир, защото нямала никаква полза от него жив или мъртъв). Нима тази тема не е достойна за големите съвременни поети, щом е вдъхновила митологичните умозрения на предците ни?

Макар че аз самият предпочитам да седя в някоя градина — всъщност в една строго определена градина сред зелените и бели рози, с някоя — всъщност строго определена — млада дама с бяла рокля, замислено чело и ненадейна слънчева усмивка...

Елън спря да чете. Писмата ще го придружат. И ще я чакат. Понечи да прибере черната брошка, която ѝ беше изпратил от Уитби, но размисли. Щеше да я носи на шията си по пътя към Ходършол.

Сложи още въглища и дърва в камината и разпали буен малък огън, до който седна да бродира грижливо редактираната, грижливо преценената (метафора, взета от рецептите за конфитюр) истина в дневника. Щеше да реши по-късно какво да прави с него. Той беше едновременно защита и примамка пред кръжащите кръвопийци и лешояди.

Защо толкова грижливо беше прибрала писмата в запечатаното им скривалище? Ще можеше ли да ги прочете — там, където скоро щеше да отиде? Ще можеше ли да ги прочете и той? Този последен дом не беше дом, защо не ги остави отворени за тварите, които дълбаеха тунели в пръстта, за паразитите и слепите червеи, за съществата, които сдъвкваха всичко с невидимата си уста, прочистваха и унищожаваша?

Искам да живеят по-дълго, каза си тя. В някаква полувечност.

А ако кръвопийците ги изровят?

Тогава може би онази, *другата*, ще я застигне справедливост, макар че няма да съм жива да го видя.

Мислеше си — някой ден, не днес, разбира се, все още не, но някой ден ще взема писалката и лист хартия и ще ѝ пиша, ще ѝ кажа... ще ѝ кажа *какво*?

Ще ѝ кажа, че умря спокоен.
Това ли ще ѝ кажа?

А кристалните образувания, гранитът и хорнблендата мътно просветваха при мисълта, че няма да ѝ пише, че протеевото писмо ще се ражда и видоизменя в главата ѝ до безкрай, че може би ще стане прекалено късно, прекалено късно за достойна постъпка — съвършено, прекалено късно. Другата можеше да умре, тя самата можеше да умре, вече и двете бяха стари и часът им приближаваше.

На сутринта щеше да сложи черни ръкавици, да вземе сандъчето и китка бездушни бели оранжерийни рози — цялата къща беше пълна с тях, и да поеме на последното му, незрящо пътуване.

Оставям се във Вашите ръце.

---

[1] Такова е описанието на Суинбърн в писмо до Тиодор Уотс-Дънтън. А. Ч. Суинбърн, Събрани писма, т. V, с. 280. Според предположенията стихотворението на Суинбърн „Старият Игдрасил и тисът в черковния двор“ е било вдъхновено от чувствата му, предизвикани от смъртта на Р. Х. Аш. ↑

[2] Репортаж във в. „Таймс“ от 30 ноември 1889 г. Репортерът отбелязва присъствието на „няколко миловидни девойки, обливащи се в сълзи без никакво стеснение, и голяма тълпа почтителни работници редом с литературните лъвове“. ↑

[3] Елън Аш в писмо до Едит Уортън от 20 декември 1889 г., препечатано в Писмата на Р. Х. Аш под редакцията на М. Кропър, т. 8, с. 384. Израз на подобно намерение откриваме в непубликуван пасаж от дневника ѝ, написан през втората нощ след смъртта на поета.

Предстои скорошното публикуване на дневника (1967 г.) под редакцията на д-р Беатрис Нест от колежа „Принц Албърт“ към Лондонския университет. ↑

[4] Разхождал съм се дълги часове в този край и с очите си съм наблюдавал характерното редуване на почвените слоеве, при което земята изхвърля тъмния кремък от бялото легло на варовика, блеснал като сняг по изораните полета. ↑

[5] Изданието на Шекспир заедно с теменужките се съхранява понастоящем в колекцията „Стант“ в университета „Робърт Дейл Оуен“. ↑

[6] Вж. например негово писмо до Темисън от 24 август 1859 г. (понастоящем в колекцията „Стант“), чиито краища са изцяло обточени с фриз от подобни схематични дървета с преплитачи се корени и клони, донякъде напомнящи повтарящите се мотиви на Уилям Морис. Колекция „Стант“, рък. №146093а. ↑

[7] Латински текст: *Ille hic est Raphael timuit quo sospite vinci regum magna parens et moriente mori.* ↑

[8] Джон Дън. „Не се надувай, смърт“, Религиозни стихотворения под редакцията на Хелън Гарднър, с. 9. ↑

[9] Вж. раздразнения коментар на Ф. Р. Ливис в „Критичен поглед“, т. XIII, с. 130-131: „Достатъчно доказателство за това, че викторианците напълно сериозно са възприемали Рандолф Аш като поет, откриваме в сериозния тон на траурните им панегирици, които също като смехотворната надгробна плоча, поставена от жена му, го сравняват с Шекспир, Милтън, Рембранд, Рафаело и Расин“. ↑

[10] Погребението е описано в писмо от Пейшънс Мередит до сестра ѝ Фейт, понастоящем собственост на правнучката на Едмънд Мередит Мариан Уормолд. ↑

[11] Вж. по-горе бел. от Ариан Лъоминиер в глава 19, с. 502, както и записките в непубликувания дневник от 25 ноември 1889 г. ↑

[12] Sigmund Freud, *Totem and Taboo, Works* (Standard edn 1955), vol. 13, pp. 65–66 (бълг. превод: Зигмунд Фройд. Тотем и табу, прев. от немски Пламен Ванев. София, КХ, 1991, с. 105). ↑

[13] Джон Дън. „Прощални думи: за забрана на скръбта“, превод Кристин Димитрова — бел.ред. ↑

[14] Евангелие от Йоан, 11:25 — бел.прев. ↑

[15] Цитат от стихотворението на Джон Дън „Реликвата“ — бел.ред. ↑

[16] Майкъл Дрейтън. „Идея“, сонет 61. — В: Английска поезия. Съст. и превод Александър Шурбанов. София, Обсидиан, 1995 — бел.ред. ↑

26

Понеже гатанките днес са
модни,
ела, любима, чуй една от мен.

Говори се, че има тайно място,
където стичат се поетите
отвсякъде —

едни намират го след дълго
търсене,

други — без да искат, а трети

—

след смъртен бой с чудовища
проклети;

четвърти — в сън дълбок — на
път поели,

рисувайки живот за своите
цели,

едни — загубени в митични
лабиринти,

други — преследвани от
смъртен страх,

а трети — водени от жажда
за живот

или от някаква приумица;
четвърти —

загубили се просто из Аркадия...

Те там са си. Градината,
Дървото

и драконът, и плодовете
златни,

жената, скрита в сенчестите
клони,
потокът и тревистите поляни.
Все там са си. На края на
света,
сияели в дома на Хесперидите
на вечни клони плодовете
златни
и драконът Ледонт със гривест
гребен,
със скъпоценни камъни обсипан,
все точел златни нокти и зъби
от сребро,
и дремел, и ги вардел цяла
вечност,
докато хитрият герой Херакъл
дошъл и го сразил, и ги
откраднал.

Далеч от там, сред ледения
Север,
в скована от студа висока
крепост,
опасана от ледни зъбери и
шипове,
закътана от студ и от мъгла,
се ширела градината на Фрея
в зеленина и ярки плодове.
Там Асите минавали да хапнат
ябълки,
които дават мощ и вечна
младост.
Наблизо се издигало
Световното дърво,
огромен ясен, корен вбил в
земята,

където мрачният Нидхъог,
усукан на кълбо
и с раздвоен език, неспирно
глождел
възобновяващия се корен на
живота.

Там бликала вода в зеленината
от кладенеца Урд, где минало и
бъдеще
омесват всички цветове в
безцветност,
вода ту огледално неподвижна,
ту мътна и зловещо бурна.

А тези същите места дали са
сенки
на все едно и също Място? И
дърветата —
на онова дърво? И онзи звяр
митичен
от пещерите на човешкото
съзнание,
от времето, когато гущери с
крака като дървета
кръстосвали земята и
прескачали
предисторически блага, където
човешки крак следа не бил
оставил?
Или е някакъв жесток
владетел,
прогонен някога от нас? Или
пък
плод на ума ни, с който
назоваваме
самите себе си, жестокостта,
коварството,

ревнивото си вкопчване в
стъблото на живота
и накърнената си гордост?

Нарекли мястото онези първи
хора,
нарекли и света. Слова за него
изковали:

градина и дърво, змей и змия,
жена, трева и злато,
и ябълки. Създали имената и
поезията.

Предметите създали с
назоваване.

А имената слели във метафора
за истината, ябълки от злато,
и те отрицали порой от думи:
сребрилата вода,

стоманените люспи
на змейското чудовище,
зелените листа

по змийски клони светнали,
напомнящи

движенията на женските ръце,
извиващите се като змии ръце;
гората, сплела плет от
тъмните си клони

за тучната трева, за свято
място,

където златните кълба на
плодовете

сияели от сенчести заслони
в листака като мънички слънца.

Така че всичко ставало все по-
отчетливо

и се преплитало, и виело по
змийски,

и всеки елемент бил част от
нещо цяло,
което те видели — сетнешните
хора,
които провидели връзки
между блестящите предмети,
а после и движения (грабеж,
убийство)
и взели да разказват как
Дървото някога
сияело непоклатимо в самота.

Любима, виждаме и
сътворяваме местото,
изпълваме го с твари от ума си,
с лами, дриади, мелюзини,
змейове,
с искри, които пръскат и се
вият,
създаваме възнение и тайнство,
и глад, и мъка, радост и
трагедия.
Добавяме, отнемаме, множим
и усложняваме животни и
растения;
поставяме на клона райски
птици
и караме потока да тече ту
кървав,
ту пък бистър над чакъл
от скъпоценни камъни и перли,
сапфири, изумруди, и веднага
отмиваме и пясъка оставяме,
следите на водата съхранил
по навик от началото на
времето.

Аз виждам онова Дърво с кора,
на корк подобна, с възлеста
основа.

Ти виждаш го — сребристо
привидение,
със кожа дишаща и прелестни
ръце.

И мястото е наред лабиринт,
где гинат хора в тежка
безизходица.

В пустиня, гдето хората
умират

от жажда при вида ѝ, без да
знаят,

че виждат истинското място,
хора,

куцукали през низ от
ослепителни

миражи, чезнещи подобно лед
под жарко слънце или като
пяна,

разсипваща се на ръба на
прилива

върз слегващия се крайбрежен
пясък.

Всичко това е истинско и не е.

И мястото е там, от нас
наречено,

и не е. **Съществува. ВК**

Рандолф

Хенри Аш

откъс от

Градината на

Прозерпина

Докато слизаше по стълбите, над перилото се надвеси едра жена с престилка.

— Тук не живее никой, момчето ми — каза тя.

— Напротив, аз живея тук — отвърна Роланд.

— Така ли? А къде беше, когато я отнесоха? Два дни е лежала до пощенската кутия, превита от болка, без да има сили да извика! Добре, че забелязах бутилките от мляко, и се обадох на социалните. Откараха я в болница.

— Бях при приятели в Линкън. За госпожа Тървинг ли говорите?

— Ами да, получила е удар и си е счупила ябълката. Дано не са спрели тока, понякога го спират.

— Върнах се само за малко — каза Роланд и веднага го завладя характерната лондонска предпазливост. Наоколо можеше да се навъртат крадци. — Само докато си намеря друг апартамент — завърши предпазливо той.

— Имай едно наум за котките.

— Какво за котките?

— Когато дойдоха да я вземат, всички се разбягаха. То не беше плюене, не беше съскане! Страшна напаст, вършат безобразия в двора, крадат храна от кофите. Обадох се на Дружеството за защита на животните да ги приспят. Казаха, че щели да проучат въпроса. Дано вътре не е останала някоя. Изсипаха се като бълхи от одеяло. Най-малко десетина, ако не и повече.

— Ама че работа.

— Вонята не може да се скрие.

Жената беше права. Усети познатата стара миризма с горчивия привкус на неуспеха, подсилена с пресни нови жилки.

* * *

Както винаги, вътре беше тъмно. Запали крушката в коридора и установи, че е стъпил върху купчина неотворени писма, адресирани до него, доста оклюмали и влажни. Взе купчината и обиколи апартамента, за да запали лампите. Беше рано привечер и прозорците към двора изглеждаха синьо-лилави. Навън измяука котка и отдалече ѝ отвърна кратък вой.

— Чуй каква тишина — каза той на глас.

Тишината плътно обгърна думите му и след малко се запита дали наистина ги е произнесъл.

В осветения коридор пред погледа му се изпречи портретът от Мане. Тежката глава, потънала в сенките, зоркото замислено лице с очи, вперени някъде зад него, неизменно любопитният и сдържан израз. Светлината в коридора на Роланд улавяше заснетата нарисувана светлина в лъскавата тежест на кристалното кълбо, озаряваше загатнатата отразена светлина в аквариума с избуялата папрат и воднистите морски дълбини зад главата на поета. Явно Мане се беше приближил и беше надникнал в светлината, която вдъхваше живот на тези отдавна изгаснали очи.

Отсреща другият Аш от отпечатъка на Дж. Ф. Уотс възправяше сребриста грива над торс, приглушен в черна сянка, в загърнатата празнота на загатнатия сюртук и донякъде като пророк, определено красив, свиреп и бдителен, се взираше като древен ястреб в плътното чувствено създание на отсрещната стена.

Човекът безспорно беше един и същ, но портретите бяха коренно различни — деляха ги не просто години, а различен поглед. И все пак човекът безспорно беше един и същ.

Преди Роланд ги възприемаше като част от себе си. Едва сега осъзна колко много са означавали за него, след като изведнъж ги видя напълно откъснати, далечни — нито един ъгъл, нито една кост, и най-дребното петънце бяла светлина не му говореше нищо, нямаше нищо общо с него.

Запали котлона в коридора и газовата печка в хола и седна на леглото да прочете писмата. Едното беше от Блекадър и той веднага го премести най-отдолу. Имаше сметки и пощенски картички от приятели на почивка в чужбина. Явно бяха пристигнали и отговори от последната рутинна кампания, с която кандидатстваше за работа. Пликовете бяха с чуждестранни марки. Хонконг, Амстердам, Барселона.

Уважаеми д-р Мичъл,

Щастлив съм да Ви уведомя, че Научният съвет по англицистика препоръча да Ви предложим назначение като

преподавател по английска литература в Хонконгския университет. Първоначално мястото е за две години, след което ще се направи преглед...

Заплатата е...

Искрено се надявам, че ще можете да приемете нашето предложение. Позволете да споделя възхищението си от статията Ви „Ред по ред“, посветена на Р. Х. Аш, която изпратихте заедно с Вашата кандидатура. Надявам се, че ще имаме възможност да я обсъдим.

Ще се радваме да отговорите възможно най-скоро, тъй като за мястото има няколко много силни кандидати. Опитавме да се свържем с Вас по телефона, но никой не отговори.

Уважаеми д-р Мичъл,

Щастливи сме да Ви уведомим, че кандидатурата Ви за мястото на асистент по литература в Свободния университет в Амстердам беше одобрена. Лекциите започват през октомври 1988 г. с уговорката, че в срок до две години свободно ще владеете нидерландски, макар че ще преподавате предимно на английски.

Ще сме Ви благодарни за бърз отговор. Професор Де Грот ме помоли да Ви предам високата му оценка за статията Ви „Ред по ред“, посветена на езика на Р. Х. Аш...

Уважаеми д-р Мичъл,

Пиша Ви с огромно удоволствие, за да Ви съобщя, че кандидатурата Ви за мястото на преподавател в Независимия университет на Барселона беше одобрена, като Ви предлагаме да поемете лекциите от януари 1988 г. Проявяваме особен интерес да задълбочим учебната ни програма за XIX в., а статията Ви за Р. Х. Аш предизвика голямо възхищение...

Роланд така бе свикнал с постоянното чувство на провал, че приливът на успеха го завари неподготвен. Кръвта му пламна, дишането му се промени. Изпадналата малка стая се изду за миг пред очите му и след това се намести на някакво различно разстояние като интересен предмет за наблюдение, а не задушаваща килия. Прочете писмата още веднъж. Целият свят се отвори. Представяше си самолети, каютата на ферибота от Харич до Хук, спалния вагон от Аустерлиц до Мадрид. Представяше си каналите и Рембранд, средиземноморски портокали, Гауди и Пикасо, джонки и небостъргачи, бегъл поглед към скрития Китай и тихоокеанско слънце. Отново изпита прилива на огромното вълнение, с което за пръв път нахвърли статията в съзнанието си. Мрачното самоподценяване, което му бяха внушили категоричните теоретични постановки и попадения на Мод, се изпари като дим. Трима професори бяха изразили особеното си възхищение. Колко вярна бе старата истина, че човек трябва да бъде видян от другите, за да бъде сигурен, че съществува! Не бе променил нито дума в статията, но внезапно всичко се бе променило. Веднага, преди смелостта да го напусне, отвори писмото от Блекадър.

Скъпи Роланд,

Донякъде се притеснявам, че толкова време нямам никаква вест от теб. Надявам се, че с течение на времето ще можеш да ми разкажеш за кореспонденцията на Аш и Ламот. Може би ще ти бъде интересно да научиш какви стъпки бяха предприети, за да я запазим „за отечеството“. Може и да не съм прав — трудно ми е да разбера постъпките ти по този въпрос.

Не ти пиша за това обаче, нито по повод необяснимото ти отсъствие от Британската библиотека, а защото получих спешни телефонни обаждания от професор Де Грот от Амстердам, професор Лиу от Хонконг и професор Валверде от Барселона, които с тревога очакват съгласието ти, за да те назначат. Не бих искал да пропуснеш тези възможности. Уверих ги, че ще им отговориш веднага щом се върнеш, и че си свободен да

приемеш. Трябват ми обаче указания за намеренията ти, за да зная как да защита интересите ти.

Надявам се, че не си болен.

С уважение
Джеймс Блекадър

След моментно раздразнение, през което го пронизаха иглички, защото всяка дума отекна в главата му с най-саркастичния шотландски акцент на Блекадър, Роланд осъзна, че писмото най-вероятно бе израз на голямо великодушие и определено бе много по-любезно, отколкото заслужаваше. Освен ако зад него не се криеше някой макиавелиански план на професора да възстановят отношенията си, за да го разкъса? Изглеждаше слабо вероятно — в новата светлина заплашителният и потискащ демон в мазето на Британския музей отчасти му се струваше плод на собственото му потиснато въображение. Преди смяташе, че Блекадър държи съдбата му в ръцете си и пет пари не дава, за да му помогне. Сега можеше да се освободи от него и вместо да му пречи, професорът дейно му помагаше. Отново се замисли за цялата история. Защо беше избягал? Отчасти заради Мод — откритието наполовина беше нейно и никой от двамата не можеше да сподели каквото знае, без да предаде другия. Реши да не мисли за Мод. Все още не, не тук, не в тази светлина.

Не можеше да си намери място. Понечи да се обади на Мод, за да ѝ каже за писмата, но се отказа. Трябваше да остане сам и да помисли.

Долови някакъв странен звук в апартамента, някакво стържене и драскане, сякаш някой се опитваше да влезе. Спря, после започна отново. Роланд напрегна слух. Към стърженето пресекливо се прибави странен стон. За миг се уплаши, но съобрази, че на черджето пред входната врата се отъркват котки. В градината с цяло гърло се проточи котешки вопъл и друг наблизо му отговори. Лениво се запита колко ли са котките и какво ще стане с тях.

Замисли се за Рандолф Хенри Аш. Гонитбата покрай писмата го беше отдалечила от Аш, колкото по-отблизо опознаваха живота му. В дните на своята невинност Роланд не беше ловец, а читател и чувстваше превъзходството си над Мортимър Кропър; в някакъв смисъл се чувстваше равен на Аш, или най-малкото свързан с него,

защото поетът беше писал за него, за интелигентния му прочит, доколкото му е по силите. Писмата не бяха написани за Роланд, нито за някой друг — Аш ги беше написал за Кристабел Ламот. Откритието на Роланд се бе превърнало по-скоро в загуба. Извади черновите от сигурното им убежище в папката на бюрото му с надпис „Бележки върху «Енеида», Шеста песен“ и ги препрочете.

След нашия необикновен разговор не мисля за нищо друго.

След нашия приятен и неочакван разговор почти не мисля за друго.

Спомни си деня, когато потъмнелите листове се разпиляха от екземпляра на Аш със съчиненията на Вико. Спомни си, че беше търсил думите на Вико за Прозерпина. Спомни си, че четеше „Златните ябълки“ на Аш и търсеше връзка между образа ѝ при Вико и образа ѝ в стихотворението на Аш. Свали от рафта тома с поезията му, настани се на бюрото и зачете.

* * *

Писателят може да създаде или най-малкото да пресъздаде за читателя първичните удоволствия от храненето, пиенето, съзерцанието, секса. Романите имат задължителното си виртуозно изпълнение, златистия омлет с подправки, изпъстрен със зелени късчета, който се топи като масло в устата с вкус на лято, или кадифеното бедро, твърдо и топло, отместено достатъчно, за да разкрие горещото хлътване, някой и друг къдрав косъм, мерналото се средоточие. Обикновено не се пише толкова задълбочено за не по-малко наситеното удоволствие от четенето. Причините за това са очевидни — най-очевидна е регресивната природа на подобно удоволствие, почти като пропадане в пропаст, където едни думи

насочват вниманието към силата и приятния вкус на други думи и така до безкрай, а въображението е принудено да преживява нещо книжно и сухо, нарцистично и въпреки това неприятно отстранено, без непосредственото въздействие на сексуалната влажност или ароматния рубинен блясък на доброто бургундско. Ала въпреки това за хора като Роланд най-будното, най-опияняващото преживяване е четенето, когато думите са яростно и все пак непоклатимо живи. (Каква невероятна дума е „опияняващо“, между другото — намеква едновременно за будна и изострена сетивност, както и за пълната ѝ противоположност, за удоволствието на ума, противопоставен на стомаха, макар че идеално знаем как едното не може без другото, знаем го и с главата, и със стомаха, когато добре си вършат работата.)

Замислете се за това, както се замисли Роланд, докато за дванайсети или може би за двайсети път препрочиташе „Градината на Прозерпина“ — стихотворение, което „познаваше“, доколкото вече беше преживял всяка дума, знаеше ги и поред, и в безпорядък, по памет, от избрани точни и неточни цитати и можеше да предскаже, а понякога дори да цитира следващата дума или друга, която все още е далеч, но приближава, а мисълта му уверено улавяше мястото ѝ като нокът на птица, кацнала на клона. Замислете се — писателят е бил сам, когато ги е писал, и читателят е сам, когато ги чете, но двамата са заедно, сами. Настина, писателят може да е бил сам и със златните ябълки на Спенсър в „Кралицата на феите“, градината на Прозерпина, ярко блещукане сред пепелта и саждите на онова място, може да е видял с очите на ума, с очните си ябълки златните плодове на Пролетта, може да е зърнал Изгубения рай в градината, в която Ева е приличала на Помона и Прозерпина. Бил е сам, когато е писал, и все пак не е бил сам, всички тези гласове са напявали едни и същи думи — златни ябълки, различни думи на различни места, ирландски замък, невиждан чифлик с жилави стени и с кръглите сиви очи на слепец.

Един и същ текст може да се прочете прилежно, за да се разграфи, да се разреже — дисекция, която долавя шумоленето на нечути звуци и брой дребните сиви местоимения за удоволствие или учене, като в момента дори не чува „златни“ и „ябълки“. Има и личен прочит, който се вкопчава в някакъв личен смисъл — изпълват ме любов, отвращение или страх, следователно търся любов, отвращение

или страх. Повярвайте, има и безличен прочит, когато очите на ума възприемат ред по ред, а ушите на ума омаяно слушат песента им.

А понякога има и прочит, от който всяко косъмче на врата ни, несъществуващата ни козина настръхва и се разтреперва, когато всяка дума гори и свети, тежка, точна, ясна и безкрайна, като огнени камъни или точиците на звездите в мрака — прочит, при който съзнанието, че ще разпознаем написаното по различен начин, по-добре или с по-дълбоко удовлетворение, изпреварва способността ни да кажем какво или как го знаем. При такъв прочит след усещането, че текстът ни се струва напълно нов, сякаш не сме го виждали никога преди, почти веднага настъпва друго усещане — че всичко *винаги* е било там и ние като читатели сме го знаели, *винаги* сме знаели, че е така, но сега за пръв път разпознаваме и напълно осъзнаваме собственото си знание.

Роланд четеше — или препрочиташе — „Златните ябълки“, сякаш думите бяха живи същества или огнени камъни. Виждаше дървото, плода, извора, жената, тревата и змията, едновременно единствени и многолики. Чуваше неподражаемия глас на Аш и същевременно чуваше самия език, който се стелеше и предеше собствения си рисунък, непостижим за никое човешко същество, било то писател, или читател. Чу думите на Вико, че първите хора са били поети, а първите думи са били имена, които едновременно с това са били неща, след което чу странните си и неминуемо безсмислени *списъци*, които съставяше в Линкън, и прозря какво представляват. Осъзна също така, че Кристабел едновременно *е* и *не е* Музата и Прозерпина, и след като го прозря, това му се стори толкова интересно и на място, че се разсмя. Аш го беше тласнал по този път, за да намери нещо, и в края на краищата откри следата, от която беше тръгнал — всичко останало отпадна, писмото, писмата, Вико, ябълките, списъкът му.

* * *

„Те виеха в градината, извисили глас, виеха гладно, безутешно.“

* * *

Малкият отпечатък от посмъртната снимка на Рандолф Аш върху бюрото му изглеждаше двусмислено. Можеше да се тълкува двойко — сякаш човек се взира в празен калъп, сякаш плоските скули и чело, празните очи и витиеватите вежди бяха изваяни от скулптор и отвръщаха на погледа. Човек беше едновременно някъде вътре, като маскиран актьор зад склопените очи, и отвън, загледан ако не в края, то най-малкото в някакъв завършек. На първа страница в книгата му имаше снимка на Аш на смъртното му легло — буйната бяла коса, умореното изражение, уловено в краткия миг между подобие на живот и застиналата смърт. Всички тези покойници, резервираният и чувствен интелектуалец на Мане, пророкът на Уотс — всички те бяха едно цяло, макар да бяха също и Мане, и Уотс; думите също бяха едно цяло — дървото, жената, водата, тревата, змията и златните ябълки. Винаги беше смятал, че те са част от него — Роланд Мичъл, и беше живял с тях. Спомни си разговора с Мод за съвременните теории за разединената личност, съставена от противоборстващи системи от вярвания, желаниа, езици и молекули. Всичко това беше Аш; нищо във всичко това не бе Аш и въпреки това, колкото и необятен да беше Аш, той го познаваше. Докосна писмата, които Аш беше докосвал, по които припряно и несигурно беше прокарвал ръка, преправяйки и отхвърляйки собствените си думи. Загледа се във все така огнените следи на стиховете.

Аш казваше — не лично на него, защото не съществуваше привилегировано общуване, просто случайно той беше там точно в този миг, за да го разбере, — че важното са списъците, думите, с които наричаме нещата, езикът на поезията.

Бяха го учили, че езикът по принцип е непълноценен, че никога не може да изрази съществуващото, че изразява само самия себе си.

Замисли се за посмъртната маска. Едновременно можеше и не можеше да каже, че маската и човекът са мъртви. С него се беше случило нещо и начините, по които можеше да го каже, бяха станали по-интересни от мисълта, че не може да го изрази.

* * *

Изпита зверски глад. Докато отиваше да си отвори консерва с царевица, отново чу котките, които пискливо дращеха по вратата. Откри куп консерви със сардели и сардини — двамата с Вал живееха пестеливо и това беше насъщното им блюдо. Отвори една консерва, изсипа я в чинийка, сложи я в антрето и отвори вратата. Насреща му се ококориха лица — триъгълни лъскави черни лица със златни очи, лица, подобни на мустакати сови с тигрови шарки, сиво коте с цвят на дим и натезал оранжев котарак. Остави чинийката и ги извика, както беше чувал да ги вика възрастната жена. За миг се поколебаха, свели глава на една страна, а той наблюдаваше как разширените им ноздри душат мазнината във въздуха. Метнаха се по корем край него и храната изчезна — две глави грабнаха и ометоха всичко, а зад тях останаха боричкащи се крака, извити тела и проточен разочарован писък. Отвори още консерви и изнесе няколко чинийки. По стъпалата хукнаха меки стъпки, белите зъби разкъсваха рибата като игли, около глезените му се завъртя и замърка море от доволна наелектризирана козина. Продължаваше да ги наблюдава. Петнайсет котки сезираха в него със светлозелени стъклени очи, светлокафяви, жълти, кехлибарени очи, а зениците им се свиваха на процепи от светлината на антрето.

* * *

Не виждаше защо да не излезе в градината. Върна се през мазето, следван по петите от няколко беззвучни звяра, и дръпна забраненото резе, което заяде от ръждата. Наложил се да премести купища хартии от вратата. (Вал казваше, че са пожароопасни.) Завъртя езичето на ключалката и подпря вратата. В стаята нахлу студеният нощен въздух, землист и влажен, а котките го изпревариха и се втурнаха в градината. Качи се по каменните стъпала, заобиколи зида зад точката, до която стигаше ограничената му гледка, и застана под дърветата в тясното пространство.

Октомври се случи влажен и поляната беше покрита с мокри листа, макар че някои дървета още бяха зелени. Сега протягаха нагоре

усуканите си ръце, черни в розовото зарево на уличните лампи, което не се сливаше с черния мрак от другата страна, а се стелеше като воал над него. Докато не можеше да стъпи в градината, въображението му я рисуваше като широко място с дишащи листа и истинска земя. Сега беше навън и му изглеждаше по-малка, но все така загадъчна заради земята, в която растяха всякакви неща. Различаваше шпалира на прасковите до серпентината на червения тухлен зид, опасвал някога имението на генерал Феърфакс в Пътни. Отиде и докосна зидарията. Едно време бяха положили изпечените тухли много старателно и здравият зид не беше мръднал. Андрю Марвъл е бил секретар на Феърфакс и е писал поезия в градините му. Роланд не беше сигурен защо се чувства толкова щастлив. Заради писмата, заради стихотворението на Аш, заради откритото се бъдеще или просто защото беше сам — необходимост, която от време на време болезнено изпитваше, и нещо, което напоследък му липсваше? Продължи по пътеката от вътрешната страна на зида до края на градината, където няколко овошки закриваха гледката нататък. Обърна се и се загледа през поляната към изнурената къща. Котките все така го следваха. Змиевидните им тела се вплитаха в сенките на дърветата върху тревата, лъскави на светло, кадифеночерни в мрака. Очите им просветваха за миг като кухи червеникави топчета със синкава искра в средата, зеленикаво прошарени извивки в мрака, които проблясваха и изчезваха. Беше толкова доволен просто да стои и да ги съзерцава, че замръзна с глупава усмивка на лицето. Сети се за годините, потънали в усойната им миризма, за капещата пещера, в която беше живял, и сега, на прощаване — защото това поне бе сигурно, скоро щеше да се махне от тук — изпитваше просто приятелски чувства към тях. Утре трябваше да потърси някой да се грижи за тях. Тази вечер започваше да мисли за думи, думи, които извираха от някакъв кладенец в него, списъци с думи, които се подреждаха в стихове — „Посмъртна маска“, „Зидът на Феърфакс“, „Няколко котки“. Успяваше да чуе, да усети, почти да види щрихите, описани от глас, който още не познаваше, но беше сигурен, че е неговият. Стиховете не бяха внимателни наблюдения, все още не бяха и заклинания, нито пък размишления за живота и смъртта, макар че имаше по малко от всичко това. Прибави още едно заглавие, „Котешка люлка“, защото осъзна, че иска и може да говори за начина, по който изникват и възникват формите. Утре ще

купи нова тетрадка и ще ги запише. Тази вечер ще запише достатъчно, за да си спомни.

Имаше време да усети необикновеното състояние между „преди“ и „след“ — преди час нямаше стихове, а сега се появиха, истински като дъжд.

В определени настроения
 изяждаме живота си
 от силна, ненаситна алчност;
 ламтим за още,
 макар туй **още** да изчерпва
 малкия запас
 оставащо ни време и покой. От
 свършеци
 сме движени като от глад.
Държим да знаем
 как се получава формата на
 цялото, нишката,
 чиито връзки са слаби или
 здрави, сложни
 или дръзко свързани в огромни и
 несръчни клупове
 на примитивна изработка.
 Проправяме си път
 през връзките и не можем да се
 отделим
 от тази лъскава верига на
 любопитството,
 превърнала се в наша пречка. И
 тя ни влачи
 през времето ни: „И **тогава**, и
тогава, и **тогава**...“
 към нашия очакван край.
 И ние трябва да получим
 кинжала, примката, стрелата,
 последната прегръдка, златния
 венчален пръстен,

зова на бойната тръба или
скриптенето
на смъртното легло,
макар че знаем и че длъжни сме
да знаем,
те всички са едно
и също — Краят, онзи
превъзходен удар,
който слага край на всички
удари и нас самите.
Какво желаем
ние — наперени, кроящи планове
— край на движението
на изнервения ни живот или
търбух, препълнен
със сладостно доволство, макар
това блаженство
да е краят ни, тъй както
мъжката оса при своя трогващ
брачен танц
във въздуха познава върховното
блаженство
и скорошния свършек на
краткото си време. ВК

Рандолф
Хенри Аш

Съвещанието в Мортлейк се проведе в неочаквано приповдигната заговорническа атмосфера. Беатрис Нест ги покани да се съберат в дома ѝ. (Заговорниците единодушно се съгласиха, че Мортлейк едва ли ще привлече вниманието на Мортимър Кропър.) Беатрис приготви киш с лук и сметана, зелена салата и шоколадов мус, както едно време посрещаше студентките си. Китът и мусът изглеждаха великолепно и Беатрис се чувстваше щастлива. Съсредоточи мислите си върху непосредствената задача — заплахата

от Мортимър Кропър, и реши да не обръща внимание на разливащото се напрежение между гостите ѝ, на неизреченото и онова, с което го заместваха.

Първа пристигна Мод, която изглеждаше сурова и разтревожена; отново беше сложила на главата си зеления копринен шал с черната кехлибарена русалка. Настани се в ъгъла и се загледа в снимката на Рандолф Хенри Аш, поставена в сребърна рамка върху малкото бюро на Беатрис на мястото, където обикновено се държи снимка на баща или любовник. Не беше старият сребровлас мъдрец, а младолик мъж с буйна тъмна коса, почти като пират. Мод автоматично се впусна в семиотичен анализ, отбелязвайки тежкия сребърен филигран на рамката, избрания образ, факта, че седналият на бюрото се оказваше на едно ниво с очите на портрета, все още характерния за ХІХ в. поглед, несвикнал с обектива. Това, че на снимката беше поетът, а не жена му.

След Мод дойдоха Вал и Юън Макинтайър. Беатрис не разбираше докрай тази подредба. От време на време беше виждала Вал, намръщено забила поглед от крайчеца на работната група в работилницата „Аш“. Забеляза новата ѝ, леко предизвикателна лъчезарност, но с научна праволинейност не се опита да си я обясни. Юън я поздрави за самообладанието, с което беше подслушала и им бе съобщила намеренията на Мортимър Кропър, и заяви, че цялата история е много вълнуваща; съчетано с успеха на киша и муса, това още повече промени настроението на Беатрис, която първоначално очакваше срещата с чувство на тревога и униние.

След Вал и Юън се появи Роланд, който не каза нищо на Мод и започна да говори надълго и нашироко с Вал за организацията около изхранването на орда диви котки и за това кой ще се обади на Дружеството за защита на животните. Беатрис не долови промъкналото се мълчание между Роланд и Мод и, естествено, нямаше как да знае, че Роланд не казва на никого за Хонконг, Барселона и Амстердам.

Беше се обадила на Блекадър и делово му беше съобщила, че е влязла във връзка с д-р Бейли и с Роланд Мичъл, които са изявили желание да се срещнат, за да обсъдят кореспонденцията между Аш и Ламот, както и нещо, което случайно е дочула от професор Кропър. Когато отвори вратата пред последния член на групата, той със смесен

израз на неудобство и шеговитост я представи на професор Леонора Стърн. Леонора изглеждаше бляскаво с цикламена вълнена пелерина с качулка, поръбена с черен копринен ширит, под която се виждаха алено подобие на руска туника и широки черни китайски панталони. Тя веднага се обърна към Беатрис:

— Надявам се, не възразявате, че дойдох. Обещавам да не тормозя никого, но това засяга и моите научни интереси.

Беатрис усети, че на кръглото ѝ лице не успява да се изпише гостоприемна усмивка.

— Недейте така — отвърна Леонора. — Няма да шукна. Отсега се заклевам, че не съм тръгнала явно или тайно да отмъквам никакви ръкописи. Просто искам да прочета проклетите писма.

— Смятам, че професор Стърн наистина може да ни бъде полезна — обади се Блекадър.

Беатрис дръпна вратата и тримата се качиха по тесните стълби в малката гостна на първия етаж. Естествено, Беатрис забеляза някакви сложни недомлъвки в небрежното кимване, с което Блекадър поздрави Роланд, но изцяло пропусна да разчете липсващата информация или обвинения в дългата театрална прегръдка, която си размениха Леонора и Мод.

* * *

Настаниха се на фотьойли и кухненски столове в ъглите на стаята с чинии на коленете. Юън Макинтайър откри срещата с думите, че трябва да обясни присъствието си, и се представи като своего рода юридически съветник на Мод, която според него несъмнено се явява наследница на писмата на Ламот и почти несъмнено притежава оригиналните писма на Аш без авторските права, които са собственост на наследниците на Рандолф Аш.

— Писмата като материален предмет са собственост на получателя, но авторските права остават на подателя. В случая с кореспонденцията ясно се вижда, че Кристабел Ламот е поискала собствените ѝ писма да ѝ бъдат върнати, и Рандолф Аш с готовност е изпълнил желанието ѝ. Роланд и Мод, които са виждали цялата кореспонденция, са категорични за това. Разполагам с юридически

доказателства — подписаното пред свидетели завещание на Кристабел Ламот, която оставя всичките си ръкописи на Мая Томазина Бейли, прапрабабата на Мод. Предполагам, че истинският наследник е бащата на Мод, който е жив, но той вече е дарил на Мод ръкописите, предоставени на предшественичката му към момента на завещанието, и Мод ги е предала в Ресурсния център за женски изследвания в Линкън. Тя още не е казала на баща си за откритието ми и смята, че той не проявява никакъв интерес към раздухваните във вестниците огромни суми, предложени от професор Кропър на сър Джордж Бейли, който смята, че писмата са негова собственост. Според Мод е почти невероятно баща ѝ да поиска да продаде ръкописите на фондация „Стант“, като знае за изразения от нея интерес документите да останат в страната. Ако някои от вас се чудят за авторските права, може би трябва да добавя, че собствеността върху тях е защитена *от момента на публикуването* до края на живота на автора плюс допълнителен срок от петдесет години; ако ръкописите се издават посмъртно, срокът е петдесет години от датата на публикуването им. Тъй като кореспонденцията не е публикувана, авторските права принадлежат на наследниците на авторите на писмата. Както казах, ръкописите принадлежат на получателите, а авторските права — на подателите. Не е ясно какво би искал лорд Аш, но по думите на д-р Нест Кропър явно е склонил Хилдебранд Аш да му обещае и писмата, и авторските права.

— Кропър е в състояние да вбеси всекиго и е напълно безскрупулен, но изданието му е задълбочено и се опира на педантичен научен анализ, затова ми се вижда грубо да не се разреши писмата да бъдат публикувани в стандартното издание — намеси се Блекадър. — Предполагам, че ако писмата останат в Англия, на теория би било възможно да му се откаже достъп до тях, а Хилдебранд Аш на теория може да забрани да бъдат издадени от друг, което ще ни вкара в задънена улица. Разбира се, остава лорд Аш. Той може да разреши предварително британско издание, с което да се защитят авторските права, преди да се даде достъп на Кропър. Очаквате ли дълги юридически спорове със сър Джордж Бейли, господин Макинтайър?

— Като имаме предвид войнствения му характер и факта, че за момента писмата реално са в негови ръце, бих казал „да“.

— Лорд Аш е много болен.

— И аз така разбрах.

— Може ли да ви попитам какви са намеренията ви, д-р Бейли, ако се окаже, че притежавате цялата кореспонденция?

— Струва ми се преждевременно да се каже къде трябва да бъдат ръкописите, а изпитвам и някакъв суеверен страх — писмата не са и може никога да не станат мои. Ако бяха мои, ако наистина са мои, бих искала да останат в страната. Естествено, бих искала писмата на Ламот да се пазят в Женския ресурсен център — мястото не е много сигурно, но там са останалите й неща, всичко от моето семейство. От друга страна, не искам... след като ги прочетох, чувствам, че писмата не трябва да се разделят. Трябва да са на едно място. Не става дума само за това, че за да се разберат, трябва да се четат в реда, в който са написани... просто са неразривно свързани.

Тя погледна за миг към Роланд и бързо отмести очи към снимката на Аш зад гърба му, която се падаше между него и Вал.

— Ако ги продадете на Британската библиотека, има и други начини, по които могат да бъдат полезни за Ресурсния център — каза Блекадър.

— Да го посещават изследователи от цял свят, това ще е полезно за центъра — обади се Леонора.

— Много бих искал лейди Бейли да получи електрическа инвалидна количка — намеси се Роланд.

Внезапно всички погледи се приковаха в него.

— Тя беше много любезна с нас. И е болна.

Мод пламна.

— И на мен ми хрумна — отвърна тя с гневна нотка. — Ако писмата наистина са мои и продам половината или всичко на Британската библиотека, ще можем да ѝ помогнем.

— Сър Джордж вероятно ще хвърли парите в лицето ти — каза Роланд.

— Какво искаш, да му дам ръкописите на тепсия?

— Не, просто да се намери начин...

Блекадър наблюдаваше разгарящия се скандал между двамата, от които беше започнало всичко.

— Бих искал да знам как изобщо попаднахте на кореспонденцията — прекъсна ги той.

Всички погледнаха към Мод, която погледна към Роланд.

Настъпил беше часът на истината. Часът да се раздели с обсебващото им присъствие — или може би да се прогонят духовете?

— Четях Вико в Лондонската библиотека. Екземпляра на Аш в превод на Мишле. Отвътре се разпиляха разни листове. Книжарски сметки, бележки на латински, писма, покани. Казах това на професор Блекадър, разбира се. Не му казах обаче, че намерих и две чернови, началото на писмо до някаква жена — не ставаше ясно коя, но е било след закуска с Краб Робинсън, затова порових малко и попаднах на Кристабел Ламот. Отидох да говоря с Мод, някой ми каза... естествено, Фъргюс Улф ме изпрати, изобщо не знаех, че са роднини... и тя ми показа дневника на Бланш Глоувър, след което взехме да се чудим дали в Сийл Корт няма нещо, така че излязохме на разходка, да хвърлим едно око, и срещнахме лейди Бейли, а после ни показаха стаята на Кристабел в кулата и Мод си припомни едно стихотворение за куклите, които пазят тайни, затова взе да търси в креватчето, беше си още на мястото, и ги намери — всичко беше там, писмата бяха скрити в една кухня под дюшека.

— А лейди Бейли много хареса Роланд, защото той ѝ спаси живота, нищо, че пропусна да го каже, и го покани да ги посети отново, за да види писмата и да ги посъветва. Така че отидохме на Коледа...

— Най-напред прочетохме писмата, водихме си бележки.

— И Роланд се досети, че Ламот може да е придружила Аш на зоологическата му експедиция в Йоркшър през 1859 г.

— Заминахме и в творбите им открихме много доказателства, че може и двамата да са били там. В „Мелюзина“ се срещат йоркшърски изрази и пейзажи, един стих се повтаря и при двамата, смятаме, че и тя е била там.

— А после научихме, че в липсващата година преди самоубийството на Бланш Глоувър Ламот е била в Бретан.

— Не думай! — възкликна Леонора.

— Постъпих ужасно, Леонора — отвърна Мод. — Взех писмото, което беше получила от Ариан Льоминиер, и заминах, без да ти кажа, защото тайната не беше моя. Беше и на Аш, на Роланд, поне така го чувствахме тогава. Все едно, Ариан Льоминиер ни даде пресниман дневника на Сабин дьо Керсоз и стана ясно, че там е родила дете, но следите му се губят.

— А после дойдохте вие с професор Кропър и се прибрахме — побърза да завърши Роланд.

— След което се случи чудо и се появи Юън със завещанието...

— Познавам адвокатата на сър Джордж, двамата имаме общ кон — обясни Юън, с което силно озадачи Беатрис.

— Струва ми се ясно, че „Обладана мумия“ е насочена срещу връзката на Ламот с Хела Лийс — каза Блекадър, — както и че Ламот е присъствала на прословутия сеанс, който Аш така скандално е прекъснал. Допускам, че според Аш Ламот се е опитвала да говори с мъртвото си дете, а ако детето наистина е било негово, това извънредно го е разярило.

— Аз пък случайно знам — намеси се Леонора, — защото имам добра приятелка и посестрима феминистка, която работи в сградата на колекцията „Стант“, че Кропър чете факсове с писма от Ламот до прапрабаба му — спиритичката, социалистка, феминистка и хипнотистка Присила Пен Кропър. Писмата били пълни с горчиви угризения.

— Което ни отвежда към два, не, три последни въпроса — каза Блекадър.

— Първо, какво е станало с детето, независимо дали е живо, или е умряло?

— Второ, какво се опитва да открие Кропър? Какво още знае?

— И, трето, какво стана с оригиналите от библиотеката?

Отново всички погледнаха към Роланд. Той извади портфейла си и разгъна писмата от тайното им убежище.

— Взех ги. Не знам защо. Никога не съм смятал... не съм искал да ги задържа завинаги. Не знам какво ме прихвана. Изглеждаше толкова лесно, струваше ми се, че находката си е моя, защото никой не ги беше докосвал, откакто Аш ги е прибрал в книгата, за да отбележи нещо или с друга цел. Ще трябва да ги върна. Чии са според вас?

— Ако книгата е била дарена или завещана на Лондонската библиотека, вероятно са нейни — обясни Юън. — Авторските права принадлежат на лорд Аш.

— Ако ми ги дадеш, мога да гарантирам, че ще бъдат върнати в библиотеката, без да се налага да се дават обяснения — предложи Блекадър. — Поне от твоя страна.

Роланд се изправи, прекоси стаята и му даде писмата. Личеше си, че Блекадър едва се сдържа да не ги прочете веднага, така ласкаво и собственически погали хартията, разпознавайки почерка.

— Проявил си голяма находчивост — сухо се обърна той към Роланд.

— Едното повлече другото.

— Така излиза.

— Добрият край оправя всичко — каза Юън. — Прилича на комедия от Шекспир. Кой беше момъкът, който накрая се спуска с люлка в „Както ви се харесва“?

— Хименей — усмихна се Блекадър.

— Или като разобличението в края на детективски роман. Винаги съм искал да бъда Албърт Кампиън^[1]. Само че още не сме се справили със злодея. Предлагам д-р Нест да ни разкаже какво е чула.

— Дойдоха да прочетат за края в дневника, така де, не края на дневника, разбира се, а описанието на Елън за края на Аш и за мястото, където се споменава сандъчето, професор Кропър винаги много се е интересувал от него, видели са го непокътнато, когато са погребвали Елън, знаете за какво говоря. Излязох до тоалетната, точно този ден не беше останал никой друг, професор Блекадър, във вашата част нямаше жива душа, нали знаете колко е далече, чак след гардеробните и обратно, не са очаквали да се върна, и така чух професор Кропър да казва, не дословно, естествено, но имам добра словесна памет, пък и казаното ужасно ме потресе: „Може да остане в тайна няколко години, ще знаем само ние двамата, а после, след като получите наследството, ще излезе на бял свят, ще измислим как да го намерим, може вие да го откриете, и тогава ще го откупя от вас съвсем официално“. А Хилдебранд Аш попита: „От етична гледна точка си е мое, нали, каквото и да разправя викарият?“ „Така е, отвърна Кропър, но викарият може да създаде куп спънки, а и глупавите английски закони, бъркат се къде ли не, не можело да се смуцават покойниците без разрешение от епископа — струва ми се, че не можем да си позволим да заложим всичко на карта.“ „Нали си е моя собственост“, повтори Хилдебранд Аш. На което професор Кропър отвърна, че е собственост на Хилдебранд и на целия свят, а той самият щял да бъде „най-дискретен пазител“. Хилдебранд каза, че ще прилича на приключение за Все светии, а Кропър ожесточено отвърна, че всичко

трябва да се изпипа много професионално, при това скоро, защото трябвало да се връща в Ню Мексико. Реших, че е най-добре да се изкашлям или нещо подобно, за да не ме видят, затова се върнах доста назад и се приближих, как да се изразя, доста по-шумно.

— Смятам, че е напълно способен да ограби гроб — сви устни Блекадър.

— Със сигурност — отвърна Леонора. — В Щатите съм чувала какви ли не слухове. От витрините на малки местни колекции току изчезне нещо, все предмети от особен интерес — иглата за вратовръзка, заложена от Едгар Алън По, бележка от Мелвил до Хоторн, такива неща. Една моя приятелка почти беше успяла да убеди потомката на приятелка на Маргарет Фулър да ѝ продаде писмо за срещата ѝ с английски писатели във Флоренция преди фаталното пътуване — истинско съкровище от феминистка гледна точка, когато се появи Кропър с чековата си книжка. Отказаха му и на следващия ден, не щеш ли, ръкописът беше изчезнал! Така и не се намери. Според нас е като онези митични милионери, които плащат на крадци, за да им занесат оригинала на „Мона Лиза“ и „Селяни ядат картофи“.

— Може би смята, че наистина му принадлежат, защото най-много ги обича — подхвърли Роланд.

— Доста любезен начин да се каже — отвърна Блекадър, който не спираше да върти оригиналното писмо на Аш в ръцете си. — Значи да си представим непристъпна лична стая, пълна със забележителности, които той разглежда и запотява с дъха си в нощна доба, неща, невиджани от никого?

— Такива са слуховете — отговори Леонора. — Знаете какво нещо са те. Разнасят се и избуяват. Но в случая смятам, че има известни основания. Знам със сигурност, че историята за Фулър е самата истина.

— Как ще го спрем? — попита Блекадър. — Да кажем на полицията? Да подадем оплакване в Университета „Робърт Дейл Оуен“? Да го предизвикаме в открит разговор? На последните две ще се изсмее, а първото е нелепо — нямат достатъчно хора, за да пазят гроба през следващите няколко месеца. Ако сега успеем да го отклоним, снизходително ще отстъпи и след време ще опита отново. Не можем да уредим да го депортират.

— Обадох се в хотела му и в къщата на Хилдебранд в провинцията и научих това-онова — намеси си Юън. — Престорих се на техен адвокат и казах, че спешно трябва да им предам важни сведения. Така разбрах къде са. В странноприемница „Самодивско дърво“ в Южна Англия — близо до Ходършол, но не прекалено. Струва ми се показателно.

— Трябва да предупредим Дракс, викария — предложи Блекадър. — Въпреки че няма да помогне особено, той ненавижда всички изследователи на Аш и всички туристи с поетична струна в душата.

— Може да звучи мелодраматично и в духа на господин Кампиън, но според мен трябва да го пипнем на местопрестъплението и да вземем каквото е извадил. Казвам го съвсем сериозно — не се стърпя Юън.

В стаята се разнесе доволен шепот.

— Можем да го заловим на местопрестъплението, преди да успеят да осквернят гроба — въодушеви се Беатрис.

— На теория е така — отвърна Юън. — На практика може да се наложи да спасяваме онова, което намерят, ако изобщо излезе нещо.

— Значи смятате, че според него в сандъчето се крие краят на историята? — попита Вал. — Не виждам защо. Вътре може да има какво ли не. Или нищо.

— Това го знаем. И той го знае. Но след намирането на писмата всички изглеждаме донякъде глупаво, макар и по различен начин, заради обобщенията, които сме правили за живота им въз основа на сведенията, с които разполагахме. Няма произведение на Аш, писано след 1859 г., което да не е белязано от случилото се. Трябва да преосмислим всичко — идеален пример са причините за силната му неприязън към спиритизма.

— Винаги сочим Ламот като поетеса феминистка и лесбийка — допълни Леонора. — Каквато си остава, но явно не е била само това.

— „Мелюзина“ изглежда много различно, ако пейзажите в началото се разглеждат поне отчасти под влиянието на Йоркшър — каза Мод. — Трябва да приемем, че нито едно споменаване на ясен или пепел не е случайно.

— Как все пак ще осуетим плановете на крадците на трупове? — попита Юън. — Не беше ли това основната цел на днешната ни среща?

— Предполагам, че мога да се обърна към лорд Аш — колебливо провлачи Блекадър.

— Имам по-добра идея. Предлагам да оставим съгледвачи и да го наблюдаваме.

— Как?

— Ако д-р Нест е права, ще започнат да копаят съвсем скоро. Ако двама от нас, които професорът изобщо не познава, се настанят в същата странноприемница, ще могат да предупредят останалите или да му се противопоставят сами, ако се наложи. Ще го проследим до църквата, ще спрем колата му с някоя авторитетна юридическа бумага — ще импровизираме на място. Двамата с Вал можем да отидем. Тъкмо имам малко отпуски. А ако не бъркам, вие, професор Блекадър, имате заповед, с която се забранява износът на книжа на Аш, докато Консултативният съвет за културното наследство не вземе решение как да се постъпи.

— Да можеше да го спрем, преди да наруши покоя им — въздъхна Беатрис.

— Питам се какво има или е имало в сандъчето — каза Блекадър.

— И за кого е оставено там — обади се Мод.

— Подмамва ви и ви обърква — отвърна Беатрис. — Искате да знаете и да не знаете. Погрижила се е да каже черно на бяло, че сандъчето е там. И го е погребала.

Първи си тръгнаха Вал и Юън, хванати за ръце. Роланд погледна към Мод, която тутакси бе отвлечена в бурен разговор с Леонора и потъна в низ демонстративно опрощавачи прегръдки. В крайна сметка си тръгна с Блекадър. Двамата вървяха по тротоара.

— Постъпих много лошо. Съжалявам.

— Струва ми се разбираемо.

— Чувствах се обладан. Трябваше да разбера.

— Чу ли за назначенията, които ти предлагат?

— Не знам какво да правя.

— Имаш най-много седмица. Говорих с всички, без да пестя похвали.

— Много мило от ваша страна.

— Работиш добре. Хареса ми онази статия — „Ред по ред“. Много задълбочено изследване. Успях да осигуря пълна изследователска стипендия за научен труд върху Аш. Ако проявяваш интерес, разбира се. Бонус, май така се казва, от онова интервю по телевизията. Филантропска шотландска фондация. Движи я някакъв адвокат, който е луд по Аш.

— Не мога да реша какво да правя. Дори не съм сигурен, че ми се остава в лоното на академичния живот.

— Както казах, имаш около седмица. Мини някой път, ако искаш да обсъдим плюсовете и минусите.

— Благодаря. Ще помисля малко и ще се отбия да ви видя.

---

[1] Герой от детективските романи и разкази на английската писателка Марджъри Алингам — бел.ред. ↑

Странноприемница „Самодивско дърво“ се намира на около километър и половина от Ходършол, закътана в кривата на възвишенията. Дългата ниска постройка от XVIII в. е със стени от кремък и камък и с каменен, обрасъл с мъх покрив. Фасадата гледа към лъкатушещ път, вече разширен и модернизирани, който пресича голия склон; от другата страна на шосето, след още километър и половина по-дълъг, покрит с трева път, се стига до енорийската църква на Ходършол — масивна каменна сграда от XII в., също с каменен покрив, непретенциозна кула и ветропоказател с очертанията на летящ дракон. И двете здания са на достатъчно разстояние от самото село Ходършол, скрито зад плешката на хълма. Странноприемницата предлага дванайсет стаи, пет в предната част с изглед към пътя и още седем в модерна пристройка от същия местен камък, прилепена зад основната сграда. Има и овощна градина с маси и дървени люлки за посетителите през лятото. Мястото се споменава във всички кулинарни пътеводители.

На 15 октомври нямаше много хора. Времето беше топло за сезона и листата на дърветата още не бяха окапали, но беше много влажно. Пет от стаите бяха заети, две от Мортимър Кропър и Хилдебранд Аш. Кропър беше взел най-хубавата спалня — точно над внушителния красив вход на странноприемницата с изглед към пътя, който водеше към църквата. Хилдебранд Аш се беше настанил в стаята до него. Бяха пристигнали преди седмица и излизаха на дълги разходки в околността независимо от времето, защитени с високи ботуши, непромокаеми жакети и дебели якета. Няколко пъти в бара — сумрачно място с ламперия, златисти отблясъци на лъскав месинг и дискретни лампи с тъмнозелени абажури, Мортимър Кропър беше подхвърлил, че обмисля да купи къща в района, където да може да се застои и да пише през част от годината. Посети няколко агенции за недвижими имоти и разгледа няколко къщи. Знаеше доста за горите и се интересуваше от биологично земеделие.

На 14 октомври двамата отидоха в Ледърхед и посетиха кантората на Деншър и Уинтърбърн. На излизане от града спряха в градинския център и купиха добър набор от тежки лопати, гребла и кирка, които прибраха в багажника на мерцедеса. Платиха в брой. Следобед се разходиха до църквата, както обикновено заключена срещу вандали, и обиколиха гробището, като четяха имената по паметниците. На входа на малкото гробище, опасано с порутена желязна ограда, имаше бележка, че тукашната енория „Сейнт Томас“ е част от три енории, чийто викарий е преподобният Пърси Дракс; църквата е отворена за свето причастие и утринна служба всяка първа неделя от месеца; вечерня се отслужва веднъж в последната неделя на месеца.

— Не го познавам този Дракс — каза Хилдебранд Аш.

— Крайно неприятен човек — отвърна Мортимър Кропър. — Поетическото дружество на Шенектади подари на църквата една мастилница, която Аш е използвал по време на пътешествието си в Америка, и книги с автографа му и със залепена снимка, които е подписвал за американските си почитатели. Подариха и специална витрина, в която да бъдат изложени тези съкровища, а господин Дракс я е поставил в най-затуления ъгъл и е метнал отгоре прашно зелено сукно без абсолютно никакво указание за естеството на експонатите, така че случайният посетител изцяло пропуска...

— Случайният посетител и без това не може да влезе — прекъсна го Хилдебранд.

— Именно. Същият Дракс посреща на нож всеки, който го помоли за ключовете, все едно дали са изследователи на Аш или почитатели, дошли да изразят преклонението си. Казва — имам го черно на бяло в писмата, които ми е изпращал, — че църквата е дом Божи, а не мавзолей на Рандолф Хенри Аш. Аз самият не виждам никакво противоречие.

— Можете да си откупите вещите.

— Така е. Предлагал съм му немалки дарения дори само временно да ни ги отстъпи. Колекцията „Стант“ вече притежава екземпляри от книгите, но мастилницата е безценна. Отговаря, че за съжаление според условията на дарението няма право да предоставя вещите на други институции. Не проявява никакъв интерес да променим условията на дарението. Много дръпнат човек.

— Защо не вземем и тях, като сме почнали? — разсмя се Хилдебранд и Кропър се намръщи.

— Не съм никакъв долнопробен крадец — ожесточено изсъска той. — Просто мисълта за сандъчето, за чието съдържание можем само да гадаем, мисълта как се разлага в земята, докато чакаме да получим законно право да го извадим, мисълта, че може никога да не разберем... направо ме влудява.

— А що се отнася до стойността му?

— Донякъде аз определям стойността му.

— И тя е значителна? — попита Хилдебранд.

— Значителна е дори вътре да няма нищо — отвърна Кропър. — Заради собственото ми спокойствие. Но няма да е нищо. Сигурен съм.

Повъртяха се още малко в гробището. Беше много тихо, английско и дъждовно. Повечето гробове бяха от ХІХ в., само на едно-две места се срещаха по-ранни или по-късни дати. Гробът на Рандолф и Елън беше в единия край в сянката на тревист хълм или могила, увенчана с дъвен кедър и още по-стар тис, които скриваха закътаното място от погледа на всеки, поел по пътеката към вратата на църквата. Точно зад гроба се издигаше оградата, а зад нея се простираше ниско окосено поле с планинска трева и няколко безразлични овце, разположено от малък поток. Някой вече беше започнал да копае, до оградата прилежно бяха подредени зелени купчини чим. Хилдебранд преброи тринайсет.

— Една за главата и двоен ред по протежение на... И аз мога да го направя. Мога да вадя чим, занимавам се с моравата. Как смятате да го оставим, да не личи, че е пипано?

Кропър се замисли.

— Можем да опитаме. Ще подредим хубаво чима, ще пръснем отгоре стари листа и каквото намерим, и ще се надяваме да израсне, преди някой да забележи и да се замисли. Струва си да опитаме.

— Може да направим нещо, за да отвлечем вниманието. Може да оставим фалшиви следи, уж сме сатанисти и сме извършвали черна литургия — изсумтя Хилдебранд и отново самотно се разкиска.

Кропър се втренчи в масивното му розово лице и усети тръпка на болезнено отвращение. Налагаше се да прекара в компанията на това безинтересно същество много по-дълго, отколкото му беше приятно.

— Най-добре никой да не забележи. Всичко останало не е в наш интерес — ако някой изобщо забележи, че гробът е пипан, твърде вероятно е да забележи и нас. После лесно ще се досетят. Ще трябва да се преструваме на вода ненапита. Ако открием сандъчето и успеем да го вземем, никой не може да докаже, че е било там, дори отново да разкопаят гроба. Не че ще го направят. Дракс няма да им позволи. Но, отново повтарям, най-добре е да не се набиваме на очи.

На излизане от гробището се разминаха с други двама посетители — мъж и жена със зелени ватени якета и ботуши до коляното срещу всепроникващия дъжд, които съвсем по английски се сливаха с пейзажа. Двамата разглеждаха изваяните главици на усмихнати херувими или невръстни ангели върху два килнати високи паметника; дребните същества подпираха пухкавите си стъпала върху постамент от черепи.

— Добро утро — поздрави Хилдебранд с провинциалния си английски маниер и двамата му отговориха със същия тон:

— Добро утро.

Изобщо не се погледнаха, съвсем по английски.

* * *

На 15-и Кропър и Хилдебранд вечеряха в ресторанта, облицован със същата ламперия като бара, а в камината от зидани камъни гореше весел огън. Двамата бяха седнали от едната страна, а от другата се бяха настанили младите влюбени от гробището, които не забелязваха нищо около себе си и се държаха за ръка през масата. От ламперията в тях сурово се вираха напукани маслени портрети от XVIII в., пастори и ескуайъри, полускрити и почернели от дима на свещите и спечения лак. Вечеряха на свещи мус от съомга със сос от омари, фазан с богата гарнитура, сирене „Стилтън“ и домашно сорбе от касис. Кропър с наслада вкусваше всяка хапка и сърцето му се късаше. За известно време, и то доста дълго, нямаше да може да се връща тук, а престоят в тази част на света му доставяше голямо удоволствие. Харесваше и странноприемницата с романтично неравни подове — каменна настилка на партера, скърцащ гредоред под килимите на горния етаж; коридорите бяха толкова ниски и тесни, че се налагаше да навежда

глава. Водата гъргореше и бълбукаше и необичайните звуци го изпълваха с умиление и със същата любов, с която го изпълваше безкрайната сребриста струя от позлатените кранове във функционалната му баня в Ню Мексико. И двете бяха хубави посвоему — уютната, претрупана и стара опушена Англия, сухото слънце, стъклото, ефирната стомана и ширналият се простор на Ню Мексико. Кръвта му кипеше в жилите, изпълваше го познатата възбуда, която го завладяваше винаги когато действително беше на път и съзнанието му увисваше като луна над траекторията от една земна буца до друга, а той не се чувстваше нито тук, нито там. Този път обаче усещането беше по-силно от всякога. Прекара часовете преди вечеря в стаята си, зает с обичайните упражнения, с които терзаеше мускулите си и с полюшвания, усуквания и бокс принуждаваше тялото си да остава все така гъвкаво. Обичаше тези моменти. Още изглеждаше добре. Застана пред голямото огледало със спортния си костюм — дълъг черен панталон и хавлиен пуловер. Приличаше на далечните си предци пирати или на филмовото им превъплъщение с посребряла коса, романтично разрошена на челото.

— Така значи — каза Хилдебранд. — Утре по това време — здравей, Америка, здравей! Нали съм ви казвал, никога не съм бил там, само съм гледал по телевизията. Ще трябва да ме научите как се изнасят лекции.

Кропър се замисли, че можеше и сигурно трябваше да направи всичко сам. Тогава обаче щеше да бъде абсолютна кражба, абсолютно посегателство, докато в случая просто ускоряваше и без това естествен процес, купувайки от Хилдебранд нещо, което скоро и без това щеше да стане негово — съвсем скоро, ако се вярва на бюлетина за здравословното състояние на лорд Аш.

— Къде сте паркирали мерцедеса? — попита Хилдебранд.

— По-добре разкажете за градината ви, за моравата — прекъсна го Кропър, търсейки безопасна тема за разговор.

— Откъде знаете за моравата?

— По-рано ми казахте, няма значение кога и къде. Каква е градината ви?

Хилдебранд се впусна в протяжно описание. Кропър огледа ресторанта. Младоженците бяха допрели глави над масата. Младежът, елегантен хубавец с пауновосиньо кашмирено сако на „Кристиан

Диор“ — Кропър никога не бъркаше за такива неща, — поднесе сплетените им пръсти към лицето си и целуна ръката на девойката от вътрешната страна на китката. Копринената ѝ риза с цвят на слонова кост позволяваше да се види аметистовото колие на гладката ѝ шия, съчетано с тъмнолилава пола. Тя го погали по косата, очевидно изпаднала в онова натрапчиво състояние, което за кратки мигове в човешкия живот напълно изтрива съзнанието, че има и други наблюдатели.

— Кога ще трябва да го оставим? — не се отказваше Хилдебранд.

— Няма да го обсъждаме тук — каза Кропър. — Разкажете тогава за...

— Казахте ли им, че заминаваме?

— Платил съм и за утре вечер.

— Хубава нощ се случи. Приятна, спокойна. И луната е на наша страна.

На път към стайте си отново се разминаха с влюбените, които излизаха от дъсчената телефонна кабина в коридора. Кропър кимна.

— Лека нощ — избоботи Хилдебранд.

— Лека нощ — отговориха двамата в един глас.

— Тази вечер ще лягаме рано — продължи Хилдебранд. — За днес стига толкова.

Девойката се усмихна и хвана младежа под ръка.

— Напълно сме съгласни. И ние ще си лягаме. Лека нощ и приятни сънища.

* * *

Кропър изчака да стане 1 часа. Не се чуваше нито звук. Огънят в камината още димеше. Въздухът беше тежък и неподвижен. Беше спрял мерцедеса до вратата на паркинга; можеха спокойно да се приберат в хотела, защото освен ключа за стаята всеки гост получаваше и ключ от външната врата. Голямата кола гладко замърка по шосето, откъдето завиха нагоре към църквата. Кропър паркира под едно дърво до входа и извади от багажника новите инструменти и ветроупорни лампи. Пръскаше дъжд, земята под краката им беше

влажна и хлъзгава. Двамата с Хилдебранд тръгнаха в мрака към семейния гроб.

— Вижте! — възкликна Хилдебранд и спря сред петно лунна светлина между църквата и хълма с кедъра и тиса.

Без да бърза, около кулата свършено безшумно кръжеше голяма бяла сова, величествена и съсредоточена в делата си.

— Зловещо — прошепна Хилдебранд.

— Великолепно създание — рече Мортимър Кропър, който донякъде отъждествяваше собственото си вълнение, собственото си усещане за могъщество и увереност, завладяло мускулите и мислите му, с премерените махове на крилете и безтегловно реещата се птица. Над совата драконът помръдна, колебливо трепна, проскърца и спря, уловил безцелно движение във въздуха.

Трябваше да действат бързо. Можеше да се окаже доста работа за двама души, ако искаха да свършат преди зазоряване. Започнаха да режат и да трупат тревния чим.

— Имате ли представа къде може да са го сложили? — задъхано попита Хилдебранд и Кропър осъзна, че колкото и свършено точна да беше представата му, защото беше убеден, че сандъчето се намира в средата на парцела, по-голям от човешки бой, всичко това бе плод на разпаленото му въображение; толкова често си беше представял изравнянето на сандъчето, съзнанието му толкова често беше рисувало заветната сцена, че на практика беше измислил мястото. Ненапразно обаче беше потомък на спиритици и шейкюри^[1]. Реши да разчита на интуицията си.

— Ще започнем от главата и ще стигнем достатъчно дълбоко, след което методично ще напредваме към краката.

Започнаха да копаят. Купчината изхвърлена пръст растеше — смесица от глинеста почва и кремък, изскубнати корени, дребни кости на гризачи и птици, камъни, пресят чакъл. Хилдебранд сумтеше, плешивото му теме лъщеше на лунната светлина. Кропър ликуващо размахваше лопатата. Усещаше, че е прескочил някаква допустима граница, но всичко беше наред. Не беше някой посивял стар учен, вмирисан на нощна лампа и кацнал на пиедестала си. Беше се прстрашил да действа и щеше да открие каквото търси, такава беше съдбата му. Вдигаше острата лопата над земята и я забиваше с чудовищна радост, разсичайки и помитайки слузестата съпротива.

Свали якето и с удоволствие усети дъжда по гърба си, ликуващо долови капките пот, които се стичаха по гърдите и между плешките му. Забиваше лопатата с всичка сила, удряше ли, удряше.

— Кротко, кротко — прошепна Хилдебранд.

— Давай! — изсъска Кропър и с голи ръце задърпа дълъг змиевиден израстък от коренищата на тиса, който накрая преряза с ловджийския си нож. — Тук е, сигурен съм.

— По-кротко, не искаме да смутим... така де, доколкото може.

— Няма да се наложи. Давай, давай.

Излезе вятър. Задуха и няколко дървета в двора на църквата изстенаха и проскърцаха. Внезапен порив дръпна якето на Кропър от надгробния паметник, на който го беше оставил, и го свали на земята. До този момент не се беше замислял особено, но сега му хрумна, че на дъното на ямата, която разкопаваха, лежаха останките на Рандолф Хенри Аш и жена му Елън. В светлината на фенера се виждаха само прорезите от лопатите и суровата пръст с дъх на зимник. Кропър подуши въздуха. Сякаш нещо помръдваше, замахваше и се засилваше, готово да го удари. За миг съвсем ясно усети нечие присъствие — не на човек, а на някаква подвижна твар, и унило се подпря на лопатата, сякаш възпрян от нечия чужда воля. В същия миг бурята връхлетя Съсекс. Облиза ги дългият виещ език на вятъра и дебела въздушна стена блъсна Хилдебранд, който внезапно седна в калта с изпразнени дробове. Кропър отново започна да копае. Разнесе се приглушен свистящ вой, дърветата възнегодуваха с хор от стенания и скърцащи въздишки. От покрива на църквата се откъсна керемидата. Кропър отвори уста и веднага стисна устни, без да каже нищо. Вятърът се носеше из гробището като същество от друго измерение, като ридаещ пленник. Тисът и кедърът отчаяно кършеха клони.

— Ще го намеря, ще го намеря — не спираше да копае Кропър.

Извика на Хилдебранд да продължава, но той не чуваше и не виждаше нищо; беше се строполил в калта до паметника, вкопчил пръсти в задушавачката го яка, и се бореше за глътка въздух, защото най-сетне можеше да диша.

Кропър продължаваше да копае. Хилдебранд бавно пропълзя по ръба на ямата. Тисът и кедърът се олюляха из основи, буквално се разтърсиха и жалостиво извисиха глас. Хилдебранд дръпна Кропър за ръкава.

— Стига, да се прибираме. Това... минава всякакви граници. Опасно е. Трябва да се скрием на завет.

Камшикът на дъжда плющеше по лицето му, набраздявайки плътта с напречни резки.

— Още не — отвърна Кропър и отново заби лопатата, сякаш търсеше подпочвена вода.

Отекна метален звън. Той се хвърли на земята и зарови ръце в пръстта. Когато се изправи, държеше продълговат предмет, целия разяден от ръжда, но очертанията не можеха да се сбъркат — беше с формата на скъпоценно кюлче. Кропър приседна на близкия паметник и го притисна към гърдите си.

Вятърът впи нокти в покрива на църквата и откърти още няколко керемиди. Дърветата извикаха и се олюляха. Кропър напразно опипваше сандъчето и зачовърка отстрани с ножа. Вятърът завихри косата му в лудешки въртоп. Затиснал уши, Хилдебранд Аш се приближи и изкрещя в ухото му:

— Това ли е?

— Прилича... на големина. Да, това е.

— Какво ще правим?

— Зарийте ямата, а аз ще прибера сандъчето в багажника — махна той към дупката и тръгна към колата през гробището.

Най-различни звуци изпълваха въздуха. Стържещото скимтене идваше от дърветата край пътя и в живия плет, които яростно мятаха корони с проточени клони и ту се устремяваха към небето, ту превиваха гръб към земята. Все повече керемиди разцепваха въздуха и с остър трясък се разбиваха в земята или по надгробните паметници. Кропър ускори крачка, притиснал сандъчето, по лицето му се размазваха литнали листа и струи дървесен сок. Не спираше да опипва съкровището си — търсеше пролука, проверяваше милиметър по милиметър ръба на сандъчето. Докато се бореше с желязната врата на гробището, която обезумяло танцуваше на пантите и внезапно заяде, с което му спаси живота, чу отчетливия надигащ се тътен на подземно изригване — беше виждал подобно нещо в Тексас, когато от земята избиват петролни гейзери; тътенът се сля с друг раздираща напън и чудовищно скърцане, което прерасна в оглушителен трясък. Земята под краката му поддаде и се разтърси; той приседна; пред очите му като потъващ хълм с грохот се срина голяма сива маса, която помете

килим от листа и вейки, брулеци тръпнещия въздух. Всичко това, с изключение на връхлитащия вятър, който не беше спирал, завърши с какофония от тъпани, чинели и театрални гръмотевици. Ноздрите му бяха пълни с мокра пръст, дървесен сок и бензинови изпарения. Едно дърво беше паднало право върху мерцедеса. Беше останал без кола и пътят към странноприемницата беше отрязан, препречен най-малко от едно дърво — може би имаше и други.

Върна се при гроба на Аш срещу виещия вятър, навсякъде се сгромолясваха дървета. Когато наближи хълма и го освети с фенера, старият тис протегна ръце и в червеникавия ствол до мощния дънер за миг зейна огромна бяла паст, а после дървото замаяно се наклони и с пращане бавно започна да се свлича сред порой иглички; накрая се пречупи и се стовари върху гроба, от който не остана и следа. Не можеше да продължи нито напред, нито назад.

Извика „Хилдебранд!“ и собственият му глас напразно се изви като дим в лицето му. Щеше ли да бъде на по-сигурно място до църквата? Щеше ли да успее да се върне? Къде беше изчезнал Хилдебранд? Вятърът за миг утихна и той отново извика.

— Помощ! Къде сте? — отвърна Хилдебранд.

— Тук, до църквата — обади се непознат глас. — Още малко.

Кропър надникна между клоните на тиса и зърна Хилдебранд, който пълзеше по тревата между гробовете към църквата. Там го чакаше тъмен силует с джобно фенерче, което осветяваше пътя му.

— Добре ли сте, професор Кропър? — попита същият ясен и авторитетен мъжки глас.

— Дърветата май са ме заклецили.

— Мисля, че ще успеем да ви измъкнем. Взехте ли сандъчето?

— Какво сандъче? — изненада се Кропър.

— Да, взе го — отвърна Хилдебранд. — Моля ви, само ни измъкнете от тук! Всичко е толкова противно, не издържам повече!

Чу се пращане, като електрическите полета в сеансите на Хела Лийс. Силуетът сякаш говореше на голата поляна.

— Да, тук е. Взел го е. Дърветата са ни заклецили. При вас всичко наред ли е?

Пак пращане.

Кропър реши да рискува. Тръгна в обратната посока. Сигурно беше възможно да заобиколи дървото на пътя, но дърветата се оказаха

много повече, цял плет, същинска люспеста барикада там, където преди нямаше нищо.

— Няма смисъл — каза силуетът и той не повярва на ушите си. — Обграден сте. Върху мерцедеса ви падна дърво.

Кропър се обърна и лъчът на фенерчето освети низ от бледи влажни лица, които надзъртаха като чудати цветя или плодове през клоните — Роланд Мичъл, Мод Бейли, Леонора Стърн, Джеймс Блекадър и вълнисто кълбо спусната бяла коса, от което като вещица или пророчица го гледаше преобразената Беатрис Нест.

* * *

Чак след час и половина се добраха пеша до „Самодивското дърво“. Лондончани, които бяха тръгнали от Мортлейк с две коли, преди да започне бурята, но бяха усетили какво се задава, преди да тръгнат към църквата, бяха взели малък трион от пежото на Блекадър и радиостанциите, с които ги беше оборудвал Юън. С тяхна помощ и с лопатите на Кропър с мъка се катереха през паднали стволове и стенещи растения, провираха се отдолу, подаваха си ръка, бутеха и дърпаха, докато не излязоха на пътя, където завариха лиани от жици пред тъмните прозорци. Бяха спрели тока. Кропър им отвори вратата, без да изпуска сандъчето. Вътре вече се беше събрала пъстра компания от закъсали тираджии, мотористи и няколко пожарникари. Собственикът обикаляше фойето и разнасяше бутилки със свещи. На газовите котлони в кухнята кипяха големи тенджери с вода. Едва ли при други обстоятелства нашествието на толкова много учени глави, изкаляни и мокри до кости, щеше да бъде посрещнато така небрежно и с толкова нелюбознателно спокойствие. Придружиха пленника в стаята му, където им донесоха кани с кафе, горещо мляко и по предложение на Юън бутилка бренди. В чантите на Кропър и в куфарите с чисто новия багаж на Хилдебранд се намериха халати и допълнителни пуловери за всички. Всичко изглеждаше толкова нереално и усещането за съвместното им избавление бе толкова силно, че всички просто седяха и немощно, глупаво и добродушно се усмихваха, мокри и премръзнали. Колкото и да е странно, нито Кропър, нито останалите имаха сили да се сърдят или да негодуват. Между две свещи на

масичката пред прозореца бяха оставили влажното ръждясало сандъче с дъх на пръст. Трите жени се бяха настанили на леглото, пременени с пижами — Мод с черната копринена пижама на Кропър, Леонора с виненочервения му памучен комплект и Беатрис с панталон и горнище на тъмнозелени и бели райета от запасите на Хилдебранд. Вал и Юън порядъчно си бяха приготвили свои дрехи и представляваха нормалното човечество. Блекадър беше навлякъл пуловер и памучни панталони, любезно предоставени от Хилдебранд.

— Цял живот съм искал да кажа: „Обграден сте“ — усмихна се Юън.

— Добре се справихте — призна Кропър. — Не ви познавам, но съм ви виждал в ресторанта.

— Както и в градинския център, пред кантората на Деншър и Уинтърбърн, и вчера в гробището. Казвам се Юън Макинтайър. Адвокат съм на д-р Бейли. Смятам, че ще мога да докажа правата ѝ като законен собственик на цялата ръкописна кореспонденция, която понастоящем се намира при сър Джордж Бейли.

— Сандъчето обаче няма нищо общо с нея.

— Сандъчето е мое — опълчи се Хилдебранд.

— Без разрешение от епископа, без позволение на господин Дракс и без съгласието на лорд Аш сандъчето е придобито незаконно, при това чрез оскверняване на гроб, поради което мога да ви го отнема и да ви тикна на топло, като извърша граждански арест. Освен това професор Блекадър разполага с писмо с изрична забрана съдържанието на сандъчето да се изнася от страната, докато не бъде установен статутът му като национално културно наследство.

— Ясно — кимна Кропър. — Разбира се, вътре може да няма нищо. Или само купчина прах. Какво ще кажете съвместно да проучим съдържанието? И без това не можем да си тръгнем, нито да се разделим, сякаш нищо не се е случило.

— Не бива да смущаваме покоя им — възпротиви се Беатрис. — Трябва да го върнем на мястото му.

Тя се огледа, но явно никой не я подкрепяше.

— Ако действително смятате така, можехте да ме арестувате, преди да го изровя — възрази Кропър.

— Съвършено вярно — съгласи се Блекадър.

— Защо го е оставила, ако не е обмисляла възможността сандъчето да се намери? — намеси се Леонора. — Защо не го е положила върху гърдите си или до сърцето му?

— Трябва да разберем края на историята — каза Мод.

— Не е сигурно, че отговорът ще е там — въздъхна Блекадър.

— Въпреки това сме длъжни да проверим — настоя Мод.

* * *

Кропър извади буркан със смазка и започна да я втрива с ножа по шевовете на сандъчето, от което се разлетяха дребни люспи ръжда. След няколко безкрайни минути заби острието в процепа и натисна. Пружината отскочи и отдолу се показа стъкленият съд за образци на Рандолф Аш, замъглен и изцапан, но непокътнат. Кропър съвършено внимателно прокара ножа под капака, отвори го и извади съдържанието на сандъчето. В торбичка от промазана коприна намериха гривна от сплетена коса със сребърна закопчалка във формата на две сплетени ръце; син плик с дълга и много тънка руса плитка; друг обемист пакет, загърнат с промазана коприна, в който откриха куп писма, завързани с панделка; и запечатан продълговат плик — още личеше, че някога е бил бял, върху който с кафяви букви пишеше „За Рандолф Хенри Аш, лично“.

Кропър прерови набързо купчината с панделката и каза:

— Любовните им писма — точно както пише в дневника.

Погледна запечатания плик и го подаде на Мод, която се взря в почерка.

— Мисля... почти съм сигурна, че е от нея.

— Щом писмото е неотворено, въпросът за собствеността е доста интересен — каза Юън. — Дали все още принадлежи на подателя, щом не е било получено, или на получателя, щом го намираме неотворено в гроба му?

Преди някой да успее да измисли основателно възражение, Кропър взе плика, притисна ножа под печата и го отвори. В плика имаше писмо и снимка. Краищата ѝ бяха зацапани и беше изпъстрена със сребристи жилки, като следи от градушка или напъпил бял цвят, както и с тъмни саждиви точки като петна по огледало, но зад всичко

това призрачно блещукаше ликът на млада булка с букет от лилии и рози, която се взираше в обектива под пищни воали и тежък венец от пролетни цветя.

— Госпожица Хавишъм — възкликна Леонора. — Коринтската невяста.

— Не, не — промълви Мод. — Най-сетне започвам да разбирам...

— Нали? Така и подозирах — каза Юън. — Прочетете писмото. Познавате почерка ѝ.

— Да го прочета ли?

* * *

И така, писмото на Кристабел Ламот до Рандолф Аш беше прочетено на глас на светлината на свещите в една хотелска стая пред събралата се необичайна дружина отчаяни търсачи и ловци, а навън виещият вятър препускаше по възвишенията и стъклата на прозорците потракваха от дребните песъчинки, които смяташе по пътя си.

Скъпи мой, скъпи мой...

Казаха ми, че си много болен. Не е хубаво да нарушавам покоя ти с ненавременни спомени в такъв момент, но в края на краищата установих, че трябва да ти кажа нещо. Ще отвърнеш, че трябваше да го направя преди двайсет и осем години — или изобщо да го премълча, и сигурно си прав, ала не можех или не исках да го сторя. И ето че сега мисля непрекъснато за теб, моля се за теб и знам, знам го от толкова години, че не постъпих добре с теб.

Имаш дъщеря, която е добре — омъжи се и роди чудесен син. Изпращам ти снимката ѝ. Както ще видиш, много е красива и ми се ще да вярвам, че прилича и на майка си, и на баща си, макар изобщо да не подозира кои са истинските ѝ родители.

Дотук добре — не беше лесно да се напише, но поне бе просто. Ала как се стигна дотам? След подобна истина ти дължа някакво обяснение, дължа го на себе си може би, защото съгреших пред теб... макар и по причини, които...

Историята е низ от обективни факти, но и още нещо — страст и колорит, които ѝ придават хората. Ще ти разкажа, ако не друго, фактите.

Когато се разделихме, вече знаех, макар да нямах сигурни доказателства, какви ще са последиците, както и стана. В онзи последен черен ден се съгласихме, че всеки ще продължи по пътя си, че ще се разделим завинаги, без да поглеждаме през рамо. Зарекох се да спазя моята част от уговорката — от гордост и заради теб, каквото и да стане. Затова се погрижих и уредих нещата, няма да повярваш в какви тънки сметки и кроежи се забърках, и намерих място, където да отида (знам, че впоследствие и ти си го открил) и където само аз щях да нося отговорност за съдбата ни, моята и на дъщеря ни. Посъветвах се с единствения човек, който можеше да ми помогне — сестра ми Софи, и с нейна помощ уредихме всичко, една лъжа, достойна повече за любовен роман, отколкото за предишния ми спокоен живот, ала неволята изостря ума и калява решимостта ни... Така дъщеря ни се роди в женския манастир в Бретан и беше отнесена в Англия, където сестра ми Софи я прие и я отгледа като свое дете, както се бяхме разбрали. Ще кажа също, че Софи я обичаше и се грижеше за нея, както би го сторила всяка друга жена при подобни обстоятелства — само родната ѝ майка би могла да го стори по-добре... Пускаха я да тича на воля из английските поля и се омъжи за един свой братовчед в Норфък (който в действителност не ѝ е никакъв братовчед, разбира се), и сега е напета съпруга на ескуайър.

Не след дълго аз също се преместих тук, след като двамата се видяхме за последен път, както се оказа, на сеанса на госпожа Лийс, където дойде изпълнен с такава ярост, с такъв гняв... и аз изпитвах същото, защото успя да разкъсаш превръзките на душевните ми рани, и реших,

както често ни се струва на нас, жените, че с чиста съвест мога да ти причиня малко страдание, защото по-голямото страдание на този свят остава за нас и ние го понасяме. Когато ти казах, че си ме превърнал в убийца, си мислех за горката Бланш, чийто ужасен край до ден днешен ме измъчва. Ала видях, че възприе думите ми като упрека на Гретхен към Фауст. И си казах със студена дребнава злоба, защото бях СТРАШНО БОЛНА телом и духом: „Нека живее с тази мисъл, щом толкова слабо ме познава, и да няма мира!“ Родилките надават страшни вопли срещу причинителя на своето нещастие — защото така го възприемат, — за когото пристъпът на мимолетна страст не оставя трайна следа, вечно напомняне, чудовищна катастрофа за тялото или душата. Така мислех тогава. Сега съм по-спокойна. Остарях.

Ах, скъпи мой, седя тук като стара вещица в кула и пиша стихове с великодушното позволение на зет ми, този грубиянин, увиснала на врата на сестра ми и доброто ѝ (материално) положение — и през ум не ми беше минавало подобно нещо! И ти пиша, сякаш беше вчера, за онзи страшен бяс, който се впиваше като нажежено желязо в гърдите ми, за озлоблението и любовта ми (към теб и сладката ми Мая... и Бланш). Ала отдавна не е вчера и ти си много болен. Желая ти да оздравееш, Рандолф, и ти изпращам своята благословия — с молба за твоята благословия и за прошка, ако изобщо е възможно. Защото знаех, познавах щедрото ти сърце и знаех със сигурност, че щеше да се погрижиш за нас, за мен и за Мая, но ме измъчваше таен страх — ето че най-накрая всичко ще се излее, но няма по-добър лек от истината, нали? Разбираш ли, беше ме страх, че ще поискаш да я вземеш, че двамата с жена ти ще ми я вземете, за да я отгледате като свое дете, а тя си беше моя, бях я износила и не можех да я пусна. Затова я скрих от теб — и те скрих от нея, защото тя щеше да те обича, в живота ѝ завинаги има кътче, запазено за теб. ~~Какво, какво направих?~~

Тук мога да спра, можех да спра още преди няколко реда и надлежно да поискам прошка. Ще предам това в запечатан плик на жена ти, която може да го прочете или да постъпи с писмото ми, както намери за добре. Оставям се в ръцете ѝ. Ала е така опасно сладко най-сетне да проговоря след толкова години! Осланям се на нея и на твоята добронамереност. В известен смисъл това е моят завет. Приятелите в живота ми се броят на пръсти, а от тях вярвах изцяло само на двама души — на Бланш и на теб; безкрайно ви обичах, но тя избра ужасна смърт, изпълнена с омраза и към двама ни. Сега на стари години съжалявам най-много не за онези кратки и болезнено сладки страстни дни — подобна страст изглежда почти ничия, защото всяка страст се спуска по едно и също русло към същия завършек, или поне така ми се струва, откакто остарях; съжалявам най-много, щях да кажа, ако не се впусках в такива многословни отклонения, за старите ни писма, в които говорехме за поезия и за други неща, съжалявам за доверието, за съмишленика и сродната душа, която разпознавахме един в друг. Питам се дали прочете някой от плачевно малобройните екземпляри на „Приказната Мелюзина“, които успяха да се продадат? Дали си казваш: „Едно време я познавах.“? Дали с пълно основание си мислиш: „Без мен тази приказка нямаше да бъде разказана.“? На теб дължа и двете — и „Мелюзина“, и Мая, без да си платя дълга. (Струва ми се, че тя все пак няма да умре, моята „Мелюзина“, и някой разсъдлив читател ще я спаси?)

От 30 години живея като Мелюзина. Как иначе да се изразя? Блъскам крила в бойниците на тази крепост и вятърът ехти от виковете ми, от нуждата да виждам рожбата си, да я засищам, да я утешавам... а тя не ме познава. Беше щастлива душа, слънчево създание, непресторена в своята привързаност и приказно пряма по природа. Дълбоко обичаше осиновителите си, дори сър Джордж, в чиито кравешки жили няма и капка нейна кръв

— дори той беше омагьосан от хубостта и благия ѝ нрав, от което спечелихме и двете.

Мен не ме обича. На кого друг мога да го кажа освен на теб? Вижда в мен магьосница, стара мома от страшна приказка, която я дебне с изцъклен поглед и само чака да убодне нежното си пръстче, за да я потопи в грубия сън на възрастните и техните истини. Очите ми може да са изцъклени от сълзи, но тя не забелязва. Не, трябва да продължа — изпитва някакъв страх от мен, направо отвращение, защото основателно разбира, че загрижеността ми за нея е прекалена, но тълкува като противоестественно най-естественото нещо.

Сигурно ще си помислиш — ако след потреса от онова, което си наложих да ти кажа, изобщо са ти останали сили да се тревожиш или да мислиш за отеснелия ми свят, че романистка като мен (или истински драматург като теб) не би успяла да опази подобна тайна почти 30 години (представяш ли си, Рандолф, 30 години!), без да предизвика някакъв обрат, някаква развръзка, таен намек или явна сцена, в която всичко да се разкрие. Ала ако беше тук, щеше да разбереш защо не смея. Заради нея, защото е толкова щастлива! И заради мен самата, защото ме плаши мисълта за ужасения ѝ бистър поглед. Какво ще стане, ако ѝ кажа и тя с погнуса се отдръпне? Освен това се заклет пред Софи, която постави това условие за добротата си — постъпката ми да бъде абсолютна и необратима, а без доброто отношение на Софи тя нямаше да има дом, опора...

Смееше се и играеше като пъргавия елф на Колридж, който „сам си пее и танцува“ — помниш ли писмата ни за „Кристабел“? Книгите изобщо не я вълнуват. Пишех ѝ къси приказки с печатни букви, подвързвах ги и ѝ ги давах, а тя със сладка усмивка ми благодареше и ги прибираще в стаята си. Нито веднъж: не я видях да ги чете за удоволствие. Обичаше да язди, да стреля с лък, да играе момчешки игри с така наречените си братя и накрая се омъжи за някакъв братовчед, който беше дошъл на гости и

с когото са се въргали в сеното, когато е била на пет години и едва се е държала на краката си. Искях да има безоблачен живот и го получи, но в него няма нищо мое, животът ѝ няма нищо общо с мен, аз съм неомъжената леля, която не обича.

В известен смисъл това е моето наказание, защото я скрих от теб.

Помниш ли гатанката за яйцето в едно от писмата ми? Като образ на моята самота и самообладание, които ти заплашваше, независимо дали го искаш, или не? И които унищожих, скъпи мой, макар и с най-добри намерения — сега го вярвам и го знам. Питам се, ако бях останала в затворения си замък, зад отбранителните ровове и укрепления, щях ли да стана голям поет — като теб? Питам се дали духът ми беше сгълчан от твоя както Цезар от Антоний, или израснах от твоето великодушие, каквито бяха твоите намерения? Всичко това се смесва и се преплита; двамата се обичахме — обичахме се заради себе си, макар накрая да излиза, че е било заради Мая (която не харесва „необичайното си име“ и предпочита баналното Мей, което ѝ отива).

Толкова дълго изпитвах гняв — към теб, към Бланш, към мен самата, най-голямата несретница. А сега, накрая, „с утихнал ум и изтощена страст“, отново мисля за теб само с най-чиста обич. Напоследък чета „Самсон борецът“ и попаднах на описанието на дракона — винаги съм смятала, че това е истинската ти същност, както аз бях „безпомощна домашна птица“.

*Горещата му сила се пробужда
под пепелта, избухва в пламък
и както вечер огнен дракон
напада курника със спящи
на пречките една до друга
безпомощни домашни птици... ВК*

Не е ли прекрасно? Не преживяхме ли това — ти избухна в пламъци и ме подпали? Дали ще оцелеем и ще се въздигнем от пепелта си като феникса на Милтън?

*... тази самораждаща се птица,
скрита в арабските гори,
единствена по своя род,
която се самоизгаря и възродена
от пепелната си утроба,
възкръсва и цъфти отново, най-жизнена,
когато за най-отпаднала я мислят,
със смъртно тяло, но с нетленна слава
на вечна птица със безброй животи, ВК*

Ако трябва да съм искрена, бих предпочела да бях изживяла живота си сама. Ала тъй като е невъзможно и не е съдено почти никому, благодаря на Бог, че те изпрати — щом ми е писано да срещна дракон, признателна съм, че се случи да си ти.

Трябва най-сетне да спра. Последно — за внука ти (и мой, колкото и да е странно). Казва се Уолтър и напява стихове за огромно удивление на родителите си, пропити със смрадта на синорите и обора. С моя помощ наизусти немалка част от „Стария моряк“ — декламира с чувство и с блеснали очи пасажа за благославянето на змиите и образа на океана, впил изцъклено око в луната. Момчето е силно и ще живее.

Трябва да свършвам. Ако можеш или искаш, моля те, прати ми знак, че си прочел това. Не смея да питам дали ще ми простиш.

Кристабел Ламот

Настъпи тишина. Мод започна да чете ясно и безизразно с глас като матово стъкло, а накрая едва сдържаше чувствата си.

— Виж ти — възкликна Леонора.

— Знаех си! Знаех си, че е нещо огромно — не се стърпя Кропър.

— Не разбирам — озадачено се обади Хилдебранд.

— За съжаление по това време незаконните деца не са имали право на наследство — обясни Юън. — Иначе, скъпа Мод, всички документи щяха безспорно да ти принадлежат. Подозирах нещо от този род. Викторианските семейства често са отглеждали така извънбрачните деца, скривали са ги в порядъчен дом, за да им дадат добър шанс в живота.

— Сигурно се чувстваш много особено, Мод — каза Блекадър. — Излиза, че си пряка потомка и на двамата. Колко необичайно и подходящо се нарежда всичко, тъкмо ти от самото начало да изследваш мита за собствения си произход, който се оказва самата истина!

Всички се взираха в Мод, която се взираше в снимката.

— Виждала съм я и преди. Имаме същата в семейния албум. Това е прапрабаба ми.

Беатрис Нест се разплака. От очите ѝ бликнаха сълзи. Мод протегна ръка към нея.

— Беатрис...

— Съжалявам, ужасно е глупаво, но само като си помисля... Не може да го е прочел, нали? Написала го е, но никой не го е прочел. Напразно е чакала отговор.

— Познавате Елън — каза Мод. — Защо според вас го е сложила в сандъчето със собствените им любовни писма?

— И с косата им — продължи Леонора. — Както и с косата на Кристабел, русата плитка сигурно е нейна.

— Може би не е знаела как да постъпи — отвърна Беатрис. — Не му е дала писмото, нито го е прочела, това мога да си го представя. Просто го е прибрала.

— За Мод, така излиза — намеси се Блекадър. — Запазила го е за Мод.

Всички отново погледнаха към Мод, която стискаше писмото и с побеляло лице се взираше в снимката.

— Не мога да мисля повече — каза тя. — Трябва да се наспя. Капнала съм от умора. Утре сутрин ще мислим за всичко това. Не знам защо ме потресе толкова. Не съм на себе си. — Тя се обърна към Роланд: — Ще ми помогнеш ли да намерим стая, където да преспим? Всички тези книжа трябва да останат при професор Блекадър, за да ги пази на сигурно място. Бих искала да задържа снимката, ако може — само тази вечер.

* * *

Роланд и Мод седяха на ръба на леглото със завеси с характерните златни лилии на Уилям Морис. На светлината на свещта в масивния сребърен свещник разглеждаха сватбената снимка на Мая. Не се виждаше добре и двамата бяха свели глава един към друг — руса и тъмнокоса, а в косите си все още долавяха наситения мирис на бурята, дъжда, разкопаната пръст и смачканите отнесени листа. Под този слой усещаха различната си човешка топлина.

Мая Бейли безметежно им се усмихваше от снимката. Разчитаха в чертите ѝ писмото на Кристабел и под сребристите звездички и блясъка на зрелостта лицето ѝ им изглеждаше щастливо, уверено, понесло тежкия венец с някаква лекота и изразяващо не драматични чувства, а удоволствие от повода.

— Прилича на Кристабел — каза Мод. — Веднага се забелязва.

— Прилича на теб. И на Рандолф Аш — добави Роланд. — Широкото чело, широката уста. И тук, в края на веждите.

— Значи приличам на Рандолф Хенри Аш.

Роланд докосна лицето ѝ.

— Никога нямаше да го видя. Но е вярно. Същите неща. Ето тук, в края на веждите. В ъгълчето на устата. След като го видях, вече винаги ще го забелязвам.

— Това не ми допада особено. Има нещо неестествено, предопределено. Сякаш ме е обладал демон. Имам чувството, че са ме превзели.

— Всеки се чувства така спрямо предците си. Дори да са били с най-скромен произход — стига да сме имали късмета да ги познаваме.

Нежно и разсеяно я погали по косата.

— Ами сега? — попита Мод.

— Какво сега?

— Какво ще стане сега? С нас двамата?

— Теб те чакат куп юридически проблеми. И тежък редакторски труд. Аз също имам някои планове.

— Мислех си, че можем да издадем писмата заедно?

— Великодушно предложение, но не е необходимо. Ти се оказваш основен персонаж в тази история. Аз самият попаднах случайно в нея, и то защото откраднах писмата. Научих доста неща покрай всичко това.

— Например?

— Нещо от Аш и Вико. За поетичния език. Трябва... добре де, трябва да напиша някои неща.

— Сякаш ми се сърдиш за нещо. Не разбирам защо.

— Не ти се сърдя. Права си, естествено, преди се ядосвах. Защото излъчваш такава сигурност. Литературната теория. Феминизмът. Лекотата, с която се задействат светските ти обноски, когато говориш с Юън — целият този свят, в който се чувстваш в свои води. Аз самият нямам нищо. По-точно нямах нищо. А се привързах към теб. Знам, че мъжката гордост е остаряло понятие и няма значение, но за мен беше важно.

— Чувствам се... — започна Мод и спря.

— Как се чувстваш?

Погледна я. На светлината на свещта лицето ѝ беше като изрязан мрамор. Ледено изрядна, блестящо празна, за кой ли път си каза той.

— Не ти казах нещо. Получих три предложения за работа. В Хонконг, Барселона и Амстердам. Пред мен се отваря целият свят. Нали разбираш, просто няма да съм тук, за да редактираме писмата. Те нямат нищо общо с мен.

— Чувствам се... — повтори Мод и отново млъкна.

— Как? Как се чувстваш?

— Когато изпитвам нещо, започвам да излъчвам студ. Направо се смразявам. Не мога да изразя нищо. Не умея... това с взаимоотношенията. Не го умея.

Цялата трепереше. А заради някаква оптическа илюзия, дължаща се на красивите ѝ черти, лицето ѝ продължаваше да изглежда хладно, даже леко презрително.

— Защо започваш да излъчваш студ? — нежно попита Роланд.

— Неведнъж съм го анализирала. Заради хубавото ми лице, заради външния ми вид. Хората се отнасят с теб като с вещь и искат да те притежават, ако изглеждаш по определен начин. Сякаш не съм жива, а изваяна и...

— Красива.

— Да, защо не. Можеш да се превърнеш в собственост или в кумир. Не го искам, но продължава да се случва.

— Не е задължително.

— Дори ти се отдръпна, когато се запознахме. Вече го очаквам. И го използвам.

— Така е. Но нали не искаш да си сама? Или бъркам? Това ли искаш?

— Чувствам се като нея. Защиствам се и не допускам никого, защото трябва да продължа да работя. Добре разбирам как се е чувствала, това за яйцето, което не бива да се чупи. Самообладанието ѝ, независимостта ѝ. Призлява ми от самата мисъл, че ще го загубя. Разбираш ли?

— И още как.

— Пиша за лимиалността. За прагове, бастиони, крепости.

— Нашествия и взривове.

— Естествено.

— Това не е моето амплоа. Ценя собственото си усамотение.

— Знам. Ти никога няма да замажеш границите.

— Нито да се налагам.

— Не, точно затова...

— ... се чувстваш в безопасност с мен.

— Не! Нищо подобно. Обичам те. Бих предпочела да не е така.

— И аз те обичам — каза Роланд. — Голямо неудобство. Особено сега, когато имам бъдеще. Какво да се прави. Сполетя ни найлошото. Всичко, в което са ни възпитавали да не вярваме. Напълно сме обладани, ден и нощ. Достатъчно е да те погледна — и ми изглеждаш жива, а всичко останало бледнее. Такива ми ти работи.

— Ледено изрядна, блестящо празна.

— Откъде знаеш какво си мисля?

— Всички си го мислят. Фъргюс мислеше така. И продължава.

— Фъргюс е канибал. Не мога да ти предложа много, но мога да ти предложа да бъдеш себе си, мога да...

— Къде? В Хонконг, Барселона и Амстердам?

— Естествено, ако съм там. Поне няма да застрашавам независимостта ти.

— А можеш да останеш тук и да ме обичаш — отвърна Мод. — Любовта е толкова ужасна! Пълна скръб.

— Може да бъде и доста находчива — усмихна се Роланд. — Може да измислим начин, нещо модерно. Амстердам не е толкова далеч.

Допряха студените си ръце.

— Хайде да си лягаме — каза Роланд. — Все ще измислим нещо.

— От това също ме е страх.

— Ама и ти си една страхливка! Не се бой, Мод, ще се погрижа за теб.

Съблякоха непривичните пъстри дрехи, които им беше заел Кропър, шмугнаха се голи под завесите в дълбините на пухеното легло и духнаха свещта. След което извънредно бавно, с безброй нежни отлагания, деликатни отклонения и вариации на завоалирано настъпление Роланд най-сетне, ако искаме да използваме един отдавна излязъл от употреба израз, проникна и облада цялата ѝ студена белота, която се стопли от тялото му, и сякаш всякакви граници се стопиха, а призори, някъде много отдалеч, чу ясният ѝ ликуващ вик без никакви задръжки, без капка свян, само тържествуващо удоволствие.

На сутринта целият свят миришеше на нещо ново, необикновено. Навсякъде се лееше ароматът на деня след буря, зеленият мирис на разкъсани листа и капеща смола, на смачкана дървесина и локвички дървесен сок, стипчива миризма, която с нещо напомняше отхапани ябълки. Миришеше на смърт и разруха — свежа миризма, пълна с живот и надежда.

---

[1] Английска религиозна секта, основана в средата на XVIII в., оцеляла единствено в САЩ. Последователите ѝ изповядват безбрачие, обща собственост и строг, прост начин на живот — бел.ред. ↑

ПОСЛЕСЛОВ 1868 Г.

Някои случки не оставят никаква отчетлива следа, за тях не се говори, нито се пише, но би било крайно погрешно да се твърди, че понататъшните събития се развиват независимо от тях, както и преди, сякаш нищо не се е случило.

В един горещ майски ден двама души се срещнаха и после нито веднъж не споменаха за това. Ето как стана всичко.

* * *

Имаше една поляна с прясно сено и с тучния килим на летните цветя. Синя метличина, алени макове, златни лютичета, воал от великденчета, сложна бродерия маргаритки в ниската трева, лилав игленик, жълти кученца, оранжеви латинки, потайничета, трицветни теменуги, огнивче и бели овчарски торбички разкриваха пъстрото си изобилие, по краищата като бордюр се издигаше висок плет от див морков и напръстник, а в трънака над тях бледо сияеше шипков цвят сред кремавите и дъхави орлови нокти, плъзналите жилки на дивата тиква и тъмните звезди на лудо биле. Човек неволно си казваше, че такава тучно и сияйно изобилие ще трае вечно. Тревата грееше с емайлов блясък, уловена в диамантени нишки светлина. Чуруликаха чучулиги, дроздове и косове, навсякъде прехвърчаха пеперуди — сини, сернистожълти, бронзови, изящно бели, и кацаха от цвят на цвят, от детелина на фий, от фий на ралица, водени от своите невидими лилави пентаграми и виещи се спирали светлина, отразена от чашките на цветята.

Момиченцето — с тъмносиня рокля и бяла престилка, закопчана на гърба, се люлееше на портата, тананикаше си и плетеше венец от маргаритки.

По алеята между високите плетове се зададе висок брадат мъж с широкопола шапка, чиято сянка скриваше лицето му, с гега от ясен и с

вид на човек, който обича да се разхожда.

Мъжът спря и заговори момиченцето, което му отвърна с ведро усмивка, без да спира да се люлее. Попита я къде е попаднал и как се казва къщата долу в тясната долина, макар отлично да знаеше отговора, след което се осведоми за името на събеседницата си и научи, че се казва Мей. Момиченцето призна, че има и друго име, но то не ѝ харесва. Мъжът отвърна, че това може да се промени — с течение на времето имената растат и се смалчават, затова много би искал да чуе дългото ѝ име. Тя се залюля още по-силно и събщи, че се казва Мая Томазина Бейли; баща ѝ и майка ѝ живеят долу в къщата и има двама братя. Мъжът отвърна, че Мая е майката на Хермес — крадец, творец и вестител, който отвежда душите на мъртвите в подземния свят. Освен това бил виждал цял водопад, който се казва Томазина вада. Оказа се, че и тя познава едно пони на име Хермес, по-бързо от вятъра, честна дума, но не беше чувала за водопада.

— Мисля, че познавам майка ти — каза мъжът. — Много си приличате.

— Никой друг не ми го е казал. Според мен приличам на баща ми. Баща ми е силен и добър и ме качва на коня си, за да пояздим като вятъра!

— Мисля, че приличаш и на баща си — съгласи се мъжът, прехвана я през кръста — много делово и само за миг, за да не я уплаши, и я свали на земята.

Седнаха на хълма, унесени в приказки, край главите им кръжеше облак пеперуди и по-късно, докато столетието се изнизваше, той си спомняше всичко свършено ясно, а нейните спомени все повече избледняваха. В краката им се щураха бръмбари с антрацитени и изумрудени крила. Тя му разказваше за приятния си живот, за своите развлечения и възжелания.

— Изглеждаш извънредно щастлива — усмихна се мъжът.

— Така е, много съм щастлива.

Той замълча и след малко момиченцето го попита може ли да прави венец от маргаритки.

— Ще ти изплета венец, достоен за майската кралица. Но в замяна трябва да ми дадеш нещо.

— Нямам какво да ти дам.

— Само кичур от косата ти за спомен, съвсем тънка плитчица.

— Като във вълшебна приказка.

— Точно така.

И той ѝ изплете венец за чудо и приказ — използва за основа жилавите вейки на плета и ги уви със зелени листа и клонки във всевъзможни цветове, с бръшлян и папрат, със сребърна трева и звездовидните листа на дива тиква, както и с див клематис. Накрая вплете рози и орлови нокти и го обточи с беладона („нали знаеш обаче, това не се яде, защото е отровно“, а тя презрително отвърна, че знае всичко, което не бива да яде, защото неведнъж са ѝ повтаряли).

— Готово — каза мъжът и положи венеца на светлата ѝ главица.
— Тъй прелестна, дете на фея! Или Прозерпина. Чувала ли си тези стихове?

*... прекрасните поля
на Ена, където Прозерпина, която късала цветя,
самата най-прекрасно цвете, била откъсната
от мрачния Плутон, което причинило на Церера
страданието да я търси по света? ВК*

Тя го погледна гордо и все още с известно презрение, уверено изправила глава под тежкия венец.

— Една моя леля все ми приказва такива стихове. Изобщо не обичам поезия.

Той измъкна малка ножица от джоба си и нежно отрязва дълъг кичур от мекия златист облак с цвят на лютиче, обсипал раменете ѝ.

— Почакай, ще ти я сплета, за да не се различи — предложи момиченцето.

Докато се мъчеше над плетката с малките си пръсти, смръщила чело, мъжът отново проговори:

— Жалко, че не обичаш поезия, защото аз съм поет.

— О, теб те харесвам! — побърза да го успокои момиченцето. — Можеш да правиш много красиви неща и не се притесняваш за щяло и нещяло.

Тя му подаде плитката и той я нави на тънко руло, което прибра в часовника си.

— Кажи на леля си, че си се запознала с един поет, който тръгнал да търси Красивата дама без милост, но вместо това срещна теб и ѝ изпраща своите почитания, и повече няма да я безпокои, защото поема на дълъг път към свежи дъбрави и пасища нови.

— Ще се опитам да го запомня — кимна момиченцето и нагласи венеца на главата си.

Мъжът я целуна все така делово, за да не я изплаши, и продължи по пътя си.

А на връщане към къщи тя срещна братята си и се сборичкаха, красивият венец се скъса и тя забрави за съобщението, което така и не предаде.

Издание:

Автор: А. С. Байът

Заглавие: Обладване

Преводач: Димана Илиева; Ангел Игов; Валентин Кръстев

Година на превод: 2015

Език, от който е преведено: Английски

Издание: първо

Издател: Агата-А

Град на издателя: София

Година на издаване: 2015

Тип: роман

Националност: Английска

Печатница: Мултипринт ООД

Редактор: Ангел Игов

Художник: Данте Габриел Росети

Коректор: Юлия Шопова

ISBN: 978-954-540-100-8

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/233>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.